

Δ. 1715
3441
ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΙΩ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ,

Γυμνασιάρχου τοῦ ἐν Ἀθήναις Β'. Γυμνασίου,

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ,

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ Α'. ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΜΑΘΗΤΕΥΟΜΕΝΩΝ.

ΕΚΔΟΣΙΣ Β'. ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΠΑΡΑ ΤΩ ΕΚΔΟΤΗ Κ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

(Ἐν ἑδρῇ Περικλέους, ἀρ. 14.) | (Ἐν ἑδρῇ Ἑρμοῦ, ἀριθ. 79.)

1879.

Δ. 1713
ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΙΩ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ,

Γυμνασιάρχου τοῦ ἐν Ἀθήναις Β'. Γυμνασίου,

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ,

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ Δ'. ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΜΑΘΗΤΕΥΟΜΕΝΩΝ.

ΕΚΔΟΣΙΣ Β'. ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΠΑΡΑ ΤΩΙ ΕΚΔΟΤΗΙ Κ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΙ.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ | ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
(Ἐν ὁδῷ Περικλέους, ἀρ. 14.) | (Ἐν ὁδῷ Ἑρμοῦ, ἀριθ. 79.)

1878.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ
(ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ
ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (146 π. Χ.).

Α'. ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ.

1. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἠπειρος.

* § 1. Ἡ Ἑλλὰς εἶνε τὸ μεσημβρινὸν μέρος μεγάλης χερσονήσου, ἥτις πρὸς βορρᾶν μὲν εἶνε εὐρεῖα καὶ συνεχής, πρὸς μεσημβρίαν δὲ στενὴ, ἀκανόνιστος καὶ πλήρης κόλπων. Διακοπτομένη δὲ ὑπὸ πολλῶν σειρῶν ὄρεων, συνίσταται ἐξ ὄρειων καὶ λοφωδῶν τόπων, οἵτινες διαίρουσι τὴν χώραν εἰς πλῆθος μικρῶν, ἀποκεκλεισμένων καὶ ἀποχωρισμένων πεδιάδων, καὶ ὑπεβοήθησαν τὴν γένεσιν πολλῶν καὶ διαφόρων χωριστῶν κρατῶν. Καὶ πρὸς βορρᾶν μὲν διέρχεται τὴν χερσόνησον μεγάλη ὄρειων ἄλυσις, ἀπὸ τοῦ Ἀδρία μέχρι τῆς Μαύρης Θαλάσσης ἐκτεινομένη, καὶ πρὸς ἀνατολὰς Αἴμος (Βαλκάμια) καλουμένη· εἰς ταύτης δὲ τὰς μεσημβρινὰς κατωφερείας κεῖνται αἱ τραχεῖαι χώραι Ἰλλυρία, Μακεδονία καὶ Θράκη, περιέχουσαι τοῦτο μὲν ὄρεινους καὶ δασώδεις τόπους, πλουσίους ἐν μέρει εἰς μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, τοῦτο δὲ κοιλάδας καὶ πεδιάδας τὰ μέγιστα γονίμους. Περιβρέχονται δὲ πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τοῦ χωρίζοντος τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Αἰγαίου πελάγους, ὁπόθεν ὁ μικρὸς πορθμὸς τοῦ Ἑλλησπόντου (Δαρδανέλλια) ἄγει πρὸς τὴν μικρὰν θαλασσίαν λικάνην Προποντίδα (θάλασσαν τοῦ Μαρμαρᾶ), ἐξ ἧς πάλιν ἄγει πρὸς τὴν μαύρην «φιλόζενον» Θάλασσαν (Ἐξέεινον Πόντον) ὁ ἔτι στενωτέρως καὶ πρὸς ποταμὸν ὅμοιος πορθμὸς τοῦ Βοσπόρου. Τὰ δὲ παράλια τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας ἦσαν κε-

καλυμμένα ὑφ' Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Σημαντικούς ποταμούς ἡ χερσονήσος δὲν ἔχει· εἰς τοὺς μάλιστα λόγου ἄξιους ἀνήκουσιν ὁ Ἑβρος (Μαρίτσα), Στρυμὼν καὶ Ἀξιός (Βαρδάρ). Πρωτεύουσα δὲ πόλις τῆς ὑπὸ πολλῶν φιλοπολέμων φυλῶν κατοικουμένης Μακεδονίας ἦτον ἡ Πέλλα, ὀνομαστὴ μάλιστα καταστάσα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἀντὶ τῆς παναρχαίας ἡρωϊκῆς πόλεως Ἑδέσσης μετὰ τῶν βασιλικῶν τάφων. — Πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἰλλυρίας καὶ Μακεδονίας ἔκειτο·

1. Ἡ βόρειος Ἑλλάς, συνισταμένη ἐκ τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, μεταξὺ τῶν ἰσθμίων προχωρεῖ ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν τὸ ἄγριον, ὄξυκόρυφον καὶ σχεδὸν πάντοτε χιονοσκέπαστον ὄρος Πίνδος, τὸ κύριον στέλεχος ὧν τῶν Ἑλληνικῶν ὄρεων. Καὶ ἡ μὲν πρώτη, αὕτα τραχεῖα καὶ φαραγγώδης χώρα, κατεκείτο ὑπὸ διαφόρων πολεμικῶν καὶ σκληραγωγημένων λαῶν, Πελασγικῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καταγωγῆς, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες ὤμνουν κατ' ἔτος, μετὰ πανηγυρικὴν παρὰ τὸ χωρίον Πασσαρῶνα θυσίαν, ὅτι ἤθελον κυβερνᾶ ἐννόμως, καὶ ἀντὶ τοῦτου ἐδέχοντο τὸν ὄρκον τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ. Πρὸς τὰ νότια δὲ οἱ Μολοσσοὶ μετὰ τῆς πρωτευούσης Ἀμβρακίας (Ἄρτας) εἰς τὸν ὁμώνυμον κόλπον. Πρὸς βορρᾶν δέ, ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν συνόρων, ἡ Δωδώνη, μετ' ἀρχαίῳθεν τιμωμένου μαντείου τοῦ Διός. Πορρωτέρω δὲ πρὸς ἄρκτον, εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἰλλυρίας, ἔκειτο ἡ Ἐπίδαμνος (Δυρράχιον), ἀποικία τῶν Κορινθίων. — Ἡ Θεσσαλία εἶνε χώρα περικεκλεισμένη ὑπὸ τῶν διαφόρων βραχύνων τοῦ ὄρους Πίνδου, μετ' εὐφύων πεδιάδων καὶ νομῶν παχειῶν, ἀρμολίων πρὸς τροφήν ἵππων. Ἀρδεύει δ' αὐτὴν ὁ ἡσύχως καταρρέων ποταμὸς Πηνειὸς (Σαλαμπριά), τοῦ ὁποίου αἱ ὄχθαι περιτοιχιζόμεναι ὑπὸ βραχυδῶν τοίχων, γεμόντων σπηλαίων, καὶ ὑπὸ ζωγραφικῶς τεταγμένων θάμνων διαποικιλλόμεναι, ὅποτε-λοῦσι πλησίον τοῦ στόματος τὴν ἔνεκα τοῦ θαυμασίου αὐτῆς φυσικοῦ κάλλους περίφημον κοιλάδα Τέμπη, μεταξὺ τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Ἑδρας τῶν Θεῶν, καὶ τῆς Ὀσσης. — Τῶν δὲ πόλεων λόγου ἄξιοι εἶνε ἡ παρὰ τὸν Πηνειὸν Λάρισσα, ἀρχαία πρωτεύουσα τῶν Πελασγῶν, ἡ Ἰωλκὸς (Βῶλος) καὶ ἡ Λαμία εἰς δύο κόλπους· ἔτι δὲ ἡ Φάρσαλος, καὶ πλησίον αὐτῆς αἱ Κυρὸς Κεφαλαί, περίφημοι διὰ

τάς ὁμωνύμους μάχας. Τῆς Θεσσαλίας ἤρχον ἵπποτικά γένη εὐπατριδῶν, οἵτινες ἐμάχοντο εἰς τοὺς στρατοὺς ὡς ἵππεις. Ὅντες δὲ ἀνδρεῖοι μὲν καὶ ὑπερήφανοι διὰ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν, ἀλλ' ἀνάληγτοι σχεδὸν πρὸς τὰ κοινὰ τῆς Ἑλλάδος πράγματα, ἔστρεφον οἱ εὐγενεῖς τῶν Θεσσαλῶν τὰς φροντίδας αὐτῶν κυρίως περὶ τὴν ἵπποφορίαν μόνον καὶ τὰ ἵπποδρόμια, τὸ κυνήγιον καὶ τὰς ἡδονὰς τῆς τραπέζης, καὶ τοὺς μικρολόγους περὶ συνόρων πολέμους. Οὐδὲ ἡδύνατο νὰ βάλῃ ρίζας εἰς τὴν χώραν μεγαλοπρεπὲς ἐθνικὸς βίος. Διηρέθη δὲ ἡ ὥραία, εὐφορος, ὑπ' ὀρέων καὶ σειρῶν λόφων διασχιζομένη πεδιάς εἰς πλῆθος αὐτοδεσπότην πόλεων καὶ νομῶν, οἵτινες ἐκυβερνῶντο μὲν ὑπὸ πλουσιῶν εὐπατριδῶν, ἐξελέγον δ' ἐν καιρῷ γενικῆς ἐκστρατείας τὸν δικτατορικῶς ἄρχοντα ταρῶν ἢ ἡγεμόνα, διάγοντες κατὰ τὰ ἄλλα βίον ἀποχωρισμένον καὶ ἰδιοτελῆ. Καὶ φιλοξενία μὲν, φιλοκαλία καὶ ἀπλότης ἦσαν τὰ πλεονεκτήματα τῶν κατοίκων, μάλιστα δὲ τῶν μεγιστάνων· ἰδιοτέλεια ὅμως καὶ φιληδονία κατέστρεψε, προϋόντος τοῦ χρόνου, τὸ ἀνδροπρεπὲς καὶ χρηστὸν φρόνημα καὶ τὴν ἵπποτικὴν ἀρετήν.

Ἡ μεσημβρινὴ ἄλυσις τῶν ὀρέων ὀνομάζεται ὄρος τῆς Οἴτης· μετὰξὺ δὲ τῶν προπόδων αὐτῆς καὶ τοῦ κόλπου τῆς θαλάσσης κεῖται στενὴ τις φάραγξ, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν μόνην φυσικὴν εἰσόδον ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶνε δ' αὕτη τὸ περίφημον στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, ἐπὶ δύο περίπου λεύγας ἐκτείνόμενον. Στενοῦται δὲ τόσον μετὰξὺ τοῦ προχωροῦντος Καλλιδρόμου ὄρους καὶ τῆς ἐλώλους παραλίας, ὥστε δὲν ἡδύναντο νὰ διαβῶσι παρ' ἀλλήλας δύο ἄμαξαι, καὶ εἶχε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῶν θερμῶν πηγῶν, αἵτινες καὶ σήμερον ἐτι πηγάζουσιν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους.

2. Στερεὰ Ἑλλάς ἢ ἀπλῶς Ἑλλάς. Εἰς τὰ ἀνατολικὰ μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Σουνίου ἡ Ἑλλάς δισχίζεται ὑπὸ βραχιόνων τῆς Οἴτης, ὧν γνωστότατοι ἐν Ἀττικῇ εἶνε τὸ Παιτελικόν, ἕνεκα τοῦ μαρμαροῦ αὐτοῦ, ὁ Ὑμηττός διὰ τὸ μέλι καὶ τὸ Λαύριον, ἕνεκα τῶν μεταλλείων. Ἄλλοι δὲ κλάδοι κατέρχονται ἀπὸ τῆς Ἡπείρου, διευθυνόμενοι πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς, καὶ ἀποτελοῦσι τὰ ὡς ἔδρα τῶν Μουσῶν περίφημα ὄρη Παργασόν, Ἑλικῶνα

καὶ *Κιθαιρῶνα*, ἔνθα παράγουσιν ἐνθουσιασμόν τὰ δάση καὶ αἱ πηγαί, ἡ δὲ ὥδῃ τῆς φύσεως προκαλεῖ τρόπον τινὰ τὴν ὥδην τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ μάλιστα λόγου ἄξιος *Παργασσός* εἶνε ὄρος γυμνὸν καὶ βραχῶδες, ὑψοῦται σχεδὸν κατὰ κάθετον ἐκ τῆς πέριξ μεγαλοπρεποῦς καὶ γοητευτικῆς πεδιάδος εἰς ὕψος πλείοτερον τῶν 7000 ποδῶν, καὶ σύγκειται ἐξ ὑπολεύκου τιτάνου. Τῶν δὲ ποταμῶν μέγιστοι εἶνε ὁ *Ἀχελῷος*, καὶ ὁ εἰς τὴν *Κωπαΐδα* λίμνην ἐμβάλλον *Κιρησσός*. Ἐν Ἀθήναις δὲ ῥέουν τὰ ποτάμια *Ἰλισσός* καὶ *Κιρησσός*.

Ἡ Ἑλλάς διαιρεῖται εἰς τὰς ἐξῆς ἐπικρατείας· α.) τὴν Ἀττικὴν (ἔχουσαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου 500,000 κατοίκους, ἐν οἷς 40,000 δοῦλοι), χώραν λοφώδη, ὀλίγον εὐφορον καὶ παράγουσαν μόνον ἀφθόνως ἐλαίας, σῦκα, μέλι καὶ κηρόν. Πρωτεύουσα δὲ ταύτης ἦσαν αἱ τρεῖς λεύγας πλατεῖαι Ἀθῆναι, μετὰ τῆς ἐπὶ τῆς χερσονήσου *Μουνυχίας* κειμένης εὐλιμένου, νεωσοίκους καὶ ναυπηγεῖα ἐχούσης πόλεως *Πειραιῶς* (ὅστις, ὥς καὶ ὁ ἀρχαιότερος λιμὴν *Φάληρον*, ἦτον ἡνωμένος μετὰ τῶν Ἀθηναίων διὰ τῶν δύο σκελῶν ἢ μακρῶν τειχῶν, κτισθέντων μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους), καὶ τόποι ἀξιοσημείωτοι· ἡ *Ἐλευσίς*, περιβόητον κέντρον τῆς λατρείας τῆς *Δήμητρος* καὶ τῶν *Ἐλευσινίων Μυστηρίων*, πρὸς τῶν ὁποίων τὸν σεμνοπρεπῆ ναὸν ἤγεν ἡ μὲ πολλὰ μνημεῖα κεκοσμημένη ἱερὰ ὁδός· ἔτι δὲ ἡ πεδιάς τοῦ *Μαραθῶνος*, πολυθρύλητος διὰ τὴν ἐν ἔτει 490 μάχην. Ἀντικρὺ δὲ τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, κεῖται ἡ διὰ τὸν μέγαν αὐτῆς πολιτισμόν, τὴν ναυτιλίαν καὶ φιλοτεχνίαν, διάσημος καὶ πολυάνθρωπος νῆσος *Ἀἴγινα*, ἔνθα ὁ ἐξ Ἀργεὺς βασιλεὺς Φεῖδων ἔκοψε τὰ πρῶτα νομίσματα, καὶ 470,000 δοῦλοι ὑπηρετοῦν τοὺς ἀγερώχους καὶ τραχεῖς ἐμπορικοὺς κυρίους· ἔτι δὲ ἡ διὰ τὴν ναυμαχίαν γνωστὴ *Σαλαμίς*.

β.) Τὴν *Βοιωτίαν*, χώραν γόνιμον μετὰ πεδιάδων σιτοφόρων, περὶ τὴν ἐν θέρει σχεδὸν ὅλως ξηρὰν λίμνην *Κωπαΐδα*, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἀπήγετο εἰς τὴν θάλασσαν δι' ὑπογείων ὀχετῶν. Πλησίον δ' αὐτῆς ἔκειτο ὁ διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πλοῦτον περίφημος *Ὀρχομενός*, ἡ παλαιοτάτη ἑδρα τῶν *Μινυῶν* μετ' ἀξιοθεάτων ῥεσιπίων. Προῖτταντο δὲ τῶν εἰς ἓνα δεσμόν ἡνωμένων 14 Βοιω-

τικῶν πόλεων αἱ ἐπτάπολοι Θῆβαι μετὰ τῆς ἀκροπόλεως Καδ-
μείας. Ἡ Βοιωτία ὑπῆρξε τὸ θέατρον τῶν πλείστων πολέμων,
καὶ διὰ τοῦτο πολλαὶ πόλεις εἶνε διάσῃμοι ἕνεκα μαχῶν· οὕτως
αἱ ἡρώικαι Πλαταιαὶ παρὰ τὸν Κιθαιρῶνα, πλησίον τῶν συνόρων
τῆς Ἀττικῆς (μάχη 479, πολιορκία 429—427), ἥτις ἦδη τὸ
ἔτος 510 ἑτάξεν ἑαυτὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀθηναίων, *Δή-
λιον* εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ Εὐρίπου (μάχη 424), *Κορώνεια* (447 καὶ
394), *Λεῦκτρα* (371), *Χαιρώνεια* (338). Ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ
τόπων μνείας ἄξιοι προσέτι εἶνε· ἡ εὐλίμενος *Αὔλις* παρὰ τὸν
Εὐριπον, *Τάναγρα* ἐπὶ τινος ἀποκρήμνου βουνοῦ εἰς πεδιάδα οἰνο-
φόρον, *Ἀλλαρτος* παρὰ τὴν Κωπαΐδα λίμνην, *Θεσπιαὶ* κ. ἄλ. π.
Ἡ Βοιωτία ἐνωχλεῖτο συχνὰ ὑπὸ σεισμῶν, καὶ μάλιστα ὁ Ὀρ-
χομενὸς κατεστράφη κατὰ τινα ἐξ αὐτῶν. Ἴσως δὲ καὶ ὁ περὶ
τῆς καταδύσεως τοῦ μάντεως Ἀμφιαράου μῦθος μετὰ τοῦ τε-
θρίππου αὐτοῦ, εἰς τὴν λοφώδη πεδιάδα τῆς *Τανάγρας*, ἔχει
σχέσιν πρὸς σεισμόν τινα.

γ.) Τὴν *Φακίδα*, μετὰ τῆς ἱερᾶς πόλεως καὶ τοῦ ναοῦ τῶν
Δελφῶν (Πυθούς), θεωρουμένων μὲν ὡς κέντρου τῆς Ἑλλάδος, ὅλης
μάλιστα τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἀμφαλοῦ τῆς
γῆς ὀνομαζομένων, κειμένων δὲ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσ-
σοῦ, μετὰ τοῦ περιφήμου μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος, μετὰ πο-
λυαριθμῶν λαμπρῶν οἰκοδομῶν καὶ τῆς ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας ἀγνι-
ζούσης κρήνης τῶν Μουσῶν *Κασταλλας*. Ἡ δ' ἐπὶ τινος ἄκρου τοῦ
Παρνασσοῦ κτισθεῖσα ἱερὰ πόλις, στηριζομένη πρὸς μεσημβρίαν ἐπὶ
πλειοτέρων τῶν τριάνοντα ἀνδρῶν, βασταζομένων ὑπὸ ἰσχυρῶν
τειχῶν τῶν θεμελίων, ἐφείλκεν ἤδη τὴν προσοχὴν διὰ τῶν ἀ-
γρίων καλλονῶν τῆς φύσεως, τῆς ἐπαλλαγῆς τῶν βράχων, δασῶν,
σπηλαίων, ῥυάκων, τοῦ ἐρήμου ἄρους καὶ τῆς εὐφόρου πεδιάδος.
Πλησίον τῆς πόλεως τῶν Δελφῶν εἶνε προσέτι λόγου ἄξια· ἡ
παναρχαία *Δαυλις* τῶν μυθικῶν Θρακῶν, ἡ ὀχυρὰ πόλις *Ἐλάτεια*
καὶ οἱ κατάρτοι τόποι *Κρίσσα* καὶ *Κίβρα*, αἵτινες ἕνεκα ἀδική-
ματος εἰς τὰ τεμένη τῶν θεῶν, καὶ ἕνεκα τοκογλυφίας ἐπὶ βλάβῃ
τῶν πολυρίθμιον προσκυνητῶν, κατεστράφησαν καὶ ἀφαιρέθησαν
εἰς τὸν Θεὸν τῶν Δελφῶν.—Οἱ Φωκεῖς ἔζων ἄνευ δούλων εἰς 20
ἕως 30 δημοκρατίας πόλεων καὶ ἀγρῶν, αἵτινες οὗται ἀνεξάρτη-

τοι ἐντὸς τῶν συνόρων αὐτῶν, ἐβουλεύοντο περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων διὰ πρεσβευτῶν.

δ.) Τὴν *Δωρίδα*, μικράν καὶ τραχεῖαν ὄρεινὴν χώραν, ἔδραν τοῦ φύλου τῶν *Δωριέων*, μετὰ τεσσάρων ἀσημάτων πόλεων.

ε.) Τὴν *Λοκρίδα*. Ὑπῆρχον δὲ τρεῖς λαοὶ ὁμώνυμοι· 1) *Λοκροὶ οἱ Ἐπικνημιδιοὶ* πλησίον τοῦ στενοῦ τῶν *Θερμοπυλῶν*· 2) *Οἱ Ὀποῦντιοι* μετὰ τῆς πόλεως *Ὀποῦντος* παρὰ τὸν *Εὐριπον*· 3) *Οἱ Ὀζόλαιοι* παρὰ τὸν *Κορινθιακὸν κόλπον* μετὰ τῆς εὐλιμένου πόλεως *Ναυπάκτου*. Ζῶντες εἰρηνικὰ καὶ ἀποχωρισμένοι, διετήρουν οἱ μικροὶ λαοὶ τῆς *Λοκρίδος* ἀνδρείαν, φιλοξενίαν καὶ ἀπλότητα ἡθῶν· ὄντες δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ποιμένες, γεωργοὶ καὶ μικροπολῖται, ἐκυβερνῶντο ὑπὸ γενῶν ἐπισήμων οὕτως, ὥστε αἱ κοινότητες τοῦ λαοῦ ἐπέβησαν ἐκουσίως εἰς τὴν γνώμην τῶν κορυφαίων· θῆτες ὅμως καὶ ὑπήκοοι ἔλειπον μετὰ τῶν τούτων τῶν οὔτε πλουσίων οὔτε πτωχῶν ἐλευθέρων γεωκτημόνων, οἵτινες εἰργάζοντο ἄνευ φθόγου καὶ ζήλοτυπίας τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ ἐξεργίζονον ἐγκαίρως τὰς ρίζας τῶν ψυχικῶν παθῶν δι' ἀποικισμῶν.

ς.) Τὴν *Αἰτωλλίαν*, χώραν ὄρεινὴν, τραχεῖαν, δασώδη καὶ ἀρδευομένην ὑπὸ τοῦ *Ἀχελφίου*, μετ' ἀγρίων καὶ φιλοπολέμων κατοίκων καταγωγῆς διαφόρου, οἵτινες ἐκτὸς τοῦ ἀφθόγου κυνηγίου, τῆς κτηνοτροφίας καὶ μικρᾶς γεωργίας εἰς τὰς παρὰ τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν εὐφόρους πεδιάδας, ἀπασχολοῦντο κυρίως εἰς τὰς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν διαμάχας, καὶ ἀπεδήμουν μακρὰν ὡς τραχυδερμοὶ μισθοφόροι καὶ τρομεροὶ λησταί. Πρωτεύουσα δὲ τοῦ εἰς πολλὰς πόλεις διηρημένου καὶ εἰς ἓνα δεσμὸν ἡνωμένου λαοῦ ἦτο τὸ ἐπὶ τινος ὁροπεδίου κείμενον ἀπόρθητον *Θέρμον*, ἡ μετὰ στοῶν καὶ ναῶν, ζωγραφιδῶν καὶ ἀνδριάντων, πλουσίως κεκοσμημένη πόλις τοῦ δεσμοῦ.

ζ.) Τὴν *Ἀκαρναντίαν*, πρὸς νότον τοῦ *Ἀμβραχικοῦ κόλπου*, εἰς τὸν αἰγιαλὸν τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ *Ἀμφιλοχικὸν Ἄργος*, μὲ τὸ διὰ τὴν νίκην τοῦ *Αὐγούστου* (31 π. Χ.) περίφημον ἀκρωτήριον *Ἀκτιον* (πλησίον τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη μετέπειτα ἡ *Νικόπολις*), καὶ μετὰ τῆς πόλεως *Λευκάδος*, τῆς ὀχυρᾶς πόλεως τῆς συμπολιτείας *Σιράτου* καὶ τινῶν ἀτειχίστων κομῶν. Οἱ *Αἰτω-*

λοι, Ἀκαρῶνες καὶ Ἑπειῶται ἀσθενῶς μόνον συνέχοντο μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὑπάρχουν δὲ εἴτε εἰς κληρονομικοὺς ἡγεμόνας, εἴτε εἰς πρεσβυτέρους καὶ κορυφαίους, ἐκλεγμένους ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Φονικαὶ ἐκδικήσεις, χειροκρατία καὶ διαμάχαι, ἐκδηλούμεναι εἰς τὴν συνεχῇ ὀπλοφορίαν, τὸν ἐν χωρίοις καὶ κωμπούλεσι βίον, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἐν πόλεσι, τὴν ἀγάπην τοῦ κυνηγίου καὶ τῆς κτηνοτροφίας, ὡς καὶ τὴν ἀηδίαν τῆς γεωργίας καὶ τοῦ ἐμπορίου προσέτι δὲ ἀφελὴ καὶ τραχέα ἦθη, ἀσάλευτα παραῤῥοντα ταῦτα καὶ ὅμοια χαρακτηριστικὰ ὑπενθύνιζον τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν, ὅτε αὕτη εἶχε παρέλθει πλέον εἰς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας.

Διὰ δὲ τῆς μικρᾶς χώρας ἡ) Μεγαρίδος, μετὰ τῆς πλησίον τῆς παραλίας κειμένης πόλεως Μεγάρων, ἔρχεται τις εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ Σαρωνικοῦ κόλπου περικλυζόμενον Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ὅστις ἐνώνει τὴν κυρίως Ἑλλάδα μετὰ τῆς χερσονήσου

3. Πελοποννήσου. Αὕτη δὲ ἡ καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων μερῶν ὑπὸ θαλάσσης βρεχομένη χερσόνησος, ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἑλλάδος, εἶνε ὅλη χώρα ὀρεινὴ. Εἰς τὸ μέσον ὑψοῦται ὡς τραχὺ ὄροπέδιον ἡ Ἀρκαδία, περικεκλεισμένη κύκλωθεν ὑφ' ὑψηλῶν ὄφρων ὄρέων, καὶ ἐκπέμπουσα πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν διακλαδώσεις ὄρέων, ὧν ὑψηλοτάτη εἶνε ὁ τελευτῶν εἰς τὸ ἀκρωτήριο Ταίναρον καὶ τὴν τραχεῖαν Λακωνικὴν, ἀπὸ τῆς εὐφόρου Μεσσηνίας, χωρίζων Ταύγετος. Εἰς τὰ ὕψη τῶν ὄρέων τῆς Ἀρκαδίας ἔχουσι τὰς πηγὰς αὐτῶν οἱ τρεῖς σπουδαιότατοι ποταμοὶ τῶν τόπων τούτων, ὁ Αἰγείρος, ῥέων πρὸς δυσμὰς, καὶ ὁ Πάμισος καὶ Εὐρώτας πρὸς νότον. Ἡ διὰ τὰς φυσικὰς αὐτῆς καλλονὰς περίφημος ὀρεινὴ χώρα Ἀρκαδία, ἐνθα διαδέχονται ἀλλήλα ὄρη ὑψηλὰ μετὰ χλοερῶν, πρὸς κτηνοτροφίαν ἀρμολίων νομῶν καὶ εὐφοροὶ κοιλάδες, ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα καὶ τὸ κέντρον τῆς χώρας, εἰς τὸ ὁποῖον εἶνε προστεθειμένοι οἱ ἐπίλοιποι τόποι. Οἱ δὲ κάτοικοι ἦσαν λαὸς ἀπλοὺς, σκληραγωγημένος διὰ τραχέος ποιμενικοῦ βίου καὶ μάχης, ὑπηρετῶν ἐν χρόνοις ὑστέροις μισθοφορικῶς εἰς ξένην ὑπηρεσίαν, ὅπως ἄλλοτε οἱ Ἑλβετοί. Εἶχε δ' ἡ Ἀρκαδία, ἐκτὸς τῶν παλαιῶν καὶ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑποτεταγμένων πόλεων Μαντινείας (μάχαι 418, 362, 267)

καὶ Τεγέας, τὴν κατὰ βούλευμα τοῦ Ἐπαμεινώνδα κτισθεῖσαν Μεγαλόπολιν καὶ τινὰς ἄλλας ὀλιγώτερον σπουδαίας.

Αἱ δ' ἐπίλοιποι ἐπικράτειαί τῆς Πελοποννήσου ἦσαν ἄ) Ἀχαῖα, εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, μετὰ τῶν Πατρῶν, τοῦ Αἰγίου, τῆς Ἑλλάκης (καταποντισθείσης ἔπειτα ὑπὸ σεισμοῦ), ἐπισήμου διὰ τὸν λαμπρὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ μετ' ἐννέα ἄλλων, ἐν παναρχαίοις ἤδη χρόνοις εἰς μίαν συμπολιτεῖαν ἠνωμένων πόλεων, αἵτινες εἶχον κέντρον τὸν ἐν Αἰγίῳ ναὸν τοῦ Διός. Εἰς ταύτην δὲ τὴν περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἐκ νέου διοργανωθεῖσαν Ἀχαϊκὴν συμπολιτεῖαν ἀνῆκεν, ἐκτὸς τῶν μνημονευθεισῶν 12 πόλεων, καὶ ἡ ἐμπορικὴ πόλις Σικυῶν, ἡ ἀρχαιοτάτη ἑδρα τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας, καὶ ἡ πλουσία, πολυτελής καὶ διὰ τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν καὶ τέχνην (χώνευσιν τῶν μετάλλων καὶ πηλουργίαν) περίφημος Κόρινθος, πλησίον δύο ὄρων (Λεχαίου καὶ Κεγχρεῶν πρὸς Ἀνατολ.) μετὰ τῆς ὀχυρᾶς ἀκροπόλεως Ἀκροκορίνθου. Νοτιοδυτικῶς δ' αὐτῆς ἔκειτο ἡ μικρὰ δημοκρατία Φλιασίᾳ μετὰ τῆς πόλεως Φλιοῦντος. Ἀποκεκλεισμένη δ' ἐκ τοῦ ἐπιλοίπου Ἑλληνικοῦ κόσμου, καὶ περὶ τοῦ συμφέροντος μόνον τῆς ἰδιαίτης πατρίδος φροντίζουσα, οὐδὲν ἐλάμβανε μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἢ διὰ τοῦ ἐμπορίου, τῆς γεωργίας καὶ βιομηχανίας, εὐδαμονοῦσα ὁμοσπονδία τῶν πόλεων τούτων. β.) Ἀργολίς, χώρα πολύορος καὶ βραχύδης, μετὰ τῆς πρωτεύουσας Ἀργεὺς, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκρόπολις Ἀρίσση (ἀδύρωμα ὄρους) φαίνεται ὅτι ἔχει τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς παναρχαίους Πελασγικοὺς χρόνους· μετὰ τῶν ἀρχαιοτάτων, διὰ τὰ ἐρείπια οἰκοδομημάτων γιγαντωδῶν ἐκ σκοτεινοῦ παρελθόντος («Κυκλώπεια τεῖχη») περιφήμων καθεδρῶν τοῦ Ἀγαμέμνονος, Μυκητῶν καὶ Τίρουθας, καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων μέρος μὲν ἱστορικῶν καὶ μυθικῶν, μέρος δὲ ὡς ἐμπορικῶν καὶ παραθαλασσίῳ πόλεων γνωστῶν τόπων, οἷον τῆς Νεμεῆας (οἱ ἀγῶνες Νέμεα), Λέρνας (Λ. Ὑδρα), Ἐπιδαύρον, Τροϊζήνον, Ἑρμιόνης, Ναυπλίας, τῆς νήσου τοῦ Ποσειδῶνος Καλαυρίας μετὰ δικαίωματος ἀσύλου (ἐνθα ἐδηλητηρίασεν ἑαυτὸν ὁ Δημοσθένης) κ. ἄλ. γ.) Λακωνική, ἡ νοτιωτάτη, εἰς δύο γλώσσας γῆς καὶ ἀκρωτήρια (Ταίταρον καὶ Μαλέα) τελευτώσα τραχεῖα ὄρεινὴ χώρα

μετ' ὀλίγων εὐφώρων πεδίων εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα. Αἱ δὲ σημαντικώταται πόλεις εἶνε' ἐκτὸς τῆς λοφώδους καὶ κυκλοειδῶς οἰκοδομηθείσης πρωτευούσης Σπάρτης (*Λακεδαίμονος*) μετὰ 60,000 περίπου κατοίκων, ἐν οἷς 8—9,000 Δωριεῖς πολῖται, ἡ παναρχαία πόλις τῶν Τυνδαριδῶν Ἀμύκλαι, γνωστὴ διὰ τῖνα ἰδιαίτεράν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἡ Σειλλασία (μάχη 222), τὸ Ἑλος (Εἰλωτες;) καὶ τὸ εὐλίμενον Γύθειον εἰς τὸν Δακωνικὸν κόλπον. Περί δὲ τῆς πρὸς βορρᾶν χώρας Κυρουργίας ἐπολέμησαν οἱ Σπαρτιᾶται μακροχρόνιους πολέμους πρὸς τὸ Ἄργος. δ.) Μεσσηρία, χώρα εὐφορος μὲν, ἀλλ' ὀλιγάνθρωπος, μετὰ τοῦ ἀρχαίου ὀρεινοῦ φρουρίου Ἰθάκης, ἥτις ἐχρησίμευσε μετὰ ταῦτα ὡς φρούριον εἰς τὴν κατὰ βούλευμα τοῦ Ἐπαμεινώνδου κτισθεῖσαν πρωτεύουσαν Μεσσηνίαν, μετὰ τῆς παραλίου πόλεως Πύλου (Ναυαρίνου), ἀντικρὺ τῆς ἐρήμου νήσου Σφακτηρίας, καὶ τῆς Δωρικῆς πόλεως Στενυκλάρου. ε.) Ἡλις, χώρα εὐφορος, πλουσία καὶ λαμπρῶς καλλισεργημένη, θεωρουμένη δὲ προσέτι ὡς ἱερά, καὶ διὰ τοῦτο μὴ βλαπτομένη κατὰ τοὺς πολέμους. Σπουδαιότερα δὲ τῆς πρωτευούσης πόλεως Ἡλίδος καὶ τῆς παναρχαίας βασιλικῆς καθέδρας Πίσης ἦσαν τὰ κτίρια καὶ τὸ ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ὀλυμπίας παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ἱερὸν ἄλσος Ἀλτις, ἐνθα ἐπανηγυρίζοντο κατὰ πᾶν πέμπτον ἔτος οἱ περιφημοὶ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, καὶ ὅπου εὗρίσκετο ὁ πολυτελέστατος καὶ ὑπὸ Δωρικῶν κιόνων περικυκλούμενος γὰρ τοῦ Διὸς, μετὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς, καθηρένου ἀγάλματος τοῦ βασιλέως τούτου τῶν θεῶν, τοῦ κατασκευασθέντος μὲν ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, θεωρουμένου δ' ὡς ἀριστουργήματος τῆς πλαστικῆς τέχνης. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ κολοσσιαίου ἀνδριάντος τοῦ Διὸς, ἐξεῖχε προσέτι ἡ Ὀλυμπία καὶ διὰ πλῆθος ἄλλων τεχνουργημάτων, μνημείων καὶ οἰκοδομῶν, χάριν τοῦ ἀγῶνος γενομένων. Ἡ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ὀλυμπίας πεδιάς ὀνομάζετο Τριφυλία μετὰ τῆς ἀμυώδους καθέδρας τοῦ Νέστορος Πύλου.

2. Αἱ Ἑλληνικαὶ νῆσοι.

Αἱ μὲν ἐν τῇ δυτικῇ θαλάσῃ (Ἰονίῳ πελάγει) σπουδαιόταται νῆσοι εἶνε' Κέρκυρα (Corcyra), εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀμήρου ἔδρα

(3) τῶν πλουσιῶν καὶ ἀβροδιαίτων Φαιάκων (Φοινικικῆς καταγωγῆς) μετὰ τῆς φιλοτέχνως κεκοσμημένης καθέδρας τοῦ βασιλέως Ἀλκίονος, μετὰ ταῦτα ἀποικία τῆς Κορίνθου Λευκάς, μετὰ τοῦ διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος περιφήμου παραλίου λευκοῦ βράχου· ἡ ακραναῆς Ἰθάκη, πατρίς τοῦ Ὀδυσσεύς· Κεραλληνία καὶ Ζάκυνθος (μητρόπολις τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ Σαγούντου)· εἰς δὲ τὴν μεσημβρινὴν θάλασσαν, ἡ σχεδὸν στρογγύλη καὶ ὄρεινὴ νῆσος Κύθηρα, παναρχαία ἀποικία τῶν Φοινίκων, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι κατὰγεται καὶ ἡ πολυθρύλητος λατρεία τῆς Ἀφροδίτης (τῆς Φοινικικῆς Ἀστάρτης)· Ὁ δὲ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ἔκειτο εἰς τὴν ὑψηλοτάτην κορυφὴν τῆς εἰς ἔλαιον, οἶνον, μέλι καὶ ἄλλα προύόντα γονίου νήσου.

Κρήτη, διασχιζομένη ὑπ' ἀλύσεως ὁρέων ἄλλοτε ἡφαιστειῶν, ὧν ἐπιφανεστάτη ἡ Ἰδη νῆσος ἐξέχουσα μὲν κατὰ τὴν μεγάλην εὐφροίαν, τὸν πρῶτον πολιτισμὸν καὶ τὴν καλὴν νομοθεσίαν (Μίνως), ἀλλὰ καὶ τρομερὰ εἰς πάντα χρόνον ὡς κατοικία φιλοπολέμων πειρατῶν, καὶ ἀριθμοῦσα ἐπὶ Ὀμήρου 100 πόλεις, ὧν γνωστόταται ἦσαν ἡ Κυδωνία (Χανία), Γόρτυνα, Κνωσσὸς μετὰ τοῦ Λαβυρίνθου καὶ ἄλ. — Κύπρος, νῆσος πλουσία εἰς οἶνον καὶ ἔλαιον, μέταλλα καὶ ξυλείαν, μετὰ Σύρων καὶ Φοινίκων κατοίκων, γνωστὴ διὰ τὴν ἀκόλαστον λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης (Ἀστάρτης), ἣτις εἶχεν εἰς διαφόρους τόπους περιφήμους ναοὺς, πρὸ πάντων ἐν Πάφῳ, ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὀλύμπου καὶ πλησίον τῆς πόλεως Σαλαμῖνος. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάθεσιν τῶν Ἡρακλειδῶν μετενάστευσαν εἰς τὴν νῆσον Δωριεῖς, καὶ κατέστησαν ἐνταῦθα ἐπικρατούσας τὰς ιδιότητας τοῦ φύλου αὐτῶν. Ῥόδος (ἀνῆτος τῶν ῥόδων), περίφημος διὰ τὸν πρῶτον αὐτῆς πολιτισμὸν καὶ μάλιστα διὰ τὴν χάνουσιν τῶν μετάλλων (Τελχῆνες)· ἔχουσα κατ' ἀρχὰς Ἀνατολικοὺς κατοίκους, ἔγεινεν ὕστερον Δωρικὴ ἀποικία, ἀκμάζουσα κατὰ τὸ ἐμπόριον, τὸν πλοῦτον καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν, καὶ ἐξέχουσα διὰ τὴν καλὴν πολιτείαν καὶ νομοθεσίαν. Ἡ ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου ἰδρυθεῖσα ῥητορικὴ σχολὴ μεγάλῃ ἀπέκτησεν δόληψιν. Τὸ δ' 70 πῆχεις ὑψηλὸν χάλκινον ἀγαλμα τοῦ ἡλίου (εὐκολοσσὸς τῆς Ῥόδου) μετὰ τῶν πόρρωθεν ὁρωμένων φανῶν στατο εἰς τὸν λιμένα τῆς πρωτεύουσας πόλεως. Τὸ δεύτερον

ἤκμασεν ἡ νῆσος Ῥόδος ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. — Πλουσιώτατον εἰς μεγάλας καὶ μικρὰς νήσους εἶνε τὸ ἀνατολικόν, *Αἰγαιον πέλαγος*. Ἐνεκα δὲ τῆς πρὸς τὴν ἥπειρον ὁμοίας αὐτῶν φυσικῆς ιδιότητος, δύναται τις νὰ τὰς θεωρήσῃ ὡς ἀποσπασμένα ῥήγματα τῶν δι' ἡφαιστείων ἢ θαλασσίων δυνάμεων συντριβέντων ἄκρων τῆς στερεᾶς. Ἀντικρὺ δὲ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἑλλάδος, χωριζομένη ἀπ' αὐτῆς μόνον διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ *Εὐρίπου*, κεῖται ἡ εὐμήκης καὶ ὑψ' ὑψηλῶν μὲν ὀρέων διασχιζομένη, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα εὐφορος νῆσος *Εὐβοία*, μετὰ τῶν παραλίων καὶ ἐμπορικῶν πόλεων *Ἐρετρίας* καὶ *Χαλκίδος*, ἥτις τελευταία ἦτον ἠνωμένη ἀπὸ τοῦ 410 μετὰ τῆς Βοιωτίας διὰ γεφύρας ἀξίας παρατηρήσεως· πορρωτέρω δὲ *Κάρυστος*, πρὸς μεσημβρίαν, μετὰ λατομεῖαν μαρμάρου καὶ Ὠρεὸς (πρότερον *Ἰστιαία*), πρὸς βορρᾶν. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς *Εὐβοίας* κεῖται ἡ βραχύδης νῆσος *Σκύρος*, ἀνήκουσα εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ πορρωτέρω πρὸς τὰ βορειοανατολικά ἡ ἡφαιστεία νῆσος *Ἀἴμνος*, περίφημος διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοὺς ὅπλοποιους αὐτῆς. Πρὸς βορρᾶν δὲ τῆς Ἀἴμνου κεῖνται ἡ *Θάσος*, *Ἰμβρος* καὶ *Σαμοθράκη*, ὧν αἱ δύο τελευταῖαι ἦσαν γνωσταὶ ὡς αἱ καθ' αὐτὸ ἔδραι παναρχαίων θρησκευτικῶν μυστηρίων (λατεῖα τῶν *Καβείρων*). Τὸ δὲ πλησιέστατον εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου κείμενον, καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν εἰσέτι ἥπειρον ἀνῆκον σύστημα τῶν νήσων ὀνομάζεται *Κυκλάδες*, διότι περικεῖνται ὡς ἐν κύκλῳ. Κέντρον δ' αὐτῶν ἦτον ἡ ὡς γενέθλιος τόπος τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὰ καὶ σεβαστὴ θεωρουμένη *Ἀἴλος*, ἐνθα εὕρισκτο πλουσίως κεκοσμημένος ναὸς τοῦ θεοῦ τοῦ φωτὸς Ἀπόλλωνος μετὰ βωμοῦ τὰ μέγιστα τεχνικοῦ, πλησίον τοῦ ὁποῦ ἐπανηγυρίζοντο πᾶν πέμπτον ἔτος πανηγυρικοὶ καὶ ὑψ' ἀπάντων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων δι' ἱερῶν ἀποδημιῶν (*θεωριῶν*) ἀντιπροσωπεύμενοι ἀγῶνες. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων σημαντικώταται εἶνε ἡ *Πάρος* (μάρμαρα), *Ἄνδρος*, *Κέως*, ἡ ἡφαιστεία *Μῆλος* καὶ ἡ οἰνοφόρος *Νάξος*. Πρὸς ἀνατολὰς δ' αὐτῶν ἀπαντᾷ τις τὰς εἰς τὴν Ἀσιατικὴν ἥπειρον ἀνηκούσας καὶ σποραδικῶς κειμένας νήσους *Σποράδας*, ἐν αἷς ἡ Σπαρτιατικὴ *Θήρα*. Σπουδαιόταται δὲ διὰ τε τὸ μέγεθος αὐτῶν καὶ τὴν εὐφορίαν, ὡς καὶ διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν πλου-

τον τῶν κατοίκων εἶνε αἱ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κείμεναι νῆσοι *Τένεδος*, ἡ οἶνοφόρος καὶ ἀβρὰ *Λέσθος*, πατρὶς τοῦ Ἀλκαίου καὶ τῆς Σαπφούς, μετὰ τῶν περιφήμων ἔνεκα τοῦ λεπτοῦ αὐτῶν πολιτισμοῦ *Μιτυλήνης* καὶ *Μεθύμνης*· *Χίος*, εὐφορος εἰς οἶνον, σῦκα καὶ ἄλλα προϊόντα, καὶ ἀκμαζύουσα διὰ τοῦ ἐμπορίου αὐτῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ· εἰς δὲ τὸ καλούμενον Ἰκάριον πέλαγος ἡ *Σάμος*, πλουσία διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, μετὰ τοῦ περιφήμου ναοῦ τῆς Ἥρας, γενέθλιος τόπος τοῦ φιλοσόφου *Πυθαγόρα*· *Κῶς*, πατρὶς τοῦ ζωγράφου Ἀπελλοῦ καὶ τοῦ ἱατροῦ Ἰπποκράτους, διάσημος διὰ τὰς πορφύρας αὐτῆς ἐσθῆτας· καὶ τελευταῖον ἡ μικρά, ἄγονος καὶ παρὰ Ῥωμαίοις ὡς τόπος ἐξορίας χρησιμεύουσα βραχέως νῆσος *Πάτμος*, γνωστὴ εἰς τοὺς ἔπειτα χρόνους ὡς τόπος τῆς διαμονῆς τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου.

Β'. Η ΕΛΛΑΣ ΠΡΟ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ.

1. Παναρχαῖοι Πελασγικοὶ χρόνοι.

§ 2. *Πελασγοί*. Ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἀναφέρονται οἱ Πελασγοί, διαδεδομένοι πιθανῶς καθ' ἅπαντας τοὺς Ἑλληνικοὺς τόπους, ἂν καὶ ὡς βεβαίως κατοικίας αὐτῶν τὴν *Θεσσαλίαν* μόνον καὶ Ἀρκαδίαν γνωρίζομεν ἡμεῖς. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὡς καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν (*Τυρρῆνοι*) καὶ Μικρὰν Ἀσίαν εὐρίσκομεν ἔχνη παναρχαίων Πελασγῶν κατοίκων. Ἦσαν δὲ λαὸς γεωργικὸς καὶ φιλήσυχος, μὲ θρησκείαν βάσιν ἔχουσαν τὴν λατρίαν τῆς φύσεως, ἔθνα οἱ χθόνιοι θεοί, πρὸ πάντων δὲ ἡ γεωμήτωρ *Δήμητρα*, ὁ γενέτης τοῦ οἴνου *Διόνυσος*, ὁ χρησμοδότης θεὸς τῆς φύσεως *Ζεὺς* καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ *Διώνη*, εἰς τὸ ἐν Δωδώνῃ σύσκιον ἱερόν, καὶ οἱ μυστηριώδεις *Κάβειροι*, ὡς αἱ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς φύσεως ἐνεργοῦσαι καὶ γονιμοποιῶσαι δυνάμεις, ἀπήλαυσαν μὲν θείας τιμῆς, δὲν εἶχον ὅμως ἀγάλματα καὶ σωματικὴν μορφήν. Περὶ δὲ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Πελασγῶν μαρτυροῦσι τὰ ἐρεῖπια παλαιτάτων πόλεων καὶ βασιλικῶν ἀνακτόρων, τὰ ἔχνη καὶ λείψανα ὑδραυλικῶν κτιρίων, προ-

χωμάτων καὶ διωρύγων, ὡς καὶ τὰ ἐξ ἀκατεργάστων ὄγκων λίθων ἢ πετρῶν πελεκημένων ἀνευ ἐνωπικοῦ κονιάματος ἐπισωρευθέντα ἀκατάστροφα *Κυκλώπεια τείχη* ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἄλλ. τ. (ἢ πύλη τῶν λεόντων ἐν Μυκῆναις, τὰ ἐρείπια τῆς Τίρουθος καὶ τοῦ Ὁρχομενοῦ). Ἐκ τινῶν δὲ ἀβεβαίων τεκμηρίων εἰκάζεται, ὅτι οἱ Πελασγοὶ ἔζων κατὰ σχήματα βίου πολὺ ὅμοια πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ βίους, καὶ τοι μὴ ἐπικρατοῦντος τοῦ ἐκείθι αὐστηροῦ χωρισμοῦ, μεθ' ἱερατείου ἰσχυροῦ καὶ καθιερωθέντος διὰ τῆς ἀρχαιότητος, μετ' εὐγενῶν κατὰ κληρονομίαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας καὶ μεθ' ὑποχειρίων φόρου ὑποτελῶν χωρικῶν. Οἱ δὲ βραχίονες τοῦ ἡμιελευθέρου ἀνδρὸς ἔκτιζον κατὰ διαταγὴν τῶν κυρίων τοὺς τεχνήντως ἐφηρμοσμένους λίθους, ἢ διώρυκτον ὄρη, ἤνοιγον ὁδοὺς καὶ κατεῖχον τὰ ρεύματα διὰ προχωμάτων. Ὁ δὲ ὑπολογισμὸς καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ ἔτους ἐστηρίζετο, ὡς καὶ ἡ ἐν γένει γνῶσις τοῦ ἀστεροέντος οὐρανοῦ, ἐπὶ παναρχαίας παραδόσεως.

Ὁμόφυλοι τῶν Πελασγῶν θεωροῦνται οἱ κατ' ἀρχὰς παρὰ τὸν Ὀλυμπον οἰκοῦντες *Πιέριοι* καὶ *Θρᾷκες*, οἱ πατέρες τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως, καὶ οἱ θεμελιῶται τῆς λατρείας τῶν Μουσῶν, ἥτις εἶνε συνδεδεμένη μὲ τὰς ὕστερον παρὰ τὸν *Ἐλικῶνα* καὶ *Παργασὸν* κατοικίας αὐτῶν. Μυθώδης δὲ φυλετικὸς αὐτῶν ἥρωες ἦτον ὁ *Ὀρφεύς*, ὅστις κατὰ τοὺς ἱεροὺς λόγους τῶν Ἑλλήνων ἔθελγε τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἡμέρωνε τὰ ζῆα διὰ τῶν τόνων τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ λύρας· καὶ εἰς αὐτοὺς μάλιστα τοὺς ἀνεπιδέκτους παρακλήσεων θεοῦ τοῦ Ἄδου ἔκαμε τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν νὰ ἀναγάγῃ ἐκ τοῦ Ἄδου εἰς τὸν ἄνω κόσμον τὴν ἀποθανοῦσαν σύζυγόν του Εὐρυδίκην. Ἐμφανίζεται δὲ συνδεδεμένος μετ' αὐτοῦ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος *Λίνος*, ὁ πρωτοουργὸς τοῦ βαρυθύμου ἐλέγου (ῥῥῆς θρηνητικῆς)· ἀνῆκε δὲ προσέτι εἰς τοὺς Πιερίους *Θρᾷκας* ὁ αἰοιδὸς καὶ ἱερεὺς *Εὐμόλιος* (ῥαῖα ἄδων), ὅστις λέγεται ὅτι συνέστησε τὰ μετὰ τῆς φυσικῆς θεολατρίας τῶν Πελασγῶν στενωτάτην σχέσιν ἔχοντα *Ἐλευσίνια μυστήρια*, καὶ τοῦ ὁποίου οἱ ἀπόγονοι, τὸ ἐν τῇ Ἀττικῇ εὐγενὲς γένος τῶν *Εὐμόλιπιδων*, εἶχον ὡς κληρονομικὸν προνόμιον τὴν διεύθυνσιν τῆς μυστικῆς ταύτης θεολατρίας. Οἱ δὲ μάντιες οὗτοι καὶ ποιηταὶ τῶν μυθωδῶν χρόνων ἔστρεπον τὸν ποιητικὸν

αὐτῶν ἐνθουσιασμόν κυρίως πρὸς λάμπρυνσιν τῆς θρησκείας καὶ λα-
τρείας τῶν θεῶν, καὶ ἐθρύνουν εἰς βαρύθυμα θρηνηδῆματα τὴν
παρέλευσιν τῆς νεότητος καὶ τὸν διὰ τοῦ καύματος τοῦ θέρους
καὶ τοῦ ψύχους τοῦ χειμῶνος θάνατον τοῦ ἐν τῇ φύσει βίου. Ἐνε-
κωμιάζον εἰς βραχέα καὶ ἀποσπασμένα ᾄσματα (ὕμνοι) τὸν Θεὸν
καὶ τὴν φύσιν, τῶν ὁποίων τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς
ἔργα προσέβαλλον τὸν ἐκθαμβούμενον αὐτῶν ὀφθαλμόν, ἐδίδασκον
τοὺς θνητοὺς τὴν εἰρήνην, εὐκροσίαν καὶ ἐξιλέωσιν τοῦ τυχόν
πραχθέντος φόνου ἢ τοῦ ἐξ αὐτοῦ μιάσματος, καὶ ἐπλήρουν τὰ
στήθη αὐτῶν αἰσθημάτων θεοσεβείας, δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας.

* § 3. Ἀνατολικὴ ἐποικίσις. Τὴν δοξασίαν, ὅτι ὁ ἀρχαϊό-
τατος πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων κατὰγεται ἐκ τῆς Ἀνατολῆς,
καθότι Αἰγύπτιοι, Φοίνικες καὶ ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποικοί,
ἐσκέδασαν εἰς τοὺς τέως ἀγροίκους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος τὸν
σπόρον τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐπολέμησαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρό-
νους ἰσχυρῶς, καὶ τοῦναντίον ὑπερασπίσθησαν μετὰ ζήλου τὴν
πρωτότυπον καὶ αὐτόματον ἀναβλάστησιν καὶ ἐπίδοσιν τῆς Ἑλ-
ληνικῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Ἀλλ' ὅμως, ὅσον καὶ ἂν ᾔνε δλι-
γον βέβαιαι οἱ λόγοι περὶ τοῦ Αἰγυπτίου Κέκροπος, εἰς τὸν ὅποιον
ἀπεδίδετο ἡ κτίσις τῆς ἐν Ἀθήναις ἀκροπόλεως (Κεκροπίας), περὶ
τοῦ Φοίνικος Κάδμου, ὅστις λέγεται ὅτι ἐθεμελίωσε τὰς Θήβας,
καὶ ἔφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, ὡς
καὶ τὴν τέχνην τοῦ χωνεύειν τὰ μέταλλα, περὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου
ἀποικίσεως τοῦ Δαριαοῦ καὶ τῶν Δαριαῶν εἰς τὴν Ἀργολίδα,
καὶ περὶ τῶν συμβεβηκότων τοῦ Φρυγὸς Πέλοπος, ἐξ οὗ ἔχει τὴν
ἀρχὴν αὐτοῦ τὸ ὄνομα τῆς Πελοποννήσου ὅσον καὶ ἂν ἐμβάλλῃ
δισταγμὸν ἢ ἱστορικὴν κριτικὴν, δὲν εἶνε δυνατόν ὅμως νὰ ψευσθῇ
διὰ τοῦτο συγκοινωνία τις καὶ προτέρα ἐπιμιξία μεταξὺ Ἑλλάδος
καὶ Ἀνατολῆς, καὶ τις οὐσιώδης ἐπίδρασις τῆς τελευταίας ἐπὶ
τῆς θρησκείας καὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῆς πρώτης. Ἡ δὲ φυ-
σικὴ θρησκεία τῶν Πελασγῶν, ὁ κληρονομικὸς χωρισμὸς τῶν τά-
ξεων ἐν Ἀττικῇ (εἰς τέσσαρας φυλάς), τὰ ἐρείπια παναρχαίων κτι-
ρίων κ. ἄλ. πλ. ἐπιβεβαιῶσι τὰ λεγόμενα τῶν παλαιῶν συγγρα-
φῶν περὶ τινος συγγενείας μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς ἀρ-
χαιοτάτης Ἑλλάδος, καὶ τινος ὁμοιοτρόπου παρείας τοῦ πολιτι-

σμοῦ τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Πελασγικῶν λαῶν. Καὶ εἶνε μὲν δυνατόν, ὅτι οἱ Πελασγοὶ μετέφεράν ποτε ἐν σπέρματι κατὰ τὸν πιθανὸν αὐτῶν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην μετοικισμὸν τὸν πολιτισμὸν τοῦτον, καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν πρὸς τὴν φύσιν συμφωνοῦσαν ἀνάπτυξιν· ἄλλ' ἐκ τῆς περιστάσεως, ὅτι οἱ μετέπειτα θεσμοί, αἱ θρησκευτικαὶ θεωρίαι καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια τῶν Ἑλλήνων δὲν δεικνύουσιν ὁμοιότητα πρὸς τὴν Ἀνατολήν, δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ ἐπενέργεια τῶν Ἀνατολικῶν ἐπὶ τῶν παναρχαίων Πελασγικῶν χρόνων, διότι ἐνδέχεται ὅτι οἱ Ἑλληνας, γενόμενοι κύριοι τῆς Ἑλληνικῆς χώρας, ἐξέβαλον ἢ μετέπλασαν καὶ ἐξηνύμισαν τὴν Πελασγικὴν ταύτην ἰδιότητα· μάλιστα δὲ ἐκ τῆς μεταπλάσεως ταύτης καὶ ἐξευγενίσεως καταφαίνεται ἡ καθυπερτέρα δύναμις καὶ μεγαλητέρα πνευματικὴ εὐφυΐα τῶν Ἑλλήνων. Καὶ λοιπόν, ἂν καὶ πολλὰ ὀλίγον δυνάμεθα νὰ ἀναβιβάσωμεν τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς ἐντελῆ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐπιδράσεων, εἶνε ὅμως πάλιν ἐξ ἄλλου βέβαιον, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτελειοποίησαν πᾶν τὸ ἐξώθεν παραληφθὲν, καὶ ἐνεχάραξαν εἰς αὐτὸ τὸν χαρακτῆρα πνεύματος, ὅπερ διέμεινεν αἰετοτε ξένον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μάλιστα προοδεύσαν μηχανικὴν τέχνην τῆς βαρβαρικῆς ἀρχαιότητος.

^{**} Ὁ Κέρκυρ, ἐξ οὗ εἶλκον τὸ γένος οἱ ἀρχαιότατοι βασιλεῖς τῶν Ἀθηνῶν, λέγεται ὅτι μετηνάστευσεν ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Σάϊος (Νηϊθ=Ἀθήνη), καὶ ἔφερεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ σπέρματα τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου. Ἀλλὰ τὸ λεγόμενον αὐτὸ ἐξελέγχεται ἤδη ἐκ τούτου ἐφεύρημα τῶν μεταγενεστέρων, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι πρὸ τοῦ Νεκῶ δὲν εἶχον στόλον οὔτε θαλασσίαν δύναμιν, καὶ διὰ τοῦτο δυσκόλως ᾔδυναντο νὰ κτίσωσι μακρινὰς ἀποικίας. Οἱ δὲ περὶ τοῦ Κάδμου λόγοι, τοῦ κτίστου τῆς ἐν Θήβαις τῆς Βοιωτίας (χώρας δαμάλεως) ἀκροπόλεως Καδμείας, ὅπου ἦλθε ζιτῶν κατὰ διαταγὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀγήνορος τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἀρπαγεῖσαν ἀδελφὴν του Εὐρώπην, εἶνε παντάπασι μυθώδεις· ἐκ δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ σπαρέντων ὁδόντων τοῦ Ἀρείου δράκοντος ἐλέγετο ὅτι ἔλαβον γένεσιν οἱ γενάρχαι τῶν πέντε περιφημοτάτων Θηβαϊκῶν γενῶν. Εἰς δὲ τὸν περὶ τοῦ Δαναοῦ καὶ τῶν 50 αὐτοῦ θυγατέρων (Δαναίδων) μῦθον, αἷτινες πρὸς τι-

μωρίαν ὤφειλον νὰ ἀντλῶσιν ἐν τῷ Ἑλδίῳ ὕδωρ εἰς πίθον τετρημένον, διότι τὴν νύκτα τοῦ γάμου ἐφόνευσαν (ἐκτὸς μιᾶς μόνης, τῆς Ὑπερμνήστρας) τοὺς ἐκ τῆς θερμῆς Αἰγύπτου παρακολουθήσαντας αὐτὰς νυμφίους, ἠθέλησαν νὰ εὕρωσι σχέσιν πρὸς τὴν Ἄρδευσιν τῆς ἐν τῇ Ἀργολίδι ξηρᾶς γῆς, τῆς ὁποίας αἱ θυγατέρες, αἱ πηγαὶ καὶ τὰ ῥυάκια, ἐπιποθοῦνται κατὰ τὸ θέρος ὑπὸ τῶν καυστικῶν τῆς μεσημβρίας ἀνέμων μετὰ θερμῆς ἐναγκαλίσεως, ἄχρις οὗ τέλος αἱ ἀναλαθοῦσαι πάλιν τὰς δυνάμεις αὐτῶν παρθένοι πηγαὶ ἀπελάσσωσι μετὰ βίας τοὺς καίοντας αὐτῶν μνηστῆρας. Ὁ δὲ Πέλοψ, ὁ υἱὸς τοῦ θεοστυγοῦς Ταυτάλου, ἔλαθε δι' ἀπάτης καὶ φόνου τὴν χεῖρα τῆς βασιλόπαιδος Ἱποδαμείας καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐν Ἑλίδι Πίσης, ἣν ἐξέτεινεν ἔπειτα ἐπὶ τὸ μέγιστον μέρος τῆς χερσονήσου· οἱ δὲ ἀπόγονοί του (Πελοπίδαι, Ἀτρεΐδαι) ἐκκληρονόμησαν ἀπ' αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς τὸ πρὸς τὰ μεγάλα τεῖνον ἐθελοκίνδυνον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὥθησεν αὐτοὺς εἰς τὰ ἐν τῇ ποιήσει τῶν Ἑλλήνων τοσοῦτον πολυειδῶς θρυληθέντα κακουργήματα καὶ κινδυνεύματα.

2. Ἡ μυθώδης ἥτοι ἡρωϊκὴ ἐποχὴ τῶν Ἑλλήνων.

§ 4. Ἑλληνικαὶ φυλαί. Ἡρακλῆς καὶ Θησεύς. Τὴν θέσιν τοῦ παναρχαίου Πελασγικοῦ λαοῦ κατέλαβον μετέπειτα οἱ μάχιμοι Ἑλληνες μετὰ τοῦ ἱπποτικοῦ αὐτῶν καὶ ἡρωϊκοῦ φρονήματος. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν γινώσκομεν βέβαιον περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν καὶ ἀφίξεως, εἵκασάν τινες, ὅτι δὲν ὑπῆρξαν ἴδιον λαοῦ φύλον, ἀλλ' ὅτι ἦσαν αὐτὸ τὸ φιλοπόλεμον μέρος τῶν Πελασγῶν, καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ τάξις τῶν Ἑλλήνων ἱπποτῶν κατέβαλε τὸ Πελασγικὸν ἱερατεῖον καὶ ὑπέταξε τὸν εἰρηνικὸν λαόν· ἀλλ' ὅμως οὕτως, ὥστε συνεχωνεύθησαν μετ' ὀλίγον πρὸς ἀλλήλους ἀμφοτέρω. Ἡ συγχώνευσις δ' αὕτη ἀπέβη τοσοῦτον εὐκολωτέρα, καθόσον ἀμφότεροι ἦσαν συγγενῆ βλαστήματα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κλάδου, ἐνὸς παναρχαίου συνόλου Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁμίλου δὲ γλώσσας, αἵτινες δὲν διέφερον πλείοτερον ἀλλήλων, ἢ ὅ,τι διαφέρουσιν αἱ διάλεκτοι. Ἦδη δὲ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ θεολατρεῖα τοῦ χαίροντος εἰς τὴν ζωὴν Διὸς καὶ τῶν εὐθύμων Ὀλυμπίων θεῶν ἀπεδίωξε τὴν φυσικὴν θρησκείαν τῶν Πελασγῶν. Οἱ Ἕλληνες

(παρ' Ὀμήρῳ Ἀχαιοὶ) διηροῦντο εἰς τέσσαρας φυλάς· τοὺς Δωριεῖς καὶ Ἀχαιοὺς (ἐν Πελοποννήσῳ), τοὺς Ἴωνας (ἐν τῇ Ἀττικῇ, ταῖς νήσοις κ. ἄλ. τ.) καὶ τοὺς Αἰολεῖς (ἐν Βοιωτίᾳ καὶ ἄλλα-
χοῦ). Ἡ δὲ παλαιοτάτη ἱστορία συνδέεται μετὰ διαφόρων ἡρώων, ἡρωϊκῶν γενῶν καὶ φυλετικῶν ἡγεμόνων, οἵτινες καταπολεμήσαν-
τες ληστὰς, καταβαλόντες ἄγρια Ἀηρία καὶ τέρατα, ἰδρύσαντες
δὲ πόλεις καὶ κοινότητες, προσεβάζον μὲν τὸν πολιτισμὸν τῆς
χώρας, ἀλλ' ἐπλήρουν ἅμα καὶ τὴν πρὸς τὰς παραβόλους πράξεις
ἐπιθυμίαν, ἡκολούθουν δὲ τὴν πρὸς κατοχὴν πολυτίμων κτημά-
των ὁρμήν. Εἰς τὴν μυθώδη δὲ ταύτην καὶ ἡρωϊκὴν ἐποχὴν, ἐκτὸς
τῶν ἵπποτικῶν ἀρετῶν, τοῦ θάρρους καὶ τοῦ γενναίου φρονήματος,
τὰς ὁποίας ἀποδίδει εἰς τοὺς προγόνους αὐτοῦ πᾶς ἰσχυρὸς καὶ
μάχιμος λαός, ἀπαντῶμεν προσέτι καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς
ἠθικῆς καὶ φιλάνθρωπίας· καθότι διαφημίζεται ὡς κυρία τῶν ἡ-
ρώων ἀξία ἡ κόλασις τῶν ὑβριστῶν καὶ μιαρῶν κακούργων, ὡς
καὶ ἡ εὐτεβῆς αἰδώς πρὸς τοὺς πᾶσαν ὑβρίν τιμωροῦντας θεοὺς
καὶ τὸ σέβας πρὸς τὸ αἰωνίως κρατοῦν δίκαιον, εἰς ἐποχὴν, καθ'
ἣν ἡ μὲν ληστεία ἦτον εἰσέτι ἐπιτετραμμένη καὶ ἐνομιζέτο μά-
λιστα ἐντιμος, ὁ δὲ ξένος ἐθεωρεῖτο πανταχοῦ ἐκτὸς τοῦ νόμου.
Εἰς τοὺς ἥρωας, οἵτινες κατὰγονται ἐκ τῶν θεῶν, συναναστρέφον-
ται μὲ τοὺς θεοὺς, καὶ συνάπτουσι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων μετὰ
τῶν ὡς τελείων ἀνθρώπων θεωρουμένων καὶ ἀνθρώπινα πάθη καὶ
αἰσθήματα ἔχοντων θεῶν, ἐνυπάρχουσι παρ' ἄλλήλας ἀνανάπτυ-
κτοι καὶ ἀσφαεῖς πᾶσαι αἱ ἰδιότητες λαοῦ Ῥωμαλέου καὶ πρὸς
πᾶν γενναίου τείνοντος ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ φυσικότητι· εἰς
δὲ τὰς περὶ τῶν ἵπποτικῶν αὐτῶν πορείων, παραβόλων πραγ-
μάτων καὶ ἀγώνων διηγήσεις, εἶνε περιπεπλεγμένα εἰς ἀδιά-
σπαστον μυθικὸν ὅλον ἱστορία, λόγος καὶ ποίησις. — Ἐκ τῶν
ἀρχαιοτέρων μύθων γνωστότατοι εἶνε οἱ ἄθλοι τοῦ Ἡρακλέους,
τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ ἔθνικοῦ τῶν Ἑλλήνων ἡρωϊκοῦ βίου, καὶ
αἱ πράξεις τοῦ Ἀθηναίου Θησέως, ὅστις, ἐνώσας τὰς δώδεκα χω-
ριστὰς κώμας εἰς μίαν πολιτικὴν κοινότητα, διαίρσας τὸν λαὸν
εἰς τρεῖς τάξεις (εὐπατρίδας ἢ εὐγενεῖς, γεωργούς καὶ βιομη-
χάνους), καὶ συστήσας τὴν δημοτελεῖ ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων,
λέγεται ὅτι ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς πολιτείας

αὐτῶν. Περὶ αὐτοῦ προσέτι διηγοῦντο, ὅτι φονεύσας τὸν ἀνθρωποδόρον *Μινώταυρον* εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ πολυτέχνου *Δαίδαλου* ἐν *Κρήτῃ* οἰκοδομηθέντα *Λαβύρινθον*, ἡλευθέρωσε τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἀπὸ φόρου ἐπονειδίστου, πληρωνομένου εἰς τὴν θαλασσοκρατορὰ ταύτην νῆσον, ἥτις ἦτον ἤδη περίφημος ἐν τῇ ἀπωτάτῳ ἀρχαιότητι οὐχὶ ὀλιγώτερον διὰ τὴν θαλασσοκρατορίαν αὐτῆς καὶ τοὺς τρομεροὺς πρὸς πειρατείαν πλοῦς, ὅσον καὶ διὰ τὴν εἰς τὸν θαλασσινὸν καὶ νησιώτην βασιλείαν *Μίνωα* ἀποδιδομένην ἔξοχον αὐτῆς νομοθεσίαν.

Σημ. Οἱ Ἕλληνες, συνάπτοντες τὴν ἀρχαιστάτην αὐτῶν μυθικὴν ἱστορίαν μετὰ συμβολικῶν προσώπων, ἔλεγον ὅτι Ἑλλήν, ὁ υἱὸς τοῦ *Δευκαλίωνος*, εἶχεν υἱοὺς μὲν τὸν *Δῶρον* καὶ *Αἴολον*, ἐγγόνους δὲ τὸν *Ἴωνα* καὶ *Ἀχαιόν*.

§ 5. Ἑπτὰ ἐπὶ *Θήβας*. Προϋόντος τοῦ χρόνου, συνεμάχησαν τινὲς τῶν ἡρώων τούτων πρὸς κοινὰς ἐπιχειρήσεις. Τοιαύτη δ' ἐπιχείρησις ἦτον ὁ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ποιήσει πολυειδῶς διακοσμηθεὶς πόλεμος τῶν ἑπτὰ ἐπὶ *Θήβας* (1231), ἔνθα ἐβασίλευε τὸ ὑπὸ τῆς τύχης καταδιωκόμενον γένος τοῦ *Λαῶν* καὶ *Οἰδίπου*. Οἱ ἑπτὰ (Ἀργεῖοι) ἥρωες, οὓς εἶχεν ὀδηγήσει ἐναντίον τῆς πατρίδος αὐτοῦ ὁ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἑτεοκλέους ἐκδιωχθεὶς υἱὸς τοῦ *Οἰδίπου Πολυεΐκης*, ἀπωλέσθησαν, ἔξαιρουμένου τοῦ Ἀδράστου, καὶ οἱ δυσμενεῖς δίδυμοι ἀδελφοὶ ἐφόνευσαν ἀλλήλους κατὰ τὸν ἀγῶνα. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξεδικήθησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἑπτὰ ἐπὶ *Θήβας* τὸν θάνατον τῶν πατέρων αὐτῶν εἰς τὸν πόλεμον τῶν *Ἐπιγόνων* (μετέπειτα γεννηθέντων, 1220). Εἰς τὴν ποιητικὴν ταύτην καὶ τραγικῶς χρωματισθεῖσαν περὶ τοῦ ἐν *Θήβαις* βασιλικοῦ οἴκου παράδοσιν, φαίνεται ὅτι περιέχονται ἀναμνήσεις ἱστορικῶν ἀγώνων μεταξὺ τῶν ἀρχαίων, Πελασγικῆς ἅμα καὶ Φοινικικῆς καταγωγῆς *Καδμείων*, καὶ τῶν ἐκ τοῦ *Αἰολικοῦ* καὶ Ἀχαικοῦ γένους εἰσοικισθέντων Ἑλληνικῶν φύλων.

§ 6. Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία. Μεγαλητέρα, καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ὀλίγον προγενεστέρα, κοινὴ ἐπιχείρησις ὑπῆρξεν ἢ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν καὶ ποιήσιν πολυθρύλητος Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία (1250), τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν, ὁρμώμενος ἐκ τῆς Ἰωλικοῦ, ὁ Θεσσαλὸς Ἰάσων μὲ τοὺς περιφημοτάτους ἥρωας τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, τὸν Ἡρακλέα, Θησέα, Καστορα καὶ Πολυδεύκην.

(Λακεδαιμονίους), Πηλέα (πατέρα τοῦ Ἀχιλλέως ἐκ τῆς Θεσσαλίας), τὸν Θρᾶκα αἰδὸν Ὀρφέα κ. ἄλ. πλ. ἐπὶ τοῦ πλοίου Ἀργεῖος πρὸς τὴν μακρυνὴν χώραν Κολχίδα (εἰς τὰ ἀνατολικά παρὰ τὸ Εὐξείνου Πόντου), ὅπως φέρῃ ἐκεῖθεν τὸ χρυσοῦν δέρας (δέρμα κριοῦ), τὸ ὁποῖον εἶχε κρεμάσῃ πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὸ ἄλσος τοῦ Ἄρεος Θεσσαλός τις βασιλόπαις Φρίξος, ἀφου κατώρθωσε νὰ φύγῃ εὐτυχῶς μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἑλλης, καὶ τὸ ὁποῖον ἐφυλάττετο ὑπὸ δράκοντος ἀύπνου. Μακρυναὶ θαλασσοπορίαι, πλήρεις θαυμασίων καὶ τεραστίων πραγμάτων, ἦτον ἀγαπητὴ ὑπόθεσις τῶν Ἑλλήνων· οὐδὲν διήγειρε τοσοῦτον τὴν περιεργίαν αὐτῶν καὶ φαντασίαν, ὅσον διηγῆσαι περὶ ἡρώων, οἵτινες ἐπορεύθησαν ἐκ θείας εἰραμένης μέχρῃ τῶν ἀπωτάτων τερμάτων τῆς γῆς. Ἐνεκα δὲ τῶν μικρῶν αὐτῶν περὶ τῆς θαλάσσης γνώσεων εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους, ὁ τοιοῦτος πλοῦς ἐφαίνετο μέγα τόλμημα. — Ὡς δὲ εἰς τὸν Θησέα, οὕτω καὶ εἰς τὸν πλοῦν τῶν Ἀργοναυτῶν, ἔχει καὶ ὁ ἔρωσ τοῦ μέρους αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἱπποσύνην.

Ὁ Ἰάσων δηλ. ἐξετέλεσε τὴν ἐπιχείρησιν, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἐκεῖθι βασιλέως, Μηδείας, γυναικὸς ἐξεχούσης κατὰ τὰς ὑπὲρ φύσιν μαγικὰς τέχνας· καὶ ἔφυγεν ἔπειτα μετ' αὐτῆς ἐκ τῆς δυσμενοῦς χώρας εἰς τὴν πατρίδα. Ἡ δ' ἐκ τῆς πόρρω Ἀνατολῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ Φάσιος πέραν τῆς Λιβύης καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς χώρας διὰ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τοῦ αἰνιγματώδους Ἡριδανοῦ θαυμασία ἐπιστροφή, καὶ οἱ πολυειδεῖς κίνδυνοι καὶ τὰ τεράστια συμβάντα, ἅτινα εἶχον νὰ ὑποστῶσιν οἱ ποντοπόροι τῆς Ἀργεῖος εἰς τοὺς ἀγνώστους ἐκείνους τόπους, ἀποτελοῦσι τὸν πυρῆνα τῶν διὰ τῆς ποιήσεως καὶ φαντασίας τῶν Ἑλλήνων πλουσιῶς διακοσμηθέντων ἡρωϊκῶν λόγων. Ἡ δὲ Μῆδεια, συζευχθεῖσα μετὰ τοῦ Ἰάσωνος, ἀλλ' ἀποπεμφθεῖσα ὕστερον ὑπὸ τούτου ἔνεκα νέου ἔρωτος πρὸς τὴν ἐν Κορίνθῳ βασιλόπαιδα, λέγεται ὅτι ἐδηλητηρίασε τὴν νύμφην καὶ ἐφόνευσε τὰ ἴδια ἐαυτῆς τέκνα.

Ὁ Φρίξος (οὕτω λέγει ἡ παράδοσις) ἀπειληθεὶς νὰ θυσιασθῇ ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἰνούς, ἔλαβε παρὰ τῆς ἀποθανούσης μητρὸς του, τῆς θεᾶς τῶν νεφῶν Νεφέλης, τὸν θαυμάσιον ἐκείνον κριόν, ὅστις ἔφερεν αὐτὸν καὶ τὴν ἀδελφὴν του διὰ τῆς θαλάσσης· ἀλλ' ἡ τελευταία ἔπασσε κατὰ τὸν πλοῦν εἰς τὸν ἀπ' αὐτῆς Ἑλλάγιποντον κληθέντα πόντον, καὶ ἐπνίγη. Ὁ Φρίξος δὲως

ἔφθασεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς σπερδῆς χώραν Ἀἶαν, ἥτις εἰς τοὺς μετέπειτα λόγους ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἀπωτάτη Ἀνατολικὴ χώρα Κολχίς. — Ὁ περὶ τῶν Ἀργοναυτῶν μῦθος ἀνήκει εἰς τὸ Ἀἰολικὸν φῶλον, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς περὶ τὴν Κωπαῖδα λίμνην εἰκοῦντας Μενυάας (ἐν τῷ Ὀρχομενῷ), καὶ φαίνεται ὅτι ἔχει σχέσηιν πρὸς παλαιὰν ἐμπορικὴν ἐπιμίσχιν τοῦ θαλασσοπόρου, ἐμπορικῶς καὶ πλοουρίου τοῦτου λαοῦ μετὰ τῶν παραλίων χωρῶν τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου· καθότι εἰς τὸ μέρος τοῦ μύθου, τὸ ὁποῖον περιέχει τὸν περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἰωλκοῦ ἀγῶνα, φαίνεται ὅτι ὑποσημαίνεται ἡ εὐτυχὴς περατωθεῖσα κατὰσχυσις καὶ ἐκβολὴ τῶν Πελασγῶν Μενυῶν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος Ἰάσωνος. Τὴν δὲ ἥτιαν τῶν Μινυῶν εἶνε πολλὴ ἐνδεχόμενον ὅτι ἐπηκολούθησε τολμηρὰ τις κατὰ θάλασσαν πειρατικὴ στρατεία τῶν Ἑλλήνων ἵπποτων πρὸς ἀνατολὰς, ἐνθα εἶχον ἤδη δεῖξαι πρότερον τὴν ὁδὸν οἱ ἥττηθέντες.

§ 7. Τρωϊκὸς πόλεμος (1194—1184). Ἀλλὰ τὸ γνωστότατον, προοδεύσαν ἤδη καὶ εὐγενέστερον ἀνθρωπισμὸν ἀναγγέλλον συμβάν τῶν ἡρώων χρόνων τῆς Ἑλλάδος, εἶνε ὁ ἐν τῇ μυθολογίᾳ, ποιήσει καὶ τέχνῃ, πολυειδῶς θρυληθεὶς Τρωϊκὸς πόλεμος. Εἰς τὸ Ἰλιον ἢ τὴν Τροίαν, κατὰ τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἦρχεν ὁ βασιλεὺς Πρίαμος λαοῦ πλουσίου καὶ μορφωμένου, ὅστις Πελασγικῆς πιθανῶς καταγωγῆς ὢν, ἡσχολεῖτο μᾶλλον περὶ τὴν γεωργίαν καὶ βιομηχανίαν τῶν πόλεων, ἢ περὶ τὰς τέχνας τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἀσκησιν τῶν ὀπλων. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Πάρις (ἢ Ἀλέξανδρος) ἤρπασε τὴν ὥραιαν Ἑλένην, τὴν σύζυγον τοῦ βασιλέως τῆς Λακεδαιμονος Μενελάου, ὅστις εἶχε δεχθῇ αὐτὸν φιλοξένως εἰς τὴν γέμουσαν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου βασιλικὴν αὐτοῦ οἰκίαν. Τότε δ' ὁ ὕβρισθεὶς σύζυγος προσεκάλεσε τοὺς Ἑλληνας ἡγεμόνας εἰς ἐκστρατείαν πρὸς ἐκδίκησιν, ἥτις καὶ ἐξετελέσθη πάραυτα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ Μυκητῶν Ἀγαμέμνονος, ἀδελφοῦ τοῦ Μενελάου, τῇ συνεργίᾳ τῶν περιφημοτάτων ἡρώων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Πάτροκλος ἐκ Θεσσαλίας, ὁ πανούργος Ὀδυσσεὺς ἐκ τῆς νήσου Ἰθάκης, ὁ Διομήδης ἐξ Ἀργεῶς, ὁ Αἴας (ὃ τε Λοκρὸς καὶ ὁ Σαλαμίνιος), ὁ πολὺς Νέστωρ ἐκ Πύλου, ὁ Ἰδομενεὺς ἐκ Κρήτης, ἔγγονος τοῦ Μίνως, εἶνε τὰ μάλιστα πολυθρύλητα ὀνόματα. Ἐκ δὲ τῆς Αἰολίδος, ὅπου ὁ Ἀγαμέμνων ἀπεφάσισε νὰ θυσιασθῇ εἰς τὴν Ἀρτεμιν ἢ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἰφιγένεια, ἐξέπλευσεν ὁ στρατός, συμποσούμενος εἰς ἑκατὸν περίπου χιλιάδας μαχητῶν, ἐπὶ μεγάλου στόλου πρὸς τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν· οἱ Τρῶες ὁμῶς ἦσαν

τόσον ἀνδρείοι ἀντίπαλοι, καὶ μάλιστα ὁ υἱὸς τοῦ Πριάμου Ἐκτωρ καὶ ὁ Αἰνείας, ὥστε μόλις μετὰ δεκαετείς ἀγῶνας (ἀπόλεμος ἀρμάτων), καθ' οὓς αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἐλάβανον μέρος, ὑπῆρξε δυνατὸν νὰ κυριευθῇ καὶ καταστραφῇ διὰ τῆς πανουργίας τοῦ Ὀδυσσεως (διὰ τινος ἵππου ξυλίνου, γέμοντος ἀνδρῶν ἐνόπλων, τοῦ Δουρείου)· διότι κατὰ τι ἀνέκκλητον βούλευμα τῆς Μοίρας ἡ καταστροφή τοῦ Ἰλίου ἦτο προαποφασισμένη. Ὁ Πριάμος καὶ οἱ πλεῖστοι Τρῶες ἔπεσαν κατὰ τὰς μάχας ἢ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως, οἱ δὲ λοιποὶ κατεδικάσθησαν εἰς θλιβεράν δουλείαν. Μόνον δὲ διασκορπισμένα τινὰ λείψανα ἢ μετενάστευσαν, ὡς ὁ Αἰνείας, πρὸς δυσμάς, ἢ ἐξησφαλίσθησαν ἐπὶ τινας εἰσέτι γεναὰς ἀνθρώπων εἰς τὰς πόρῳ ἀπεχούσας κοιλάδας τοῦ ὄρους Ἰδης. Ἀλλὰ καὶ οἱ νικηταὶ ὑπέστησαν διάφορους ταλαιπωρίας. Ὁ Ἀχιλλεύς, Πάτροκλος κ. ἄλ. εὗρον εἰς τὸ Ἰλιον θάνατον πρόωρον, ὁ Ἀγαμέμνων ἐδολοφονήθη μετὰ πολύμυχθον ἐπιστροφὴν κατὰ παρόρησιν τῆς ἀπίστου αὐτοῦ συζύγου Κλυταίμνηστρας, καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπλανᾶτο, καταληφθεὶς ὑπὸ τρικυμιῶν, δέκα ἔτη εἰς ἀξένους αἰγιαλούς, ἐπὶ νήσων καὶ θαλασσῶν, πρὶν τῷ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπανιδῇ τὴν πιστὴν αὐτοῦ σύζυγον Πηνελόπην καὶ τὸν υἱόν του Τηλέμαχον, καὶ νὰ καθαρίσῃ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ὑπερφιάλων μνηστήρων.

Ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, τὸ τέλος τοῦ μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Πελασγικῶν ἐθνικοτήτων ἀγῶνος, ὡς πραγματικὸν μὲν συμβῆν μόλις δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ, ἀν καὶ αἱ λεπτομέρειαι ἐνδέχεται νὰ εἶνε μόνον παραγόμενα τῶν ποιητικῶν λόγων. Οἱ Ἕλληνες ὅμως, ὄντες ἀνεπίδεκτοὶ αὐστηρᾶς πειθαρχίας, καὶ ἐνεκα τοῦ ζῆρου αἰσθήματος τῆς φυλετικῆς διαφορᾶς φερόμενοι ἀπειθῶς καὶ οὐθάδως πρὸς τὸν πρῶτον βασιλεῖα (Ἀγαμέμνονα), κατηνάλισκον δυνάμεις καὶ χρόνον εἰς ἀτάκτους στρατείας καὶ διενέξεις κωλυούσας τὴν ἐπιχείρησιν. Ἀποπλευσάντων δὲ τῶν νικητῶν, κατέκλυσαν Λυδικὰ καὶ Φρυγικὰ στίφη τὴν Τρωϊκὴν ἐπικράτειαν.

3. Αἱ μεταναστάσεις τῶν Δωριέων.

§ 8. Ὀλίγον μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον συνέβησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλαι ταραχαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταβολαί. Ἑλληνικοὶ τινες δηλονότι λαοὶ ἀπώθησαν τοὺς παλαιοὺς κατοίκους ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε κατοικιῶν αὐτῶν. Οὗτοι δ' ἐπετέθησαν ἐπ' ἄλλα φύλα, μέχρις οὗ τέλος οἱ ἀσθενέστεροι, μὴ θέλοντες νὰ γείνωσιν ὑπῆκοοι ἢ θῆτες τῶν ἡσκημένων εἰς τὰ ὅπλα ἐπηλύδων, ἀπεφάσισαν νὰ μεταναστεύσωσι, καὶ ἐθεμελίωσαν διαποντίους ἀποικίας. Οὗ-

τως 60 ἔτη μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον κατέλαβον οἱ Θεσπρωτοὶ Θεσσαλοί, λαὸς μάχιμος, ὀρεινὸς καὶ φυτικὸν διάγων βίον, τὰς ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθείσας παρὰ τὸν Πηγεῖον καὶ Πίνδον πεδιάδας καὶ λοφώδεις χώρας, ἀναγκάσαντες τοὺς εἰς μικρὰς κοινότητας διαχωρισμένους παλαιούς κατοίκους, μέρος μὲν νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴνσχέσιν τῶν φόρου ὑποτελῶν ὑπηκόων (Πενεστῶν), μέρος δὲ νὰ φύγωσι πρὸς μεσημβρίαν (1124). Τὴν τελευταίαν ταύτην τύχην προέκριναν οἱ αὐκλήνητοι καὶ ἐπιδέξιοι *Αἰολεῖς*. Μὴ δυνάμενοι δηλ. νὰ ὑπηρετήσωσι καὶ ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν ὑπερτέραν δύναμιν, μετενάστευσαν πρὸς νότον, ὑπέταξαν ἢ ἀπεδιώξαν τοὺς πολιτισμένους Πελασγικοὺς λαοὺς τῆς πεδιάδος, τοὺς *Καδμείους*, τοὺς *Μινύας* καὶ τοὺς φειδωλοὺς *Θρᾶκας*, καὶ κατέλαβον τὰ φρούρια καὶ τὴν χώραν, ἥτις ἔφερεν ἔκτοτε ἐξ αὐτῶν τὸ ὄνομα *Βοιωτίαν*.

Ἀλλ' ἡ σπουδαιότατη τῶν μεταναστάσεων τούτων ἦτον ἡ ἐκστρατεία τῶν *Δωριέων* εἰς τὴν *Πελοπόννησον*. Μετὰ μακρὰς τῆδε κἀκείσε περιπλανήσεις καὶ θαυμάσια συμβεβηκότα οἱ τὸ μὲν πρῶτον αἰρετοὺς, ὕστερον δὲ κληρονομικοὺς ἡγεμόνας καὶ δικαστὰς ἀκολουθοῦντες σκληραγωγημένοι κυνήγοι, ποιμένες καὶ γεωργοὶ *Δωριεῖς*, εἶχον ἀποκατασταθῆ ποτε παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς *Οἰτης* καὶ ἰδρύσῃ ἐνταῦθα ἑλευθέραν χωρικὴν δημοκρατίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχρησίμευεν ὡς ἐνωτικὸν κέντρον ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τῶν *Δελφῶν* λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐκβληθέντες ὅμως ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν καὶ *Βοιωτῶν*, ἀνεχώρησαν ἐντεῦθεν πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἐκυρίευσαν μετὰ μακροὺς ἀγῶνας, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους (ὅθεν *κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν*) τὴν Πελοποννησιακὴν χερσόνησον (1104). Διὰ τοῦ συμβάντος τούτου ἡλλοιώθη σύμπασα ἡ μορφή τῆς χώρας ταύτης· καθότι ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε Ἀχαιῶν κατοίκων ἔλαβε τὴν κυριαρχίαν ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀρεστίβιος λαὸς τῶν *Δωριέων*. Μονη δ' ἡ ἐν τῷ μέσῳ ὀρεινὴ χώρα, Ἀρκαδία, διετήρησε τοὺς ἀρχαίους (Πελασγούς) αὐτῆς κατοίκους, οἱ δ' ἐν τῇ πρὸς βορρᾶν παραλίᾳ χώρᾳ οἰκοῦντες Ἴωνες ἐξέβλήθησαν ὑπὸ τῶν φυγόντων τοὺς *Δωριεῖς* Ἀχαιῶν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· αὐτῶν δὲ κατέλαβον οἱ Ἀχαιοὶ τὴν χώραν, ἥτις ἕνεκα τούτου ὀνομάζεται ἔκτοτε *Αἰαῖα*. Οἱ *Δωριεῖς* ἐκυρίευσαν κατὰ μικρὸν τὴν Ἀργολίδα, Λακωνικὴν, Μεσ-

σηνίαν, Σικυῶνα, Κόρινθον καὶ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ τὴν Μεγα-
ρίδα. Εἰσέβαλον μάλιστα εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἠπειλῆσαν τὰς
Ἀθῆνας· ἠναγκάσθησαν ὅμως νὰ υποχωρήσωσιν ἐκεῖθεν διὰ τὸν
ἐκούσιον θάνατον τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Κόδρου (1068). Χρη-
σμός τις δηλ. τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος εἶχε προαγγεῖλη, ὅτι ἡ
νίκη ἔμελλε νὰ στραφῇ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, τοῦ ὁποίου ὁ βασιλεὺς
ἤθελε φονευσθῇ. Ἀκούσαντες δὲ τοῦτο οἱ Δωριεῖς, ἀπηγόρευσαν αὐ-
στηρότατα νὰ μὴ κακοποιήσωσιν ὀλοτελῶς τὸν Κόδρον. Ἀλλ' οὗ-
τος ἀντήλλαξε τότε τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ στολὴν πρὸς ποιμενικὸν
ἔνδυμα, εἰσέδυσεν ἄγνωστος εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἐκίνησεν
ἐνταῦθα ἐπίτηδες ἔριν, καὶ εὗρε τὸν θάνατον, ὃν ἐζήτει. Οἱ δὲ Δω-
ριεῖς, ἀπελπισθέντες περὶ τῆς νίκης, κατέλιπον ἤδη τὰς Ἀθῆνας,
καὶ εὐχαριστήθησαν μετὰ τὴν Μεγαρίδα. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐκέρυ-
ξαν, ὅτι μετὰ τοιοῦτον ἡρώϊκόν βασιλέα οὐδεὶς ἦτο πλέον ἄξιος
νὰ φέρῃ τὸ στέμμα, καὶ κατήργησαν τὸ βασιλικὸν ἄζωμα εἰς
τὴν πόλιν αὐτῶν. — Οἱ δὲ παλαιοὶ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου
εἶχον τριπλὴν τύχην. Καὶ οἱ μὲν τολμηρότατοι καὶ ἰσχυρότατοι
μετενάστευσαν, καὶ ἐθεμελίωσαν μετὰ τινα χρόνον, ἐνωθέντες μεθ'
ὁμοφύλων ἐκ τῆς Ἀττικῆς, ἐπὶ τῶν εἰς ἐπικαίρον θέσιν κειμένων
δυτικῶν παραλίῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων Χίου, Λέ-
σθου κ. ἄλ. τὰς Ἰωνικὰς ἀποικίας, αἵτινες μετ' ὀλίγον διὰ τῆς
εὐφορίας τῆς γῆς, τῆς ναυτιλίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχα-
νίας, ἔφθασαν εἰς εὐδαιμονίαν καὶ πολιτισμόν, ἀμαυρώσαντα κατὰ
πολλὰ τὸν ἐν τῇ μητρικῇ γῇ. Οἱ δὲ ὑπομείναντες, ἢ ὑπετάγησαν
ἐκουσίως εἰς τοὺς Δωριεῖς, καὶ τότε ἔγειναν μὲν φόρου ὑποτελεῖς,
καὶ ἀπεκλείσθησαν πάσης εἰς τὰ πράγματα τῆς πολιτείας μετο-
χῆς, ἀλλὰ διετήρησαν τοῦλάχιστον τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἐλευ-
θερίαν καὶ ἰδιοκτησίαν (ἐν τῇ Λακωνικῇ ἐκαλοῦντο *Περίοικοι* [κά-
τοικοι τῶν ἀγρῶν] ἢ *Λακεδαιμόνιοι*, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς
Δωριεῖς *Σπαρτιάτας*)· ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποταγῶσι μετὰ τὰ ὅπλα
εἰς τὰς χεῖρας, καὶ τότε περιῆλθον εἰς τὴνσχέσιν τῶν *θητῶν* καὶ
δούλων (*Εἰλώτων*). — Καὶ ὁ μὲν *Τήμερος*, ὁ πρεσβύτατος τῶν
Ἡρακλειδῶν, ἔλαβε τὸ Ἄργος, ὡς παλαιὰν βασιλικὴν καθέδραν,
ὁ δὲ *Κρεσφόντης* λέγεται ὅτι ἔλαβε διὰ πανουργίας τὸ ἄριστον
μέρος, τὴν *Μεσσηνίαν*. Ἡ δὲ *τραχεῖα* καὶ ὀλίγον εὐφορος *Λα-*

κωνική ἐδόθη εἰς τοὺς δύο ἀνηλίκους υἱοὺς τοῦ Ἀριστοδήμου, τὸν Προκλή καὶ Εὐρυσθένη. Ὀμοσπονδία δέ τις, κέντρον ἔχουσα τὸ ἱερὸν τοῦ Καρτείου Ἀπόλλωνος, ἤγωνε τοὺς ἀδελφικοὺς λαοὺς τῶν Δωριέων πρὸς ἀμοιβαίαν προστασίαν καὶ διάλυσιν τῶν ἐμφυλίων διενέξεων. Ἡ δὲ παλαιὰ τοῦ λαοῦ διαίρεσις εἰς τρεῖς φυλὰς καὶ τριάκοντα ὠθὰς (γένη) διετηρήθη καὶ εἰς τὰς νέας κατοικίας, προσετέθη δ' εἰς αὐτὰς καὶ τὶς τοπικὴ διαίρεσις εἰς κώμας ἢ φυλὰς. Καὶ ἐνωρὶς μὲν ἤδη ἀνέπτυσεν ὁ Δωρικὸς βίος πειθαρχίαν καὶ τάξιν, ἐπιμέλειαν καὶ ἐγκράτειαν, θάρρος καὶ θεοσέβειαν· εὐδαιμόνουν δὲ οἱ Δωριεῖς ἐν ὅσῳ ὑπῆρχον αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ· ὑπερηφανία ὅμως καὶ τραχύτης πρὸς τοὺς ἑτεροφύλους ἢ νικημένους ἀπετέλουν τὴν ἀμαυράν ὄψιν τοῦ χαρακτήρος τοῦ λαοῦ.

4. Αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.

§ 9. Πόθος μεταναστάσεως καὶ διάνοια εὐκίνητος παρήγαγον εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν κλίσιν νὰ φεύγωσιν ἐκ τῆς πατρίδος, καὶ νὰ δημιουργῶσι νέους βίου πόρους ἐπὶ γῆς ξένης. Ἐκτισαν λοιπὸν εἰς ὅλας τὰς νήσους καὶ παραλίας τῆς Μεσογείου καὶ Μαύρης Θαλάσσης ἀποικίας, καὶ εἰς τοσαύτην μάλιστα πληθύν, ὥστε ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἤδη τὸ ἔτος 600 ἔφθασε τὰς 250. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες μετὰ τοῦ πόθου τῶν μεταναστάσεων συνήνωνον καὶ τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ διαφυλάττωσι τὴν ἐθνικότητα αὐτῶν εἰς τὰ ξένα, διεδίδετο τοιοῦτοτρόπως εἰς τὰ πόρῳ μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ πολιτισμὸς. Καὶ ἄλλοτε μὲν πόλεμοι καὶ κατακτήσεις, ἄλλοτε δὲ ἐριδες καὶ ἐμφύλιοι στάσεις, ἄλλοτε δὲ ὑπερβολικὸς πληθυσμὸς καὶ πενία, ὥστερον ὅμως ἐμπορικὰ πρὸ πάντων συμφέροντα, ἦσαν τὰ πρὸς τὸ φαινόμενον αἷτια, δι' ἃ μέρος τῶν πολιτῶν μιᾶς Ἑλληνικῆς πόλεως κατέλειπε μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν τὴν πατρίδα, καὶ ἀπῆκει εἰς ἐπιτηδεῖως κειμένην θέσιν ξένης παραλίας. Ἀναχωροῦντες δ' ἐλάβανον μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τοῦ βουλευτηρίου τὸ ἱερὸν πῦρ. — Αἱ ἀποικίαι διετέλουν μὲν εἰς σχέσιν συγγενείας πρὸς τὴν μητρόπολιν, ἀλλ' ἦσαν ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι, καὶ δὲν εἶχον κάμμιαν ἄλλην πρὸς αὐτὴν ὑποχρέωσιν εἰμὴ τὴν ὑπὸ τῆς φυσικῆς εὐσεβείας τῆς θυγατρὸς πρὸς τὴν μητέρα ἐπιβαλλομένην. Διετήρουν

τὰ ἤθη, τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τῆς μητροπό-
λεως, δὲν ἐπολέμουν πρὸς αὐτὴν εἰμὴ ἐν μεγίστῃ ἀνάγκῃ, καὶ
τῇ ἔδιδον τὴν προσδρεῖαν ἐν καιρῷ πανηγύρεων· ἀλλὰ δὲν ἦσαν
παντάσπασιν ἐξηρτημένοι ὡς αἱ ἀποικίαι τῶν Ῥωμαίων ἢ αἱ τῶν
νεωτέρων χρόνων. Ἐκτάκτως δὲ μόνον ἀνεμιγνύετο ἡ μητρόπολις
εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς θυγατρὸς, ἂν δηλ. αὕτη ἕνεκα
ἐξωτερικῶν ἢ ἐμφυλίων δυστυχημάτων εἶχεν ἀνάγκην τῆς βο-
θείας αὐτῆς ἢ χρήσεως τοῦ ἀξιωματός της ὡς διαιτητοῦ. Αἱ ἀποι-
κίαι αὗται ὑπερέβαινον μὲν τὴν μητρόπολιν κατὰ τὸν πρῶτον
πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐμπορικὴν δραστηριότητα καὶ φιλοτεχνίαν,
ἀλλὰ καὶ κατηνάλισκον πολλάκις τὴν νεανικὴν αὐτῶν δύναμιν
εἰς παραπολὺ ταχείας καὶ καταστρεπτικὰς ἐπιχειρήσεις, περιέπι-
πτον δ' ἔπειτα εἰς νωθρότητα καὶ ἀδυναμίαν. Αἱ σημαντικώτα-
ται τῶν ἀποικῶν πόλεων ἦσαν αἱ ἑξῆς·

* 1. *Εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.* Πρῶτοι ἀποικοὶ τῶν
παράλιων τούτων ἦσαν οἱ *Αἰολεῖς* (ἐκ τῆς *Βοιωτίας*), κτίσαντες
ἀποικίας τοῦτο μὲν εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν νήσους *Λέσβου* κ. ἄλ.,
τοῦτο δὲ εἰς τὴν ἀντικρὺ κειμένην ἤπειρον *Μυσίαν* καὶ *Τρωάδα*
(ὅπου ἦτο πρότερον ἡ ἐπικράτεια τοῦ Ἰλίου). Ὁ ἀριθμὸς τῶν τε-
λευταίων ἔφθανε τὰς δώδεκα, ὧν ἐπισημοτάτη ἦτον ἡ *Κύμη*.
Ἀμφιβάλλεται ὅμως ἂν ἦσαν ἡνωμένοι εἰς ἓνα δεσμόν, ὡς αἱ
Ἰωνικαί. Ἐκ τῆς Λέσβου καὶ Κύμης ἐκτίσθησαν νέαι ἀποικίαι εἰς
τὰ παράλια τῆς Θράκης καὶ Μυσίας.

Σπουδαιότεραι ἦσαν αἱ πρὸς μεσημβρίαν κείμεναι Ἰωνικαὶ ἀ-
ποικίαι, αἵτινες, ὅσαι ὡσαύτως δώδεκα, ἡγοῦντο εἰς ἓνα δεσμόν,
καὶ εἶχον πόλεις ἀκμαζούσας κατὰ τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν
καὶ εὐπορίαν. Μάλιστα δὲ λόγου ἄξιαι εἶνε· ἡ *Μίλητος*, *Πριήνη*,
Ἐφεσος (ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος), *Κολοφών*, *Φώκαια*, *Τέως* (πατεὶς
τοῦ Ἀνακρέοντος) κ. ἄλ. προσετέθη δ' εἰς αὐτάς καὶ ἡ *Αἰολικὴ*
Σμύρνη· ἐτι δὲ συγκατηριθμοῦντο ἡ *Σάμος* καὶ ἡ *Χίος*, αἱ κύ-
ριαι ἑδραὶ τῆς ναυτικῆς αὐτῶν δυνάμεως. Ὁ δὲ κοινὸς τῆς ὁμο-
σπονδίας ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἔνθα ἐπανηγύριζον κατ' ἔτος τὴν
ἐορτὴν τῶν *Παριωρίων* καὶ ἐβουλεύοντο κοινῶς, εὕρίσκετο ἐπὶ τοῦ
ἀκρωτηρίου *Μυκάλης*, καὶ ἦτον ἐπὶ τινὰς ἡμέρας κέντρον εὐθυ-
μίας τοῦ λαοῦ καὶ ζωηρᾶς ἐπιμιξίας· ἔλαιον δὲ καὶ οἶνος ἦσαν

τὰ κύρια προϊόντα. Ἐτι δὲ μεσημβρινώτερον ἔκειντο αἱ ὠσαύτως εἰς ἓνα δεσμὸν ἡνωμένοι ἐξ *Δωρικαὶ ἀποικίαι* μετὰ τοῦ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν φρουρίου *Ἀλικαρνασσοῦ* (πατρίδος τοῦ Ἡροδότου), μετὰ τῆς *Κνίδου* καὶ τῶν νήσων *Ρόδου* καὶ *Κῶ*. Αἱ δὲ κατ' ἔτος συνελεύσεις καὶ διασκέψεις ἐπανηγυρίζοντο εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου ναὸν τοῦ *Τριοπικοῦ Ἀπόλλωνος* μετὰ κοινῶν θυσιῶν καὶ ἀγώνων, καὶ τὰ κερδαινόμενα ἄθλα, σιδηροὶ τρίποδες, καθιεροῦντο εἰς τὸν θεὸν τῆς ὁμοσπονδίας. Αἱ πλείσται τῶν ἀποικίων τούτων ἔκτισαν πάλιν ἄλλας ἀποικίας· ἡ Μίλητος μάλιστα μόνη ὑπῆρξε μητρόπολις 80 ἀποικίων, αἵτινες ἔκειντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ παράλια τοῦ *Εὐξείνου Πόντου* καὶ τῆς Προποντίδος.

Κέντρον λοιπὸν ἐνώσεως τῶν ἐξ *Δωρικῶν πόλεων* ἦτον ὁ ναὸς τοῦ *Τριοπικοῦ Ἀπόλλωνος* εἰς τὰ παράλια τῆς Καρίας. Μεταξὺ δὲ τῶν Ἰωνικῶν πόλεων κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν ἡ Μίλητος, τοῦτο μὲν ἕνεκα τοῦ ἐκτεταμένου ἐμπορίου καὶ τῆς νηυτιλίας αὐτῆς, τοῦτο δ' ἕνεκα τῆς κατὰ θάλασσαν δυνάμεως καὶ τῆς μεγάλης ἐπιμελείας, ἣν κατέβαλλεν εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας. Ὡς πατὴρ δὲ τοῦ *Θαλοῦ*, Ἀναξιμανδρου, Ἐκασταίου κ. ἄλ. ὑπῆρξεν ἡ Μίλητος ἡ μητρόπολις τῆς ἀρχαιοτάτης (Ἰωνικῆς) φιλοσοφίας καὶ ἱστοριογραφίας. Πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς πόλεως ἔκειτο πανάρχαιόν τι ἱερὸν καὶ μαντεῖον τοῦ *Διδομαίου Ἀπόλλωνος*.—Ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέῳ ἦτον ἀρχαιότερος τῆς πόλεως· ἀφοῦ δ' ἐκίη τὸ 356 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Ἡρωστράτου, ἐπανεκτίσθη πάλιν πολλὴ μεγαλοπρεπέστερος ἢ πρότερον, οὕτως ὥστε ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ καὶ πολυτελείας θεωρεῖτο ἐν τῶν ἐπὶ ταυμάτων τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Ἡ δὲ *Κολοφὼν* ἤσκει μέγα ἐμπόριον διὰ τῆς ῥητινῆς ἐκείνης, ἥτις φέρει ἔτι καὶ νῦν τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς πόλεως (*Καλοφάνειον*), καὶ εἶχε μέγαν στόλον καὶ ἱππικόν. Καὶ ἡ *Λέβεδος* δὲ ἦτο μία τῶν σημαντικωτέρων Ἰωνικῶν πόλεων.

* 2. Εἰς τὸν *Ἑλλησποντον* καὶ τὰ παράλια τῆς Προποντίδος (θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ) καὶ τοῦ *Εὐξείνου Πόντου*· ἡ ἐκ Μιλήτου *Ἀβυδος*, ἀντικρὺ τῆς ἐν *Θράκη* *Σηστοῦ*, περίφημος διὰ τὰ καθ' Ἡρώ καὶ Λέανδρον· ἡ *Λάμψακος* (ὑπὸ *Φωκαίων* θεμελιωθείσα)· ἡ *Πρίαπος* (ἐκ Μιλήτου, κυρία ἑδρα τῆς αἰσχροῦς λατρείας τοῦ Πριάπου)· ἡ *Ἡράκλεια* ἐν *Βιθυνίᾳ* (ἰποικισθεῖσα ἐκ Μεγάρων) καὶ ἡ ἐκ Μιλήτου *Κύζικος* εἰς τὸν στενὸν ἰσθμὸν μιᾶς *χερσονήσου*· εἰς δὲ τὴν ἀντικρὺ κειμένην παραλίαν τῆς *Θράκης*· *Πέρινθος* (*Μυγδονία*), κτισθεῖσα ὑπὸ Σαρίων, καὶ ἡ *Χαλκηδὼν*, ἥτις ὡς καὶ τὸ ἀντικρὺ κείμενον λόγου ἄξιον *Βυζάντιον* (*Κωνσταντινούπολις*) ἦτο κτίσμα Μεγαρέων. Εἰς δὲ τὴν *Παφλαγονίαν*

ἔκειτο ἡ ἐπίσημος καὶ πλουσία ἐμπορικὴ πόλις *Σινώπη*, ἀποικία τῶν Μιλησίων, πατρίς τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου *Διογέους* καὶ μητρόπολις τῆς *Κερασούντος* (πατρίδος τῶν κερασίων) καὶ τῆς σημαντικῆς καὶ ἰσχυρᾶς ἐμπορικῆς πόλεως *Τραπεζούντος*. Κτίσματα Μιλησίων πορρωτέρω ἦσαν ἡ *Φᾶσις* ἐν Κολχίδι, καὶ ἡ *Τάναϊς* παρὰ τὸν Δών, ἡ *Ὀλβία* πλησίον τοῦ στόματος τοῦ Δανάριος (Βορυσθένης), ἡ *Ὀδησσός* πρὸς μεσημβρίαν τῶν στομάτων τοῦ Δουνάβεως καὶ ἄλ. π. Αἱ πόλεις αὗται ἤσκουν μέγα ἐμπόριον μὲ τὰ προϊόντα τῆς γῆς, τὰ ὅποια ἀντήλλασσον πρὸς τοὺς ἀπολιτίστους κατοίκους τῶν πέριξ, καὶ ἔφερον αὐτὰ πορρωτέρω, οἷον διαθεράς, δέρματα, μαλλίον, μέταλλα καὶ προσέτι ἀλατισμένους ἰχθύς. Τὰ δὲ περίχωρα τῶν πόλεων ἦσαν ωραιότατα καλλιεργημένα, οὕτως ὥστε ὁμοιάζον πρὸς μεγάλους κήπους. Καὶ ἦσαν μὲν τὰ μέγιστα εὐεργετικά ἐἰς τὰ ἥθη καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν τῶν ἰθαγενῶν, ἀλλὰ καὶ διεφάθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προϊόντος τοῦ χρόνου καθότι ἡ εὐπορία συνεπέφερε τὸ ἀβροδιάιτον, τὴν πολυτέλειαν καὶ μαλακότητα.

* 3. Εἰς τὰ παράλια τῆς *Θράκης* καὶ *Μακεδονίας* ἔκειτο τὰ *Ἀβδηρα*, κτισθέντα ὑπὸ τῶν ἐκ *Τέω* φυγόντων τὸ ξίφος τοῦ Κύρου πολιτῶν ἡ πόλις αὕτη, καίτοι οὕσα πατρίς πολλῶν διασήμεων ἀνδρῶν, οἷον τοῦ *Δημοκρίτου*, *Πρωταγόρα* κ. ἄλ. ἦτο περιβόητος διὰ τὴν εὐθθειαν αὐτῆς *Ἀμφίπολις* ἡ ἐπὶ Στρυμόνι, κτίσμα τῶν Ἀθηναίων. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων ἐθεμελίωσε μετέπειτα ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας *Φίλιππος* εἰς πεδιάδα πλήρη μεταλλείων χρυσοῦ τὴν πόλιν *Φιλίππου* (μάχη 42 π. Χ.). Εἰς δὲ τὴν Μακεδονικὴν χερσόνησον *Χαλκιδικήν*, ἥτις ἐκπέμπει πρὸς τὸ Αἰγαῖον τρεῖς γλώσσας γῆς (τὴν *Ἀκτὴν* μετὰ τοῦ ἀκρωτηρίου *Ἀθω*, τὴν *Σιθωνίαν* καὶ *Παλλήνην*) ἔκειτο τὰ *Στάγειρα*, πατρίς τοῦ φιλοσόφου Ἀριστοτέλους, ἡ *Ὀλυθος* καὶ ἡ Κορινθιακὴ ἀποικία *Ποτίδαια* (βραδύτερον ἐπεκταθεῖσα καὶ μετονομασθεῖσα *Κασσάνδρεια*) εἰς τὸν στενὸν ἰσθμὸν τῆς Παλλήνης.

* 4. Εἰς τὴν *Κάτω Ἰταλίαν* καὶ *Σικελίαν*. Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, τὴν ἐκ τῶν κυρίων αὐτῆς προϊόντων *αἰνουργόν* (ὀίνω-τρίαν) καὶ *αβουφορβόν* (Ἰταλίαν) ἐπονομασθεῖσαν, ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἦτο τόσοι μέγας, ὥστε οἱ προστατεού-

μενοι ἢ φόρου ὑποτελεῖς κάτοικοι τῆς μετοχείου ὠμίλου ἐλλήνιστί, καὶ ὠνόμαζον ὅλην τὴν χώραν *Μεγάλην Ἑλλάδα*. Καίπερ δὲ παρερβαλλόντων πολλὰ προσκόμματα εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀποικίας τῶν ἀγρίων ἰθαγενῶν, ὥς καὶ τῶν πειρατικῶν *Τυρρήνων*, καὶ τῶν τὰ μέγιστα ζηλοτυπούντων τὸ ξένον ἐμπόριον *Καρχηδονίων*, οὐδὲν ἦττον ἐφθασαν εἰς εὐπορίαν, πολιτισμὸν καὶ θαλασσίαν δύναμιν, ἥτις ὀλίγον ὑπελείπετο τῆς ἐν ταῖς ἀποικίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μετ' ἀκαταπονήτου ἐπιμελείας ὠρύξαν τεχνητοὺς λιμένας, καὶ μετέβαλον τὸ ἀκαλλιέργητον καὶ πολλὰκις ἐλῶδες ἔδαφος εἰς ἀνθούντας ἀγροὺς καὶ κήπους· ἐν τοσούτῳ δὲ πλούτῳ καὶ ἡ εὐκόλως ποριζομένη εὐζωΐα ἐπήνεγκον εἰς τὰς πλείστας πόλεις ἑνωρὶς νάρκωσιν καὶ μαλθακότητα. Πρὸ πάντων δ' ἀπόλεσαν μετ' ὀλίγον τὴν εὐρωστίαν τοῦ πνεύματος καὶ σώματος αἱ *Ἀχαικαὶ πόλεις* (*Σύβαρις* κ. ἄλ.), καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τῶν ἐγχωρίων ἐπίδρασις αὐτῶν ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον ἀποτελεσματικὴ καὶ οὐσιώδης ἢ εἰς τὰς *Δωρικὰς* καὶ *Ἰωνικὰς* ἀποικίας. Ὁ *Τάρας* (*Tarentum*), κτίσμα τῶν Λακεδαιμονίων, μετὰ περιφήμου λιμένος, ἐκτεταμένου ἐμπορίου καὶ πλούτου μεγάλου. Ἡ ἀκρόπολις αὐτοῦ ἔκειτο ἐπὶ βράχῳ. Ὁ *Τάρας* ἐκτίσθη μετὰ τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον (περὶ τὸ 707) ὑπὸ τῶν ἐπικληθέντων *Παρθενίων* (γόνων ἐκ γάμων δούλων μετὰ Σπαρτιατῶν παρθένων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡρνήθησαν ἐν Σπάρτῃ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα). Εὐζωΐα, ἀσωτεία καὶ ἀπόλαυσις τῶν κατ' αἴσθησιν, ἐξενεύρισαν τοὺς πολίτας, καὶ ἔγειναν αἰτία νὰ καταστραφῇ προώρως ἡ πλουσία πόλις. Βίος ἰδιόρρυθμος καὶ ζωηρὸς ἐπεκράτει εἰς τὰς Ἰταλικὰς ταύτας Ἀθήνας, αἵτινες εἰς τὸν ἐκ ναυτῶν, ἀλιέων καὶ βιομηχανῶν πληθυσμὸν αὐτῶν ἠρίθμουν μὲν πολλοὺς πλουσίους, ὀλίγους ὁμῶς ἐξόχους ἀνδρας· καὶ σημειώσεως ἄξιον εἶνε, ὅτι εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἔνθα τὰ πάντα περιεγελάσθησαν καὶ ἐνεπαίχθησαν ἐφευρέθη ἡ παρωδία τῆς τραγωδίας. *Μεταπόντιον* (Ἀχαικόν), *Ἡράκλεια* (ἐκ Τάραντος) κ. ἄλ. *Σύβαρις* (Ἀχαική), τῆς ἑποίας οἱ κάτοικοι ἐκ ταῦ μεγάλου πλούτου κατήντησαν εἰς παροιμιώδη μαλθακότητα, τρυφὴν καὶ ἀσωτείαν. Καταστραφείσης δ' αὐτῆς (510) ὑπὸ τῶν σκληραγωγημένων καὶ εἰς λιτὸν βίον συνειθισμένων κατοίκων τῆς *Κρότωνος* (ἐνθα ἤρχεν

ὁ ὑπὸ *Πυθαγόρου* ἰδρυθεὶς λόγος ἀξίος δεσμὸς (πρβλ. § 26, 2 α.), ἐκτίσθη (περὶ τὸ 444) ἐξ Ἀθηνῶν πλησίον τῆς αὐτῆς θέσεως ἡ πόλις *Θούριοι* (Thurium). Οἱ *Λοκροί*, οἵτινες ἐμεγαλύνθησαν διὰ τῶν ἐγγράφων νόμων τοῦ *Ζάλευκου* (660), σκοπὸν προτιθέμενων τὴν παγίωσιν βίου αὐστηρῶς ἠθικοῦ, διαίτης ἀπλῆς καὶ ἡθῶν χρηστῶν. Ἐκλεχθεὶς ὁ *Ζάλευκος* αἰσυμνήτης (δικτάτωρ) ὑπὸ τῶν εἰς θηριώδεις πολέμους διατελούντων συμπολιτῶν αὐτοῦ, διέταξε τὰ τῆς πολιτείας μετὰ μετριοπαθείας καὶ συνέσεως, ἐξέτεινε τὸ μέγα συμβούλιον τῶν εὐγενῶν, προσλαβὼν εἰς αὐτὸ τοὺς μεσαιᾶς τάξεως πολίτας, ἐδίδαξε τὸν λαὸν τὴν θεοσέβειαν, ἀρετὴν, τιμιότητα καὶ τὰ ἀπλᾶ ἥθη εἰς ζωρὰ παραγγέλματα καὶ ὑπογραμμούς, καὶ ἐπέστησεν ἔπειτα προσοχὴν μεγίστην εἰς τὸ νὰ ἀναπτύξῃ ἔντιμον φρόνημα καὶ *φιλεργίαν*. Τὸ *Ῥήγιον* (πληθυσμοῦ μικτοῦ), ἡ *Ῥέλη* ἢ *Ῥελέα* (Velia), ἀποικία τῶν Φωκαέων, πατὴρ τῶν φιλοσόφων *Ζήνωνος* καὶ *Παρμενίδου*, τῶν θεμελιωτῶν τῆς *Ῥελατικῆς σχολῆς* (§ 26. 2 β.), ἡ *Ποσειδωνία* (Paestum, μετ' ἐρεπίων ναοῦ *Δωρικοῦ*), ἡ *Κύμη* εἰς τὴν *Καρπαντίαν*, ἡ ἀρχαιοτάτη ἀποικία τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ μητρόπολις τῆς *Νεαπόλεως* (*Παρθενόπης*) καὶ ἄλλων παρὰ τὸ Βεσούβιον ἀποικιῶν, περίφημος διὰ τὸ μαντεῖον τῆς *Σιβύλλης*. Οἱ *Κυμαῖοι*, μεταβάντες εἰς τὴν ἡπειρον ἐκ τῆς εὐφόρου νήσου *Αἰναρίας* (*Ἰσχίας*), καὶ κατοικισθέντες εἰς τινα φυσικῶς ὄχυρόν καὶ ἀπότομον πρὸς τὴν θάλασσαν λόφον, ἔζων κατὰ τοὺς νόμους τοῦ *Χαρῶνδα*, καὶ ἦσαν οἱ μάλιστα μετὰ ζήλου διαδίδοντες τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην.

* Εἰς τὴν *Σικελίαν*. *Ζάγκλη* ἀντικρὺ τοῦ Ῥηγίου παρὰ τὸν πορθμὸν μετὰ τὴν μετανάστασιν τῶν Μεσσηνίων (§ 18) Μεσσήνη μετονομασθεῖσα. *Κατάρη* εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ χιονοσκεποῦς ἡφαιστείου *Αἰτνης*, περίφημος διὰ τοὺς νόμους τοῦ *Χαρῶνδα*, νομοθέτου ὁμοίου πρὸς τὸν *Ζάλευκον*, ὅστις ἰδρύσεν ἰσχυροὺς θεσμούς τοῦ δικαίου κατὰ τῆς δικαστικῆς αὐθαιρεσίας, καὶ ἐφρόντισε πλείοτερον περὶ τῆς καθαρότητος τῶν ἡθῶν τοῦ λαοῦ ἢ περὶ τῆς τεχνικῆς συνδέσεως τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν καὶ ἀρχῶν ἢ ἐκ πέντε μερῶν συγκεκμημένη *Κορινθιακῇ* ἀποικίᾳ *Συρακοῦσαι* μετὰ δύο λαμπρῶν λιμένων, ἐξέχουσα κατὰ τὸ ἐμπόριον, τὴν ναυτικὴν

δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον· ἡ Γέλα, πατρὶς τῶν τυράννων Γέλωνος καὶ Ίέρωνος· ὁ Ἀκράγας εἰς πεδιάδα φέρουσαν ἀφθόνως σίτον, ἔλαιον καὶ οἶνον, πόλις πλουσία, φιλότεχνος καὶ πολυτελής (ναὸς τοῦ Διὸς γιγαντώδης), περιελθοῦσα τὸ 560 περίπου ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ὧμοῦ τυράννου Φαλάριδος· Σελινοῦς, Ἐγεστα, Πάτορμος (Παλέρμο), Ἰμέρα κ. ἄλ. πλ.

* 5. Εἰς τὴν Ἀφρικὴν, Ἰσπανίαν καὶ Γαλλίαν. Ἡ Κυρήνη εἰς χώραν εὐφορον, πλήρη λόφων καὶ πηγῶν, πλησίον τῆς σημερινῆς Τριπόλεως (Δωρική). Μέγα δὲ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐμπόριον (Αἴγυπτος, Νομβία) σίτου, οἶνου, ἐλαίου, καρπῶν τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν, κρόκου (χρώματος) καὶ πρὸ πάντων τοῦ ὡς ἀρώματος ζητουμένου σιλφίου, παρέσχεεν εἰς τοὺς Κυρηναίους τόσον πολλὰ πλούτη, ὥστε περιέπεσον ἐπὶ τέλους εἰς πολυτέλειαν καὶ ἀσωτείαν. Εἶνε δὲ γενέθλιος τόπος τοῦ φιλοσόφου Ἀριστοτέλους, τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς Κυρηναϊκῆς σχολῆς (§ 50). Ἡ Μασσαλία, εἰς τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν, κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν φυγόντων τοὺς στρατοὺς τοῦ Κύρου κατοίκων τῆς Ἰωνικῆς πόλεως Φωκαίας, μετέβαλε τὸ βραχὺ εἰς ἀφ᾽ ἑαυτῆς εἰς κήπους ἀμπέλων καὶ ἐλαιῶνας, καὶ ἤσκησεν ἐμπόριον πολὺ ἐκτεταμένον. Ἡ πόλις ἐφημίζετο πρὸ πάντων διὰ τὸ λαμπρὸν αὐτῆς δημοκρατικὸν πολίτευμα, τὰς οἰκιακάς ἀρετάς, τὴν ἠθικὴν, μετριοπάθειαν καὶ ἀγωγὴν τῶν κατοίκων αὐτῆς. Τὸ δ' ἐν Ἰσπανίᾳ Σάγουντον (κτισθὲν ἐκ Ζακύνθου) ὑπῆρξε μέγα διὰ τὸ ἐμπόριον, ὡς καὶ διὰ τὴν φιλοπατρίαν καὶ φιλελευθερίαν αὐτοῦ, ἣν ἔδειξεν εἰς τὰς ἀρχάς τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου.

5. Ἡ ἐπική ἦτοι ἥρωϊκὴ ποίησις τῶν Ἑλλήνων.

* § 10. Γέσεις αὐτῆς. Ἡ Θορακικὴ ποίησις τῶν Πελασγικῶν χρόνων (§ 2) ἦτο κατ' οὐσίαν λυρική, τῆς θρησκείας καὶ τῶν ἱερῶν. Τοιαύτη δὲ ποίησις, ἥτις ὑμνεῖ τοὺς θεοὺς καὶ ἐπικαλεῖται αὐτοὺς, προέρχεται ἐκ ψυχῆς αἰωρουμένης ὑπὸ συναισθημάτων κόσμου ὑψηλοτέρου, καὶ ἀνήκει πρὸ πάντων εἰς τὸ αἶσθημα. Ἐκβληθέντων δὲ κατόπιν τῶν ἱερατικῶν καθεστώτων τῶν Πελασγῶν ὑπὸ τοῦ ἥρωϊκοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, ὑπεχώρησε καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἐκείνη καὶ ὑπὸ τῶν ἱερέων ἀοιδῶν (ἐξ ὑποκειμένου) ποίησις,

καὶ ἐπεκράτησεν ἡ (ἐξ ἀντικειμένου) ἐπική ποιησις, ἀρμοζουσα τῷ ὄντι εἰς τὸ πρὸς τὰ γήινα τετραμμένον ἡρωϊκὸν ἐκείνο γένος. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Πελασγὸς ποιητὴς ἐλάβανε τὴν ὑπόθεσιν τῆς ᾠδῆς ἐκ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, οὕτως ὥστε τὸ ἄσμα αὐτοῦ ἦτον ἔκχυσις τοῦ θρησκευτικοῦ πάθους καὶ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ ἐπικός ποιητὴς ἐστράφη πρὸς τὸν κόσμον τῶν κατ' αἰσθήσιν ἐμφανιζομένων, ἔλαβε τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ ἐκ τῶν μύθων, λόγων καὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἡρώων, καὶ ἐζήτησε νὰ προσπλησιάσῃ καὶ παραστήσῃ ὅσον οἶόν τε καθαρῶς καὶ ἐναργῶς εἰς τὰς αἰσθήσεις τοῦ ἀναγνώστου ἢ ἀκροατοῦ τὸ παρελθόν καὶ πόρρω. Ἡ τέχνη λοιπὸν τοῦ ἐπικοῦ ποιητοῦ συνίσταται εἰς τοῦτο, νὰ περιγράψῃ τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας ἀπεικονίζει εἰς αὐτὸν ἡ δημιουργικὴ φαντασία, καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν καὶ ἐνέργειαν μὲ τὴν παντελεῖ ἡσυχίαν θεατοῦ ἀπαθoῦς, χωρὶς νὰ μιγνύῃ παντάπασιν ἑαυτὸν, τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ ἀνακινήσεις καὶ τὰ αἰσθημάτων του. Ἡ δὲ ἡρωϊκὴ ἐποχὴ ἐκάστου μετὰ ποιητικῆς εὐφυΐας προικισμένου λαοῦ, ὅστις δύναται νὰ συλλάβῃ καθαρὰς τὰς διαμορφώσεις τοῦ ὁρατοῦ κόσμου, συνοδεύεται συνήθως ὑπὸ τάξεως ἱπποτικῶν αἰδῶν· διότι ἡ πρὸς μεγαλουργήματα ὁδηγοῦσα διάνοια γεννᾷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡς ἀντανάγκασιν αὐτῶν καὶ ποίησιν λαμπρύνουσιν. Εὐρίσκονται δὲ εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα ἔχῃ τινα τῆς προϋπάρξεως τοιούτων ἡρωϊκῶν ἀσμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἑλλήνων ἡρώων τῶν Δωρικῶν μεταναστάσεων. Ἡγεμόνες καὶ ἥρωες ἐκαλλιέργουν τὴν τέχνην τῆς μουσικῆς καὶ ᾠδῆς· περιδεύοντες ποιηταὶ ἐλάμπρυνον διὰ τῆς κιθάρης αὐτῶν καὶ ᾠδῆς τὰς ἐορτάς πλουσίων βασιλείων, καὶ ἐτιμῶντο μεγάλως ὡς ἀρχηγοὶ τῶν Μουσῶν· τὸ δὲ νὰ φημισθῶσιν ἐν ἄσμητι θεωροῦν οἱ ἥρωες ὡς εὐδαιμονίαν ἐπίφθονον.

* § 11. Ὀμηρος. Κατὰ τὴν ἐκ τῆς μητρικῆς χώρας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μετανάστασιν ἔλαβον οἱ Ἕλληνες ἀποικοὶ μεθ' ἑαυτῶν τὸ σπέρμα τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, καὶ ἐκεῖ ὑπὸ τὸν ὥραιον καὶ ἀείποτε περιλαμπόμενον ὑπὸ τοῦ ἡλίου αἴθριον οὐρανόν, ἐν μέσῳ λαοῦ εὐδαιμόνου καὶ εὐθύμου, ἔφθασεν αὕτη εἰς μέγεθος διαπλάσεως καὶ τελειότητος ἀνυπέρβλητον ἐτι μέχρι τοῦ νῦν. Τῆς ἐπικῆς δὲ ταύτης ποιήσεως τὸν κολοφῶνα σημαί-

νει τὸ ὄνομα Ὅμηρος (π. 950). Ἦτο δ' οὗτος κατὰ τὰ λεγόμενα τυφλὸς αἰοιδός, καὶ ἡ ζωὴ του εἰς τοσοῦτον εἶνε κεκαλυμμένη σκοτός, ὥστε ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἤδη ἐπτὰ πόλεις ἤριζον περὶ τῆς τιμῆς τῆς γεννήσεως αὐτοῦ. Ἐλάμβανε δὲ τὸ ἔπος τότε τὰς ὑποθέσεις αὐτοῦ ἐξ ἐκείνου τοῦ κύκλου τῶν λόγων, ὅστις στρέφεται περὶ τοὺς ἔμπροσθεν τοῦ Ἰλίου ἀγῶνας, ἅμα δὲ περὶ τὰς τύχας καὶ πλάνας τῶν εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν ἐπιστρεφόντων ἡρώων. Ὄθεν αἱ δύο μεγάλαι ἐποποιίαι, αἵτινες φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Ὀμήρου, εἶνε ἡ Ἰλιάς, ἐν ᾗ περιγράφονται οἱ περὶ τὴν Τροίαν ἀγῶνες εἰς διάστημα 51 ἢ 53 ἡμερῶν, κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τοῦ πολέμου, καὶ ἡ Ὀδύσσεια, ἥτις ψάλλει τὰς τύχας καὶ τὰ τεράστια συμβάντα τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ τῶν συνεταίρων αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐν ταῖς θαλάσσαις πλάνην· προσέτι δὲ ἡρωϊκοκωμικὸν τι ποίημα, ἐν ᾧ ἀπεικονίζονται αἱ μάχαι τῶν μυῶν καὶ βατράχων καθ' ὁμοίον τινα τρόπον, ὅπως ἐκεῖ αἱ πολεμικαὶ πράξεις τῶν Ἑλλήνων καὶ Τρώων ἡρώων (βατραχομυομαχία), ἀπεδίδετο ἐπὶ πολὺ, ἂν καὶ ἀδίκως, εἰς τὸν Ὅμηρον. Καὶ ὅτι μὲν τὰ ποιήματα ταῦτα ἔλαβον γένεσιν εἰς τὴν Ἰωνίαν, ὅπου ἦσαν ἐγχώρια ἢ τε ὑπόθεσις καὶ τὸ μέτρον (ὁ δακτυλικὸς ἑξάμετρος), καὶ ὅτι γενέθλιος τύπος τοῦ Ὀμήρου εἶνε ἡ Χίος, ἣ ἔτι πιθανώτερον ἡ Σμύρνη, περὶ τούτων ὀλίγη ὑπάρχει διχογνωμία· τοῦναντίον ὅμως ὑπάρχουσι διάφοροι γνώμαι περὶ τῆς γενέσεως, διατηρήσεως καὶ μεταδόσεως τῶν ποιημάτων τούτων· καθότι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ τέχνη τοῦ γράφειν ἦτον εἰσέτι ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐπομένως ἡ ἀναγραφὴ αὐτῶν εἰς μετέπειτα μόνον χρόνους εἶνε πιθανόν ὅτι ἔγινε. Καὶ οἱ μὲν θεωροῦσι τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα οὐχὶ ὡς δημοῦργημα μιᾶς μόνης ποιητικῆς μεγαλοφυΐας, ἀλλ' ὡς προϊόντα σχολῆς Ἰωνῶν αἰοιδῶν, ἅτινα συναρμολογῶντα βραδύτερον καὶ τακτοποιηθέντα παρεδίδοντο προφορικῶς μόνον ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὅλας, καὶ ἐκστηθιζόμενα ἐψάλλοντο κατὰ διάφορα μέρη ὑπὸ περιόδευόντων αἰοιδῶν (ῥαψωδῶν), μέχρις οὗ ὁ Πεισίστρατος διέταξε νὰ συναθροίσωσι καὶ ἀναγράψωσιν αὐτά· ἄλλοι δέ, μὴ δυνάμενοι νὰ παραδεχθῶσι τὴν ιδέαν, ὅτι εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἔργον πολλῶν ποιημάτων, τὸ ὅποιον τοσοῦτον ἐν ἑαυτῷ φέρει

τὸν τύπον τῆς ἐνότητος καὶ τοῦ ὁμοιομόρφου, ἢ ἐμμένουσι σταθερῶς εἰς τὴν παλαιὰν δοξασίαν, ὅτι δηλ. ὁ Ὅμηρος ὑπῆρξεν ὁ ποιητὴς ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων εἰς τὴν σημερινὴν αὐτῶν μορφήν, ἢ δοξάζουσιν ὅτι τὰ κατ' ἀρχὰς ὑφ' ἐνὸς ποιητοῦ, τοῦ Ὁμήρου, ποιηθέντα ποιήματα ἐχωρίσθησαν μὲν καὶ ἐξετάθησαν διὰ προσθηκῶν ὑπὸ μεταγενεστέρων ῥαψωδῶν ἀρμονιώτερον πρὸς τὴν προφορικὴν ἀπαγγελίαν, συνεδέθησαν δ' ἔπειτα πάλιν διὰ τοῦ Πεισιστράτου εἰς ἓν ὅλον.

Τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα ἐπέδρασαν μεγάλως οὐ μόνον εἰς τὴν πορείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν διάπλασιν τῶν Εὐρωπαίων ἐν γένει. Ὑπῆρξαν δηλαδὴ πηγὴ ἀνεξάντλητος εἰς τε τὴν τέχνην καὶ ποίησιν. Ἐνετυπώνοντο δὲ τὸ πάλαι εἰς τὴν μνήμην τῆς νεολαίας, καὶ ἐχρησίμευον πρὸς διέγερσιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος, τῆς φιλοπατρίας, εὐσεβείας καὶ φιλοκαλίας· ἐν γένει δὲ ἐθεωροῦντο ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνου ὡς κάτοπτρον τοῦ ὅλου αὐτοῦ ἐθνικοῦ ιδιώματος, τῆς ἡρωϊκῆς δυνάμεως, ἅμα δὲ καὶ τοῦ δόλου καὶ τῆς πανουργίας. Ὁ δὲ μεταγενέστερος κόσμος ἐδόξασεν αὐτὰ ὡς τὴν πρώτην ὕψηλὴν ἐκδήλωσιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος· ἐθαύμασεν ἐν αὐτοῖς τὴν ἐνάργειαν καὶ ζωηρὰν ἀλήθειαν, τὴν ἀρμονικὴν συμμετρίαν ἐν τῇ φαιδρᾷ περὶ βίου θεωρίᾳ, τὴν μεγίστην ἐν τῇ τέχνῃ καθαρότητα τῆς νοήσεως, ἣτις ἀναπτύσσεται αἰετοτε μετὰ τοσαύτης παιδικῆς ἀπλότητος καὶ δυνάμεως τῆς δημιουργικῆς φαντασίας, καὶ καθόλου εἰπεῖν, κατεγοητεύθη ὑπὸ τῆς ἀρμονικῆς συνδέσεως τῆς φύσεως καὶ τέχνης. Τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου περιέχουσι τὴν ὅλην ἀκμὴν τῆς φύσεως, τῆς ὁποίας λαλοῦσι τὴν ἀπλὴν γλῶσσαν, καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως· καὶ ὅμως ἔφθασαν συνάμα εἰς ἀληθὴ τεχνικὴν τελειότητα· ἐπ' αὐτῶν δὲ πνέει καὶ αὖρα τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς εὐγενείας, ὑψουμένης ὑπὲρ ἅνθρωπον τῆς δυνάμεως τῆς κατ' αἴσθησιν ὁρμῆς.—Ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα *βατραχομουχία* γνωστὴ παρῳδία τῆς Ἰλιάδος ἔλαβε πιθανῶς γένεσιν περὶ τὸ 500 π. Χ. ἐπίσης ἐν Ἰωνίᾳ, καὶ οἱ ἀποδιδόμενοι εἰς τὸν Ὅμηρον *ὕμνοι*, (αἵτινες δὲν εἶνε προσφωνήσεις καὶ προσευχαί, ἀλλ' ἐπικάϊ παραστάσεις, τοῦτο μὲν τῶν γενικῶν ιδιοτήτων, τοῦτο δὲ διαφορῶν πράξεων ἢ συμ-

θάντων μιᾶς θεότητος), προέρχονται ἐκ μεταγενεστέρων ποιητῶν, οἵτινες ἐπονομάζονται Ὀμηρίδαι, διότι ἀπειμιμούντο τὸν Ὀμηρον. Ἰσως προετάσσοντο ὑπὸ τῶν ῥαψωδῶν κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ἢ ὥδην τῶν ποιητικῶν διηγημάτων ὡς εἰσαγωγή.

Ἡ ἐν ἀρχῇ ἐνόησις τῶν δύο μεγάλων ποιημάτων ἐκλονίσθη κατὰ πρῶτον ὅπῃ τοῦ ὁξύνου φιλολόγου Οὐολφίου, ὅστις ἐγνωμάτευσεν, ὅτι τὰ Ὀμηρικὰ ἐπη δὲν προέρχονται ἐξ ἐνὸς καὶ μόνου ποιητοῦ, ἀλλ' ἐκ σχολῆς ἀοιδῶν Ἰώνων, τῶν ὁποίων ὁ κορυφαῖος καὶ πάντων μεγαλοφύεστατος, Ὁμηρος, κατέπειν ὡς μυθικός ἦρος μὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ σύμπαντας τοὺς ἄλλους ἀοιδούς. Τὰ διάφορα δὲ ἔξματᾶ, ἅτινα ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ αὐτοῦ κύκλου τῶν λόγων, ἐποιοῦντο καθ' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὑπὸ ποιητῶν ὁμοίας τυχόντων παιδείας, ἠκολούθουν δὲ καὶ ἀνεπλήρουν ἄλληλα, συνηθροίσθησαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου, καὶ ἐνωθέντα εἰς τὰς δύο μεγάλας ἐποποιίας, ἀποκατεστάθησαν εἰς τὴν σημερινὴν αὐτῶν μορφήν, διὰ παρεμβολῶν καὶ ἀποκόψεων, κατὰ χρόνους ἔτι μεταγενεστέρους. Ἡ δοξασία αὕτη ἐθαυμάσθη μὲν πολλὴ καὶ εὔρε πολλοὺς ὁπαδούς, ἀλλὰ καὶ τινὰς ἀντιπάλους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐκύρωσαν τὴν ἐνόησιν καὶ τὸ ὁμοίωμορον τῆς ὑποθέσεως, τῆς γλώσσης, τῆς στιχυργίας καὶ τοῦ ῥυθμοῦ, καὶ ἡ διττοχρησθῆσαν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου, ἣν θέτουσιν ὅσον τὸ δυνατόν ἀργότερα, ἐν χρήσει μόνον δὲν ἦτον ἡ τέχνη τοῦ γράφειν, ἡ ἄφησαν μὲν νὰ ὑπάρχῃ ἡ κατὰ παράδοσιν μετὰδοσις, ἐπεριόρισαν ὅμως αὐτὴν εἰς τὴν ἀπαγγελίαν τεμαχίαν τινὸν τῆς ἡδῆ ὡς ὅλου ὑπαρχούσης ποιήσεως μετὰ τινων παρενηκῶν. Τρίτῃ δὲ τις μέση δοξασία (ὑπὸ Νίτσοχίου) παραδέχεται μὲν τὸν Ὀμηρον ποιητὴν τῶν δύο μεγάλων ἐποποιῶν κατὰ σχέδιον λελογισμένον, ἀλλ' ὅμως οὕτως, ὥστε ἐκλαμβάνει μὲν τὴν Ὀδύσσειαν (ἥτις ἐξαγγέλει πλειοτέραν τεχνικὴν ἐνόησιν καὶ τελειότερον σχέδιον, καὶ κατὰ τὴν δλην ἐν αὐτῇ εἰκονιζομένην κατάστασιν τοῦ δημοσίου βίου εἶνε δυνατόν νὰ τεθῇ μίαν ἡλικίαν ἀνθρώπων ὀψιαιτέρον ἢ ἡ Ἰλιάς) ὡς ἐν καὶ μόνον ποίημα, καίτοι ὁμολογοῦσα παρενθήκας τινὰς ἀσημάντους καὶ ἀδιαφόρους· περὶ τῆς Ἰλιάδος ὅμως, ἐν ἣ φαίνονται πλειότερα καὶ προηλότερα ἔχην μᾶλλον ἐκλειυμένης συνδέσεως, ἀποφαίνεται γνώμην, ὅτι βάσις αὐτῆς κεῖνται προγενέστερα διηγήματα, ἐνωθέντα ἔπειτα καὶ μεταπλασθέντα εἰς ἓν ὅλον ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου. Τὸ ἔργον δ' αὐτοῦ διεμερίσθη ὕστερον ἐκ νέου ὑπὸ ῥαψωδῶν, καὶ ψαλλόμενον κατὰ μέρη εἰς τὰς ἐορτάς ἐπεστήθη, μέχρις οὔ ὁ Πεισιστράτος διέταξε νὰ συναθροίσωσιν, ἀναγράφωσι καὶ τακτοποιήσωσιν αὐτὰ ἐκ δευτέρου εἰς ἓν ὅλον. Τὴν σημερινὴν δ' αὐτῶν μορφήν ἐλαβον τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα πρῶτον κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν περίοδον, πρὸ πάντων τῇ συνεργίᾳ τοῦ σοφοῦ κριτικοῦ Ἀριστάρχου.

Ἑποθέσεις.—Ἡ Ἰλιάς ἀρχίζει μὲ τὴν ὁρχήν τοῦ Ἀχιλλέως Δεινῶς θυμωθῆς κατὰ τοῦ παραπολὺ ἐγγίσαντος τὸ φιλότιμον αὐτοῦ πρῶτου βασιλέως Ἀγαμέμνονος, εἶχεν ἀποσυρῇ ὁ Ἀχιλλεύς ἐκ τοῦ ἀγῶνος, καὶ παρέμενε μνηστὴν εἰς τὰ πλοῖα αὐτοῦ. Νῦν δ' ἐπερίσχυσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Ἐκτορος δηγούμενοι Τρῶες, βοηθοῦντος τοῦ Διός· ἐξεπόρθησαν δὲ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων (Ἀχαιῶν, Δαναῶν), καὶ ἔρριψαν εἰς τὰ πλοῖα πῦρ. Τότε ὅμως ἐπέτρεψε τέλος ὁ Ἀχιλλεύς εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Πάτροκλον νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Τρῶας μὲ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πανοπλίαν· καὶ νικᾷ μὲν κατ' ἀρχὰς ὁ Πάτροκλος,

ἀλλὰ καταβάλλεται ἔπειτα ὑπὸ τῆς ἀνδρείας τοῦ Ἑκτορος, ὅστις λαμβάνει λειψυρον τὴν Ἀχιλλείον πανοπλίαν. Μαινευσάσης δὲ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, τῆς θαλασσίας θεᾶς Θέτιδος, λαμβάνει ὁ Ἀχιλλεὺς νέον ὄπλισμὸν καὶ θαυμασίαν ἀπὸ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Ἡφαίστου· μετ' αὐτῆς δὲ ὁρμῇ πνέων ἐκδίκησιν εἰς τὸ μέσον τῶν ἄχρῳ, φονεύει τὸν Ἑκτορα, καὶ σῦρει τὸν εἰς τὸ ἄρμα αὐτοῦ προσδεδεμένον νεκρὸν τρεῖς περὶ τὸν τάφον τοῦ Πατρόκλου. Ἀλλ' ὅτε προσταυόμενος ὑπὸ τοῦ Ἑρμού ἐρχεται κατὰ τὸ σιωπηλὸν μεσονύκτιον ὁ γηραιὸς βασιλεὺς Πριάμος μετὰ πλουσίῳν δώρων εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀχιλλέως, πίπτει εἰς τὰ γόνατα τοῦ «κύποδος» ἥρωος τῶν Μυρμιδόνων καὶ τὸν ἐξορκίζει εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πατρὸς νὰ δώσῃ τὸν νεκρὸν ἀντὶ τῶν λύτρων, ἀποδίδει δ' Ἑλλην ἥρωος τὸν θανόντα εἰς τὸν θρηνοῦντα πατέρα, ὅπως θάψῃ αὐτὸν πανηγυρικῶς.

Τὴν δὲ ὑπόθεσιν τῆς Ὀδυσσεΐας ἀποτελοῦσιν αἱ συμφοραί, τὰ δεινὰ καὶ αἱ ταλαιπωρίαι, ἃς εἶχε νὰ ὑπομείνῃ ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν ἐπιστροφήν αὐτοῦ περιπλανώμενος εἰς τὴν ξένην, δλίγον γνωστήν, καὶ διὰ τοῦτο γέμουσαν, ὡς ἐπιστρεφόμενος, τρομερῶν καὶ θαυμασίων πραγμάτων δυτικὴν θάλασσαν. Ἐκ τρικυμιῶν ἀπωθεῖται πρὸς τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Σικελίας χώραν τῶν Κυκλάδων παρὰ τὴν Αἴτναν, ὅπου καταβροχθίζει ἐξ τῶν συντρόφων αὐτοῦ ὁ μόνος φθαλμός Πολύφημος, ὁ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ ἴδιος δὲ διὰ πανουργίας μόνον κασορθώνει· νὰ σωθῇ ἐκ τοῦ σπηλαίου τοῦ γίγαντος τούτου, ἐξορύξας τὸν ὀφθαλμὸν του. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο καταδιώκει αὐτὸν ἡ ὀργὴ τοῦ Ποσειδῶνος· βοηθοῦμενος ὅμως ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῶν ἀνέμων Αἰόλου, ὅστις ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τοὺς δυναμένους ἀνέμους δεμένους εἰς ἄσκον, φθάνει πλησίον τῆς Ἰθάκης. Τότε ὅμως λύουσιν οἱ περίεργοι σύντροφοί του τὸν ἄσκον, καὶ οὕτως ἀποπλανῶνται ἐκ νέου τὰ πλοῖα ὅπισθεν τῆς Σικελίας εἰς τοὺς ἀνθρωποφάγους Λαιστρυγόνας. Σῶζεται δὲ μετ' ἑνὸς πλοίου ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν νῆσον τῆς μαγίσσης Κίρκης, ὅπου διατρέβει δι' ἔτος, καὶ καταβάνει εἰς τὸν Ἄδην, ὅπως ἐρωτήσῃ τὸν μάντιν Τειρεσίαν περὶ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ. Οὗτος δὲ ἀγγέλλει εἰς αὐτόν, ὅτι πρὶν παντὸς ἄλλου ἔσπευε νὰ φρεσθῶσι τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Τρινακρίᾳ (Σικελίᾳ) βόας καὶ τὰ πρόβατα τοῦ Ἥλιου. Πανοῦργος δ' ὢν καὶ πολύτροπος, παραπλῆξι εὐτυχῶς τὴν νῆσον τῶν Σερίφων, φράξας μὲν τὰ ὧτα τῶν συνεταίρων μὲ κηρόν, θεθείς δὲ ὁ ἴδιος εἰς ἕνα ἱστόν· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ διασώζεται, ὅνθα ἡπείρουν κινδύνον εἶναι μὲν ἡ Σκύλλα, εἶναι δὲ ἡ Χάρυβδις, δύο ἀδελφά τέρατα, ἅτινα ἤρπασαν ἐξ τῶν συντρόφων αὐτοῦ· ἀναγκάζεται ὅμως ἔπειτα ὑπὸ τῶν συνεταίρων νὰ προσορμισθῇ εἰς τὴν Τρινακρίαν, ὅπου φονεύουσιν οὗτοι τοὺς βόας τοῦ Ἥλιου, καὶ οὕτω τὸ μὲν πλοῖον κατασυντρίβεται ὑπὸ κεραυνοῦ, πάντες δὲ οἱ ὕβριται πνίγονται. Μόνος δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς σώζεται ἐπὶ τῶν ναυαγίων πρὸς τὴν ἐν τῇ νήσῳ Ὠγυγίᾳ νύμφην Καλυψῶ, ἥτις διαφλέγεται ὑπ' ἔρωτος πρὸς αὐτόν, καὶ τῷ ὑπόσχεται τὴν ἀθανάσιαν, ἂν ἤθελε νὰ μείνῃ παρ' αὐτῇ. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ καταπνίξῃ τὸν πόθον τῆς πατρίδος καὶ τῶν οἰκείων αὐτοῦ, καὶ μετὰ δακρύων ἐπιθυμῶν νὰ ἴδῃ καὶ τὸν καπνὸν μόνον ἀποπνέοντα ἐκ τῆς Ἰθάκης. Ἐπεὶ ἔτη διαμένει ἐνταῦθα· ἔπειτα δ' ἀναγκασθεὶς τῆς Καλυψῆος νὰ τὸν ἀρήξῃ κατὰ διαταγὴν τοῦ Διὸς, κατασκευάζει σχεδίαν καὶ ἀπόπλεει· καὶ ὅμως μετὰ 18 ἡμέρας ἀνακαλύπτει αὐτὴν ὁ Ποσειδῶν, καὶ τὴν ἀιατρέπει, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἐκσπινδονίζεται γυμνὸς εἰς τὰ παράλια τῆς χώρας τῶν Φαίακων (Κέρκυρα), ὅπου λαδὸς αὐτοῦ καὶ πλούσιος διδάσκει βίον φαιδρὸν καὶ εὐθυμὸν ἐν συμποσίαις, κιθαριδίᾳ

καὶ χορῶ. Ἀνακαλυφθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, καὶ ὀδηγηθεὶς πρὸς τὰ ἀνάκτορα τοῦ πατρὸς αὐτῆς, εὐρίσκει αὐτόθι ὑποδοχὴν φιλόξενον, καὶ φέρεται εἰς τὴν Ἰλιάκην, ὅπου φθάνει μετὰ εἰκοσαετῇ ἀπουσίᾳ ὑπὸ σχῆμα ἑπαιτοῦ, καὶ ἐλευθερώσκει τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀλαζόνων μνηστῆρων, οἵτινες ζητοῦσι τὴν χεῖρα τῆς πριτῆς καὶ πανούργως παρεχούσης ματαίας ἐλπίδας Πηνελόπης, καταναλίσκουσι δὲ τὴν περιουσίαν καὶ τὰ ὑπάρχοντα τοῦ Ὀδυσσεύς διὰ συναχῶν συμποσίων καὶ ἑορτῶν. Ἡ Πηνελόπη δηλαδὴ παρασκευάζει ἀγῶνα τόξων, καθ' ὃν ὑπόσχεται εἰς τὸν νικητὴν τὴν χεῖρα αὐτῆς· ὁ δ' ἑπαιτὴς λαμβάνει εἰς αὐτὸν μέρος, ἐπιτογχάνει τὸν σκοπὸν μὲ τὸ παρ' αὐτοῦ μόνον δυνάμενον νὰ τευτῶθῃ τόξον, καὶ φονεύει ἑπείτα, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του καὶ δύο πιστῶν εἰς αὐτὸν γηραιῶν ποιμένων, τοὺς ὑπερφιάλους μνηστῆρας.

* § 12. *Ἡσίοδος*. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀμήρου ἐποίησαν οἱ Ὀμηρίδαι καὶ οἱ καλούμενοι *Κυκλικοὶ ποιηταὶ* σειρὰν ὁμοίων ἐποποιῶν· εἰς ταύτας δὲ μετεχειρίζοντο ὑπόθεσιν τοὺς ἐπιλοίπους μετὰ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου συνδεδεμένους ἡρώϊκους λόγους (οἷον τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὰς Ἀμαζόντας, γυναικας μαχημούς, αἵτινες εἶχον ἐκστρατεύσει ὑπὸ τὴν βασιλίσσαν αὐτῶν *Πενθεσίλειαν* πρὸς βοήθειαν τῶν Τρώων, καὶ πρὸς τὸν *Μέμνονα*, τὸν υἱὸν τῆς Ἥου), οὕτως ὥστε ἀπετέλεσαν τρόπον τινὰ ἓνα κύκλον περὶ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδυσσειαν· καὶ ὅταν ἐξηνητλήθη ὁ πρὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ μεθ' Ὀμηρον κύκλος τῶν περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου λεγομένων, ἐπελήφθησαν ὑποθέσεων παραπλησίων, οἷον τοὺς *Θηβαίκοις* καὶ *Ἡρακλείους* μύθους, ὅπως καθ' ὁμοίαν μορφήν καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον (*ἐξάμετρον*), τὸ ὅποιον ἔμεινεν ἔκτοτε ἐν χρήσει παρ' ἅπασιν τοῖς ἐπικοῖς ποιήμασι, παριστῶσι μὲν αὐτάς ἀφηγηματικῶς κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν τρόπον τοῦ Ὀμήρου, οὕτως ὅμως, ὥστε ἔσχυε παρ' αὐτοῖς μᾶλλον καὶ ἐπεκράτει τὸ πραγματικὸν καὶ ἡ ἱστορικὴ διήγησις. Καὶ ὁ μὲν καθ' Ὀμηρον αἰδὼς ἐπίστευε μόνον ὅτι, διδασκόμενος ὑπὸ τῆς Μούσης, ἔμελλε νὰ διαιωνίσῃ τὸν ἐκ τοῦ παρελθόντος ληφθέντα λόγον, ἐν ᾧ ἔπαιζεν ὡραία ἐν τῇ πλουσίᾳ αὐτοῦ φαντασία· ὁ δὲ κυκλικὸς ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε ποιητικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε, ὅταν διὰ τοῦ ἄσματος αὐτοῦ ἐπραγματεύετο τὴν ληφθεῖσαν ὑπόθεσιν πραγματικῶς. Ἐκ τῶν κυκλικῶν ποιητῶν μικρὰ μόνον ἀποσπάσματα ἔχομεν καὶ τινες προσέτι μαρτυρίαι. Κατ' ἐναντίαν δὲ πρὸς αὐτοὺς διεύθυνσιν ἐγεγῆθη ὀλίγον μετέπειτα εἰς τὴν μητρικὴν τῶν Ἑλλήνων χώραν

ἡ διδακτικὴ ποίησις, ἥτις προσετέθη μὲν εἰς τὴν ἐπικὴν μορ-
ρὴν, ἀλλὰ τὴν ποίησιν μετεχειρίσθη μόνον πρὸς διάδοσιν διδα-
σκαλιῶν περὶ τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἰδρυτὴς
δὲ τοῦ διδακτικοῦ τούτου τρόπου τῆς ποιήσεως θεωρεῖται ὁ
Ἡσίοδος (περὶ τὸ 850). — Ὁ ἐκ τῆς παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ
Ἑλικῶνος Ἀσκήρης, ἑκατὸν περίπου ἔτη μετὰ τὸν Ὅμηρον, ἀκ-
μάσας Ἡσίοδος, ὑπῆρξεν, ὡς καὶ ἐκεῖνος, ἀρχηγὸς σχολῆς ἀοι-
δῶν ἐν Βοιωτίᾳ· ὅθεν καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ δὲν εἶνε δυνατόν
νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔργον ἑνὸς μόνου. Ἀποτελεῖ δὲ τὸν οὐδὲν τῆς
μεταβάσεως ἀπὸ τῆς ἱπποτικῆς γενεᾶς τῶν ἡρώων πρὸς τὴν
προοδευτικὴν τῶν πολιτειῶν κοινότητα· τοῦτο δ' ἐξαγγέλλεται
εἰς τὰ δύο μεγάλα αὐτοῦ ποιήματα. Καὶ ἡ μὲν *Θεογονία*, ἔπος
διδακτικὸν περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου καὶ τῆς γενέσεως τῶν
θεῶν, ἀνήκει εἰσέτι εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἡρώων, τὸ δὲ διδα-
κτικὸν ποίημα *ἑῶργα καὶ ἡμέραι* (οἰκιακαὶ διδασκαλῖαι) φέρει
ἐν ἑαυτῷ ἀστυκὸν χαρακτῆρα. Ἡ ξηρὰ καὶ διδακτικὴ ὑπόθεσις,
καὶ τὸ ἥσυχον ὕψος τῶν Ἡσιοδείων ποιημάτων, ἀπέχουσι το-
σοῦτον ἀπὸ τοῦ ὕψους καὶ τῆς φαντασίας τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν,
ὅσον ἡ σκυθρωπὴ περὶ τοῦ κόσμου θεωρία τοῦ Βοιωτοῦ ἀπὸ τοῦ
φαιδρῶ καὶ νεαροῦ βίου τοῦ ἐξ Ἰωνίας ἀοιδοῦ. Ὅθεν δύναται
τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι οἱ Αἰολεῖς Βοιωτοὶ δὲν μετέσχον παντά-
πασι τῆς ἰσχυρᾶς ἀκμῆς, τοῦ πλούτου καὶ τῶν εὐθύμων ἀπο-
λαύσεων τῶν ἐν Ἀσίᾳ ὁμοφύλων, ἀλλ' ὅτι πολὺ μᾶλλον ὤφει-
λον νὰ ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ βίου, πρὸς ἣν εἶχον νὰ
παλαίσωσιν, αὐστηρὰν φιλεργίαν· καὶ ὅτι δὲν εἶχον φθάσει εἰσέτι
εἰς οὐδὲν πολιτικὸν καθεστῶς.

Ἐν τῇ Θεογονίᾳ προσεπάθησεν ὁ Ἡσίοδος νὰ ἐνώσῃ τοὺς διαφόρους ἐκ
παραδόσεως περιελθόντας περὶ θεῶν μύθους εἰς παράστασιν τινα ἐν συνόλῳ, καὶ
νὰ βάλῃ εἰς τάξιν τὸ ὅλον σύστημα τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν κατὰ τὴν γενεαλογίαν
αὐτῶν. Αἱ παλαιαὶ (Πελασγικαὶ) θεότητες ἐμφανίζονται ἐν αὐτῷ προσωποποιη-
μέναι καὶ ἐξανθρωπισμέναι· ἐπειδὴ δὲ ὁ ποιητὴς συνείρει πρὸς ἀλλήλους τοὺς
διαφόρους μύθους ἐκ τῆς ποικίλης θύλης τῆς συμβολικῆς καὶ ἀλληγορικῆς, εἰς μά-
την θέλομεν ζητῆσαι ἐπικὴν ἐνότητα, ἣν καὶ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ εἶδος τι κέν-
τρου ὁ ἀγὼν τῶν Τιτάνων (ὅστις ὅμως, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα χωρία,
πιθανὸν νὰ παρενεβλήθῃ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους). Τὰ ἑῶργα καὶ ἡμέ-
ραι διαιροῦνται εἰς πολλὰ καὶ διάφορα μέρη· καὶ τὸ μὲν πρῶτον παραινεῖ ἐν
γῆναι βίον ἐνεργὸν καὶ δίκαιον, τὸ δὲ δεύτερον δίδει συμβουλάς οἰκονομικάς· καὶ

οἱ 50 τελευταῖοι στίχοι περιέχουν δεισιδαιμονικὰς διδασκαλίας περὶ τῶν αἰείων καὶ ἀπορράδων ἡμερῶν ταῦ ἔτους, καθ' ἃς ἐπικρατεῖ πολλὰκις κατηφὴς καὶ βαρύνυμος θεωρία τοῦ βίου. Εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰς ἡμέρας ἐπιδοκιμάζεται βίος χρηστὸς μὲν, ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, ἀλλὰ περιορισμένος. Χρυσοῦν ἐγχόλπιον τοῦ νόημονος γεωργοῦ καὶ μικροπολίτου, περιέχουσι πολυειδεῖς διδασκαλίας καὶ κανόνας περὶ τῆς πείρας αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, τοῦ οικιακοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου, προεργομένης ἐκ τῆς πείρας αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, ὅστις διὰ τοῦτο δὲν διατάζει νὰ προβαλεῖν ὁ ἴδιος, οὐχὶ δὲ ὅπως ὁ Ὅμηρος, περιγραφικῶς μόνον νὰ παρίστα τὰ πράγματα. Ὅμοιον πρὸς τὴν Θεογονίαν ποίημα τοῦ Ἡσιόδου, Ἡ οἷ αἰ καλούμενον, ψάλλον τὰς ἡρώδεις τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλλήνων, τὰς προμήτορας τῶν ἡρώων, ἀπωλέσθη ἐκτὸς ὀλίγων ἀποσπασμάτων. Τὸ δ' εἶπε περιεσφόμενον περιγραφικὸν ποίημα, ἡ Ἀσπίς Ἡρακλέους, ποιηθὲν κατὰ μέμψιν τῆς Ὀμηρικῆς περιγραφῆς τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, θεωρεῖται παρὰ πολλῶν ὡς μέρος τοῦ ἀπολεσθέντος ποιήματος «Ἡοῖαι».

6. Φύσις τῶν Ἑλλήνων.

§ 13. Ἡ Ἑλλάς οὐδέποτε ἀπετέλεσεν ἓν ὅλον κράτος· ἀλλὰ διηρέετο εἰς πλῆθος ἀνεξαρτήτων πόλεων, τῶν ὁποίων ἡ ἐκάστοτε ἰσχυροτάτη εἶχε κατὰ διάφορα χρονικά διαστήματα τὴν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίαν. Οὕτως ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀθηναί, αἱ Θῆβαι. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα, τὰ ἦθη καὶ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα ἦν ὅλον ὅλας τὰς φυλὰς εἰς ἓν ἔθνος. Ὠνόμαζον δ' ἐαυτοὺς Ἑλληνας, καὶ πάντες οἱ ἄλλοι λαοὶ περιλαμβάνοντο ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν βαρβάρων. Ὅντες δὲ οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ Ἴωνες, λαὸς εὐφυῆς, ἔχων εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ πρὸς μὀρφωσιν ἐνθούσιμον, ἔφθασαν εἰς βαθμὸν πολιτισμοῦ, ὅστις ἔμεινεν ἕκτοτε ἀνυπέρβλητος· φιλελευθερία καὶ ἀνδρική δραστηριότης κατέστησαν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ καθιδρύσωσι πολλὰς ἀνεξαρτήτους δημοκρατίας, πρὸς τὰς ὁποίας ἦσαν κατ' ἀρχὰς προσδεδεμένοι μετ' ἐνθουσιώσης φιλοπατρίας, καὶ τὰς ὁποίας υπερήσπιζον μὲ τὸ αἷμα τῆς καρδίας αὐτῶν, μέχρις οὗ ἡ διχόνοια ἔπνιξε τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα. Δραστηριότης δὲ καὶ ἐπιμέλεια παρήγαγον κοινὴν εὐπορίαν, καὶ χώρα ὡραία ὑπ' οὐρανὸν αἰωνίως αἴθριον, μὲ ὑγιές, εὐκρατον κλίμα, καθίστων εὐχάριστον καὶ εὐθυμον τὸν βίον. Ἡ ἀπλότης τοῦ βίου καθίστα αὐτοὺς ὀλιγαρκεῖς· ἡ δ' αὐτάρκεια εἰς ὅ,τι παρῆχε χωρὶς πολλὸν κόπον τὸ εὐφορον ἔδαφος, καὶ ἡ εὐφυῆς θέσις, ἐδίωκε τὰς φροντίδας καὶ λύπας, καὶ ἐπέτρεπεν εἰς πάντα νὰ ἀπολαύωσι τὰς προσφερομένας πνευματικὰς τέρψεις τῆς ποιήσεως, τέχνης καὶ ἐπιστήμης.

Εἰς λαὸν τῷ ὄντι τοσαύτην κεκτημένον εὐφύαν, καὶ προέχοντα κατὰ τὴν σωματικὴν ὡραιότητα καὶ εὐρυθμίαν, φυσικὸν ἦτο πᾶσαι αἱ ξέναι χῶραι νὰ φαίνονται ἄγροικοι καὶ βέβαιοι. Ἐπειδὴ δὲ οὐδέποτε παρεδέχοντο τοὺς ξένους μετ' ἑντελῶς ὁμοίων δικαιωμάτων, διὰ τοῦτο διετήρουν πάντοτε τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν δύναμιν καὶ ἰδιότητα.

§ 14. Ἐθιμὰ τινὰ καὶ ἰδρύματα, τὰ ὅποια εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν θρησκείαν, ἦσαν κοινὰ εἰς ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ φύλα. Εἰς ταῦτα δ' ἀνῆκε πρῶτον μὲν τὸ *Ἀμφικτυονικὸν Συνέδριον*, ἢ *συνέλευσις τοῦ λαοῦ*, κοινὸν δικαστήριον τῶν ὁμοσπόνδων, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπεμπον πρέσβεις 12 Ἑλληνικαὶ πόλεις, καὶ τῶν ὁποίων σκοπὸς ἦτο νὰ προστατεύωσι τὸ ἐν Δελφοῖς ἐθνικὸν ἱερόν, καὶ νὰ ἐμποδίζωσιν ὥστε οἱ πόλεμοι, τοὺς ὁποίους πόλεις μετέχουσαι τοῦ συνεδρίου ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλας, νὰ μὴ γίνωνται παραπολὺ σκληροὶ καὶ καταστρεπτικοί· ἔπειτα δὲ τὸ *μαντεῖον τῶν Δελφῶν*, μετὰ τοῦ πλουσίου ναοῦ. Εἰς πᾶσαν δηλ. σπουδαίαν ἐπιχείρησιν συνείθιζον νὰ ἐρωτῶσι τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα, ὅστις ἀπεκρίνετο δι' ἐνθουσιώσης ἱερείας, τῆς *Πυθίας*, καθημένης ἐπὶ χρυσοῦ τρίποδος, καὶ ἐκφερούσης σκοτεινοὺς, καὶ ὄχι σπανίως δισήμους καὶ αἰνιγματώδεις χρησμούς. Εἶχε δὲ ὁ ἐν Δελφοῖς ναὸς ἀξιόλογα τεμένη καὶ μεγάλους θησαυροὺς εἰς ἀναθήματα καὶ προσφορὰς εἰς θυσίαν. Τρίτος δὲ δεσμός, περιλαμβάνων πάσας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ φυλάς, ἦσαν οἱ *ἀγῶνες*, μουσικοὶ καὶ γυμναστικοὶ διαγωνισμοί, συνδεδεμένοι μὲ τὰς ἱερὰς τελετὰς εἰς ἱερὰ διάσκημα. Τοιοῦτοι δ' ἀγῶνες ἦσαν τὰ *Πύθια*, πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς, τὰ *Ἰσθμια*, ἱερὰ εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἐν τῷ πιτυνίῳ ἄλσει τοῦ Ἰσθμοῦ, τὰ *Νέμεια*, καθιερωμένα εἰς τὸν Δία, ἐν τῇ πλησίον τῆς Πελοποννησιακῆς πόλεως Κλεωνῶν Νεμέᾳ. Οὐδεὶς ὅμως ἦτο τόσον ἑνδοξὸς ὅσον οἱ *Ὀλυμπιακοί*, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 776 ἐπανηγυρίζοντο κατὰ πᾶσαν πενταετηρίδα εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ὀλυμπίας ἐν *Ἡλίδι*, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων, τὸν ἱερόν μῆνα τοῦ θέρους, ἴσχυε κοινὴ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ. Συνίσταντο δὲ μάλιστα μὲν ἐκ τοῦ δρόμου, τῆς πυγμῆς, τῆς πάλης, τοῦ δίσκου ἢ ἀκοντίου καὶ τῆς ἄρματοδρομίας· ὁ δ' εἰς τὸν νικητὴν διδόμενος ἐκ κοτίνου στέφανος ἐθεωρεῖτο ζηλωτὴ τιμῇ, ἥτις ὄχι μόνον τὸν λαβόντα ἐλάμπρυνε, ἀλλὰ καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸ γένος καὶ τὴν πατρίδα.

οἵτινες εἶχον μὲν ὡς ἀρχιερεῖς, δικασταὶ καὶ στρατηγοὶ πατριαρχικὴν ἐξουσίαν, καὶ κατῆγον τὸ γένος αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν ἐκ τῶν θεῶν· ἀλλ' ὅμως ἦσαν καὶ κἄπως περιορισμένοι ὑπὸ τοῦ δικαίου καὶ τῶν ἡθῶν. Ὡς δὲ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν τῶν θεῶν Ζεὺς ὑπόκειται εἰς τὰς βουλὰς τῆς μοίρας, οὕτω καὶ οἱ βασιλεῖς παρ' Ὀμήρῳ ὑποτάσσονται εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, ἥτις κατοικεῖ μὲν πλησίον τῶν θεῶν, ἐκκληρονόμησαν δὲ τὴν γνώσιν αὐτῆς οἱ ἡγεμόνες, καθὼ συγγενεῖς πρὸς αὐτούς. Καὶ ἦτο μὲν κληρονομικὴ ἡ βασιλεία, πλεονεκτήματα ὅμως τινά, οἷον ἡ προσωπικὴ ἰσχὺς, ἡ σοφία καὶ μεγαλοπρεπὴς μορφή, ἐθεωροῦντο ὡς ἀναγκαῖαι ιδιότητες τῶν βασιλέων, «τῶν ἀρίστων τοῦ λαοῦ». Καὶ τὰ μὲν εἰσοδήματα αὐτῶν συνίσταντο ἐκ τῶν τιμητικῶν δώρων (*γέρα*) καὶ τῆς ἀποφορᾶς δημοσίων τινῶν κτημάτων, ἀνηκόντων εἰς αὐτούς, ἡ δὲ δύναμις καὶ τὸ εἰς αὐτοὺς ἀποδιδόμενον σέβας προήρχοντο ἐκ τῆς μεγαλητέρας ἀξίας καὶ ὑπολήψεως. Προΐσταντο δὲ τῶν εὐπατριδῶν, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ συμβούλιον αὐτοῦ, καὶ διέπρεπον, ὡς οἱ βασιλεῖς, τοῦτο μὲν κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὸν πληῖτον, τοῦτο δὲ κατὰ τὸ πολεμικὸν θάρρος καὶ τὰς ἐνόπλους ἱπποτικὰς ἀσκήσεις. Ὅτε δέ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐχχλαρώθη ἡ ἐπὶ τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας ἐρειδόμενη αὕτη σχέσηις τοῦ βασιλέως καὶ τῶν εὐγενῶν, προσεπάθει ἡ προνομιοῦχος τῶν εὐπατριδῶν τάξις νὰ ἐξασθενίῃ μὲν καὶ ἐκάστην πλειότερον τὴν ἐξουσίαν τῶν ἡγεμόνων, νὰ ἐπαυξάνῃ δὲ τὴν ἰδίαν ἰσχύϊν πρὸς βλάβην τῆς τῶν βασιλέων, μέχρις οὗ τοσούτην ἔλαβε δύναμιν, ὥστε κατέστρεψεν ἐπὶ τέλους παντελῶς τὴν βασιλείαν, καὶ ἵδρυσεν ἀριστοκρατίαν, μετ' ἴσων δικαιωμάτων πάντων τῶν εὐπατριδῶν. Ἦδη δὲ τὰ ἡγεμονικὰ γένη, εἰς τὰ ὅποια ἀνῆκον οἱ βασιλεῖς, ἐπάχθησαν εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν πρὸς τὴν στρατιωτικὴν καὶ ἱερατικὴν εὐγένειαν, ἃν καὶ διετήρησαν ἐπὶ τινα εἰσέτι χρόνον μεγαλητέραν ὑπόληψιν (οἷον οἱ Κοδρίδαι καὶ Ἀλκμαϊωνίδαι ἐν Ἀθήναις, οἱ Βακχειάδαι ἐν Κορίνθῳ κ. ἄλ.) Μόνον δὲ τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα διέμεινεν πλειότερον ἔτι χρόνον κτῆμα ἰδίου οἰκαγενειῶν τινῶν, τὸ μὲν διότι ἡ θρησκεία, ὡς στηριζομένη ἐπὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῶν πατροπαράδοτων, ὑπόκειται ὀλιγώτερον εἰς μεταβολὰς ἢ αἱ κοσμικαὶ θεσμοθεσίαι καὶ τὰ δίκαια τοῦ πολι-

τικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, τὸ δὲ διότι εἰς τινὰ γένη ἰδιάζον δια-
φοροὶ τέχναι, γνώσεις καὶ ἐργασίαι, οἷον εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις
Εὐμολπίδας ἡ μαντική, εἰς τοὺς ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ Κῶ *Ἀσκλη-
πιάδας* ἡ ἱατρικὴ κ. τ. ὅμ. Αὕτη δὲ ἡ ἐπὶ τῆς *γεννήσεως* ἐρει-
δομένη τάξις τῶν εὐπατριδῶν εἶχε κτήματα μετὰ φόρου ὑπο-
τελῶν χωρικῶν, καὶ ἐχρησίμευεν εἰς τὸν στρατὸν ὡς ἵππικόν.
Ἐπειδὴ δὲ αὕτη μόνη ἦτο πεπαιδευμένη, ἐγίνωσκε τοὺς νόμους
καὶ ἡσχεῖτο εἰς τὰ ὅπλα, δὲν ἀπέβη εἰς αὐτὴν δύσκολον νὰ ἀπο-
κλείσῃ πάσης εἰς τὰ πολιτικὰ μετοχῆς τὸν ὑπὸ τῆς ἐργασίας
βεβαρυμμένον καὶ μετὰ περιφρονήσεως ἐξευτελιζόμενον *δημῶν*.
Πρῶτον δ' ὅτε ἡ ἐπαυξανομένη ἐμπορία καὶ βιομηχανία ἐξέτει-
ναν εἰς τὸν λαὸν τὴν εὐπορίαν καὶ παιδείαν, καὶ ἐξέλιπε μὲν ἡ
ὁμόνοια καὶ ἰσοτιμία εἰς τοὺς εὐγενεῖς, ἔθετον δ' οὗτοι τὰ ἴδια
ἐαυτῶν συμφέροντα ὑπεράνω τῶν νόμων καὶ πατροπαράδοτων,
καὶ ἐφρόντιζον πολὺ πλειότερον περὶ τῆς ὠφελείας τῆς τάξεως
αὐτῶν ἢ περὶ τοῦ κοινῇ συμφέροντος, τότε κατεβλήθη βαθμηδὸν
ἡ δύναμις τῶν εὐπατριδῶν. Οὕτως ἡ ἐλευθερία εἶχε νὰ ὑποστῇ
πολλὰ παθήματα καὶ δοκιμασίας, ἄχρις οὗ ἀποβάλλῃ πολλὰ ἐλατ-
τώματα, καὶ συνεθισθῇ εἰς τὸν νόμον, τὴν πολιτείαν καὶ ἠθικὴν
ἐν πειθαρχίᾳ καὶ τάξει. *Πάροιχοι* καὶ *μέτοικοι* ἄνευ πολιτικῶν
δικαιωμάτων, *μὴ ἐλεύθεροι* (ὑπῆκοοι) καὶ *δοῦλοι* ἐκ τῆς ἁλλο-
δαπῆς, εὐρίσκοντο εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις. Καὶ εἰς αὐ-
τοὺς μὲν κατελείποντο αἱ τὸ κέρδος μόνον ἀποβλέπουσαι χειρω-
ναξίαι, οἷον τὸ μικρὸν ἐμπόριον καὶ πάντα τὰ βάνανυσα ἔργα, οἱ
δ' ἐλεύθεροι Ἕλληνες κατεγίνοντο μόνον εἰς τὴν καλλιτεχνίαν
καὶ τὸ μέγα ἐμπόριον.

7. Ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου καὶ οἱ Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι.

§ 16. Διὰ τῆς μεταναστάσεως διεφθάρσαν κατὰ μικρὸν
ὑπὸ τὰς νέας σχέσεις τὰ ἦθη τῶν Δωριέων· ἀπόλεμον πνεῦμα
ἠπεῖλει νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν· τὸ μεταξὺ τῶν νικητῶν καὶ νικη-
θέντων μῖσος ἐκώλυε τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν, καὶ ἀταξία ἐτά-
ραττε τὰς πόλεις. Τούτου δ' ἕνεκα φιλόπατρις τις Σπαρτιάτης
ἐκ βασιλικοῦ αἵματος, ὁ *Λυκούργος*, ἐπεχείρησε νὰ ἐπανορθώσῃ

καὶ θεμελιώσῃ στερεῶς τοὺς παλαιούς Δωρίους θεσμούς τῆς πατρὶδος αὐτοῦ, καὶ νὰ ἐπιφέρῃ οὕτω τὴν ἐσωτερικὴν ἡσυχίαν, καὶ συγχρόνως τὴν ὑπὲρ τὰς ἄλλας πόλεις ὑπεροχὴν αὐτῆς. Ἀνεχώρησε λοιπὸν πρὸς τὴν διὰ τοὺς καλοὺς αὐτῆς νόμους προέχουσαν Δωρικὴν νῆσον *Κρήτην*, ἐγνώρισε τὰ ἐκεῖθι καθεστῶτα, καὶ συνέθηκεν ἔπειτα, ἐπιστρέψας εἰς τὴν Σπάρτην, τὴν ἀξιόλογον αὐτοῦ πολιτείαν, ἣτις ἔλαβε, προϊόντος τοῦ χρόνου, τὴν ἐξῆς μορφήν.

α.) *Πολιτικαὶ διατάξεις.* Σύμπασα ἡ δύναμις τῆς πόλεως εὐρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν *Δωριέων*, οἵτινες παραιτήσαντες πάντα τὰ ἄλλα, ἡσχολοῦντο ἀποκλειστικῶς περὶ τὰ ὅπλα, ἐπολέμουν καὶ ἐκυβέρνηον τὴν πόλιν. Εἰς δὲ τὰς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ ἐξέλεγον τοὺς Γερουσιαστάς ἢ τὴν *Βουλὴν τῶν Γερόντων* (*Γερουσίαν*), εἰς τοὺς ὁποίους ἦτον ἀνατεθειμένη ἡ διοίκησις καὶ τὰ δικαστικά, καὶ τοὺς πέντε ἐφόρους, οἵτινες κατ' ἀρχάς μὲν προϊστάνοτο τῶν νομῶν, διεύθυνον τὰς κοινότητας, καὶ ἐδίκαζον ὑποθέσεις τοῦ ἀστικοῦ δικαίου· μετέπειτα ὅμως ἔλαβον τὴν ἀνωτάτην *ἐφορευτικὴν ἐξουσίαν* ἐπὶ τοῦ δημοσίου βίου καὶ τῶν πράξεων τῶν ἀρχόντων, καὶ αὐτῶν τῶν *Γερόντων*· καὶ ἐσφετερίσθησαν κατὰ μικρὸν τοσαύτην δύναμιν, ὥστε ἐνήγον εἰς τὰ δικαστήρια καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς. Ἡ δὲ Γερουσία συνίστατο ἐξ 28 ἐξηκονταετῶν τοῦλάχιστον γερόντων· εἶχον δὲ τὴν προεδρείαν οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, συνέδουν τὴν ἀρχιερατικὴν καὶ ἀρχιδικαστικὴν ἐξουσίαν μετὰ τῆς ἀρχιστρατηγίας, ἔπρεπε νὰ εἴνε ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν, καὶ εἶχον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν κληρονομίαν τοῦ γένους. Καὶ ἐν Σπάρτῃ μὲν διατρίβοντες εἶχον ὀλιγωτέραν δύναμιν ἢ τιμὴν, εἰς τοὺς πολέμους ὅμως ἦσαν ἀδιαλείπτως ἡγεμόνες, καὶ ἤρχον ἀπεριορίστως. Ἡ δὲ συνέλευσις τοῦ λαοῦ, συνισταμένη ἐκ πάντων τῶν ὑπὲρ τὰ 30 ἔτη γεγονότων πολιτῶν, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παραδέχεται ἢ ἀπορρίπτῃ τὰς προτάσεις τῶν βασιλέων καὶ τῆς Γερουσίας ἄνευ συζήτησεως. Σύμπασα δὲ ἡ πολιτεία ἐθεμελιόυτο ἐπὶ τῆς *ισότητος τῶν κτημάτων*. Πρὸς τοῦτο δὲ διετέθη ἡ χώρα τῆς Λακωνικῆς οὕτως, ὥστε αἱ μὲν 9000 Σπαρτιατικαὶ οἰκογένειαι διετήρησαν τοσαῦτα ἴδια, ἀδιαίρετα, καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τῆς πρεσβυγενείας κληρονομικὰ κτήματα, αἱ δὲ 30,000 οἰκογένειαι τῶν *περιοίκων* ἔλα-

Εὐον ἐπίσης ἴδια κτήματα, μικροτέρας ὅμως περιοχῆς· οἱ δὲ *Εἰλωται* ἀνεχώρησαν κενοί, καὶ ὡς δοῦλοι καὶ μισθωτοὶ ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα τῶν Δωριέων, καὶ ἀπέδιδον ὠρισμένον τι μέρος ἐκ τοῦ εἰς σίτον, οἶνον, ἔλαιον κτλ. εἰσοδήματος εἰς τὸ Σπαρτιατικὸν ταμεῖον. Ὅντες δὲ ἄγριοι καὶ ἰσχυρογνώμονες, ὑπέφερον τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας μὲ μεγάλην ἀντίστασιν, καὶ ἦσαν ἀδιαλείπτως ἑτοιμοὶ πρὸς μάχας καὶ ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν καταπιεστῶν αὐτῶν. Ἐνεκα δὲ τούτου ἐδίδετο ἐξουσία εἰς τὴν νεολαίαν τῆς Σπάρτης, χάριν ἀσκήσεως εἰς τὴν στρατιωτικὴν πανουργίαν καὶ ἐπιδεξιότητα, καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς χώρας, νὰ φονεύσιν (*κρυπτεῖται*) ἐπιβούλως τοὺς Εἰλωτας, ὥστε ὁ πολὺς ἀριθμὸς αὐτῶν νὰ μὴ γίνεται ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς πολίτας τῆς Σπάρτης. Πολλάκις ὅμως ἐχάριζον εἰς τοὺς Εἰλωτας καὶ περιορισμένα τινὰ πολιτικὰ δικαιώματα, ἂν εἶχον ἤδη εὐεργετήσῃ τὴν πόλιν, καὶ ἐν ἐπικινδύνοις καιροῖς τοὺς προσελάμβανον εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν.

§ 17. 6'.) *Δίαιτα*. Διὰ νὰ δύνανται δὲ οἱ Δωριεῖς νὰ διαφυλάττωσι τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς ἡ γέννησις, διὰ σωματικῶν καὶ πνευματικῶν πλεονεκτημάτων, ἀνέλαθεν αὕτῃ ἡ πόλις τὴν ἀνατροφὴν τῆς νεολαίας. Καὶ τὰ μὲν ἀσθενῇ ἢ ἀνάπηρα βρέφη ἐξεβάλλοντο εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησιν, τὰ δὲ ὑγιῇ, ὑπερβάντα τὸ ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ἀπεμακρύνοντο τῆς οἰκίας τῶν γονέων, καὶ ἀνετρέφοντο δημοσίᾳ. Ἡ δ' ἀνατροφή αὕτη ἀπέβλεπε κυρίως τὴν σωματικὴν ἰσχύν· ὅθεν αἱ εἰς τὰς *παλαίστρας σωματικαὶ ἀσκήσεις*, ὅπου ἐλάμβανον μέρος καὶ τὰ κοράσια, καὶ ἡ ἐν ὑπαίθρῳ ἐπὶ τῶν τραχειῶν κατωφερειῶν τοῦ Ταῦγέτου εἰς τὰ ὅπλα ἄσκησις, ἀπετέλουν τὸν οὐσιωδέστατον κλάδον αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς αὐτῶν ἐγυμνάζετο· τὸ δὲ δόλιον καὶ πανοῦργον τῶν Σπαρτιατῶν δὲν ἦτον ὀλιγώτερον πολυβρύλητον ἢ ἡ πλήρης νοήματος συντομία τῶν λόγων αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἐσήμαινον διὰ τοῦτο μὲ τὴν λέξιν *Λακωνισμόν* (*). Ἡ καρδία μόνον καὶ ἡ φαντασία δὲν ἀνεπτύσσοντο διόλου, αἱ δ' ἐπιστῆμαι καὶ ἡ τέχνη τοῦ λέγειν οὔτε ἐπι-

(*) Πρὸλ. τὸ περίφημον «Ἐρρεῖ τὰ κάλα· Μίνδαρος ἀπεσούα· πεινῶντι τῶν δρες· ἀπορίομες τί χρὴ δρᾶν», Εὐν. Ἑλλ. Α. 1. 23.

μῶντο, οὔτε εὑρισκον ὁπαδοὺς ἐν Σπάρτῃ· καὶ ἡ σοβαρὰ Δωρικὴ πόλῃσις, ἠνωμένη μὲ φθὴν, ὄρχησιν καὶ μουσικὴν, ἔφερε τὸν ἀπλοὺν καὶ σοβαρὸν χαρακτῆρα τοῦ φύλου, καὶ ἐχρησίμευε μόνον πρὸς ἔγερσιν καὶ ζωογόνῃσιν τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης, τῆς ἐπιθυμίας τῆς μάχης καὶ τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος. Διὸ περιωρίζετο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ θρησκευτικὰ ἄσματα (ὕμνους), τὰ ἐμβατήρια (marches) καὶ τὰς γνώμας. Αὐτὴ μάλιστα ἡ Δωριος τέχνη προσεῖχε μόνον κατὰ τὴν πελώριον δύναμιν, οὐχὶ δ' ὡς ἡ Ἰωνικὴ, κατὰ τὴν ὠραιότητα καὶ χάριν. Οἱ δ' ἄνδρες ἀπεχωρίζοντο κατὰ τὴν ἡλικίαν εἰς ὁμοτραπέζους διὰ τὰ κοινὰ συσσίτια, οὕτως ὥστε 15 συνήθως ἐκάθηντο εἰς μίαν τράπεζαν. Καὶ αἱ μὲν γυναῖκες ἔτρωγον κατ' οἶκον, τὰ δὲ παιδία καὶ οἱ νέοι εἰς τὰς χωριστάς αὐτῶν ὑποδιαιρέσεις. Οὕτω δ' ἐτάχθησαν μὲν οἱ ἄνδρες ὑπὸ τὴν ἀδιάλειπτον ἐπιδρῶσιν τῆς πόλεως, ἀλλ' ὁ οἰκογενειακὸς βίος ἐχαλαρώθη καὶ ἐξησθενίσθη. Ἄλλως δ' αἱ γυναῖκες ἀπήλαυνον πλειότερας ἐλευθερίας καὶ τιμῆς ἐν Σπάρτῃ ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ πρὸς τὰς γυναῖκας σχέσις ἔφερε χαρακτῆρα τινὰ ἵπποτικόν. Ἡ δὲ πίστις τοῦ γάμου ἦτον εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους φημισμένη ἀρετὴ τῶν γυναικῶν τῆς Λακεδαιμόνος. — Τὰ συσσίτια ἦσαν λίαν ἀπλᾶ καὶ μέτρια, καὶ τὰ πρὸς ταῦτα ἀναγκαῖα ἐλχμθάνοντο ἐκ τῶν εἰσφορῶν τῶν Εἰλωτῶν. Ὁ δὲ καλούμενος μέλας (αἱμάτινος) ζωμός, καὶ ποτήριον οἴνου, ἀπετέλουν τὴν κυριωτέραν τροφήν. Οἱ βασιλεῖς ἐκάθηντο ὑψηλὰ εἰς τὰς τραπέζας αὐτῶν, καὶ ἐλάμβανον διπλὴν μερίδα. Ὀφείλον δὲ νὰ ἀποφεύγῃσι κατὰ πάντα τρόπον τὴν πολυτέλειαν καὶ μολθακότητα· ὅθεν καὶ αἱ οἰκίαι ἦσαν παντάπασιν εὐτελεῖς καὶ χωρὶς ἀναπαύσεων, ἀφοῦ μόνον ὁ πέλεκυς καὶ τὸ πριόνιον ἦσαν συγχωρημένα πρὸς οἰκοδομὴν αὐτῶν. Ὅθεν καὶ πᾶν ἐκ πολυτίμου μετάλλου κομμένον νόμισμα ἦτον ἐξωρισμένον ἀπὸ τῆς καθημερινῆς χρήσεως, διὰ νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ πορίζεται περιττὰς ἀπολαύσεις· ἀτέχνως δὲ κατασκευασμένα σιδηρὰ νομίσματα κατέλαβον εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ καθημερινοῦ βίου τὸν τόπον τοῦ ἀργυρίου· καὶ διὰ νὰ μὴ γνωρίσῃ τις τὰς ἀπολαύσεις ταύτας, καὶ συνεθισθῇ εἰς αὐτάς, ἦτον ἀπηγορευμένη εἰς τοὺς Σπαρτιάτας πᾶσα εἰς ἄλλας πόλεις ἀποδημία, καὶ εἰς τοὺς

ξένους δὲν ἦτο συγχωρημένη πολυχρόνιος ἐν Σπάρτῃ διαμονή. Κυ-
νήγιον καὶ ἀσκήσεις εἰς τὰ ὄπλα ἦτον ἡ κυρία ἀσχολία τοῦ ἐν-
λικος Σπαρτιάτου, ἡ δὲ καλλιέργεια τῆς γῆς ἀφίνετο εἰς τοὺς Εὐ-
λωτας· τὸ δ' ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας ἐπεμελοῦντο οἱ περίοικοι.
Σύμπας δ' ὁ βίος τοῦ Σπαρτιάτου εἶχεν ἀναφορὰν πρὸς τὸν πό-
λεμον· ἐν τῇ πόλει ἔζη ὡς ἐν στρατοπέδῳ, καὶ ὁ καιρὸς τοῦ πο-
λέμου ἦτο καιρὸς πανηγύρεως καὶ χαρᾶς. Ἐνδεδυμένοι πορφυρᾷ
ἐνδύματα, καὶ μὲ μακρὰν κόμην, ἐξεστράτευον οἱ Σπαρτιάται ὑπὸ
τὴν ἀρμονίαν τοῦ αὐλοῦ, καὶ ἐκοσμοῦντο πρὸ τῆς μάχης ὡς εἰς
πανηγυριν χαρᾶς. Τὸ ἰσχυρότατον δὲ τοῦ στρατοῦ ἀπετέλουν οἱ
βαρέως ὀπλισμένοι ὀπλίται, οἵτινες συνίσταντο ἐκ μοιρῶν καὶ πολ-
λῶν ὑποδιαίρεσεων, καὶ διὰ τοῦτο ἠδύναντο χωρὶς ταραχῆς νὰ
ἐκτελῶσι ποικίλους ἐλιγμούς καὶ κινήσεις, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν δια-
φόρων ἀξιωματικῶν καὶ ἱπάρχων. Μένων δὲ σταθερὸς ἐν τῇ τά-
ξει, δὲν ὑπεχώρει οὔτε ἐκινεῖτο ὁ Σπαρτιάτης· ἀλλ' ἡ ἐνίκη ἢ
ἐπιπτεν εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ· διότι τὸν δειλὸν ἐτιμῶρει ἡ κοινὴ
καταφρόνησις. Αὐστηρὰ δ' εὐπείθεια καὶ ὑποταγὴ τοῦ νεωτέρου
εἰς τὸν πρεσβύτερον ἦτον ἡ ψυχὴ τῆς στρατιωτικῆς ἀνατροφῆς
καὶ πολιτείας ἐν Σπάρτῃ, ἥτις ἐθεωρεῖτο ἀληθὲς καὶ τῆς τιμῆς
τῶν γερόντων.

§ 18. Ἐπικυρωθέντων δὲ τῶν νόμων τούτων ὑπὸ τοῦ ἐν Δελ-
φοῖς Μαντείου, τὸ ὅποσον ὡς ἱερὸν τοῦ φύλου εἶχε κατὰ πᾶσαν
ἐποχὴν μεγίστην ἰσχύϊν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῶν Δω-
ριέων, ἔπεισεν ὁ Λυκούργος τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ὀρκισθῶσιν, ὅτι
δὲν ἤθελον μεταβάλλει κανένα ἐξ αὐτῶν, μέχρις οὗ ἐπανεέλθῃ ἐκ
τῆς ἀποδημίας, ἣν προστίθετο νὰ κάμῃ. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγεται
ὅτι ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Κρήτην, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν.—Ἄλλ' ἡ εὐ-
γνωμονοῦσα πατρις ἀνήγειρεν εἰς τὸν μέγαν νομοθέτην ναόν, καὶ
τὸν ἐλάτρευεν ὡς ἥρωα, ἀναθέσασα τὴν λατρείαν εἰς τὴν διεύ-
θυνσιν τῆς γενεᾶς αὐτοῦ. Μετ' ὀλίγον δ' ἐφάνησαν τὰ ἀποτελέ-
σματα τῆς Λυκούργείου νομοθεσίας. Ἐν βραχεὶ δηλ. ἔλαβεν ἡ μι-
κρὰ καὶ πτωχὴ πολιτεία τὴν ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ πάσης
τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν, ἀφοῦ πρότερον ὑπετάζε τὴν γείτονα καὶ
συγγενῇ Μεσσηνίαν, τῆς ὁποίας ἡ γόνιμος, ἡπία καὶ ὀρεινὴ μὲν,
ἀλλὰ καὶ παραλία χώρα εἶχεν ἀκμάσῃ, εἰρηνεύσασα ἐπὶ μακρόν,

διὰ τῆς γεωργίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἰδιωτικαὶ φιλονεικίαι, προσελ-
θοῦσαι καὶ ὑποτραφεῖσαι ἐκ τοῦ φιλέριδος πνεύματος καὶ τῆς πλεο-
νεξίας τῶν Σπαρτιατῶν, ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν μύθων
καὶ τῆς ποιήσεως λαμπρυνθέντας Μεσσηνιακοὺς πολέμους. Ἦδη
δὲ εἰς τὸν πρῶτον πόλεμον (743—724) ἔγειναν οἱ Μεσσήνιοι
φόρου ὑποταλεῖς, ἀπὸ ἔπενε τὸ ὄχυρόν αὐτῶν φρούριον Ἰθώμη,
καὶ ὁ ἥρωες Ἀριστόδημος ἔσφαξεν ἑαυτὸν ἀπληπισμένος ἐπὶ τοῦ
τάφου τῆς παρ' αὐτοῦ εἰς μάτην θυσιασθείσης θυγατρὸς του. Ὑπε-
σχέθησαν δὲ νὰ δίδωσιν ὡς ἐνοικιασταὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ἐτήσιου
εἰσοδήματος, καὶ νὰ θρηνῶσιν ὡς οἰκίαν συμφορὰν τὸν θάνατον
τῶν βασιλείων ἢ ἀνωτέρων ἀρχόντων τῆς Λακεδαίμονος. Οὐδὲν ἤπ-
τον πολλοὶ μετενάστευσαν, προτιμῶντες τὸν ἐν τῇ ξένῃ ἐλευθέρων
βίον τῆς ἐν τῇ πατρίδι δουλείας. Ἐκτίσαν δὲ τὸ *Ῥήγιον* ἐν τῇ
κάτῃ Ἰταλίᾳ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καθ' οὓς οἱ ἐκ Σπάρτης
Παρθενίαι ἐθεμελίωσαν τὸν *Τάραντα* (S 9. 4.). Εἰς δὲ τὸν δεύ-
τερον πόλεμον (685—670) οἱ ἐκ τῆς σκληρότητος καὶ τῶν σκωμ-
μάτων τῶν Σπαρτιατῶν διεγερθέντες, καὶ ὑπὸ τῶν εἰς τὰς γει-
τονικὰς χώρας διατριβόντων φυγάδων πρὸς ἐκδίκησιν παροξυν-
θέντες Μεσσήνιοι, ὑπερίσχυσαν μὲν κατ' ἀσχὰς ὀλίγον διὰ τῶν
ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ ἀνδρείου καὶ πανούργου Ἀριστομένους,
οὕτως ὥστε οἱ Σπαρτιάται ἀθυμήσαντες καὶ καταβληθέντες ἡναγ-
κάσθησαν νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην· ἀλλὰ τῆς μικροψυχίας ταύτης
ἀπηλλάχθησαν διὰ τοῦ ποιητοῦ *Τυρταίου* (*), ὃν ἐκάλεσαν ἐξ Ἀθη-

(*) Ἰδοὺ θούριον ἄσμα τοῦ *Τυρταίου* μεταφρασμένον ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Τρικούπη·

Τί τιμὴ 'ς τὸ καλλικάρει δταν πρῶτο 'ς τὴ φωτιά
Σκοτωθῇ γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὴν σπάθα 'ς τὴν δεξιὰ!
Πόσῃ λυπηρὸ νάφῃσῃ τὴν πατρίδα τὴν γλυκειά,
Τὰ καλὰ του τὰ χωράφια καὶ νὰ ζῇ μὲ διακονιά·
Μὲ γονεὶ νὰ παραδέρῃ, μὲ γυναικ' ὡμορφονιά,
Μὲ γερόντισσα μητέρα καὶ μ' ἀνήλικα παιδιά.
Κι' ἀπ' τὴ στέρησι καὶ φτώχει', δπου πῖρ, δπου σταθῇ,
Νὰ γνωρίζ' ὅτ' εἶνε 'ς ὅλους ἡ ζωὴ του μισητή.
Νὰ 'ντροπιάζῃ τὴ γενεά του, νὰ 'ντροπιάζεται κι' αὐτός,
Καὶ ποτὲ νὰ μὴν τοῦ λείπῃ ἀπ' τὰ χεῖλ' ὁ στεναγμός!
Τέτοιον ἄνθρωπον καθένας ζωντανὸν καταφρονᾷ,
Μηδ' ἀπ' οὗ 'ς τὸν τάφον πῖση, τῶνομά του μελετᾷ.

νῶν. Οὗτος ἐξέκαυσεν εἰς τὰς παραινέσεις αὐτοῦ τὸ κατασβεσθὲν φυλετικὸν αἶσθημα, τὴν ὑπνώττουσαν φιλοτιμίαν καὶ τὸ ἀνδράδες φιλοπόλεμον, ἀνέμνησε τοὺς ἐνδόξους προγόνους, καὶ εἰσήγαγεν ἐκ νέου τὴν πειθαρχίαν, καὶ τὸ σέβας πρὸς τὰ παλαιὰ τῶν Δωριέων θεσμοθετήματα. Ἀναθαρρήσαντες δ' ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων, κατέβαλον οἱ Σπαρτιαῖται, ἀνανεωθέντος τοῦ ἀγῶνος, δι' ἀνδρείας καὶ δόλου τὴν δύναμιν τῶν Μεσσηνίων ὥστε οὗτοι ἀπέφυγον ἀπὸ τοῦ νῦν τὰς ἐκ τοῦ συστάδην μάχας, καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ὄρεων καὶ ὀπισθεν τῶν ὄχυρῶν πύργων ληστρικὸν πόλεμον. Ὁ δὲ Ἀριστομένης ἡχμαλωτίσθη μὲν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἐρρίφη εἰς τὸν Κεάδαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν ἐσώθη θαυμασίως ὑπ' αἵτου καὶ ἀλώπεκος. Ἀλλὰ καίτοι κατορθώσαντος τοσοῦτον παραβόλους πράξεις τοῦ εἰς τὰ ἄσματα ὑμνηθέντος ἥρωος, ἐνίκησαν ὅμως ἐπὶ τέλους οἱ Σπαρτιαῖται, ἀφοῦ ἔπεσε τὸ τέως ἀπόρθητον θεωρούμενον ὄρεινόν ὀχύρωμα *Eira*. Μέγα δὲ μέρος τῶν Μεσσηνίων μετενάστευσε καὶ ἔκτισεν εἰς τὴν Σικελίαν τὴν *Μεσσήνην* (Ζάγκλην) καὶ τὸν μὲν Ἀριστομένην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὑπεδέχθησαν μεγαλοψύχως οἱ Ἀρκάδες, τοὺς δὲ ὑπομεινάντας κατεδίκασαν οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς τὴν θλι-

Εἰς τὴν μάχην ἃς χυθοῦμεν ὅλοι μ' ἄφοβη καρδιά,
 Ὁ καθένας ἃς 'πεθάνῃ γιὰ πατρίδα, γιὰ παιδιά.
 'Στὴ φωτιά, παλληκαράδες, γενῆς' ὅλ' ἓνα κορμί,
 'Στὴ φωτιά, μὴ 'ντροπιασθῆτε 'σὰν φυγάδες, 'σὰν δειλοί.
 Λεοντόκαρδο τὸ στῆθος καθενός σας ἃς φανῇ,
 Τοὺς ἐχθρούς σας πολεμοῦντες μὴ ψηφᾶτε τὴ ζωή.
 Νὰ μὴ φύγετε κι' ἀφήσετε τὰ σάβασμα γερατειᾶ,
 Πῶχρουν ἄχαμνὰ τὰ χέρια καὶ τὰ γόνατα βαρεᾶ.
 'Εντροπή σας, ἐντροπή σας, ἀπ' ὀπίσω νᾶν' ὁ νεός,
 Κι' ὁ ἀδύνατος ὁ γέρος νὰ 'πεθάνῃ 'μπροστινός,
 Πῶχει κάτασπρα τὰ γένεια, κάτασπρη τὴν κεφαλὴ,
 Κ' εἰς τὰ χῶματα νάφινῃ τὴν ἀδούλωτη ψυχὴ!
 Ὅλ' οἱ κίνδυν', οἱ πολέμοι, ὅλοι πρέπουν εἰς τὸ νεό,
 Εἰς τὸ νεὸ πολέμοι πρέπουν, ποῦ τὸ σῶμ' ἔχ' ἀνθρώρ,
 Σεβαστὸς εἶνε 'ς τοὺς ἄνδρας, 'ς τὰς γυναῖκας παθητός,
 Εὐμορφος ἀν' πρωτοπείρῃ εἰς τὸν πόλεμο νεκρός.
 Ἄς ρίψῃ 'μπροστὰ 'ς τὸν γέρο κ' ἄσειστος ἃς στυλωθῇ,
 Καὶ τὰ 'δόντια του ἃς σφίξῃ, μέσ' 'ς τὸ αἶμ' ἃς κυλιωθῇ.

Βεράν τύχην τῶν Εἰλώτων. Ἐκτοτε δ' ὑπῆρχε μεταξύ τῶν δύο λαῶν μῖτος θανάσιμον, ἐπενεγκὸν μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους τὸν τρίτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον (465—455), ὅτε καταστρεπτικὸς σεισμός ἐν Σπάρτῃ ἐνέβαλεν εἰς τοὺς δυναστευομένους Μεσσηνίους τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡδύναντο νὰ παλλαγῶσι τοῦ ζυγοῦ. Ἀλλὰ μετὰ δεκαετῇ πολιαρχίαν ἔπεσεν ἐκ δευτέρου τὸ φροῦριον αὐτῶν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὅσοι μὲν ἡδυνήθησαν νὰ διαφύγωσιν, ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, χάριν τῶν νικηθέντων, ἐγκαταλειφθεῖσαν παράλιον πόλιν Ναύπακτον, οἱ δὲ λοιποὶ ὤφειλον νὰ τήκωνται εἰσέτι ἐπὶ ἓνα αἰῶνα εἰς τὴν δουλείαν, μέχρις οὗ ἐκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐλευθερίαν ὁ Ἐπαμεινώνδας, καὶ κατῴκισεν οὕτω τὴν νεόκτιστον πόλιν Μεσσήνην (369). Καὶ οἱ Ἀρκάδες δέ, οἵτινες ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχον προσπαθήσῃ νὰ ἀποκρούσωσι τὰς προσβολὰς τῶν Σπαρτιατῶν, ἡναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ὑποταγῶσι καὶ ἀναγνωρίσωσι τὴν Σπαρτιατικὴν ἡγεμονίαν (περὶ τὸ 600). Οἱ δὲ Τεγεᾶται, οἱ ἀνδρειότατοι τῶν Ἀρκάδων, εἶχον ἔκτοτε τὴν ἔντιμον τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος θέσιν εἰς τὰς μάχας τῶν Δωριέων.—Ἐτι δὲ τὸ Ἄργος, ἡ βασιλικὴ καθέδρα τῶν ἀρχαίων Ἀχαιῶν ἡγεμόνων, καὶ ἡ κληρονομία τῆς ἀρχαιοτάτης γενεᾶς τῶν Ἡρακλειδῶν, ἡναγκάσθη νὰ καταλίπῃ χάριν τοῦ νεωτέρου γένους τὸ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Πελοποννήσου δικαίωμα, ἣν ἅπαξ μόνον ἔλαβε διαβατικῶς ἐπὶ τοῦ μαχίμου καὶ τολμηροῦ βασιλέως Φεῖδωρος τοῦ Α'. (768—740), τοῦ κατακτῆσαντος τὴν Αἰγίναν καὶ Κόρινθον. Ἐγένετο δὲ τοῦτο ἀφοῦ ἀπώλεσαν οἱ Ἀργεῖοι διὰ τῆς ἡρωϊκῆς πράξεως τοῦ Σπαρτιάτου Ὀθρυνάδου (550) (*) τὴν ἐπὶ πολὺ διαφιλονεικηθεῖσαν χώ-

(*) Τὸ συμβῆναι τοῦτο διηγείται ὁ Ἡρόδοτος ὡς ἑξῆς (Α. 82). Τοῖσι δὲ καὶ αὐτοῖσι τοῖσι Σπαρτιήταισι κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν χρόνον συνεπεπτώκεε ἑρὶς ἐούσα πρὸς Ἀργεῖους περὶ χώρου καλεομένου Θυρέης. τὰς γὰρ Θυρέας ταύτας ἐούσας τῆς Ἀργολίδος μοίρης ἀποταμόμενοι ἔσχον οἱ Λακεδαιμόνιοι. ἦν δὲ καὶ ἡ μέχρι Μαλεῶν ἡ πρὸς ἑσπέρην Ἀργείων, ἥ τε ἐν τῇ ἡπειρῇ χώρα καὶ ἡ Κυθηρῇ νῆσος καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν νήσων. βοηθησάντων δὲ Ἀργείων τῇ σφετέρῃ ἀποταμνομένῃ, ἐνθαῦτα συνέβησαν ἐς λόγους συνελθόντες, ὥστε τριηκοσίους ἑκατέρων μαχέσασθαι, ὁκότεροι δ' ἂν περιγένωνται, τούτων εἶναι τὸν χῆρον, τὸ δὲ πλῆθος τοῦ στρατοῦ ἀπαλλάσσασθαι ἑκάτερον ἐς τὴν ἑαυτοῦ μηδὲ παραμένειν ἀγωνιζομέναν, τῶνδε εἵνεκεν, ἵνα μὴ παρῶντων τῶν στρατοπέδων ὁρέοντες οἱ ἕτεροι ἐσσομέν-

ραν Κυρουρίαν μετὰ τῆς πόλεως Θυρέας, καὶ ἡττήθησαν κατὰ κράτος ἐν Τίρυνθι ὑπὸ τοῦ βασιλέως Κλεομένους (524). Φθο-
νοῦντες δ' ἔκτοτε τὴν δόξαν τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν γειτόνων, ἀπέ-
φουγον οἱ Ἀργεῖοι πᾶσαν ἐπιχείρησιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον τὴν
ἀριστοκρατηρίαν οἱ Σπαρτιάται· καὶ οὗτοι πάλιν ἤρκοοντο εἰς τὴν
τιμὴν, ὅτι εἶχον ταπεινώσῃ τοὺς πρεσβυτέρους ἑαυτῶν ὁμοφύλους.
Ἔνεκα δὲ τῆς ἡγεμονίας, ἦσαν οἱ Σπαρτιάται ἀρχηγοὶ εἰς πάντα
πόλεμον ἀπὸ κοινοῦ, προσδιώριζον τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις,
τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ παράσχωι πᾶσα πόλις εἰς τὸν συμμαχικὸν
στρατὸν τῆς Πελοποννήσου, καὶ εἶχον τὴν προεδρίαν εἰς τὰ συνέ-
δρια τῆς συμμαχίας.

8. Σόλων ὁ νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων (600 π. Χ.)

§ 19. Ἐνθ' δὲ οἱ Δωριεῖς Σπαρτιάται, σταθερὸν καὶ ἀμετά-
θλητον χαρακτῆρα ἔχοντες, διετήρουν ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὅλας
τὸ ἀριστοκρατικὸν ἅμα καὶ στρατιωτικὸν πολίτευμα τοῦ Λυκούρ-
γου, εἰσέγαγον οἱ ζῶντοὶ καὶ εὐκίνητοι Ἀθηναῖοι πάντα τὰ δυ-
νατὰ σχήματα τῆς πολιτείας παρ' ἑαυτοῖς. Μετὰ τὸν πολυθρύ-
λητον θάνατον τοῦ Κόδρου (§ 18) κατελύθη (1068) τὸ βασι-
λικὸν ἀξίωμα· ἰσόβιος δ' ἄρχων εἶχε μὲν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν,

νοὺς τοὺς σφετέρους ἀπαμύνοιν. συνθέμενοι ταῦτα ἀπαλλίσσοντο, λογίδης δὲ ἕκx.
τέρων ὑπολειφθέντες συνέβαλον. μαχομένων δὲ σφισιν καὶ γινομένων ἰσοπαλῶν
ὑπελείποντο ἐξ ἀνδρῶν ἑξακοσίων τρεῖς, Ἀργεῖων μὲν Ἀλκίνορος τε καὶ Χρόμιος,
Λακεδαιμονίων δὲ Ὀθρυάδης· ὑπελείφθησαν δὲ οὗτοι νυκτὸς ἐπελθούσης. οἱ μὲν
δὴ δύο τῶν Ἀργεῖων ὡς νενικηότες ἔθεον ἐς τὸ Ἄργος, ὁ δὲ τῶν Λακεδαιμο-
νίων Ὀθρυάδης σκυλεύσας τοὺς Ἀργεῖων νεκροὺς καὶ προσρρόσας τὰ ὅπλα πρὸς
τὸ ἑωυτοῦ στρατόπεδον ἐν τῇ τάξει χαῖ ἑαυτόν. ἡμέρῃ δὲ δευτέρῃ παρήταν πυν-
θανόμενοι ἀμφοτέρω, τέως μὲν δὴ αὐτοὶ ἑκάτεροι ἔφασαν νικᾶν, λέγοντες οἱ
μὲν, ὡς ἑαυτῶν πλεῖους περιεγόνασιν, οἱ δὲ τοὺς μὲν ἀποφαίνοντες πεφευγότας,
τὸν δὲ σφέτερον παραμείναντα καὶ σκυλεύσαντα τοὺς ἐκείνων νεκροὺς. τέλος δὲ
ἐκ τῆς ἔριδος συμπέσοντες ἐμάχοντο· πεσόντων δὲ καὶ ἀμφοτέρων πολλῶν ἐνίκων
Λακεδαιμόνιοι. Ἀργεῖοι μὲν νυν ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου κατακυριεύμενοι τὰς κε-
φαλαίας, πρότερον ἐπ' ἀναγκῆς κομῶντες, ἐποίησαντο νόμον τε καὶ κατάστην μὴ πρό-
τερον θρέψειν κόμην Ἀργεῖων μηδ' α, μηδὲ τὰς γυναῖκας σφι χρυσοφορήσειν,
πρὶν ἂν Θυρέας ἀνασώσωνται. Λακεδαιμόνιοι δὲ τὰ ἐναντία τούτων ἔθεντο νόμον.
οὐ γὰρ κομῶντες πρὸ τούτου, ἀπὸ τούτου κομῶν. τὸν δὲ ἔνα λέγουσι τὸν περι-
λειφθέντα τῶν τριηκοσίων, Ὀθρυάδην, αἰσχυρόμενον ἀπονοστεῖν ἐς Σπάρτην τῶν.
οἱ συλλοχιστῶν διεφθαρμένων, αὐτοῦ μιν ἐν τῇτι Θυρέῃσι καταχρησασθαι ἑαυτὸν

ἀλλ' ἄνευ τῆς ἐξόχου ἐπωνυμίας καὶ τιμῆς εὐγενεῖς δὲ φύλαρχοι
 ἐξέλεγον αὐτόν, καὶ ἀπετέλουν τὸ μόνιμον αὐτοῦ συμβούλιον. Ἡ
 δὲ θέσις τῶν κατωτέρων τάξεων, καὶ τοὶ στερουμένη πολιτικῆς
 δυνάμεως καὶ κατὰ μέγα μέρος ἰδιοκτησίας, δὲν ἦτον ὅμως κατ'
 ἀρχὰς ἀθλία, τοῦτο μὲν διότι ἐπιμέλεια καὶ σωφροσύνη, ἐμπόριον
 καὶ βιομηχανία, παρῆγον γενικὴν εὐδαιμονίαν, τοῦτο δὲ διότι εἰς
 τὸν τρόπον τῶν Ἰώνων ἐνυπῆρχε κατὰ βᾶθος ἡπιότης τις καὶ σέ-
 βας πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ προσώπου. Οὐδαμοῦ ἐσέβοντο πλειό-
 τερον ἢ ἐν Ἀθήναις τὰ νόμιμα τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς θρησκείας, τὸν
 φυγάδα καὶ τοὺς προστατευομένους (μετοίκους) τοῦ ξενίου Διός·
 ὁ ἔλεος εἶχεν ἐνταῦθα τὰς ρίζας αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ,
 καὶ εἰς τὴν δημοσίαν ἀγορὰν τὸν βωμὸν αὐτοῦ. Οἱ δὲ γεωκτῆ-
 μονες εὐγενεῖς (εὐπατρίδαι) διετέλουν εἰς πατρικὴν μᾶλλον σχέσιν
 πρὸς τὸ ἐργαζόμενον πλῆθος. Ἀλλὰ φθόνος, διχόνοια καὶ κομμα-
 τικὰ πάθη μεταξὺ τῶν προκρίτων, ἐτάραξαν, προϊόντος τοῦ χρό-
 νου, τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ κοινότης
 τῶν εὐγενῶν ἀπένεμεν ἀποκλειστικῶς καὶ διὰ βίου εἰς τὴν οἰκο-
 γένειαν τοῦ Κόδρου τὸ ἀξίωμα τοῦ «ἄρχοντος»· ἀλλὰ κατὰ μι-
 κρὸν ἐλάμβανε τὸ πολίτευμα τὸ σχῆμα τῆς ἀριστοκρατίας· ἐπει-
 δὴ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος ἔγινε προσίτον εἰς ὅλους τοὺς εὐπα-
 τρίδας, καὶ κατεβιβάσθη (752) ἡ διάρκεια αὐτοῦ εἰς δέκα ἔτη.
 Διὰ τὰ δύνανται δὲ πολλοί, ἔχοντες τὰ τοιαῦτα δικαιώματα, νὰ
 μετέχωσι τῆς τιμῆς ταύτης, διετάχθη τελευταῖον (683) νὰ ἐκλέ-
 γωνται κατ' ἔτος ἐννέα ἄρχοντες, προϊστάμενοι τῆς διοικήσεως,
 τῶν θρησκευτικῶν, τῶν πολεμικῶν, τῆς νομοθεσίας καὶ τῶν δι-
 καστικῶν. Εἶχον λοιπὸν τώρα οἱ εὐπατρίδαι ἅπασαν τὴν δύναμιν
 εἰς χεῖρας, καὶ ἀπέκλειον τὸν ἀγενῆ δῆμον πάσης μετοχῆς εἰς
 τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, εἰς τὸ ἱερατεῖον καὶ τὴν δικαιοδο-
 σίαν, καὶ παρῆμελουν τὴν ἀρχαίαν πατρικὴν σχέσιν, πλεονεκτοῦν-
 τες καὶ φερόμενοι ἰδιοτελῶς. Οὗτοι μόνον ἀπεφάνοντο περὶ τοῦ
 δικαίου εἰς τε τὰ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα· διότι οὗτοι μόνον ἐγνώ-
 ριζον τοὺς ἀγράφους, τοὺς ἐπὶ τῶν πατρίων καὶ εἰωθότων στηρι-
 ζομένους νόμους, ἐνθα δὲν ἔλειπον καταπίσεις, αὐθαίρεσις, προσω-
 ποληψία καὶ ἀδικία. Αὕτη δ' ἡ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς τάξεως
 τῶν εὐπατρίδων διαστροφή τοῦ δικαίου παρεκίνησε τέλος τοὺς

πολίτας νὰ σπεύσωσιν εἰς *σύνταξιν νόμων γραπτῶν* ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Καὶ πολὺν μὲν χρόνον ἤρνοῦντο οἱ εὐπατρίδαι νὰ δώσωσιν ἀκρόασιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ λαοῦ· ἀλλ' ὅτε τέλος δὲν ἠδύναντο πλέον ἀντισταθῶσιν, ἀπεφάσισαν νὰ καταθλίψωσι τὸν λαὸν κατ' ἄλλον τρόπον. Ἀνέθηκαν δηλ. εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν, τὸν σκληρὸν *Δράκοντα* (620), τὴν συγγραφὴν νόμων. Ἦσαν ὁμῶς οὗτοι τοσοῦτον αὐστηροί, ὥστε ἔλεγον περὶ αὐτῶν, ὅτι ἐγράφησαν μὲ αἶμα. Εἰς πᾶν δηλ. ἐγκλημα ἦτον ὠρισμένη ποινὴ θανάτου· ἀξιώματα δ' ἐπικεικίας εἰς ἐλαφρότερα ἀνομήματα οὐδόλως ἐπετρέποντο. Φόβος καὶ τρόμος ἐφάνησαν εἰς αὐτὸν ὁ μόνος τρόπος τῆς διορθώσεως. Οὕτω δ' ἐνόμισαν οἱ εὐπατρίδαι, ὅτι ἤθελον ἐπαναφέρειν τὸ γογγύζον πλῆθος εἰς τὴν προτέραν ὑποταγὴν· ἀλλ' ἐπλανῶντο. Ἀγῶνες σκληροὶ ἀνεφύησαν, καθ' οὓς οὐ μόνον ἡ τάξις τῶν πολιτῶν προσέβη μαχομένη πρὸς τοὺς εὐπατρίδας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οὗτοι, περιπεσόντες εἰς ἔριδας καὶ πάθη κομματικά, ἐξησθένεισαν τὴν δύναμιν αὐτῶν. Ἡ δὲ παλαιὰ εὐγένεια, στηριζομένη ἐπὶ τῶν πατροπαράδοτων καὶ τοῦ κατὰ τύπους δικαίου, οὐ μόνον κατεπίεζε τὸν λαὸν διὰ πλεονεξίας καὶ σκληρῶν περὶ χρηῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ ἀπέκλειε προσέτι ἀπὸ τῆς δημοτικίας τῶν εὐγενῶν τὰ νέα, διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας ἀναφανέντα γένη. Πολλοὶ δὲ ἄλλως ἐλεύθεροι καὶ εὐποροὶ ἄνδρες περιέπεσαν εἰς χρέη, καὶ κατήντησαν ὑπῆκοι τῶν πλουσίων, οἵτινες ἤρπαζον τὰς οἰκίας καὶ τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν· στάσεις δέ, φόνοι, κλοπαὶ καὶ ἀκολασίαι, ἐγίνοντο καθ' ἑκάστην πλειότερον τὰ ἀπαίσια ὅπλα τοῦ ἀβοηθήτου πλῆθους. Ἡ δὲ ἀπιστία τῶν *Ἀλκμαίωνιδων*, ἐνὸς τῶν μεγάλων εὐγενῶν οἰκῶν, ἐναντίον τῶν ὀπαδῶν τοῦ *Κύλωνος* (*) (612), κατήσχυσε τὴν τιμὴν καὶ κατέθαψε

(*) Ὁ Κύλων, ἀνήκων εἰς παλαιὰν εὐγενῆ οἰκογένειαν, καὶ περίδοξος γινόμενος ὡς νικήσας εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἔγεινε προσφιλεὶς εἰς τὸν λαόν, φροντίσας περὶ αὐτοῦ, καὶ κατέλαβε τὴν ἀκρόπολιν, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, τυράννου τῶν Μεγάρων. Ἐπειδὴ ὁ λαὸς ὀλίγον ὑπεστήριξεν αὐτόν, ἐπέτυχον οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλκμαίωνίδου Μεγακλέους ὀδηγούμενοι εὐπατρίδαι νὰ γείνωσι πάλιν κύριοι τῆς ἀκροπόλεως· μετὰ δὲ τοῦτο ὁ μὲν Κλέων ἐφυγεν, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ὁμῶς, παρὰ τὴν θαθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ἐφρονεύθησαν εἰς τοὺς βωμοὺς τῶν θεῶν, ὅπου εἶχον καταφύγη (596). Τὸ θρησκευτικὸν δὲ τοῦτο ἀνοσιούργημα ἐπήνεγκε τὴν ἔξωσιν τῶν ἐπικαταράτων

τὴν ὑπόληψιν τῆς ὅλης τάξεως. Συνέβησαν δὲ ἀκαρπίαί καὶ νόσοι, καὶ ἐξηγήθησαν παρὰ τοῦ διεγερμένου λαοῦ ὡς ἐπακολούθημα τῆς θείας ὀργῆς. Εἶχε δὲ φθάσῃ τὸ κράτος εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀπωλείας, ὅταν ἔσῃ τὸ σκάφος τῆς πολιτείας διὰ τῆς νέας αὐτοῦ νομοθεσίας ὁ Σόλων (894), εἰς τῶν ἐπὶ σιφῶν, ὅστις εἶχε βοηθήσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ πρὸς κατάκτησιν τῆς Σαλαμῖνος, καὶ ἀπελάμβανε μὲν ὡς ἄρχων καὶ εὐπατρίδης ἐκ τῆς γενεᾶς τοῦ Κόδρου τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν εὐγενῶν, ἐτιμᾶτο δ' ἐνταυτῷ μεγάλως ὡς ποιητῆς καὶ ἀνὴρ φιλόδημος.

Εἶνε δ' ἡ πολιτεία αὐτοῦ μίγμα ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν στοιχείων. Διότι προσεπάθησε μὲν νὰ ἀνακουφίσῃ τὰ βάρη τοῦ λαοῦ διὰ τῆς ὀνομασθείσης *Σεισαχθείας*, καὶ ἀπένειμεν ὅλην τὴν ἐξουσίαν τῆς πολιτείας μετὰ τῆς νομοθετικῆς ἀρχῆς εἰς τὴν *συνέλευσιν τοῦ λαοῦ* (*ἐκκλησίαν*), τῆς ὁποίας ἀπάρροια μόνον ἐκλογικὴ ἦσαν ἢτε διαχειριζομένη τὴν διοίκησιν *Βουλὴ τῶν Τετρακοσίων* καὶ οἱ *δικασταὶ* (*ἡλιασταὶ*, *ὁμωμοκότεις*). ἔξαρτάλυσεν ὅμως εἰς τοὺς εὐπατρίδας, ὡς πλουσίους, προνόμια τινα καὶ τιμὰς, *διαίρσας τὸν λαὸν εἰς τέσσαρας τάξεις κατὰ τὴν ἔργειον καὶ φορολογουμένην περιουσίαν*, διετήρησεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀξίωμα τῶν ἀρχόντων ἀποκλειστικῶς, καὶ κατέστησε τὸν ἀριστοκρατικὸν *Ἀρειὸν Πάγον*, δικαστήριον ἀρχαιοφθονοῦ σεβαστόν, φύλακα τῶν νόμων, τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἡθῶν. Χωρὶς λοιπὸν νὰ παραλείψῃ τὰ ἰσχυρὰ θεμέλια τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἠθικῆς, ἐθραυσεν ὁ Σόλων τὰς ἀλύτεις, αἵτινες ἐκράτουν ἄχρι τοῦδε τοὺς πλειότερους Ἀθηναίους εἰς πολιτικὴν καὶ δικανικὴν ἀνηλικιότητα, καὶ εἰς τὰ ἐπιδοκιμασθέντα παλαιὰ προσέθηκε τὰς ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς ἀπαιτούμενας μεταρρυθμίσεις.

* § 20. Διὰ τῆς Σολωνείου *σεισαχθείας* ἀφίνετο εἰς τοὺς πενσετέρους πολίτας μέρος τῶν χρῶν αὐτῶν, αὐξήσεως τῆς ἀξίας τοῦ ὑπάρχοντος ἀργυροῦ νομίσματος, χωρὶς νὰ μεταβληθῇ παντάπασιν τὸ ποσὸν τῶν χρεωγράφων, ἡλευθερώνετο ἡ ὑποθηκευμένη

¹ Ἀλκμαίωνιδων καὶ τὸν ἐξαγνισμὸν τῆς πόλεως διὰ τοῦ μάντεως καὶ ἱατροῦ

² Ἐπιμενίδου τοῦ Κρητός, ὅστις καθυσύχασε τὰ πνεύματα, ἀποκατέστησε πάλιν τὴν εἰρήνην τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ θεοῦ, καὶ προπαρασκέυασε διὰ τινων σφαιερῶν θεσπισμάτων τὴν Σολωνεῖον νομοθεσίαν.

ἔγγειος ἰδιοκτησία, καὶ κατηργεῖτο ὁ συνήθης τότε νόμος τῆς προσωπικῆς δουλείας, καθ' ὃν ὁ δανειστής ἠδύνατο νὰ κάμῃ δοῦλον τὸν μὴ δυνάμενον νὰ πληρώσῃ χρεώστην· οὕτω δὲ ἡλευθερώθησαν πάντες οἱ ἐνεκα χρεῶν δουλωθέντες Ἀθηναῖοι. — Ἐνεκα δὲ τῆς εἰς κλάσεις διαίρεσεως ἐγένετο νέα ἐκτίμησις καὶ νέα τάξεις. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην τάξιν ἀνήκον οἱ πεντακοσιομέδιμνοι, οἵτινες εἶχον εἰσόδημα ἐκ τῶν ἰδίων ἀγρῶν πεντακοσίους μεδίμνους ξηρῶν καὶ ὑγρῶν καρπῶν, καὶ ἐν πολέμῳ ὑπηρετοῦν ὡς ἀξιωματικοί· εἰς δὲ τὴν δευτέραν οἱ ἱππεῖς, ἡ καρπούμενοι 300 μεδίμνους, ἀρκετὸν ποσὸν ὅπως τρέφωσιν ἵππον πολεμικὸν διὰ τὸν κύριον καὶ ἄλλον διὰ τὸν συστρατεύμενον ὑπηρετῆν· εἰς δὲ τὴν τρίτην διαίρεσιν τῶν 200 μεδίμνων ἦσαν τεταγμένοι οἱ ζευγῆται, οἵτινες ἠδύνατο νὰ διατηρῶσι ζεῦγος ἡμιόνων, ἵππων ἢ βοῶν, καὶ νὰ χρησιμεύωσιν εἰς τὸν κατὰ γῆν στρατὸν ὡς βαρέως ὀπλισμένοι (ὀπλίται). Ἡ δὲ τελευταία καὶ μάλιστα πολυάριθμος τάξις περιελάμβανε τοὺς θήτας ἢ κοινοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες εἶχον ὀλιγώτερον τῶν 200 μεδίμνων εἰσόδημα ἢ δὲν εἶχον καμμίαν ἔγγειον ἰδιοκτησίαν· ἐλάμβανον δὲ μέρος εἰς τὸν κατὰ ξηρὰν στρατὸν ὡς ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι (ψιλοί), ἢ εἰς τὰ πλοῖα ὡς ναῦται, καὶ δὲν ἦσαν ὑποχρεωμένοι εἰς οὐδεμίαν εἰσφοράν. Μόνον δ' αἱ τρεῖς πρώται τάξεις εἶχον πρόσθετον εἰς τὰς δημοσίας θέσεις καὶ τὴν βουλὴν, ἐν ᾗ ἡ κατωτάτη καὶ ἀτελής φόρων τάξις ἦτον ἀποκεκλεισμένη παντὸς ἀξιώματος. Κατὰ τὴν διαίρεσιν δὲ ταύτην τῶν τάξεων προσδιωρίζετο ἡ ἐν πολέμῳ ὑπηρεσία· ὅτε δηλ. ὁ διὰ σωματικῶν καὶ ἐνόπλων ἀσκήσεων προπαρασκευασμένος νέος ἐφθανε τὸ δέκατον ὄγδρον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐγίνετο στρατεύσιμος ἐνώπιον τῶν γονέων, τῶν συγγενῶν καὶ ἀρχόντων· ὥμνευε πίστιν εἰς τὴν πατρίδα, τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς νόμους, ὑπέσχετο νὰ μὴ καταισχύνῃ ποτὲ τὰ (ἱερὰ) ὅπλα αὐτοῦ, καὶ νὰ ἀντισταθῇ μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πόλεως. Μετὰ διεστῇ δὲ ὑπηρεσίαν (περιπολίαν) ὑπὸ τοὺς περιπολάρχους ἐνεγράφετο εἰς τὸν κατάλογον τῶν εἰς στρατείαν ὑποχρεωμένων. Ἡ μισθοδοσία ἦτον ἀγνωστος· πάντες ὑπηρετοῦν ἰδίᾳ δαπάνῃ· δημοσία δὲ μόνον θεραπεία τῶν τραυματισθέντων καὶ πανηγυρικὴ ἐνταφίσις τῶν θανόντων ἀντήμειδον

τοὺς ἀνδρείους· ἐν ᾧ τὸν δειλὸν ἐτιμῶρει ἡ ἀτιμία τοῦ νὰ περιφρονῇται ἀπολέσας τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δικαιώματα καὶ ἀποκλειόμενος τῶν θυσίων.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου εἶχε τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, καὶ ἐπέβλεπε τοὺς ἄρχοντας τῆς πολιτείας, καὶ μάλιστα τοὺς ἐννέα ἄρχοντας, προσδιώριζε τὰς εἰσφοράς, ἀπεφάσιζε περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης κτλ. Ἡ δὲ κατ' ἔτος ἐκλεγομένη *Βουλὴ* τῶν 400 ἐφρόντιζε (διὰ τινος ἐπιτροπῆς *Πρυτάνων* καλουμένης) περὶ τῶν διοικητικῶν ὑποθέσεων τῆς ἡμέρας καὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, καὶ διεύθυνε τὰς διασκέψεις τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ διὰ τὰς τρεχούσας δικαστικὰς ὑποθέσεις ἐξελέγετο ἐπιτροπὴ 6000 ὁμωμοκότων· τοὺς ἐξέλεγον δὲ οἱ ἄρχοντες (οἵτινες συγχρόνως εἶχον τὴν προεδρίαν εἰς τὰς δίκας). Ὁ δὲ *Ἀρειος Πάγος*, οὗτινος οἱ βουλευταὶ ἐξελέγοντο ἰσοβίως ἐκ τῶν ἐντιμοτάτων πολιτῶν (πρὸ πάντων τῶν ἀρχόντων, οἵτινες εἶχον διοικήσῃ καλῶς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν), ἐδίκαζε περὶ φόνων, πυρκαϊῶν, δηλητηριάσεων καὶ ἄλλων βαρέων ἐγκλημάτων· ὅ,τι ὅμως εἶχε κυρίως σημασίαν ἦτον, ὅτι ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ἡ ἐπὶ τῶν ἡθῶν δικαστικὴ ἐπίβλεψις· ἐπηγρύπνει λοιπὸν εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῆς νεολαίας, καὶ ἐπέβλεπε τὴν διαγωγὴν τῶν πολιτῶν, ὅπως ἐπιμελῶνται μὲν τῆς ἡθικῆς καὶ εὐκοσμίας, διάγωσι δὲ βίον ἐντιμον καὶ ἐνεργόν, καὶ ἀποφεύγωσι τὴν πολυτέλειαν, τὸ πολυδάπανον τῶν ἐνδυμάτων καὶ τὴν ἀσωτείαν. Ἐκ τῶν Ἀρχοντείων δὲ θεσμῶν ἄφησεν ὁ Σόλων τὰ περὶ φόνου μόνον καὶ θανατώσεων νομοθετηθέντα, καὶ τὸ δικαστήριον τῶν *Ἐφετῶν*, διότι καὶ ὁ Δράκων αὐτὸς πανάρχαια μόνον καὶ ὑπὸ τῆς θρησκείας καὶ συνηθείας καθιερωθέντα δίκαια εἶχεν ἀναγράψῃ, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα καὶ μετέπειτα ἀκόμη καθ' ὅλας τὰς μεταβολὰς ἐξηκολούθουν νὰ μένουν ἀκέραια καὶ ἄθικτα. Διετηρήθη δὲ προσέτι παρὰ τοῦ Σόλωνος καὶ ἡ πανάρχαιος διαίρεσις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ εἰς τέσσερας φυλὰς καὶ δώδεκα φρατρίδας, ὧν ἐκάστη πάλιν διηρεῖτο εἰς τριάκοντα γένη. Ἡ διάταξις δ' αὕτη τῶν φρατριῶν καὶ γενῶν εἶχε τὸν χαρακτῆρα σχέσεως συγγενικῆς. Εἶχον δηλαδή τὴν ἐπίβλεψιν ἐπὶ τοῦ γνησίου τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ νομίμου τῶν γεννηθέντων πολιτῶν· καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα νέογάμος πολῖτις ὤφειλε νὰ

εἰσαχθῇ εἰς τὴν φρατρίαν τοῦ ἀνδρός, καὶ πᾶν νεογέννητον παιδίον νὰ ἐγγραφῇ εἰς τὸ μητρώον τῶν γενῶν (*ληξιαρχικὸν γραμματεῖον*). Οὕτω δὲ μόνον ἡδύνατό τις νὰ ἔχῃ πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Ἐχρησίμευον δὲ προσέτι αἱ φρατρίαι καὶ τὰ γένη ὡς κέντρα ἐνώσεως τῆς λατρείας τῶν φυλετικῶν θεῶν.

Πρὸ τῆς Σολωνεῖου νομοθεσίας οἱ ἐννέα ἄρχοντες ἐφρόντιζον περὶ τῆς ὅλης διοικήσεως τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀστικῆς δικαιοδοσίας. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἄρχων ἢ ἄρχων ἐπώνυμος, καθ' ὃν ὠνομάζετο τὸ ἔτος, ἔκρινε περὶ διαζεύξεων, πραγμάτων τοῦ γάμου καὶ τῶν ὀρφανῶν, διέλυεν ὡς εἰρηνοδίκης τὰς ἔριδας τῶν γειτόνων, καὶ ἐξετέλει εἶδος τιμητείας ἐπὶ τῶν ἡθῶν· ὁ δὲ ἄρχων βασιλεὺς, προῖσταμένος τῶν μυστηρίων καὶ οἰονεὶ διάδοχος τοῦ ἀρχαίου κατὰ κληρονομίαν ἱερατικοῦ βασιλέως, προσέφερε τὰς δημοσίας θυσίας, ἐδίκαζε πάντα τὰ περὶ ἀσεβείας καὶ παραβάσεως τοῦ θρησκευτικοῦ δικαίου παράπονα, διεύθυνε τὴν ἀνάκρισιν τοῦ φόνου διὰ τὸν Ἄρειον Πάγον, καὶ ἐξέδιδε ποινικὰς ἀποφάσεις περὶ ἀψύχων ὄντων, ἅτινα εἶχον πληγώσῃ ἢ φονεύσῃ ἄνθρωπον· ὁ δὲ πολέμαρχος, ἐκτὸς τῆς ἐπὶ τῶν πολεμικῶν καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ στρατοῦ ἀνωτάτης ἐπιβλέψεως, ἔκρινε τὰς μεταξὺ ξένων καὶ πολιτῶν ἔριδας· οἱ δὲ ἐξ θεσμοθέται ὤφειλον νὰ ἐνεργῶσι πάσας τὰς μὴ ὑπαγομένας εἰς τὴν πληρεξουσιότητα τῶν συναρχόντων αὐτῶν ὑποθέσεις, καὶ νὰ προστατεύωσι τὰ πρὸς τὴν πολιτείαν σύμφωνα δίκαια καὶ θεσπίσματα κατὰ πάσης ἀντενέργειας καὶ προσβολῆς. Ἐξέλιπεν ὅμως κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια τῶν ἀρχόντων, μεταβάσας εἰς τὴν βουλὴν τῶν τετρακοσίων, καὶ ἐξηκολούθησε μόνον ἡ θρησκευτικὴ καὶ δικαστικὴ.

§ 21. Ἐπιτελέσας δ' ὁ Σόλων τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ, ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὀρκισθῶσιν, ὅτι δὲν ἤθελον μεταβάλλῃ αὐτὴν κατ' οὐδὲν ἐπὶ δέκα ἔτη, καὶ ἀνεχώρησεν ἔπειτα εἰς περιηγήσεις πρὸς τὴν Αἴγυπτον, Κύπρον καὶ Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου συνέβη ὁ περίφημος ἐκεῖνος διάλογος μετὰ τοῦ Κροίσου. Νέαι ὅμως ταράχαι ἐπανέφεραν αὐτὸν ἄλιν εἰς τὰς Ἀθήνας (562), ὅπου ἔζησε κατὰ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη· διότι κατὰ τὴν δοξασίαν αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ γίνεταί ἄτιμος πᾶς τις, ὅστις δὲν ἐλάμβανε μέ-

ρος εἰς τὰς πολιτικὰς ἀνακινήσεις. Εἰς προβεβηκυῖαν δὲ ἡλικίαν, ἀκμάζων ἔτι κατὰ τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας, διείδεν ὁ Σόλων τὰ φιλόδοξα σχέδια τῶν κομματάρχων, μάλιστα δὲ τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Πεισιστράτου (§ 23), καὶ συνεδούλευσε μετὰ πατρικοῦ ζήλου εἰς ἄσματα καὶ λόγους τὸν λαὸν νὰ φοβῇται τοὺς μεγάλους ἄνδρας, οἵτινες ἠπείλουν νὰ ἐμβάλωσιν εἰς κίνδυνον τὴν δημοκρατίαν· ἀντέπραξε μετὰ σπουδῆς κατὰ τῆς νεωστὶ ἀναφανείσης θεατρικῆς τέχνης, ἣτις διαστρέφει μὲ τὴν γοητείαν τὰ φρονήματα τῆς ἀληθοῦς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης· καὶ ἔψεξε μετ' ὀργίλων λέξεων τὴν συνέλευσιν τῶν πολιτῶν, ἣτις παρεχώρησε σωματοφυλακὴν εἰς τὸν κορυφαῖον τῶν δημοκρατικῶν· ἀόχι εἰς τοὺς θεοὺς», λέγει, ἀλλ' εἰς τὴν δειλίαν σας ἀποδίδετε τὴν δυστυχίαν, ἣτις σᾶς κατέλαβεν (*). Ἡ δὲ διὰ τῶν δημοκρατικῶν καθιδρυμάτων τοῦ Σόλωνος ἐξεγερθεῖσα δραστηριότης ἀνύψωσε τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν εἰς ὕψος παιδείας καὶ ποικιλίας τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἥς οὐδὲ ἕχνος ὑπῆρχεν εἰς τὴν τραχείαν καὶ ὑπὸ ἀριστοκρατικῆς ἱπποτῶν τάξεως κυριαρχουμένην Σπάρτην.

9. Ἡ Τυραννίς.

§ 22. *Γέννησις τῆς Τυραννίδος.* Περὶ τοὺς χρόνους τούτους (650) εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις εἶχον καταργήσῃ οἱ προνομιοῦχοι εὐγενεῖς τὴν βασιλείαν, καθιδρύσαντες ἀριστοκρατίαν δημοκρατικὴν (§ 15.). Αὕτη ὅμως ἐξετρέπετο, προϊόντος τοῦ χρόνου, εἰς καταθλιπτικὴν ὀλιγαρχίαν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἐκ πάσης μετοχῆς εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀποκεκλεισμένος δῆμος, ἐπανίστατο κατὰ τῆς δυναστείας τῶν προκρίτων γενῶν, εὐθὺς ὅταν ἐννόει τὴν θέσιν καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ εὐπατρίδαι μόνοι εἶχον ὅπλα καὶ ἡσκούντο εἰς τὰ πολεμικά, διὰ τοῦτο οἱ δημοκρατικοὶ συνήθως ἐνίκων τότε μόνον, ὅτε φιλόδοξος τις καὶ πλούσιος εὐγενὴς ἐχωρίζετο ἀπὸ τῶν ὁμοτίμων, ἐγίνετο ἀρχηγὸς τοῦ

(*) «Εἰ δὲ πεπόνθατε δεῖν δι' ὑμετέραν κακότητα, μὴ τι θεοῖς τούτων μοῖραν ἀπαμείβεσθε.»

«Εἰς γὰρ γλῶσσαν ὀράτε, καὶ εἰς ἔπη αἰμόλου ἀνδρός· εἰς ἔργον δ' οὐδὲν γιγνόμενον βλέπετε.»

λαοῦ, καὶ καταλαμβάνων τὴν ἀκρόπολιν κατέρριπτεν ἔπειτα τὴν κυβέρνησιν τῶν ἀριστοκρατικῶν. Περιστοιχιζόμενος δὲ ὑπὸ ἐνόπλου στίφους πιστῶν ὁπαδῶν, ἡδύνατο ἔπειτα ὁ τοιοῦτος δημαγωγὸς νὰ οἰκαιοποιηθῇ εὐκόλως τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, καθότι ὁ λαός, εὐγνωμονῶν διὰ τὴν κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν βοήθειαν αὐτοῦ, δὲν τὸν ἐβοήθει σπανίως εἰς τὴν προσπάθειάν του ταύτην, καὶ ἡσχάριστετο κατὰ πρῶτον εἰς ὑλικώτερα, οὕτως εἰπεῖν, ἀγαθὰ, ὅσον διανομὴν τῆς γῆς, ἄφεςιν τῶν χρεῶν, ἐπιγαμίαν καὶ κοινὴν ἰσότητά τοῦ δικαίου. Οὕτω λοιπὸν συνέβη νὰ σχηματισθῶσι κατὰ τὴν Ἰνν καὶ θὴν ἑκατονταετηρίδα εἰς τὰς πλείστας τῶν Ἑλληνίδων πόλεων μοναρχίαι· οἱ δὲ τοιοῦτοι μονάρχαι καλοῦνται μὲν *τύραννοι*, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται πάντοτε ὡς βίαιοι καὶ σκληροὶ κυβερνῆται, ἀλλὰ μόνον (usurpateurs) εἰς πολιτείαν πρότερον δημοκρατικὴν. Τοῦναντίον μάλιστα πολλοὶ τῶν τυράννων τούτων εἶχον μεγάλην πρὸς τὸ ἄρχειν εὐφυΐαν, καὶ ἐκύβερνησαν λαμπρῶς. Ὅπως δ' ἀπασχολῶσι τὸν λαόν, εἰς τὸν ὅποιον ἐχρεώσθουν τὴν ἀνύψωσιν αὐτῶν, κατεσκεύαζον πολυτελεῖς οἰκοδομάς· καὶ τὰ μὲν πλούτη αὐτῶν τοῖς παρεῖχον τὴν εὐκολίαν νὰ προσκαλῶσι παρ' ἑαυτοῖς καὶ εὐεργετῶσι τεχνίτας, ποιητὰς καὶ φιλοσόφους, αἱ δὲ πολυτελεῖς αὐλαὶ συνεισέφερον πολὺ πρὸς αὐξήσιν τῶν πόλεων. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τῶν τυράννων ὀλίγον μόνον διήρκεσεν, ὅσον καὶ ἂν προσεπάθησαν τινὲς ἐξ αὐτῶν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν δυνάμιν των, συνάπτοντες μὲν πρὸς ἀλλήλους ξενίας καὶ κηδεστείας, συνομολογοῦντας δὲ συμμαχίας καὶ συνθήκας πρὸς ξένους βασιλεῖς. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐζήτουν νὰ τοὺς ῥίψωσι κατὰ πάντα τρόπον, καὶ εὗρον προθύμους βοηθοὺς τοὺς Σπαρτιάτας, προστατεύοντας ἀπανταχοῦ τὰ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα. Πολλὰκις ὅμως ἐλησμόνουν καὶ οἱ ἐν τῇ ἀρχῇ ἡδύνημένοι υἱοὶ τῶν τυράννων, κατὰ τίνα τρόπον ἔλαβον τὴν ἐξουσίαν οἱ πατέρες, παρημέλουν τὰ πρὸς τὸν λαόν ὀφειλόμενα καθήκοντα, καὶ ἐγίνοντο δεσπότες βίαιοι. Τοῦτο δ' ἐπηκολούθει ἡ πτώσις αὐτῶν, καθ' ἣν ὁ λαὸς ἠγνώετο μὲν ἐπ' ὀλίγον χρόνον μετὰ τῶν εὐπατριδῶν, ἀλλὰ μόνον ὅπως ἰδρῦσθαι μετὰ τὴν ἔξωσιν αὐτῶν ἐντελὴ δημοκρατίαν.

Περιφημότατοι δὲ τῶν τυράννων ἦσαν *Περικλῆδης* (625—585) ὁ Κορίνθιος, εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν, ὅστις ἠγῶνε τραχύτητα

καὶ σκληροκαρδίαν μετὰ φιλοτεχνίας καὶ βασιλικῷ μεγαλείῳ, *Πολυκράτης* ὁ Σάμιος (π. 550) καὶ *Πεισίστρατος* ὁ Ἀθηναῖος (π. 560). Οἱ δύο πρῶτοι εἶνε πολυθρύλητοι ἔνεκα τῶν περὶ αὐτῶν ποιητικῶν λόγων. *Περίανδρος* δηλ. ὁ υἱὸς τοῦ συνετοῦ *Κυβέλου* (ὅστις εἶχεν ἀρπάσῃ ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ γένους τῶν *Βακχιαδῶν* τὴν ἀρχὴν τῆς Κορίνθου, καὶ διεχειρίσθη αὐτὴν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη (655—625) μετ' ἡπιότητος καὶ μετριότητος) εἶχε φίλον τὸν κιθαρωδὸν *Ἀρίωνα* τὸν Λέσβιον, ὅστις εἶχε διατρίψῃ πολλὸν χρόνον ἐν Κορίνθῳ. Ὅπως δὲ γνωσθῇ ἡ τέχνη αὐτοῦ καὶ πορρωτέρω, διεπορεύθη τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, καὶ ἠθέλησεν ἔπειτα νὰ ἐπιστρέψῃ μὲ τὰ προσκτηθέντα κέρδη εἰς τὴν Κόρινθον ἀπὸ τοῦ *Τάραντος*. Ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦν οἱ ναῦται, ἐποφθαλμιῶντες τὰ πλούτη αὐτοῦ, διενόηθησαν νὰ τὸν ῥίψωσιν εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς μάτην προσέφερον εἰς αὐτοὺς ὁ *Ἀρίων* ὡς ἀντάλλαγμα ἅπαντας τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ· ἐφοβοῦντο τὴν ὀργὴν τοῦ *Περίανδρου*, ἀνῆλε προδοθῇ ἡ κακοῦργος αὐτῶν ἐπιβουλὴ, καὶ ἐπέμειναν εἰς τὴν πρόθεσιν αὐτῶν. Ὅτε λοιπὸν ἐξέλιπε πᾶσα ἐλπίς σωτηρίας, ἔκρουσεν ὁ *Ἀρίων* τὰς χορδὰς τῆς κιθάρας αὐτοῦ, ἔψαλε καὶ ἔπειτα ἐπήδησε μὲ τὴν βάρβιτον αὐτοῦ εἰς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' εἰς τῶν ἀκολουθούντων τὸ πλοῖον δελφίνων, προσέφερον εἰς τὸν αἰοδὸν τὸ νῶτον αὐτοῦ, καὶ τὸν ἔφερον εἰς τὴν γῆν. Ἐσπευσεν δὲ πρὸς τὴν Κόρινθον, καὶ διηγῆθη εἰς τὸν φίλον τὸν κίνδυνον καὶ τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ σωτηρίαν. Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ *Περίανδρος* διέταξε νὰ ἐμφανισθῶσιν ἔμπροσθεν αὐτοῦ οἱ πρῶτοι ναῦται, οἵτινες ἠθελον προσορμισθῇ εἰς τὸν λιμένα τῆς Κορίνθου, καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς περὶ τοῦ *Ἀρίωνος*. «Κατελίπομεν αὐτὸν εὐδαιμονοῦντα ἐν *Τάραντι*», ἦτον ἡ ἀπάντησις των. Τότε ὁμῶς ἐπαρουσιάσθη ἔμπροσθεν αὐτῶν αἰφνιδίως ὁ *Ἀρίων*, καθὼς εἶχε πηδήσῃ εἰς τὴν θάλασσαν. Θαμβωθέντες δὲ οἱ ναῦται ὁμολόγησαν ἤδη τὴν ἐνοχὴν αὐτῶν, καὶ ἔτυχον τῆς προσηκούσης τιμωρίας.

Δὲν εἶνε ὀλιγώτερον πολυθρύλητον τὸ περὶ τοῦ *αδακτυλλίου* τοῦ *Πολυκράτους* διήγημα. Εἰς τὸν πλούσιον καὶ ἰσχυρὸν δυνάστην τῆς Σάμου πᾶν ὅ,τι ἐπεχείρει ἀπέβαιεν εὐτυχῶς. Ἐνίκησε πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ ὑπέταξε πολλὰς πόλεις καὶ νήσους. Ἐντεῦθεν δ' ἔγεινεν ὑποπτος ὁ ξένος (φίλος) τοῦ *Πολυκρά-*

τους "Αμασις, ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου τὸν προέτρεψε νὰ φοβῇται τὸ ἄστατον τῆς τύχης καὶ τὸν φθόνον τῶν θεῶν, καὶ τὸν συνεβούλευσε νὰ ῥίψῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ πολυτιμότεον ἀπάντων ὅσα εἶχε, διὰ νὰ παρασκευάσῃ ὁ ἴδιος εἰς ἑαυτὸν λύπην, ἐξιλεώσῃ δ' οὕτω τὰς οὐρανίους δυνάμεις. Τότε δ' ἔρριψεν ὁ Πολυκράτης εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης τεχνικόν τινα καὶ πολύτιμον σφραγιστικὸν δακτύλιον, ἔργον Θεοδώρου τοῦ Σαμίου, ὃν ἐξετίμα παραπολύ. Οἱ θεοὶ ὅμως δὲν ἐδέχθησαν τὴν προσφορὰν αὐτοῦ. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφερον ἄλιεὺς τις εἰς τὸν ἡγεμόνα δῶρον μέγαν ἰχθύν, ὃν εἶχεν ἀγρεύσει, καὶ ὅτε τὸν ἥνοιζαν, εὗρον εἰς τὰ ἐντόσθια αὐτοῦ τὸν δακτύλιον. Μαθὼν δὲ ταῦτα ὁ "Αμασις, ἔλυσε τὴν πρὸς τὸν Πολυκράτην ξενίαν, διὰ νὰ μὴν εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ θρηνήσῃ τὸν φίλον, ὅτε ἡ ἀναπόφευκτος δυστυχία ἤθελεν ἔλθῃ ἐπ' αὐτόν. Ὀλίγον τῷ ὄντι μετὰ τοῦτο προσεικύνθη ὁ τύραννος τῆς Σάμου διὰ δολίων φανακισμῶν ὑπὸ τοῦ Πέρσου Σατράπου πρὸς τὴν Μαγνησίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ προσηλώθη ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ (522).

§ 23. Ὁ Πεισίστρατος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ. Ὁ Ἀθηναῖος Πεισίστρατος, πλούσιος εὐπατρίδης καὶ πρὸς τὸ ἄρχεῖν δεξιός, ἐπέτυχε, ζῶντος ἔτι τοῦ Σόλωνος, νὰ μονοκρατορησῇ, μεταχειρισθεὶς τεχνιέντως πρὸς ἀνὺψωσιν ἑαυτοῦ τὰς πρὸς τὰς ἐπιλοίπους τάξεις φιλονεικίας τῶν κατωτέρων κλάσεων τοῦ λαοῦ. Πληγώσας δηλοῦς ἑαυτὸν δολίως, καὶ προφασισθεὶς ἔπειτα ὅτι ἐπιβουλεύουσι τὴν ζωὴν του, κατώρθωσε νὰ τῷ δοθῇ σωματοφυλακὴ πεντήκοντα ῥοπαλοφόρων, καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν. Καὶ κατώρθωσαν μὲν οἱ ἔχθροί αὐτοῦ νὰ τὸν ἀποδιώξωσι δις ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἀλλ' ἐπανήρχετο πάλιν ἐκδικηθεὶς δὲ τοὺς ἔχθρους αὐτοῦ διὰ φυγαδεύσεων καὶ καταθλιπτικῶν εἰς τὰς περιουσίας φόρων, ἐξησφαλίσθη ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἀρχήν, ἣν καὶ κατέλιπεν ἀποθανὼν εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ υἱοὺς Ἰππίαρ καὶ Ἰππαρχον (527). Ὁ Πεισίστρατος, κατ' ἀρχὰς δὲ καὶ ὁ Ἰππίας, ἤρχον μετὰ πολλῆς δόξης. Ἡ γεωργία, βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, ἔλαβον μεγάλην ἐπίδοσιν ἔρημον καὶ ἄδενδρον πεδίον ἐφυτεύθη δημοσίᾳ δαπάνῃ, καὶ μετεβλήθη εἰς δάσος ἐλαιῶν νωστὶ δρυθέντα ἀργυρωχεῖα ἐπολλαπλασίασαν τὰ δημόσια εἰσοδήματα· τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, ἅτινα μέχρι τοῦδε προφορικῶς μόνον ἐψάλλοντο

ὁπὸ περιδευνόντων ῥαψῳδῶν, ἀνεγράφησαν τώρα, καὶ διετηρήθησαν οὕτως εἰς τοὺς μεταγενεστέρους· τεχνῆται δὲ παντὸς εἶδους εὐρισκον παρ' αὐτοῖς μεγαλοδώρους προστάτας. Αἱ Ἀθηναὶ καθωραΐσθησαν μὲ ναοὺς καὶ δημοσίας οἰκοδομάς, ἔρμαϊ (κίονες μὲ κεφαλὴν Ἑρμοῦ) μετ' ἀποφθεγμάτων καὶ γυνῶν ἐκόσμουσαν τὰς δόλους καὶ πλατείας, καὶ ὁ μελοποιὸς Ἀνακρέων ἔζη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰππίου. Ἀλλ' ὅταν ὁ Ἰππαρχος, ἀνὴρ ἔκδοτος εἰς τὴν ἁσωτείαν καὶ τὰς ἡδονάς, ἐφονεύθη εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Παναθηναίων ὑπὸ δύο εἰς στενὴν φιλίαν συνδεδεμένων νέων Ἀθηναίων, τοῦ Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτονος (*), ἔξ ἐκδικήσεως διὰ τινα πρὸς αὐτοὺς πραχθεῖσαν ὕβριν (514), ἄφησεν ὁ Ἰππίας ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὴν δεσποτικὴν αὐτοῦ φύσιν. Διὰ τῆς τραχύτητος δ' αὐτοῦ καὶ σκληροφυχίας, ἣν ἔδειξε θανατώσας κατὰ πρῶτον μαρτυρικῶς τοὺς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μετὰ ταῦτα ὡς ἦτορας τῆς ἐλευθερίας καὶ τυραννοκτόνους ὑμνηθέντας φονεῖς, καὶ ἔπειτα πάντας τοὺς φίλους αὐτῶν καὶ συνεταίρους, ἅμα δὲ καὶ διὰ τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, ἣτις ἐπεβάρυνεν ἐπίσης τοὺς εὐπατρίδας καὶ κοινούς πολίτας, δυσηρέστησε πολὺ τὸ δημοκρατικὸν κόμμα, καὶ ἔδωκεν οὕτως ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐν ἐξορίᾳ ζῶντας ὀλιγαρχικούς (Ἀλκμαϊωνίδας) νὰ ἀποδιώξωσιν αὐτὸν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν (510). Κατέφυγε δὲ πρὸς τὸν βασιλεῆα τῶν Περσῶν Δαρείον καὶ τὸν προέτρειψε νὰ ἐπιμεινῇ εἰς τὸ σχέδιον αὐτοῦ, κηρύττων τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

* Ἰδοὺ πῶς ὁ Ἡρόδοτος ἀφηγεῖται τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπανῆλθεν ὁ Πεισίστρατος τὴν πρώτην φορὰν εἰς τὰς Ἀθήνας (Α. 60). α... οἱ δὲ ἐξελάσαντες Πεισίστρατον αὐτίς ἐκ νέης ἐπ' ἀλλήλοισι ἐστασίασαν. περιελανόμενος δὲ τῇ στάσι ὁ Μεγακλῆς, ἐπεκρηκεύετο Πεισιστράτῳ, εἰ βούλοιτό οἱ τὴν θυγατέρα ἔχειν γυναῖκα

(*) Ἀθηναίων γοῦν τὸ πλῆθος Ἰππαρχον οἶονται ὕφ' Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτονος τύραννον ὄντα ἀποθανεῖν καὶ οὐκ ἴσασιν ὅτι Ἰππίας μὲν πρεσβύτερος ὢν ἤρχε τῶν Πεισιστράτου υἱῶν, Ἰππαρχος δὲ καὶ Θεσσαλὸς ἀδελφοὶ ἦσαν αὐτοῦ, ὑποτοπήσαντες δὲ τι ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ παραχρῆμα Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων ἐκ τῶν ξυνειδῶτων σφίσις Ἰππίαν μεμνησθαι τοῦ μὲν ἀπέσχοντο ὡς προειδότος, βουλόμενοι δὲ πρὶν συλληφθῆναι, δρᾶσαντές τι καὶ κινδυνεῦσαι, τῷ Ἰππαρχῳ περιτυχόντες περὶ τὸ Λεωκόριον καλούμενον τὴν Παναθηναϊκὴν πομπὴν διακοσμοῦντι ἀπέκτειναν.

(Θουκυδ. 1. 20.)

ἐπὶ τῇ τυραννίδι. ἐνδεξαμένου δὲ τὸν λόγον καὶ ὁμολογήσαντος ἐπὶ τούτοις Πεισίστρατον, μηχανῶνται δὴ ἐπὶ τῇ κατόδῳ πρῆγμα εὐηθέστατον, ὥς ἐγὼ εὐρίσκω, μακρῷ, ἐπεὶ γε ἀπεκρίθη ἐκ παλαιτέρου τοῦ βαρβάρου ἔθνους τὸ Ἑλληνικὸν ἐὼν καὶ δεξιώτερον καὶ εὐηθὲς ἡλιθίου ἀπηλλαγμένον μᾶλλον, εἰ καὶ τότε γε οὗτοι ἐν Ἀθηναίοις τοῖσι πρῶτοις λεγομένοις εἶναι Ἑλλήνων σοφὴν μηχανῶνται τοιάδε. Ἐν τῷ δήμῳ τῷ Παιανίῳ ἦν γυνή, τῇ οὐνομα ἦν Φύη, μέγαθος ἀπὸ τεσσέρων πηχέων ἀπολείπουσα τρεῖς δακτύλους καὶ ἄλλως εὐειδής. ταύτην τὴν γυναῖκα σκευάσαντες πανοπλίῃ, ἐς ἄρμα ἐσθιδάσαντες καὶ προδέξαντες σχῆμα, οἷόν τι ἔμελλε εὐπρεπέστατον φανέσθαι ἔχουσα, ἤλαυνον ἐς τὸ ἄστυ, προδρόμους κήρυκας προπέμφαντες, εἰ τὰ ἐντεταλμένα ἡγόρευον ἐς τὸ ἄστυ ἀπικόμενοι, λέγοντες τοιάδε· «Ὁ Ἀθηναῖοι, δέκεσθε ἀγαθὸν νόμῳ Πεισίστρατον, τὸν αὐτὴ ἡ Ἀθηναῖα τιμήσασα ἀνθρώπων μάλιστα κατὰγει ἐς τὴν ἑωυτῆς ἀκρόπολιν. Οἱ μὲν δὴ ταῦτα διαφροιτέοντες ἔλεγον, αὐτίκα δὲ ἐς τε τοὺς δῆμους φάτις ἀπίκετο, ὥς Ἀθηναῖα Πεισίστρατον κατὰγει, καὶ ἐν τῷ ἄστυ πειθόμενοι τὴν γυναῖκα εἶναι αὐτὴν τὴν θεὸν προσεύχοντό τε τὴν ἄνθρωπον καὶ ἐδέκοντο τὸν Πεισίστρατον.»

§ 24. Τελείωσις τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Οἱ Ὀλιγαρχικοὶ ματαίως ἠλπισαν νὰ λάβωσι καὶ πάλιν τὴν ἀρχὴν ἐν Ἀθήναις, τῇ βοηθείᾳ τῶν Σπαρτιατῶν· καθότι διευθύνοντος τοῦ δυσαρεστημένου Κλεισθένης, εὐπατρίδου εὐφυοῦς καὶ δραστηριωτάτου, ἀπέβαλεν ἡ Σολώνειος νομοθεσία τὰ ἀριστοκρατικά αὐτῆς στοιχεία, καὶ οὕτως εἰσῆχθη ἐντέλης δημοκρατία (509).

* Αἱ τέσσαρες δηλαδὴ ἀρχαῖαι φυλαί, ἀφ' ὧν ἐξελέγοντο οἱ τετρακλῆσιοι βουλευταί, προτιμωμένων πολλὰκις τῶν εὐπατρίδων, διελύθησαν τώρα, καὶ οὕτω διεσπάσθησαν οἱ παλαιοὶ θεσμοὶ τῶν κατὰ φυλὰς καὶ γένῃ σχέσεων· ἀντ' αὐτῶν δὲ συνεστάθησαν δέκα νέαι πολιτικαὶ φυλαί, ἄνευ εἰδικῶν προνομίων καὶ κατὰ τοὺς νέους προστάτας θεοὺς ἐνομασθεῖσαι· συγχρόνως δ' ἠὲ ἔχθη ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν εἰς 500 (50 ἐξ ἐκάστης φυλῆς, χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τάξις ἢ περιουσία). Πᾶσα δὲ πάλιν φυλὴ συνέκειτο ἐκ μεγαλητέρου ἢ μικροτέρου ἀριθμοῦ δήμων (κοινοτήτων), τῶν ὁποίων τὸ σύνολον ἦτον 174, μετ' ἱεραρίμων δημόρων.

χων. Ἦσαν δὲ οἱ δῆμοι γεωγραφικῇ διαίρεσις εἰς τόπους ἢ περιούχας κοινοτήτων, περιλαμβάνουσα πολίτας, μετοίκους, ξένους καὶ δούλους, καὶ τὰ μέγιστα τὴν πολιτικὴν ἰσότητα προαγαγούσα. Οἱ πολῖται ἐπολλαπλασιάσθησαν διὰ προσθέτων χωρικῶν καὶ ξένων, καὶ ἡ διεξαγωγή τῶν ὑποθέσεων τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου προσδιωρίσθη ἀκριβέστερον· αἱ δὲ δικαστικαὶ θέσεις (ἡλιαία), ἅμα δὲ καὶ τὰ πλεῖστα ἀξιώματα, κατελαμβάνοντο ὄχι πλέον κατ' ἐκλογὴν, ἀλλὰ διὰ κλήρου, ἵνα πᾶς τις δύναται νὰ λαμβάνῃ αὐτὰ ἄνευ διακρίσεως· ὅστις δὲ πολίτης εἶχε φθάσῃ τὸ τριακοστὸν ἔτος, ἠδύνατο νὰ γείνῃ δικαστὴς ἢ ὁμωμοκὼς εἰς τὰ νέα ὀρκωτὰ δικαστήρια· καὶ ὅπως εἶνε δυνατόν νὰ ἀπομακρύνεται δι' ἐντίμου ἐξορίας ἐπὶ τινα χρόνον πᾶς, ὅστις διὰ τῆς ὑπερτερούσης δυνάμεως, πολιτικῆς σημασίας ἢ ὑπολήψεως, ἐφαίνετο ὅτι ἐνεβάλλεν εἰς κίνδυνον τὴν πολιτικὴν ἰσότητα καὶ δημοκρατικὴν πολιτείαν, εἰσῆχθη ὁ ὀστρακισμός, ἡ σωφρονιστικὴ ἀπόφασις τοῦ αὐτοδεσπότου λαοῦ περὶ τινος πολίτου, χάριν τῆς κοινῆς ἀσφαλείας καὶ εὐδαιμονίας. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐπισημοτάτων ἀνδρῶν τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων, οἷον ὁ Ἀριστείδης, Θεμιστοκλῆς, Κίμων κ. ἄλ. ἐμελλον νὰ ὑποστῶσι τὴν ἐξορίαν ταύτην, τῆς ὁποίας ἡ αὐστηρότης ἐγένεν ἡπιωτέρα ἐκ τούτου, ὅτι ὁ δι' αὐτῆς τιμωρούμενος ἐλάμβανε μεγάλην σπουδαιότητα, χωρὶς νὰ προσβάλλεται εἰς τὴν τιμὴν, τὰ δικαιώματα καὶ κτήματα αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ῥαδιουργούντων τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ Νικίου, ἀντὶ τοῦ ἐτέρου τῶν δύο τούτων κομματάρχων, ἐξωστράκισθη ἀσήμενός τις καὶ μηδαμινὸς δημαγωγός, ὁ Ὑπέρβολος, κατήργησαν οἱ ὀρθοφρονούντες Ἀθηναῖοι παντελῶς τὸ θέσπισμα τοῦτο· διότι δὲν θὰ ἦτο τώρα πλέον ἐνδείξις τιμῆς καὶ ὑπολήψεως, ἀλλὰ τούναντίον ἐξευτελισμός.

Εἰς μάτην προσεπάθησαν οἱ εὐπατρίδαι, ἡγούμενου τοῦ Ἰσαγόρου, καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, νὰ καταλύσωσι τὴν δημοκρατίαν. Ὁ λαὸς εἶχε φθάσῃ εἰς συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ συνείσθησιν τῆς ἰσχύος αὐτοῦ καὶ ἐλευθερίας, ἀπέκρουσε δὲ νικηφόρος πάσας τὰς προσβολάς. Ἐδράττε δὲ μετὰ πόθου πᾶσαν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀσκήσῃ πλησίον ἢ μακρὰν τὴν νασὰν αὐτοῦ δύναμιν· καὶ πολεμήσας μὲν εὐτυχῶς πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς καὶ Χαλκιδεῖς (506),

ἐγὼνισθεὶς δὲ πολυμῶς πρὸς τοὺς Αἰγινήτας, ἀπέκτεψε μεγάλῳ φροσύνῃ διὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ μετ' ὀλίγον ἐνίκησε θριαμβικῶς εἰς τὸ πεδίον τοῦ Μαραθῶνος. Ἡ νίκη δ' αὕτη δὲν ἦτοῦ ὀλιγώτερον σπουδαία καὶ ἀποτελεσματική πρὸς τὴν ἰσχυροποίησιν τῆς δημοκρατίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὅσον πρὸς τὴν ἐξωθεν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἀθηνῶν.

* «... ὁλοῖ δὲ οὐ κατ' ἐν μοῦνον», λέγει ὁ Ἡρόδοτος, «ἀλλὰ πανταχῇ ἡ ἱστορίη ὡς ἐστὶ χρῆμα σπουδαῖον, εἰ καὶ Ἀθηναῖοι τυραννεύμενοι μὲν οὐδαμῶν τῶν σφέας περικειμένων ἦσαν τὰ πολέμια ἀμείνουσι, ἀπαλλαχθέντες δὲ τυράννων μακρῷ πρῶτοι ἐγένοντο· ὁλοῖ δὲ τὰ ταῦτα, ὅτι κατεχόμενοι μὲν ἡδικοῦσαν ὡς δεσπότην ἐργαζόμενοι, ἐλευθερωθέντων δὲ αὐτὸς ἕκαστος ἐαυτῷ προσθυμίετο κατεργάζεσθαι». (Ἡρ. Ε. 78.)

* Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις δὲν εἶνε παντάπασιν ἐκπληκτικόν, ὅτι εἰς τῶν χρηστοτάτων ἀνδρῶν, ὅσους ἀναφέρει ἡ ἱστορία, δ' Ἀριστείδης (§ 35), ἐπέθηκε τὸν τελευταῖον λίθον τῆς ἀκράτου δημοκρατίας, καταστήσας προσιτὸν εἰς πάντας τοὺς πολίτας τὸ ἀρχοντικόν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἀξιώματα, μὴ λαμβανομένης ὑπ' αὐτῶν τῆς γεννήσεως ἢ περιουσίας· διότι ἀναντιρρήτως ἐπραττεν οὕτω χάριν γενεᾶς, καθ' ἣν πάντες διὰ τῆς ἑσῆς αὐτῶν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον μετοχῆς, διὰ τῆς ὁμοίας εἰς τοὺς νόμους ὑπακοῆς, καὶ διὰ τῆς ἀπαρallάκτου χάριν τοῦ γενικοῦ καλοῦ θυσίας, κατέστησαν ἑαυτοὺς ἐπίσης ἀξίους τοῦ ἀρχεῖν. Ἡ δὲ φυσικὴ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ εὐμάθεια, ἡνωμένη μὲ τὴν δημοσιότητα τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ τῶν πολυειδῶν ὑποθέσεων, διέπλασαν τοσοῦτον ποικίλως πάντας τοὺς ἐλευθέρους Ἀθηναίους, ὥστε καὶ αὕτη ἡ τῶν πολιτικῶν ἀξιομάτων διὰ κλήρου κατάληψις δὲν ἔφερε τὰ ἀτοπήματα, ἅτινα ἤθελον προκύψῃ εἰς ἄλλας ἐπικρατείας ἐκ τοῦ τοιοῦτου θεσμοθετήματος. Αὕτη δ' ἡ καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διαμορφωθείσα δημοκρατία, διήρκεσεν, ἐξαιρουμένων τινῶν ταραχῶν, διακόσια περίπου ἔτη· διότι δὲν ἦτον ἀπλῶς ἀποτέλεσμα συμβάντων, ἀλλ' ἐννόμως θεμελιωμένη θεσμοθεσία, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ λαὸς ἐνετύπωσε τὴν σφραγίδα τῆς νομιμότητος, ἀναγαγὼν αὐτὴν εἰς τὰς Σολωνείους διατάξεις. Ἡ δὲ συνείδησις αὕτη τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ὅτι ἡ κυριαρχία αὐτοῦ εἶνε ἡ τῶν νόμων, καὶ ὅτι στηρίζεται οὐσιαστικῶς ἐπὶ τοῦ ἀπροσβλήτου αὐτῶν, ἐξασφάλισεν ἐπὶ πολὺ τὸ γράμμιον

τοῦλάχιστον τοῦ νόμου ἐναντίον τῆς αὐθαιρεσίας· εἰς ταῦτα δὲ προσετέθη τὸ εὐλαβὲς αὐτοῦ θρησκευτικὸν σέβας, τὸ ὅποιον δὲν ἐτόλμα νὰ ἐγγίσῃ τίποτε, καθιερωθὲν ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν μυθολογημάτων· καὶ ὅτε μάλιστα ὕστερον κατεφρόνησεν ἐνίοτε τὸ ἀχαλίνωτον τοῦ δήμου τοὺς φραγμοὺς ἐκείνους, ποτὲ ὅμως δὲν κατεχρήσθη τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας, ὅπως παραδώσῃ λείαν τὴν ὑπόληψιν τῶν νόμων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἰδιωτῶν.

10. Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ φιλολογία.

* § 25. Ἡ *λυρικὴ ποίησις*. Εἰς τὰς αὐλὰς τῶν τυράννων ἐπεκράτει βίος εὐθυμος, ἀνυψούμενος καὶ ἐξευγενιζόμενος διὰ τῆς μουσικῆς καὶ ποιήσεως· ὅθεν αἱ ποιηταὶ καὶ ἀοιδοὶ ἐτιμῶντο αὐτόθι καὶ ἠννοοῦντο μέγας. Εἰς δὲ τὰς ἡδονὰς καὶ εὐφροσύνας, περὶ τὰς ὁποίας ἐστρέφοντο, δὲν ἡρμόζετο πλέον ἢ σοβαρὰ ἡρωικὴ ποίησις τῆς ἐποχῆς τῶν προτέρων ἡγεμόνων· διὸ παρήχθη νέον, ἐλαφρότερον καὶ συντομώτερον εἶδος ποιήσεως, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζον *λυρικὴν*, διότι ὁ καθ' αὐτὸ σκοπὸς αὐτῆς ἦτο νὰ ψάλλεται μὲ τὴν *λύραν*. Κατ' ἀρχὰς λοιπὸν τὰ *λυρικὰ ποιήματα* ἦσαν πρὸ πάντων ἄσματα παιδρὰ, προτρέποντα εἰς ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς, διότι εἶνε βραχυχρόνιος, καὶ ἐγκωμιάζοντα τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον, διότι δι' αὐτῶν ἀποδιώκονται αἱ φροντίδες καὶ λύπαι. Εἰς τὸ εἶδος δὲ τοῦτο περιφημώτατος μάλιστα καὶ εὐφρεστάτος ὑπῆρξεν ὁ ἐκ τῆς ἐν Ἰωνίᾳ *Τέω Ἀνακρέων*, ὅστις ἔζησεν εἰς διαφόρους αὐλὰς καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 474 εἰς ἡλικίαν 85 ἐτῶν.—Ἐν ᾧ δ' οὗτοι, παραινούμενοι ἐκ τοῦ βραχυχρονίου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ φθαρτοῦ τῶν γυνών, παραινοῦσι τὴν εὐθυμον τοῦ βίου ἀπόλαυσιν, εὐρίσκουσιν ἄλλοι εἰς αὐτὰ ταῦτα αἰτίαν πρὸς θλίψιν καὶ βαρυθυμίαν, καὶ ὀδύρονται διὰ τὴν ἀστασίαν καὶ ἀβεβαιότητα τῆς γῆνης εὐδαιμονίας. Τὸ εἶδος δὲ τοῦτο ὀνομάζεται *ἐλεγεία*, καὶ τὸ εἰς αὐτὴν σύνθηες μέτρον εἶνε ὁ ἑξάμετρος, ἐνόμενος μετὰ τοῦ πενταμέτρου (*δίστιχα*). Γνωστότατοι δ' ἐλεγειακοὶ ποιηταὶ εἶνε *Μίμνερος* ὁ Κολοφώνιος (π. τὸ 600) καὶ ὁ περὶ ποικίλα ἀσχοληθεὶς *Σιμωνίδης* ὁ Κεῖος (539—469). Ἐκεῖνα δὲ τὰ *λυρικὰ ποιήματα*, ἐν οἷς ἐπικρατεῖ ὑψηλοτέρα φαντασία, καὶ ὁ ποιη-

τῆς ψάλλει μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἢ πάθους λαμπρόν τι ἀντικείμενον, ὀνομάζονται ὦδαί. Εἰς τὸ εἶδος δὲ τοῦτο διέπρεψεν ἡ διὰ τὰ ἐρωτικά αὐτῆς παθήματα καὶ τὸν (λεγόμενον) ἐκούσιον εἰς τὰ κύματα τῆς Λευκάδος θάνατον γνωστὴ ποιήτρια Σαπφώ ἐκ Λέσβου (π. 610). Ἀλλὰ πρῶτον ὁ Θηβαῖος Πίνδαρος (521—441) ἔφερε τὴν ᾠδὴν εἰς τὴν ἄκραν αὐτῆς τελειότητα (σελ. 76). Βραδύτερον δὲ συγκατέλεγον εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν καὶ πᾶν συντομώτερον εἶδος, καὶ ἂν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ψάλλεται συνοδευόμενον ὑπὸ μουσικῆς. Οὕτω τὸ σκαπτικὸν εἶδος, τοῦ ὁποῖου σκοπὸς εἶνε νὰ τιμωρήσῃ μὲ τὸ σκῆμμα τὰς κακίας καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐπιφέρῃ οὕτω διόρθωσιν καὶ μεταμέλειαν. Πρῶτος δ' ὅστις μετεχειρίσθη τὴν ποιητικὴν τέχνην πρὸς μυκητισμὸν ἄλλων ἀναφέρεται ὁ Πάριος Ἀρχιλόχος (π. 700), ὁ ἐφευρὼν τοὺς Ἰάμβους· ἐφάμιλλος δὲ τούτου εἶνε ὁ Μιτυληναῖος Ἀλκαῖος (π. 610), ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ κατὰ τῶν τυράννων ἐνθουσιῶν ποιητής. Ἐπειτα δὲ οἱ μῦθοι τῶν ἱφών, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶνε ὠριμένον τι βιωτικὸν παράγγελμα, προσηρμοσμένον εἰς βραχὺ διήγημα· εἰς τούτους δ' ἀπέκτισε μεγίστην φήμην ὁ Αἰσώπος, Φρυγῆ δοῦλος, τοῦ ὁποῖου ὁ βίος κεῖται ἐν σκότει καὶ παρεμορφώθη ὑπὸ πολλῶν μυθωδῶν λόγων. Συγγενὴς δὲ πρὸς τὴν μυθοποιάν εἶνε ἡ γνωμικὴ ποίησις, ἥτις ὑπὸ μορφὴν ἀποφθεγμάτων συντόμων ἐκθέτει παντὸς εἶδους διδάγματα, βιωτικὰ παραγγέλματα καὶ συμβουλὰς. Ὡς παράδειγμα δὲ τῶν τοιούτων γνωμικῶν ἔχομεν τὸν Μεγαρέα Θεόγνιν (570—490) καὶ πολλοὺς τῶν ἀρχαιοτέρων σοφῶν καὶ φιλοσόφων. Ἐν τοσούτῳ δέ, διαπλαττομένης τῆς λυρικῆς ποιήσεως, καθόσον ἐλεπτύνετο εἰς τὰς αὐλὰς τῶν τυράννων καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος, κατέστη ἀναγκαῖα εἰς τὰς καθ' ἑκάστην προσδουούσας δημοκρατικὰς πόλεις καὶ ἡ μόρφωσις τῆς μουσικῆς καὶ ὀρχηστικῆς (τοῦ τεχνικῶς ὀρχεσθαι), διότι αὗται ἀπετέλουν συστατικὰ μέρη τῆς ἐν χορῷ λυρικῆς. Ἀμφότερα δὲ αὗται αἱ τέχναι ἦσαν στενῶς συνδεδεμέναι μετὰ τῆς θεολατρίας καὶ θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, καθόσον εἰς πάσας τὰς ἐορτὰς ἦδον ᾠδὰς καὶ ὠρχύντο οἱ νέοι καὶ αἱ παρόντοι. Ἡ θρησκευτικὴ δὲ ὀρχησις ἦτον ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς εἶδους σοβαροῦ, καὶ συνίστατο εἰς τακτικὴν καὶ ῥυθμικὴν περὶ τὸν βω-

μόν κίνησιν· κατὰ τὴν διαφορὰν ὅμως τῶν ἑορτῶν ἐλάβανεν αὐτὰ καὶ διαφόρους μορφὰς καὶ χαρακτῆρας, μέχρις οὗ ἔφρατε τὸν κο-
λοφῶνα εἰς τὴν μιμικὴν ὄρχησιν, δι' ἧς ἐξεφράζοντο πράξεις τῶν
θεῶν καὶ ἡρώων κ. τ. ὅμ. — Ἐκ δὲ τῆς μεγάλης σημασίας, ἣν
ἀπέδιδεν ἡ ἀρχαιότης εἰς τοὺς τόνους τῆς μουσικῆς, κατὰ τε τὴν
ἀνυψοῦσαν καὶ ἐνθουσιάζουσαν καὶ κατὰ τὴν διαπλάττουσαν τὴν
ψυχὴν ἠθικὴν αὐτῆς δύναμιν (καὶ διὰ τοῦτο συνιστάτο ὑπὸ τῶν
Ἑλλήνων νομοθετῶν πρὸς ἐξημέρωσιν τῶν ἡθῶν) δυνάμεθα νὰ
συμπεράνωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν τῇ τέχνῃ ταύτῃ εἶχον φθά-
ση εἰς μέγαν βαθμὸν τελειότητος, ὅσον καὶ ἂν γνωρίζωμεν ὀλί-
γον τὴν ἀκριβῆ αὐτῆς ποιότητα. Ἐν τούτοις οἱ διαγωνισμοὶ τῆς
ψδικῆς καὶ ὄργανικῆς μουσικῆς ἀνῆκον εἰς τὰς παλαιστάτας θε-
σμοθεσίας τῶν Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα τῶν Σπαρτιατῶν. Πρὸ
πάντων δὲ μετεχειρίζοντο τὰ μετὰ χορδῶν ὄργανα, τὴν πανηγυ-
ρικὴν κυθάραν καὶ τὴν βάρβιτον, καὶ τὸν ἐκ τῆς Λυδίας εἰς τὴν
Ἑλλάδα μετενεχθέντα αὐλόν.

* * * Ἡ *λυρικὴ ποίησις* κατὰ τὰ εἶδη αὐτῆς. Καὶ ἡ *λυρικὴ*
ποίησις ἔλαβε τὴν γένεσιν αὐτῆς εἰς τὰς ἀκμαζούσας κατὰ τὴν
εὐπορίαν καὶ παιδείαν, καὶ διὰ τῶν εὐτυχῶν σχέσεων καὶ τοῦ
λαμπροῦ κλίματος εἰς χαρὰν καὶ ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς ῥεπούσας
Ἑλληνικὰς ἀποικίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Διακρίνεται δὲ εἰς τρία
κύρια εἶδη, τὴν *ἐλεγειακὴν*, τὴν *ιαμβικὴν* καὶ τὸ *μέλος*· προσέτι
δὲ εἰς πολλὰς ὑποδιαίρεσεις.

1) Ἡ *ἐλεγειακὴ*, εἰς ὁποῖα ἀναπτυσσομένη ποίησις, εἶνε·
ἀ.) *πολιτικῶν* εἰδῶν, οἷον τὰ ποιήματα τοῦ Ἑρσίου *Καλλίου*
(π. 730), ἐκ τοῦ ὁποῖου ἔχομεν εἰσέτι ἀπόσπασμα πολεμικῆς
ἐλεγείας, ἐν ᾗ ἐνθουσιῶν ὑπὸ φιλοπατρίας παρορμᾷ τοὺς συμπο-
λίτας αὐτοῦ εἰς ἀνδρεῖον κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀγῶνα· ὁ ἐκ τῆς Ἀτ-
τικῆς ἡ αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν *Τυρταῖος*, ὅστις ἐστάλη πρὸς βοή-
θειαν τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὸν δεύτερον Μεσσηνιακὸν πόλεμον (S
18), καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ λεγομένη *χωλότης* φαίνεται ὅτι εἶνε ἀλ-
ληγορικὴ ὑπαίνυξις τοῦ ἐλεγειακοῦ μέτρου· ὁ *Σόλων*, Ἀθηναῖος
σοφός, ποιητὴς καὶ νομοθέτης, ὅστις ἐνθουσίασε τοὺς συμπολίτας
αὐτοῦ διὰ τῶν ἐλεγείων πρὸς ἐπανάκτῃσιν τῆς νήσου *Σαλαμῖνος*,
ἄνθρωπος πολυμαθὴς καὶ μεγάλην ἔχων πείραν τοῦ κόσμου καὶ τῶν

ἀνθρώπων ἦσαν δ' ἡνωμένα εἰς αὐτὸν ἁρμονικῶς τὸ σοφᾶρὸν καὶ ἡ ἱλαρότης, ἡ φαντασία καὶ ὁ νοῦς.

β'.) Ἡ γνῶμικὴ ποίησις. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο διέπρεψεν ὁ *Θέογνις*, ὁπαδὸς τῆς ἐν Μεγάροις ἀριστοκρατίας, ἥτις κατελύθη ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν, καὶ ἐστερήθη τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ τὸν πλοῦτον. Ἐξορισθεὶς ἡ φυγὼν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἀνεκούφισε τὸ στήθος αὐτοῦ διὰ γνῶμικῶν ποιημάτων εἰς μέτρον ἐλεγειακόν, ἐν οἷς προτρῆται νέον τινὰ νὰ μένῃ σταθερὸς εἰς τὰ παλαιὰ φρονήματα, τὴν εὐκοσμίαν καὶ τὸ ψυχικὸν μεγαλεῖον τῶν εὐγενῶν Δωριέων· μισθὸν δὲ τοὺς ὑπὸ κακῶν ἀξιωμάτων καὶ ἰδιοτελῶν αἰτίων παροπλανωμένους δημοκρατικούς, νὰ φεύγῃ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν. Ἡ ὑπερβολὴ ὄχλου παρεκτραπέντος μέχρι διανομῆς τῶν κτημάτων καὶ κοινοκτημοσύνης, μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων Θεαγένους (630—600) πάντα χαλινὸν ἀποπτύσαντος, ἐπιβαλόντος δὲ χεῖρα εἰς τὰ κτήματα καὶ τὴν ζωὴν τῶν πλουτίων πολιτῶν, ἔωλλε νὰ ἐμπλήσῃ παντὸς χρηστοῦ πολίτου τὴν καρδίαν ἀγανακτήσεως καὶ πόνου. Ὁ δὲ Μιλήσιος *Φακυλίδης* (π. 550) ἦτο γνῶμικὸς ποιητὴς γέμων ἠθικῶν διδασκαλιῶν καὶ ἀποφθεγμάτων, αὐστηρὸς παρατηρητὴς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, καὶ ἀνυψούμενος διὰ τῆς συνειδήσεως τῆς ἰδίας ἀξίας ὑπεράνω τοῦ κόσμου, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐπικρίνῃ καὶ περιφρονῇ τοὺς γείτονας αὐτοῦ. Εἰς τὴν γνῶμικὴν ποίησιν ἀνήλousi προσέτι καὶ τὰ ἐπιγράμματα (ἐπιγραφαί), ἅτινα εἰς ὀλίγα δίστιχα ἐκφράζουσι νέον ἢ γενναῖον στοχασμόν, διὰ τίνος οἰονεὶ ἐξ ἀπροσδοκήτου ἐπερχομένης φράσεως. Εἰς τὸ εἶδος δὲ τοῦτο διέπρεψε μάλιστα *Σιμωνίδης ὁ Κεῖος* διὰ τῆς περιφρόνου ἐπὶ τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων ἐπιγραφῆς. Καὶ ὁ *Κριτίας* δέ, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀριστοκρατικοῦ κόμματος (§ 46), διεκρίθη ὡς ἐλεγειακὸς ποιητὴς.

γ'.) Ἡ ἐρωτικὴ ποίησις ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Κολοφώνιου *Μιμνέρμου*, κατοικοῦντος ἐν Σμύρνῃ, ὅστις εἰς βαρύθυμα καὶ σφοδρὰ ἄσματα, συνοδευόμενα ὑπὸ τοῦ αὐλοῦ, ψάλλει τὸν πόνον ἐρωτος δυστυχούς, καὶ παραπονεῖται διὰ τὸ γῆρας, τὸ ὅποιον ἐξασπνίζει τὴν ἀπόλαυσιν τῆς καλλονῆς καὶ τοῦ ἔρωτος. Διάδοχοι δ' αὐτοῦ εἶνε οἱ Κολοφώνιοι *Ἀρτίμαχος* καὶ *Ἑρμειάναξ*, ὧν ὁ μὲν πρῶ-

κος εἶνε γνωστὸς ὡς φίλος τοῦ Πλάτωνος, ὅστις λέγεται ὅτι καὶ ἐπῆνεσε τὴν εἰς τὴν ἡγαπημένην αὐτοῦ Ἀδὴν ἐλεγείαν· τὰ ἀπολεσθὲν ὅμως μέγα ἔπος αὐτοῦ Θηβαῖς ἦτο πολὺ μακρολόγον, καὶ ἔσφερετο νεαρᾶς ἀκμῆς καὶ χάριτος· ὁ δὲ δεύτερος ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀλεξάνδρου.

2). Ἡ *Ἰαμβικὴ ποίησις*. Ἐφευρετὴς τοῦ εἶδους τούτου θεωρεῖται ὁ Πάριος Ἀρχιλόχος (π. 700). Ἡ διὰ τῆς χρήσεως νέου εἶδους στίχων ὑψωθείσα δύναμις τῶν σκωπτικῶν αὐτοῦ ποιημάτων δηλοῦται ἐκ τοῦ λεγομένου, ὅτι καταφρονησάσης μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ Λυκάμβου τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, κατεδίωξε τὴν ὅλην οἰκογένειαν μὲ τοὺς ἰάμβους, καὶ τὴν ἔφερεν εἰς τοιαύτην ἀπελπίσιν, ὥστε ἠυτοκτόνησαν ὁ τε πατήρ καὶ ἡ κόρη. Διήγαγε δὲ βίον πολυτάραχον, μέρος μὲν ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς τὰς νήσους, μέρος δὲ ἐν Ἰταλίᾳ, μέχρις οὗ ἐπανελθὼν εἰς Πάρον ἐφονεύθη μαχόμενος ἀνδρείως κατὰ τῶν Ναξίων. Ὁ βίος αὐτοῦ, ἀνῆσυχος καὶ ὑπὸ ἀπορίας στενοχωρούμενος, διμερίσθη μεταξὺ τῶν ταλαιπωριῶν τοῦ στρατιωτικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῆς ἀρίστης καλλιτεργείας τῆς ποιήσεως. Εἰς τὸν διὰ πολλοὺς λόγους πολῦτιμον ἄνδρα τοῦτον συνέρρευσαν αἱ διαφορώταται διαθέσεις, καὶ διήγειραν ἰδιόρρυθμον ἐπαλλαγὴν τῶν παθῶν. Ὡς δὲ περὶ τοῦ Ἀρχιλόχου, οὕτω λέγεται καὶ περὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἰππώνακτος τοῦ Ἐφεσίου (π. 540), τοῦ ἐφευρετοῦ τοῦ χωλοῦ ἰάμβου (χωλιάμβου, εἶδους μέτρου, καθ' ὃ ὁ τελευταῖος ποὺς μεταβάλλεται εἰς σπονδεῖον), ὅτι ἠνάγκασε διὰ τῶν σκωπτικῶν αὐτοῦ ποιημάτων νὰ αὐτοκτονήσῃ δύο ἀνδριαντοποιοί, οἵτινες εἰς τινα ἀνδριάντα τοῦ ποιητοῦ εἶχον παραστήσῃ ὑπερβολικῶς μετὰ χαιρεκάκου μυκτηρισμοῦ τὴν ἀσχηρὸν μορφήν τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ τὸ δύσμορφον σῶμά του. Ἡ ἀπορία ὅμως καὶ οἱ διωγμοὶ κατέστησαν αὐτὸν μεμψίμοιρον καὶ στρυφνόν. *Σιμωνίδης* δ' ὁ Σάμιος, ἐνεκα τῆς εἰς Ἀμοργὸν μετοικήσεως αὐτοῦ καὶ Ἀμοργένος ἐπικαλούμενος (π. 680), ἐποίησε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ποίημά τι περὶ γυναικῶν, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἔχομεν εἰσεῖτι ἀπόσπασμά τι. Αἱ γυνῶραι αὐτοῦ καὶ δοξαsaίαι, καίτοι θεμελιούμεναι ἐπὶ αὐστηρᾶς ἠθικῆς, ἐξαγγέλλουσι στρυφνὸν καὶ σχεδὸν μεμψίμοιρον παρατηρητὴν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τὰ σκοτεινὰ μέρη τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἤγγισαν αὐτὸν περισσότερον.

αἱ ἱθαρεαὶ κλίσεις τῆς Ἰωνικῆς εὐαισθησίας.—Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἀνήκει καὶ ὁ εἰς ἰάμβους γραφόμενος μῦθος τῶν ζῶων, ὅστις κατὰ τὰ λεγόμενα ἐφευρετὴν αὐτοῦ ἔχει τὸν Φρύγα δούλον *Αἰσωπον*, καὶ ὀνομάζεται *Αἰσώπειος* μῦθος. Αἱ περιπέτεται τῆς ζωῆς τοῦ Αἰσώπου εἶνε ἄγνωστοι, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἀποτελοῦνται ἐκ μύθων. Λέγεται δ' ὅτι ἦτο μικρόσωμος καὶ κακοφυής, ὑπερέστηεν εἰς διαφόρους κυρίους ὡς δούλος, καὶ τέλος κατεκρημνίσθη ἀπὸ τινος βράχου ὑπὸ τῶν Δελφῶν, τοὺς ὁποίους εἶχε προσβάλῃ εἰς τοὺς σκωπτικούς αὐτοῦ μύθους. Οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ γνωστοὶ ἐν χωλιάμβοις μῦθοι εἶνε τοῦ *Βαβρίου* (π. 206. π. X.), ὅστις διέταξε καὶ ἐπεξεργάσθη αὐτοὺς κατ' ἀρχαιοτέρας συλλογὰς εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας ἢ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου.—Κατὰ τὸ περιεχόμενον ὁ μῦθος πρέπει νὰ καταλέγεται εἰς τὴν διδακτικὴν ποίησιν, διότι ἡ διδασκαλία εἶνε κύριος σκοπὸς τῆς συντόμου, καὶ μετὰ τοῦ φυσικοῦ βίου, μάλιστα δὲ τοῦ βασιλείου τῶν ζῶων, συνδεδεμένης ἀφηγήσεως.

3) Τὸ μέλος, ἦτοι ἡ *λυρική* κατὰ τὴν στενωτέραν σημασίαν, ἦτο σφιγκτότατα συνδεδεμένον μετὰ τῆς μουσικῆς καὶ ὀρχήσεως. Ποικιλία τοῦ μέτρου τῶν στίχων, διαίρεσις εἰς στροφὰς καὶ τις πρὸς ᾧδὴν καὶ ὄρχησιν ἀριμόδιος ῥυθμός, εἶνε οὐσιώδεις ιδιότητες τοῦ εἶδους τούτου. Ἡ δὲ παρὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Σικελίᾳ Δωριέων διαμορφωθείσα *Δωρὶος* *λυρική* εἶχε κυρίως σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Δωρικοῦ Ἀπόλλωνος, διὰ τὰς ἐορτάς τοῦ ὁποίου ἦσαν προσδιωρισμέναι ᾠδαὶ ἐγκωμιαστικαί, παιᾶνες, ἡγούμενοι μετ' ὀρχήσεως χοροὶ, καὶ ὕμνοι. Τῶν Δωριέων ποιητῶν ὑπερέχει ὁ ἐκ Σάρδεων *Ἀλκμάν* (π. 620), ὅστις μετέπειτα κατ' ἐκκλῆσιν ἐν Σπάρτῃ πρῶτον μὲν ὡς δούλος, ὑπερον δὲ ὡς ἀπελεύθερος εἰς τὴν ἐπὶ ἀντιστροφικῶν νόμων θεμελιωμένην καὶ μετὰ τῆς μουσικῆς καὶ ὀρχηστικῆς συνδεδεμένην ποίησιν αὐτοῦ κατοπτρίζεται ὁ πολιτικός καὶ ἠθικός βίος τοῦ Σπαρτιάτου· δεκαετηρίδας δὲ τινος μετ' αὐτὸν ἥκμασεν ὁ ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Ἰμέρας *Στησίχορος* (π. 600), ποιητὴς γόνιμος καὶ πολὺ φημισθείς, ὅστις εἰς μορφήν *λυρικὴν* κατώρθωσε νὰ περιβάλῃ ἐπιτηδεύως ὕλην ἐπικήν (ἡρωϊκοὺς μύθους).—Τελειότατον ὅμως ἐμφανίζεται τὸ μέλος παρὰ τοῖς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ *Αἰολεῦσιν*, ὅπου εἶχεν ὀλιγωτέραν

σχέειν πρὸς τὴν δημοσίαν τοῦ θεοῦ λατρείαν ἢ τὸν κοινωνικὸν βίον. Οἱ Διολεῖς λυρικοὶ ἀνέπτυξαν τὰ ἐνδόμυχα τῆς ψυχῆς, καὶ ἔκαμαν τὸ μέλος παλαιστραν τῶν αἰσθημάτων αὐτῶν καὶ ἐμπειριῶν· ἐδημιούργησαν δὲ τὸ πρῶτον ἔκφρασιν τινα ἀνάλογον πρὸς τὰς μυστικωτάτας κινήσεις τῆς καρδίας, καὶ ἐνύφαναν τὰ ἀντικείμενα τῆς μελικῆς ποιήσεως εἰς ζωηράν εἰκόνα ψυχῆς εὐεγέρτου· αὐτοῦ ἐξωγραφήθησαν πόθος καὶ πόνος, πρὸ πάντων δὲ τὸ πάθος τοῦ ἔρωτος καὶ οἱ ἀγῶνες τῆς κοινότητος τῶν πολιτῶν, εἰς κάτοπτον λαμπρόντων χρωμάτων. Ἐξ αὐτῶν δὲ διεκρίθησαν ὁ Μιτυληναῖος *Ἀλκαῖος* (π. 610), μέγας ὡς αἰοιδὸς καὶ μαχητῆς ἅμα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Λεσβίων, ἀν καὶ κατὰ πρῶτον ἠγωνίσθη μόνον ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως. Ἐχθρὸς δ' ὢν τοῦ Πιττακοῦ, τοῦ φιλοπάτριδος καὶ εὐγενοῦς κυριαρχοῦ τῆς Λέσβου, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν πατρίδα, ἕως οὗ, συνδιαλεχθεὶς πρὸς αὐτόν, ἠδυνήθη πάλιν νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω. Κατ' αἰσθησιν πάθος ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἄλλοτε μὲν ψάλλουσι μόχθους καὶ δυστυχίας τῆς ἐξορίας, ἄλλοτε δὲ εὐφροσύνας γλυκείας κατὰ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἔρωτος. Ἡ δ' ἐκ Μιτυλήνης Σαπφώ, ἐνθουσιώδης ψάλτρια τοῦ ἔρωτος, φαίνεται ὅτι ἐδυσφημίσθη ἀδίκως ὡς ὑποκύψασα εἰς ὑπερβολικὴν φιληθονίαν καὶ βίον ἀνήθικον. Καὶ ἐξ ἐκείνου μὲν προέρχεται τὸ *Ἀλκαϊκόν*, ἀπὸ ταύτης δὲ τὸ *Σαπφικόν* μέτρον. Ὁ ἐκ τοῦ Ῥηγίου *Ίβυκος* (π. 540) ἔζησεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Σαμίου Πολυκράτους, καὶ λέγεται ὅτι ἀπωλέσθη ὑπὸ χειρὸς ληστρικῆς (καὶ γέραναι τοῦ *Ίβυκου*)· ἐμίμετο δὲ εἰς τὰς μυθικὰς ᾠδὰς τὸν συντοπίτην αὐτοῦ Στησίχορον, καὶ προσέτι ἔψαλε τὸν ἔρωτα μετ' Διολικοῦ πυρὸς καὶ φλογὸς πάθους σφοδροῦ. Καὶ ὁ Τῆϊος δὲ *Ἀνακρέων* ἔζησε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν λαμπρὰν αὐλὴν τοῦ Σαμίου Πολυκράτους, μέχρις οὗ ἀπεδήμησεν εἰς Ἀθήνας, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πεισιστρατίδου Ἰππάρχου. Θεωρεῖται δὲ ὡς ὑπόδειγμα τῆς ἐρωτικῆς ποιήσεως, διότι μεταξὺ τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ ποιημάτων ὑπερβαίνουναι μάλιστα κατὰ τὸ πλῆθος τὰ εἰς τὸν ἔρωτα καὶ τὴν εὐθυμίαν τῶν συμποσίων ἄσματα. Ἀνὴρ χαίρων εἰς τὸν βίον καὶ ἀπολαυστικὸς τοῦ κόσμου, ἐγκωμιάζει εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ἐξέχοντα κατὰ τὴν

ῥαίαν γλῶσσαν, τὴν καλὴν μορφήν καὶ ποικιλίαν τῆς στιχοῦρας, τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς, τὴν εὐφροσύνην καὶ τὸν ἔρωτα. Τὰ γνήσια ὅμως ποιήματα τοῦ Ἀνακρέοντος παρεμορφώθησαν καὶ ἐξηφανίσθησαν σχεδὸν παντελῶς ὑπὸ τῶν μιμητῶν αὐτοῦ· τὰ δ' ἐτι περιωζόμενα Ἀνακρεόντεια ἄσματα, ἐν οἷς πολυότρικος γέρων, χαίρων εἰς τὴν ζωὴν, ἐνθουσιᾷ μετὰ νεανικῆς εὐθυμίας πρὸς οἶνον καὶ ἔρωτα, προέρχονται ἐκ χρόνων μεταγενεστέρων. Ἀλλὰ τελειότατα λυρικά ποιήματα εἶνε τὰ τοῦ Σιμωνίδου καὶ Πινδάρου, οἵτινες ἤρσαν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς νικηφόρου δάφνης ἐν τῇ ποιητικῇ τέχνῃ. Ὁ Σιμωνίδης ἐζήσεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν Ἀθήναις εἰς τὸν περὶ τὸν Ἰππαρχον συναθροισθέντα κύκλον τῶν ποιητῶν, ἔπειτα δ' ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπου ἐξύμνησεν ἀντὶ χρημάτων τοὺς πλουσίους δυναστικούς οἰκους τῶν Ἀλευαδῶν κ. ἄλλ., καὶ ἐπέσυρεν εἰς ἑαυτὸν τὸ ὄνειδος, ὅτι ἐκολάκευσεν ἡγεμόνας καὶ παρεσίτησεν, ἂν καὶ συνείθιζεν ἐνιαχοῦ νὰ λέγῃ εἰς τοὺς δυνάστας κατὰ λεπτότατον τρόπον τὴν ἀλήθειαν. Κατὰ τὴν ἐνθουσιώδη δ' ἐποχὴν τῶν Περσικῶν πολέμων, διὰ τοὺς ὁποίους ὤρισε λαμπρόν τι ποίημα, ἐζήσεν πάλιν ἐν Ἀθήναις συναναστροφόμενος τὸν Θεμιστοκλέα, καὶ ἔπειτα ἀνεχώρησεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἰέρωνος, ὅπου ἀπέθανε τὸ ἐνενηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, στεφθεὶς καὶ νικήσας εἰς πολλοὺς ποιητικούς διαγωνισμούς. Ὅσον δ' ἀνεγνώρισε καὶ ἐτίμησε σύμπασα ἡ ἀρχαιότης τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ μεγαλοφυΐαν, τοσούτον πάλιν ἤλεγξε πικρῶς τὴν φιλοκέρδειαν καὶ φιλαργυρίαν αὐτοῦ· ἐν τούτοις τὰ ποιήματα αὐτοῦ οὐδαμοῦ φέρουσιν ἔχνη ὠνίου. Ὁ Σιμωνίδης ὑπῆρξεν ἐπιδέξιος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου εἰς τὸ θέατρον τῆς εὐρυτάτης Ἑλληνικῆς κοινωνίας, ὅπερ προσέφερεν εἰς αὐτὸν πληθὺν ἐμπειρίας, προέβαινε δὲ μετ' ἀσφαλείας καὶ λεπτῆς συμπεριφορᾶς· ἢ ἐν τῷ βίῳ σύνεσις αὐτοῦ εἴξευρε νὰ κατεξουσιάζῃ πᾶσαν σχεσίαν, καὶ νοῦς δόξυς, βοηθούμενος ὑπὸ ἀστείότητος καὶ ἐκφράσεων ἀγχινοίας, καθίστων αὐτὸν ἱκανὸν νὰ εὕρισκῃ ἀπανταχοῦ τὴν ὀρθὴν μέσσην ὁδόν. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ εἶνε ποικίλων εἰδῶν, καὶ ἐξέχουσι κατὰ τὴν γλαφυρότητα, λεπτότητα τῆς φιλοκαλίας καὶ κομψότητα· οὐδὲ στεροῦνται δυνάμεως, ἂν καὶ δὲν φθάνωσι τὸ μέγα ὕψος τοῦ Πινδάρου. Ὁ δὲ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Βακχυλίδης ἐδοκίμασε μὲν νὰ ἐξά-

κολουθήτη τὸν αὐτὸν δρόμον, ἀλλὰ δὲν ἔφθασε τὴν δόξαν τοῦ
 θείου αὐτοῦ. Πίνδαρος δ' ὁ Βοιωτός, ἐκ τῶν παρὰ τὰς Θήβας Κυ-
 νὸς Κεφαλῶν, ὑπῆρξεν ὁ ἐπισημότερος λυρικός ποιητὴς τοῦ Ἑλ-
 ληνικοῦ ἔθνους, τιμώμενος καὶ ἐπιζητούμενος οὐχὶ ὀλιγώτερον ὑπὸ
 τῶν δημοκρατικῶν πόλεων, ἢ παρὰ τῶν αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων καὶ
 τῶν πλουσίων εὐγενῶν αἰκογενειῶν. Τὸ δὲ συμβεβηκός, ὅτι τὰ
 πλεῖστα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἐποίησε κατὰ παραγγελίαν καὶ
 ἐπὶ μισθῷ, οὐδόλως ἡμαύρωσε τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ καὶ τὴν τι-
 μήν, διότι οὐδέποτε ἐξευτελίσθη μέχρι κολακείας, καὶ εἰς τὰ κατὰ
 διαφόρους περιστάσεις συντεθέντα ποιήματα αὐτοῦ εἰζέυρε νὰ βλέ-
 πῃ πάντοτε πρὸς τοιαύτας ἐπόψεις, αἵτινες ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐνθου-
 σιάσωσι τὸν ἀληθῆ ποιητὴν. Ὁ Πίνδαρος ἔλαμψεν εἰς ὅλα τὰ εἴ-
 δη τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἀπὸ τοῦ πανηγυρικοῦ παιᾶνος καὶ τοῦ
 ἐνθουσιαστικοῦ διθυράμβου μέχρι τῶν εὐθύμων ᾠσμάτων τῶν δελ-
 πῶν (σκολιῶν). τὰ ἐπινίκια ὅμως αὐτοῦ, πρὸς λάμπρυνσιν τῶν
 εἰς τοὺς μεγάλους ἔθνικούς ἀγῶνας, ἐν Ὀλυμπίᾳ, Δελφοῖς κτλ.
 στεφανουμένων νικητῶν, εἶνε οἱ μαργαρίται τῆς ποιήσεώς του. Οἱ
 ἐπινίκιοι δ' οὗτοι ὕμνοι ἐψάλλοντο ὑπὸ χοροῦ ἢ εἰς τὴν παλαίστραν
 κατὰ τὴν πανήγυριν, ἢ κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν τὸν διαγωνισμόν
 συμπόσιον (κῶμον), ἢ κατὰ τὴν προπομπὴν τοῦ νικητοῦ, ἢ κατὰ
 τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα του, ἢ κατὰ τινὰ ἐπὶ τούτῳ
 διακοσμουμένην πρὸς εὐχαριστίαν ἑορτὴν ἐν τῷ ναῷ (ἢ κατὰ ὕστε-
 ρον ἑορτὰς πρὸς ἀνάμνησιν). Εἰς τοὺς ὕμνους δὲ τούτους συνέπλεκε
 πάντοτε τὴν δόξαν τοῦ νικητοῦ μετὰ τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ
 παρελθόντος τῆς φυλῆς καὶ πόλεως, ἐκ τῆς ὁποίας κατήγετο, καὶ
 συνεβούλευε πάντοτε νὰ φέρωσιν ἀξίως τὴν μετὰ κόπων ἀποκτη-
 θεῖσαν εὐτυχίαν καὶ νὰ ὠφελῶνται ἐξ αὐτῆς, ἢ νὰ ἐπαυξάνωσι
 τὴν ἐπιδειχθεῖσαν δεξιότητα καὶ δι' ἄλλων προσέτι ἀρετῶν· διότι
 τὸ μάλιστα ἐνδόμυχον στοιχεῖον αὐτοῦ ἦτον ἡ εὐσέβεια καὶ θρη-
 σκευτικὴ παιδεία, ἐφ' ᾧ ἐρείδονται ἡ ἱλαρὰ ψυχικὴ ἡσυχία τοῦ
 μελικοῦ τούτου, ἡ σταθερότης τοῦ χαρακτήρος καὶ ἡ ὀξυδερκεία
 τοῦ βλέμματός του. Ἡ δὲ ὑψηλὴ φαντασία, ἥτις ὁδηγεῖ πολλάκις
 αὐτὸν εἰς τὰς τολμηροτάτας εἰκόνας καὶ παρομοιώσεις, ἢ πλήρης
 γνωμικῶν καὶ πανηγυρικῆ γλῶσσα, αἱ ταχεῖαι καὶ ἀπροσδόκητοι
 μεταβάσεις, καθιστῶσι πολλάκις τὰ ποιήματα αὐτοῦ σιοτεινὰ καὶ

ἑκατάληπτα· διὸ ἐν τῇ ἀρχαίότητι ἤδη εἶχον γραφῇ εἰς αὐτὰ ὑπομνήματα. — Ἐκτὸς τῆς Σαπφούς, διέπρεψαν προσέτι πολλὰ ἄλλαι γυναῖκες ὡς ποιήτριαι, ἐν αἷς ἡ ἐκ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Τανάγρας *Κόρινθα* (π. 500), γυνὴ ἐξέχουσα κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καλλονήν, ἔχουσα δὲ γνωριμίαν μετὰ τοῦ συντοπίτου αὐτῆς Πινδάρου. — Ἀλλὰ τὸ ἐνθουσιαστικώτατον εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως εἶνε ὁ μετὰ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου συνδεδεμένος *διθύραμβος*, ἐν ᾧ ἐπικρατεῖ ἔμπνευσις ἐνθουσιῶσα μέχρι μανίας. Εἰς τὸ εἶδος δὲ τοῦτο διέπρεψεν ὁ διὰ τοῦ περὶ αὐτοῦ λεγομένου λαμπρυνθεὶς Λέσβιος *Ἀρίων* (§ 22.), ὅστις ἔδωκεν εἰς τὸ Βακχικὸν τοῦτο τῶν ἑορτῶν ἄσμα χαρακτῆρα τεχνικὸν καὶ ἄξιοπρεπῆ, διοργανίσας νὰ ψάλλωσιν αὐτὸ χοροί, στρεφόμενοι περὶ τὸν καίοντα βωμὸν τῶν θυσίων.

* Ἡ *Ἑλληνικὴ μουσικὴ*. Δημιουργὸς τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς ἀναφέρεται ὁ Λέσβιος *Τέρπανδρος* (π. 677), λαβὼν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ εἰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις τὸ ἄθλον τῶν μουσικῶν ἀγώνων, καὶ μεταβαλὼν τὴν τετράχορδον κιθάραν εἰς ἐπτάχορδον, περιλαμβάνουσαν ἐν ταῖς φωναῖς καὶ τὴν διὰ πασῶν. Πιθανῶς δ' ὥρισε καὶ τὴν σχέσιν τῶν ἁρμονιῶν ἢ νόμων, ὧν ὑπῆρχον κατ' ἀρχὰς τρεῖς· ὁ σοβαρὸς καὶ πανηγυρικὸς *Δώριος*, ὁ ἐγείρων ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐμποιῶν μανίαν *Φρύγιος* καὶ ὁ διὰ τῆς ἀπαλότητος αὐτοῦ ἡπίως καὶ γλυκυθύμως διαθέτων *Λύδιος*, εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθη βραδυτέρον καὶ ὁ *Ἰωνικὸς* μετὰ μαλθακοῦ καὶ ὁ *Διολικὸς* μετ' ἐμπαθοῦς καὶ ζωηροῦ χαρακτῆρος. — Ἐφευρετῆς δὲ τοῦ αὐλοῦ καὶ τοῦ ἐναρμονίου εἶδους τῶν ῥυθμῶν ἐθεωρεῖτο ὁ *Φρὺξ Ὁλυμπος*, τοῦ ὁποίου αἱ βιωτικαὶ περιπέτειαι εἶνε κεκαλυμμένα εἰς βαθὺ σκότος, καὶ διὰ τοῦτο ἐπίστευσαν ὅτι ἔπρεπε νὰ διακρίνωσι δύο ταυτωνύμους ἄνδρας. Χαρακτῆρα δὲ πανηγυρικῶς ὑψηλὸν καὶ εἰς τὴν ἡθικῇ τῷ τρόπῳ καθησάχασιν τῶν τε παραγμένων πνευμάτων ἁρμόζοντα, ἔλαβεν ἡ Ἑλληνικὴ μουσικὴ διὰ τοῦ *Θαλήτα*, τοῦ ἐκ τῆς Γόρτυνος τῆς Κρήτης, τῆς πατρίδος τῆς ἐνόπλου ὀρχήσεως. Ἡ φήμη αὐτοῦ εἶχε διαδοθῇ τοσοῦτον, ὥστε προσελήθη εἰς τὴν Σπάρτην πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης.

* § 26. Ἡ ἀρχαιοτάτη φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων. Ἐξυπνίς

ζομένης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῆς αὐτοσυνειδήσεως, ἀρχίζει ἡ ψυχὴ, ἐκ τῶν τεταραγμένως πρὸς ἀλλήλας θεουσῶν αἰσθήσεων καὶ παραστάσεων, νὰ ἐξεργάζεται γινώσκιν, καὶ τοῦτο τὸ αὐτὸν γινώσκειν εἶνε ἡ ἀρχὴ τοῦ φιλοσοφεῖν, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ ἀποκτήσῃ εὐκρινεῖς ἰδέας περὶ τε τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ πραγμάτων καὶ σχέσεων, καὶ περὶ τῶν ἐν αὐτῷ κινήσεων καὶ καταστάσεων. Κατὰ τὴν ἐξύπνισιν δὲ ταύτην τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐστράφη κατ' ἀρχὰς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον τῶν ἐμφανίσεων, καὶ ἐδοκίμασε τὴν νεανικὴν αὐτοῦ δύναμιν εἰς τὴν ἀνερεύνησιν τῆς φύσεως. Ἀλλ' ἐν ᾧ πρὸς τοῦτο ὁ θεωρητικὸς κάτοικος τῆς Ἀνατολῆς ἐνεθάθυε μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς συννοίας εἰς τὴν φύσιν, μεθ' ἧς ἦτο συνδεδεμένη ἡ θρησκεία αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἤδύνατο νὰ χωρισθῇ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὡς ἀντικείμενον, ὑψώθη ὁ εὐεργετος Ἑλλήν ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ προσεπάθησε νὰ εἰσδύσῃ εἰς αὐτὴν καὶ τὴν κατεξουσίασῃ. Ὅθεν ἡ ἀρχαιοτάτη φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων εἶνε *γυσικὴ φιλοσοφία*, ἡ δὲ τάσις αὐτῆς ἐδηλώθη εἰς τοῦτο, ὅτι ἐξήτει νὰ θεμελιώσῃ ἐν τῇ ποικιλίᾳ τοῦ φαινομένου κόσμου τὴν ἐνότητα καὶ ἐν τῇ ἀενάῳ μεταβολῇ τὸ σταθερόν. Ἐν ταύτῃ δ' ἐξεδηλώθησαν τρεῖς διευθύνσεις* ὁ γυσικὸς τοῦ θεωρεῖν τρόπος τῆς Ἰωνικῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἐξεδέχετο τὸν κόσμον κατὰ τὴν πρὸς τὰς αἰσθήσεις ἐμφάνισιν αὐτοῦ, καὶ ἡρξάμενος τὴν πρώτην αἰτίαν τῶν πραγμάτων, καὶ ὁ ἠθικὸς τῆς Δωρικῆς καὶ Πυθαγορείου σχολῆς ἐν τῇ Κάτῳ Ἰταλίᾳ, ἥτις ἐξέταζε τὰς ἐσωτερικὰς αἰτίας τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κόσμου, πῶς δηλ. ἐγκείται ὁ νόμος καὶ ἡ ἀρμονία κατὰ τὸν ἠθικὸν ὁρισμὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ εἰς αὐτὰ τοῦ κόσμου τὰ θεμέλια. Τρίτην δὲ διέυθυνσιν ἔλαβεν ἡ φιλοσοφικὴ ἐρευνα παρὰ ταῖς Ἑλεάταις (ἐν τῇ Ἑλέᾳ τῆς Κάτῳ Ἰταλίας), οἵτινες παρέστησαν ὡς ὑπερτάτην ἀρχὴν τὴν ἰδέαν τοῦ ὄντος καὶ τῆς ἐνότητος, καὶ ἐξελάμβανον τὸν Θεὸν καὶ τὸν Κόσμον ὡς ἓν. Ὡς δὲ ἐκεῖναι αἱ δύο διαμόρφωσαν τὴν γυσικὴν καὶ ἠθικὴν ἐποψὶν τῆς φιλοσοφίας, οὕτως ἡ Ἑλεατικὴ τὴν διαλεκτικὴν καὶ λογικὴν.

* 1. Ἡ Σχολὴ τῶν Ἰώνων φιλοσόφων προσέβαλεν ἑαυτῇ τὸ πρόβλημα, νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἐν τῇ φύσει φαινόμενα ἐκ τῶν δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων αὐτῆς τῆς ὕλης. Πρὸς τοῦτο δ' ἐχάραξε διπλῆν

δδόν, μίαν δυναμικήν, ἐν ᾗ παρεδέχθη μίαν μόνην, ὡς βάσιν ὄλων τῶν πραγμάτων κειμένην, πρωτόγονον ὕλην (ἢ πρωτόγονον δύναμιν), ἐξ ἧς ἀνεπτύχθη καὶ ἐμορφώθη διὰ πυκνώσεως καὶ ἀραιώσεως ὁ φαινόμενος κόσμος, οὕτως ὥστε πᾶν ὅ, τι γίνε-
ται ἐν τῇ φύσει πρέπει νὰ ἐξηγητῇται ἐκ μεταβολῆς τινος ταύτης τῆς πρωτογόνου ὕλης, καὶ μίαν μηχανικήν, καθ' ἣν ἐνόμισαν ὅτι πάντα τὰ πράγματα περιέχονται εἰς μίαν ἔμμονον καὶ πρωτό-
γονον ὕλην, καὶ διαμορφοῦνται διὰ χωρίσεως καὶ ἐνώσεως, οὕτως ὥστε δὲν παρεδέχοντο οὐδὲν ἰδιάζον γίνεσθαι, οὐδὲ μίαν μετα-
βολὴν τῆς ποιότητος, ἀλλ' ἤθελον νὰ ἐξηγήσωσι τὰ πάντα ἐκ τῆς μεταβολῆς τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων ἐν τῷ χώρῳ. Καὶ εἰς
μὲν τὴν πρώτην σχολὴν ἀνήκουν· ὁ Θαλῆς, ὅστις παρέστησεν ὡς
πρώτην ἀρχὴν τὸ ὕδωρ, ὁ Ἀναξίμενης καὶ Διογένης ὁ ἐξ Ἀπολ-
λωνίας, οἵτινες τὸν ἀέρα, ὁ Ἡράκλειτος, ὅστις τὸ πῦρ καὶ ὁ
Φερεκύδης, ὅστις τὸν αἰθέρα καὶ τὴν γῆν· εἰς δὲ τὴν ἄλλην ὁ
Δημόκριτος, Δεύκιππος καὶ Ἀναξαγόρας, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι ὁ
κόσμος ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἐνώσεως ἀπλῶν καὶ ἀδιακρίτων θεμελιω-
δῶν στοιχείων, ἅτινα οἱ μὲν δύο πρῶτοι ὠνόμαζον ἄτομα, ὁ δὲ
τελευταῖος ὁμοιομερείας. Δυσπαρεστηθέντες διὰ τὸν ἐπαυξανόμενον
πολιτικὸν σάλον τῆς Ἰωνικῆς αὐτῶν πατρίδος, ὅστις ὑπήγαγε
κατὰ μικρὸν τὰς παρακμαζούσας πόλεις εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Περ-
σίας, κατέφυγον οἱ φυσικοὶ οὗτοι φιλόσοφοι εἰς τὸν κόσμον τῶν
ἰδεῶν, καὶ ἐκ τῶν περὶ τῆς αἰωνίου γενέσεως καὶ φθορᾶς τοῦ φαι-
νομένου κόσμου παρατηρήσεων ἐδημιούργησαν τὴν βαρύθυμον ὑπο-
χώρησιν εἰς τὴν πορείαν τῆς φυσικῆς ἀνάγκης.

α) Δυναμικοὶ φυσικοί. Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (640—548), ἀνὴρ τι-
μώμενος μεγάλως ὡς πολιτικὸς καὶ ἀστρονόμος, καὶ συγκαταριθμηθεὶς ὑπὸ τῆς
ἀρχαιότητος εἰς τοὺς ἑπτὰ σοφούς, θεωρεῖτο ὡς δημιουργὸς τῆς σχολῆς τῶν
Ἰωνίων φιλοσόφων διὰ τοῦ ἀξιωματος, ὅτι ὁ κόσμος προέρχεται ἐξ ἀτε-
λοῦς σπερματικῆς καταστάσεως, ἥτις εἶνε ὑγρᾶς φύσεως ἢ ὕδωρ. Ἐπιδοθεὶς δ'
εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων καὶ Αἰγυπτίων διαπλασθεῖσαν ἀστρονομίαν, προεβί-
πεν ὁ Θαλῆς κατὰ πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας ἑκλειψὶν ἡλίου, ἥτις κατ' ἄλλους
μὲν συνέβη τὴν 28 Μαΐου 585 π. Χ., κατ' ἄλλους δὲ τὴν 30 Σεπτεμβρίου τοῦ
610. Ἐψευδε τοὺς ὀριζμένους θεούς, διότι εἰς αὐτὸν σύμπας ὁ κόσμος ἐφαίνετο
πλήρης τῆς θείας ζωῆς. Ὁ συμπολίτης αὐτοῦ Ἀναξίμενης (π. 540) ἀπόρρα-
ξε πλείοστον εἰς τὴν ἐν τῇ πρωτογόνῳ ὕλῃ ἐνοικοῦσαν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς, καὶ
ἐθελε θεμελιώδη ἀρχὴν τὸν ἀέρα, ὅστις εἰς μὲν τὴν πορείαν τοῦ ἀέμου ἀναγ-
γέλλεται ὡς αὐτοκίνητος δύναμις, εἰς δὲ τὴν ἀναπνοὴν ὡς αἰτία τῆς ζωῆς. Ἡρῶδ

τέτον συμφωνεῖ κατὰ τὰ οὐσιώδη ὁ ἐξ Ἀπολλωνίας Διογενῆς (π. 460), ὅστις ἐθεώρει τὸν αἶρα τοῦτον ὡς πνεῦμα δημιουργικόν. Ὁ δ' ἐκ Σύρου Φαρεκίδης (π. 540), παρεδέχθη μίαν ἐνεργητικὴν ἀρχήν, τὸν αἰθέρα, καὶ μίαν παθητικήν, τὴν γῆν, ἀμφοτέρω δὲ συνδεσμένω διὰ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ διαμορφοῦται τὸ πᾶν. Ὁ Ἐφέσιος Ἡράκλειτος (π. 500), ἀνὴρ πρό- κριτος καὶ ἀριστοκρατικὰ φρονῶν, κράσις σκυθρωπῆς καὶ βεπούσης πρὸς τὴν μελαγχολίαν, θεωρῶν δὲ μετὰ περιφρονήσεως τὸ πλῆθος, ἀνέπτυξεν εἰς σκοτεινόν τι σύγραμμα εὐστήμα οἰκοδομηθὲν οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς θεω- ρίας, ἐν ᾗ ὥρισε μὲν πρωτόγονον διὴν τὸ πᾶν, συγχρόνως ὁμοῦς ἐδίδαξεν, ὅτι τὰ πάντα ὑπόκεινται εἰς μεταβολὴν ἀέννησον, ἐφ' ἧς ἰσχύει μοῖρα ἀναπόφευκτος. ὁ δὲ ἄνθρωπος πρέπει νὰ τείνῃ πρὸς τὴν ἀταραξίαν καὶ ψυχικὴν εἰρήνην.

β.) Μηχανικοί φυσικοί. Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος (π. 600), μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Θαλοῦ, ἐζήτησε τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἐν- νοίαν τῆς ὁροῦστος ἀπειρίας, τὴν ἀδιαίρετον θαλάσσαν ἀρχήν, ἐξ ἧς προέρ- χονται τὰ πάντα δι' αἰώνιου κινήσεως, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν πάλιν ἐπιστρέφουσι. Συγχρόνως δ' ἐγνωμάτευσεν τὴν σφαιρικὴν μορφήν τῆς γῆς, ἐρεῦρε τὸ ἥλιον ἀπολόγιον, κατεσκεύασεν χάρτην γεωγραφικὴν ἐκ χαλκοῦ, καὶ ὑπελόγησε τὸ μέ- γεθος καὶ τὴν ἀπόστασιν τῶν οὐρανίων σωμάτων. Ἐπειδὴ ὁμοῦς εἰς μάτην ἐζήτουν παρὰ τῷ Ἀναξίμανδρῳ τὴν αἰτίαν τῆς κινήσεως ταύτης, διὰ τοῦτο παρεδέ- χθησαν ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Ἀβδηρίτης Δημοκρίτος (π. 460), ἀνὴρ πολυμαθὴς, πεπαιδευμένος καὶ διὰ μεγάλων περιηγήσεων μορφωθείς, κεν- ὄντινα χῶρον, καὶ ἀπλᾶ καὶ ἀδιαίρετα πρωτόγονα σωματίδια, ἅτινα εὐρίσκοντα: ἐν αὐτῷ δυνάμει τῶν φυσικῶν νόμων εἰς αἰώνιαν κίνησιν, ὡς πρωτόγονοι ἀτομαί, καὶ ἐγενίοντο οὗτοι δημιουργοὶ τῆς περὶ ἀτόμων διδα- σκαλίας. Διὰ τῆς διαδοχικῆς δὲ συνθέσεως καὶ διαχωρίσεως τῶν ἀτόμων τοῦ- των, ἅτινα ἐθεωροῦντο διαφόρου ποιότητος, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων τὰ στρογγύλα ἔ- τόμα τοῦ πυρὸς ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου, γεννᾶται ὁ κατ' αἴσθησιν κό- σμος, ὅστις διὰ τοῦτο εἶνε μόνον φαινόμενον καὶ ἀπύκνῳ διὰ καὶ ὁ γελῶν Δη- μόκριτος συνιστᾷ, ὡς καὶ ὁ ἀντίθετος αὐτοῦ, ὁ κλαῖων Ἡράκλειτος, καίπερ ἐξ ἐναντίου ὁμοῦμενος σημείου, τὴν ἥσυχίαν τῆς ψυχῆς καὶ ἀπάθειαν. — Ἡ διδα- σκαλία αὕτη ἤλθε διὰ τοῦ Κλαζομενίου Ἀναξαγόρα (π. 450) εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ πολυμαθὴς οὗτος καὶ ἐμπειρὸς φιλόσοφος διήγαγε τὸ μέγιστον μέρος τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὡς φίλος τοῦ Περικλέους, μέχρις οὗ κατηγορηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐναντίων αὐτοῦ ὡς διαφύδων τοῦ θεοῦ, ἤναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Ἀναξαγόρας μετέβαλε κατὰ τοῦτο τὴν διδασκαλίαν τοῦ Δημοκρίτου, ὅτι ἀπέδωκεν εἰς τὰ ἄτομα (ὁμοιομερεῖς) ὁρισμένας ἰδιότητας, καὶ ἐνό- μισεν ὅτι ἡ πρώτη κίνησις τῶν πρωτογόνων σωμάτων ἦν προήλθεν ἐφ' ἐαυτῶν, ἀλλ' ἀπὸ ὑπερτάτου τινος νοῦ, ὅστις, καίτοι χωρισμένος ἀπὸ τῆς ὕλης, φέρει ὁμοῦς ἐν ἐαυτῷ ζωὴν, κίνησιν καὶ τάξιν, καὶ προσετί: ἔχει γνῶσιν τῶν πάντων, δύναμιν καὶ ἐλευθερίαν.

2. Ἡ (Δωρικὴ) Ἰταλικὴ φιλοσοφία:

α.) Ἡ Πυθαγόρειος σχολή. Ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία, ἥτις περιελάμβανεν ἐξ ἑσού τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν πόλιν

τείαν, πηγάζει μὲν κατὰ τὰ αξιώματα ἀπὸ τοῦ θεμελιωτοῦ αὐ-
τῆς *Πυθαγόρα*, ὅστις πρῶτος ἀντήλλαξε τὴν ὀνομασίαν τοῦ σο-
φοῦ πρὸς τὴν τοῦ φιλοσόφου, καὶ ἀπέκτισε μεγίστην καθ' ἅπα-
σαν τὴν ἀρχαιότητα ὑπόληψιν ὡς ἱδρυτῆς τοῦ *Πυθαγορείου δε-*
σμοῦ, ἐφευρετῆς τοῦ κατ' αὐτὸν ὀνομασθέντος μαθηματικοῦ θεω-
ρήματός, καὶ ἐν γένει ὡς ἐξοχος πολιτικός καὶ ἠθικός ἀνὴρ· ἀλλ'
ἡ διαμόρφωσις τῆς διδασκαλίας ἀνήκει εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.
Οἱ Πυθαγόρειοι ἀνῆγον τὸ πᾶν εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ μέτρον,
καθότι εἰς τὰ σχήματα καὶ τοὺς ἀριθμοὺς ὑπενόουν βαθύ τι μυ-
στήριον. Παρίστων δὲ τὰς διδασκαλίας αὐτῶν ὑπὸ σχήματα μα-
θηματικά, διότι εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀριθμῶν διέβλεπον τὴν οὐ-
σίαν τῶν πραγμάτων, καὶ ἐκ τῶν συνδέσεών τῶν ἀριθμῶν ἐξή-
γουν τὴν γένεσιν τῶν ὄντων. Ὁ κόσμος ἦτο κατ' αὐτοὺς ἁρμο-
νικόν τι ἐν τάξει ὅλον, συγκείμενον ἐκ δέκα σφαιρῶν, αἵτινες κι-
νοῦνται κινήσεις ἁρμονικὰς περὶ τὸ κέντρον ἥτοι τὴν μονάδα, τ.
ἔ. τὸν Θεόν, τὴν πρώτην βάσιν πάντων τῶν τελειοτήτων. Ὡς
κεντρικὸν δὲ πῦρ εἶνε ἡ μονὰς ἡ ἀρχὴ τῆς θερμότητος καὶ ζωῆς,
καὶ διεισδύει εἰς πᾶν τὸ ὑπάρχον· ὅθεν καὶ καθιστᾷ συγγενή πρὸς
τὸν θεὸν κατὰ τρόπον σχετικὸν τὰ ἄστρα, τοὺς θεοὺς, τὰ πνεύ-
ματά, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ζῷα. Ἀπόβροια τοῦ κεντρικοῦ πυ-
ρὸς ἦτοι τῆς θεότητος εἶνε κατ' αὐτοὺς ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, ἥτις
μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σώματος ὀφείλει πρὸς κάθαρσιν αὐτῆς νὰ
διέλθῃ διὰ διαφόρων σωμάτων, μέχρις οὗ δυνήθῃ πάλιν νὰ ἐπι-
στρέψῃ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Τὸ δὲ πρόβλημα τοῦ ἠθικοῦ
βίου εἶνε ἡ ἁρμονικὴ ἐνότης, ἥτις ἀποκτᾶται ἀσφαλέστατα διὰ
τῆς πρὸς τὴν σοφίαν τάσεως, διὰ τῆς προσευχῆς, ᾠδῆς, ἐπιστή-
μης (μαθηματικῶν) καὶ τοῦ ἀπλοῦ καὶ νηφάλιου βίου· τελεία
ὅμως κατοικεῖ αὕτη μόνον παρὰ τοῖς θεοῖς, τοὺς ὁποίους πρέπει
νὰ μιμώμεθα ὡς ἡγεμόνας ἡμῶν. Ὑπερέχει δὲ τῶν ἀρετῶν ἡ δι-
καισύνη, καθ' ἣν ἰσχύει τὸ γνωμικόν· αὐτὴ κάμνῃς, ὅτι δὲν θέ-
λεις νὰ σοῦ κάμουν οἱ ἄλλοι! Ἡ Δοξασία δὲ ποιητικὴ ἦτο τὸ
δόγμα περὶ τῆς ἁρμονίας τῶν σφαιρῶν, παραγομένης διὰ τῆς
παλμώδους κινήσεως τῶν εἰς κανονικὰ διαστήματα χρόνου στρε-
φόμενων οὐρανίων σωμάτων.

Ὁ Πυθαγόρας, γεννηθεὶς περὶ τὸ 584 π. Χ. εἰς τὴν νήσον Σάμον, ὑπῆρ-

ἐν ἄνθρωπῳ ἔξωθεν κατὰ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς· ὁ βίος ὅμως αὐτοῦ εἶνε κεκαλυμμένος ὑπὸ μυθικῶν καὶ μυστηριωδῶς σκότος. Ἐνισχύσας τὸ πνεῦμα αὐτοῦ μετὰ τὰ μαθηματικά, τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν μουσικήν, καὶ γνωρίσας ἔπειτα τὰ ἥθη καὶ καθεστῶτα τῶν μάλιστα πολιτισμένων λαῶν εἰς μεγάλας περιηγήσεις ἐν Ἑλλάδι, Κρήτῃ καὶ Αἰγύπτῳ (ὅπου λέγεται ὅτι ἐμυθήθη τὰς μυστικὰς διδασκαλίας τῶν ἱερέων), κατέλιπε τὴν Σάμον, ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ τυράννου Πολυκράτους, καὶ ἀπεδημήσεν εἰς τὴν ἐν τῇ Κότῳ Ἰταλίᾳ Ἑλληνικὴν ἀποικίαν Κρότωναν. Ἐνταῦθα δὲ διὰ τῆς βαθείας αὐτοῦ σοφίας, τοῦ ἠθικοῦ βίου, τῆς ἐγκρατείας (ἤρχετο εἰς μέλι, φυτὰ καὶ ἄρτον) καὶ ἱερατικῆς σεμνότητος, ἀπέκτησεν πολλοὺς ἀκροατάς, ὑπαδούς καὶ φίλους, μετ' ὧν ἴδρυσεν τὸν Πιθαγόρειον δεσμόν, ὅστις ἔλαβε μετ' ὀλίγον μεγάλην σημασίαν εἰς τὰ τῆς πολιτείας, οὕτως ὥστε ἐν αὐτῇ μὲν τῇ Κρότῳ κατέλαβε τὴν κυβερνήσιν ἀριστοκρατικῆς βουλῆς τῶν τριᾶκονσίων, συγκριμένην εἰς εἰσφοράν τοῦ δεσμοῦ τούτου, ἐν Λοκροῖς δὲ, Μεταπόντῳ, Τάραντι καὶ Ἀλλαχού, οἱ Πυθαγόρειοι ἠδυνήθησαν νὰ δώσωσιν ἀριστοκρατικὴν χαρακτῆρα εἰς τὰ πολιτικὰ ἱδρύματα. Προσέτιθον δὲ νὰ ἀντιτάξωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νοημοσύνης εἰς τὰ ἐλαττώματα τῆς κυβερνήσεως τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ, καὶ συγχρόνως νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ὁρμὴν τῆς κυριαρχίας τοῦ πλῆθους δι' ἀνωτέρας συνέσεως, παιδείας, δραστηριότητος καὶ μεγαλοφροσύνης. Κατὰ τὴν ὄντι κατὰ τὰ εἰκόσιν ἔτη τῆς ἀρχῆς αὐτῶν (530—510) αἱ πόλεις αὐτὰς ἀνέβησαν κατὰ τὰ ἥθη, τὴν εὐκοσμίαν, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἐμπορικὴν ἐπιμειξίαν. — Ὁ Πυθαγόρειος δεσμός διηρεῖται εἰς δύο τάξεις, ἑσπερίους, οἷτινες ἐμυθύνον τὰ μυστικώτατα δόγματα καὶ τοὺς ὑψηλοτέρους σκοποὺς τοῦ δεσμοῦ, καὶ εἰς ἑσπερίους, οἷτινες ἔμενον ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἔξω τοῦ δεσμοῦ, ἕως οὗ ἤθελον κριθῆ ἔξω νὰ γίνωσι δεκτοὶ εἰς τὴν ἐταιρίαν διὰ μυστικῶς. Ταύτης δὲ τῆς παραδοχῆς προηγίτο αὐστηρὰ δοκιμασία τοῦ βίου καὶ χαρακτῆρος αὐτῶν, καθ' ὃν χρόνον οἱ μαθηταὶ ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ σιωπῶσι, νὰ εἶνε ἐπιμελεῖς καὶ ὑπήκοοι, καὶ νὰ ἀρκῶνται διαφόρους ἄλλας ἀσκήσεις. Οἱ ἐταῖροι διήγον βίον κανονισμένον, ἐγκρατῆ καὶ ἀσκητῶς ἠθικόν· εἶχον κοινὰς ἀσκήσεις τοῦ σώματος καὶ πνεύματος, κοινὰ συσέστια ἀνευ οἴνου καὶ κρέατος, μυστικὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις καὶ συμβολικὰ ἀποφθέγματα καὶ συνήματα· ἂν δὲ καὶ κοινὸν ἔσθιον, εἶνε ἀμύβολον. Πρὸς δὲ τὸν διδασκαλὸν αὐτῶν, εἰς τὰ ἐχρυσᾶ ἔπη τοῦ ὁποίου δύνανται νὰ εὐρεθῶσιν οἱ πλείστοι βιωτικοὶ κανόνες τοῦ δεσμοῦ, εἶχον οἱ μαθηταὶ τοσοῦτον σέβας καὶ τὴν ἀγάπην, ὥστε ἡ βεβαίως αὐτοὺς ἔρα! ἐδωρεῖτο ἀψευδῆς ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας. Ὡς διεσπείον δὲ καὶ νοῦν τὸν νῆμα τοῦ δεσμοῦ πρέπει νὰ θεωρῆται τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα· κύρια ὅμως ἀντικείμενα τῆς ἐπιστημονικῆς σπουδῆς ἦσαν τὰ μαθηματικά καὶ ἡ μουσική. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐταρικήν ἐκκαλλιέργειαν, καὶ ἀπὸ διδον μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν ἐν ταῖς παλαισταῖς σωματικῇν ἀσκήσιν. — Ἡ μεγάλη δύναμις τοῦ Πυθαγορείου δεσμοῦ διήγειρε μετ' ὀλίγον τὸν φρόνον τῶν δημοκρατικῶν, τοὺς ὁποίους οἱ φιλόσοφοι ἐταῖροί τε μεταχειρίζοντο μετὰ μεγάλης περιφρονήσεως, ἀφοῦ καὶ αὐτὰς ὁ Πυθαγόρας ἔλεγε· ἐπράττε, ὅτι νομίζεις ἀγαθόν, καὶ ἂν μάλιστα ἐπικήται κίνδυνος νὰ ἐξορισθῇ· δίδει ὁ ὄχλος εἶνα κακὸς ἀρετῆς τοῦ εὐγενούς. Διὰ τοῦτο καταφρόνει τὸν ἐπαινὸν αὐτοῦ, κατὰφρόνει τὸν

λογόν του! Καί τοὺς μὲν ἀδελφοὺς τίμα ὡς τοὺς θεοὺς, τοὺς δ' ἐπιλοίπους ἀνὰ ὁρώπους θεώρει ὡς πληθοὺς ἐνευ ἀξίας. Πρὸς τοὺς κυσίμους (τοὺς δημοκρατικούς) ἔχε πάντοτε πόλεμον! Οἱ Κροτανιᾶται λοιπόν, διοικούμενοι ὑπὸ τῶν πρὸς πάντας τοὺς τυράννους δυσμενῶς διακειμένων Πυθαγορείων, ἐκήρυξαν πόλεμον πρὸς τοὺς μαλθακοὺς Συβαρίτας, οὗτοι εἶχε τὴν κυβέρνησιν τύραννοι. Ἀλλὰ καταστραφείσης τῆς πόλεως, ἀνεψύ ἐξ ἑς μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρῆκου Κύλωνος ἀγομῆνης μερίδος τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ δεσμοῦ περὶ τῆς διανομῆς τῆς λείας, καθ' ἣν ἐξεκορηθῆναι ἡ οὐκία τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Μελωνος, οἱ πλείστοι τοῦ λαοῦ ἐταίροι: ἀφρονέθησαν, καὶ ὁ σύλλογος αὐτῶν διεσκορπίσθη. Ἀλλὰ καίπερ ὑποστάντες ἦδη μεγάλους διωγαροὺς οἱ Πυθαγόρειοι, διετήρησαν ὅμως τὴν σχολὴν αὐτῶν ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας εἰσέτι. Γνωστότατοι δὲ διδάσκαλοι τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων ὑπῆρξαν ὁ Φιλόλαος καὶ Ὁρχύτας, σύγχρονοι τοῦ Σωκράτους. Ἡ δὲ πρὸς τὰ μυστηριώδη καὶ θαυμάσια κλίσις τῶν ἀνθρώπων εἰλκυνεν εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ἐταίρους πρὸς τὸν δεσμόν.

* 6.) Ἡ Ἑλεατική σχολή. Ἐνθ' ἡ Ἰωνική καὶ Πυθαγορεῖος φιλοσοφία ἐξελάμβανε τὸ κατ' αἴσθησιν ἀντιληπτὸν προερχόμενον ἐκ τοῦ ἀοράτου καὶ αἰωνίου καὶ ἐν αὐτῷ ὑπάρχον, ὁ Κολοφώνιος Ξενοφάνης (π. 536), ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἑλεατικῆς σχολῆς, ὥρισεν αὐτὸν τὸν κόσμον τὸ αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον, καὶ ἐγένετο οὕτω πατήρ τοῦ πανθεΐσμου ἦτοι τοῦ δόγματος, ὅπερ ἐκδέχεται τὸν Θεὸν καὶ τὸν Κόσμον ὡς ἓν. Ἰσχυριζόμενος, ὅτι δὲν ὑπάρχουν πολλὰ ἀμετάβλητα πράγματα, ἀλλ' ἐν μόνον ἀμετάβλητον, δηλαδή τὸ πᾶν, καὶ ὅτι τοῦτο τὸ ἐν καὶ πᾶν εἶνε ὁ Θεός, ἀντετάχθη μὲν ὀριστικώτατα πρὸς τὴν πόλυθειαν, κατέστησεν ὅμως Θεὸν τὸ Σύμπαν, καὶ ἀπεφάνθη περὶ αὐτοῦ, ὅτι οὔτε τέλος ἔχει οὔτε ἀτελεύτητον εἶνε, οὔτε κινητὸν οὔτε ἀκίνητον, τὰ πάντα ἐν τούτοις παριστῶν καὶ τὰ πάντα δυνάμενον, ὅμοιον παντάπασιν πρὸς ἑαυτὸ καὶ ἔχον ἐντελέστατον ἑαυτοῦ σχῆμα τὸ σφαίροειδές. Αὐτὸς δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Παρμενίδης (π. 500), Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῆνος (π. 440), Ζήνων (π. 460) κ. ἄλ. προικισμένοι ὡς καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν μετὰ ποιητικῆς εὐφυΐας, ἀπέδιδόν μὲν ἀξίαν εἰς μόνον τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς γνωστικὴν πηγὴν τῆς ἀληθείας, δὲν ἔπαυον ὅμως νὰ παραπονῶνται διὰ τὸ ἑλλειπὲς αὐτοῦ.—Οἱ Ἑλεᾶται παρεδέχθησαν κατὰ πρῶτον τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, τὸ ὕδωρ, τὸν ἀέρα, τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν, ὡς πρωτόγονον ὕλην τοῦ κόσμου, ἅτινα ὅμως μόνον ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς μοράδος εἶνε δυνατόν νὰ καταληφθῶσι καὶ διέπλασαν διὰ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης τὴν ἀπλῶς ἐν

ἐπεὶ ῥα ἐπὶ τὸν ὕπαρχον προτέρων φιλοσοφίαν εἰς σύστημα φιλοσοφίας, πλῆρες νοήματος καὶ ἀγχινοίας. Εἰς τὸ περὶ φύσεως ποίημα αὐτοῦ παραδέχεται ὁ Ἐμπεδοκλῆς (ὅστις ὡς λέγεται ἔρριψεν ἑαυτὸν εἰς τὴν Αἴτναν) διατάξιν τοῦ κόσμου στηριζομένην ἐπὶ τῶν τεσσάρων προειρημένων πρωτογόνων ὑλῶν, καὶ παραδίδεται εἰς βαρύθυμα παράπονα διὰ τὸ περιωρισμένον καὶ ἀσταθές τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ γνώσεων. Χωρὶς νὰ ἀνήκῃ πάντᾳ ἀπὸ τῶν εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἐλεατῶν, προσεπάθησεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς νὰ συνδέσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἡρακλείτου (τὸ γίνεσθαι) μετὰ τῆς τῶν Ἐλεατῶν (τοῦ ὑπάρχειν).

Σημ. Οἱ ἐπὶ τὰ σοφοὶ καὶ τὰ σύντομα αὐτῶν ἠθικὰ ἀξιώματα καὶ ἀποφθέγματα εἴνε τὰ ἑξῆς: 1) Κλεόβοστος ὁ Λίνδιος· «Μέτρον ἄριστον». 2) Περικλῆς ὁ Κορίνθιος· «Μαλέτα τὸ πᾶν!» 3) Πιπτακδὸς ὁ Μιτυληναῖος· «Καὶρὸν γινώθι!» 4) Βίαιος ὁ Πριηνεύς· «οἱ πλείους κακοὶ!» 5) Θαλῆς ὁ Μιλήσιος· «Ἐγγύα πάρα δ' ἄτα!» (ἐγγυῶ, πάροστι δὲ τῇ πράξει ζημία). 6) Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος· «Γινώθι σαυτόν!» 7) Σόλων ὁ Ἀθηναῖος· «Μῆδὲν ἄγαν!».

* § 26. 6'. Ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστοριογραφία (λογογραφία) τῶν Ἑλλήνων. Ἐξαντληθέντων τῶν ἡρώϊκων λόγων, ἐξ ὧν μάλιστα ἐλάβανον οἱ μετ' Ὀμηρον ἐπικοὶ ποιηταὶ (§ 12) τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν, ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ συναθροίσωσι καὶ ἀναγράψωσι τὰς προφορικῶς παραδεδομένας καὶ τῆδε κάκεῖσε διεσπαρμένας εἰδήσεις καὶ διηγήματα χρόνου παρελθόντος μὲν, ἀλλὰ πλησιεστέρου πρὸς ἑαυτούς. Ἐντεῦθεν δ' ἔλαβε γένεσιν ἡ πρώτη ἱστοριογραφία, ἥτις κατὰ δύο μόνον ἦτο διάφορος τῆς ἐπικῆς ποιήσεως τῶν κυκλικῶν, πρῶτον μὲν ὅτι οἱ ὡς λογογράφοι γνωστοὶ συγγραφεῖς ἐπραγματεύοντο ἀκριβέστερον τὰς παραδόσεις, καὶ περιώριζον τὴν φαντασίαν, ἥτις ἐνήργει πάντοτε δραστηρίως εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν τῶν συμβάντων, καὶ ἔπειτα ὅτι δὲν μετεχειρίζοντο τὸν ἔμμετρον λόγον, ἀλλ' ἐξέθετον τὰ διηγήματα αὐτῶν εἰς ἐλευθεράν καὶ ἀδέσμευτον γλῶσσαν, ἔγειναν δ' οὕτω δημιουργοὶ τοῦ πεζοῦ λόγου. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ μυθογράφος δὲν παρηκολούθει ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ τὴν πτῆσιν τῆς φαντασίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπεζήτησε μᾶλλον τὸ στερεὸν τῆς περιωρισμένης πραγματικότητος ἕδαφος.— Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ποίησιν κατὰ πρῶτον ἔμαθε νὰ βάλλῃ εἰς τὰς τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ, εἰς αὐτὴν παρέδωκε πᾶσα προτέρα ἐποχὴ τὸν ὅλον θησαυρὸν τῶν ἐμπειρῶν αὐ-

της· καὶ τὸ πραγματικῶς *γεγόμενον* (*factum*) ἐν αὐτῇ πρῶτον ἔτυχεν ἐκφράσεως. Ἐχρειάζετο δὲ ἀντικείμενον ἑαυτῆς τὴν εἰς τὰ πρόσω χωροῦσαν *πράξιν*, ὅπως διηγουμένη διαπλασθῇ εἰς τέχνην. Καὶ ναὶ μὲν ἡ ἐπικράτης τῆς ὕλης ταύτης ἔγεινεν ἐν τῇ ἐπικῇ ποιήσει ἀρχὴ τῆς παρακμῆς αὐτῆς, οὐδὲν ἦττον ὑπῆρξεν ὅρος, ὅφ' ὃν ἔλαβε κατὰ μικρὸν γένεσιν ἡ ἱστοριογραφία.

Ὡς δ' ἡ ἐπικὴ ποίησις εἶχε χαράξῃ διπλὴν ὁδόν, *ἡρωϊκὴν* καὶ *θεογονικὴν*, οὕτω καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς προσελθὼν πεζὸς λόγος· καὶ ἐξ ἐκείνης μὲν ἀνεπτύχθη ἡ ἱστοριογραφία, ἐκ ταύτης δὲ ἡ ἔγγραφος ἐκθεσις τῶν φιλοσοφικῶν *δογμάτων*· ὅθεν παρ' ἀμφοτέροις ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ φιλονεικία περὶ τῆς προτεραιότητος τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου εἶδους· διότι ἐνῶ οἱ μὲν ἐνομάζουσι πρῶτον λογογράφον τὸν ἐκ Σύρου φιλόσοφον *Φερεκύδην* (π. 540), οἱ ἄλλοι ἀποδίδουσι τὴν τιμὴν ταύτην εἰς τὸν λογογράφον *Κάδμον* τὸν Μιλήσιον (π. 520). Ὅπως δὴποτε ὅμως τὰ πρῶτα ἐν πεζῷ λόγῳ συγγράμματα ἀνάγονται μετ' ἀσφαλείας εἰς τὸ μεταξὺ τῆς 60^{ης} καὶ 70^{ης} Ὀλυμπιάδος (540—500) χρονικὸν διάστημα. Ἡ δραστηριότης τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων ἱστοριογράφων ἐστρέφετο κυρίως περὶ τὴν ἔρευναν, ἄθροισιν καὶ ἀναγραφὴν πάντων τῶν μυθολογούμενων καὶ ἱστορουμένων περὶ τῆς θεμελιώσεως καὶ πρώτης καταρτίσεως περιφήμων πόλεων καὶ κοινατήτων, περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν τυχῶν διαφόρων φύλων καὶ γενῶν (γενεαλογίας), περὶ τῆς παναρχαίας ἱστορίας διαφόρων τόπων καὶ τῶν κατοίκων αὐτῶν. Ὡς πιστοὶ δὲ διάδοχοι τῶν ἐπικῶν ποιητῶν ἐπραγματεύοντο μάλιστα μυθολογίας φυλῶν καὶ τόπων, ὅπως αὐταὶ μέρος μὲν ἐφέροντο εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, μέρος δ' ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχωσι καὶ εἰς παλαιὰς δημοσίας ἢ ἱερατικὰς ἀναγραφάς· εἰς ταύτας δ' ἐχρησίμευον ὡς βάσεις μνημεῖα καὶ ἀφιερῶματα μετ' ἐπιγραφῶν καὶ ἀναγλύφων. Τὸ ὕφος καὶ ἡ γλῶσσα ἦσαν ἀπλᾶ καὶ ἀπέριττα, ἂν καὶ ἡδύνατό τις ἐνιαχοῦ νὰ διῶδῃ εἰσέτι ἔχνη ποιητικῆς μεταφοράς. Ἀπὸ τῆς κριτικῆς ὅμως διαχωρίσεως τῶν ἱστορικῶν συμβάντων καὶ τῶν μυθικῶν λόγων φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐπίσης μακράν, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς πραγματικῆς καὶ χρονολογικῆς διατάξεως, καὶ τῆς συνθέσεως τῶν ἱστορουμένων κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ χρόνου καὶ τὴν ἐσωτερικὴν συνάρτησιν. Καθ' αὐτὸ δὲ πατρὶς τῶν λογο-

γράφων ἦτο πάλιν ἡ αὐτὴ *Ἱστορία*, ὅπου διεπλάσθη καὶ ἡ ἐπικὴ ποίησις, καὶ ἥτις προηγήθη κατὰ τὸν πρῶτον πολιτισμὸν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν ὁραίων τεχνῶν τῶν ἐπιλοίπων τόπων. Μόνῃ ἡ *Μίλητος* εἶχε τρεῖς τοιοῦτους συγγραφεῖς, οἵτινες ἡσχολήθησαν ἐν μέρει περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδρύσεως καὶ τῶν παλαιοτάτων τῆς πατρίδος αὐτῶν συμβάντων, τὸν *Κάδμον* (π. 530), τὸν *Διονύσιον* καὶ τὸν *Ἐκαταῖον* (π. 510). Ἐνῷ δ' ὁ πρῶτος ἐστράφη ἀπλῶς περὶ τὴν ἀναγραφὴν τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως, ὁ δεύτερος προσεπάθησε νὰ περιλάβῃ εἰς μεγάλητερόν τι περὶ Περσίας σύγγραμμα τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, καὶ ὁ τρίτος, ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ λαβὼν μέρος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Δαρείου πόλεμον τῆς πατρίδος αὐτοῦ βουλῇ τε καὶ ἔργῳ, συνῆθροισεν ὕλην εἰς μεγάλας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, Ἀσίᾳ, Ἰταλίᾳ κ. ἄλ. τ. περιηγήσεις, ὅπως συγγράψῃ τὸ περιγραφὸν τὴν γῆν καὶ τοὺς λαοὺς πόνημα αὐτοῦ, ἕνεκα τοῦ ὁποίου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόδρομος τοῦ Ἡρόδοτου. Ὁ τρόπος τῆς συγγραφῆς ἦτον ἀπλοῦς καὶ καθαρῶς Ἰωνικός, ἡ πρὸς τὸν διαχωρισμὸν τῆς παραδοθείσης ὕλης τάσις ζωηρὰ καὶ κανονισμένη ὑπὸ ἐταστικῆς κρίσεως. Ἐκ τῶν ἐπιλοίπων δὲ λογογράφων ἐφημίσθησαν μάλιστα καὶ ἀπέκτησαν ὄνομα *Ἑλλάνικος* ὁ Μιτυληναῖος (πανάρχαιος ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μέχρι τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας κ. ἄλ. περὶ τὸ 450) καὶ ὁ ἐκ τοῦ Σιγείου σύγχρονος αὐτοῦ *Δαμάστης*, *Χάρων* ὁ Λαμφακηνός, *Ἀκουσίλαος* ὁ Ἀργεῖος, *Φερεκύδης* ὁ Λέριος (480—416) καὶ *Ἀντίοχος* ὁ Συρακούσιος (423), συγγραφεὺς ἱστορίας τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας εἰς Ἰωνικὴν διάλεκτον. Ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον ἐκφέρουσιν ὁ Ἡρόδοτος καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἱστοριογράφοι περὶ τοῦ Ἐκαταίου καὶ πολλῶν ἄλλων λογογράφων, ὅτι δηλ. εἶχον συναίρη πρὸς ἄλληλα εὐπείστως ψευδῆ τε καὶ ἀληθῆ, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπόδειξις, ὅτι οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἦσαν εἰσέτι προσκολλημένοι παραπολιτιστικὰ εἰς τὴν εὐφάνταστον ἐξεικόνισιν καὶ τὸν ποιητικὸν τρόπον τοῦ πραγματεῦσθαι τὴν ὕλην, παρηκολούθουν δὲ ὑπερβολικὰ τὴν ὑπὸ πλαστῶν προσθηκῶν ἐμπλησθεῖσαν παράδοσιν, καὶ ἀγόμενοι ὑπὸ φυλετικῆς ὑπερηφανίας, ἐχαρίζοντο πολλάκις εἰς τὴν τάσιν τοῦ νὰ ἰδιοποιῶνται μὲν πᾶν τὸ φέρον δόξαν εἰς τὸ φύλον, νὰ, ὑποτρέπωσι δὲ ἢ τοῦλάχιστον νὰ μετριάξωσι τὸ φέρον ὄνειδος

καὶ ὅτι ἐγέμισαν οὕτω τὰ συγγράμματα αὐτῶν μύθων καὶ διηγημάτων φαντασιωδῶν· τὸ ἐλάττωμα ὅμως τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ παντελῶς. Τὰ συγγράμματα ὅλων τῶν λογογράφων ἀπωλέσθησαν ἐκτὸς ὀλίγων ἀποσπασμάτων.

Γ'. ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

1. Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι.

α.) Ἡ ἐπανάστασις τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων (496).

§ 27. Ἀφοῦ αἱ μὲν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὑπετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Κύρου, ἡ δὲ Θράκη καὶ Μακεδονία ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Δαρείου, οἱ Πέρσαι ἤλθον εἰς πολυειδεῖς πρὸς τοὺς Ἕλληνας σχέσεις, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἐπιφέρωσι μετ' ὀλίγον ἐχθρικὰς πρὸς ἀλλήλους συγκρούσεις ἕνεκα τῆς φιλαρχίας τῶν μὲν, καὶ τῆς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπης τῶν δέ. Ὅθεν ἡ προσπάθεια τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, ὅπως ἀποσείσωσι τὸν ἐπαχθῆ ζυγόν, ἔγινεν εὐκόλως παραίτιος πολέμου γενικοῦ. Ἐπὶ πολὺ ὅμως ὤφειλον αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι νὰ καταθλίβωσιν εἰς τὸ στήθος αὐτῶν τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας, καθότι οἱ πρόχρητοι Ἕλληνες, οἵτινες διωρίζοντο παρὰ τῶν Περσῶν ἡγεμόνες ἢ τύραννοι εἰς τὰς διαφόρους πόλεις, καὶ ἦσαν διὰ τοῦτο πιστοὶ εἰς τὴν ἀρὰν τῶν Σούσων, εἰζέυρον νὰ διατηρῶσι τοὺς συμπολίτας αὐτῶν εἰς εὐπειθειαν. Ἀλλὰ τέλος ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιάριος, τοῦτο μὲν πρὸς ἀντιμισθίαν τῶν ἐκδουλεύσεων αὐτοῦ, διότι εἶχεν ἐμποδίσῃ κατὰ τὴν Σχυθικὴν ἐκστρατείαν τὴν διάλυσιν τῆς ἐπὶ τοῦ Δουάβεως γεφύρας, τοῦτο δὲ ἐκ δυσπιστίας περὶ τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ, περὶ τῆς ὁποίας κατέστησαν ὑποπτον τὸν Δαρεῖον φθονεροὶ τινες Ἕλληνες, (*) ἐκλήθη πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Περσίας, ἵνα διαγάγῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐν λαμπρότητι μὲν καὶ εὐφροσύνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐπαγρυπνούμενος ὑπὸ τῆς

(*) Ὁ Ἡρόδοτος (Ε'. 28) λέγει ὅτι ὁ Μιγάδαζος κατέστησε τὸν Δαρεῖον ἐπαγρυπνόντα.

ὑποψίας τοῦ βασιλέως. Ἡ δὲ ζωὴ αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτον ἡνω-
μένη ἀπόλαυσις μετ' ἀναγκάσεως, ἔγεινεν εἰς αὐτόν, προϊόντος τοῦ
χρόνου, ἀφόρητος, καὶ ὁ πόθος τῆς ὥρας αὐτοῦ πατρίδος ἀφύ-
πνισθη εἰς τὸ στήθος του· ὅθεν παρεκίνησε κρυφίως (*) τὸν συγ-
γενῆ αὐτοῦ καὶ διάδοχον Ἀρισταγόραν, νὰ διεγείρῃ εἰς ἐπανά-
στασιν τοὺς δυσαρρεστημένους Ἕλληνας, ἐλπίζων ὅτι ἤθελεν ἐπι-
τύχῃ οὕτως εὐκαιρίαν νὰ ἐπιστρέψῃ. Ὁ δ' Ἀρισταγόρας συγκατέ-
νευσε τοσοῦτω μᾶλλον εἰς τοῦτο, καθόσον, ἀποτυχούσης ἐπιχει-
ρήσεώς τινος κατὰ τῆς Νάξου, ἣν διεύθυνεν αὐτός, ἐφοβέτο μή-
πως τιμωρηθῇ ὑπὸ τῶν Περσῶν, καὶ συγχρόνως ῥησθάνετο προσβε-
βλημένην τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ὑπερηφανίας τοῦ Πέρσου
σατράπου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μετ' ὀλίγον δ' ἔλαβον τὰ ὅπλα ἡ
Μίλητος, ὅπου εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ὁ λογογράφος Ἐκα-
ταῖος, καὶ αἱ ἐπίλοιποι Ἰωνικαὶ ἀποικίαι, ὅπως, ἀποδιώξασαι τοὺς
τυράντους αὐτῶν, ἀποσείσωσι τὸν Περσικὸν ζυγόν. Ἔστειλαν δὲ
νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης καὶ ἄλλων ἰσχυρῶν πό-
λεων τῆς μητρικῆς γῆς· ἀλλὰ μόνον αἱ Ἀθῆναι, φοβούμεναι μή-
πως ὁ Δαρεῖος θελήσῃ νὰ ἐγκαταστήσῃ πάλιν τὸν ἐν τῇ αὐτῇ αὐ-
τοῦ διατρίβοντα Ἰππῖαν, καὶ ἡ μικρὰ πόλις Ἐρέτρια, ἔπεμψαν
μικρόν τινα ἀριθμὸν πλοίων (20 αἱ Ἀθῆναι καὶ 5 ἡ Ἐρέτρια).
Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφαίνετο ὅτι ἐπετύγγανεν ἡ ἐπανάστασις. Οἱ
Ἕλληνες ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἔκαυσαν τὰς μετὰ καλαμίνων οἰκιῶν
Σάρδεις, τὴν πρωτεύουσάν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἡ δ' ἐπανάστασις
διεδόθη μετὰ τοῦτο καθ' ὅλην τὴν παραθαλασσίαν, ἀπὸ τῆς Κα-
ρίας μέχρι τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον Χαλκηδόνος. Ἀλλὰ μετ' ὀλί-
γον ἡ εὐτυχία ἐστράφη πρὸς τοὺς Πέρσας. Τοῦτο μὲν ἡ ἰδίᾳ αὐ-
τῶν διαφωνία καὶ τὸ ἀσχεδιάστον τῆς ἐπιχειρήσεως, τοῦτο δ' ἡ
ἀνωτέρα δύναμις τῶν ἐχθρῶν ἐπήγαγον τὴν ἀπώλειαν ναυμαχίας
τινὸς καὶ τὴν ἐκπόρθησιν καὶ καταστροφὴν τῆς Μιλήτου (494).

(*) Ἡρόδ. (Ε'. 35.) «Ὁ γὰρ Ἰστιαῖος, βουλόμενος τῷ Ἀρισταγόρῃ σημῆνας
ἀποστῆναι ἄλλως μὲν οὐδαμῶς εἶχε ἀσφαλῆως σημῆναι ὥστε φυλασσομένους τῶν
δούλων, ὁ δὲ τῶν δούλων τὸν πιστότατον ἀποξυρῆσας τὴν κεφαλὴν ἔσχιξε καὶ ἀνέ-
μεινε ἀναφύναί τὰς τρίχας. ὥς δὲ ἀνέφυσαν τάχιστα, ἀπέπεμπε ἐς Μίλητον ἐν-
τειλάμενος αὐτῷ ἄλλο μὲν οὐδέν, ἵππων δὲ ἀπικηταὶ ἐς Μίλητον, καλεῖσιν Ἀρι-
σταγόρην ἐξυρῆσθαι μιν τὰς τρίχας κατιδέσθαι ἐς τὴν κεφαλὴν· τὰ δὲ σείγματα
ἔσχηκε, . . . ἀπόστασιν».

Ἰῶν Μιλησίων ἄλλοι μὲν ἐφονεύθησαν, ἄλλοι δ' αἰχμαλωτισθέντες ἀπήχθησαν πρὸς τὸν Τίγριν· ὁ Ἀρισταγόρας ἔφυγε πρὸς τοὺς παρὰ τὸν Στρυμόνα Θράκας, ὅπου ἐσφάγη· ὁ δὲ Ἰστιάσις, ὅστις ἀποσταλὴς εἰς τὴν Ἰωνίαν, εἶχε προστεθῆ εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, ζωγρηθεὶς ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· ἡ Κάρια ἐνίκηθη μετ' ἀνδρείαν ἀντίστασιν, ἡ Ἰωνία ὑπέκυψεν ἐκ νέου εἰς τὸν Περσικόν, ζυγόν, τιμωρηθεῖσα σκληρῶς, καὶ ὁ Δαρεῖος ὤμοσε νὰ ἐκδικηθῇ μέχρ' αἵματος τοὺς βοηθήσαντας τὴν ἐπανάστασιν Ἀθηναίους καὶ Ἑρετριεῖς.

β'.) *Αἱ πρῶται ἐπὶ Δαρείου ἡγεστρατεῖαι (492 — 490).*

§ 28. *Μαρδόνιος*, ὁ γαμβρὸς τοῦ Δαρείου, ἐξεστράτευσε πρῶτον κατὰ τῆς Ἑλλάδος· ἔπλεε δ' ὁ στόλος παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Θράκης, καὶ πλησίον αὐτοῦ ἐπορεύετο ὁ στρατός, ἐν ᾧ κήρυκες ἐζήτουν γῆν καὶ ὕδωρ, τὰ σύμβολα τῆς ὑποταγῆς, παρ' ἀπασῶν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Ἀλλὰ τρικυμία ἐῤῥιψε τὰ πλοῖα πρὸς τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Ἄθω, καὶ οἱ λαοὶ τῆς Θράκης ἐσφάζαν μέρος τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, ὥστε ὁ Μαρδόνιος ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ ἄπρακτος εἰς τὴν Ἀσίαν μετ' ὅ ἐπίλοιπον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ. Οἱ δὲ κήρυκες δὲν ἠτύχησαν περισσότερον· διότι ἔδωκαν μὲν ἡ Αἰγίνα καὶ αἱ πλείστα νῆσοι γῆν καὶ ὕδωρ· ἀλλ' ὅτε οὗτοι ἔκαμαν τὴν αὐτὴν αἵτησιν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην, ἐφονεύθησαν ἐναντίον παντὸς δικαίου καὶ νόμου. Παροργισθεὶς λοιπὸν διὰ τὴν ὕβριν ταύτην, ἔπεμψεν ὁ Δαρεῖος δεῦτερον στόλον μετὰ πολλῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὸν Δάτιν καὶ Ἀρταφέρνην. Ὁ στόλος οὗτος διέπλευσε τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ὅπου ἠνάγκασε τὴν Νάξον καὶ τὰς λοιπὰς Κυκλάδας νήσους νὰ ὑποταγῶσι, καὶ προσωρμίσθη ἔπειτα εἰς τὴν Εὐβοίαν. Προδοθεῖσα δ' ἡ Ἐρέτρια, ἔπεσε μετ' ἀνδρείαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν, αἵτινες κατέστρεψαν τὴν πόλιν ἐκ θεμελίων, καὶ ἀπέστειλαν τοὺς κατοίκους αὐτῆς εἰς τὴν Ἀσίαν. Κόπτοντες καὶ καίοντες διήλθον τῶρα οἱ Πέρσαι τὴν νῆσον, καὶ προσωρμίσθησαν ἔπειτα, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰππίου, εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, ὅπου ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος. Τότε δ' ἔπεμψαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ταχέως, ζητοῦντες βοήθειαν. Ἀλλ' ἔπειδ' οὗτοι δὲν ἔφθασαν ἐγκαίρως, τοῦτο μὲν κωλυόμενοι ὑπ'

ἀρχαίου θρησκευτικοῦ νόμου, καθ' ὃν δὲν ἐξεστράτευον πρὸ τῆς πανσελήνου, τοῦτο δὲ φοβούμενοι ἀποστασίαν τῶν Μεσσηνίων, ὥρμησαν μόνοι, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν δέκα στρατηγῶν, θαρράλως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἦτο δ' ἐπιφανέστατος τῶν στρατηγῶν τούτων ὁ Μιλτιάδης, υἱὸς τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου Ἀθηναίου Κίμωνος, τὸν ὅποιον εἶχε διατάξῃ ποτὲ ὁ Ἰππίας νὰ φονεύσωσιν ἕνεκα δυσπιστίας πρὸς τὸν ἀνεξάρτητον καὶ ἀνυπότακτον τρόπον αὐτοῦ. Ἐχὼν δὲ κτήματα εἰς τὴν Θρακικὴν *Χερσόνησον* (Χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως) εἶχε διατελέσῃ πολλὸν καιρὸν ὁ Μιλτιάδης ὑποτελὴς καὶ ἐπίτροπος τῆς Περσίας, εἶχε συνεκστρατεύσῃ εἰς τὴν Σκυθικὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου, καὶ ἐγνώριζε πολὺ ἀκριβῶς τὰς συνηθείας, τὴν φύσιν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Περσῶν. Φοβούμενος δὲ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας, εἶχε καταφύγῃ μετὰ τὴν ἐν Μιλήτῳ ἤτταν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, τὰς Ἀθήνας, ὅπου διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καὶ τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ πνεύματος ἀπέκτισε μετ' ὀλίγον μεγίστην ὑπόληψιν.

Κατὰ συμβουλήν λοιπὸν αὐτοῦ, προσέβαλον εἰς θέσιν ἀκατάληπτον διὰ τὸ ἱππικὸν τοῦ ἐχθροῦ 10,000 Ἀθηναῖοι καὶ 1,000 Πλαταιεῖς τὸν δεκάκις ἰσχυρότερον στρατὸν τῶν Περσῶν, καὶ ἐνίκησαν αὐτὸν κατὰ κράτος εἰς τὴν ἐν *Μαραθῶνι μάχην* (490). Οἱ νικηταὶ συνήθροισαν λείαν πλουσίαν, καὶ ἔδωκαν τοὺς ἐχθροὺς μὲ τὰς εὐρεθείσας ἀλύσεις, αἵτινες ἦσαν προσδιωρισμένοι δι' αὐτούς. Μεγάλη δ' ἦτογ ἡ δόξα τῶν Ἀθηναίων, αἵτινες ἐδῶ πρῶτον ἔδειξαν, ὅτι ἦσαν ἄξιοι τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, τῆς ὀλίγον πρὸ τούτου παρ' αὐτοῖς εἰσαχθείσης, καὶ πολλοὺς ἀκόμη αἰῶνας μετὰ ταῦτα οἱ φιλοπάτριδες ῥήτορες ἀνέφερον τὴν νίκην ταύτην τοῦ Μαραθῶνος, ὅπως ἐνθουσιάζωσι τὸν λαόν. Οἱ Δακεδαίμονιοι ὅμως ἔφθασαν πολὺ ἄργά. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων ἦτο καὶ ὁ Ἰππίας. Καὶ νῦν δ' ἐπὶ βλέπει τις εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος λόφους, ἔθλα καταρύχθησαν τὰ πτώματα τῶν βαρβάρων. Χάριν δὲ τῶν Ἀθηναίων ἀνηγέρθη μνημεῖον μὲ δέκα στήλας, εἰς τὰς ὁποίας ἀνεγράφθησαν τὰ ὀνόματα τῶν φονευθέντων ἐξ ἐκάστης τῶν δέκα φυλῶν.

§ 29. Ὁ Μιλτιάδης ὅμως, ὁ σωτὴρ τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔχαρη πολλὸν καιρὸν τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἐπεισε δηλ. τοὺς Ἀθηναίους νὰ

ἔξοπλίσωσι πτόλιν, ὅπως κυριεύσῃ τὰς ἐκουσίως ὑποταγείσας εἰς τοὺς Πέρσας γῆσους. Ἀποτυχούσης ὁμῶς τῆς ἐναντίον τῆς νήσου Πάρου προσβολῆς, κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ ἀσάτου, καὶ ὑπὸ τῶν φθονούντων καὶ ἐχθρευομένων τὸν Μιλτιάδην ἐρεθίζομένου λαοῦ, εἰς τὰ ἔξοδα τῆς ἐκστρατείας, καὶ ἐρρίφθη, μέχρις οὗ ἀποτίσῃ αὐτά, εἰς τὴν εἰρκτήν, ἔνθα ἀπέθανεν ἐκ τῆς πληγῆς, ἣν εἶχε λάβῃ πολιορκῶν τὴν Πάρον. Ὁ δὲ μεγαλόφρων υἱὸς αὐτοῦ Κίμων ἐπλήρωσε τὸ ποσὸν αὐτό, καὶ ἔθαψεν ἐντίμως τὸν ἐνδοξον πατέρα του.—Ἐξῆς δὲ τότε εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνῆλθ', ὅστις προσεπάθει νὰ ὠφελήσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ καὶ πολέμῳ διὰ τῆς εὐγε-
 νεστάτης ἀφιλοκερδείας καὶ αὐταπαρνήσεως. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτον ὁ Ἀριστείδης, τοῦ ὁποῦ οἱ πολιτικὴ ἀρετὴ, ἡ εὐθύτης καὶ εὐγένεια τῆς ψυχῆς, ὡμολογοῦντο τοσοῦτον κοινῶς, ὥστε τὸν ἐπωνόμαζον *δίκαιον*. Ἐπειδὴ ὁμῶς ὁ Ἀριστείδης δὲν ἐκολάκευε τὸν λαόν, καὶ δὲν συγκατένευεν εἰς οὐδὲν βούλευμα, τὸ ὁποῖον δὲν συμφῶναι πρὸς τὴν αὐστηροτάτην δικαιοσύνην, διὰ ταῦτα ὑπερέτρησε μετ' ὀλίγον ὁ ὀλιγώτερον μὲν εὐσυνείδητος, ἀλλὰ μεγαλοφύστερος καὶ φιλόδοξος *Θεμιστοκλῆς* (τὸν ὁποῖον δὲν ἄφινε νὰ κοιμηθῇ τὸ τρόπαιον τοῦ Μιλτιάδου). Ἐγχείει δὲ ὁ ἀγαπητὸς τοῦ λαοῦ καὶ ὅπως μὴ παρακωλύηται εἰς τὰ σχέδια αὐτοῦ, ἐφρόντισε νὰ ἐξορισθῇ ὁ χρηστὸς Ἀριστείδης διὰ τοῦ ἄστρακισμοῦ (483). Οὕτω δ' ἔμεινεν ὁ Θεμιστοκλῆς μόνον κυβερνήτης τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινότητος, καὶ μετεχειρίσθη τὴν ὅλην αὐτοῦ πολιτικὴν δύναμιν, ὅπως ἐπαυξήσῃ τὸν στόλον· διότι οὕτω μόνον ἡδύναντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ὑπερισχύσωσι καὶ ἐπικρατήσωσι πολιτικῶς. Χρησμός δὲ τις τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, καθ' ἣν ἡ σωτηρία τῶν Ἀθηνῶν συνίστατο εἰς τὰ ἀξύλινα τεῖχη, ἐβοήθησεν αὐτὸν πολὺ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου του. Μετ' ἀφιλοκερδείας δὲ συγκατένευσαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν πρότασιν αὐτοῦ, νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ εἰσόδημα τοῦ ἀργυροφυλίου Λαυρίου πρὸς κατασκευὴν πλοίων. Τοῦτο δ' ἔσωσε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ πάσης συμφορᾶς, τὸ ὅτι δηλ. εἶχον νῦν εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν ἄνδρα μέγαν, καὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐφρόνουν ὑγιᾶς, μὴ θέλοντες ἕκαστος νὰ εἶνε συνετώτερος τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καταλείποντες ἑαυτοὺς πλήρεις ἐμπιστοσύνης εἰς τὸν συνηγνῶτατον.

γ'.) Ἡ ὑπὸ τὸν Ξέρξην ἐκστρατεία (480. 479).

§. 30. Θερμοπύλαι. Ἐν ᾧ δὲ προπαρασκευάζετο εἰς νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος μεγάλην ἐκστρατείαν ἀπέθανεν ὁ Δαρείος (#85). Ὁ διάδοχος δ' αὐτοῦ Ξέρξης, ἀνὴρ ἐμπεφυσημένος ὑπὸ ὑπερηφανίας καὶ μεγαλαυχίας, παρέλαβε τὸ ἐκδικητικὸν σχέδιον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐξέτεινε τὰς προπαρασκευὰς εἰς τόσφ μέγαν κύκλον, ὥστε, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν λαῶν καὶ τὰ ποιητικὰ λόγια, συνήθροισε στρατὸν μὲν 1,700,000 ἀνδρῶν, στόλον δὲ πλειότερων ἢ 1200 πλοίων. Ἀλλὰ τὸ ἄθροισμα τοῦτο στρατῶν ἐστερημένων πειθαρχίας, ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ γλώσσης, μὲ ποικιλώτατα ὅπλα καὶ ἐνδυμασίας, καὶ συνειθισμένων εἰς διαφορώτατον τρόπον τοῦ πολεμεῖν, ἐκώλυε μᾶλλον ἢ ἐβοήθει τὴν ἐπιχείρησιν καθότι ἕκαστον ἔθνος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἐγγύριον αὐτοῦ ἐνδυμασίαν καὶ τὸν ἰδιάζοντα ὅπλισμόν, οἷον ὁ βαρέως τεθωρακισμένος Πέρσης ἐπὶ τοῦ φλογεροῦ αὐτοῦ ἔππου καὶ ὁ ἡμίγυμνος Ἀραβὶς ἐπὶ τῆς καμήλου.

Περατώσας δ' ὁ Ξέρξης τὰς προπαρασκευὰς αὐτοῦ, καὶ καταπαύσας μετ' ἐκπληκτικῆς ἐπιτυχίας ἐπανάστασιν τινα ἐν Αἰγύπτῳ (483), ὅπερ ἐπηύξησεν ἔτι μᾶλλον τὸ θάρρος του, διέταξε τὰ στρατεύματα παρακλουθόμενα ὑπὸ πλήθους δούλων, φορηγῶν ζώων, ἁμαξῶν κλ. νὰ διέλθωσιν εἰς ἑπτὰ ἡμέρας καὶ ἑπτὰ νύκτας ἐπὶ δύο γεφυρῶν, συντεθεισῶν ἐκ πλοίων, τὸν Ἑλλήσποντον (481), καὶ ἔπειτα νὰ προχωρήσωσι διὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, ἐν ᾧ ὁ στόλος παρέπλεε τὴν παραλίαν, διὰ νὰ προμνησθῇ τὸν στρατὸν τὰ ἀναγκαιοῦντα. Διὰ νὰ μὴ ναυαγήσωσι δὲ τὰ πλοῖα, ὡς κατὰ τὴν πρώτην ἐκστρατείαν, εἰς τὸ ἀκροτήριον τοῦ Ἀθῶ, διέταξεν ὁ Ξέρξης Φοίνικας ἐργάτας νὰ διορύξωσι τὸν ἰσθμὸν αὐτοῦ. Ἡ Θεσσαλία ὑπετάγη ἀμαχητεῖς ἢ Βοιωτία, καὶ ἄλλα μικρότερα κράτη, ἔδωκαν γῆν καὶ ὕδωρ· ἀπειλῶν δὲ προέβαιναν ὁ ἐχθρὸς πάντοτε πρὸς τὰ ἐμπρός. Τότε ὁμως ἔδειξεν ἡ Ἑλλάς, τί δύναται νὰ κατορθώσῃ ὁμόνοια, ἀνδρεία καὶ φιλοπατρία. Αἱ πλεῖσται πόλεις συνέδεσαν ταχέως συμμαχίαν καὶ κοινὴν εἰρήνην, καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Τὸν Ἰούλιον δέ, ὅτε ἐπανηγύριζον τοὺς Ὀλυμπιακοὺς

ἄγωνας, ἐφάνη (480) ὁ Ξέρξης εἰς τὸ στενὸν τῶν *Θερμοπυλῶν*, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης *Λεωνίδας* μετὰ 300 Σπαρτιατῶν καὶ τινῶν χιλιάδων συμμάχων. Προσκληθεὶς δὲ νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα, ἀπήντησεν ὁ Σπαρτιάτης στρατηγὸς μὲ τὴν συνήθη τῶν Ἑρακλειδῶν ἀτάραξιν· «μολὼν λαβεῖν» καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἡ πληθὺς τῶν ἐχθρῶν εἶνε τόσοσιν μεγάλη, ὥστε τὰ ἀνκρίθμενα αὐτῶν βέλη καὶ ἀκόντια ἤθελον ἐπισκιάσῃ τὸν ἥλιον, ἀπεκρίθη ὁ Σπαρτιάτης *Διηνέκης*· ἀτόσφ· καλλίτερα, θέλομεν πολεμῆσαι ὑπὸ σκιάν.» Εἰς μάτην ἐδοκίμασεν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν πολλὰς ἡμέρας νὰ ἐκβιάσῃ τὴν δίοδον· χιλιάδες ἐκ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἔπεσαν ὑπὸ τὸ ξίφος τῶν ἀνδρείων Ἑλλήνων· αὐτοὶ μάλιστα οἱ καλούμενοι ἀθάνατοι (10,000), τὸ ἄνθος τὰς στρατιάς τῶν Περσῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ἐπικαίρου τοποθεσίας βοηθουμένην δύναμιν τῶν Σπαρτιατῶν. Τότε ὅμως ὠδήγησε προδότης τις Ἕλληνα, *Ἐφιάλτης* καλούμενος, μέρος τῆς στρατιάς τῶν Περσῶν, διὰ τινος ἀτραποῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους *Οἴτης*, οὕτως ὥστε ἔπεσαν εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Ἀγγεληθέντος δὲ τούτου, ἀπέπεμψεν ὁ *Λεωνίδας* τὰ στρατεύματα τῶν συμμάχων. Ὁ ἴδιος ὅμως μετὰ τῶν 300 αὐτοῦ Σπαρτιατῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον προστεθῇ 700 ἔτι *Θεσπиеς*, ἐξέλεξε τὸν ἡρωϊκὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος θάνατον. Προσβληθέντες ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἐπολέμουν μετ' ἀνδρείας λέοντος, μέχρι οὗ, καταπισθέντες ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως τῶν ἐχθρῶν, καὶ κατακουρασθέντες ὑπὸ τῶν μαχῶν καὶ φόνων, ἔπεσαν ἅπαντες. Δύο δὲ Σπαρτιάται, περὶ ὧν ὑπῆρξεν ὑποψία, ὅτι ἀπεσύρθησαν ἐκ τοῦ πρὸς θάνατον ἀγῶνος, ἐκηρύχθησαν ἄτιμοι· μετὰ δὲ τοῦτο ὁ μὲν εἰς ἐξηγόρασε διὰ τοῦ θανάτου εἰς τὴν εὐθὺς ἔπειτα μάχην τὴν ἀπολεσθεῖσαν τιμὴν, ὁ δὲ ἄλλος ἡττοχειρίσθη. Ὁ *Λεωνίδας* καὶ οἱ ἡρωϊκοὶ αὐτοῦ στρατιῶται ἔζων ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον εἰς τὰ ἄσματα, καὶ χαλκοὺς λέων ἐδείκνυνεν ὑστερον εἰς τὸν ὁδοιπόρον τὴν θέσιν, ὅπου ἔπεσεν ὁ ἡρωϊκὸς βασιλεὺς τῶν *Αἰωριέων* (*). Ἀνεμποδίστως δ' ὑπέταζαν τῶρα οἱ Πέρσαι τὴν

(*) Ἰππάρχης δ' ἐπιγεγραμμένος καὶ τὸ ἐξῆς ἐλεγείον τοῦ *Σιμωνίδου*
 «Ἄ βεῖν», ἀγγέλλειν *Δακεδαίμονι*ς, ὅτι τῆδε
 Κείμεθα τοῖς κείνων βήμασι πειθόμενοι.

Βοιωτιαν καὶ Φωκίδα (ἐκτὸς τῶν Δελφῶν, ὧν ὁ ναὸς καὶ οἱ θεοὶ
 σκυροὶ ἐσώθησαν διὰ τοῦ θαύματος) προσέβησαν λεηλατοῦντες
 μέχρι τῆς Ἀττικῆς, καὶ μετέβαλαν τὰς Ἀθήνας εἰς τέφραν. Οἱ
 δὲ γηραιότεροι πολεμισταί, οἵτινες εἶχον καταλάβῃ τὴν ἀκρόπο-
 λιν, ἐφονεύθησαν. Καὶ οἱ μὲν ἀξιόμαχοι πολῖται ἐχρηστίμευσαν εἰς
 τὸν στόλον· αἱ δὲ γυναῖκες, τὰ τέκνα καὶ πάντα τὰ κινήτᾳ κτή-
 ματα αὐτῶν, ἀπεκομίσθησαν κατὰ συμβουλήν τοῦ Θεμιστοκλέους
 εἰς τὴν Σαλαμῖνα, Αἴγινα καὶ Τροιζῆνα.

§ 31. Σαλαμίς. Νῦν δ' ὁ Θεμιστοκλῆς ἐγένει σωτὴρ τῆς
 Ἑλλάδος. Ὁ ὑπὸ τοῦ Εὐρυβιάδου δηλαδὴ ναυαρχούμενος ἡνω-
 μένος στόλος τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἐκπλεύσῃ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου
 τῆς Εὐβοίας Ἀρτεμισίου, ὅπου εἶχε πάλαισι ἐπιτυχῶς ἐπὶ τι-
 νας ἡμέρας, εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον (περὶ τὸ Σούνιον)· καὶ
 μετ' ὀλίγον ἠκολούθησεν αὐτὸν ὁ Περσικός. Ἐνταῦθα δ' οἱ Πελο-
 πονήσιοι, τῆς ἰδίας μόνον χώρας τὴν σωτηρίαν ὅπ' ὅσιν ἔχον-
 τες, καὶ ὀχυρώσαντες διὰ τοῦτο τὸν ἱσθμὸν μετ' ἐλπίδος, ἐσκέ-
 φθησαν ν' ἀναχωρήσωσι, καὶ νὰ συγκροτήσωσι τὴν ναυμαχίαν εἰς
 τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Εἰς μάτην προσεπάθησεν ὁ Θεμιστοκλῆς
 νὰ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς τοῦ ὀλεθρίου τούτου σχεδίου διὰ λογικῶν
 ἀποδείξεων· ἡ ἀλαζονεία τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Κορινθίων ἀνθί-
 στατο εἰς τὴν πειστικὴν αὐτοῦ εὐγλωττίαν (ἀπάταξον μὲν, ἀκου-
 σον δέ). Ἀλλὰ τότε εὗρεν ὁ Ἀθηναῖος διέξοδον ἐν τῷ ὑπερτέρῳ

Παράβαλε καὶ τὸ παρὰ Διοδ. (11, 11) ἐγκώμιον·

Τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων

εὐκλεῆς μὲν ἡ τύχη,

καλὸς δ' ὁ πόθος,

βωμὸς δ' ὁ τάφος,

πρὸ γῶν δὲ μνᾶστις,

ὃ δ' οἶτος ἐπαίνος·

Ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον

οὐτ' εὐρύς, οὐδ' ὁ πανδαμάτωρ

ἀμαυρώσει χρόνος ἀνδρῶν ἀγαθῶν·

Ὁ δὲ σηκὸς οἰκητῶν

εὐδοξίαν Ἑλλάδος εἴλετο.

Μαρτυρεῖ δὲ Λεωνίδας,

ὁ Σπάρτας βασιλεὺς,

ἀρετᾶς μέγαν λελοιπὸς

κόσμον αἰετὸν τε κλέος·

αὐτοῦ πνεύματι. Ἠπάτησε δηλ. τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν διὰ
ψευδοῦς ἀγγελίας, παρακινήσας αὐτὸν πανούργως ὑπὸ τὸ προσω-
πεῖον τῆς προδοσίας, νὰ προσβάλῃ τοὺς Ἕλληνας ταχέως εἰς τὰ
στενὰ ὕδατα, ὅπου ἡ πλὴθὺς τῶν ἐχθρικοῦν πλοίων δὲν ἦτο δυ-
νατὸν νὰ ἀνὰπτυχθῇ. Οὕτω λοιπὸν συνεκροτήθη ἡ αἰωνίως ἀξιο-
μνημόνευτος *ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος* (480), καθ' ἣν οἱ Ἕλλη-
νες ἐνίκησαν νικῆν τελείαν (*).

Ἀπηλπισμένοι δ' ἐβλέπεν ὁ Ξέρξης, ἀπὸ πλησίον κειμένου βρά-
χου (τοῦ *Διγάλεω*), τὴν ἀταστροφὴν τοῦ στόλου αὐτοῦ, καὶ
ἔσπευσεν ἔπειτα, φοβούμενος περὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, νὰ ἀνα-
χωρήσῃ ταχέως μὲ μέρος τῶν στρατευμάτων διὰ τῆς Θεσσαλίας,
Μακεδονίας καὶ Θράκης, ὅπου πολλαὶ χιλιάδες ἀκόμῃ ἐκ τῶν
πολεμιστῶν αὐτοῦ ἀπωλέσθησαν ὑπὸ τῆς πείνης, τοῦ ψύχους καὶ
τῆς ταλαιπωρίας. Στίφῃ δ' ὀλόκληρᾷ, ὡς ἀναφέρει ὁ Αἰσχύλος,
ἐπνίγησαν εἰς τὸν ποταμὸν Στρυμόνα, τοῦ ὁποίου τὸ κρύσταλλον,

(*) Παρ' Αἰσχύλῳ (Πέρσαι, 399) διηγεῖται ὡς ἑξῆς ὁ ἄγγελος εἰς τὴν βασί-
λειαν Ἀτρεΐαν τὰ κατὰ τὴν μάχην συμβάντα·

Τὸ δεξιὸν μὲν πρῶτον εὐτακτὸν κέρας
ἤγειτο κόσμῳ, δεύτερον δ' ὁ πᾶς στόλος
ἐπεξεχώρει, καὶ παρῆν ὁμοῦ κλύειν
πόλλῃ βοήῃ· ὧ παῖδες Ἑλλήνων, ἔτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρώων ἔδη,
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγῶν.
Καὶ μὴν περ' ἡμῶν Περσίδος γλώττης ῥόθος
ὕπνῃ τιάζει, κοῦκέτ' ἦν μέλλειν ἀκμή·
εὐθὺς δὲ ναῦς ἐν νηὶ χαλκῇ στόλον
ἔπαισεν· ἤρξε δ' ἐμβολῆς Ἑλληνικῇ
ναῦς, κάποθραύει πάντα Φοινίσσης νεὸς
κόρυμβ', ἐπ' ἄλλην δ' ἄλλος ἔθυσεν δόρυ.
Τὰ πρῶτα μὲν δὴ ῥέεσμα Περσικοῦ στρατοῦ
ἀνταῖχεν· ὡς δὲ πλῆθος ἐν στένῃ νεῶν
ἤθροιστ', ἀρωγὴ δ' οὐτις ἀλλήλοισι παρῆν,
αὐτοὶ θ' ὅφ' αὐτῶν ἐμβολαῖς χαλκοστόμοις
παισθέντ' ἔθραυον πάντα κωπήρῃ στόλον,
Ἑλληνικαί τε νῆες οὐκ ἀφραδμόνως
κύκλῳ περίεθ' ἔθειον, ὑπτιοῦτο δὲ
ἐκείνῃ νεῶν, θάλασσα δ' οὐκέτ' ἦν ἰδεῖν,
ναυαγῶν· πλῆθυσεν καὶ φόνου βροτοῦ,
δὲν ἀπὸ νείκῳ χοίραδες τ' ἐπλήθυνον.

θερμανθὲν ὑπὸ τοῦ ἡλίου, συνετρίβη (*). Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀμάξα τοῦ Μίθρα, με τοὺς ὀκτὼ αὐτῆς λευκοὺς ἵππους, ἀπωλέσθη εἰς τὴν Θράκην. Οἱ δὲ Σπαρτιάται ἐδωκαν μὲν εἰς τὸν Εὐρυβιάδην τὴν βραβεῖον τῆς ἀνδρείας, ἀλλ' εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ἀπένευμαν τὸν ἐξ ἑλαίας στέφανον διὰ τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ ἰκανότητα προσέτι δὲ τῷ ἐδώρησαν ἄρμα κομψότατον, καὶ τὸν προέπεμψαν μέχρι τῶν συνόρων τῆς Δακωνικῆς διὰ 300 λογάδων Σπαρτιατῶν· ταύτας δὲ τὰς τιμὰς εἰς οὐδένᾳ ἄλλον εἶχον ἀπονεῖμη πρότερον.

§ 32. *Πλαταιαὶ καὶ Μυκάλη*. Παρομοία τύχη κατέλαβε τὸ ἐκ 300,000 ἐπιλέκτων ἀνδρῶν συγκείμενον στράτευμα, τὸ ὅποῖον εἶχεν ἀρήση ὁ Εὐρέξης ὑπὸ τὸν *Μαρδόνιον* εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Καθότι εἰσέβαλον μὲν τὸ ἔαρ διὰ τῆς συμμάχου *Βοιωτίας* λεηλατοῦντες εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς μόλις ἐπιστρέψαντας Ἀθηναίους (οὗτινες ἀπέρριψαν μετὰ φιλοπάτριδος μεγαλοφροσύνης τὴν πρῶταθεῖσαν εἰρήνην, λιθοβολήσαντες τὸν προτεινόμενον νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις βουλευτὴν *Ανκίδα*) νὰ μετοικίσωσι καὶ πάλιν ὑπὸ τὰς καλύδας τῆς *Σαλαμίνος*· ἀλλ' εἰς τὴν μεγάλην ἐν *Πλαταιαῖς* μάχην (**) ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες (479) ὑπὸ τὴν συνετὴν ὁδηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου *Παυσανίου* (ὅν' ὄν εἶχε ταχθῇ ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων *Ἀριστείδης*) τὸν τρις ἰσχυρότερον στρατὸν τοῦ *Μαρδονίου* νίκην τοσοῦτον τελείαν, ὥστε 40,000 μόνον Πέρσαι ἐσώθησαν πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον. Οἱ δὲ λοιποί, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ ἀνδρεῖος ἀρχηγός, ἐφονεύθησαν, ἄλλοι

(*) Στρατός, περὶ χρυσταλλοπέχη διάφορον. Χῶστις μὲν ἡμῶν πρὶν σκεδασθῆναι Θεοῦ ἀκτίνας ὤρμηθη, σπασσμένος κυρεῖ. Φλέγων γὰρ αὐγαῖς λαμπρὸς ἡλίου κύκλος μέσον πόρον διέκτε, θερμαίνων φλογί· ἐπιτινον δ' ἐπ' ἀλλήλοισιν.

(Αἰσχ. Πέρσαι 501.)

(**) Ὁ ὄρκος, ὃν ἔδοσαν οἱ Ἕλληνες πρὸ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης, ἦτο τοιοῦτος. «Οὐ ποιήσομαι περὶ πλείονος τοῦ ζῆν τῆς ἐλευθερίας, οὐδ' ἐγκαταλείψω τοὺς ἡγεμόνας οὔτε ζῶντας οὔτε ἀποθανόντας, ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ μάχῃ τελευτήσαντας τῶν συμμάχων ἅπαντας θάψω. Καὶ κρατήσας τῇ πολέμῳ τοὺς βαρβάρους τῶν μὲν μαχεσασμένων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος πόλεων οὐδεμίαν ἀνάστατον ποιήσω, τὰς δὲ τὰ τοῦ βαρβάρου προελομένας ἀπάσας δεκατεύσω· καὶ τῶν ἱερῶν τῶν ἐμπροσθέντων καὶ καταβληθέντων ὑπὸ τῶν βαρβάρων οὐδὲν ἀνοικοδομῶ παντάπασιν, ἀλλ' ὑπόμνημα τοῖς ἀπικινομένοις· εἴσω καταλείπεσθαι τῆς τῶν βαρβάρων ἀσεβείας».

(Πρόβλ. Διοδωρ. 11, 29.)

μὲν εἰς τὴν μάχην, ἄλλοι δὲ κατὰ τὴν ἐκπολιόρησιν τοῦ ὑπὸ χαρακωμάτων καὶ ξυλίων πύργων περιστοιχιζομένου στρατοπέδου αὐτῶν, καὶ ἄλλοι κατὰ τὴν φυγὴν. Ἡ λεῖα ὑπῆρξεν ἀμέτρητος. Ἰψηλὰ δ' ἀνέλαμψεν ἡ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἐλευθερίου Διὸς ἐξιλεωτικὴ φλόξ, διὰ τὴν ὁποίαν εἶχε φερθῆ ἐκ Δελφῶν τὸ ἱερὸν πῦρ.—Κατὰ δὲ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὑπέστησαν οἱ Πέρσαι καὶ ἄλλην κρίσιμον ἤτταν ὑπὸ τῶν ἐν τῷ στόλῳ εὑρισκομένων Ἑλλήνων εἰς τὸ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀκρωτήριον *Μυκάλην*, ἀντικρὺ τῆς νήσου Σάμου. Καὶ ἐδῶ Σπαρτιάτης, ὁ Λεωτυχίδης, ἦτον ὁ ἔχων τὴν ἀρχηγίαν· ἄλλ' εἰς τοὺς ὑπὸ τὸν *Ξάνθιππον* Ἀθηναίους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Περσῶν ἀποστατήσαντας Μιλησίους, ἀνῆκει τῆς νίκης ἡ δάφνη. Τὸ στρατόπεδον καὶ ὁ στόλος τῶν ἐχθρῶν ἐκυριεύθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν· τρομερὰ δ' ἐμάνη τὸ ἐκδικητικὸν ξίφος τῶν Ἑλλήνων μεταξὺ τῶν ἀποπλανηθέντων καὶ φυγόντων σσιφῶν. Τὸ πνεῦμα ἐνίκησε τὴν ὕλην, καὶ ἡ δοξασία, ὅτι ἡ φιλοπατρία καὶ φιλελευθερία, ἐνισχυόμεναι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς δημοσίας καὶ ἐθνικῆς ἐνότητος, νικῶσι καὶ τὸν πολὺ ἰσχυρότερον ἐχθρόν, εὔρεν εἰς τοὺς νικηφόρους ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων λαμπροτάτην ἐπιμαρτύρησιν. Ἐπὶ τέλους δ' ἐθήκεν ἐπὶ τινα χρόνον τέρμα εἰς τὸν πόλεμον ἡ μεγάλη κατὰ τοῦ στρατοῦ καὶ στόλου τῶν Περσῶν ἐν *Εὐρυμέδοντι*, ποταμῷ τῆς Παμφυλίας, διπλῇ νίκῃ τοῦ *Κίμωνος* (469). Ἀλλ' ὅμως ἡ συνομολόγησις τῆς καλουμένης *Κιμωνίου εἰρήνης*, ἥτις ἡλευθέρωσε δῆθεν πάσας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας, εἶνε ἀμφίβολος.

Τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ἐν *Πλαταιαῖς* μάχης περιγράφει ὁ *Ἡρόδοτος* εἰς τὸ 9^{ον} βιβλίον (§ 62) ὡς ἑξῆς·

«Ἐγένετο δὲ πρῶτον περὶ τὰ γέγρα (φράγμα ἀσπίδων) μάχη· ὧς δὲ ταῦτα ἐπεπτώκεε, ἤδη ἐγένετο μάχη ἰσχυρὴ παρ' αὐτὸ τὸ Δημήτριον (ναὸν τῆς Δήμητρος) καὶ χρόνον ἐπὶ πολόν, ἐς 8 ἀπὶ κοντο εἰς ὥθισμόν· τὰ γὰρ δούρατα ἐπιλαμβανόμενοι κατέκλων οἱ βάρβαροι. Λήματι μὲν νυν καὶ ῥώμῃ οὐκ ἔσσονες ἦσαν οἱ Πέρσαι, ἄνοπλοι δὲ ἐόντες καὶ πρὸς ἀνεπιστήμονες ἦσαν καὶ οὐκ ὁμοῖοι τοῖσι ἐναντίοις σοφίην. Προεξάϊσοντες δὲ κατ' ἓνα καὶ δέκα, καὶ πλευνῆς τε καὶ ἐλάσσονες συστρεφόμενοι, ἐσέπιπτον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ διεσθείροντο. Τῇ δὲ ἐτύγχανε αὐτὸς ἐὼν *Μαρόδοιος*,

ἀπ' ἵππου τε μαχόμενος λευκοῦ, ἔχων τε περὶ ἑωυτὸν λογάδας Περσέων τοὺς ἀρίστους χιλίους, ταύτη δὲ καὶ μάλιστα τοὺς ἐναντίους ἐπίεσαν. Ὅσον μὲν νυν χρόνον Μαρδόνιος περιῆν, οἱ δὲ ἀντειχόν καὶ ἀμυνόμενοι κατέβαλλον πολλοὺς τῶν Λακεδαιμονίων, ὡς δὲ Μαρδόνιος ἀπέθανε καὶ τὸ περὶ ἐκείνον τεταγμένον ἐὼν ἰσχυρότατον ἔπεσε, οὕτω δὴ καὶ οἱ ἄλλοι ἐτράποντο καὶ εἶξαν τοῖσι Λακεδαιμονίοισι. Πλεῖστον γὰρ σφέας ἐδηλέετο ἡ ἐσθὴς ἐρήμος εὐδσα ὄπλων· πρὸς γὰρ ὀπλίτας ἐόντες γυμνῆτες ἀγῶνα ἐποιεῦντο.

Ἐνθαῦτα ἦ τε δίκη τοῦ φόνου τοῦ Λεωνίδου κατὰ τὸ χρηστήριον τοῖσι Σπαρτιήταισι ἐκ Μαρδονίου ἐπετελέετο, καὶ νίκην ἀναίρεται καλλίστην ἀπασέων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν Πausanias ὁ Κλεομβρότου τοῦ Ἀναξανδρίδου... Ἀποθνήσκει δὲ Μαρδόνιος ὑπὸ Ἀριμνήστου, ἀνδρὸς ἐν Σπάρτῃ λογίμου, ὅς χρόνῳ ὕστερον μετὰ τὰ Μηδικὰ ἔχων ἀνδρας τριηκοσίους συνέβαλε ἐν Στενυκλήρῳ, πολέμου ἐντός Μεσσηνίοισι πᾶσι καὶ αὐτὸς τε ἀπέθανε καὶ οἱ τριηκόσιοι. Ἐν δὲ Πλαταιῇσι οἱ Πέρσαι ὡς ἐτράποντο ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἔφρουγον οὐδένα κόσμον ἐς τὸ στρατόπεδον τὸ ἑαυτῶν καὶ ἐς τὸ τεῖχος τὸ ξύλινον, τὸ ἐποίησαντο ἐν μοίρῃ τῇ Θηβαΐδι.—

Οἱ δὲ Πέρσαι καὶ ὁ ἄλλος ὄμιλος, ὡς κατέφρουγον εἰς τὸ ξύλινον τεῖχος, ἔφθησαν ἐπὶ τοὺς πύργους ἀναβάντες πρὶν ἢ τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπικέσθαι. Ἀναβάντες δὲ ἐφράζαντο ὡς ἡδυνάτο ἀριστα τὸ τεῖχος. Προσελθόντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων κατεστήκε ἐσσι τειχομαχίῃ ἐφφωμενεστέρη. Ἔως μὲν γὰρ ἀπῆσαν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ δ' ἡμύοντο καὶ πολλῶν πλέον εἶχον τῶν Λακεδαιμονίων ὥστε οὐκ ἐπισταμένων τειχομαχεῖν, ὡς δὲ σφι οἱ Ἀθηναῖοι προσῆλθον, οὕτω δὴ ἰσχυρὴ ἐγένετο τειχομαχίῃ καὶ χρόνον ἐπὶ πολόν. Τέλος δὲ ἀρετῇ τε καὶ λιπαρίῃ ἐπέβησαν Ἀθηναῖοι τοῦ τεύχους καὶ ἤριπον, τῇ δὲ ἐσεχέοντο οἱ Ἕλληνες. Πρῶτοι δὲ ἐσῆλθον Τεγεῆται ἐς τὸ τεῖχος, καὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Μαρδονίου οὗτοι ἦσαν οἱ διαρπάσαντες, τὰ τε ἄλλα ἐξ αὐτῆς καὶ τὴν φάτνην τῶν ἵππων εὐδσαν χαλκὴν πᾶσαν καὶ θέας ἀξίην. Τὴν μὲν νυν φάτνην ταύτην τὴν Μαρδονίου ἀνέθεσαν εἰς τὸν νηὸν τῆς Ἀλέης Ἀθηναίης Τεγεῆται, τὰ δὲ ἄλλα ἐς τωυτό, ὅσα περ ἔλαβον, ἐστήκειν τοῖσι Ἕλλησι. Οἱ δὲ βάρβαροι οὐδὲν ἔτι στίφος ἐποιή-

σαντο πεσόντος τοῦ τείχεος οὔτε τις αὐτῶν ἀλλήῃς ἐμέμνητο, ἀλύπταζόν τε οἷα ἐν ὀλίγῳ χώρῳ πεφοβημένοι τε καὶ πολλὰι μυριάδες κατελιγμέναι ἀνθρώπων. Παρῆν τε τοῖσι Ἑλλήσι φονεῦειν οὕτω ὥστε τριήκοντα μυριάδων στρατοῦ, καταδουσέων τεσσέρων, τὰς ἔχων Ἀρτάβαζος ἔφρευε, τῶν λοιπῶν μηδὲ τρεῖς χιλιάδας περιγενέσθαι. Λακεδαιμονίων δὲ τῶν ἐκ Σπάρτης ἀπέθανον οἱ πάντες ἐν τῇ συμβολῇ εἰς καὶ ἑννήκοντα, Τεγεατέων δὲ ἑκκαίδεκα, Ἀθηναίων δὲ δύο καὶ πεντήκοντα.

(§ 78.) Ἐν δὲ Πλαταιῇσι ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Αἰγινήτεων ἦν Λάμπων ὁ Πυθῆω, Αἰγινήτεων τὰ πρῶτα, δὲ ἀνοσιώτατον ἔχων λόγον ἵετο πρὸς Πausanίην, ἀπικόμενος δὲ σπουδῇ ἔλεγε τάδε· Ὡ παῖ Κλεομβρότου, ἔργον ἔργασταί τοι ὑπερφυῆς μέγαθός τοι καὶ κάλλος, καὶ τοι θεὸς παρέδωκε ῥυσάμενον τὴν Ἑλλάδα κλέος καταθέσθαι μέγιστον Ἑλλήνων τῶν ἡμεῖς ἴσμεν. Σὺ δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ἐπὶ τούτοις ποιήσῃς, ὅπως λόγος τέ σε ἔχῃ ἔτι μέζων καὶ τις ὕστερον φυλάσσηται τῶν βαρβάρων μὴ ὑπάρχειν ἔργα ἀτάσθαλα ποιέων ἐς τοὺς Ἑλληνας. Λεωνίδεω γὰρ ἀποθανόντος ἐν Θερμοπύλῃσι Μαρδόνιος τε καὶ Ἑξέξης ἀποταμόντες τὴν κεφαλὴν ἀνεσταύρωσαν. Τῷ σὺ τὴν ὁμοίαν ἀποδιδούς ἔπαινον ἔξεις πρῶτα μὲν ὑπὸ πάντων Σπαρτιητέων, αὐτίς δὲ καὶ πρὸς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Μαρδόνιον γὰρ ἀνασκολοπίσας τετιμωρήσεται ἐς πάτρων τὸν σὸν Λεωνίδην.

Ὁ μὲν δοκέων χαρίζεσθαι ἔλεγε τάδε. Ὁ δὲ (Πausanίας) ἀνταμείβετο τοισίδε· Ὡ ξεῖνε Αἰγινήτα, τὸ μὲν εὖ νοεῖν τε καὶ προορᾶν ἄγαμαί σε, γνώμης μέντοι ἡμάρτηκας χρηστῆς. Ἐξάφρας γὰρ με ὑποῦ καὶ τὴν πάτρην καὶ τὸ ἔργον, ἐς τὸ μηδὲν κατέβαλες παραινέων νεκρῷ λυμάνεσθαι, καὶ ἦν ταῦτα ποιεῶ, φᾶς ἄμεινόν με ἀκούσεσθαι. Τὰ πρέπει μᾶλλον βαρβάροις ποιεῖν ἢ περ Ἑλλήσι· καὶ ἐκεῖνοισι δὲ ἐπιφθονέμεν. Ἐγὼ δ' ὦν τούτου εἶνεκεν μήτε Αἰγινήτῃσι ἄδοιμι μήτε τοῖσι ταῦτά ἀρέσκειται, ἀποχρᾶ δέ μοι Σπαρτιητῇσι ἀρεσκόμενον ὅσια μὲν ποιεῖν, ὅσια δὲ καὶ λέγειν. Λεωνίδῃ δέ, τῷ με κελεύεις τιμωρῆσαι, φημι μεγάλως τετιμωρῆσθαι, ψυχῇς τε τῇσι τῶνδε ἀναριθμήτοισι τετίμῃται αὐτός τε καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἐν Θερμοπύλῃσι τελευτήσαντες. Σὺ μέντοι ἔτι ἔχων λόγον τοιόνδε μήτε προσέλθῃς ἔμοι γε μήτε συμβουλεύῃς, χάριν τε ἴσθι ἐὼν ἀπαθής.

(§ 80.) Ὁ μὲν ταῦτα ἀκούσας ἀπαλλάσσετο Πausανίης δὲ κήρυγμα ποιησάμενος μηδένα ἄπτεσθαι τῆς λήτης, συγκομίζειν ἐκέλευσε τοὺς εἰλωτας τὰ χρήματα. Οἱ δὲ ἀνὰ τὸ στρατόπεδον σκιδνάμενοι εὕρισκον σκηνάς κατεσκευασμένας χρυσῶ καὶ ἀργύρῳ, κλίνας τε ἐπιχρυσούς καὶ ἐπαργύρους, κρητῆράς τε χρυσοῦς καὶ φιάλας τε καὶ ἄλλα ἐκπώματα. σάκκους τε ἐπ' ἀμαξέων εὕρισκον, ἐν τοῖσι λέβητες ἐφαίνοντο ἐνεόντες χρυσοί τε καὶ ἀργύροι· ἀπὸ τε τῶν κειμένων νεκρῶν ἐσκύλευον ψέλιά τε καὶ στρεπτοὺς καὶ τοὺς ἀκινάκας ἐόντας χρυσοῦς, ἐπεὶ ἐσθῆτός γε ποικίλης λόγος ἐγίνετο οὐδὲ εἷς. Ἐνθαῦτα πολλὰ μὲν κλέπτοντες ἐπώλεον πρὸς τοὺς Αἰγινήτας οἱ εἰλωτες, πολλὰ δὲ καὶ ἀπεδείκνυσαν, ὅσα αὐτῶν οὐκ αἶδ' ἦν κρύψαι· ὥστε Αἰγινήτῃσι οἱ μεγάλοι πλοῦτοι ἀρχὴν ἐνθεῦτεν ἐγένοντο, οἱ τὸν χρυσὸν αἶτε ἐόντα χαλκὸν δὴθεν παρὰ τῶν εἰλωτέων ὠνεόντο (§ 81.). Συμφορήσαντες δὲ τὰ χρήματα καὶ δεκάτην ἐξελόντες τῷ ἐν Δελφοῖσι θεῷ, ἀπ' ἧς ὁ τρίπους ὁ χρύσεος ἀνετέθη ὁ ἐπὶ τοῦ τρικαρχήνου ὄριος τοῦ χαλκείου ἐπεστεῶς ἀγχιστα τοῦ βωμοῦ, καὶ τῷ ἐν Ὀλυμπῇ θεῷ ἐξελόντες, ἀπ' ἧς δεκάπηχυν χάλκεον Δία ἀνέθηκαν, καὶ τῷ ἐν Ἰσθμῷ θεῷ, ἀπ' ἧς ἐπτάπηχυν χάλκεος Ποσειδῶν ἐξεγένετο, ταῦτα ἐξελόντες τὰ λοιπὰ διαίρεοντο καὶ ἔλαβον ἕκαστοι τῶν ἄξιοι ἦσαν, καὶ τὰς παλλακὰς τῶν Περσέων καὶ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ ἄλλα χρήματά τε καὶ ὑποζύγια. Ὅσα μὲν νυν ἐξαιρέτα τοῖσι ἀριστεύουσι αὐτῶν ἐν Πλαταιῇσι ἐδόθη, γυναῖκες, ἵπποι, τάλαντα, κάμηλοι, ὥς δὲ αὐτως καὶ τὰ ἄλλα χρήματα.»

2. Ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων.

α.) Πausanίας. Θερμοστοκλήης. Ἀριστείδης. Κίμων.

§ 33. Ἀπὸ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης ὁ πόλεμος διεξήγετο κυρίως κατὰ θάλασσαν. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ Σπαρτιάται δὲν εἶχον πρὸς τοῦτο οὔτε τὴν ἰκανότητα οὔτε τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμὸν τῶν πλοίων, διὰ τοῦτο περιῆλθε κατὰ μικρὸν ἡ ἀρχιναυαρχία εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἐκτός τούτου εἶχον δειχθῆ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου ἐξόχως ἀνδρείοι καὶ γενναῖοι φρονεῖν. Ὑπεβοήθησε δὲ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸ νᾶ λάβωσι τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν καὶ ἡ προδοσία τοῦ Σπαρτιάτου Πausανίου, ὅστις ἡμᾶς

ῥῶστε τὴν ἐν Πλαταιαῖς ἀποκτηθεῖσαν πολεμικὴν δοῦσαν, ἐπιδιώ-
κων φιλοδόξως τὴν ἀρχὴν τῆς Ἑλλάδος. Κυριεύσας δηλ. τὸ Βυ-
ζάντιον (477), εἶχεν αἰχμαλωτίσει ὁ Πausanίας εὐπατρίδας τινὰς
Πέρσας, ἐν οἷς καὶ τινὰς κηδεστὰς καὶ συγγενεῖς τοῦ βασιλέως.
Ἐπεμψε δ' αὐτοὺς, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζωσιν οἱ λοιποὶ σύμμαχοι,
πρὸς τὸν Ξέρξην ἐπίσω, καὶ ἐπροφασίσθη ἔπειτα ὅτι ἔφυγον κρυ-
φίως· πρὸς τοῦτοις δ' ἐμήνυσεν εἰς αὐτόν, ὅτι ἤθελε τὸν βοηθήσει
νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Σπάρτης καὶ τῆς ἐπιλοῖπου Ἑλλάδος, ἂν ἔδι-
δεν εἰς αὐτόν τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον, καὶ τὸν διώριζε σα-
τράπην τῆς Πελοποννήσου. Ὅτε δ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐδέ-
χθη περιχαρὴς τὴν πρότασιν ταύτην, ἔγεινεν ὁ μάταιος καὶ φι-
λοδόξος ἀνὴρ τοσοῦτον ὑψηλόφρων, ὥστε κατεφρόνησε παντάπασι
τοὺς Σπαρτιατικοὺς νόμους καὶ τὴν δίκαιαν τῶν συμπολιτῶν αὐ-
τοῦ, ἐνεδύετο πολυδάπανα ἐνδύματα, παρεσκεύαζεν ἀσώτους τρα-
πέζας, καὶ εἶχε Μήδους καὶ Αἰγυπτίους δορυφόρους νὰ τὸν συνο-
δεύωσι καὶ τὸν ὑπηρετώσι. Συγχρόνως δὲ διὰ τῆς αὐθάδους καὶ
τραχείας αὐτοῦ διαγωγῆς κατέστητε μισητὴν κοινῶς τὴν ἡγεμο-
νίαν τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ δὲ Σπαρτιάται, λαβόντες γινῶσιν τῆς
διαγωγῆς ταύτης, ἀνεκάλεσαν μὲν τὸν ἄπιστον στρατηγόν· ἀλλ'
ἡ ὑπόληψις αὐτῶν εἰς τὰς δημοκρατικὰ φρονούσας παράλιας πό-
λεις εἶχεν ἤδη ἐκασθενισθῇ τοσοῦτον, ὥστε οἱ ἴδιοι κατέλιπον τὴν
ἀρχιναυαρχίαν· αἱ δὲ παράλαι πόλεις προσετέθησαν εἰς τὰς Ἀθή-
νας. Ὁ Πausanίας ὅμως καὶ ἐν Σπάρτῃ ἀκόμη διετῆρει μυστικὰς
σχέσεις μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ ἐπέζητει συγχρόνως
μεταρρύθμισιν τῆς ἐγχωρίου νομοθεσίας καὶ πολιτείας· ἀλλ' ὅταν
ἐφανερώθησαν τὰ προδοτικὰ αὐτοῦ σχέδια ὑπὸ τινος πιστοῦ δούλου,
τοῦ Ἀργιλίου, ὃν ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ ὡς ἀγγελιαφόρον, ἤναγ-
κίσθη νὰ ἀποθάνῃ τὸν ἐκ τῆς πείνης θάνατον εἰς τὴν ναὸν τῆς Χαλ-
κιοίκου Ἀθηνᾶς, εἰς τὸν ὅποιον εἶχε ζητήσῃ ἄσυλον ὡς ἐκείτης· καθότι
οἱ ἔφοροι, μὴ λαβόντες ὑπ' ὅψιν τὴν προστατεύουσαν αὐτὸν ἁγίαν
ταύτην θέσιν, ἀπεσέγασαν τὴν χαλκὴν σέγγην, καὶ διέταξαν νὰ κλεί-
σωσι τὰς θύρας τοῦ ναοῦ. Λέγουσι δ' ὅτι αὐτὴ ἡ μήτηρ τοῦ Πausa-
νίου Θεανῶ ἔφερε τὸν πρῶτον λίθον εἰς τὴν ἀπόφραξιν τῶν θυρῶν.

§ 34. Ἐν ᾧ δ' ὁ Πausanίας ἡλάττωνεν οὕτω τὴν δύναμιν
τῆς πατρίδος αὐτοῦ, συνεισέφερεν πολὺ πρὸς ὑψώσιν τῆς ἰδίας ἐαν-

τῶν πόλεως οἱ τρεῖς στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων διὰ τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τῶν διαφώρων αὐτῶν πλεονεκτημάτων. Ὁ Θεμιστοκλῆς κατώρθωσε μὲ δόλον καὶ πανουργίαν νὰ περιβληθῶσιν αἱ Ἀθηναῖς ἰσχυρὸν τεῖχος, καὶ ἐκτίσθῃ ὁ λαμπρὸς λιμὴν τοῦ Πειραιῶς, τὸν ὁποῖον ἤνωσαν ἔπειτα ὁ Κίμων καὶ Περικλῆς μὲ τὸ ἄστυ διὰ τῶν ἐξ εἰργασμένων λίθων κατασκευασθέντων μακρῶν τειχῶν. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, ἥτις μετέβαλε τὰς Ἀθήνας εἰς μέγα στρατόπεδον, δυνάμενον νὰ ἀντισταθῇ εἰς πᾶσαν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν προσβολήν, ἐπέσυρεν ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς ἑαυτὸν τὸ ἀμείλικτον μῖτος τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες δὲν ἠδύνκοντο νὰ ὑποφέρωσι τὴν ὀχύρωσιν τῶν Ἀθηνῶν, λόγφ μὲν ἵνα μὴ εὕρωσιν οἱ Πέρσαι, ἂν ἤθελον εἰσβάλλῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὀχυρὸν τι ὀρμητήριον, πράγματι ὅμως, ὅπως ἀντιπράξωσιν εἰς τὴν αὐξανόμενην δύναμιν τῆς ζωηρᾶς καὶ δραστηρίας πόλεως. Ὅθεν ἐνηχοποίησαν αὐτὸν βραδύτερον ὡς λαβόντα μέρος εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Πausaniou· διότι ἐνῷ συνεγίνωσκε τὸ σχέδιον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐσχάτην προδοσίαν του, δὲν τὴν εἶχε φανερώσῃ προσεκάλεσαν δ' αὐτὸν ἐνώπιον δικαστηρίου τῶν ὁμοσπόνδων, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον αὐτοὶ τὴν προεδρείαν. Συνέβη δὲ τοῦτο, καθ' ὃν χρόνον ἐπέτυχον οἱ ἐν Ἀθήναις ἔχθροὶ αὐτοῦ νὰ ἐξορίσωσι τὸν φιλόδοξον ἄνδρα (471) ἐπὶ δέκα ἔτη ἐκ τῆς πατρίδος διὰ τοῦ σατρακισμοῦ. Καταδιωκόμενος δὲ κατέφυγε νῦν ὁ μέγας στρατηγός, μετ' ἀναριθμήτους κινδύνους, πρὸς τὴν Ἀσίαν (466), ὅπου ἔτυχε λαμπροτάτης υποδοχῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν Περσῶν, ὅστις ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν τρεῖς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὸς συντήρησίν του. Ἀλλ' ὅτε τὸν παρεκάλεσε νὰ παράσχῃ ἐπικουρίαν πρὸς ὑποδούλους τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβεν, ὡς λέγεται, φάρμακον (αἷμα ταύρου) διὰ νὰ μὴ γείνῃ προδότης τῆς πατρίδος. Κατ' ἄλλας ὅμως εἰδήσεις κατέλαβον τὴν καρδίαν αὐτοῦ θλίψις καὶ νοσταλγία. Τὴν δὲ τέφραν αὐτοῦ ἐκόμισαν οἱ φίλοι κρυφίως εἰς τὴν πατρίον γῆν· καὶ οἱ μετέπειτα Ἀθηναῖοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐννοήσωσι πῶς ὁ μέγας ἀνὴρ ἔλειπε μακρὰν τῶν τόπων, ὅπου ἐμεγαλοῦργησε, ἐνόμιζον ὅτι ὁ τάφος αὐτοῦ εὕρισκετο εἰς τι παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ λιμένος ἄκρον γῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν Μαγνητίᾳ τῆς Ἀσίας ἐδεικνύετο εἰς τὴν ἀγορὰν λαμπρὸς τάφος αὐτοῦ.

* Ἦν ὁ Θεμιστοκλῆς (λέγει ὁ Θουκυδίδης, Α. 138) βεβαίως τατα δὴ φύσεως ἰσχὺν δηλώσας καὶ διαφερόντως τι εἰς αὐτὸ μᾶλλον ἐτέρου ἄξιος θαυμάσαι· οἰκεία γὰρ ξυνέσει καὶ οὔτε προμαθὼν ἐς αὐτὴν οὐδὲν οὔτ' ἐπιμαθὼν, τῶν τε παραχρῆμα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνῶμων καὶ τῶν μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής· καὶ ἃ μὲν μετὰ χεῖρας ἔχοι, καὶ ἐξηγήσασθαι οἷός τε, ὧν δὲ ἄπειρος εἴη, κρῖναι ἱκανῶς οὐκ ἀπῆλλακτο· τό τε ἄμεινον ἢ χειρόν ἐν τῷ ἀφανεῖ ἔτι προσώρα μάλιστα. Καὶ τὸ ξύμπαν εἰπεῖν, φύσεως μὲν δυνάμει, μελέτης δὲ βραχύτητι κράτιστος δὴ οὗτος αὐτοσχεδιάζειν τὰ δέοντα ἐγένετο.—Ὁ Θεμιστοκλῆς, λέγει νεώτερός τις ἱστοριογράφος, κατέπαυσε πρῶτος τὰς κατὰ τῶν ξένων παλαιὰς προλήψεις· ἕως τότε ὁ ξένος ἦτο πολὺ ἐν Ἀθήναις παρημελημένος, καὶ δὲν ἔμενε μὲν ἀπροστάτευτος, ἀλλὰ δὲν ἦτο παντάπασι πολιτικὸν πρόσωπον (*personna civilis*), ὥφειλε νὰ ἔχῃ προστάτην (πάτρωνα), καὶ ἦτον ἐκτεθειμένος εἰς πολλὰς κακοποιήσεις τῶν ἀρχαίων πολιτῶν. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνύψωσε τοὺς μεταίκοις εἰς τάξιν ἔντιμον, ὥρισε σταθερῶς τὰς εἰσφοράς αὐτῶν, τοῖς ἀπένειμε μέρος τῆς ὑπηρεσίας τοῦ πολέμου, καὶ κατέστησεν εἰς αὐτοὺς τὴν κτῆσιν τοῦ πολιτικοῦ δικαιώματος οὐ μόνον δυνατὴν, ἀλλὰ καὶ εὐκόλυν. Οὕτως ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐρημωθεῖσων Ἀθηνῶν ἐγένετο εἰς ὀλίγα ἔτη πολὺ μεγαλῆτερος ἢ πρότερον. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀπέκτησαν οἱ βιομήχανοι δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτὴν πολυειδῆ ζωηρότητα καὶ κίνησιν· ἐπαυξήσεως δὲ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, οἱ Ἀθηναῖοι ἐγένεον παντάπασι ναυτικὸς λαός. Οὕτως αἱ Ἀθηναὶ μετεβλήθησαν ἐντελῶς διὰ τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ ἐγένεον κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου. Ὁ δὲ σκοπὸς αὐτοῦ ἔτεινε πρὸς συγγέντησιν τῶν δημοκρατιῶν τῆς Ἑλλάδος εἰς μίαν Ἀττικὴν ὁμοσπονδίαν.—Ἡδὴ εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὸ πρόσωπον ἐφαίνετο ὁ μέγας ἀνὴρ, λέγει ὁ Πλούταρχος.

§ 35. Ὡς δ' ὁ Θεμιστοκλῆς διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς μεγαλεπιβόλου πολιτικῆς τέχνης, οὕτω προήγαγεν ὁ Ἀριστείδης τὰ πράγματα τῆς πατρίδος διὰ τῆς χρηστότητος καὶ ἀφιλοκερδείας. Ἡ μεγάλη δηλ. ἐμπιστοσύνη, ἣν εἶχον εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην αὐτοῦ, παρεκίνησε τὰς Ἑλληνικὰς νήσους

καὶ παραλίας πόλεις, νὰ συνομολογήσωσι (476) πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην, καθ' ἣν ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσι χρήματα καὶ πλοῖα πρὸς ἐξακολουθήσιν τοῦ πολέμου. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον κατηρτίσθη τὸ ἐν Δήλῳ καθιδρυθὲν ταμεῖον τῆς συμμαχίας ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου, εἰς τὸν ὁποῖον ἔχοντες πλήρη πεποιθήσιν ἀνέθηκαν οἱ σύμμαχοι τὸν προσδιορισμὸν τῶν διαφορῶν εἰσφορῶν καὶ διωρίσθησαν Ἀθηναῖοι πρὸς διοίκησιν τοῦ θησαυροφυλακίου, ὡς καὶ πρὸς ναυαρχίαν τοῦ κοινοῦ στόλου (*Ἑλληνοταμίαι*). Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐφάνη βαρεῖα εἰς τὰς μικρὰς πόλεις ἢ χορήγησις πλοίων, καὶ ἀπηλλάγησαν ἀσμένως, διὰ τινος μεγαλητέρας συνεισφορᾶς χρημάτων, ἀπὸ τῆς ὑποχρέωσως ταύτης. Τοῦτο δὲ παρέσχεν ὕστερον εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν εὐάρεστον εὐκαιρίαν, τοῦ νὰ αὐξάνωσιν ἡμέραι πλείοτερον τὸν στόλον αὐτῶν, καὶ νὰ καθυποτάξωσιν ἔπειτα τὰς νήσους Νάξον, Θάτον, Ἀῖμον κλ. καὶ τὰς μικρὰς εἰς τὰ παράλια πόλεις. Κατέχοντες δ' ὑπερτέραν ναυτικὴν δύναμιν, δὲν ἠδύναντο κατόπιν ὑπ' οὐδενὸς νὰ διακωλυθῶσιν, ὅπως μεταφέρωσι τὰ ταμεῖον τῆς συμμαχίας εἰς τὰς Ἀθήνας, διοικῶσιν αὐτὸ ὡς ἰδιόκτητον, καὶ μεταχειρίζωνται τοὺς συνεισφέροντας συμμάχους ὡς φόρου ὑποτελεῖς ὑπηκόους.—Ὁ Ἀριστείδης ἀπέθανε (π. 468) τόσον πτωχός, ὥστε ἡ πόλις ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ τὰ ἔξοδα τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων του.

* Ἐπεκτείνας ὁ Ἀριστείδης τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν κατωτάτην τάξιν, ἐπέθηκε μὲν τὸν τελευταῖον λίθον εἰς τὴν τελείαν δημοκρατίαν, ἀλλ' ἔθηκεν οὕτω καὶ τὸ θεμέλιον τῆς ὀλιγοκρατίας (§ 24). Ἀλλὰ πρὸς τοιαύτην τελείαν πολιτικὴν ἰσότητα δὲν συνεβιβάζετο πλέον ὁ ἀρχαιοθεν σεβαστὸς Ἄρειος Πάρος (§ 20), ὅστις ἀνεπληροῦτο ἐκ προὑπαρξάντων ἀρχόντων ὅθεν ἀφῆρθη ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἐφιάλτου καὶ Περικλέους, τῶν ἀρχηγῶν τῶν σφόδρα δημοκρατικῶν, τὸ *ἀξίωμα* τῆς ἐπιβλέψεως τῶν ἡθῶν· αἱ δὲ πορ' αὐτοῦ ἕως τότε δικαζόμεναι περὶ φονικῶν δίκαι ἀνετέθησαν, ἐκτὸς ὀλίγων περιπτώσεων, εἰς τὰ συνήθη δικαστήρια (τοὺς Ἐφέτας καὶ Ἡλιαστάς). Εἰς μάτην προέβη εἰς τὴν παλαιότεραν μὲ τὸ δῶμα αὐτοῦ *Εὐμενίδας* ὁ μέγας ποιητὴς *Αἰσχύλος* (§ 38) ὡς πρόμαχος τοῦ μόνου

εἰσέτι ἐκ τῶν παλαιῶν χρόνων περισσώζομένου εἰς τοὺς ἐν λη-
θάργῳ ἀγρύπνου πάντοτε συμβούλου καὶ σωτῆρος, ὅστις ἀπέειχε
πάσης πλεονεξίας, ἦτο πλήρης αἰδοῦς εὐγενοῦς καὶ ἰσχυρὸς εἰς τὴν
ὀργὴν του» (*). ἡ δημοκρατία μὲ τὴν ἐξισωτικὴν αὐτῆς δύναμιν
ἐνίκησε (459). Τὴν Ἐφιάλτην ὅμως διατρύπησεν ἔπειτα τὸ ἐγ-
χειρίδιον τῆς κομματικῆς μανίας τῶν ἀριστοκρατικῶν.

Κίμων δέ, ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, εὐηργέτησε τὴν πατρίδα,
ἐπιχειρήσας εὐτυχεῖς κατὰ θάλασσαν πολέμους, καὶ ἐκέρδησε τὴν
ἀγάπην τοῦ λαοῦ, φερόμενος φιλοφρόνως καὶ ἐλευθερίως. Ἄνθρω-
πρακτικὸς μᾶλλον ἢ εὐγλωττος, ἀπεδίωξε τοὺς Πέρσας ἐκ τῶν
τελευταίων αὐτῶν ἐν Θράκῃ ὀρμητηρίων, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν πα-
ραλίαν, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι ἔκτισαν τότε τὴν *Ἀμφίπολιν* ὑπέταξε
τὴν νῆσον *Σκύρον*, διένειμε τὴν χώραν εἰς κλήρους μεταξὺ Ἀθη-
ναίων ἀποίκων (*κληρούχων*), καὶ ἔφερε μετὰ πανηγυρικῆς πομπῆς
εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ ἐκεῖ θαμμένα ὅσα τοῦ Θεσέως ἀπέσπα-
σεν ἀπὸ τῶν Περσῶν τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, καὶ ἡλευθέρωσε
τὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ
τῆς ἀρχῆς τῶν βαρβάρων. Ὡν δ' εὐτυχὴς καὶ ἐπιδέξιος ναύαρχος,
ἐνίκησε τοὺς ἔχθρους οὐ μόνον εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν διπλὴν παρὰ
τὸν Εὐρυμέδοντα μάχην, ὅπου κατέστρεψεν ἡ ἐκυρίευσεν εἰς τολ-
μηρὰν προσβολὴν 200 ἑχθρικὰς τριήρεις (469), ἀλλὰ καὶ ἐπε-
χείρησε λαμπρὰν πρὸς τὴν Κύπρον ἐκστρατείαν, ὅπως συμμαχῶν
μετὰ τῶν ἐπαναστατησάντων Αἰγυπτίων ἀφαιρέσῃ τὴν νῆσον ἀπὸ
τῶν ἑχθρῶν (460).—Τὴν μεγάλην δ' αὐτοῦ περιουσίαν μετεχει-
ρίσθη κυρίως πρὸς καθωράσιν τῆς πόλεως, ὅπου, ἐκτὸς ἄλλων οἰ-
κοδομημάτων, κατεσκεύασε μάλιστα τὴν *Ἀκαδημίαν* (κῆπον, ἐν
ᾧ ἐδίδαξε μετέπειτα ὁ Πλάτων) καὶ τὴν διὰ τὴν Σταϊκὴν φι-
λοσοφίαν περίφημον *Στοάν*. Καίτοι δ' ἀπολαύων μεγάλης παρὰ
τῷ λαῷ εὐνοίας, ἣν ἀπέκτησεν ὁ Κίμων διὰ τῆς μεγαλοφροσύνης
αὐτοῦ καὶ τῶν εὐεργεσιῶν, ὡς καὶ διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ πολιτι-
κῆς αὐτοῦ ἀρετῆς, ἐξωρίσθη (458) ἐπ' ὀλίγον διὰ τοῦ ὀστρακι-

(*) Κερδῶν, ἔθικτον τοῦτο βουλευτήριον,
αἰδοτον, δέξοθμον, εὐδόντων ὕπερ
ἀγρηγορὸς φρούρημα γῆς καθίσταται.

(Αἰσχ. Εὐμ. 704.)

ἡμῶν ἔνεκα τῶν ἀριστοκρατικῶν αὐτοῦ φρονημάτων, ἅτινα ἐφάνε-
ρωνε κλίνων πολὺ πρὸς τὰ παλαιὰ ἤθη, ἔθιμα καὶ καθεστῶτα,
καὶ ἀγαπῶν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν ὁμόφρονα αὐτῷ Σπάρτην. Ὁ Κί-
μων ἀπέθανε τιμώμενος μεγάλως ἐν Κύπρῳ τὸ 449, καὶ μόνον
τὸ ὄνομά του ἀναφέρεται ὅτι ἔσωσε τὸν στρατόν.

* Οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστά-
σεως ταύτης τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τῶν Περσῶν ἦτον ὁ Αἰβύς Ἰνά-
ρος, ὅστις συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συμμαχίαν, καὶ
βοηθούμενος ὑπ' αὐτῶν, διενόηθη νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν χώραν, καὶ
ἐγκαταστήσῃ ἑαυτὸν βασιλέα. Καὶ εἰς ταύτην δὲ τὴν ἄλλως ὀλί-
γον γνωστὴν ἐπιχείρησιν ἐπεδείχθη λαμπρότατα τὸ Ἑλληνικὸν
θάρρος καὶ ἡρωϊκὸν πνεῦμα, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐξῆς συντό-
μου ἀφηγήσεως τοῦ Θουκυδίδου (1, 109). αἱ δ' ἐν τῇ Αἰγύ-
πτῳ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ξυμμαχοὶ ἐπέμενον καὶ αὐτοῖς πολλὰ ἰδέαι
πολέμων κατέστησαν. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ἐκράτουν τῆς Αἰγύ-
πτου Ἀθηναῖοι, καὶ βασιλεὺς πέμπει ἐς Λακεδαιμόνα Μεγάβαζον
ἄνδρα Πέρσῃν χρήματα ἔχοντα, ὅπως ἐς τὴν Ἀττικὴν εἰσβαλεῖν
πεισθέντων τῶν Πελοποννησίων ἀπ' Αἰγύπτου ἀπαγάγοι Ἀθη-
ναίους. Ὡς δὲ αὐτῷ οὐ προυχίρει καὶ τὰ χρήματα ἄλλως ἀνα-
λοῦτο, ὁ μὲν Μεγάβαζος καὶ τὰ λοιπὰ τῶν χρημάτων πάλιν ἐς
τὴν Ἀσίαν ἐκομίσθη, Μεγάβαζον δὲ τὸν Ζωπύρου πέμπει ἄνδρα
Πέρσῃν μετὰ στρατιᾶς πολλῆς· ὃς ἀφικόμενος κατὰ γῆν τοὺς τε
Αἰγυπτίους καὶ τοὺς ξυμμάχους μάχῃ ἐκράττησε καὶ ἐκ τῆς Μέμ-
φιδος ἐξήλασε τοὺς Ἕλληνας καὶ τέλος ἐς Προσωπίτιδα τὴν νῆ-
σον κατέκληπεν· καὶ ἐπολιόρκει ἐν αὐτῇ ἐνιαυτὸν καὶ ἑξ μῆνας,
μέχρι οὗ ξηράνας τὴν διώρυγα καὶ παρατρέψας ἄλλη τὸ ὕδωρ,
τάς τε ναὺς ἐπὶ τοῦ ξηροῦ ἐποίησε καὶ τῆς νήσου τὰ πολλὰ ἤπει-
ρον, καὶ διαβὰς εἰλε τὴν νῆτον πεζῇ.

Οὕτω μὲν τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα ἐφθάρη ἐξ ἔτη πολε-
μήσαντα· καὶ ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν πορευόμενοι διὰ τῆς Λιβύης ἐς
Κυρνήν ἐσώθησαν, οἱ δὲ πλεῖστοι ἀπώλοντο. Αἰγυπτὸς δὲ πάλιν
ὑπὸ βασιλέα ἐγένετο πλὴν Ἀλιόρταίου τοῦ ἐν τοῖς ἔλεσι βασι-
λέως· τοῦτον διὰ μέγεθός τε τοῦ ἔλους οὐκ ἐδύναντο ἐλεῖν, καὶ
ἅμα μαχιδώτατοί εἰσι τῶν Αἰγυπτίων οἱ ἔλαιοι. Ἰνάρως δὲ ὁ Λι-
βύων βασιλεὺς, ὃς τὰ πάντα ἐπραξε περὶ τῆς Αἰγύπτου, προδοσίᾳ

ληφθεὶς ἀνεσταυρώθη. Ἐκ δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἄλλης ξυμ^αμαχίδος πεντήκοντα τριήρεις διάδοχοι πλέουσai εἰς Αἴγυπτον ἔσχον κατὰ τὸ Μενδησίον κέρας, οὐκ εἰδότες τῶν γεγεννημένων οὐδέν· καὶ αὐτοῖς ἔκ τε γῆς ἐπιπεσόντες πεζοὶ καὶ ἐκ θαλάσσης Φοινίκων ναυτικὸν διέφθειραν τὰς πολλὰς τῶν νεῶν, αἱ δ' ἐλάσσους διέφυγον πάλιν. Τὰ μὲν κατὰ τὴν μεγάλην στρατείαν Ἀθηναίων καὶ τῶν ξυμμάχων εἰς Αἴγυπτον οὕτως ἐτελεύτησεν (π.455)ν.

§ 36. Αἱ Ἀθηναὶ μέχρι τῆς Περικλείου εἰρήνης. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοιούτων καὶ ὁμοιᾶ πρὸς αὐτοὺς φρονούντων ἀνδρῶν ἔλαβεν ἡ δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων ἰσχυρὰν ἀνάπτυξιν. Ἡ ἀπειθὴς Νάξος ἔγεινεν ὑποχείριος, καὶ ἐτιμωρήθη, ἀποικισθέντων εἰς αὐτὴν Ἀθηναίων κληρούχων (463)· ἡ νῆσος Θάσος μετὰ τῶν πλουσίων αὐτῆς εἰς τὴν παραλίαν τῆς Θράκης μεταλλωρυχείων περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἡ Αἴγινα, πλουσία καὶ διὰ τῆς φιλοτεχνίας μὲν, βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἀκμάζουσα, ἀλλ' ἔνεκα τῆς σκληρᾶς καρδίας, ὑπερηφανίας καὶ πλεονεξίας δυσφημισμένη ἀριστοκρατία, ἐκυριεύθη μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα (457)· καὶ ἀποδιωχθέντων τῶν κατοίκων, οἵτινες μετενάστευσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, κατὰσχθη ἐξ ἀπαίκων τῆς Ἀττικῆς τὰ Μέγαρα μὲ τὸν λαμπρὸν αὐτῶν λιμένα Νίσσαϊαν (συνδεόμενον, ὡς ἐν Ἀθήναις, διὰ μακρῶν τειχῶν) ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς Ἀθήνας· καὶ ὅταν ἐξεστράτευσαν χάριν τῶν Λωριέων αὐτῶν συντοπιτῶν οἱ Κορίνθιοι, ἐνίκησεν αὐτοὺς ὁ ἀνδρεῖος Μυρωνίδης μετὰ στρατιᾶς γερόντων καὶ παιδίων εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν, ὡς προαναφέραμεν, Ἀθηναϊκὸς στρατὸς ἐμάχετο ἐν Αἰγύπτῳ ἐναντίον τῶν Περσῶν, καὶ σμικρότατον μόνον μέρος ἐπανεῖδε πάλιν διὰ τῆς Κυρήνης τὴν πατρίδα, μεθ' ἡρωϊκωτάτην ὑποχώρησιν. Ἀλλὰ καίτοι μετὰ πολλοῦ φθόνου βλέποντες οἱ Σπαρτιάται τὴν αὐξανομένην δύναμιν καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀντιζήλου πόλεως, πόλεμον ὅμως ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐγείρῳσιν ἔχοντες ἀγῶνα πρὸς τὸ αὐθαδὲς καὶ μηδίζον Ἀργεῖος (τὸ ὅπισθεν κατέστρεψε τότε ἐκ μνησικακίας καὶ ζηλείας τὰς ἀρχαῖόθεν ἔνεκα τῆς φιλοπατρίας αὐτῶν ἄξιας σεβασμοῦ Μυκήναι) καὶ πρὸς ἄλλας Πελοποννησιακὰς πόλεις. Πρὸ πάντων δ' ἐμπόδιζεν αὐτοὺς ὁ τρομερὸς σεισμός (465), ὅστις ἐκρήτμινσε τὸ μέγιστον μέρος τῆς πρωτεύουστος Σπάρτης, καὶ περιέπλε-

Ξεν αὐτοὺς εἰς δεκάστῃ καὶ πεισματώδῃ πόλεμον πρὸς τοὺς ἀποστατήσαντας Μεσσηνίους καὶ Ἐλλώτας· κατὰ τὴν πολιορκίαν μάλιστα τῆς ὀχυρᾶς ἀκροπόλεως *Ἰθώμης*, εἰς τὴν ὅποιαν ἐκλείσθησαν οἱ ἐπαναστάται, καὶ ἀντέταξαν σκληροτράχηλον ἀντίστασιν εἰς τοὺς ἀπείρους τῶν πολιορκιῶν Σπαρτιάτας, τοσοῦτον ἐπὶ τέλους ἐξησθένεισθησαν, ὥστε ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Ἐνεκα δὲ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τοῦ Κίμωνος καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν, κατωρθώθη μὲν ἡ ἀποστολὴ στρατοῦ ἐπικουρικοῦ (461), ἀλλ' ἡ ἐπονειδιστος ἀποπομπὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δυσπιστούντων Λακεδαιμονίων παρώξυνε τοσοῦτον τοὺς δημοκρατικούς Ἀθηναίους, ὥστε διέπραξαν τὴν ἐξορίαν τοῦ Κίμωνος διὰ τοῦ ὁστρακισμοῦ (455), καὶ ἔπειτα ἔδωκαν εἰς τοὺς νικηθέντας Μεσσηνίους νὰ κατοικήσωσι τὴν ὀλίγην πρότερον κυριευθεῖσαν πόλιν *Ναύπακτον*. Μόλις δ' ὅταν ἐπλησίαζε νὰ τελειώσῃ ὁ τρίτος οὗτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος, ἡδυνήθησαν οἱ Σπαρτιάται νὰ ἐπιχειρήσωσι τι πρὸς ἐξασθεσίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα λοιπὸν ὅτι στέλλουσι βοήθειαν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Φωκῶν πιεζομένην Δωρικὴν αὐτῶν μητρόπολιν, διέταξαν νὰ εἰσβάλῃ σημαντικὸς στρατὸς εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, σκοπὸν προτιθέμενοι νὰ δημιουργήσωσιν ἀντιστήκωμα εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἐκμηδενισθείσης ἡγεμονίας τῶν *Θηβῶν* ἐπὶ τῶν *Βοιωτικῶν πόλεων* μεταταχθέντος δὲ τοῦ Θεσσαλικοῦ ἱππικοῦ, ἐνίκησαν εἰς τὴν ἐν *Τανάγρα* συμπλοκὴν τοὺς ὑπὸ τοῦ Περικλέους στρατηγουμένους Ἀθηναίους (456). Ἀλλὰ πάσας τὰς ὠφελείας, τὰς ὅποιαις οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν ἐνόμισαν ὅτι ἤθελον ἀποφέρειν ἐκ τῆς ἐν *Τανάγρα* νίκης, ἐματαίωσεν, 62 ἡμέρας μετέπειτα, ὁ Μυρωνίδης διὰ τῆς ἐν *Οινοφύτοις* μάχης, ἥτις κατέστησε τοὺς Ἀθηναίους κυρίους τῆς Φωκίδος, Λοκρίδος καὶ Βοιωτίας. Καὶ ὅμως ἡ προσκληθεῖσα νὰ ἄρξῃ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ὁμοσπόνδους χώρας δημοκρατία κατήσχυε καὶ ἐξησθένεισεν αὐτὴν διὰ σκληρότητος καὶ ἀπανθρωπίας κατὰ τῶν εὐπατριδῶν, ὧν πολλοὺς ἐφόνευσε καὶ πολλοὺς ἐξώρισεν ἢ ἐστέρησε τιμῆς καὶ ἰδιοκτησίας.

Σημ. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐμετολόγησεν ὁ Κίμων, ὅπως διομολογήθῃ μετὰ τὸν Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης ἐνακωχί, καὶ φέρῃ ἐκ νέου τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Ἀσίαν. Στρατηγούντος λοιπὸν αὐτοῦ, ἐξέπλευσε συμμαχικὸς στόλος τῶν Ἀθηνῶν ἐκ 200

τρίτην πρὸς τὴν νῆσιν Κύπρον. Ἐκεῖ δέ, ὡς εἶπομεν, κατέλαβε τὸν ἥρωα προῦν
 ρως ὁ θάνατος ἐμπροσθεν τῆς πόλεως Κιτίου. (449).

Νῦν δ' ἔσταντο αἱ Ἀθῆναι εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως
 καὶ τοῦ μεγαλείου. Ὑπερασπιζόμεναι ὑπὸ τειχῶν, ἄνευ ἐχθρικοῦ
 κατὰ θάλασσαν ἀντιπάλου, κατέχουσαι εἰς τὰ παράλια τῆς Πε-
 λοποννήσου θέσεις ὀχυράς, καὶ ἐνισχυθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν
 ἥπειρον δι' ὑποτελῶν συμμάχων, ἐνόμιζον ὅτι ἔχουσιν ἐξησφαλισ-
 σμένην διὰ παντὸς τὴν ἀνωτέραν αὐτῶν δύναμιν. Ἀλλ' ἡ μεγάλη
 ἐπὶ τῆς ἡπείρου ἔκτασις ὑπῆρξεν εἰς αὐτάς ὀλεθρία· τοὺς δὲ καρ-
 ποὺς πασῶν τῶν νικῶν καὶ μόχθων αὐτῶν ἐξηφάνισεν ἡ ἥττα, ἣν
 ἠττήθησαν εἰς τὴν ἐν Κορωνείᾳ μάχην (447) ὑπὸ τῶν ἀριστο-
 κρατικῶν τῆς Βοιωτίας. Ἀπέθανε δ' αὐτόθι θάνατον ἥρωϊκὸν ὁ
 ἀνδρεῖος στρατηγὸς *Τολμίδης*, καὶ (ὡς ἀναγγέλλει ὁ *Θουκυδίδης*
 μεθ' αἵματωμένης καρδίας) τῶν Ἀθηναίων ἄλλοι μὲν ἔπεσαν, ἄλ-
 λοι δὲ ἡχμαλωτίσθησαν. Ἦδη δὲ περιῆλθε πάλιν ἡ Βοιωτία ὑπὸ
 τὴν ἀνωτέραν δύναμιν τῶν Θηβῶν, ἐνθα ὑπερίσχυσαν αὐθις οἱ ἐκ
 τῆς φυγῆς καὶ ἐξορίας ἐπιστρέψαντες ἀριστοκρατικοί· τὰ *Μέγα-*
ρα καὶ ἡ *Εὐβοία* ἀπεπειράθησαν νὰ ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθη-
 νῶν· στρατὸς δὲ τῶν Λακεδαιμονίων ἠπειλῆσε τὰ σύνορα τῆς Ἀτ-
 τικῆς· καὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ δύναμις ἤθελεν ἐξαφανισθῆ, ἂν ὁ συνε-
 τὸς *Περικλῆς* δὲν κατῴρθωνε νὰ συνομολογήσῃ (445) τὴν *Περί-*
κλειον εἰρήνην (*τριακοντούτιδας σπονδὰς*), πέμψας δῶρα εἰς τὸν
 Σπαρτιάτην ἀρχηγόν· κατὰ ταύτην δ' αἱ Ἀθῆναι, ὅπως σώσωσι
 τὴν Εὐβοίαν, ἀπέδωκαν πάντας τοὺς τόπους, οὓς εἶχον εἰς τὰ παρά-
 λια τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἡσφάλισαν
 ἔπειτα ἀμοιβαίως τὰς ἡγεμονίας αὐτῶν, καὶ ἐπέτρεψαν εἰς τὰς
 ἐπιλοίπους πόλεις νὰ προστεθῶσιν οἰκειοθελῶς εἰς ἥντινα τῶν δύο
 πόλεων ἤθελον.

β'.) Ἡ ἐποχὴ τοῦ *Περικλέους*.

§ 37. *Περικλῆς* ὁ Ὀλύμπιος. Ὁ κατὰ μέγала πλεονεκτή-
 ματα, τὴν παιδείαν καὶ εὐγλωττίαν, ἐξέχων πολιτικὸς καὶ στρα-
 τηγικὸς ἀνὴρ, κατήγετο μὲν ἐκ τινος τῶν μάλιστα προκρίτων καὶ
 πλουσιῶν οἰκογενειῶν, ἀλλ' εἶχε δημοκρατικὰ φρονήματα, καὶ ἐπε-
 δίωκε τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ διὰ τεχνασμάτων δημαγωγικῶν.
 Ἐνωθεὶς μὲ τὸν Ἐριάλτην, ἐστέρησεν, ὡς προανεφέραμεν (§ 35)

τὸν Ἄριστον Πάγον τῆς ἡθικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν προνομίων, καὶ μετέβαλεν αὐτὸν εἰς ἀπλοῦν δικαστήριον μετὰ περιορισμένου κύκλου ἐνεργείας. Διὰ δὲ τοῦ κατὰ πρότασιν αὐτοῦ ψηφισθέντος θεσπίσματος, ὅτι πᾶς πολίτης Ἀθηναῖος, εἴτε κρίνων ἐπὶ τῆς δικαστικῆς ἑδρας, εἴτε παρὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, εἴτε ὑπηρετῶν εἰς τὸν στρατὸν ἢ τὸν στόλον, ἔμελλε νὰ λαμβάνῃ μισθὸν τινα (τρεῖς ὀβολοὺς καθ' ἡμέραν), καὶ δι' ἐλευθερίαν δόσεων εἰς τὴν ἐνδεῆ ὄχλον, ἀπέκτησεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ, ὥστε ἄλλοτε μὲν ὡς πρῶτος ἄρχων (ἐπώνυμος), ἄλλοτε δὲ ὡς στρατηγός, διεύθυνεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη μεθ' ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος τὴν Ἀθηναϊκὴν δημοκρατίαν, καὶ διὰ τοῦ μεγάλου πνεύματος αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ φέρῃ τὴν ὠραιότητα μὲν ἀκμὴν καὶ τὸν φιλελευθερώτατον πολιτικὸν βίον εἰς τὸ ἐσωτερικόν, τὴν μεγίστην δὲ δύναμιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐπ' αὐτοῦ δ' ἔγειναν αἱ Ἀθηναὶ μητρόπολις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ καθέδρα τῆς καλλιτεχνίας καὶ φιλολογίας (Ἑλλὰς Ἑλλάδος). Καὶ οἰκοδομήσας μὲν ναοὺς (τὸν Παρθενῶνα, τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνῆς ἐν Ἐλευσίνῃ), μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομὰς (Προπύλαια, Ὡδεῖον) καὶ στοάς, ἀνύψωσε τὴν δόξαν τῶν Ἀθηναίων τελειώσας δὲ τοὺς νεωσοίκους καὶ λιμένας τοῦ Πειραιῶς, ἔτι δὲ τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὸ διὰ μέσου, ἐξησφάλισε καὶ προήγαγε τὴν ναυτιλίαν, τὴν ἐπιμιζίαν καὶ τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον. Διὰ πολυτελῶν ἑορτῶν, θεαμάτων καὶ πομπῶν, ἐπηύξανε τὴν λαμπρότητα τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, καὶ ἔτερπε τὸν φιλοθεάμονα λαόν' προβιάσας δὲ τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, ἐθεμελίωσε τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πλήθους. Ἰσχύων δὲ τὴν ἰσχύν τῆς εὐφυΐας, καὶ ἐντριβῆς εἰς πάσας τὰς γῶσεις τῶν χρόνων ἐκείνων, εἵλκυσε ὁ Περικλῆς μεγάλους ἀνδρας εἰς τὴν φιλόξενον αὐτοῦ οἰκίαν, ἔθθα ἐκυριάρχει μετὰ χάριτος ἢ ἐκ Μιλήτου ἑταῖρα Ἀσπασία. Παρέσχεν εἰς ἕκαστον τὸν τρόπον καὶ τὴν εὐκαιρίαν νὰ μορφωθῇ καὶ ἐπιδειχθῇ, καὶ ἔγεινεν οὕτω παραίτιος νὰ φθάσῃ ἡ αἰσθησις τῆς καλλιτεχνίας, φιλολογίας καὶ ποιήσεως, μέχρι τῶν κατωτάτων τάξεων τοῦ λαοῦ· τοῦτο δέ, καὶ συνάμα ἡ κοινὴ μετοχὴ εἰς τὸν δημόσιον καὶ πολιτικὸν βίον, ἀνύψωσε τὴν ὅλην πολιτείαν εἰς τοιοῦτον ὕψος ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἐμπειρίας, ὥστε πάντες σχεδὸν οἱ πολῖται, ὡς ἐξ ἴσου

ἱκανοί, ἠδὲν ἄντο νὰ προσέλθωσι εἰς πάντα τὰ ἀξιώματα καὶ δημόσια ὑπουργήματα. Ἀλλ' ἐν αὐτῷ τούτῳ ἔκειτο καὶ τὸ σπέρμα τῆς ἀφρώστιας, ἥτις ἐμάρναν ἐπειτα τὴν πολιτείαν, ἡ ὑπερβολικὴ δηλ. εὐαρέσκεια τοῦ λαοῦ εἰς τὸν δημοσίᾳ πολιτικὸν καὶ δικαστικὸν βίον· καθότι δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ ὀλιγωρία καὶ καταφρόνησις τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἀστικῆς δραστηριότητος.— Συγχρόνως δ' ἀπέκτησαν αἱ Ἀθηναὶ διὰ τοῦ Περικλέους τὴν μεγίστην δόξαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Οἱ Ἀθηναῖκοι στρατοὶ ἠγωνίζοντο νικηφόροι πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ Σπαρτιάτας, ἄχρις οὗ ἡ ἐν Κορωνεῖᾳ ἀτυχὴς μάχη (447) (§ 36) ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν ὀπλίων αὐτῶν· τὰ κατὰ θάλασσαν στρατεύματα τῆς Ἀττικῆς ὑπέταζαν πάλιν (440) μετὰ ἐννεάμηνον πολιορκητικὸν πόλεμον τὴν ἀποστατήσαν Σάμον· καὶ τὰ Ἀθηναῖκα πλοῖα ἐκυριάρχουν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ ἠνάγκαζον τοὺς κατοίκους τῶν νήσων νὰ τελῶσι φόρους, ἐξ ὧν ἔρρεον εἰς τὸ ἄστυ ἀναρίθμητα χρημάτων ποσά· τὸ δὲ ἄγαλμα τῆς ἐν τῇ Παρθενῶν Παλλάδος Ἀθηνᾶς ἔφερε πέπλον ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ. Αἱ Ἀθηναῖ ἦσαν πόλις παγκόσμιος, εἰς τὴν ὁποίαν συνέρρεον τὰ προϊόντα ὅλων τῶν χωρῶν. Ἡ δὲ δραστηριότης καὶ ἐνέργεια τοῦ Περικλέους φέρεται ἀπανταχοῦ τὴν σφραγίδα μεγαλοφυΐας, ἐξευγενισθείσης διὰ τῆς μεγάλης ἐπιβολῆς καὶ τῆς παιδείας. Ὑπῆρξεν αὐτῇ αὐτῇ ἡ εὐγενὴς ἔκφρασις καὶ διάνοια τοῦ αὐταρχομένου δήμου, δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ διεύθυνεν ἀναμφισβητήτως τὸ εὐμετάβλητον πλῆθος. Ἐξίσου μέγας εἰς τὰς τέχνας τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου, εἰζέυρε νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὄπλα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς εὐγλωττίας εἰς τὰς δικαστικὰς συνεδριάσεις καὶ τὰς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐπιδεξιώς, ἢ τὸ ξίφος τοῦ Ἀρεως εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ ἐπὶ τοῦ στόλου· διότι τότε ἀκόμη ἐκαλλιεργοῦντο συμμέτρως πᾶσαι αἱ εὐφυΐαι καὶ δυνάμεις, τότε ἐπεκράτει εἰσέτι ἐνότης καὶ ὀλομέλεια τοῦ βίου, ἥτις μετέπειτα, προαγομένου τοῦ πολιτισμοῦ, ἐμερίσθη κατὰ διαφόρους διευθύνσεις. Καὶ διὰ τοῦτο δικαίως ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους ἐν τῇ πλουσίᾳ αὐτῆς βιωτικῇ ἐνεργείᾳ ἐξυμνεῖται ὡς ἡ ὥραιότατη καὶ εὐδαιμονεστάτη περίοδος τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἐν ᾗ ὑπῆρξαν συνηγμένα ἐσωτερικὸν μεγαλεῖον μεθ' ἀπλότητος τῶν ἡθῶν καὶ διανοητικὴ μὀρφωσις μετὰ

δυναμειως πολιτικῆς ἀρετῆς. Τολμηρὸν δὲ καὶ πρὸς τὰ ἐμπρὸς ὠθοῦν πνεῦμα δὲν ἄφινε νὰ ἀναφαίνεται ἡ ἐνιαχοῦ ἀρχομένη μαλθακότης.

Ἐκ τῶν περὶ τὰς τέχνας ἀσχολουμένων φίλων τοῦ Περικλέους μνημονεύεται μάλιστα ὁ μέγας καλλιτέχνης Φειδίδης, ὅστις διεκόσμησε τὸν μαρμάρειον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς (τὸν Παρθενῶνα μετὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ ἀετώματος, γέμοντος ἀγαλμάτων, καὶ τῆς ὑπ' ἀναγλύφῳν κεκοσμημένης ζωφόρου), καὶ κατεσκεύασε τὸ κολοσσαῖον ἄγαλμα τῆς πολιούχου ταύτης θεᾶς εἰς θέαιν προμάχου μετ' ἀνυψωμένης ἀσπίδος καὶ παλλομένου δόρατος ἐπὶ τῆς ὑψηλοτάτης θέσεως τῆς ἀκροπόλεως, ὁπόθεν τὸ κράνος αὐτῆς ἦτον ὀρατὸν εἰς τοὺς περιπλέοντας τὸ ἀκρωτήριον Σούνιον. Τινὰ τῶν ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ χρόνου καὶ τῆς μανίας τῶν βαρβάρων περισσθέντων ἀποσπαρμάτων τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτικῆς, ἀπεκομίσθησαν πρὸ πάντε περιπόου δεκαετηρίδων εἰς τὸ Βρεττανικὸν μουσεῖον τοῦ Αὐνδίνου (§ 61).—Ἐτι δὲ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ καθήμενον κολοσσαῖον ἄγαλμα τοῦ Διός, ὁ τύπος πάντων τῶν ἀνδριάντων καὶ προτομῶν τοῦ βασιλέως τούτου τῶν θεῶν, ἦτον ἔργον τοῦ Φειδίου (§§ 14, 61). Τὰ Προπύλαια ἦσαν πολυτελεῆς οἰκοδομὴ ἐκ μαρμάρου, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας ἔλαμπεν ὕψηλὴ μετὰ κιδῶν πύλη καὶ ἄλλοι πέντε πυλώνες, καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ἦγεν ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν ἀκρόπολιν εὐρεῖα ἐκ λίθου λευκοῦ κλίμαξ. Τὸ δὲ ἐν τῇ κάτω πόλει Ὡδεῖον ἐχρησίμευε πρὸς μουσικοὺς διαγωνισμούς. Τὰ μέγιστα δὲ σπουδαία ὑπῆρξεν ἡ διὰ τοῦ Περικλέους κοτορθωθείσα πρόσκις τῆς Εὐβοίας, ὁπόθεν αἱ Ἀθηναὶ ἐλάβανον τὰς μέλιστα οὐσιώδεις ζωτροφίας αὐτῶν. Ἡ ἐν τῇ βορειοανατολικῇ ἀκρωτηρίῳ θεμελιωθεῖσα ἀποικία Ὀρεός, εἰς τὴν ἄλλοτε Πελαγονικὴν χώραν τῶν Ἰσθιαίων, ἦτο μεγίστης σημασίας θεωρουμένη στρατιωτικῶς. Πρὸς ζωογόνοιον δὲ τῆς πρὸς ἀνατολὰς ἐμπορικῆς ἐπιμιξίας, καὶ συγχρόνως πρὸς ἀποίκισιν πτωχοτέρων πολιτῶν ὡς γεωργῶν, ἀποκρίσθησαν κληροῦχοι (ἐνοικισταὶ ἀγρῶν) εἰς τὴν Θρακικὴν χαρσόνησον, εἰς τὴν Νάξον, Ἀνδρον κ. ἄλ. ν. καὶ διὰ τὸ Θρακικὸν ἐμπόριον καὶ τὴν μεταλλωρυχίαν ἐσχημάτισαν κέντρον εἰς τὴν ταχέως ἀκμάσασαν ἀποικίαν Ἀμφίπολιν, καὶ λιμένα εἰς τὴν Ἠϊῶνα τὴν παρὰ τὸ στόμα τοῦ Στρυμόνος.—Ἡ ἀκμὴ τῶν Ἀθηνῶν κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους ὑπῆρξεν ἔκτακτος. Τριακόσιαι τριῆρεις ἐξωπλίζοντο ὑπὸ ἰδιωτῶν, αἱ μεγάλαί ἑορταὶ παρεσκευάζοντο ἐν μέρει ὑπ' αὐτῶν, καὶ πρὸς τὰ ὑπερμεγέθη ταῦτα βάρη ἡμιγλῶντο πρὸς τὴν τιμὴν. Ἡ χορηγία, ἥτοι πομπῶδης παρὰστῆσις (διδασκαλία) θεατρικοῦ δράματος μετ' ἄσματων τοῦ χοροῦ (§ 39), καὶ ἡ τριήραρχία, ἥτοι ἡ ἐξόπλις καὶ πλήρωσις τῶν ὑπὸ τῆς πόλεως διδομένων τριήρων, ἦσαν βάρη καὶ τιμαὶ τῶν πλουσίων. Ὅστις δὲ διέπρεπεν, ἐλάμβανε στέφανον· ὅστις δὲ πάλιν ἐξωπλίζεν ὠραιότατα καὶ τελειότατα τὰς τριῆρεις αὐτοῦ καὶ εἶχε τοὺς ἀρίστους κωπηλάτας, ὅστις προσέθετεν ἀκρόν εἰς τὸν ὑπὸ τῆς πόλεως πληθυνόμενον μισθὸν τῶν κωπηλατῶν κ.τ.λ., οὗτος ἐπηρεῖτο δημοσίᾳ καὶ ἐστεφανοῦτο ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, ἐνεχρόνιττο δὲ ἡ περὶ στεφάνου ἀνακήρυξις ἐπὶ πλακός, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐνεγλύφετο ὁ στέφανος. Τὰς δημοσίας δὲ ταύτας λειτουργίας ἐχρῆζοντο κατὰ τὰς περιουσίας αὐτῶν· ὀλιγώτερον δ' εὐποροὶ συνήρχοντο εἰς σύμμορίαν, ὅπως συνεισφέρωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἔξοδα τῆς ἐξοπλίσεως τριήρων, τῆς χορηγίας χοροῦ, τῆς λαμπρύνσεως θρησκευτικῆς

ἐορτῆς κ., ἄλ. πλ.—Καθὼς ὁμοῦς τίποτε δὲν εἶνε τέλειον ἐπὶ τῆς γῆς, οὕτω καὶ εἰς τὴν ῥωμαλεάν ταύτην ἀκμὴν ὑπερεπλεόνασεν ἡ κολακεία τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπειδὴ τὰ πάντα ἴσταντο τοσοῦτον ὑψηλά, ὥστε οὐδεὶς ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῇ παθεῖν, ἡ πολιτεία ἀνταφιάσθη ὑπὸ νόμων, οἵτινες ἐπροτείνοντο ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν, διότι ἦσαν πρὸς στιγμὴν εὐχάριστοι εἰς τὸ πλῆθος. Τὸ πολίτευμα ἐπὶ Περικλέους ἐγίνετο καθ' ἑκάστην ἀσχημότερον. Ὅπως δὲ λάβωσι τὸ τριώβολον (50 λεπτά) συνωθοῦντο πάντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἥ ἐτρεχον νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰ δικαστήρια τοῦ λαοῦ, ἅτινα διὰ τοῦτο ἐπληροῦντο καθ' ὑπερβολήν.

* § 38. Ἡ δραματικὴ ποίησις. Περὶ τούτους τοὺς χρόνους ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα καὶ τὸ μάλιστα τέλειον εἶδος τῆς ποιήσεως, τὸ δράμα. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀνάγεται εἰς τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν τοῦ Διόνυσου (Βάκχου), μεθ' ἧς κατ' ἀρχὰς συνεδέοντο λυρικά ἄσματα (διθύραμβοι) πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ μετ' ὀρχήσεως καὶ σχημάτων, μέχρις οὗ μετέβησαν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ μύθου διὰ λόγου καὶ πράξεως. Τὴν μετὰ τὰς αὐτὴν λέγεται ὅτι ἔκαμε πρῶτος ὁ σύγχρονος τοῦ Σόλωνος Θέσπις, καὶ ὅτι ἀντὶ σκηνῆς μετεχειρίσθη ἀμάξιον σκεπασμένον μὲ σανίδας. Ἀλλ' ἤδη ἐπὶ τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ κατὰ τὰς εὐθύς μετέπειτα δεκαετηρίδας ἤκμασαν οἱ μέγιστοι δραματικοὶ ποιηταί, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς καὶ Εὐριπίδης, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ συμπίπτει πῶς μὲ τὴν μάχην τῆς Σαλαμῖνος, καθ' ἣν ὁ μὲν 45^{της} τότε Αἰσχύλος ἐπολέμησεν εἰς τὰς τάξεις τῶν πολεμιστῶν, ὁ δὲ δεκαπενταετῆς Σοφοκλῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν χορὸν τῶν νέων, οἵτινες ἐξελέχθησαν ὅπως ψάλουν τὸν νικητήριον παιᾶνα, καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐγεννήθη κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἡμέραν. Οἱ τρεῖς οὗτοι ποιηταὶ ἔφεραν εἰς τὴν τελειότητα τὴν τραγωδίαν (τὸ σοβαρὸν δράμα). Εἰς τὰς ἐπτὰ τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου (Προμηθεὺς δεσμώτης, Πέρσαι, ἡ σωζομένη τριλογία [Ἀγαμέμνων, Χορηφοὶ, Εὐμενίδες], Ἰκέτιδες, καὶ Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας) ἐμβλέπομεν τοὺς ῥωμαλέους χρόνους τῶν Περσικῶν πολέμων, καθ' οὓς αἱ μεγάλαι ἰδέαι, ἐλευθερία καὶ πατρίς, ὠδήγουν εἰς μεγαλουργήματα, καὶ εὐγενὴς ἐνθουσιασμός ἐφλογε τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων. Τὰ δράματα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἡ τολμηρὰ τῶν ἐννοιῶν πτῆσις, τὸ μέγα ποιητικὸν ὕψος, ἡ σεμνὴ καὶ πλήρης ἐξάρσεων γλῶσσα, καθιστῶσιν ἐνιαχοῦ σκοτεινά, ἐμπνέουσιν ἀπανταχοῦ σέβας πρὸς τοὺς θεοὺς, τιμὴν πρὸς τοὺς παλαιοὺς θεσμοὺς τῆς πολιτείας, καὶ τὴν συναίσθησιν μεγάλ-

λης ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Οἱ χαρακτῆρες αὐτοῦ εἶνε πανταχοῦ μέ-
γάλοι, ἰσχυροί, τιτάνειοι, καὶ ἐμποιοῦσι φρίκην διὰ τῆς μυστικῆς
προαισθήσεως ὑψηλοτέρου καὶ σκοτεινοῦ κράτους πνευμάτων. —
Εἰς τὰς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, τῶν ὁποίων τὸν ἀριθμὸν ἀνα-
βιβάζουσιν οἱ ἀρχαῖοι σχολιασταὶ εἰς 113, ἢ μάλιστα 130, ἐκ
τῶν ὁποίων ὅμως ἡμεῖς ἔχομεν ἐπίσης ἐπτὰ μόνον (*Ἡλέκτρα*, *Οι-
δίπους τύραννος* καὶ *Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῷ*, *Ἀντιγόνη*, *Φι-
λοκτήτης*, *Αἴας*, *Τραχίνιαι*) κατοπτρίζεται ἡ ἐποχὴ τοῦ Περι-
κλέους μὲ τὴν δημοκρατικὴν αὐτῆς ἰσότητα, μὲ τὴν χαίρουσαν
εἰς τὸν βίον γλυκυθυμίαν αὐτῆς καὶ τὸ εὐφυὲς εὐκοινωνήτονον. Ἐπι-
κρατῶν δὲ παρ' αὐτῷ χαρακτῆρ εἶνε ἡ ὠραιότης, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ
τρυφερότης τῶν αἰσθημάτων. Τὰ δὲ πρόσωπα αὐτοῦ ἐνεργοῦσι μὲν
μᾶλλον ἀνεξαρτήτως καὶ ἐλευθερώτερον ἢ παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ, ἀλλ'
ἀπανταχοῦ κατακρατεῖ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ἰσχυρὸς δά-
κτυλος τῆς ἀνάγκης τοῦ πεπωμένου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ποίησις τοῦ
Σοφοκλέους εἰσδύει βαθύτερον εἰς τὸν ἐνδύμυχον βίον, διὰ τοῦτο
ἐπενεργεῖ συγκινητικώτερον ἢ ἡ τοῦ Αἰσχύλου, τῆς ὁποίας ἡ δύ-
ναμις ἔγκειται μᾶλλον εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἰδέας καὶ τὰς πρὸς
αὐτάς ἀνταποκρινομένας ἐκφράσεις. — Ὁ Εὐριπίδης, ἐκ τοῦ ὁποίου
ἔχομεν 19 δράματα (*Μήδεια*, *Ἑκάβη*, *Φοῖνισσαι*, *Ἰφιγένεια ἐν
Αὐλίδι* καὶ *Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις*, *Ἴων*, *Τρωάδες*, τὸ σατυρικὸν
δράμα *Κύκλωψ* κ. ἄλ. πλ.) εἶνε ἀντιπρόσωπος μαλακωτέρων ἤδη
χρόνων, τέκνον τῆς σοφιστικῆς καὶ Σωκρατικῆς φιλοσοφίας. Δικα-
στικαὶ σκηναί, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδέποτε ἐκορέννυτο ὁ λαὸς ἐν τῷ
βίῳ, λόγοι τεχνικοὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῶν σχολῶν, γνωμικὰ
καὶ κοινοὶ τόποι, ὡς ἔφερον τότε διὰ στόματος οἱ φιλόσοφοι, ἀνε-
λίσσονται μετὰ πολλῆς ἀγάπης· προσπαθεῖ δὲ ὁ Εὐριπίδης νὰ ἀντι-
καταστήσῃ τὸ ἀληθὲς αἶσθημα τῶν δύο πρὸ αὐτοῦ ποιητῶν δι'
εὐαισθησίας καὶ συγκινητικῶν σκηνῶν, καὶ τὴν δημιουργικὴν αὐ-
τῶν δύναμιν δι' ἐκμεμαθημένων κανόνων τῆς τέχνης, διὰ τῆς ὁμα-
λότητος καὶ λειότητος τοῦ λεκτικοῦ. Ἀλλ' ὅμως εἰς τὴν γυνῶσιν
τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ τὴν πολυειδῆ ἐξεκόνισιν τῶν ἀνθρω-
πίνων παθῶν, ἐμφαίνεται καὶ ἐν αὐτῷ ἡ μεγάλη τῆς ἀρχαιότητος
εὐφυΐα. — Τὰ εἰς τὴν δραματικὴν ποίησιν τῶν Ἑλλήνων ἰδιάζοντα
χαρακτῆρα ἄσματα ἀποδεικνύουσι τὴν γένεσιν αὐτῆς ἐκ τῆς λυρικῆς

ποίησεως. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν συνέκειτο ὁ χορὸς ἐκ 50, μετέπειτα δὲ ἐκ 15 περὶ ἓνα *κορυφαῖον* ἢ *χοραγόν* στρεφομένων προσώπων, τὰ ὅποια ὡς πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, βασιλικοὶ σύμβουλοι ἢ οἰκιακοί, ἢ καὶ τυχὸν εἰς τὴν πρᾶξιν περιπλεκόμενοι ἄνθρωποι, διὰ ῥυθμικοῦ, καὶ μᾶλλον μὲν ἀπαγγελλομένου ἢ ψαλλομένου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς μουσικῆς συνοδευομένου λόγου, ἐξέφραζον τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίει εἰς τοὺς μὴ μετέχοντας τῆς πράξεως τὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἀνελιττόμενον συμβάν. Χωρὶς λοιπὸν νὰ ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων ὡς πρόσωπον δρῶν, ἐκφέρει ὁ χορὸς τοῦτο μὲν διαρκούσης τῆς πράξεως, τοῦτο δὲ κατὰ τὰ διαλείμματα μετ' ἐμπαθοῦς ἡσυχίας καὶ εἰς τρόπον *λυρικόν* τὰ ἐσωτερικὰ αὐτοῦ συναισθήματα ἐν εἶδει παρηγορίας, καθουχάσεως, παρακελεύσεως καὶ νουθεσίας. Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρῇται ὡς ὁ προσωποποιημένος στοχασμὸς περὶ τῆς παριστανομένης πράξεως, — ὡς ὁ ἰδανικὸς θεατῆς. Καταλείπει τὸν στενὸν κύκλον τῆς πράξεως, ὅπως ἐπεκταθῇ περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ μέλλοντος, περὶ τῶν πόρρω χρόνων καὶ λαῶν, περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐν γένει, ὅπως συναγάγῃ τὰ μεγάλα τοῦ βίου συμπεράσματα, καὶ ἐκφράσῃ τὰ δόγματα τῆς σοφίας.

Ἰδιάζουσι δὲ προσέτι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τραγωδίαν αἱ καλούμεναι *τρεῖς ἐνότητες*, τοῦ χρόνου, τοῦ τόπου καὶ τῆς πράξεως. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σχέδιον τῆς τραγωδίας συνίστατο εἰς τὴν ἐνότητα τῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων, καὶ τὸ πρόβλημα αὐτῆς ἦτο νὰ παραστήσῃ τὴν ὑπὸ χρόνου καὶ τόπου περιοριζομένην ἐνέργειαν ἡθικῶς ἐξεχόντων προσώπων ὡς ἐκδήλωσιν μεγάλου ἀνθρωπίνου βίου, διὰ τοῦτο ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος ἔπρεπε νὰ διευθύνωνται κατὰ τοὺς νόμους τῆς πιθανότητος· ἀλλ' ἡ διαρκὴς παρουσία τοῦ χοροῦ, αἱ τὰ μέγιστα ἀπλαῖ καὶ σταθεραὶ μένουσαι σκηνογραφίαι, ἅμα δὲ καὶ ἡ περίστασις, ὅτι τὸ δρᾶμα δὲν ἦτο διηρημένον εἰς μέρη (*actes*), καθίστων ἀναγκαῖον ἢ πρᾶξις νὰ μένῃ περιωρισμένη εἰς βραχὺ διάστημα χρόνου, ὅστις εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις δὲν περιελάμβανε πλείοντον ἢ τὴν διάρκειαν μιᾶς ἡμέρας. Σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν σκηρικὴν παρασκευὴν ἄξιον παρατηρήσεως, καθὼς ἰδιάζον εἶνε, ὅτι οἱ ὑποκριταὶ ἐφόρουσαν πάντοτε *προσωπίδας*, *συρτάς* ἐσθῆτας καὶ *κοθόρνους* (ὑψηλὰς ἐμβάδας).

—Τὸ θέατρον παρέμεινε πάντοτε οὐσιῶδες συστατικὸν μέρος τῆς θρησκευτικῆς λατρείας τοῦ Διονύσου· ὅθεν τὰ θεάματα διετέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς πόλεως.

* Ὁ ἐκ τῆς ἐν Ἀττικῇ Ἰκαρίας Θέσπις (536) ὑπῆρξεν ὁ ἐφευρετὴς τῆς τραγωδίας ἔνεκα τούτου, ὅτι παρέστησεν ὡς ἐπεισόδιον ἐν μονολόγῳ (πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς τὰ διθυραμβικὰ ἄσματα τοῦ Διονύσου, κατὰ μικρὸν δὲ καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῶν, διὰ τινος ἀπὸ τοῦ χοροῦ ἀποχωρισμένου ὑποκριτοῦ) μῦθον τινὰ ἐκ τῶν λεγομένων περὶ τοῦ Βάκχου, σπανίως δὲ ἐξ ἄλλων μυθολογιῶν. Ὁ δὲ Φρύγικος (π. 490) ἐτόλμησε νὰ προβῇ καὶ περαιτέρω, καθότι οὐ μόνον ἐξέλεγε τὰς ὑποθέσεις αὐτοῦ ἐλευθέρως ἐκ τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἀλλὰ μετέβη καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν, καὶ συνεκίνησε μάλιστα ἐπὶ τοσοῦτον τοὺς θεατὰς διὰ τοῦ ἱστορικοῦ δράματος, τῆς ἀλώσεως τῆς Μιλήτου, ὥστε καὶ ἐστεφανώθη διὰ τὴν τέχνην αὐτοῦ, ἃν καὶ ἐτιμωρήθη μὲ πρόστιμον χιλίων δραχμῶν. Πιθανῶς δ' εἶχε ψέξῃ ἐν αὐτῷ αὐστηρῶς τὴν ἀδράνειαν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες δὲν εἶχον φερθῇ πολὺ ἀξιεπαίνως κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων.

* Ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Αἰσχύλος ὁ Ἀθηναῖος (525—456) ἔγεινε διὰ τῆς προσθήκης δευτέρου ὑποκριτοῦ θεμελιωτὴς τοῦ διαλόγου, καὶ διὰ τοῦτο ὁ καθ' αὐτὸ ἐφευρετὴς τῆς τραγικῆς τέχνης. Λαβὼν δ' ἐνεργὸν μέρος εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ὧν τὰς ἥρωϊκὰς πράξεις παρηκολούθησε συναγωνιζόμενος εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ βίου αὐτοῦ, συνεκινήθη βαθέως ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ἐθνουςιασμοῦ τῆς πατρίδος· διηγήσαν δ' οἱ πόλεμοι ἐκεῖνοι ἐν αὐτῷ τὴν συνειδησίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος ἐν ἀκμαίᾳ καὶ συντόνῳ δυνάμει· ἐξύπνισαν τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ τὴν μελέτην περὶ τῆς σχέσεως τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίν· παρήγαγον ἠθικότητα ἐξυψουμένην ὑπεράνω τῶν κοινῶν καὶ συνήθων τάξεων τοῦ λαοῦ, ἰσχυρὸν χαρακτῆρα καὶ μεγαλοπρεπῆ θεωρίαν τοῦ κόσμου. Κατὰ δὲ τοὺς τραγικοὺς διαγωνισμούς, καθ' οὓς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐνίκα, προσῆγεν ὁ Αἰσχύλος συνήθως τρία, εἰς ἐν τεχνικὸν ὅλον ἡνωμένα, καὶ ἐκ τῶν μεγάλων μυθολογικῶν κύκλων τῶν Ἑλλήνων εἰλημμένα δράματα (ὅθεν τριλογίας), εἰς τὰ ὁποῖα προσέθετεν ἀκόμη ὡς τέταρτον σατυρικόν τι δράμα, τὸ ὁποῖον

διὰ παιγνιδῶν σκωμμάτων ἔμελλε νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν ἐκ τῆς τραγωδίας βαρυθυμίαν· οὕτω λοιπὸν ὥστε τὰ ὅλα αὐτοῦ δραματικά προϋόντα συνίσταντο ἐκ τετραλογιῶν.

Ἐκ τῶν ἑτεῖς περισσζομένων δραμάτων (τῶν ὁποίων ὁ ὅλος ἀριθμὸς λέγεται ὅτι ἀνέβαινεν εἰς 70, κατ' ἄλλους εἰς 90) ἀποτελοῦσιν ὁ Ἀγαμέμνων (ἡ οἰκαδὲς ἐπιστροφή αὐτοῦ καὶ δολοφόνῃς ὑπὸ τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ τοῦ Αἰγίσθου), αἱ Χορηφοί (ἡ αἵματηρὰ ἐκδίκησις τοῦ Ὁρέστου κατὰ τῶν φονέων τοῦ πατρὸς τοῦ) καὶ αἱ Εὐμενίδες (ἡ καταδίωξις τοῦ Ὁρέστου ὑπὸ τῶν Ἑρινύων, καὶ ἡ ἐπὶ τέλους ἀθήωσις αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅστις, ὡς ἀρχαιοτέον σεβαστὸν καθίδρυμα, προστατεύεται οὕτω κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἀγομένων δημοκρατικῶν, § 35) μίαν συνεχῆ τριλογία. Ὁ Προμηθεὺς δεσμώτης ζωγραφίζει τὰ δεινὰ, ὅσα εἶχε νὰ ὑποστῇ ὁ εἰς τὸν Καῦκασον προσχάλκευθῇ Τιτάν ὑπὸ τοῦ Διός, ἕνεκα τοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους κομισθέντος ἐκ τοῦ εὐρανοῦ πυρός. Ὁ ἐν αὐτῷ παρασταθεὶς ἀγὼν τοῦ εἰς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ πεποιθὸς ἀνθρώπου κατὰ τῆς ἐν τῷ δεσποτικῷ Διὶ ἀντιπροσωπευομένης ὑψηλοτέρας δυνάμεως τοῦ πεπρωμένου, εἶχεν ἀναμφιβόλως τὴν ἐξιλεωτικὴν αὐτοῦ λύσιν εἰς τὸ ἀπολεσθὲν δράμα «Προμηθεὺς ἀλυόμενος», ἐν ᾧ πιθανώτατα ἐδιδάσκετο ὅτι ἡ καθυπόταξις τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν θείαν δύναμιν ἔχει τὴν βᾶτιν αὐτῆς εἰς τὴν διατάξιν τοῦ κόσμου. Εἰς τοὺς Πέρασας ἐπιπνέει τὸ ὑπερήφανον καὶ ὑψηλὸν αἰτήμα τοῦ ποιητοῦ διὰ τὴν νικηφόρον τελείωσιν τῶν Περσικῶν πολέμων. Οἱ Ἑπτά ἐπὶ Θήβας πράγματεύονται τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν δύο καταράτων καὶ δυσμενῶν ἐν Θήβαις ἀδελφῶν (Ἑτεοκλέους καὶ Πολυνείκους), καὶ αἱ Ἰκέτιδες τὸν μῦθον περὶ τοῦ Δαναοῦ, ὅστις φεύγει μὲ τὰς 50 αὐτοῦ θυγατέρας ἐκ τῆς Αἰγύπτου, καὶ ζητεῖ ἄσυλον εἰς τὸ Ἄργος (§ 3). Ὁ Αἰσχύλος ἀπέθανε τρία ἔτη μετὰ τὴν πειράσασιν τῆς σωζομένης τριλογίας ἐν Σικελίᾳ, ὅπου λέγεται ὅτι εἶχεν ἀναχωρήσῃ, δυσθυμῆσας διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς δημοκρατίας, ἢ νικηθεὶς εἰς τινα δραματικὸν διαγωνισμόν ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους.

* Ὁ ἐκ τοῦ πλησίον τῶν Ἀθηνῶν Κολωνοῦ Σοφοκλῆς (496—405) εἰσῆγαγε τρίτον ὑποκριτὴν καὶ περιώρισε τοὺς χορούς. Ὁ Σοφοκλῆς, ἔξ εὐγενῶν καταγόμενος, προικισμένος μὲ πνευματικὰ καὶ σωματικὰ πλεονεκτήματα, καὶ φθάσας εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς παιδείας διὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ διδασκαλίας, ἔφερε τὴν δραματικὴν τέχνην εἰς ἰδανικὴν καλλονήν, ἐν ᾗ συνήντησαν ἄλληλα μέγεθος διανοίας καὶ λεπτότης εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, καὶ παρήγαγον τὴν ἐντύπωσιν ἁρμονίας προελθούσης ἐκ τῆς τελειοτάτης ἀνθρωπίνης μορφώσεως. Πλεονεκτήματα τοῦ Σοφοκλέους, ἐκτὸς τοῦ ὠραίου ὅρους, τῆς εὐγενοῦς καὶ μεγαλοπροσποῦς γλώσσης, καὶ τῆς ἁρμονικῆς ἐκτελέσεως, εἶνε ἡ τεχνικὴ ὑπόθεσις καὶ ἀνάπτυξις τῆς δραματικῆς πράξεως διὰ βιθῆως ἐσκεμμένης περιγραφῆς

τῶν χαρακτήρων τῶν δρώντων προσώπων, τῶν ὁποίων εἰς αὐτοὺς νὰ παραστήσῃ συγκινητικῶς τὸν ψυχικὸν βίον, καὶ νὰ παραγάγῃ θαυμασίως τὰς ἐξ αὐτοῦ προερχομένας πράξεις αὐτῶν· τὸ ὁρθὸν μέτρον τῆς τρυφερότητος καὶ δυνάμεως ἐν τῇ εὐαισθησίᾳ, καὶ ἡ σαφὴς λύσις καὶ καταστροφή τῆς πράξεως. Ὁ λεπτὴν παιδείαν κεκτημένος λαὸς τῶν Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ἤθελε νὰ συγκινηθῇ μόνον ὑπὸ τῶν δραμάτων, οὐχὶ δὲ νὰ ἐκπλήττεται καὶ ἐκταράττεται· ὅθεν ἀπέφυγεν ὁ Σοφοκλῆς πᾶν τρομερὸν καὶ φρικῶδες, ἢ ἔδωκεν εἰς αὐτὸ ἡπιωτέραν καὶ εὐμενεστέραν ὄψιν. Κατὰ τὸ ὕψος ὅμως, τὴν πτῆσιν τῆς φαντασίας καὶ τὴν θεοσέβειαν, ὁ Σοφοκλῆς ὑπολείπεται τοῦ Αἰσχύλου· οἱ ἥρωες αὐτοῦ συγκινοῦσι διὰ τοῦ ἥθικοῦ καὶ καθαρῶς ἀνθρωπίνου μεγέθους, ὅπερ συντρίβεται εἰς τὴν ἀμετάβλητον δύναμιν τοῦ πεπρωμένου. Καὶ διεισήγαγε μὲν ὁ Σοφοκλῆς τὸ σχῆμα τῆς τριλογίας καὶ τὸ ἀκολουθοῦν σατυρικὸν δράμα, δὲν συνέδεσεν ὅμως τὰ δράματα ταῦτα πρὸς ἄλληλα διὰ τῆς ὑποθέσεως. Ἐξέχει δὲ πρὸ πάντων ἡ κατὰ τὴν φυσικότητα, τὴν μορφήν, τὴν διαγραφὴν τῶν χαρακτήρων καὶ τὴν ὑπόθεσιν τελεία τραγωδία Ἀντιγόνη.

Εἰς τὴν Ἀντιγόνην περιστᾷ ὁ ποιητὴς τὴν ἀντίκρουσιν μεταξὺ τῶν καθηκόντων τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς πολιτείας, μεταξὺ τῶν αἰδίων καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον στήθος ἀναικούντων θείων θεσμῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης, ὑπὸ ἰδιογνώμονος ἀρχῆς, ἐκδοθείσης προσταγῆς καὶ καθιδρύει τὸ ἀξιῶμα, ὅτι ἡ ἄνευ μέτρου καὶ ἐμπαθὲς κύρωσις τῶν δικαίων τούτων εἶνε πλάνη, φέρουσα εἰς καταστροφήν. Ὁ ἔρως τοῦ Αἰῶνος εἶνε ῥωμαντικὸν ἐπιεισόδιον. Ἡ Ἀντιγόνη, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ πεπρωμένου στηριζομένη τραγωδία Οἰδίπους τύραννος, καὶ τὸ εἰς βαθὺ γῆρας ποιηθὲν δράμα Οἰδίου οὐκ ἐπὶ Κολωνῷ ἀνήκουσιν εἰς τὴν μεγάλῃν Ὀθηβαϊκὴν μυθοποιίαν. Τὸ τελευταῖον ἐξιλαστήριον δράμα, τὸ ὑπὸ θαυμασίως μαλακῶν καὶ γλυκυθύμων αἰσθημάτων ἐπιπνεόμενον, βάσιν ἔχει τὴν καθοσίωσιν τοῦ πολλὰ ὑπομείναντος, δὲν ἡ θεὰ μοῖρα καταρρίπτει εἰς τὴν ἐσχάτην ἔδυσεν τοῦ πῆθους καὶ τῆς ἀναξίας αὐτῷ δυστυχίας, οἶον· εὐδαιμόντι μᾶλλον, ἐν ᾧ ὁ ὑπὸ σκληρᾶς ἐπιγείου τύχης κατατρίβει καὶ ἱερὸς τρόπον τινα γινόμενος ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐλπίσῃ ἡθικὴν ἀποζημίωσιν. ὑποδεικνύεται δ' οὕτως ἡ τελευταία παρήγορος ἐλπίς· τοῦ ἀναξιοπαθόντος. Εἶνε διαθήκη τις, ἐν ᾗ ὁ γέρον κατέθηκε τὰς ἀναμνήσεις τῆς νεότητος αὐτοῦ, πλήρης τῶν τρυφερωτάτων αἰσθημάτων τῆς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν πατρικὴν στέγην ἀγάπης.— Ὁ μαστιγούμενος Αἴας, καὶ ὁ ὑπὸ ἀνείτου εἰς τὸν πόδα πληγῆς πάσχων, καὶ εἰς τινα ἔρημον νῆστον μόνος μαραινόμενος Φειλοκτήτης, ἀνήκουσιν εἰς τὴν μυθολογίαν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου· καὶ ἐν τῷ πρώτῳ μὲν δεικνύεται, ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐκτίμησις τῆς ἡρωϊκῆς δυνάμεως, ἄνευ ταπεινώσεως ἀνῶπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ὑπὲρ αἰσθησίν, ἐκτρέπει εἰς ἀγρίαν ἀλαζονείαν καὶ ὕβριν.

ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὅτι ἡ ἄμεμπτος χρηστότης ἀνευ ὑποκρισίας ἐμπίρου τοῦ κό-
σμου ἀνδρὸς εἶνε ἐξάπαντος τεκμήριον γνησίας ἡρωϊκῆς φύσεως καὶ ἱπποτικῆς
ἀνδροπρεπείας. Ἡ Ἡ λ έ x τ ρ α εἶνε (ὡς αἱ Χ ο η φ ό ρ ο ι τοῦ Αἰσχύλου) μέ-
ρος τοῦ μύθου τῶν Ἀερίδων, ἐν ᾧ ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ μέγεθος καὶ ἡ ἰσχύς
τῆς γυναικείας ἀθρότητος καὶ φιλεκδικίου ἐνεργείας, ὡς ἀπόβροια τοῦ οἰκογα-
νειακοῦ δικαίου, ἔφερε εἰς πλήρη συνείδησιν τῆς ἀποφάσεως καὶ πράξεως· αἱ
Τ ρ α χ (ν ι α ι πραγματεύονται τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἡρακλέους, καὶ διδάσκου-
σιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος πράττων ἀπροφυλάκτως δύναται νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ πεπρωμέ-
νον αὐτοῦ, καὶ νὰ περιπλέξῃ δι' εὐγενούς ἀπάτης τοὺς ἀγαπητοὺς αὐτοῦ εἰς δει-
νὸν ἀθεράπευτον.

Ὁ Εὐ ρ ι π ί δ η ς (480—408), ἐξ οἰκογενείας ἐπιφανοῦς καὶ καλῆς τυχὼν
ἀγωγῆς, προσῆλθεν ἑνωρὶς εἰς τὸν σκεπτικὸν φιλόσοφον Ἀ ν α ξ α γ ό ρ α ν, καὶ
συναμερίσθη μετέπειτα τὰς τάξεις τῶν σοφιστῶν. Ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ πρὸς
τὸ μεριμνᾶν κλίσις αὐτοῦ, ἡ ἀγάπη πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς καὶ ζητητικὰς μελέ-
τας, καὶ τὸ ἀποσύρεσθαι ἀπὸ τοῦ δημοσίου βίου εἰς τὸ δωμάτιον τῆς σπουδῆς,
ὡν ἕνεκα ἀπεξενώθη πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, καὶ οὐδὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν
Ἀθηναϊκὴν δημοκρασίαν, ἥ· οὐδὲν ἤττον ὑπῆρξεν ὁ ἡθικὸς ζωγράφος καὶ ῥήτωρ.
Ὀλίγον γνωστὸς εἰς τὸν λαόν, σκωπτόμενος ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῶν κριτικῶν καὶ
κωμικῶν, καταλυπηθεὶς εἰς τὸν οἰκιακὸν αὐτοῦ βίον ὑπὸ δύο ἀτυχῶν γάμων,
προεκλήθεις ἐπορεύθη εἰς βελὺ γῆρας πρὸς τὸν βασιλεῆα τῆς Μακεδονίας Ἀρχί-
λαον, ὅπου ἀπέθανε σπαραχθεὶς ὑπὸ κυνηγετικῶν κυνῶν, παροξυνθέντων κατ' αὐ-
τοῦ ὑπὸ φθονερῶν ἀνθρώπων. Λέγεται ὅτι ὁ Εὐριπίδης ὑπῆρξεν αὐστηρὸς καὶ
στρυφνὸς τὸ ἦθος· ἡ δὲ ζωηρὰ παράστασις τῶν παθῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀθλιό-
τητος παρέσχον εἰς αὐτὸν τὸ ἐπώνυμιον τοῦ «τραγικωτάτου» τῶν ποιητῶν. Καί-
τοι δ' ἐπικρατούσης παρ' αὐτῷ δεξιᾶς καὶ τετορνευμένης γλώσσης, μορφῆς λείας,
καὶ ὕψους κεκοσμημένου καὶ γλαφυροῦ, οὐδὲν ἤττον διορᾷ τις ἡδὴ προφανῶς τὰ
ἴχνη τῆς παρακμῆς τῆς δραματικῆς ποιήσεως. Τὰ δράματα αὐτοῦ ἐποικοδομοῦ-
νται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ ῥαδιουργιῶν καὶ «πραγματικότητος», οὐχὶ δὲ ἐπὶ
τοῦ ἰσχυροῦ πεπρωμένου, καὶ λαμβάνουσι συχνότερα λύσιν διὰ τεχνικῆς στροφῆς
καὶ θ ε ο ὕ ἄ π ο μ η χ α ν ῆ ς (deus ex machina) ἢ δι' ἑσωτερικῶν ψυχολογι-
κῶν αἰτίων. Ἡ δ' ἑλλειψίς· εὐσεβείας καὶ ἐπαξίας ἀντιλήψεως τοῦ θεοῦ, ἥτις
ἐμφανίζεται εἰς τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου, ἐπήγαγε πιθανῶς ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς
καὶ σκεπτικῆς αὐτοῦ παιδείας· διότι οἱ ἥρωες καὶ θεοὶ ἐμφανίζονται παρ' αὐτῷ
ἔχοντες πᾶσας τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ θρησκεία τοῦ
λαοῦ ὕφίσταται συχνὰς προσβολάς. Ὁ Εὐριπίδης μετέφερε τὴν τραγωδίαν ἐκ
τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως καὶ τοῦ ἰδεώδους πνευματικοῦ κόσμου εἰς τὴν σφαῖραν
τοῦ σ κ ε π τ ι κ ο ὕ ν ο ὅ ς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐν τῇ ψυχῇ συναισθήσεως, προσε-
πάθησε δὲ νὰ συγκαλύψῃ διὰ τῶν κατ' αἶσθησιν, διὰ περιγραφῶν τῶν αἰσθημάτων,
αἰτίνες βρίθουσι λέγειον, διὰ ῥητορικοῦ πάθους, διὰ γυνάμων, λεπτολογημάτων
καὶ ἀντιθέσεων, καὶ διὰ ἐπιδείξεων πομπώδους πολυμαθείας. Αἱ ἰδιότητες αὗται,
αἰτίνες δὲν εὐηρέστουν εἰς τοὺς κριτὰς τῆς τέχνης, διὸ καὶ σπανίως ἔδιδον εἰς
αὐτὸν τὸ βραβεῖον κατὰ τοὺς διαγωνισμοὺς, ἤρεσκον εἰς τὸν λαόν, ὅστις εἰξέ-
σεν ἐκ στήθεος καὶ ἔφερε διὰ στόματος ἀναρίθμητα αὐτοῦ χωρία, καὶ οὐ μόνον
οἱ ῥήτορες, ἀλλὰ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν τραγικοὶ ἐσπούδαζον τὰ ἔργα αὐτοῦ πολλὰ
ἐπιμελῶς. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων δ' αὐτοῦ μιμητῶν μέγιστα ἀξίωσημέτωτο εἶνε

ὁ λείος καὶ ῥητορικὸς Ἀγάθων, εἰς τὰς τραγωδίας τοῦ ὁποῦ ἀγαγγέλλεται ἡ πρὸς τὴν ἐμπάθειαν καὶ τὸ ὑπερβολικὸν ἀγάπη χρόνων μαλθακῶν ἦδη, καὶ ὁ κλαυστικὸς Καρχίνος. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐτιμῶντο προσέτι εἰς τὴν ἀρχαϊότητα ὁ Χίος Ἴων (π. 454) ἔνεκα τῆς λειότητος αὐτοῦ καὶ ἀκριβεῖας, καὶ ὁ Ἑρετριεὺς Ἀχαιοὺς (π. 447), ἔνεκα τῆς δεξιότητος αὐτοῦ εἰς τὸ σατυρικὸν δράμα. Τὰ Ἑλληνικὰ Θέατρα ἦσαν συνήθως πολὺ μεγάλα, διότι ἐχρησίμευον προσέτι καὶ ὡς τόποι τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ. εὐρίσκοντο δὲ συνήθως εἰς κατωφερείας βουνῶν μεθ' ὁράϊας ἀπόψεως πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὴν πόλιν. Τὸ ἰσωτερικὸν διηγεῖτο 1) εἰς ἡμικύκλιον μετὰ κλιμακωτῶν καθίσματων διὰ τοὺς θεατὰς, 2) εἰς τὴν ὀρχήστραν διὰ τὸν χορὸν μετὰ βωμοῦ τοῦ Διονύσου (θυμέλης) εἰς τὸ μέσον, καὶ 3) εἰς τὴν σκηνὴν μακρὰν ἐκτεινόμενον καὶ στενὸν ὀρθογώνιον τετράγωνον μικροῦ βάθους μετὰ τριῶν θυρῶν εἰς τὸν ὀπισθεν τοῖχον, ἀπλῶς καὶ ἀκινήτως ἱσταμένων σκηνογραφικῶν καὶ μικρῶν τινῶν μηχανῶν. Κατ' ἀρχὰς ὑπεκρίνοντο αὐτοὶ οἱ ποιηταὶ τὰ πρῶτα πρόσωπα· οἱ χοροὶ συνίσταντο ἐξ ἐλευθέρων πολιτῶν (χορευτῶν), οἵτινες ἐβοήθουν τὸν ποιητὴν. ὁ δ' εἰς τὰς τάξεις τῶν πλουσιῶν ἀνήκων χορὸς γὰρ προσεπάθει νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ διὰ δαπανηρῶν χορηγιῶν, καὶ νὰ γείνῃ περιφανής. Αἱ γυναικες δ' ἐν ἡδύναντο νὰ συνουποκριθῶσι, πολλὸν καιρὸν μάλιστα μὴδὲ νὰ θεωνται.

* § 39. *Κωμῳδία*. Περὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤρχιζε νὰ παρακμάζῃ ἡ τραγωδία, ἀνέθαλε διὰ τοῦ Ἀριστοφάνους ἡ ἀντίθετος διεύθυνσις τῆς δραματικῆς ποιήσεως, ἡ κωμῳδία (εὐθυμον δράμα) μετὰ σατυρικῆς ἅμα καὶ πολιτικῆς τάσεως. Ὅπως δ' ὁ Εὐριπίδης χαρίζεται εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν φιλοκαλίαν, καὶ ἐγκωμιάζει πᾶν τὸ ὑπάρχον, οὕτως ὁ Ἀριστοφάνης ψέγει καὶ σκώπτει πρόσωπα καὶ σχέσεις, καὶ συναισθανόμενος βαθέως τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας, ἀντιθέτει μετ' ἀμερολήπτου φιλοπατρίας εἰς τὰ ἐλαττώματα τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τὰς ἀρετὰς τῶν προγενεστέρων γενεῶν. Τὰ δράματα αὐτοῦ, ἐν οἷς εἰσάγει ὄνομαστί πρόσωπα ζῶντα, καὶ ζωγραφίζει αὐτὰ τοσοῦτον φανερά, ὥστε πᾶς τις ἡδύνατο νὰ τὰ ἀναγνωρίσῃ, εἶνε λίαν δυνατά. Οὕτω σκώπτει εἰς τοὺς «Βατράχους» καὶ τὰς «Θεσμοφορίζουσας» τὴν νεωτερίζουσαν ποίησιν καὶ πρὸ πάντων τὸν Εὐριπίδην μὲ τὰς ἀτόνους καὶ κλαυστικὰς αὐτοῦ τραγωδίας· εἰς τὰς *Νεφέλας* κατεγέλασεν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σωκράτους τὰς νέας φιλοσοφικάς (σοφιστικάς) μελέτας, αἵτινες ἠπέλουν νὰ διασειῶσι τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ, καὶ εἰς τοὺς *Ἰππεῖς* ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ καὶ αὐτὸν τὸν Κλέωνα καὶ τοὺς αὐθάδεις δημαγωγούς. Μετ' αὐστηροῦ ἐλέγχου ἀποκαλύπτει πάντα τὰ ἐλαττώματα, τὰ σαθρά καὶ

ἀτελῇ εἰς τὸν πολιτικόν, ἠθικόν, τεχνικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν βίον τῶν Ἀθηναίων, καὶ τῶν τότε ἐν γένει χρόνων. Ὁ αὐθάδης καὶ πανούργος δημαγωγός, ὡς καὶ ὁ ἐπιπόλαιος καὶ φιλάρεσκος εὐφυῆς ἀνὴρ, ὁ λεπτολόγος καὶ ἄπιστος σοφιστής, ὡς καὶ ὁ μυστηριώδης καὶ δεισιδαίμων ὑποκριτής, ὁ ὑπὲρ φύσιν τρυφηλός, ὡς καὶ ὁ μάταιος καὶ πιθηκίζων καλλωπιστής, ἡ κούφη καὶ ἐμπαθὴς συνέλευσις τοῦ λαοῦ τῆς πατρίδος, ὡς καὶ ἡ σχολαστικὴ καὶ τυπικὴ γερουσία τῆς Σπάρτης—πάντα τὰ πλημμελῆ καὶ δύσμορφα τοῦ παρόντος εἰκονίζονται μετὰ μεγάλης παρρησίας ἅμα καὶ τέχνης. Ἡ ἐλευθερία αὕτη τῆς παλαιᾶς κωμῳδίας, τοῦ ποιεῖν ὁρατὰ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὴν διαφθορὰν τῆς ἐποχῆς εἰς ζῶντα καὶ σημαντικὰ πρόσωπα, ἀπωλέσθη μετὰ τῆς ἀπεριορίστου δημοκρατίας· ὅθεν ἀπαλλαγεῖσα τοῦ χοροῦ καὶ τῶν παραβάσεων ἡ μέση κωμῳδία ἐκινεῖτο εἰς τὸν στενὸν κύκλον τῶν πολιτῶν, εἰσάγουσα μὲν πρόσωπα μικρᾶς μόνον σημασίας, καὶ χωρὶς νὰ σημαίνει αὐτὰ καὶ καθιστᾷ προδήλως γνωστὰ, στρέφουσα δὲ τὸ σατυρικὸν αὐτῆς σκῶμμα κατὰ τῶν καταστάσεων καὶ προσώπων τοῦ πλησιεστάτου παρελθόντος, πρὸ πάντων τῆς φιλολογίας καὶ τέχνης. Τέλος δὲ ἀνεφάνη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἡ νεωτέρα κωμῳδία, ἥτις ἐλάμβανε τὰς ὑποθέσεις αὐτῆς ἐκ τοῦ οἰκιακοῦ καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου· ἔχουσα δὲ πρὸ βλεψῆς τὴν ζωηρὰν ἐξεικόνησιν τῶν ἡθῶν καὶ χαρακτήρων, ἐδανείζετο τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ λεκτικὸν αὐτῆς ἐκ τοῦ πραγματικοῦ βίου, καὶ ἐπικροδοῦσε τὰς ὑποθέσεις αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἀπραγματικότητος, τῶν ῥαδιουργιῶν καὶ ἐρώτων. Παρὰ δὲ τῶν ἐν τῇ Κἀτῶ Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἑλλήνων ἐμορφώθη ὁ μῖμος, δρᾶμα πλήρες σχημάτων εὐθύμου ἀστείότητος καὶ συνοδευόμενον ὑπὸ ὀρχήσεως καὶ μουσικῆς, ἀληθῆς εἰκὼν παριστῶσα πιστῶς τὸν βίον τοῦ κατωτέρου λαοῦ, ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἀληθείᾳ καὶ φυσικότητι. Οἱ μῖμοι τοῦ Σάφρονος ἤρσαν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πλάτωνα.—Τὰ δὲ λαμπρὰ καὶ ὑπὸ στοῶν περιστοιχιζόμενα θέατρα, ἅτινα ὠκοδομήθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις, καὶ ἦσαν μεγαλοπρεπῆ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα, συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὴν πρόδον τῆς δραματικῆς τέχνης. Καὶ οἱ πλούσιοι δὲ πολῖται δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποκτήσωσι κατ' ἄλλον τρόπον κάλλιον τὴν εὖνοιαν

τοῦ Ἀθηναίου λαοῦ, ἡ χορηγοῦντες τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην πρὸς λαμπρὰν ἐκτέλεσιν θεατρικῆς παραστάσεως (χορηγία).

Γένεσις τῆς κωμωδίας. Ἡ κωμωδία, ἥτις δὲν εἶχε σχεῖν πρὸς τὴν θρησκείαν, ὡς ἡ τραγῳδία, ἀλλ' ἀνεπτυχθῆναι ἐκ τῶν Βακχικῶν ἡμάτων καὶ τῶν κατὰ τὰ Διονύσια (ἑορτὰς τοῦ Βάχχου) ἀστείων παιδῶν, ἔλαβε τὴν γένεσιν αὐτῆς εἰς τὰ Δωρικά φύλα. Ἐγενήθη δὲ πρῶτα ἐκ τῶν παιγνίων τῆς τρυγίδος καὶ τοῦ γλεύκους τῶν εἰς κόρας εὐθυμούντων ἀμπελουργῶν (ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ Δωρίων ἐργατῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς), οἵτινες χρισμένοι μὲν γλεύκος οἶνου, ἐξέχεον τὴν «οἶνω εὐδαίμονα» ἀκολοῦσιν αὐτῶν εἰς σαρκαστικούς λόγους, μιμικούς χοροδὲ (κόρδακα) καὶ ἄγροικα ἥματα, εἰς τὰ τὰ ὅποια ὁ αὐτοσχεδιάζων γελοιοποιεῖ ἢ μιμικὸς ποιητὴς ὑπέβαλλεν ὑπόθεσιν, ἐν ᾗ ἀπεικόνιζε γελοῖόν τινα χαρακτῆρα ἢ ἐσκωπτέ τινα. Τὴν μορφήν ταύτην εἶχαν ἡ κωμωδία εἰς τὰ Μέγαρα· τεχνικώτερον δὲ χαρακτῆρα ἔλαβε κατὰ πρῶτον ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τοῦ Κῆφου Ἐπιχάρμου, κατοικοῦντος ἐν Συρακούσαις (470) καὶ τοῦ Σώφρονος (π. 450). Τὰ δράματα αὐτῶν ἤρεσκον ἕνεκα τῆς λεπτοῦς παρατηρήσεως τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, αἵτινες ἐκωγραφίζοντο ματὰ γλυκυθυμίας καὶ τρόπου εὐθύμου, καὶ ἕνεκα τῶν εἰς αὐτὰ ἐκτετασμένων καὶ μετὰ σκοπίμου ἀστεϊότητος ἐισαγομένων γενικῶν ἀληθειῶν καὶ κανόνων τοῦ βίου. Μετὰ δὲ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἤρχισαν οἱ Ἀττικοὶ νὰ μεταβάλλωσι τὴν Μεγαρικὴν γελοιοποιεῖν εἰς κατάλληλον πρὸς αὐτοὺς κωμωδίαν, καθ' ἣν οἰκειοποιήθησαν τὰ προπαρασκευαστικὰ ἔργα τῆς τραγῳδίας, ἃν καὶ ἐποῦσασαν νὰ διαφυλάξωσιν εἰς τὴν κομψότητα τοῦ σχήματος τὴν πρόδον τῆς ἐποχῆς. Ἐδείξαν δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἐπὶ τοῦ αὐτῶν βλέμμα καὶ τὴν πρωτότυπον μεγαλοφυαν, περιλαμβάνοντες καθ' ἑκάστην τελειότερον τὸ παρὸν μετὰ πάντων τῶν ἐνδιαφερόντων, ἀποπλανήσεων καὶ ἀντιθέσεων αὐτοῦ, καὶ ὀδηγοῦντες τοὺς θεατὰς εἰς ἀναγαστέραν γνῶσιν τῆς ἐποχῆς αὐτῶν.

Παλαίᾳ κωμωδίᾳ. Ἀριστοφάνης π. 423. Ἀφροῦ ἤρχισεν ὁ Κράτης, ἔδωκεν ὑψηλότεραν ἀνάπτυξιν εἰς τὴν κωμωδίαν ὁ μετὰ δημιουργικῆς δυνάμεως προικισμένος Κρατῆς. Αὐτὸν δὲ διεδέχθησαν ὁ Φερικράτης, Ἐὐπολῆς, Πλάτων κ. ἄλ., μέχρις οὗ ἔφερον αὐτὴν εἰς τὴν τελειότητα ὁ σύγχρονος αὐτῶν Ἀριστοφάνης ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ μετ' αὐτόν. — Τὸ παρ' αὐτῶν λοιπὸν διαμορφωθὲν εἶδος τῆς ποιήσεως ὀνομάζεται παλαιὰ κωμωδία, ἐν ᾗ σκῶμμα ἀκόλαστον ἡμαστίγου πάντα τὰ συμβαίνοντα, καὶ πρὸ πάντων τὰ διεφθαρμένα ἐν τῇ βίῃ καὶ τῇ πολιτείᾳ· πάντας τοὺς γνωστούς, καὶ αὐτοὺς μάλιστα τοὺς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους· ἀξιοτιμωτάτους ἄνδρας, δίδωσιν ἄνευ φειδῶς εἰς ἀστείας καὶ δηκτικάς, πολλὰς μάλα εὐτελεῖς λέξεις καὶ παρομοιώσεις· ἡ δὲ ἀδαιρεσία καὶ εὐτραπεία ἀντικατέστησαν εἰς τοὺς ἄλλα τὰ πεπρωμένα, καὶ ἡ φαντασία καὶ πραγματικότης διεδέχοντο ἀλλήλας εἰς ποικίλην ἐπαλλαγὴν. Ἡ ἀρχαία αὕτη κωμωδία, ἥτις ἤλασεν ἀπῆνώς μετὰ μεγίστης ἐλευθεριότητος καὶ παρρησίας πάντα τὰ ἐφαρμένως ἔχοντα, τὰς πλάνας καὶ μυρίας, καὶ εἶχεν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν δημοκρατίαν τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἣν εἰς τὰ νεώτερα κράτη ὁ τύπος τῆς ἀντιπολιτεύσεως, μαρτυρεῖ τοῦτο μὲν τὴν μεγάλην ἔκτασιν τῆς ἐν Ἀθῆναις δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, τοῦτο δὲ τὴν γλυκυθυμον εὐτραπείαν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἔφειν νὰ ἐκτοξεύωνται καθ' ἑαυτοῦ τοιοῦτοι κολαστικοὶ λόγοι καὶ σφρονισμοί,

καὶ προσέτι τὴν ἡθικὴν ἐμβρίθειαν τῶν ποιητῶν. Ἐπηρεζήντο δὲ ἡ δύναμις τοῦ σκώμματος διὰ προσωπειῶν, ἀνδυμασιῶν καὶ συμβόλων, ἅτινα, καίτοι ἐκτρεπόμενα ὑπερβολικῶς εἰς γελοιογραφίαν, καθίσταν ὅμως γνωστὸν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρόσωπον. Ἡ παλαιὰ κωμῳδία, ἐκτὸς τοῦ χοροῦ καὶ τοῦ γέμοντος εἰρωνείας καὶ Ἀττικοῦ ἁλατος διαλόγου, εἶχε τὴν ἰδιόζουσαν καὶ πᾶσαν δραματικὴν ἀπίτην ἀναιροῦσαν παρὰ θάλασσαν, τ. ἔ. προσελκιδίαν τοῦ κορυφαίου τοῦ χοροῦ πρὸς τοὺς θεατὰς ἐν δνόματι τοῦ ποιητοῦ, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐκθέσῃ πρὸ πάντων εὐχάς, παράπονα καὶ καλὰς τοῦ ποιητοῦ πράξεις, ἐπισύρη δὲ πρὸς αὐτὸν τὴν εὐνοίαν τῶν θεωμένων. Ἐπειτα δὲ μεταβάλλων τρόπον νὰ ἐξυμνήσῃ τοὺς θεοὺς τῆς πολιτείας, καὶ μεμψῇ πρόσωπα πολιτικὰ ἢ ψεῖξῃ ἁλλείψεις τοῦ δημοσίου βίου. Τὸ διέλειμμα τοῦτο ἐπανήρχετο περαιτέρω μετὰ παρέλευσιν μεγαλητέρων μερῶν, καὶ περιελάμβανε τὰ τελευταῖα ἐπεισόδια (actes) μετὰ σειρᾶς μικροτέρων κωμικῶν εἰκόνων. Ἐκ τῶν 60 κωμῳδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνους ἔχομεν εἰσέτε μόνον 11, αἵτινες μαρτυροῦσι τοῦτο μὲν τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν ἀνθρώπων, τὴν φιλαλήθειαν καὶ φιλοπείθειαν τοῦ ποιητοῦ, τοῦτο δὲ τὸν πλοῦτον τῆς ἀστείότητος αὐτοῦ καὶ φαντασίας, ἥτις διαπορεύεται οὐρανὸν καὶ γῆν, βαρβάρους καὶ Ἑλληνας, καὶ δημιουργεῖ πανταχοῦ χώραν δαιμόνων (εἰς τὴν ὅποιαν οὐδὲν ἦτοον ἀνοικεῖ ἡ πραγματικότης), καὶ τὴν μεγάλην ἐν τῇ γλώσσῃ δεξιότητα αὐτοῦ.

Οἱ Ἀχαρνεῖς (π. 425) σκοπὸν εἶχον νὰ ἀπεικονίσωσι ζωνηρῶς τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς εἰρήνης, ἀποτρέψωσι δ' οὕτω τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον ἤθελον νὰ μὴ κύνωσιν οἱ νέοι τῶν Ἀθηνῶν εὐπατρίδα· πρὸς πλήρωσιν τῆς κενοδοξίας αὐτῶν. — Εἰς τοὺς Ἰππεῖς (424) μαστιγοῦνται ὅ τε αὐθάδης δημαγωγὸς Κλέων, καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ παραπλανώμενος λαός, μετὰ τσοαύτης δριμύτητος καὶ τόλμης, ὥστε δὲν εὐρίσκετο κἀνεὶς ὁ ἀποτολμήσων νὰ ὑποκριθῇ τὸ πρῶτον πρόσωπον, ἢ νὰ κατασκευάσῃ τὸ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖον προσωπεῖον, οὕτως ὥστε ἀνεδέχθη νὰ πρωταγωνιστήσῃ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης, χρίσας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. — Αἱ Νεφέλαι (423) μαστιγοῦσιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σωκράτους τὴν σχολαστικὴν σοφίαν τῶν σοφιστῶν, ὡς πρὸς τὰ καταστρεπτικὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς θρησκείας καὶ τῶν ἠθῶν τοῦ λαοῦ, ἐπὶ τῆς ἡθικῆς καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, καὶ ἐκθειάζουσι τὴν αὐστηράν ἀνατροφὴν καὶ τὰ ἀπλὰ ἥθη τῶν ἀρχαίων χρόνων. — Οἱ Σφήκες (422) ἐλέγχουσι τὸ φιλόδοκον τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖσαν συκοφαντίαν· σκώπτουσι τὸ στενοκέφαλον καὶ μικρόφρον τῶν ἡλιαστῶν (δικαστῶν ἐκ τοῦ λαοῦ) καὶ τὴν κενοδοξίαν, ἀδικίαν καὶ φιλοκέρδειαν αὐτῶν. — Ἡ Ἐλπίνη (421) εἶνε δράμα περιστάσεως, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Ἀριστοφάνης προσεπάθη νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ εἰς τὴν Νικίειον εἰρήνην. — Εἰς τοὺς Ὀρνιθεῖς (414), τὸ μετὰ πλουσίας φαντασίας καὶ ἀναξιοῦσης ψυχικῆς διαθέσεως ἐξεργασθὲν ἀριστοῦργημα αὐτοῦ, προσπαθεῖ ὁ ποιητής, εἰς τὴν περίστασιν τῆς πανωλαΐου ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ σκοτιδινίᾳ αὐτῶν πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις πόθου, καὶ ἀπὸ τῶν ἐλαφρῶν οἰκοδομῶν καὶ ἐναερίων φρουρίων, σκόψας τὰ ἄμειτρα αὐτῶν σχέδια καὶ ὑψοῦ ἱπτάμενα μελετήματα διὰ τινος ὑπὸ ἀνθρώπων Ἀθηναίων εἰς τοὺς ἀέρας θεμελιωθείσης πολιτείας πτηνῶν, ἀνεφελοκοκκυγίας, ἥτοι πόλεως κοκκυβίων ἐν νεφέλαις. — Ἡ πρὸς εἰρήνην γενικὴ ἐπιθυμία παρήγαγε τὴν κωμῳδίαν Ἀυριστράτην, ἐν ἣ αἱ γυναῖκες συναθροισθεῖσαι ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος,

λαμβάνουσι μέρος εἰς τὰ κοινὰ πράγματα, καταλαμβάνουσι τὴν ἀκρόπολιν, ἐξα-
σφαλίζουσι τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν κατὰ τῆς βουλῆς, καὶ ἐξανηκάζουσι βούλευμα
εἰρήνης δι' ἐπιμόνου κατὰ τῶν ἀνδρῶν συνωμοσίας. — Αἱ Θεσμοφορίαι δὲ τοῦ
Εὐριπίδου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς μισογύνης, καὶ τὸν ὅποιον αἱ γυναῖκες ἐκείναι
καταδικάζουσι εἰς θάνατον διὰ τὰς κατ' αὐτῶν λοιδορίας. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ κάλυμμα
τῶν πρὸς τὸν Εὐριπίδην καὶ τὸν τρυφλὸν Ἀγάθωνα σκωμμάτων ἀποκαλύπτει
συγχρόνως ὁ Ἀριστοφάνης τὴν ἠθικὴν διαφθορὰν τοῦ ἐν Ἀθῆναις γυναικείου φύ-
λου. — Εἰς δὲ τοῦ Βατράχου (405) ἐξεικονίζεται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ
Εὐριπίδου ἡ ἐσφαλμένη τίσις τῆς δραματικῆς ποιήσεως κατ' ἀντίθεσιν πρὸς
τὴν παλαιότεραν, καὶ συγχρόνως σκώπτονται αἱ ἀνόητοι πράξεις τῆς ὀχλοκρα-
τίας. — Αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ (συνέλευσις γυναικῶν), ἐν αἷς αἱ γυναῖκες συνέ-
ρχονται εἰς συνέλευσιν ὑπὸ ἔνδυμα ἀνδρικόν, καὶ ἀπορροαίζουσι νὰ καταλάβωσι τὴν
διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, εἴνε τολμηρὰ διακωμῶδης τοῦ ἀνελευθέ-
ρου καὶ ἀνισχύρου πνεύματος τῆς ἀνανεωθείσης δημοκρατίας, καὶ συγχρόνως πε-
ρίπαιγμα τῆς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐπινοηθείσης ἰδεώδους πολιτείας καὶ κοινότητος
τῶν κτημάτων καὶ γυναικῶν· ὁ δὲ Πλοῦτος (π. 388), τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ
ποιητοῦ, κολάζει τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν πλεονεξίαν, φιληθονίαν καὶ πολυτέ-
λειαν, καὶ δεικνύει πρὸς αὐτοὺς ὡς πρωτότυπον τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ αὐ-
στηρότητα τῶν ἡθῶν.

Μέση κωμῳδία. Καταλυθεῖσης τῆς ἀπεριορίστου δημοκρατίας, ἔλαβε
τέλος ἡ παλαιὰ κωμῳδία· ὅτε δ' οἱ 30 τύραννοι (§ 46) ἀπηγόρευσαν τὰς
ἐπὶ τῆς σκηνῆς προσωπικὰς προσβολὰς, ἀνεφύη, ὡς μετὰ βίας εἰς τὴν νεωτέραν,
ἡ μέση κωμῳδία ἀνευχορηγίας, διότι οὐδεὶς πλέον ἤθελε νὰ συνεσιφέρνη
τὰς πρὸς τοῦτο δαπάναις. Ἡ περιωρισμένη δὲ αὕτη ποίησις ἀνευ χορικῶν ἀγμά-
των καὶ παραβάσεων καθίστα ἀντικείμενον τοῦ σκώματος αὐτῆς τὰς μωρίας καὶ
τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει, ἢ κλάσων τινῶν καὶ τάξεων. Ἡροῦτο
εἰς τὸ ἐλαφρὸν προσωπικὸν σκῶμα ἀνδρῶν ἐξέχων ἢ γελῶν, γειτόνων ἢ ξένων
δυναστῶν, μετὰ κέντρου, τὸ ὅποιον δὲν εἰσέδωε τοσοῦτον βαθμῆς, καὶ συνεδέστο
μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ἢ καὶ ἀλλοδαπῶν ἱστορημάτων. Προσέτι δὲ εἰς
ἀπορρήγματα καὶ ἀξιώματα πολλῆς δυνάμεως ἐδίδασκον ὑγιὰ βιωτικὴν φι-
λοσοφίαν, ἀνάλογον πρὸς τὰς σχέσεις τῆς ὑπαρχούσης τότε κοινωνίας. Καὶ
δὲν ἐστερεῖτο μὲν τὸ ὄψος γλαφυρότητος καὶ κομψότητος, καὶ ὁ λόγος εἰκόνας
εὐρύων καὶ παρομοιώσεων, ἀλλ' ὁ διάλογος ἦτον ἐκτεταμένος καὶ πολλὰς φθά-
ρος, αἱ δὲ ἀρηγήσεις καὶ περιγραφαὶ ἐλάμβανον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μῆκος ὑπὲρ τὸ
μέτρον. Γνωστότατοι δὲ ποιηταὶ τοῦ εἵδους τούτου εἶνε Ἀντιφάνης ὁ Ῥό-
διος (π. 380), τοῦ ὁποῦ ἡ ἀστείότης καὶ δραματικὴ εὐφυΐα ἐδείχθη εἰς τὸ
πολυεῖδές τῶν ὑποθέσεων αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ ὁποῦ ἔχουμεν εἰσέτι πολλὰ ἀπο-
σπάσματα· Εὐβουλος ὁ Ἀθηναῖος· Ἀναξάδριδος, εὐθυμος καὶ ἐμπει-
ρος παρατηρητῆς τοῦ βίου, ὅστις πρῶτος ἐπραγματεύθη παραδόξους ἐρωτικὰς
περιπετείας· Ἀλεξίς ὁ ἐκ Θουρίων τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ ὁ Τιμοκλῆς,
σύγχρονος τοῦ Δημοσθένους, εἰς τῶν ἀρίστων κωμικῶν, ἐξέχων κατὰ τὸ λεκτικὸν
καὶ τὸ ποιικίλον τῆς ὕλης.

Ἡ νεωτέρα κωμῳδία ἔλαβε γένεσιν κατὰ τοὺς μοναρχικοὺς χρόνους,
καὶ οὗ ὁ πολιτικὸς βίος ἐμφανίζεται ὀλιγώτερον ἐνεργός, καὶ τὰ πάντα μένου-

σιν ἄνευ ζωηρότητος, τετριμμένα καὶ τυπικά. Προσωπικά σκώμματα, παρφοδία καὶ πολιτικά διακωμωδήσεις ἐγκατελείφθησαν· ἡ δὲ σφαῖρα, ἐν ᾗ κινεῖται, εἶνε δ' οἰκιακὸς καὶ ἀστικός βίος, τὸν ὅποιον παρατήρουν μετὰ προσοχῆς οἱ ποιηταί. τὴν ὕλην δὲ παρέχουσιν οἰκογενειακαὶ σχέσεις, ἔρωτες, συμβάντα τοῦ καθημερινοῦ βίου, κοινωνικαὶ καταστάσεις κ. τ. ὅμ. τὰ δὲ πλεονεκτήματά των εἶνε ζωγραφία τῶν ἡθῶν καὶ περιγραφαὶ χαρακτῆρων, εἰς τὰ ὅποια ἐμφανίζεται ὀλιγώτερον ἐνεργὸς ἢ φαντασία ἢ ὁ παρατηρητικὸς νοῦς. Ἡ εὐρεσις ἦτο πτωχή καὶ ἄνευ παραλλαγῆς, σταθεροὶ δὲ τινες χαρακτῆρες, πανοῦργοι· δοῦλοι, θελκτικά ἐταῖροι, μεγάλανχοι στρατιωτικοί, κακοαναθρεμμένοι υἱοὶ κ. τ. ὅμ. ἐπανέρχονται καὶ αὖτις ἀπανταχοῦ. Πρὸς τὸ μονοειδές δὲ τοῦτο τῆς ὕλης ἦτον ἀνάλογος ἡ χαλαρὰ καὶ χυδαία γλῶσσα· ἡ ἀδύνατος ἐκφράσεως καὶ ἡ μονότονος καὶ χλωαίνουσα μετρική. — Οἱ μάλιστα ἀξιοσημείωτοι ποιηταὶ τῆς νεωτέρας κωμωδίας εἶνε ὁ Ἀθηναῖος Μένανδρος (352—290), ὅστις εἰς τὴν δεξιότατον τῆς παρατηρήσεως, τὴν εὐκολίαν τῆς εὐρέσεως, ἅμα δὲ τὴν δεξιότητα τῆς διεξαγωγῆς, θεωρεῖται δικαίως ὡς πρῶτος· εἰς ταῦτα δὲ προστέθη ἡ εὐγενὴς ἐξωτερικὴ μορφή καὶ τὸ ἥπιον τῆς ἐκφράσεως, ἥτις ἐξαγγέλλει τὸν φιλοσοφικὸν νοῦν· εἰς δὲ τὴν ζωγραφίαν τῶν ἡθῶν οὐδεὶς τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐπίτυχε πλεονέτερον· καὶ πάντα δὲ τὰ χαρακτηριστικά τῆς νεωτέρας κωμωδίας εἰς αὐτὸν ἀνάγονται. Εἶνε πλούσιος εἰς γνώμας καὶ βιωτικά παραγγέλματα. Ὁ Μένανδρος ὑπῆρξε τὸ πρότυπον τοῦ Ῥωμαίου κωμωδιοποιοῦ Τερεντίου, ὅπως καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ σύγχρονος Φιλήμων μετὰ τοῦ ὀλιγώτερον τετορνευμένου δημόδου αὐτοῦ λεκτικῶς ἐχρησίμευσεν ὡς παράδειγμα εἰς τὸν Πλάυτον· ὁ δὲ Σινωπεὺς Δίφιλος, ὅστις διηγωνίσθη ἐν Ἀθήναις πρὸς τὸν Μένανδρον καὶ Φιλήμονα, λέγεται ὅτι συνέγραψεν 100 δράματα, ὧν μικρὰ μόνον ἀποσπάσματα ἔχομεν.

3. Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος (431—401).

α.) Ἡ πρώτη περίοδος (Ἀρχιδάμειος πόλεμος) μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου (421).

§ 40. Ἡ εὐτυχία τῶν Ἀθηναίων ἐνέπλησε τὴν Σπάρτην φθόρου καὶ μίσους· ἡ δὲ ὑπερφηάνεια καὶ καταπίσεις, μεθ' ἧς οἱ ἀγέρωχοι δημοκρατικοὶ μετεχειρίζοντο τοὺς ὑποτεταγμένους συμμάχους, παρήγαγεν ἀγανάκτησιν καὶ ἀποστροφὴν. Μετ' ὀλίγον δ' ἔστησαν ἐξωπλισμένοι κατ' ἀλλήλων δύο ἐχθρικοὶ δυνάμεις· ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, εἰς τὴν ὅποιαν προσετέθησαν αἱ Ἰωνικαὶ ἀποικίαι καὶ αἱ πλείους νῆσοι (Λέσβος, Χίος, Σάμος κ. ἄλ.), ἄλλαι μὲν ἠναγκασμέναι, ἄλλαι δ' ἐκούσιως· μετὰ ταύτης δ' ἔτεινε νὰ ἐνωθῇ ἡ εὐκλήντος δημοκρατικὴ μερίς τοῦ λαοῦ· πασῶν τῶν πόλεων, καὶ ἡ κυρία δύναμις τῆς συνίστατο εἰς τὸ ναυτικόν· καὶ ἡ Πελοποννησιακὴ συμμαχία, ἡγουμένης τῆς Σπάρτης, εἰς τὴν ὅποιαν προσεχώρησαν αἱ Δωρικαὶ καὶ αἱ πλείους Αἰολικαὶ ἐπι-

κράτειαι, ὡς ἡ Βοιωτία, Φωκίς, κ. ἄλ.· εἰς ταύτην ἐστήριξε τὰς ἐλπίδας ἡ ἀριστοκρατική, εἰς τὰ παλαιὰ καὶ πατροπαράδοτα σταθερὰ ἐμμένονσα μερὶς τῶν διαφόρων πόλεων, ἔχουσα δὲ τὸ μέγα θάρρος αὐτῆς εἰς τὸν ἀνδρεῖον στρατὸν τῆς ξηρᾶς. Καὶ ὅμως ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐφοβοῦντο νὰ διαλύσωσι τὴν Περίκλειον εἰρήνην (τριακοντούτιδας σπονδὰς), διότι ἐβλεπον ὅτι ὁ πόλεμος ἐμελλε νὰ καταντήσῃ ἀγῶν δοξασιῶν, καὶ εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐμπαθείας νὰ γείνῃ ἀπελπιστικός. Τῷ ὄντι δὲ πόλεμος ἄνευ ὀρισμένου σκοποῦ, οἷος ἦτον ἀπ' ἀρχῆς ὁ Πελοποννησιακός, ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ λάβῃ τὸν χαρακτῆρα πολέμου ἐξολοθρευτικοῦ, ὅστις ἠδύνατο νὰ τελειώσῃ μόνον καταστρεφόμενου τοῦ ἐτέρου τῶν δύο πολεμίων. Ἐπὶ τέλους ὅμως συνέβησαν πολλὰ περιστατικά, ἐπενεγκόντα βιαιάν ἐκρηξίν. Ἡ νῆσος δηλαδὴ *Κέρκυρα* εἶχε περιπλεχθῇ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν μητρόπολιν αὐτῆς *Κόρινθον* ἕνεκα τῆς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας *Ἐπιδάμου* (Δυρράχίου), καὶ ἐστράφη πρὸς τὰς Ἀθήνας ζητοῦσα βοήθειαν· ἐπιτυχόντος δὲ τούτου, οἱ Κορίνθιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποσυρθῶσιν εὐθὺς μετὰ τινα ἀναποφάσιστον ναυμαχίαν. Ἐθεώρησαν δ' οἱ Κορίνθιοι τὰ γενόμενα παράβασιν τῶν σπονδῶν, καὶ προσήγαγον κατηγορίας, πρὸς τὰς ὁποίας ἐνόμιζον ὅτι εἶχον τοσούτῳ μᾶλλον δίκαιον, ὥσφ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον καταστῆσαι φόρου ὑποτελῇ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ Κορινθιακὴν ἀποικίαν *Ποτίδαιαν*, καὶ ἤδη, ὅτε αὕτη, πεποιθυῖα εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Πελοποννησίων, ἡρνεῖτο τὸν φόρον, ἐπολέμουν αὐτὴν κατὰ κράτος. Τρίτον δὲ ἄρθρον τῆς κατηγορίας ἦτον ὁ ἀφ' ὅλων τῶν λιμένων καὶ ἐμπορείων τῆς Ἀττικῆς ἀποκλεισμός τῆς μικρᾶς Δωρικῆς πόλεως *Μεγάρων*, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἔζων σχεδὸν μόνον ἀπὸ τοῦ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐμπορίου. Εἶχον δ' οὕτως οἱ Μεγαρεῖς τιμωρηθῇ ὡς ἀποστατήσαντες καὶ ἄλλα πρὶν πρὸς τὰς Ἀθήνας πλημμελήσαντες.

* *Ἐπιδάμος καὶ Κέρκυρα*. Εἰς τὴν *Ἐπιδάμον*, ἀποικίαν κτισθεῖσαν ὑπὸ τῶν Κερκυραίων, ἀγομένων ὑπὸ Κορινθίου, εἶχε συμβῇ ἕρις μεταξὺ τῶν Δωριέων ἀριστοκρατικῶν, καὶ τῆς ἐκ μικτοῦ πληθυσμοῦ συνισταμένης μερίδος τοῦ λαοῦ. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι ἀποδιωχθέντες, ἐστράφησαν πρὸς τοὺς δημοφύλους Κερκυραίους, τοὺς καὶ ἰδρυτάς τῆς ἀποικίας, ζητοῦντες βοήθειαν, οἱ δὲ ἐν τῇ

Ἐπιδάμνῳ δημοκρατικοὶ ἰκέτευσαν τὴν προστασίαν τῶν Κορινθίων, οἵτινες ἐκ φθόνου καὶ ζήλοτυπίας πρὸς τὴν αὐξανομένην ναυτικὴν δύναμιν τῆς Κερκύρας, ἔδραξαν τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως ἐξασθενίσωσιν αὐτήν. Ἀλλ' οἱ Κερκυραῖοι καὶ οἱ μεταναστεύσαντες ἀπέκρουσαν τοὺς Κορινθίους, καὶ ἠνάγκασαν τὴν Ἐπίδαμνον νὰ παραδοθῇ (435). Παροξυνθέντες δὲ διὰ τὸ ὄνειδος τοῦτο, ἐξώπλισαν οἱ Κορίνθιοι μέγαν στόλον, ὅπως ταπεινώσωσι τὴν ὑπερήφανον νῆσον· ἀλλὰ καὶ οἱ Κερκυραῖοι συνωμολόγησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπιμαχίαν, δι' ἧς δὲν ἐμποδίσθη μὲν ἡ ἕνεκα τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως τῶν Κορινθίων ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἦττα, ἀλλ' ὅμως ἐπρολήφθη ἡ κατάληψις καὶ ὑποταγὴ τῆς Κερκύρας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, τῶν ὁποίων τὰ 10 πλοῖα βραδέως μετέσχον τῆς ναυμαχίας, ἔλαβον μετ' αὐτὴν τοσοῦτον ἀπειλητικὸν σχῆμα, ὥστε οἱ Κορίνθιοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς νίκης· ἀλλ' ἀπεσύρθησαν ἄπρακτοι· ὅθεν οἱ Κερκυραῖοι ἡμφισβήτησαν πρὸς αὐτοὺς τὴν τιμὴν τῆς νίκης.

§ 41. Ἐγκαλούντων λοιπὸν τῶν Κορινθίων εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ συνέλευσιν τῶν Πελοποννησίων, ἀπήτησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τινας βραδύτητας παρὰ τῶν Ἀθηναίων, νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Ποτιδαίας, νὰ παύσωσι τὸν ἀποκλεισμόν τῶν Μεγαρέων ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν λιμένων, καὶ νὰ ἀφήσωσιν ἐλευθέρους πάντας τοὺς συμμάχους, μάλιστα δὲ τοὺς Αἰγινήτας· καὶ ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔδωκαν ἀκρόασιν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν στρατὸς Σπαρτιατικὸς ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἀρχίδαμον, καὶ ἐλεηλάτησε τὴν χώραν. Τὰ χωρία κατεστράφησαν, τὰ ἐλαιόδενδρα κατεκόπησαν, οἱ ἀγροὶ καὶ ἀμπελώνες ἐρημώθησαν. Τότε δ' ἐκάλεσεν ὁ Περικλῆς τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς τῆς Ἀττικῆς κατοικοῦντας, μετὰ τῶν γυναικῶν, τέκνων καὶ τῶν ἀποσκευῶν εἰς τὸ ἄστυ καὶ ὀπισθεν τῶν μακρῶν τειχῶν, καὶ ἐξώπλισε στόλον, μεθ' οὗ προσωμίζετο εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐξεδικεῖτο τοὺς Πελοποννησίους. Τοῦτο δ' ἐξηκολούθει νὰ γίνεταί ἐπὶ τινα χρόνον, ὅτε, πιθανῶς ἕνεκα τοῦ ὑπερβολικοῦ πληθυσμοῦ, ἀνεφάνη εἰς τὰς Ἀθήνας λοιμὸς καταπληκτικὸς (429), χιλιάδας ἀνθρώπων ἐξαφανίσας, καὶ τελευταῖον κατεβιάσας καὶ αὐτὸν τὸν Περικλῆ εἰς τὸν τάφον, ἀφοῦ ἐπεῖθε μὲν

ἀποθανόντας τοὺς δύο αὐτοῦ υἱοὺς καὶ πολλοὺς τῶν φίλων καὶ συνεταίρων, δὲν ἐδάκρυσεν ὅμως εἰμὴ ὅταν εἶδεν ἐπιτιθέμενον τὸν νεκρικὸν στέφανον εἰς τὸν ἕτερον τῶν υἱῶν του. Οἱ ἄδικοι ὀνειδισμοὶ τοῦ διὰ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου παροξυνθέντος λαοῦ, αἱ αἰτιάσεις τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ ἐχθρῶν, ἡ ἀθυμία διὰ τὴν λυπηρὰν κατάστασιν τῆς πολιτείας καὶ τὴν μικροψυχίαν τῶν πολιτῶν, ὁ πόνος διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν υἱῶν του, καὶ τοι ὄντων ἀναξίων αὐτοῦ, ταῦτα καὶ ἄλλα συνέτεινον εἰς τὸ νὰ βραχύνωσι τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς του. Καύχημα δ' αὐτοῦ καὶ παρηγορία ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου ἦτον, ὅτι οὐδεὶς ποτε τῶν τότε Ἀθηναίων ἐμελανεიმόνησεν ἔνεκα αὐτοῦ. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς ὑπῆρξε διὰ τὰς Ἀθήνας πληγὴ ἀνίατος. Αὐθάδεις δημαγωγοί, οἷος ὁ μεγάλαυχος βυρσοδέψης Κλέων, κατέλαβον ἥδη τὴν θέσιν αὐτοῦ, καὶ ἡ μανία τῶν κομμάτων, ὑποτρεφομένη διὰ συναθροίσεων τοῦ λαοῦ, ἐξησθέτισε τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν. Ὁ λαβὼν τὴν ἐξουσίαν ὄχλος κατέθλιψεν ἥδη τοὺς προκρίτους καὶ πλουσίους, καὶ ἐπέβηκεν εἰς αὐτοὺς πάντα τὰ βάρη τῆς πολιτείας (Λειτουργίας). ἄτιμοι κατὰσκοποι καὶ συκοφάνται ἠπειλοῦν ἀδιαλείπτως τὴν ἡσυχίαν, ἀσφάλειαν καὶ εὐτυχίαν παντὸς πολίτου, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ ὑπακούσῃ ἀγογγύστως εἰς τὰ καθεστῶτα. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις λοιπὸν ταύτας ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ περιῖδωσι τοὺς Πλαταιεῖς, τοὺς πιστοτάτους αὐτῶν συμμάχους, πίπτοντας μεθ' ἡρωϊκωτάτην ἀντίστασιν ὑπὸ τὸ ξίφος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Θηβαίων, τὰς Πλαταιὰς κατεδαφιζομένας, τοὺς ἀξιομάχους πολίτας φονευομένους, καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια ἐξανδραποδιζόμενα. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲ πάλιν ὑπέταξαν τὴν ἀποστατήσασαν Λέσβον μετὰ τῆς Μιτυλήνης. Καὶ εἰς τὸν πρῶτον βρασμόν, ἀπεφάσισεν ὁ παροργισθεὶς λαὸς νὰ φονεύσῃ πάντας τοὺς ἀνδρας, καὶ νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδιά τῆς Μιτυλήνης. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ἡ μετάνοια· τὴν ἐπαύριον συνελθὼν ὁ λαός, κατέστησε, προτείναντος τοῦ Διοδότου, ἡπιώτερον τὸ ψήφισμα· καθότι κατεδίκασεν εἰς θάνατον χιλίους μόνον ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ πεμφθέντων Λεσβίων ὡς κακούργους, οἱ δὲ λοιποὶ ὤφειλον νὰ δώσωσι δίκην εἰς τὰ πλοῖα καὶ τοὺς ἀγρούς. Ἡ δ' αἵματηρὰ ἐκδίκησις, ἣν ἐπέβαλε εἰς τοὺς πρω-

τουργούς τῆς ἀποστασίας, ἔμελλε νὰ τρομάξῃ ἄλλους, ὥστε νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσιν ὅμοια ἐπιχειρήματα. Ὁ πόλεμος ἔνεκα τῆς σκληρᾶς τῶν Σπαρτιατῶν καρδίας εἶχε λάβῃ τὸν χαρακτῆρα ἀτελευτήτου αἱματηρᾶς ἐκδικήσεως καὶ ἀδιαλείπτως αὐξομένης ἀπανθρωπίας. Προσέτι δὲ ἠρήμωσε τὰς Ἀθήνας καὶ δεύτερος λοιμὸς καὶ σεισμός· πολυομβροίαι δὲ καὶ ξηρασίαι, διαδεχθεῖσαι ἀλλήλας φοβερώτατα, ἐνέσπειραν τὸν τρόμον καὶ τὸν στεναγμὸν (*).

* *Πλαταιαί*. Πρὶν ἔτι ἐκραγῇ μετὰ τὴν Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης πόλεμος, προσεπάθησαν οἱ Θηβαῖοι νὰ τάξωσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν τὰς *Πλαταιάς*, τὰς ὁποίας ἐμίσουν ἀπὸ τῶν Περσικῶν ἤδη πολέμων, διότι εἶχον καταλίπη αὐτοὺς καὶ συνδέσῃ συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Βοηθούμενοι λοιπὸν ὑπὸ τινων ἀριστοκρατικῶν, εἰσέδυσαν μὲν ἀπροσδοκῆτως ἐν καιρῷ νυκτός, συνελήφθησαν ὅμως τὴν ἐπαύριον οἱ πλείστοι αἰχμάλωτοι, διὰ πανουργίας καὶ βίας, καὶ κατεκόπησαν ἅπαντες, 180 τὸν ἀριθμὸν. Ἡ δ' ἔνεκα τῆς πράξεως ταύτης ἐκδίκησις παρήγαγε πάλιν ἄλλην ἐκδίκησιν καὶ οὕτω καθεξῆς, μέχρι τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ. Τὸ δὲ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου ἤρχισαν οἱ Σπαρτιαταὶ τὴν ἀξιομνημόνευτον πολιορκίαν τῶν Πλαταιῶν. Οἱ κάτοικοι ἔπεμψαν τοὺς ἀόπλους, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐκτὸς μικροῦ μέρους τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἦσαν ἀναγκαῖαι ὥς ἀρτοποιοὶ καὶ νοσοκόμοι· οἱ ἴδιοι ὅμως εἶχον ἀπόφασιν νὰ ὑπερασπίσωσι μέχρι θανάτου τὴν πόλιν αὐτῶν. Καὶ πολὺν μὲν χρόνον ἀπεπειράθησαν εἰς μάτην οἱ Πελοποννήσιοι νὰ γείνωσι κύριοι τῆς πόλεως διὰ τινος περὶ τὸ τεῖχος χωσθέντος χώματος καὶ μηχανῶν ξυλίνων· ἀλλ' ὅταν αἱ προσβολαὶ αὐτῶν ἀπεκρούσθησαν θαρράλως, καὶ πεσοῦσης ῥαγδαίας βροχῆς δὲν ἔγεινε δυνατὸν νὰ πυρποληθῇ ἡ πόλις, ἀπεράσισαν νὰ ἐξαναγκάσωσι τὴν παράδοσιν διὰ στενοῦ ἀποκλεισμοῦ, καὶ διακωλύσεως ἀπάν-

(*) Θουκ. Α.2.3. Τὰ τε πρότερον ἀκοῇ μὲν λεγόμενα, ἔργῳ δὲ σπανιώτερον βεβαιούμενα οὐκ ἄπιστα κατέστη, σεισμῶν τε πέρι, οἱ ἐπὶ πλείστον ἅμα μέρος γῆς καὶ ἰσχυρότατοι· οἱ αὐτοὶ ἐπέσχον, ἡλίῳ τε ἐλλείψεις, αἱ πυκνότεραι παρὰ τὰ ἐκ τοῦ πρὶν χρόνου μνημονευόμενα ξυνέθρσαν, αὐχμοὶ τε ἔστι παρ' οἷς μεγάλαι καὶ ἀπ' αὐτῶν καὶ λιμοὶ καὶ ἡ οὐχ ἥκιστα βλάβασα καὶ μέρος τι φθέρασα ἡ λοιμώδης νόσος.

των τῶν τροφίμων. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία σωτηρία ἐφαίνετο πλέον δυνατή, ἀπετόλμησεν ἐν μέρος τῶν πολιορκουμένων τολμηρὰν ἐξοδον, καὶ διέφυγεν εὐτυχῶς εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν ἐχθρικών χαρακωμάτων. Οἱ δὲ ὑπομείναντες, κατατροχόμενοι ὑπὸ τῆς πί- νης, παρεδόθησαν ἐπὶ τέλους εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἐπὶ τῷ ὄρω, νὰ κάμουν περὶ αὐτῶν ὅ,τι θέλουν (427). Τρομερὰ ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν εἰς μάτην ἀνέμνησταν τὰς προτέρας αὐτῶν γενναίας πράξεις· πῶς δηλαδὴ παρετάχθησαν ἄλλοτε κοινῶς μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καὶ πῶς κατωρθώθη εἰς τὴν γῆν αὐτῶν ἡ λαμπροτάτη ἐν τῇ Σπαρτιατικῇ ἱστορίᾳ νίκη (§ 32). Οἱ νικηταὶ ἔδεσαν τοὺς Πλαταιεῖς εἰς πέδᾱς, καὶ συστήσαντες ἔπειτα περὶ αὐτῶν δικαστήριον, ἐρόνευσαν πάντα, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι διαρκούντος τοῦ πολέμου εἶχε κάμῃ καλὸν τι εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν. «Διέφθειραν δέ», λέγει ὁ Θουκ. Γ, 68, «Πλαταιῶν μὲν αὐτῶν οὐκ ἐλάσσους διακοσίων, Ἀθηναίων δὲ πέντε καὶ εἴκοσιν, οἱ ξυνεπολιορκούντο· γυναῖ- κας δὲ ἡνδραπόδισαν. Τὴν δὲ πόλιν, ἐνιαυτὸν μὲν τινα Ὀθηβαῖοι Μεγαρέων ἀνδράσι κατὰ στάσιν ἐκπεπτωκόσι καὶ ὅσοι τὰ σφέτερα φρονούντες, Πλαταιῶν περιῆσαν, ἔδεσαν ἐνοικεῖν· ὕστερον δὲ καθε- λόντες αὐτὴν ἐς ἑδάφος πᾶσαν ἐκ τῶν θεμελίων ᾠκοδόμησαν πρὸς τῷ Ἡραίῳ καταγώγιον διακοσίων ποδῶν, πανταχῇ κύκλῳ οἰκή- ματα ἔχον κάτωθεν καὶ ἄνωθεν, καὶ ὀροφαῖς καὶ θυρώμασι τοῖς τῶν Πλαταιῶν ἐχρήσαντο... Τὴν δὲ γῆν δημοσιώσαντες ἀπεμί- σθωσαν ἐπὶ δέκα ἔτη, καὶ ἐνέμοντο Ὀθηβαῖοι. Σχεδὸν δέ τι καὶ τὸ ξύμπαν περὶ Πλαταιῶν οἱ Λακεδαιμόνιοι οὕτως ἀποτετραμμένοι ἐγένοντο Ὀθηβαίων ἕνεκα, νομίζοντες ἐς τὸν πόλεμον αὐτοὺς ἄρτι τότε καθιστάμενον ὠφελίμους εἶναι.»

§ 42. Μετ' ὀλίγον δ' ἐπέτυχεν (425) ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθη- ναίων Δημοσθένης, ἀνὴρ πνεύματος μεγάλου καὶ ἐπιχειρηματικοῦ, νὰ καταλάβῃ, ἐν ᾧ ἔπλεε πρὸς τὴν Σικελίαν, τὴν θέσιν τῆς Με- σσηνίας Πύλор (Nauarrior), καὶ νὰ ἀνησυχῇ ἐκεῖθεν, βοηθούμε- νος ὑπὸ αὐτομόλων Εἰλώτων καὶ Μεσσηνίων, διὰ ληστρικών ἐπι- δρομῶν καὶ καταστρεπτικωτάτων εἰσβολῶν τὴν ἐπικράτειαν τῶν Λακεδαιμονίων. Εἰς μάτην προσεπάθησαν οἱ Σπαρτιάται νὰ ἐκβά- λωσιν αὐτοὺς ἐκεῖθεν· ἡ προσβολὴ αὐτῶν ἀπεκρούσθη, καὶ πλειο-

νάς τῶν 400 ὀπλιτῶν ἀπεκλείσθησαν εἰς τὴν ἔρημον νῆσον *Σφαπηρίαν*, ὅπου ἔμελλον νὰ ὑποστῶσι τὸν ἐκ τῆς πείνης θάνατον, ἂν ἔβλωτές τινες, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπέσχοντο οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀντιμισθίαν, δὲν ἔφερον εἰς αὐτοὺς ζωοτροφίας, ἐπιβαίνοντες εἰς ἐλαφράς λέμβους ἢ καταδύντες μετὰ μεγάλης τόλμης εἰς τὸ ὕδωρ. Καὶ πολὺν μὲν χρόνον δὲν ἐτόλμησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀποβίβασθῶσι, φοβούμενοι τὴν Σπαρτιατικὴν ἀνδρείαν· τελευταῖον ὅμως, ὅταν ἤλθον νέαι ἐπικουραὶ, κατῴρθωσαν νὰ κυριεύσωσι τὴν νῆσον· καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ πυρκαϊᾶς τοῦ αὐτόθι δάσους καὶ ὑπὸ τῶν ἐμπείρων τῶν τοποθεσιῶν Μεσσηνίων, περιστενοχώρησαν τοσοῦτον τοὺς εἰς ὑψηλὸν τι χαράκωμα ἀποσυρθέντας Σπαρτιάτας, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν ὅλοι, καὶ μετακομισθῶσιν αἰχμάλωτοι εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὴν δ' ἔκβασιν ταύτην κατῴρθωσεν (ὡς ἐνόμιζεν) ὁ Κλέων, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐπικουρικῶν στρατευμάτων, ὅστις ἀπέκτησε διὰ τοῦτο ἀπροσδόκητον πολεμικὴν δόξαν, καὶ προσεπάθησεν ἤδη παντὶ σθένει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, διὰ τὴν ὁποίαν εὕρισκοντο ἤδη εἰς διαπραγματεύσιν. Πρῶτον δ' ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔπαθον ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν ἐπαισθητὴν ἥτταν ἐν *Δηλίῳ* (ἐνθα ἔλαβον τὸ βραβεῖον τῆς ἀνδρείας ὁ Σωκράτης καὶ Ἀλκιβιάδης, καὶ ὁ στρατηγὸς Ἴπποκράτης ἐκάλυψε μὲ χιλίους ἀνδρεῖους ὀπλίτας τὸ πεδίον τῆς μάχης), καὶ ὁ ἐπιδέξιος στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Βρασίδας κατεπολέμησε μετ' ἐπιτυχίας τὰς ἐν Θράκῃ Ἀθηναϊκὰς ἀποικίας, ὑπερίσχυσε κατὰ μικρὸν ἢ φιλειρηνικὴ (ἁριστοκρατικὴ) μερίς, ἡγουμένου τοῦ πλουσίου μὲν καὶ ἐλευθερίου, ἀλλὰ ματαίου καὶ ἀναποφασίστου Νικίου. "Οθεν μετὰ τὴν ἐν *Ἀμφιπόλει* νίκην τῶν Σπαρτιατῶν, ἐνθα ἔπεσεν ὁ ἀνδρεῖος καὶ μεγαλόφρων Βρασίδας, καὶ ὁ Κλέων ἐφρονεύθη φεύγων, συνωμολογήθη τέλος πάντων ἢ *Νικίειος εἰρήνη* (421), ἐν ᾗ συνεπασχέθησαν 50ετῇ ἀνεκωχὴν ὀπλῶν, ἀπόδοσιν πάντων τῶν κατακτηθέντων καὶ αἰχμάλωτων, καὶ εἰρηνικὴν διάλυσιν ὅλων τῶν εἰς τὸ μέλλον ἐρίδων.

Τρομερὰ ἐν τούτοις ἐμαίνοντο οἱ πόλεμοι τῶν ἁριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν κομμάτων εἰς τὰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος· οὐδαμοῦ ὅμως φονικώτερον καὶ σκληρότερον ἢ ἐν *Κερκύρᾳ*, ὅπου αἱ πρόκριτοι οἰκογένειαι ἐξωλοθρεύθησαν παντελῶς, καὶ ἡ

τέως ἀκμάζουσα νῆσος, μέ τοὺς πλουσίους αὐτῆς ἐλαιῶνας, ἔλαβε διὰ παντός πληγὴν καιρίαν. Καὶ ὅπου μὲν ἐνίκων οἱ Σπαρτιάται, ἐλάμβανον τὴν ἀρχὴν οἱ δημοκρατικοί, καὶ ἐκόλαζον τὴν ἀντίπαλον μερίδα με θάνατον καὶ ἐξορίαν· ὅπου δ' ὑπερίσχυον οἱ Ἀθηναῖοι, ἤρχοντο οἱ δημοκρατικοὶ ἐπὶ τῶν πλοίων, καὶ μετεχειρίζοντο τοὺς ὑπεναντίους με ἴσῃ σκληρότητα. «Καὶ ἐπέπεσε (λέγει ὁ Θουκυδίδης) πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ στάσιν ταῖς πόλεσι, γιγνόμενα μὲν καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἡσυχαιτέρα καὶ τοῖς εἰδεσι διηλλαγμένα, ὥς ἂν ἕκασται αἰ μεταβολαὶ τῶν ζυγνυχιῶν ἐφιστῶνται. Ἐν μὲν γὰρ εἰρήνῃ καὶ ἀγαθοῖς πράγμασιν αἱ τε πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται ἀμείνους τὰς γνώμας ἔχουσι διὰ τὸ μὴ ἐς ἀκουσίους ἀνάγκας πίπτειν· ὁ δὲ πόλεμος ὑφελὼν τὴν εὐπορίαν τοῦ καθ' ἡμέραν βίαιος διδάσκαλος καὶ πρὸς τὰ παρόντα τὰς ὀργὰς τῶν πολλῶν ὁμοιοῖ. Ἐστασίαζέ τε οὖν τὰ τῶν πόλεων καὶ τὰ ἐφυστερίζοντά που πύσσει τῶν προγενομένων πολὺ ἐπέφερε τὴν ὑπερβολὴν τοῦ καινοῦσθαι τὰς διανοίας τῶν τ' ἐπιχειρήσεων περιτεχνήσει καὶ τῶν τιμωριῶν ἀτοπία». (Θουκ. Γ', 82).

* **Κέρκυρα.** Ἡ ἐν τῇ νήσῳ Κερκύρα μανία τῶν κομμάτων παρέχει τὴν πιστοτάτην εἰκόνα τῶν μισαρουργημάτων τοῦ πολέμου τούτου. Μετ' ἀπηλπισμένον ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἀγῶνα, καθ' ὃν ἀπελευθερωθέντες δοῦλοι ἐνίσχυσαν τὴν μερίδα τοῦ λαοῦ, καὶ ἀφοῦ πυρκαϊὰ τρομερὰ διέσπειρε τρόμον καὶ ταραχὴν, κατάρθωσαν οἱ δημοκρατικοί, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν εἰς τὴν νῆσον ἀποβιβασθέντων Ἀθηναίων, νὰ γείνωσι κύριοι τῶν ὑπεναντίων. Καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἐφουεύθη παρευθὺς, αἱ δὲ λοιποὶ κατάφυγον ὡς ἰκέται εἰς τὸ Ἡραῖον. «Ἐς τὸ Ἡραῖον τε ἐλθόντες», οὕτω διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης, αὐτῶν ἰκετῶν ὡς πεντήκοντα ἄνδρας δίκην ὑποσχεῖν ἔπεισαν καὶ κατέγνωσαν πάντων θάνατον. Οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἰκετῶν, ὅσοι οὐκ ἐπείσθησαν, ὡς ἑώρων τὰ γιγνόμενα, διέφθειραν αὐτοῦ ἐν τῷ ἱερῷ ἀλλήλους καὶ ἐκ τῶν δένδρων τινὲς ἀπήγχοντο, οἱ δ' ὡς ἕκαστος ἠδύναντο ἀνηλθύντο. Ἡμέρας τε ἑπτὰ, Κερκυραῖοι σφῶν αὐτῶν τοὺς ἐχθροὺς δοκοῦντας εἶναι ἐφύενον, τὴν μὲν αἰτίαν ἐπιφέροντες ταῖς τὸν δῆμον καταλύουσιν, ἀπέθανον δὲ τινες καὶ ἰδίας ἐχθρας ἕνεκα, καὶ ἄλλοι χρημάτων

σφίσιν ὀφειλομένων ὑπὸ τῶν λαθόντων· πάντα τε ἰδέα κατέστη θανάτου, καὶ οἷον φιλεῖ ἐν τῷ τοιούτῳ γίγνεσθαι, οὐδὲν ὅτι οὐ ξυνέβη καὶ ἔτι περαιτέρω. Καὶ γὰρ πατήρ παιδὰ ἀπέκτεινε καὶ ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἀπεσπῶντο καὶ πρὸς αὐτοῖς ἐκτείνοντο, οἱ δὲ τινες καὶ περιοικοδομηθέντες ἐν τοῦ Διονύσου τῷ ἱερῷ ἀπέθανον.—Καὶ μὴν καὶ τὸ ξυγγενὲς τοῦ ἐταιρικοῦ ἄλλοτριώτερον ἐγένετο διὰ τὸ ἐτοιμότερον εἶναι ἀπροφασίστως τολμᾶν· οὐ γὰρ μετὰ τῶν κειμένων νόμων ὠφελίας αἱ τοιαῦται ξύνοδοι, ἀλλὰ παρὰ τοὺς καθεστῶτας πλεονεξία. Καὶ τὰς ἐς σφᾶς αὐτοὺς πίστει οὐ τῷ θεῷ νόμῳ μᾶλλον ἐκρατύνοντο ἢ τῷ κοινῇ τι παρανομήσαι. Τὰ τε ἀπὸ τῶν ἐναντίων καλῶς λεγόμενα ἐνεδέχοντο ἔργων φυλακῇ, εἰ προὔχουσι, καὶ οὐ γενναϊότητι. Ἀντιτιμωρῆσασθαι τέ τινα περὶ πλείονος ἦν ἢ αὐτὸν μὴ προπαθεῖν. Καὶ ὅρκοι εἴ που ἄρα γένοιτο ξυναλλαγῆς, ἐν τῷ αὐτίκα πρὸς τὸ ἄπορον ἑκατέρῳ διδόμενοι ἴσχυον οὐκ ἐχόντων ἄλλοθεν δύναμιν.—Οὕτω πάντα ἰδέα κατέστη κακοτροπίας διὰ τὰς στάσεις τῷ Ἑλληνικῷ, καὶ τὸ εὐηθες, οὐ τὸ γενναῖον πλείστον μετέχει, καταγελασθὲν ἠφανίσθη, τὸ δὲ ἀντιτετάχθαι ἀλλήλοις τῇ γνώμῃ ἀπίστως ἐπὶ πολὺ διήνεγκεν». (Θουκ. Γ, 84, 82, 83 κ. ἐ.).

β'.) Τὰ κατὰ τὸν Ἀλκιβιάδην.

§ 43. Ἡ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Κορινθίων συνομολόγησις τῆς εἰρήνης παρῶξενεν αὐτοὺς εἰς μῖσος κατὰ τῆς Σπάρτης. Ὅθεν συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Ἀργούς, τῆς Ἡλίδος καὶ τινων Ἀρκαδικῶν πόλεων, ὅπως ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου. Βίς τὰς προσπάθειάς δ' αὐτῶν ὑπεστηρίχθησαν ὑπὸ τοῦ εἰκασματοῦς Ἀλκιβιάδου, υἱοῦ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Περικλέους, ὅστις ἐδῶ πρῶτον ἐδείξε τὴν ἐπιδεξιότητα αὐτοῦ καὶ διπλωματικὴν εὐφυΐαν. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐκτὸς τοῦ ἀμυθίου πλούτου, εἶχε τὰ μέγιστα φυσικὰ καὶ πρόσκτητα πλεονεκτήματα καὶ φιλοδοξίαν ἀκαταδάμαστον. Ἦτον ὥρατος, πνευματώδης, πεπαιδευμένος καὶ ῥήτωρ ἔξοχος, καὶ καθόλου εἰπεῖν θὰ ἦτο πολὺ ἀρμόδιος νὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ Περικλέους, ἂν ἦτο μᾶλλον φιλήσυχος καὶ φρόνιμος, καὶ εἰζευρε νὰ ἐξουσιάζῃ τὴν ἀπερίοριστον αὐτοῦ περιφιλαντίαν. Ἀνῆκεν εἰς τὰ δαιμόνια ἐκείνα

πνεύματα, ἅτινα ἀποφασίζουσι τὴν τύχην ὁλοκλήρων λαῶν καὶ τόπων, εἰς τὰς ἡγεμονικὰς ἐκείνας φύσεις, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς ὑφισταμένους νόμους καὶ τὰς διατάξεις τῆς πολιτείας, ἀλλ' ἐκλέγουσι τὴν ὁδὸν τῆς αὐθαιρεσίας ἐν τῇ αὐτεξουσίᾳ αὐτῶν διανοίᾳ. Μεγίστην ἔχων ἐν ἑαυτῷ δύναμιν, ἐνόμιζεν ὅτι ἡδύνατο νὰ τολμᾷ τὰ πάντα, μὴ λαμβάνων παντάπασιν ὑπ' ὄψιν τὰ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα δίκαια. Τὴν δὲ ἀνάμιξιν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα τῶν Πελοποννησίων ἐπηκολούθησεν ἡδὴ πόλεμος μεταξὺ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων, καθ' ἃν ἐκινδύνευε τὸ ἄζιωμα τῆς Σπάρτης, ἃν ἡ ἐν *Μαντινείᾳ* (418) μάχῃ δὲν ἀπέβαινε ὑπὲρ αὐτῶν νικηφόρος. Ἡ δὲ βοήθεια, τὴν ὁποίαν εἶχον δώτῃ οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀργούς, ἡ ἀτελής ἐκτέλεσις τῶν ὅρων τῆς συνθήκης ἐκ μέρους τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἀναμνήσεις τῶν φονικῶν μυσαρουργημάτων, τὰς ὁποίας διετῆρει ἀνεξαλείπτους τὸ πνεῦμα τῆς ἐκδικήσεως, δὲν ἄφησαν νὰ ὑπάρξῃ διαρκὲς ἡσυχία μεταξὺ τῶν τέως διαμαχομένων πόλεων. Ἡ δὲ αὐστηρὰ διαγωγή τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῆς ἐκ Λακεδαιμόνος οἰκισθείσης νήσου *Μήλου*, ἥτις εἶχε μείνη οὐδέτερα εἰς τὸν πόλεμον, ὅπως μὴ παραβῇ τὴν πρὸς τὴν μητρόπολιν πίστιν, καὶ συγχρόνως μὴ διεγείρῃ τὴν ὀργὴν τῶν Ἀθηναίων, ἔδωκε τὸ τελευταῖον κτύπημα εἰς τὴν σαθρὰν εἰρήνην. Μετὰ πολύμηνον δηλ. ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν ἡ νῆσος ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἀθηναίων, οἱ ἐν ἡλικίᾳ ἄνδρες ἐφορεύθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι, γυναῖκες καὶ παιδία, ἐξηνδραποδίσθησαν, καὶ ἡ χώρα διενεμήθη μεταξὺ τῶν νικητῶν.

§ 44. Ἡδὲ δὲ ὁ φθόνος, ἡ ζήλοτυπία καὶ τὸ φιλετικὸν μῖσος, ἅτινα καὶ αὖθις εἶχον ἐξαφθῇ σφοδρῶς μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης, ἔλαβον νέαν τροφήν, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν εἰς τὴν Σικελίαν τὸν ὠραιότατον στόλον καὶ τὸν λαμπρότατον ὀπλιτικὸν στρατόν, ὅστις ποτὲ ἐξέπλευσεν ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς, ὑπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην, Νικίαν καὶ Λάμαχον (415), ὅπως τάξωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν τὴν Δωρικὴν πόλιν *Συρακούσας*, κατόπιν δὲ καὶ ὅλην τὴν εἰς αὐτὸν καὶ ἑλαῖον εὐφορον νῆσον. Ἡ ἐπιχείρησις ὅμως αὕτη οἰκτρῶς ἀπέτυχεν. Οἱ ἐχθροὶ δηλ. τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις κυρίως εἶχεν ἐνεργήσῃ τὸ τεράστιον τοῦτο κατακτη-

τικόν σχέδιον, ὠφελήθησαν ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ στρατηγοῦ, ὅπως ἐνοχοποιήσωσιν αὐτὸν ἐπὶ ἀσεβείᾳ, κατηγοροῦντες ὅτι ἠκρωτηρίασε τοὺς Ἑρμᾶς καὶ κατεγέλασε τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Ὅθεν, πρὶν εἶτι προσορμισθῇ ὁ στόλος εἰς τὴν Σικελίαν, ἀνεκλήθη ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅπως ἀπολογηθῇ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων. Διότι εἰς τὴν ἀσεβῆ ἀκρωτηρίασιν τῶν Ἑρμιῶν, ἥτις ἔγεινε καθ' ὅλην τὴν πόλιν εἰς μίαν νύκτα, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι ἔλαβε μέρος ὁ Ἀλκιβιάδης, ὑβρίζων νεανικῶς, ἐνόμισαν ὅτι διείδον μυστικὴν συνωμοσίαν πρὸς κατάλυσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ὅθεν, ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ ῥήτορος Ἀνδοκίδου, συμπεριελήφθησαν ὡς ὑποποτι καὶ συνένοχοι εἰς τὸ προδοτικόν τοῦτο σχέδιον πολλοὶ ἐπίσημοι πολῖται, ὧν τινες καὶ ἐτιμωρήθησαν μὲ θάνατον. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην φοβηθεὶς ἤδη καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τρόπον σωτηρίας. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων, ἔφυγεν εἰς τὴν Ἡλιδά, ὅπως περιμείνῃ τὴν ἔκβασιν τῆς ἀνακρίσεως· καὶ ἐκεῖθεν, μαθὼν τὴν καταδίκην αὐτοῦ, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου διψῶν ἐκδίκησιν προσεπάθησε νὰ παρασκευάσῃ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ· διὰ τοῦτο δὲ παρεκίνησε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ἀνανεώσωσι τὸν πόλεμον. Κατὰ συμβουλὴν λοιπὸν αὐτοῦ, κατέλαβον ὄχυρόν τι ὁρμητήριον ἐν τῇ Ἀττικῇ, κυριεύσαντες τὸ τρία μίλια μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν πολίχνην *Δεκέλειαν*, καὶ ἐπεμφσαν τὸν ἐπιδέξιον αὐτῶν στρατηγὸν *Γύλιππον* μετὰ Πελοποννησιακῶν στρατευμάτων πρὸς βοήθειαν τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν Συρακουσίων. Ἐντεῦθεν δ' ἔλαβε μετ' ὀλίγον δυστυχῆ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους τροπὴν ὁ Σικελικὸς πόλεμος, ὅστις εἶχε προοδεύσῃ μέχρι τοῦδε κατ' εὐχὴν, καὶ τοι πολλὴν ἐπιδείξαντος δεξιότητα τοῦ στρατηγοῦ *Ερμοκράτους* (414). Τὰ πρὸς ἀποκλεισμόν τῆς πόλεως κατασκευασθέντα ὄχυράματα κατεστράφησαν, καὶ ὁ ἀνδρεῖος Λάμαχος ἐφονεύθη κατὰ τὴν πολιορκίαν μετὰ μεγάλου μέρους τοῦ στρατοῦ τῶν ὁπλιτῶν· καὶ τὸ μὲν στενὸν τοῦ λιμένος ἐμπόδιζε τὰ Ἀθηναϊκὰ πλοῖα εἰς τὰς ταχείας αὐτῶν κινήσεις, δι' ὧν ἄλλοτε συνειθίζον νὰ νικῶσιν, οἱ δὲ ναῦται ἔγειναν ἀνήθικοι καὶ ἀπειθεῖς, καὶ τελευταῖον ὑπερίσχυσαν τὰ ἰσχυρότερα σκάφη τῶν Κορινθίων καὶ Συρακουσίων. Καὶ ὅταν, ἀπολεσθέντος σύμπαντος

τοῦ στόλου, ἤθελσαν νὰ σωθῶσι μὲ τὸ ἐπίλοιπον τοῦ στρατοῦ πρὸς τὴν φιλικὴν Κατάνην οἱ δύο στρατηγοὶ Νικίας καὶ Δημοσθένης, ὁ τελευταῖος τῶν ὁποίων εἶχε περνοῦν ὕστερον μετ' ἐπικουρίας, κατελήφθησαν ἀπροσδοκῆτως, βραδύναντες τὴν πορείαν, ὑπὸ τοῦ Γυλίππου καὶ τῶν Συρακουσίων, ἐχωρίσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι μεθ' αἵματηροῦς ἀγῶνας. Ὅσοι δὲν ἀπωλέσθησαν ἐν τῷ πολέμῳ ὤφειλον νὰ ὑπηρετῶσιν ὡς δοῦλοι εἰς τὰ λατομεῖα* καὶ εὐτυχεῖς ὑπῆρξαν ὅσοι ἀπέθανον θάνατον ταχύ, ὥς ὁ Νικίας καὶ Δημοσθένης, τῶν ὁποίων αἱ κεφαλαὶ ἔπεσαν εἰς τὰς Συρακούσας ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ δημίου (413).

* *Ἀρχαιοτέρα ἱστορία τῶν Συρακουσῶν.* Αἱ Συρακοῦσαι, κτισθεῖσαι τὸ 735 ὑπὸ τῶν Κορινθίων, καὶ ἔχουσαι δύο λαμπροὺς λιμένας, κατέλαβον μετ' ὀλίγον τὴν πρώτην τάξιν μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Σικελίας* τὴν δὲ δευτέραν εἶχεν ἡ ἀποικία τῶν Ῥοδίων Ἀκράγας, ὅπου τὴν ἑκτὴν ἑκατονταετηρίδα ἤρξε μετὰ σκληρότητος μεγάλης ὁ παροικιῳδῆς τύραννος *Φάλαρις*.— Περὶ δὲ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθήναις ἡ ἀπεριόριστος δημοκρατία, ἔπεσαν καὶ ἐν Συρακούσαις καὶ ἐχωρίσθησαν οἱ ἄχρι τοῦδε ἔχοντες τὴν ἀρχὴν ἀριστοκρατικοὶ εὐγενεῖς (γαμβροὶ) ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἐνωθέντων δουλοπαροίκων τῶν περιχώρων. Ἡ δὲ ἀπόπειρα τῶν ἀριστοκρατικῶν, βοηθουμένων ὑπὸ τοῦ Γέλωνος, βασιλέως τῆς πλησιοχώρου πόλεως Γέλας, νὰ ἀνακτήσῃσι πάλιν τὴν ἀπωλεσθεῖσαν ἐξουσίαν, ἀπέτυχεν (486), καὶ τελευταῖον οἱ δημοκρατικοὶ κατήντησαν νὰ ἀναθέσωσιν εἰς τὸν Γέλωνα τὴν ἐπὶ τῶν Συρακουσῶν τυραννίδα, καθ' ὃν χρόνον ἐμονάρχησεν ἐν Ἀκράγαντι ὁ πολὺ ἐξυμνηθεὶς *Θέρων*. Ὁ Γέλων μετεχειρίσθη τὴν ἐξουσίαν ταύτην μετὰ μεγάλης μετριοπαθείας* ἐμεγεθύνε τὴν πόλιν διὰ νέων ἐποίκων, καὶ ἐματαίωσε διὰ τῆς μυθοδῶς λαμπρυνθείσης καὶ διακοσμηθείσης ἐν ἡμέρᾳ κατὰ τοῦ Ἀμίλκα *νίκης* (480) τὴν ἀπόπειραν τῶν *Καρχηδονίων* τοῦ νὰ ἐδραιωθῶσιν εἰς τὴν Σικελίαν, ἅμα δὲ καὶ τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, τοῦ νὰ ὑποτάξῃ τοὺς ἐν τῇ Δύσει Ἕλληνας διὰ τῶν *Καρχηδονίων* αὐτοῦ συμμάχων, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καθ' οὓς διενεοῖτο νὰ ἐπιφέρῃ ἐξ Ἀνατολῶν τὴν μεγάλην προσβολήν, καὶ νὰ ἐξαλείψῃ οὕτω διὰ μιᾶς ἀπὸ τοῦ

προσώπου τῆς γῆς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πολιτισμόν. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Γέλωνος Ἰέρων ὁ Α' (477) περιστοιχίσθη μὲν ὑπὸ λαμπρᾶς αὐλῆς, συνήθροισε τοὺς πρῶτους ποιητὰς τῆς Ἑλλάδος περὶ ἑαυτὸν (*Πίνδαρον, Αἰσχύλον, Σιμωνίδην, Βαχχυλίδην*) καὶ ἐπεδίωξε δόξαν, τιμὴν καὶ λαμπρότητα· ἀλλὰ δὲν ἀπῆλλαξεν ἑαυτὸν τῶν καταδυναστεύσεων καὶ τῶν βαιοπραγιῶν. Καὶ ἦσαν μὲν καὶ πρότερον δυσαρεστημένοι κατ' αὐτοῦ οἱ Συρακοῦσιοι διὰ τὴν μοναρχίαν· ἀλλ' ὅταν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰέρωνος *Θρασύβουλος*, πεποithῶς εἰς πιστὸν στίφος μισθοφόρων, καὶ βοηθούμενος ὑπὸ κατασκόπων καὶ ὠτακουστῶν διέπραττε βαιοπραγίας καὶ ἀδικίας παντὸς εἶδους, ἡ δυσαρέσκεια αὕτη τοσοῦτον ἐπετάθη, ὥστε ἀπεδιώχθη μεθ' ὅλου τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τοῦ Γέλωνος (466), καὶ εἰσῆχθη ἀπερίοριστος δημοκρατία μετὰ τελείας ἰσότητος καὶ ἴσων δικαιωμάτων ἀπάντων τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ἡ ἐν μέσῳ πολλῶν ἀγῶνων καὶ βιαιῶν πράξεων ἰδρυθεῖσα αὕτη πολιτεία ἐξετράπη μετ' ὀλίγον εἰς *ὀχλοκρατίαν* μετὰ καθιδρύματος ὁμοίου πρὸς τὸν Ἀθηναϊκὸν ὀστρακισμόν (*πεταλισμός*), δι' ἧς αἱ Συρακοῦσαι διαταράχθησαν καὶ ἐξησθενίσθησαν τόσον πολὺ, ὥστε αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Σικελίας, αἵτινες διέτέλουν ἄχρι τοῦδε ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Συρακουσίων, πρὸ πάντων δὲ οἱ Λεοντῖνοι καὶ Ἐγεσταῖοι, ἀπεπειράθησαν νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν (427), καὶ ἐζήτησαν πρὸς τοῦτο διὰ πρεσβείας, ἧς ἡγεῖτο ὁ ῥήτωρ *Γοργίας*, τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηνῶν, ἧς καὶ ἐδόθη μετὰ τινα ἐνδοιασμόν. Τὸ δὲ ῥιψοκίνδυνον τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἡ ψευδὴς περὶ τῶν μεγάλων θησαυρῶν τῶν Ἐγεσταίων ἀγγελία, παρεκίνησεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀνόητον ἐπιχείρησιν. — Εἰς δὲ τὴν τοσοῦτον ὑπὲρ τῶν Συρακουσίων εὐνοϊκὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου συνετέλεσε πολὺ ὁ ἐπιδέξις αὐτῶν καὶ μεγαλόφρων στρατηγὸς *Ερμοκράτης*, τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ ὁ Νικίας ὑπέπεσεν εἰς πολλὰ σφάλματα, ἔνεκα δὲ τοῦ ἀναποφασίστου, τῆς ἀδεξιότητος καὶ δεισιδαιμονίας παρέδραμε πάσας τὰς πρὸς σιωτηρίαν περιστάσεις. Ὁ Ἐρμοκράτης ἐξωρίσθη ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐκ τῶν Συρακουσίων ὑπὸ τῶν φιλοπόπτων δημοκρατικῶν· καὶ ὅτε μετέπειτα, πεποithῶς εἰς τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὰ νέα ἐν αὐτῇ τῇ ἑξορίᾳ καλὰ ἔργα του, ἀπετόλμησε νὰ ἐπιστρέψῃ, προσ-

κληθείς ὑπὸ τινων φίλων, ἀνεψύη ἐν τῇ ἀγορᾷ ἔρις, καθ' ἣν ἐφο-
νεύθη ὁ περίφημος στρατηγός (408).

* Καταστροφή τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν Θουκυδίδην.
Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Νικίου μετὰ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ
στρατοῦ αὐτοῦ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀσσίναρρον, καὶ περὶ τῶν πα-
θημάτων τῶν Ἀθηναίων αἰχμαλώτων διηγείται ὡς ἐξῆς συγκι-
νητικῶς ὁ Θουκυδίδης (Ζ. 84). ἈΝΙΚΙΑΣ δὲ ἐπειδὴ ἡμέρα ἐγένετο
ἄγε τὴν στρατιάν· οἱ δὲ Συρακόσιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι προστέκιντο
τὸν αὐτὸν τρόπον πανταχόθεν βάλλοντές τε καὶ κατακοντίζοντες.
Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠπείγοντο πρὸς τὸν Ἀσσίναρρον (Φαλκονάραν) πο-
ταμόν, ἅμα μὲν βιάζομενοι ὑπὸ τῆς πανταχόθεν προσβολῆς ἱπ-
πέων τε πολλῶν καὶ τοῦ ἄλλου ὄχλου, οἰόμενοι ῥᾶν τι σφίσιν
ἔσσεσθαι, ἣν διαβῶσι τὸν ποταμόν, ἅμα δ' ὑπὸ τῆς ταλαιπωρίας
καὶ τοῦ πιεῖν ἐπιθυμίᾳ. Ὡς δὲ γίνονται ἐπ' αὐτῷ, ἐσπίπτουσιν
οὐδενὶ κόσμῳ ἔτι, ἀλλὰ πᾶς τέ τις διαβῆναι αὐτὸς πρῶτος βου-
λόμενος καὶ οἱ πολέμιοι ἐπικείμενοι χαλεπὴν ἤδη τὴν διάβασιν
ἐποιοῦν· ἄθροοι γὰρ ἀναγκαζόμενοι χωρεῖν ἐπέπιπτόν τε ἀλλήλοις
καὶ κατεπάτου, περὶ τε τοῖς δορατίοις καὶ σκεύεσιν οἱ μὲν εὐθὺς
διεφθείροντο, οἱ δὲ ἐμπαλασσόμενοι κατέρρεον (ἐμπλεκόμενοι κατέ-
πιπτον). Ἐς τὰ ἐπὶ θάτερα τὰ τοῦ ποταμοῦ παραστάντες οἱ Συ-
ρακόσιοι (ἦν δὲ κρημνώδης) ἔβαλλον ἄνωθεν τοὺς Ἀθηναίους, πί-
νοντάς τε τοὺς πολλοὺς ἀσμένους καὶ ἐν κοίλῳ ὄντι τῷ ποταμῷ
ἐν σφίσιν αὐτοῖς ταρασσομένους. Οἳ τε Πελοποννήσιοι ἐπικαταβάν-
τες τοὺς ἐν τῷ ποταμῷ μάλιστα ἔσφαζον. Καὶ τὸ ὕδωρ εὐθὺς
διέφθαρτο, ἀλλ' οὐδὲν ἤτσον ἐπίνετό τε ὁμοῦ τῷ πηλῷ ἡματω-
μένων καὶ περιμάχητον ἦν τοῖς πολλοῖς. — Τέλος δὲ νεκρῶν τε πολ-
λῶν ἐπ' ἀλλήλοις ἤδη κειμένων ἐν τῷ ποταμῷ καὶ διεσφαρμένους
τοῦ στρατεύματος τοῦ μὲν κατὰ τὸν ποταμόν, τοῦ δὲ καί, εἴ τι
διαφύγοι, ὑπὸ τῶν ἱππέων, Νικίας Γυλίππῳ ἑαυτὸν παραδίδωσι,
πιστεύσας μᾶλλον αὐτῷ ἢ τοῖς Συρακοσίοις (85).

Τοὺς δ' ἐν ταῖς λιθοτομίαις οἱ Συρακόσιοι χαλεπῶς τοὺς πρῶ-
τους χρόνους μετεχειρίσαν. Ἐν γὰρ κοίλῳ χωρίῳ ὄντας καὶ ὀλίγῳ
πολλοὺς οἳ τε ἥλιοι τὸ πρῶτον καὶ τὸ πνίγος ἔτι ἐλύπει διὰ τὸ
ἀστέγαστον, καὶ αἱ νύκτες ἐπιγιγνώμεναι τοῦναντίον μετοπωριναί
καὶ ψυχραὶ τῇ μεταβολῇ ἐς ἀσθένειαν ἐνωτέρειζον, πάντα τε ποιούν-

των αὐτῶν διὰ στενοχωρίαν ἐν τῷ αὐτῷ καὶ προσέτι τῶν νεκρῶν
 ὁμοῦ ἐπ' ἀλλήλοις ξυνεννημένων, οἳ ἔκ τε τῶν τραυμάτων καὶ
 διὰ τὴν μεταβολὴν καὶ τὸ τοιοῦτον ἀπέθνησκον, καὶ ὅσμαι ἦσαν
 οὐκ ἀνεκτοί, καὶ λιμῷ ἅμα καὶ δίψει ἐπιέζοντο· ἐδίδοσαν γὰρ
 αὐτῶν ἐκάστῳ ἐπὶ ὁριῷ μῆνας κοτύλην ὕδατος καὶ δύο κοτύλας
 σίτου. Ἄλλα τε ὅσα εἰκὸς ἐν τοιούτῳ χωρίῳ ἐμπεπτωκότας κα-
 κοπαθῆσαι, οὐδὲν ὅ,τι οὐκ ἐπεγένετο αὐτοῖς. Καὶ ἡμέρας μὲν ἐβδο-
 μήκοντά τινες οὕτω διητήθησαν ἄθροοι· ἔπειτα πλὴν Ἀθηναίων
 καὶ εἴ τινας Σικελιωτῶν ἢ Ἰταλιωτῶν ξυνεστράτευσαν, τοὺς ἄλ-
 λους ἀπέδοντο. Ἐλήρθησαν δὲ οἱ ξύμπαντες, ἀκριβεῖα μὲν χα-
 λεπὸν ἐξειπεῖν, ὅμως δὲ οὐκ ἐλάχιστους ἐπτακισχιλίων. (Ζ. 87).—
 Τῶν αἰχμαλώτων πολλοὶ ἐσώθησαν ἀπαγγέλλοντες ἢ ἄδοντες μέ-
 ρη τῶν δραμάτων τοῦ Εὐρυπίδου.

§ 45. Σκοτειναὶ φῆμαι ἔφεραν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν πρώτην
 ἀγγελίαν περὶ τῆς καταπληκτικῆς συμφορᾶς· καὶ ὅταν ἐπεβεβαιώ-
 θη ἡ τρομερὰ εἰδήσις, κάμμία σχεδὸν οἰκογένεια δὲν ἔμεινεν ἄνευ
 πένθους. Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἀπεστάτησαν, καὶ προσετέ-
 θησαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους· καὶ Σπαρτιατικὸς μὲν στρατὸς εἶχε
 καταλάβῃ τὴν *Δεκέλειαν*, καὶ ἐμπόδιζε τὴν σιταγωγίαν· στό-
 λος δὲ ὡσαύτως Σπαρτιατικὸς, ἐξοπλισθεὶς κατὰ συμβουλήν τοῦ
 Ἀλκιβιάδου, καὶ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Πέρσου Σατράπου τῆς
 Μικρᾶς Ἀσίας, Τισσαφέρους, προσεπάθει νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν κατὰ
 θάλασσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων· αὐτὴ μάλιστα ἡ Εὐβοία περιῆλ-
 θεν ἐπὶ τέλους εἰς τὰς χεῖρας τῶν Πελοποννησίων. Ἐν Ἀθήναις
 δὲ ὀλιγαρχικὴ τις μερίς, ἡγουμένου τοῦ Πείσανδρου, προσεπάθει
 νὰ ἀνατρέψῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ συνενοεῖτο μετὰ τῆς
 Σπάρτης κρυφίως. Συνεργίᾳ λοιπὸν τῶν διαφόρων συλλόγων, οἵτινες
 ὑπῆρχον εἰς τὴν πόλιν, κατάρθωσαν ὁ Πείσανδρος καὶ οἱ συνέται-
 ροι αὐτοῦ, νὰ καταπαύσωσι τὴν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν τοῦ λαοῦ,
 νὰ ἐγκαταστήσωσι νέαν βουλὴν τῶν τετρακοσίων (ἐκλέξασαν αὐ-
 τὴν ἑαυτήν), καὶ νὰ μεταφέρωσι τὴν δύναμιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ
 δήμου εἰς τινὰ ἐκ τῶν εὐπορωτάτων μὲν καὶ ἐπισημοτάτων πο-
 λιτῶν συγκειμένην, ὑπὸ τῶν τετρακοσίων δ' ἐκλεχθεῖσαν *μεγά-
 λην βουλὴν τῶν πέντε χιλιάδων*. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ νεωτερισμοῦ
 τούτου ἐκνήχθη ὁ ἐν Σάμῳ διατρίβων ναυτικὸς στρατὸς τῶν Ἀθη-

ναίων, παρ' ᾧ εὗρισκτο ὁ χρηστός Θρασύβουλος, καὶ ἐπέμεινεν εἰς τὴν παλαιὰν τάξιν. Εἰς αὐτοὺς δὲ προσετέθη καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις περιθλὼν εἰς ἔχθραν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐπεθύμει νὰ συνδιαλλαγῇ πάλιν μὲ τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, καὶ προτεπάθησε νὰ στρέψῃ πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἀθηναίων τὴν βοήθειαν τοῦ Πέρσου Σατράπου, τοῦ ὁποίου εἰζευρε νὰ ἐπισύρῃ τὴν ἐμπιστοσύνην. Τοῦτο δ' εἶχεν ἀποτέλεσμα, ὅτι μετὰ τέσσαρας μῆνας πλήρεις αὐτῶν, ταραχῶν καὶ συκοφαντιῶν, διελύθη πάλιν ἡ βουλὴ τῶν τετρακοσίων, καὶ ἐπανδρῦθη ἡ δημοκρατία, συνεργῶντος τοῦ συνετοῦ Θηραμέλους, ἃν καὶ διετηρήθη ἡ συνέλευσις τῶν πέντε χιλιάδων. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐπλευσεν ὁ στόλος ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπὸ τῆς Σάμου εἰς τὴν Ἑλλήσποντον, ἐνίκησεν ἐν Κυζίκῳ (410), καὶ εἰς δύο ἄλλας ναυμαχίας, ἐνδοξοὺς κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων νίκας, ἔγεινε κύριος τῶν πόλεων Βυζαντίου, Καλληδόνος καὶ τῶν πλείστων ἄλλων τόπων τῆς παραλίας, καὶ ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς φόρους διαπορθμεύσεων, δι' ὧν ἔρρευσαν εἰς τὰς Ἀθήνας νέα πλοῦτη. Ἐν ᾧ δ' ὁ ὑποναύαρχος τῆς Σπάρτης ἐπεμψε τότε ἀπηλπισμένους εἰς τοὺς ἐφόρους τὴν ἐξῆς Λακωνικὴν ἐπιστολήν· «Ἐρρεῖ τὰ κάλα· Μίνδαρος (ὁ ναύαρχος) δ' ἀπεσσύα· πεινῶντι τῶνδρες· ἀπορίομες τί χρὴ δρᾶν.» (Ξεν. Ἑλλ. Α. Ι, 23), οἱ Ἀθηναῖοι, χαίροντες διὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας, ἀνεκάλεσαν τὸν Ἀλκιβιάδην, ἔχειροτόνησαν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ στόλου καὶ στρατοῦ, καὶ ἐκρήμνισαν τὰς στήλας, ἐφ' ὧν ἦσαν γεγραμμένα τὰ ἐγκλήματα αὐτοῦ, εἰς τὴν θάλασσαν. Οὐδ' αὐτὸς ὅμως ἠδύνετο νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐξησθεμισμένην καὶ συντεταραγμένην πολιτείαν εἰς τὸ ἀρχαῖον μεγαλεῖον. Ὀλίγους μῆνας ἀπὸ, ἀλαλάζοντος τοῦ λαοῦ, κατήλθεν ἐν μέσῳ λαμπροτάτης πομπῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀφηρέθη πάλιν ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἀρχιναυαρχία, διότι ὁ ὑποναύαρχος ἀπώλεσε κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ τὴν ἐν Ἐφέσῳ ναυμαχίαν (407). Ἀνεχώρησε δὲ πρὸς τὴν Θράκην, ἔχων ἀδιαλείπτως ἐστραμμένα τὰ ὄμματα πρὸς τὴν δυστυχῆ πατρίδα του. Μίαν φορὰν ἀκέμῃ ἀνέτειλεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἄστρον εὐμενές. Οἱ Σπαρτιάται προσέβαλον τὴν Δέσπον, καὶ ἐκράτησαν τὰ Ἀθηναϊκὰ πλοῖα ἀποκεκλεισμένα εἰς τὸν λιμένα τῆς Μιτυλήνης ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ χρηστοῦ καὶ ἀνδρείου Καλλιμαχίδου, ὅστις κατεφρόνησεν ἐν τῇ εὐγενεῖ αὐτοῦ

φιλοπατρία τὴν βοήθειαν τῶν Περσῶν, καὶ προσεπάθησε νὰ συν-
μολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τὰς Ἀθήνας (*). Τότε ὅμως ἐπέτειναν οἱ
Ἀθηναῖοι τὰς τελευταίας αὐτῶν δυνάμεις, καὶ ἔστειλαν πρὸς ἐπι-
κουρίαν τῶν ἐν Μιτυλήνῃ στόλον πληρωθέντα ἐξ ἐλεύθερων μετοί-
κων καὶ δούλων. Οὕτω λοιπὸν συνεκροτήθη ἡ μεγάλη ἐν Ἀργι-
ρούσαις (νῆσοις εἰς τὰ παράλια τῆς Δέσβου) ναυμαχία (406),
καθ' ἣν ὁ Καλλικρατίδας ἀπέθανε θάνατον ἡρωϊκόν· καὶ ἐβυθί-
σθησαν μὲν ἑκατέρωθεν πολλὰ πλοῖα, ἀλλ' ἔμειναν νικηταὶ οἱ Ἀ-
θηναῖοι. Σφοδρὰ ὅμως τρικυμία καὶ ἡ διαφωνία τῶν ναυαρχούντων
ἐμπόδισε τὴν ἀπὸ τῆς νίκης ὠφέλειαν, ἅμα δὲ καὶ τὴν συνάθροισιν
τῶν νεκρῶν καὶ ναυαγίων μετὰ τῶν ναυαγησάντων ἀγωνιστῶν,
οἵτινες ἦτο δυνατόν νὰ περισωθῶσι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τρικυμίᾳ. Ἡ
ὀλιγωρία δ' αὕτη τῶν στρατηγῶν ἐθεωρήθη ὡς ἑγκλημα. Ὅθεν ἐξ
αὐτῶν κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου εἰς θάνατον,
καὶ ὤφειλον νὰ πῶσι τὸ κώνειον. Αἱ δὲ προσπάθειαι τοῦ Σωκρά-
τους καὶ ἄλλων φιλοπατριδῶν ἀνδρῶν, νὰ σώσωσι τοὺς δυστυχεῖς
ναυάρχους, ἐματαιώθησαν ἕνεκα τοῦ μίσους τῶν κομμάτων. Πάν-
τες δ' ἀπέθανον μὲ τὸ θάρος τῆς ἀθωότητος καὶ εὐλογοῦντες τὴν
πατρίδα καὶ τοὺς συμπολίτας αὐτῶν.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ἐτελείωσε καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης τὴν πο-
λυπαθῆ αὐτοῦ ζωὴν κατὰ τρόπον βίαιον. Πρὸ τῆς ἐν Αἰγὸς Ποτα-
μοῖς ναυμαχίας ἔδωκεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἀθηναίων καλὰς
συμβουλὰς, καὶ προσέτρεψεν αὐτοὺς νὰ φοβῶνται τὴν δολιότητα τοῦ
Λυσάνδρου· ἀλλ' ἡ ἀλαζονεία τούτων, καὶ ἡ προδοσία ἄλλων, ἔγει-
ναν αἰτία νὰ μὴ προσέξωσιν εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν
πτῶσιν τῶν Ἀθηνῶν οἱ κορυφαῖοι τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐπεβούλευ-
σαν τὴν ζωὴν του. Τότε λοιπὸν ἀνεχώρησε πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν,
ἵνα ἐνεργήσῃ παρὰ τοῖς Πέρσαις τὸ κατὰ δύναμιν πρὸς σωτηρίαν
τῆς πατρίδος. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιάται κατέστησαν ὑποπτον πρὸς τὸν
Ἀλκιβιάδην τὸν Πέρσῃ Σατράπῃν Φαρνάβαζον, ὅστις διέταξε νὰ
τὸν φονεύσωσιν. Ἡ κατοικία αὐτοῦ περιεστοιχίσθη ὑπὸ στρατευ-

(*) Καλλικρατίδας δὲ τῇ ἀναβολῇ καὶ ταῖς ἐπὶ τὰς θύρας φοιτήσεσιν ἀχθε-
σθεῖς καὶ εἰπὼν ἀλλοιωτάτους εἶναι τοὺς Ἕλληνας, ὅτι βαρβάρους κολακεύουσιν
ἕνεκα ἀργυρίου, φάσκων τε, ἣν σωθῇ εἴκαδε, κατὰ γε τὸ αὐτῇ δυνατόν διαλλά-
ξαι Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους. Ξεν. 1, 6, 7.

μάτων, ἡ οἰκία ἐπυρπολήθη, καὶ ὁ ἴδιος, θελήσας νὰ σωθῇ διὰ τῶν φλογῶν ξιφήρης, ἐφονεύθη μακρόθεν διὰ βελῶν (404). Ἡ δὲ ἡγαπημένη αὐτοῦ Τιμάνδρα ἐκῆδυσσε τὸν νεκρὸν μὲ τὰς τελευταίας τιμὰς τοῦ τάφου. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν 44 ἐτῶν.

γ'.) *Πτῶσις τῶν Ἀθηνῶν.*

§ 46. Περί τούτους τοὺς χρόνους ἐπέτυχον οἱ Σπαρτιαῖται ἔξοχον ναύαρχον, τὸν πανοῦργον καὶ εὐτολμον *Λύσανδρον*, ὅστις ἐκαλλιέργησε τὴν φιλίαν τοῦ νέου σατράπου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας *Κύρου τοῦ Νεωτέρου*, ὅπως αὐξήσῃ μὲ τὴν Περσικὴν βοήθειαν τὸν στόλον τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐπειτα δ' ὠφελήθη ὁ Λύσανδρος ἐκ τῆς ἀμελείας τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν, αἵτινες ἐπέτρεπον εἰς τοὺς ναύτας αὐτῶν νὰ ἐπισκέπτονται τὴν χώραν, ὅπως ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῶν ἀπροσδοκῆτως ἐν *Αἰγὸς Ποταμοῖς* (405) εἰς τὸν ἀναπεπταμένον αἰγιάλῳ τοῦ Ἑλλησπόντου πλησίον τῆς Σηστοῦ, καὶ κυριεύσῃ ὅλα αὐτῶν τὰ πλοῖα (ἐκτὸς ὀκτώ, τὰ ὅποια ὁ *Κόρων* ἔσωσε πρὸς τὴν Κύπρον, καὶ τῆς ταχυναυτοῦσης Παράλου, ἥτις ἐκόμισεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν θλιβεράν ἀγγελίαν). Ὁ στόλος δηλ. τοῦ Λυσάνδρου ἦτο πολυάριθμος, συνειθισμένος εἰς τὴν σκληραγωγίαν, πειθαρχίαν καὶ ὑποταγὴν, ἐνῶ ὁ Ἀττικὸς ἔνεκα τῶν πολιτικῶν παθῶν ἀπεξενούτο καθ' ἐκάστην πλειότερον τῆς αὐστηρᾶς τῶν ἀρχαίων ἐν τοῖς πολέμοις ὑπακοῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι ναυπτείναντες εἰς μάτην τετράκις τὴν ναυμαχίαν, κατέλιπον ἑαυτοὺς εἰς τὴν μάλιστα ἀξιόμειμπτον ἀκχιδίαν· οἱ στρατιῶται τῆς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἢ ἡσύχαζον ὑπὸ τὰς σκηνάς, ἢ εἶχον ὑπάγῃ νὰ ρίψωσι τὸ ἀκόντιον καὶ διασκεδάσωσι κατ' ἄλλον τρόπον. Αἰφνης ὅμως ὥρμησεν ὁ Λύσανδρος ἐκ τῆς Λαμφάκου, πληροφορηθεὶς περὶ πάντων καλῶς, μεθ' ὅλου τοῦ Πελοποννησιακοῦ στόλου· καὶ οἱ μὲν εἰς τὴν γῆν Ἀθηναῖοι στιφηδὸν κατεκόπησαν, ἡχμαλωτίσθησαν ἢ διεσκορπίσθησαν, τὰ δὲ πλοῖα συνελήφθησαν ἢ κατεστράφησαν ἄνευ ἀντιστάσεως. Καὶ τρεῖς μὲν χιλιάδες Ἀθηναίων μετὰ πολλῶν ἀρχηγῶν ἐθυσιάσθησαν ἔπειτα ἐν Λαμφάκῳ εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν Σπαρτιατῶν (ἀφοῦ ὁ στρατηγὸς Φιλοκλῆς ἐσφάγη πρῶτος, προπορευθεὶς τῶν ὁμοιοπαθῶν ἐν στολῇ ἐορτῆς, καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς ἐπιλοίπους τὸ παράδειγμα ὑπομονῆς θαρᾶ-

λέας), ἡ δὲ δύναμις τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἤδη ἐξαφανισθῆ. Ἀφοῦ δ' ὑπέταξεν ὕστερον ὁ Λυσάνδρος τὰς μετὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχοῦσας νήσους καὶ πόλεις, καὶ ἐξησφάλισεν αὐτὰς εἰς τὴν μετὰ τῆς Σπάρτης ἑνώσειν εἰσαγαγὼν ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα, ἐπολιόρκησεν ἀπὸ κεινοῦ μετὰ τοῦ βασιλέως Ἀγιδος τὰς ὑπὸ τῆς μανίας τῶν κομμμάτων κατεσπαραγμένας Ἀθήνας κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ ἠνάγκασε τὴν ὑπερπληθεῖσαν ἀνθρώπων πόλιν, ὅπου μετ' ὀλίγον ἐθέρισε λιμὸς τρομερώτατος, νὰ παραδοθῇ ἄνδρῶν (404). Τὰ μακρὰ τείχη καὶ οἱ περιβόλοι κατερρίφθησαν μετὰ μυκτηρισμῶν σκληρῶν, παιανίζοντος τοῦ αὐλοῦ, τὰ πλοῖα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐκτὸς δώδεκα, καὶ κατήχθησαν πάντες οἱ φυγάδες καὶ ἐξόριστοι. Τότε δὲ κατηργήθη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Λυσάνδρου τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ ἡ κυβέρνησις ἐδόθη εἰς 30 μετὰ τῆς Σπάρτης ἠνωμένους προκρίτους Ἀθηναίους, μὲ τὴν ἀπεριόριστον πληρεξουσίτητα, νὰ διευθετήσωσι τὴν πολιτείαν διὰ νέων νόμων κατ' ἀριστοκρατικὰ ἀξιώματα. Οἱ δ' ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *τριακόσια τυράννων* γνωστοὶ οὗτοι ὀλιγαρχικοί, ἡγουμένου τοῦ εὐφροῦς μέν, ἀλλ' ἐμπαθοῦς *Κριτίου*, ἐμάνησαν μετὰ φόνου καὶ ἐξορίας, οὐ μόνον κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν προσέτι τῶν ὀλιγώτερον σφοδρῶν ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν τάξεως, ἀφοῦ μάλιστα ὁ *Κριτίας* διέταξε νὰ συλλάβωσι καὶ ποτίσωσι τὸ κώνειον τὸν πρότερον κορυφαῖον τῶν ἀριστοκρατικῶν *Θηραμένην*, διότι δὲν ἤθελε πλέον νὰ παρακολουθήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ στάδιον τῶν ἀγρίων βιαιοπραγιῶν καὶ τῆς τυραννίας. Ἐπὶ τῆς τρομοκρατίας ταύτης αἱ Ἀθηναὶ ἔφθασαν εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀπωλείας. Μόνον 3000 πολῖται εἶχον πλήρη τὰ πολιτικὰ δικαιώματα· πλούσιοι μέτοικοι ἐφρονεύθησαν καὶ ἐστερήθησαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, καὶ εἰς ὀκτὼ μῆνας λέγεται ὅτι ἐξωλοθρεύθησαν ὑπὲρ τοὺς 1200 ἀνθρώπους.

Τότε ὅμως ὁ φιλόπατρις ἀρχηγὸς τῶν δημοκρατικῶν *Θρασύβουλος*, συναθροίσας περὶ ἑαυτὴν τοὺς φυγάδας καὶ ἐξορίστους εἰς τὸ ἐν τοῖς μεθορίοις φρούριον *Φυλὴν*, κατάρθρωσε νὰ κυριεύσῃ τὸν Πειραιᾶ, καὶ νὰ παραταχθῇ εἰς μάχην κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ ὁ μὲν *Κριτίας* ἔπεσε μαχόμενος, οἱ δὲ λοιποὶ περιήλθον διὰ προδοσίας εἰς τὰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οὔτινες ἐφόνευσαν αὐτούς,

ἀποκατέστησαν πάλιν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα κατὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ μέτριον σχῆμα, ἐπήρκεσαν ὅσον ἦτο δυνατόν κατὰ τὸ δίκαιον καὶ πρόπον εἰς τὰς ἐπὶ τῶν κτημάτων καὶ ἰδιοκτησιῶν ἀπαιτήσεις· καὶ διακηρύξαντες ἀμνηστίαν, ἀπέδωκαν πάλιν εἰς τὴν ἐξησθετισμένην πόλιν τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν (ἐπὶ Εὐκλείδου ἀρχοντος). Ἀλλὰ τὰ ἔθνη δὲν συνεφώνουν πλέον μὲ τοὺς παλαιούς νόμους καὶ τὰ πολιτικὰ καθιδρύματα· ἐπῆλθεν ἀνάπαυλα καὶ σκιατραφία ἀντὶ τῆς προτέρας σκληραγωγίας τοῦ σώματος· ῥαθυμία δὲ καὶ φιληδονία παρήγαγον ἀηδίαν τῆς στρατιωτικῆς ἀσκήσεως καὶ πειθαρχίας· καὶ ἐταῖραι ἡθῶν ἀνετωτέρων παρέλυσαν τὴν ζωὴν τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν κατ' οἶκον ἔντιμον ἠθικότητα τῶν παλαιῶν χρόνων.

Αἱ δὲ νῆσοι καὶ παράλιοι πόλεις κατ' ἀρχὰς μὲν ἐχάρησαν διὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐνεκωρίασαν περὶ τοὺς βωμοὺς τὸν νικηφόρον στρατηγὸν εἰς ἄσματα ἑορτῶν καὶ ἐγκώμια· ἀλλ' ἡ ἐλπίς νὰ ἀναλάβῃσι πάλιν τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, ἐναυάγησεν εἰς τὴν φιλαρχίαν καὶ πλεονεξίαν τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἤδη ἐκτὸς τῆς κατὰ ξηρὰν ἡγεμονίας, ἐθήρευν καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχήν. Ἔταξαν λοιπὸν τὴν Σάμον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς πολίτας νὰ μεταναστεύσῃσι καταλείποντες τὰ ὑπάρχοντά των· ἤρπασαν ἀπὸ τῶν Χίων τὰ πλοῖα, καὶ ὑποκριθέντες φιλίαν, ἀφείλκυσαν ἓκ τινος κρύπτης 800 Μιλησίους δημοκρατικούς, ὅπως κατακόψωσιν αὐτοὺς ἔπειτα ἀνηλεῶς· κατέθλιψαν τὰς νήσους καὶ παραλίας πόλεις μὲ φόρους βαρεῖς· ὑπέταξαν τὴν Ἠλείαν, ἀφοῦ ἡρέμωσαν τὴν ἱερὰν χώραν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, ἀπεδίωξαν πάλιν ἐκ τῆς Ναυπάκτου τοὺς δυστυχεῖς Μεσσηνίους (§ 36), καὶ προσεπάθησαν νὰ ἀντικαταστήσωσιν ἀπανταχοῦ μὲ δόλον καὶ βίαν τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα δι' ἀριστοκρατικῶν, συνιστῶντες εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις δεκαρχίας, καὶ διορίζοντες εἰς αὐτάς ὡς στρατιωτικούς καὶ ἀστυνομικούς ἀρχοντας ἀλαζόνας καὶ πλεονέκτας ἀρμυστάς, μετὰ στίφους μισθοφόρων. Ὑπεστήριξαν μάλιστα καὶ αὐτὸν τὸν σκληρὸν καὶ μισάνθρωπον Διονύσιον (π. 400) εἰς τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ νὰ τυραννήσῃ ἐν Συρακούσαις, καὶ ὑποδουλώσῃ ἔπειτα διὰ τραχέων μισθοφορικῶν στρατευμάτων τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ καὶ

πολλὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Σικελίας καὶ Κάτω Ἰταλίας. Ἀπανταχοῦ πόλεμος τῶν κομμάτων, καταδίωξις καὶ φυγὴ τῶν δημοκρατικῶν ἀπανταχοῦ κάματος τῶν πνευμάτων, ἐξαγρίωσις τῶν φρονημάτων, ἔνδεια ποιητικοῦ καὶ ἰδανικοῦ διανοήματος, ἐξάντλησις τῶν ἐλπίδων. Ὁ βίος ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε ὡς καθήκον ἐξων εἰς τὸ μετέπειτα ἄνευ χαρᾶς, ἄνευ ἀπόψεως βίου εὐθύμου καὶ ὠραίου, καὶ ἄνευ πληρώσεως τῶν ὀνείρων καὶ στοχασμῶν.

Τὸν θάνατον τοῦ πλήρους λογίᾳ καὶ ἀκμῆς Θηραμένοους διηγείται ὁ Ξενοφῶν ὡς ἐξῆς εἰς τὰ Ἑλληνικά αὐτοῦ (2, 3, 54). «Ἐκέλευσε μὲν ὁ τῶν τριάκοντα κήρυξ τοῦ ἔνδεκα (τὴν ἀστυνομίαν) ἐπὶ τὸν Θηραμένην· ἐκεῖνοι δὲ εἰσέλθοντες σὺν τοῖς ὑπέρταις, ἡγουμένου αὐτῶν Σατύρου τοῦ θρασυτάτου αὐτῶν καὶ ἀναιδιστάτου, εἶπε μὲν ὁ Κριτίας, Παραβίδομεν ὑμῖν, ἔφη, Θηραμένην τουτοῖν κατακεκριμένον κατὰ τὸν νόμον, ὑμεῖς δὲ λαβόντες καὶ ἀπαγαγόντες, οἱ ἔνδεκα, οὗ δεῖ, τὰ ἐκ τούτων πράσσετε. Ὡς δὲ ταῦτα εἶπαν, εἶλκε μὲν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ ὁ Σάτυρος, εἶλκον δὲ οἱ ὑπέρται. Ὁ δὲ Θηραμένης, ὥσπερ εἰκός, καὶ θεοῦ ἐπεκαλεῖτο καὶ ἀνθρώπους καθορᾶν τὰ γινόμενα. Ἡ δὲ βουλὴ ἡσυχίαν εἶχεν ὀρθῶς καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς δρυφράκοις ὁμοίους Σατύρῳ, καὶ τὸ ἔμπροσθεν τοῦ βουλευτηρίου πλήρες τῶν φρουρῶν, καὶ οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι ἐγχεῖριδια ἔχοντες παρήσαν. Οἱ δ' ἀπήγαγον τὸν ἄνδρα διὰ τῆς ἀγορᾶς μάλα μεγάλη τῇ φωνῇ δηλοῦντα, ὅσα ἐπασχε. Λέγεται δ' ἐν ῥήματι καὶ τοῦτο αὐτοῦ. Ὡς εἶπεν ὁ Σάτυρος ὅτι οἰμώζοιτο, εἰ μὴ σιωπήσειεν, ἐπήρετο, Ἄν δὲ σιωπῶ, οὐκ ἔρ' ἔφη, οἰμώζομαι; καὶ ἐπέειγε ἀπονήσκειν ἀνγκάζόμενος τὸ κώνειον ἔπια, τὸ λειπόμενον ἔρασαν ἀποκοταβίσαντα (χύσας ὥστε νὰ κροτήσῃ) εἰπεῖν αὐτόν, Κριτία τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ. Καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἀγνοῶ, ὅτι ταῦτα ἀποφθέγματα οὐκ ἐξιόλογα, ἐκεῖτο δὲ κρίνω τοῦ ἀνδρὸς ἀγαστόν, τὸ τοῦ θανάτου παρεστηκότος μήτε τὸ φρόνημα μήτε τὸ παιγνιδὸς ἀπολιπεῖν ἐκ τῆς ψυχῆς. — Θηραμένης μὲν δὴ οὕτως ἀπέθανεν».

4. Πεζὸς λόγος τῶν Ἑλλήνων.

α.) Φιλοσοφία. Σωκράτης. Πλάτων. Ἀριστοτέλης.

* § 47. Ὁ Σωκράτης καὶ οἱ σοφισταί. Διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οὐ μόνον συνετρίβη ἡ ἐξωτερικὴ τῶν Ἑλλήνων εὐδαιμονία καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν πόλεων εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀλλὰ διεφθάρησαν καὶ τὰ ἦθη. Πλεονεξία καὶ περιφιλαυτία ἐπνίξαν τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα· ἐμπειρία δὲ τοῦ κόσμου καὶ ἀπόλαυσις τοῦ βίου ἐθεωροῦντο τὰ μέγιστα ἀγαθὰ, καὶ τὸν τόπον τῆς θρησκείας καὶ ἠθικῆς συναισθήσεως κατέλαβε φιλοσοφία θεμελιουμένη ἐπὶ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης. Ὑπὸ λεπτήν δὲ παιδείαν ἐκρύπτετο πολλάκις καρδιά σκληρὰ καὶ ὠμὴ, καὶ ἡ πνευματώδης ἀστεϊότης

της, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζον *ἀττικὸν ἄλᾳς*, δὲν προεφύλαττεν ἀπὸ τῆς ἀγροικίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς. Τὸ διεφθαρμένον δὲ τοῦτο τῶν ἡθῶν προῆλθε μάλιστα ἐκ τῶν σοφιστῶν, οἵτινες παρέδιδον ἐπὶ χρήμασι σοφίαν τινὰ πρὸς τὸ φαινόμενον, ἣν ἐστήριζον ἐπὶ λεπτολόγων ἀντιλογιῶν καὶ σοφισμάτων, καὶ ψεύδοντες τὴν καθόλου ἰσχύουσαν ἀλήθειαν καὶ τὴν βεβαίαν γνώσιν τῶν εἰς αἰδίων βροτὴν κινουμένων πραγμάτων, ἐπηγγέλλοντο διὰ ῥητορικῆς τέχνης καὶ κλεμμάτων ἐν τῇ συζητήσει τὸ μὲν ψεῦδος νὰ παριστῶσιν ὡς ἀλήθειαν, τὴν δὲ ἀλήθειαν νὰ διαστρέψωσιν (τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν). Οἱ σοφισταὶ δ' οὗτοι, καὶ πρὸ πάντων ὁ *Γοργίας*, *Πρωταγόρας*, *Ἰππίας* κ. ἄλ., εἰλκυον πρὸς ἑαυτοὺς νέους πλουσίους, καὶ ἐδίδασκον αὐτοὺς ἀντιμεγάλων ἀντιμισθιῶν τὴν ψευδῇ ταύτην σοφίαν, δι' ἧς ἡ μὲν πολιτεία ἐβαίνει πρὸς τὸν ὄλεθρον, ὁ δ' οἰκιακὸς καὶ δημοσίος βίος ἐδηλητηριάσθη μέχρι τοῦ ἐσωτάτου μυελοῦ. Παρίστανον δὲ τὴν ἐπὶ σοφιστικῶν κανόνων τῆς γλώσσης ἐποικοδομηθεῖσαν ῥητορικὴν αὐτῶν τέχνην ὡς βασιλίσσαν τῶν ἐπιστημῶν, ἐζήτουν διὰ τεχνέσεως διαλεκτικῆς οὐχὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον αὐτῆς, καὶ ἐδίδασκον θρασεῖάν τινα ἀρνητικὴν φιλοσοφίαν τοῦ βίου, ἥτις εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἱεροῦ καὶ ὁσίου ἐβαλλε τὴν κατ' αἰσθησιν ἀπόλαυσιν καὶ τὴν πλήρωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν. Ἀλλὰ τότε προσέβη ὁ *Σωκράτης* (γεν. 469), Ἀθηναῖος πολίτης, ἀπεκάλυψε τὰς καπηλικὰς τῶν σοφιστῶν ἀγυρτείας, καὶ διήγειρε τὸ πρὸς τὴν θρησκείαν, τὰ χρηστὰ ἦθη καὶ τὸ δίκαιον, αἰσθημα εἰς τὰς καρδίας τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Οὐχὶ διὰ τεχνητῶν ἀπὸ καθέδρας λόγων, ἀλλὰ δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς, εἰς τὸ ὑπαιθρον ἢ τὰ ἐργαστήρια τῶν τεχνιτῶν, ἐδίδασκεν ὁ *Σωκράτης* τὴν βιωτικὴν αὐτοῦ ἐπιστήμην, τῆς ὁποίας κεφάλαιον ἦτο τὸ γινῶθαι *σαυτόν*. Ἐνώπιον δὲ τῆς ἐξόχου αὐτοῦ νοημοσύνης, τῆς ἀπλῆς καὶ δικαίας αὐτοῦ ζωῆς, καὶ τῆς ἠθικῆς του ἀξίας, ἀπεστομώθησαν οἱ σοφισταί, καὶ οἱ πλουσιώτατοι καὶ εὐφρεστάτοι νέοι, ὡς ὁ *Ἀλκιβιάδης*, *Κριτίας* καὶ ἄλλοι, προσετέθησαν εἰς αὐτόν. Ἡ δὲ παιδεία αὐτοῦ, ἡ πιστὴ ἐκπλήρωσις πάντων τῶν καθηκόντων τοῦ πολίτου, ἐν τε πολέμῳ καὶ τῇ πόλει, τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ δόγμα, ὅτι μόνον ἡ καθαρὰ ψυχὴ κατανοεῖ καὶ

τὴν καθαρὰν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ ἡθικὴ εἶνε ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς τὴν ἀληθινὴν εὐδαιμονίαν, καὶ ὅτι εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων εἶνε ἔμφυτος πᾶσα ἀρετὴ καὶ γνῶσις, ἐξεγερτοῦ δὲ μόνον ἔχουσιν ἀνάγκην, ἔδωκαν εἰς αὐτὸν κτῆμα τὰς καρδίας τῆς εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐνθουσιώσης νεολαίας. Τοῦτο παρώξυνε τοὺς κενοδόξους καὶ πλεονέκτας σοφιστάς, ἐπέδωκαν δ' ἐναντίον αὐτοῦ κατηγορίαν, ὅτι δῆθεν διαφθείρει τὴν νεολαίαν καὶ εἰσάγει νέους θεοὺς (διότι ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡκολούθει εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ἐσωτερικὴν τινα θείαν φωνήν, τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐνοικεῖ εἰς πάντα ἄνθρωπον ὡς συνείδησις καὶ ὅρος ἡθικός). Δι' ἀπλῆς ἀπολογίας ἀπέδειξεν ὁ Σωκράτης ἐνώπιον τῶν ἡλιαστῶν (δικαστῶν ἐκ τοῦ λαοῦ) τὸ ψεῦδος τῆς κατηγορίας. Ἀλλ' ἀντί, ὡς συνήθως ἐγίνετο, νὰ παρακαλέσῃ τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ μὲ ἱκεσίας καὶ θρήνους, ἐτελείωσε τὸν λόγον ἰσχυριζόμενος, ὅτι ἦτον ἄξιός νὰ τρέφεται δημοσίᾳ εἰς τὸ Πρυτανεῖον (ὅπου ἐγεύοντο δαπάνη τῆς πόλεως οἱ πρυτάνεις (§ 20), οἱ Ὀλυμπιονῆκες καὶ ἄλλοι εὐεργετήσαντες τὴν πατρίδα ἄνδρες), καὶ παρώξυνε τὴν συνέλευσιν δι' ὕψους ἀγερῶχου καὶ καταφρονητικοῦ. Τοῦτο δὲ παρώργισε τοὺς δημοκρατικούς δικαστάς, οἵτινες εἰς τὸ διάβημα τοῦτο τοῦ κοσμοπολίτου σοφοῦ, καίπερ ἐμμένοντος ἐξωτερικῶς σταθεροῦ εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ, διεῖδον ἀντιπολίτευσιν κατὰ τῶν καθεστώτων, καὶ ὁ Σωκράτης κατεδικάσθη εἰς θάνατον μὲ μικρὰν πλειονοψηφίαν. Ἀλλ' ἔνεκα θρησκευτικῆς ἐορτῆς καὶ ἀποδημίας τῆς ἱερᾶς νηὸς (Σαλαμινίᾳ, Πάρος) εἰς τὴν Δῆλον, ἀνεβλήθη ἡ ἐκτέλεσις τῆς καταδίκης ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας, καθ' ὃν χρόνον ἠδύναντο νὰ ἐπισκέπτωνται τὸν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ καθιερχθέντα οἱ ὁπαδοὶ καὶ μαθηταὶ αὐτοῦ. Εἰς μάτην ἐκοπίασαν τινὲς τῶν φίλων του (πρὸ πάντων ὁ πλούσιος συμπολίτης αὐτοῦ Κρίτων) νὰ καταπείσωσιν αὐτὸν νὰ φύγῃ ἐκ τῆς φυλακῆς, — ὁ Σωκράτης ἀπέρριψε τοιαύτην πρότασιν, ἥτις ἤθελεν ἐλέγξῃ ψευδομένην τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ ἀτιμάσῃ ὅλον του τὸν βίον· ἐν μέσῳ δὲ ὑψηλῶν διαλόγων περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς (Πλάτωνος Φαίδων) ἔπιε τὸ κώνειον καὶ ἀπέθανε (399) μὲ τὴν ἱλαρότητα καὶ ἡσυχίαν ἐκείνην τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς σοφοὺς. Αὐτὸς ὁ Σωκράτης οὐδὲν κατέλιπε σύγγραμμά·

ἀλλ' ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Πλάτων ἔθηκεν εἰς τὸ στόμα τοῦ Σωκράτους τὰς ἰδίας αὐτοῦ δοξασίας ὑπὸ σχῆμα δραματικῶν διαλόγων.

§ 48. Πλάτων. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτους διετήρησαν πιστότατα τὰς διδασκαλίας αὐτοῦ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν (ἀπομνημονεύματα τοῦ Σωκράτους), ἐν ᾧ ὁ Κυρηναῖος Ἀριστιππος, ὁ ἐξ Ἀθηνῶν Ἀντισθένης κ. ἄλ. παρεμόρφωσαν αὐτὴν δι' ἐπακολουθημάτων καὶ προσθηκῶν. Ὁ ποιητικὸς Πλάτων, ὃν τοῦτο μὲν ἔνεκα τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ ἰδεῶν, τοῦτο δ' ἔνεκα τῆς τελείας αὐτοῦ ἐν τῷ λόγῳ τέχνης (εἰς κομψὸν σχῆμα διαλόγων) ἐπαινώμασαν θεῖον, ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς σχολῆς φιλοσόφων, ἥτις ἔφερε τὸ ὄνομα Ἀκαδημία. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἣν ἐσήμανεν εὐθὺς κατὰ πρῶτον αὐτοδιαλλαγὴν τῆς μεταξὺ τῆς φύσεως καὶ τοῦ πνεύματος, τῆς συνειδήσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς αὐτοσυνειδήσεως διαφορᾶς, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἦτον ἐν ἀρχῇ εἰς τὸν κόσμον τῶν καθαρῶν ἰδεῶν, πρὸς τὸν ὅποιον εἶνε καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐστραμμένη ἢ σφοδρὰ αὐτῆς ἐν πόθῳ τάσις. Ἀλλὰ μόνον ἐὰν ἡ ἔφεσις αὐτῆς κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἐπιγείου ὁδοιπορίας τελεῖται σταθερῶς καὶ ἀδιαλείπτως πρὸς τὸ ὑψηλότερον, οὕτως ὥστε ἡ ἀρχιγενὴς κατάστασις τῆς ἀπρὸς τὸν Θεὸν ὁμοιότητος πλησιάζει καθ' ἑκάστην πλειότερον εἰς τὴν συνείδησιν ἑαυτῆς, ἐπιστρέφει πάλιν μετὰ τινας δι' ἀνθρωπίνων σωμάτων ὁδοιπορίας εἰς τὸ κράτος τῶν ἰδεῶν. Ἡ θεωρία τοῦ Ὁραίου καὶ ὁ Ἔρως δύο ὅμοια φρονούντων ὄντων (Πλατωνικὸς Ἔρως), ὡς καὶ ἡ μετὰ ζήλου τάσις πρὸς τὴν ἁρμονίαν ἐπιβοηθεῖ τὴν ἐν ἑαυτῷ ἐκ νέου συνείδησιν τῆς ἰδεώδους καταστάσεως. Ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ ἐνυπάρχει κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία, ἥτοι ἀφ' ἑκείνης πρὸς τὸν καθαρὸν ἔρωτα ἀνταποκρινομένη ἐπιστήμη, ἐν ᾗ βλέπει διὰ τοῦτο τὴν μόνην ἀληθινὴν ὁδὸν πρὸς γνῶσιν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' αὐτῆς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. Καὶ αἱ μὲν ἰδέαι εἶνε τὸ μόνον ὑπάρχον καὶ διαμένον, ὁ δὲ κόσμος τῶν φαινομένων τὸ ὁδοιποροῦν καὶ μεταβλητόν, ὅπερ ἔχει τοιοῦτον λόγον πρὸς τὰς ἰδέας, οἷον τὸ φαίνεσθαι πρὸς τὸ εἶναι καὶ τὸ ψευδὲς πρὸς τὸ ἀληθές. Ἡ δὲ αἰτία καὶ ὑψηλότερα ἐλευθερία παντός ὄντος καὶ γιγνομένου εἶνε ὁ Θεός, ἀφ' ὑψηλοτάτης ἰδέας, ἥτις ἐνυπάρχει εἰς πάσας τὰς ἄλλας ἰδέας, καὶ πε-

ριέχει ἐν ἑαυτῇ ὅλας τὰς ἄλλας ἰδέας». Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καταληφθῇ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐν τῷ καθαρωτάτῳ αὐτῆς ἀσχέτῳ, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς εἰκονισμοὺς αὐτῆς, εἰς τὰς ἰδέας δηλ. τοῦ ἀληθοῦς, ἀγαθοῦ καὶ ὡραίου, πρὸς τὰς ὁποίας διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶνε ἐστραμμένη πᾶσα ἐνέργεια, διανόσεις καὶ σπουδή. Ἀλλ' ἂν ἡ ψυχὴ ἀκολουθῇ τὴν ἰσχυράν ἐκείνην ἑλξιν, ἥτις ἀπάγει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον τῶν αἰσθητῶν ἐμφανίσεων, οὕτως ὥστε ἐπιτάσσει τὸ ἀνύπαρκτον εἰς τὸ ὑπάρχον, τὸ γήινον εἰς τὸ αἰώνιον, τὸ πολυεῖδες καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν φαινομένων εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, τότε περιπίπτει αἰεὶ ἀθλίαν κατάστασιν τοῦ διασπασμοῦ καὶ τῆς ἀναισθησίας, ἥτις καθίσταται ἔτι χεῖρων μετὰ τὸν θάνατον, καθότι τότε ἡ ἐκ τοῦ κόσμου τῶν κατ' αἴσθησιν ἐμπλησθεῖσα καὶ ἐπιβαρυνθεῖσα ψυχὴ πίπτει ἔτι βαθύτερον εἰς τὸ ἀνύπαρκτον, καὶ ὀφείλει νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐπίγειον αὐτῆς ὁδοποιρίαν εἰς κατωτέρας πάντοτε μορφὰς σώματος. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὰ ἑξῆς κεφάλαια:

1) *Κόσμος ἰδεῶν*, ὅστις ἔχει τὸ ἀθροιστικὸν κέντρον καὶ τὴν ἐνότητα αὐτῶν εἰς τι θεῖον καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου νοὸς ἀκατάληπτον ἀρχέγονον ὄν. 2) Ἐνα ὁρατὸν, κατὰ τὸ πρότυπον μὲν τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν δημιουργηθέντα, ἁρμονικῶς δὲ εἰς μορφήν σφαίρας ποιηθέντα αἰσθητὸν κόσμον, μετὰ κυκλικῆς κινήσεως καὶ τινος εἰς τὸ κέντρον εὐρισκομένης καὶ τὰ πάντα διακοσμοῦσης καὶ κινούσης ψυχῆς τοῦ κόσμου. 3) Ὁ ἄνθρωπος, ὡς κέντρον τῶν θνητῶν ὄντων, καὶ κατὰ μὲν τὴν ψυχὴν εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, κατὰ δὲ τὸ σῶμα εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἀνήκων, προικισμένος μὲ λογικὸν καὶ ἠθικὴν δεξιότητα, ἥτις τείνει νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν πρὸς τὰ ἄνω ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐνοχλούμενος ὑπὸ παθῶν καὶ κατ' αἴσθησιν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες παρορμῶσιν αὐτὸν νὰ ἐρευνήσῃ τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς του ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει πρὸς τούτοις προσωπικὴν τινα, ἀπὸ τῆς σωματικῆς μορφῆς ἀνεξάρτητον καὶ χρονιώτερον αὐτῆς διαρκούσαν πνευματικὴν ζωὴν, καὶ τινα ἠθικὸν ἀφ' ἑαυτοῦ προορισμὸν μετ' ἐλευθέρως ἐκλογῆς τῶν ὁδῶν τοῦ βίου. Μόνον δὲ οἱ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀρετῆς ἠθικῆς πρὸς τὸ αὐτὸν τῶν πραγμάτων, αὐτὸν ἀγα-

θόν» τοῦ ἰδεώδους κόσμου, ἀνευ διαλείμματος σπεύδοντες εἶνε οἱ ἀληθεῖς φιλόσοφοι, αἱ βασιλικαὶ φύσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκει κατὰ τὰς πολιτικὰς δοξασίας τοῦ Πλάτωνος ἡ κυριαρχία τῆς γῆς. Διότι καθὼς αὐτὸς βοηθούμενος ὑπὸ τῶν τεσσάρων ὑπερτάτων καὶ θεμελιωδῶν δυνάμεων ἡ ἀρετῶν τῆς ψυχῆς, τῆς σωφροσύνης δηλ., ἀνδρείας, φρονήσεως καὶ δικαιοσύνης, βαδίζουσιν εἰς τὴν ἀσφαλῆ ὁδὸν τῆς ἠθικῆς καὶ ἀρετῆς, καὶ γίνονται οὕτω μέτοχοι τῆς ἀάκρας μακαριότητος, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν διευθυνόμενον καὶ ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελιωδῶν δυνάμεων στηριζόμενον κράτος πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ εἶνε εἰς τὴν τελειοτάτην κατὰστασιν τῆς εὐδαιμονίας, εὐκοσμίας καὶ ἁρμονίας.

Ὁ Πλάτων, γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις τὸ 429 ἐκ γένους ἐπιφανοῦς, καταγομένου ἀπὸ τοῦ Κόδρου, ἐξεπαιδεύθη λαμπρῶς ἐν τῇ νεότητι οὗτοῦ, καὶ ἐπεδόθη ἐνωρὶς εἰς τὴν ποιητικὴν τέχνην, ἄχρις οὗ ὠδηγήθη ὑπὸ τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ὅτε δ' ἀποθανόντος τοῦ μεγάλου τούτου φιλοσόφου, ἡναγκάσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νὰ ζητήσωσι καταφύγιον, ὅπως ἐξασφαλισθῶσιν ἀπὸ τῶν διωγμῶν, ἀπεδήμησεν ὁ Πλάτων πρῶτον εἰς τὰ Μέγαρα παρὰ τῷ Εὐκλείδει, καὶ ἀφοῦ ἐξέτεμεν ἐνταῦθα τὰς γνώσεις αὐτοῦ, σπουδάζας τὴν παλαιότεραν φιλοσοφίαν, ἐξήχησε νὰ μορφώσῃ καὶ ἰσχυροποιήσῃ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διὰ περιηγήσεων. Ἐπεσκέσθη λοιπὸν τὴν εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἀφρικῆς Κυρήνην καὶ τὴν Αἴγυπτον, τὴν ἔδραν τῆς Ἀνατολικῆς σοφίας· περιηγήθη τὴν ἁπλῶς Ἰταλίαν, ὅπου ἐγνώρισεν ἐν Τάραντι τὸν Πυθαγόρειον Ἀρχύταν, καὶ ἠρευνήσε τὴν ἐν Σικελίᾳ Αἴτναν. Ἐν Συρακούσαις δὲ συνέθεσε στενὴν φιλίαν μετὰ τοῦ μεγάλου ἄνδρος Δίωνος, ἀνεψιῦ τοῦ τυράννου Διονυσίου (§ 46), προσπλησιάζας μάλιστα καὶ τὸν τελευταῖον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τύραννος ἐνόμιζεν ὅτι εἰς τὴν περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ κυβερνήτου ἐξήγησιν τοῦ Πλάτωνος εὗρισκε τὸ ἐναντίον ἑαυτοῦ παράδειγμα, ἐπεβούλευσε τὴν ζωὴν τοῦ φιλοσόφου, ὃν ὅμως ἐβόηθησεν ὁ Δίων, ὥστε νὰ φύγῃ πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα δὲ ἐν μέσῳ προκρίτων καὶ μετὰ σπουδῆς ἀπορροζόμενων ἀνδρῶν καὶ νέων (ἐν οἷς καὶ ὁ ῥήτωρ Δημοσθένης), ἐλάλει ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ περὶ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης διδασκαλίας, ὅτι μόνον τὸ αὐτόν, ἡ ἰδέα, ἔχει διάρκειαν καὶ ἀλήθειαν, ἐνῶ τὸ γήινον καὶ γιγνόμενον εἶνε φαινόμενον μόνον καὶ μεταβολή, καὶ ὅτι σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶνε τὸ ἐρευνᾶν τὴν αἰδίον ἀλήθειαν.

Εἰς τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν συνεκεντρώθησαν ὡς εἰς ἐστὶν αἱ τέσσαρες κύριαι διευθύνσεις τῆς παλαιότερας φιλοσοφίας· καθότι ἐν αὐτῇ ἐμφανίζονται τὸ μέν ἐν τῶν Ἑλεατῶν ὡς μορφῇ, τοῦ δὲ Ἡρακλείτου ἡ αἰώλειος ῥοή ὡς χαρακτὴρ τῆς ὕλης, ὁ ἀρχέγονος νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρα ὡς πρώτη αἰτία τῆς κινήσεως, καὶ ἡ ἁρμονία τῶν Πυθαγορείων ὡς ὑψηλότετος σκοπός, οὕτως ὅμως, ὥστε πάντες οἱ θεμελιώδεις ὀρίσμοι ἀναφαίνονται ἐν αὐτῷ εἰς ἐκδοχὴν ὑψηλοτέραν καὶ διάπλασιν ἑναργεστέραν. Περὶ δὲ τῆς συγγραφῆς καὶ διατρέσεως τῶν Πλατωνικῶν συγγραμμάτων ἐπικρατεῖ μεγάλη διαφωνία εἰς τὰς γνώμας· πιθανώτατα ὅμως καὶ συμφωνώτατα πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων

ἀνάγουσιν αὐτὰ εἰς τρεῖς περιόδους· 1) Ζῶντος τοῦ Σωκράτους καὶ κατὰ τὸ Σωκρετικὸν πνεῦμα φαίνεται διὰ συνέγραψεν ὁ Πλάτων ἀριθμὸν τινα συγγραμμάτων, ἅτινα εἶχον σκοπὸν νὰ συστήσωσιν τὴν γνῶσιν ὡς πρῶτον ὅρον τῆς ἀρετῆς, καὶ νὰ ἀντιταχθῶσι πρὸς τὴν ἐπιπολαιότητα τῶν σοφιστῶν· εἰς ταῦτα ἀνήκουν οἱ διὰ λόγου· Ἰππίας, Ἐλάσσων, Λύσις, Χαρμίδης, Λάχης, Εὐθύδημος κ. ἄλ. 2) Ἀποθανόντος τοῦ Σωκράτους καὶ κατὰ τὴν ἐν Μεγάρους διατριβὴν αὐτοῦ συνέγραψεν ὁ Πλάτων πιθανῶς τὸν Γοργίαν, Κρίτωνα, Εὐθύφρων, Πρωταγόραν, Θεαίτητον κ. ἄλ. σκοπὸν νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀνάγκην βίου ἐναρέτου, ἐρεϊδομένου ἐπὶ τῆς ἐμφύτου γνώσεως, καὶ τὸ ἀθυπόστατον τῶν ἰδεῶν, ἔτι δὲ τὸν Κρατύλον, τὸν Σοφιστὴν καὶ Παρμενίδην, ἐν οἷς ἀντιτασσόμενος πρὸς τοὺς Ἐλεάτας ἐπιβεβαιῶσι τὴν πραγματικότητα τῶν ἰδεῶν, καὶ ἀναπτύσσει τὴν διαφορὰν τοῦ ὄντος καὶ φαινομένου, τῆς μονάδος καὶ τοῦ πλήθους. 3) Εἰς δὲ τὰ συγγράμματα, τὰ ὅποια συνέγραψεν ὁ Πλάτων μετὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ περιήγησιν αὐτοῦ καὶ τὴν γνῶσιν τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας, ὥρισε τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τούτων πρὸς τὸν κατ' αἴσθησιν κόσμον, ἔχουν τὴν θεωρίαν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἐνεργείας, καὶ τὴν περὶ τῆς δημιουργίας καὶ τάξεως τοῦ ὁρατοῦ κόσμου διδασκαλίαν, λοιπὸν τὴν διὰ λεκτικὴν, ἥτις καὶ φυσικὴν ἐνταῦθα ἀνήκους τὰ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ σχῆμα τελειότατα συγγράμματα· Φίληβος, Φαίδων, Συμπόσιον, Φαῖδρος, Πωλιτεία, Τίμαιος καὶ Νόμοι. Ἡ διὰ λεκτικὴ, ἥτις χωρίζουσα, συνδέουσα καὶ τακτοποιούσα ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀορίστων καὶ συγκεχυμένων παραστάσεων τὰς ἐννοίας, ζητεῖ νὰ ἀνεύρῃ ἐκ τῶν κατ' αἴσθησιν ἐμφανίσεων τὰς ὑπὲρ αἴσθησιν ἰδέας, εἶνε κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας. Συγγενὴ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶνε τὰ μαθηματικά, καθόσον ἡσχίαις τῶν ἰδεῶν πρὸς τὰ ἐμφανιζόμενα, τῶν κινουμένων δυνάμεων πρὸς τὴν κίνησιν, στηρίζεται ἐπὶ ἀριθμῶν καὶ μέτρων. — Ἡ Ἡθικὴ διδάσκει τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς, ὅστις συνίσταται εἰς τοῦτο, «νὰ καταβλητὴ τὴν δύναμιν τοῦ κακοῦ, ἀποτρέπων τὴν πλάνην διὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ», καὶ νὰ γείνη πάλιν ὁ ἄνθρωπος ὁμοιος πρὸς τὸν Θεὸν διὰ σοφίας καὶ ἀρετῆς. Αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων, διδάσκει ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδρῳ, πορεύονται μετὰ τὴν δημιουργίαν αὐτῶν ἐν τῇ συνοδίᾳ τῶν θεῶν πρὸς τὰ πεδία τῆς ἀληθείας, τὴν ἔδραν τῶν ἰδεῶν. Κατὰ λόγον δὲ τῆς ἀναμνήσεως, ἣν ἔχουσι φέρει μετ' αὐτῶν ἐκεῖθεν, ὀρίζεται ἔπειτα τὸ σῶμα καὶ ὁ τρόπος τοῦ βίου, ἐν ἐκλέγουσι. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον ἔρχονται εἰς τὸν τόπον τῆς ἀμοιβῆς ἢ τῆς τιμωρίας, μέχρις οὗ μετὰ 1000 ἔτη κληθῶσι νὰ ἐκλέξωσι νέαν βίον τύχην. Μόνον δ' ὅστις τρεῖς φορὰς ἀλλεπαλλῆλως ἐκλέξῃ τὸν φιλοσοφικὸν βίον, καὶ ἐπιτελέσῃ αὐτὸν εὐτυχῶς ἡσυχάζει μετὰ 3,000 ἔτη εἰς τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν, ἐν ᾗ οἱ λοιποὶ πλανάται καθ' ὅλην περίοδον 10,000 ἐτῶν διὰ σωμάτων ἀνθρώπων καὶ ζῴων κατ' ἰδίαν ἐκλογὴν· ὑπάρχουσι μάλιστα πολλοί, οἵτινες βυθισθέντες εἰς τὰ κατ' αἴσθησιν, δὲν ἐκλέγουσιν οὐδ' ἅπασι πλέον σῶμα ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις μόνον ὁ ὀργανισμὸς καθιστᾷ εἰς τὴν ψυχὴν δυνατόν νὰ ἀνανεώσῃ ἐν τῷ κόσμῳ τὴν συναίσθησιν τῶν ἰδεῶν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἐννοιῶν καὶ τῆς κατανοήσεως τῆς ἀρμονίας. διὰ μόνων δὲ τῶν ἰδεῶν δύναται νὰ εὕρῃ ἡ ψυχὴ τὴν πρὸς τὴν θεῖαν αὐτῆς ἀρχὴν ἐπιστροφὴν. — Ἐν τῇ φυσικῇ προστίθεται ὁ Πλάτων εἰς τὸν Πυθαγόραν, διδάσκων ὅτι «ἡ μεταξὺ ὕλης, σχήματος καὶ πνεύματος, μεταξὺ κινήτου, κινήθεντος καὶ κινουῦτος σχέσις

εἶνε ἡ ἁρμονία· καὶ εἶνε μὲν αὕτη ὡραὶ ὁ τῆς, ἀλλ' ἡ καθαρωτάτη παράστασις τοῦ ὁραίου εἶνε ἡ μουσική, ἥτις ἔχει διὰ τοῦτο ὅμοιον πρὸς τὴν φιλοσοφίαν σκοπὸν. «Ἡ ἁρμονία δ' αὕτη τοῦ κόσμου παρίσταται πάντων εἰς τὸν βίον τῆς ψυχῆς ὡς καθαρὰ ἡθικότης, καὶ εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ὡς ἐντελής πολιτεία». Ἡ καθ' αὐτὸ ἔννοια τῆς πολιτείας τοῦ Πλάτωνος ὑπάρχει εἰς τὸ δόγμα· οἱ ἀἰδίοι νόμοι τῆς ἀληθείας, ἡ τελειότης καὶ ἡ ἁρμονία, πρέπει νὰ ἐνεργῶσι καθ' ὅμοιον τρόπον εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς ἡθικῆς ἐλευθερίας, ὅπως ἐπραγματοποίησεν αὐτὰς ὁ δημιουργὸς εἰς τὸ σύμπαν· τοῦτο δὲ τότε μόνον δύναται νὰ γένηται, ὅταν οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσιν (ὅπως τὸ ἔννοεῖ ὁ Πλάτων), ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν. Ἡ πολιτεία τοῦ Πλάτωνος εἶνε ἰδεῶδες προὶν τῆς φαντασίας· καὶ εἶνε μὲν δυνατὸν ὅτι σκοπὸν εἶχε ἐνὰ σώμα τὴν ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ τοσοῦτον παρακμάζουσαν κοινότητα διὰ νέας διοργανώσεως τῆς κοινωνίας, ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὐτοῦ εἶνε τόσοι ὀλίγοι ἐκτελεστοὶ εἰς μέγας ἐπικρατείας, ὅσον καὶ τὰ ἐπιχειρήματα, σχέδια καὶ μελετήματα τῶν καθ' ἡμᾶς κοινοπολιτευτικῶν (socialistes)· ἀμφότεροι περιορίζουσι στενῶτα τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν· καὶ ὁ Πλάτων δὲν εἶχεν ἀνυψωθῇ εἰσέτι ἐν τῇ ἰδέᾳ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἰσῆς ἀξίας πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ διαφορᾷ τῆς εὐφρίας αὐτῶν καὶ τοῦ τῆς ἐνεργείας κύκλου, καθότι παραδέχεται νὰ ὑπάρχῃ εἰσέτι ἡ δουλεία.—Τὸ ἀνεκτέλεστον τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ ἐννοεῖ πιθανῶς καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων, μὴ δεχθεὶς τὴν πρότασιν τῶν Ἀρχάδων καὶ Κυρηναίων νὰ διαγράψῃ χάριν αὐτῶν πολίτευμα.—Ἀποθανόντος τοῦ Διονυσίου, ἀπῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὰς Συρακούσας προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Δίωκος. Καὶ ἔτυχε μὲν ὑποδοχῆς τὰ μάλιστα ἐντίμου, ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Δίωκος, νὰ μορφώσωσι τὸν νεώτερον Διονύσιον ἡγεμόνα παραδειγματικὸν καὶ ἀνέρετον, ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς διστραμμένης φύσεως τοῦ τυράννου καὶ τῶν παραπλανήσεων τῶν αὐλικῶν. Καὶ ὁ μὲν Δίων ἐξωρίσθη, ὁ δὲ Πλάτων ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐξακολουθήσας ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τὰς παραδόσεις αὐτοῦ, ἀπέθανε τὸ 348 εἰς ἡλικίαν 82 ἐτῶν.

* § 49. Ἀριστοτέλης. Τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Πλάτωνα, τὸν δημιουργὸν τῆς ἰδανικότητος, ἀποτελεῖ ὁ ἐκ Σταγείρων τῆς Μακεδονίας μαθητὴς αὐτοῦ Ἀριστοτέλης (γεν. 384), ὁ διδάσκαλος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ ἰδρυτὴς τῆς πραγματικότητος (realismus). Ὑπῆρξε δὲ θεμελιωτὴς τῆς περιπατητικῆς σχολῆς, ἥτις λέγεται ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ ὅτι παρέδιδε περιπατῶν τὴν ὑπὸ ἐπιστημονικὴν μορφήν φιλοσοφίαν αὐτοῦ ἐν μέσῳ μαθητῶν πιστῶν κάτωθεν τῶν σκιερῶν στοᾶν τοῦ ἐν Ἀθήναις Λυκείου (ἐσωτερικὴ φιλοσοφία), πρὶν ἢ διδάξῃ αὐτὴν ἐνώπιον μικτοῦ κοινοῦ εἰς δημοτικὰς παραδόσεις (ἐξωτερικὴ φιλοσοφία)· ἀλλὰ τὸ λεγόμενον τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς ἐν μέρει μυθῶδες. Ἐνθ' δὲ τοῦ Πλάτωνος τὸ πλῆρες ὄψους καὶ ποιήσεως πνεῦμα

ἀνέβη εἰς τὰ ἀόρατα διαστήματα τοῦ ἰδεώδους κόσμου, καὶ ἐθεώρησε τὴν φιλοσοφίαν ὡς μέσον μόνον πρὸς κάθαρσιν ἀπὸ τῆς αἰσθησεως καὶ τάσιν πρὸς τὸ ὑψηλότερον καὶ οὐράνιον, παρέμεινε τὸ ἐρευνητικὸν καὶ κριτικὸν πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλους παντάπασι εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῶν κατὰ μέρος προσφερομένων ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ ἐμπειρίας εἰς τὸ ἐν γένει, καὶ ἐθεώρησε τὴν διὰ τῆς ἐπιστήμης ἀποκτωμένην ἀλήθειαν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας· κατ' αὐτὸν λοιπὸν ἡ ἰδέα, ἀφ' ἧς ἀρχίζει ὁ Πλάτων, εἶνε πέρας καὶ τελευταῖον σημεῖον τῆς ἐρεύνης. Ὁ Πλάτων ὑψοῦται ὑπεράνω τῆς φύσεως, καὶ ζητεῖ ἐκ τῶν οὐρανίων χώρων τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, ἐνθ' ὃ Ἀριστοτέλης, ὅστις περιγράφων τὴν φύσιν ἐνεφορεῖτο πνεύματος, ὑποβάλλει εἰς τὸν ἐρευνητικὸν αὐτοῦ νοῦν τὴν γῆν καὶ τὴν φύσιν καὶ πᾶν ὅ,τι εἶνε ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ, βάλλει εἰς τάξιν πᾶσαν τὴν ὕλην τῆς γνώσεως, καὶ διὰ σαφῶν καὶ συμφωνούντων πρὸς ἄλληλα συμπερασμάτων συνάγει τοὺς γενικοὺς κανόνας. Ὁ Πλάτων λοιπὸν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀποτελοῦσι κατὰ τοῦτο ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτῶν τὰ δύο ὕψιστα, ἐπίσης ἀναγκαῖα καὶ ἐπίσης πλείστου ἄξια πνευματικὰ μεγαλεῖα τοῦ παλαιοῦ κόσμου· ἴστανται ὡς δύο διευθύνσεις καὶ δύο πόλοι, πέραν τῶν ὁποίων δὲν πρόεβη μέχρι τοῦδε τὸ διανοούμενον πνεῦμα οὔτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὔτε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους· περὶ τούτους δὲ κινεῖται αἰωνίως πᾶσα τῆς ἀληθείας ἐρευνα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν ἀνθρωπίνων συζητήσεων. Διὸ καὶ εἰς τὴν ὥραίαν τοῦ Ῥαφαήλ τοιχογραφίαν ἐν τῷ Βατικανῷ τῆς Ῥώμης παλατίῳ, τὴν σχολὴν τῶν Ἀθηναίων, ὃ μὲν Πλάτων τείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὸν οὐρανόν, ὡς τὴν ἐπικράτειαν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ὃ δὲ Ἀριστοτέλης σημαίνει τὴν γῆν ὡς τὸ θέατρον τῆς ἐρέυνης του. Τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ (ῥητορικὰ) συγγράμματα, ἅτινα ὑπολείποντα μὲν πολὺ τῶν Πλατωνικῶν κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὴν ὥραϊότητα τοῦ ὅρους, ἐξέχουσιν ὅμως κατὰ τὴν σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν, ὡς τὰ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὴν ποιητικὴν χροιάν, ἀσχολοῦνται περὶ τὴν λογικὴν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν, ἥτοι περὶ τὴν ὅλην θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν φιλοσοφίαν.

Τὰ περὶ τῆς λογικῆς συγγράμματα αὐτοῦ, ἥτοι ἡ περὶ τῶν νόμων

τοῦ διανοεῖσθαι πραγματεία, ἣν ἐπιστήμην ὁ Ἀριστοτέλης ἐτε-
λειοποίησε τοσοῦτον, ὥστε πάντες οἱ ἐφεξῆς αἰῶνες μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, δὲν
ἠδυνήθησαν νὰ προσθέσωσι πλέον τίποτε οὐσιώδους. οὕτως ὥστε δύναται νὰ θεω-
ρηθῇ ὡς ὁ καθ' αὐτὸ δημίουργός τῆς λογικῆς, καλοῦνται Ὁργα-
νόν. Στρέφονται δὲ οὐ μόνον ὡς τὰ παλαιότερα περὶ τὰς ἐννοίας, ἀλλ' ἀνα-
πτύσσουσι προσέτι καὶ τὴν περὶ τῶν κρίσεων καὶ συλλογισμῶν διδα-
σκαλίαν, καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἀποδείξεως ἐκ λόγων θεμελιωδῶν
(διαλεκτικῶν)· μετὰ δὲ τῆς λογικῆς εἶνε στενώτατα συνδεσμένη ἡ ῥητο-
ρικὴ, ἥτοι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν δεινότητα τοῦ λέγειν καὶ καλλιπέειαν. — Ἡ Θεω-
ρητικὴ φιλοσοφία, ἥτις ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἔρευναν καὶ γνῶσιν,
περιλαμβάνει τὰ μαθηματικά, τὴν φυσικὴν (φυσικὰς ἐπιστήμας) καὶ
μεταφυσικὴν. Ἡ τελευταία ἀποπειρᾶται νὰ διερευνήσῃ τὴν οὐσίαν τῶν
πραγμάτων, τὸ ὑπὲρ αἰσθησιν, ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατόν κατὰ
τοὺς νόμους τοῦ διανοεῖσθαι. Ἡ Θεότις εἶνε κατ' αὐτὴν ἡ καθαρὰ καὶ ἀόλιος
ἐνέργεια, ἥτις ὡς τοιαύτη κέκτηται βίον αἰώνιον καὶ μεγίστην ἄγαθό-
τητα καὶ εὐδαιμονίαν, καθόσον αὐτὴ αὐτὴ ἡ μακαριότης συνίσταται εἰς
τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὑπ' οὐδεμιᾶς ἐξωτερικῆς ἐντυπώσεως ὀριζομένην ἢ κωλυομένην
ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος. Ἡ φυσικὴ εἶνε ἡ ἐπιστήμη πάντων τῶν δι' ἐρευνῆς
καὶ ἐμπειρίας δυνάμεων νὰ γνωρισθῶσι πραγμάτων τῆς φύσεως, ἣν θεωρεῖ
ὑπὸ τρεῖς κυρίας ἀρχάς, τὴν ὕλην, τὴν μορφήν καὶ τὴν κίνησιν· εἰς δὲ
τὴν τελευταίαν πρέπει πάλιν νὰ ἐρευνηθῶσιν ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπός. — Ἡ
πρακτικὴ φιλοσοφία, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸς τὸ λογικὸν καὶ τὴν
ἡλικὴν ἀνταποκριομένην πρᾶξιν, περιλαμβάνει κυρίως τὴν ἠθικὴν, τὴν
πολιτικὴν καὶ τὴν ποιητικὴν, ἥτοι τὴν περὶ τοῦ ἀρμόζοντος ποιοῦ
τῆς ποιήσεως διδασκαλίαν. Ἡ ἠθικὴ διδάσκει, ὅτι ἡ εὐδαιμονία πηγάζει ἐκ
τῶν τελείων καὶ ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας θελήσεως τοῦ λογικοῦ ἐριζομένων ἐναρέτων
πράξεων· ἡ ἠρετὴ δὲ εἶνε κατ' Ἀριστοτέλην λογικὴ, ἥτοι φρόνιμος
εἰς ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς, ἥτις μόνη ἄγει πρὸς τὴν εὐδαιμο-
νίαν, τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς.

Τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς εἶνε ἡ πολιτεία, ὡς ὁ ἀληθὴς σκο-
πός καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Τὸ δὲ θεμέλιον τῆς πολι-
τείας εἶνε κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἡ οἰκογένεια, ἥτις στηρίζεται ἐπὶ τῆς
τριπλῆς, ὑπὸ τῆς φύσεως ὀριζομένης σχέσεως τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῶν
γονέων πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοῦ κυρίου πρὸς τὸν δούλον. Ἐκ τῶν οἰκογενειῶν σχη-
ματίζονται οἱ κοινότητες, καὶ ἐκ τῶν κοινοτήτων αἱ πόλεις. ὁ σκοπὸς δὲ πάσης τελείας πολιτικῆς τάξεως εἶνε ἡ εὐδαιμονία πάντων τῶν πολι-
τῶν· ἐπειδὴ δὲ πάλιν αὕτη στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῆς ἀρετῆς, διὰ τοῦτο ἡ γένεσις
τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς πρέπει νὰ εἶνε τὸ πρῶτον πρόβλημα τῆς πολιτείας. Ὅπως
δὲ ἐκιδῶν ἡ πολιτεία, πρέπει τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὸ γε-
νικόν. Τὰ περὶ τῶν πολιτικῶν (πολιτικῶν) συγγραμματα τοῦ
Ἀριστοτέλους εἶνε διὰ τοῦτο πολὺ σπουδαία· διότι διέρχεται τὰ διάφορα πολι-
τεύματα τῶν τε Ἑλλήνων καὶ μὴ Ἑλλήνων κατὰ τὰ πλεονεκτήματα αὐτῶν καὶ
ἐλαττώματα, ἔπειτα δίδει τὸν λόγον τῆς παρακμῆς αὐτῶν, μετὰ τοῦτο δεικνύει
τὸν τρόπον τῆς διατήρησεως αὐτῶν, καὶ τελευταῖον ἐκθέτει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δο-
ξασίαν περὶ πολιτείας θεμελιουμένης ἐπὶ τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς ἐμπειρίας ὡς πρὸς

δὲ τὴν ἀρετὴν ταύτης, ὡς καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν πολιτῶν, ἀπαιτεῖ μόνον τὸ «μέ-
τριον καὶ μέσον» ἢ τὸ «σοφὸν μέσον» μεταξύ τῶν δύο ἄκρων, χωρὶς νὰ ἀναγνω-
ρίξῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἢ τῷ πολίτῃ, ὡς μετέχοντι αὐτῆς, μέγα τι πρότυπον, ὡς δὲ
πράγμα ἀκατόρθωτον. Κρᾶμα δὲ τι ἐκ τῶν διαφόρων πο-
λιτευμάτων, ἐν ᾧ τὴν μεγαλητέραν ἐξουσίαν ἔχῃ ἡ μέση
τάξις (συνταγματικὴ μοναρχία) φαίνεται εἰς αὐτὸν ἡ
ἀρίστη πολιτεία. Τὸ ἀνυπερβλήτον δὲ τοῦτο, εἰς ἀποσπάσματα μόνον πε-
ρισσώμενον ἔργον, δι' κατὰ τινα τρόποι συγκριτικὴ τῶν
θεμελιωδῶν νόμων τῆς πολιτείας, ἔδειχε κατὰ τὴν ἀκριβορέ-
μονα σαφένειαν καὶ τὴν ἀρίστην, ὑπὸ τὰς παντοίας σχέσεις εισδύουσαν ζωηρὰν
ἀμεροληψίαν. Κατὰ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦ διδασκάλου ἀνέπτυξεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ
Δικαίωχος τὴν θεμελιώδη πολιτείαν τῆς Σπάρτης. — Ἡ ποιητικὴ τοῦ
Ἀριστοτέλους πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀναγκαίου ποιοῦ καὶ τῶν νόμων τῆς ποιή-
σεως. Τὰ θεμελιώδη αὐτοῦ ἀξιώματα περὶ τῶν τριῶν ἐνοτήτων (τοῦ χρό-
νου, τοῦ τόπου καὶ τῆς πράξεως, πρβ. § 38) εἰς τὴν δραματικὴν ποίη-
σιν εἶχον μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων κύρος ἐν Γαλλίᾳ. Αἱ δὲ πολλάκις παρα-
νοούμεναι δοξασταὶ αὐτοῦ ἐχρησίμευσον καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα ὡς πηλὴν πύλιν
φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης. Ὁ Ἀριστοτέλης διώρισεν ἀποθηνήσκων διάδοχόν του εἰς τὸ
λύκειον καὶ κληρονόμον τῆς μεγάλης αὐτοῦ βιβλιοθήκης τὸν μάλιστα πιστὸν μα-
θητὴν αὐτοῦ Θεόφραστον (γεν. ἐν Λέσβῳ τὸ 370), ὅστις ἐπλούτισε τὴν
βοτανικὴν καὶ ὀρυκτολογίαν. Ἐκ τοῦ Θεοφράστου δὲ λέγεται ὅτι περιῆλθεν ἡ
περὶ τὰς 500 περίπου συγγραφαὶ περιλαμβανόμενα κληρονομία τοῦ μεγάλου φι-
λοσόφου εἰς τὰς χεῖρας Ἀθηναίου τινος πολίτου, καὶ κατωρύχθη ὑπὸ τῶν κλη-
ρονόμων αὐτοῦ, ὅπως σωθῇ ἀπὸ τῆς βιβλιομανίας τῶν Περγαμηνῶν βασιλέων.
Πρῶτον δ' ἐπὶ Σύλλα λέγεται ὅτι ἀνεκαλύφθησαν πάλιν, καὶ ἐγέναντο γνωστὰ τὰ
συγγραμματα ταῦτα.

* § 50. Ἀριστιππος, Ἀντισθένης καὶ Διογένης, Εὐκλείδης.
Ὁ Σωκράτης εἶχεν ὀρίστη σικηπὸν τῆς περὶ τὸν πρακτικὸν βίον
στρεφόμενης φιλοσοφίας αὐτοῦ τὴν εὐδαιμονίαν, ὡς μέσον δὲ καὶ
ὁδὸν πρὸς ταύτην βίον ἐνάρετον καὶ τάσιν πρὸς τὴν ὁμοιότητα
μὲ τὸν Θεόν. Ἀλλ' εἰς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ ἔλαβεν ἡ περὶ εὐδαι-
μονίας αὕτη διδασκαλία διαφόρους ποικιλίας. Ὁ πλούσιος, λε-
πτῶς πεπαιδευμένος, ἄνθρωπος τοῦ κόσμου καὶ χαίρων εἰς τὴν
ζωὴν Ἀριστιππος ὁ Κυρηναῖος, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο δεδομένον
νὰ φέρῃ μετ' ἴτης εὐπρεπείας τὸ μεγαλοπρεπὲς ἔνδυμα καὶ τὸν
τρίβωνα, ἐδίδασκεν ὅτι τὰ εὐάρεστα μαθήματα εἶνε τὸ ἄκρον ἀ-
γαθόν, τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται, ἂν αἱ ψυχικαὶ ἀπολαύσεις συν-
δέωνται οὕτως, ὥστε νὰ μὴν ὑποτάσσεται τις εἰς τὰ πάθη. Ὑ-
πῆρξε δὲ ἰδρυτὴς τῆς Κυρηναϊκῆς σχολῆς τῶν φιλοσόφων, ἥτις
προέβηκε σκοπὸν τῆς ζωῆς τέχνην τινὰ τῆς ἀπολαύσεως. Ἡ φι-
λοσοφία δ' αὕτη συνεφώνει πολὺ πρὸς τὰς κλίσεις τῶν προκρίτων.

Συναναστρέφόμενος λοιπὸν τὸν τύραννον Διονύσιον, τὴν ἐν Κορίνθῳ ὥραιαν ἐταίραν Λαῦδα, καὶ ἐν Αἰγίνῃ καὶ Κυρήνῃ πλουσίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐμπόρους, εὗρεν ὁ Ἀρίστιππος εὐκαιρίαν νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς βιωτικὰς αὐτοῦ δοξασίας. Τὸ δὲ θεμελιῶδες ἀξίωμα τοῦ Ἀρίστιππου, ὅτι ὀφείλει τις νὰ ὑποτάσῃ εἰς ἑαυτὸν τὰς περιστάσεις, καὶ ὅχι νὰ ὑποτάσσεται εἰς αὐτάς, παρεδέχθη μὲν καὶ ἄλλος μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ὁ Ἀντισθένης, ἀλλ' ἠκολούθησεν, ὁρμώμενος ἐξ αὐτοῦ, τὴν ἐναντίαν διεύθυνσιν. Ἐν ᾧ δὴλ. ὁ πλούσιος καὶ πρόκριτος Ἀρίστιππος παρήνεσε τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς, ἀπέδειξεν ὁ πτωχὸς Ἀθηναῖος Ἀντισθένης, ὅτι ἀνώτατος ὅρος τῆς ἀνθρωπίνης τάσεως εἶνε ἐπάνοδος εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν, ἔλλειψις ἀναγκῶν, ὀλιγάρκεια καὶ ἀπορία. Διὰ τῆς ἰδίας δ' αὐτοῦ αὐστηρᾶς καὶ ὀλιγαρχοῦς διαίτης προσεπάθησε νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία τῆς ψυχῆς δύναται νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένη τῶν ἐξωτερικῶν ἀπολαύσεων· ἔσκαπτε τὰς ὑψηλοτέρας, εἰς τὴν φιληδονίαν καὶ μαλθακότητα εὐαρεστουμένας τάξεις, καὶ ἀπέτεινε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ κυρίως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθῆναις ζῶντας ξένους καὶ μετοίκους. Κατεφρόνει δὲ ὅχι μόνον τὴν πολυτέλειαν τῶν ἀνωτέρων τάξεων, ἀλλὰ καὶ τὴν παιδείαν, τὰ ἔθιμα τῆς εὐπροσηγορίας καὶ κομψότητος, καὶ τὴν λεπτοτέραν συμπεριφορὰν· ἔνεκα δὲ τούτου πολλοὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὠλιγόωρσαν οὐ μόνον τῶν κατ' αἴσθησιν ἀπολαύσεων καὶ τῶν κοινωνικῶν ἔξεων χρόνων πολιτισμένων, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν μάλιστα τὴν ἐπὶ τῆς τέχνης καὶ παιδείας θεμελιουμένην πνευματικὴν διάπλασιν, καὶ τὴν μετ' εὐσχημοσύνης σεμνὴν εὐπρέπειαν.

Πορρώτατῳ δ' εἰς τὴν ἐγκράτειαν προέβη ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀντισθένους Διογένης ὁ Σινωπεύς (γεν. 414), ὅστις ἀπηνήθη πᾶσας τὰς ἀπολαύσεις τοῦ βίου καὶ πᾶσαν ἀνάπαυσιν καὶ εὐκολίαν τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἥσκησεν ἡρωϊκὴν τῆς στέρσεως ἀνδρείαν· διήγειρε δὲ διὰ τοῦ πίθου αὐτοῦ, ὅστις ἐχρησίμευεν εἰς αὐτὸν ὡς κατοικίαν, τὸν θαυμασμόν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ Διογένης ὑπῆρξε ἀφιλόσοφος λαζαρόνος, διαιτώμενος εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἀγοράς, διανυκτερεύων εἰς βρέλια καὶ ὑπὸ τὰς στοάς, ὀνομάζων τὸν κόσμον πατρίδα αὐτοῦ, συνιστῶν κοινοκτημοσύνην καὶ κοινότητα γυναικῶν, καὶ διαλεγόμενος πρὸς τοὺς ἀδιαλείπτως

περὶ τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν σχολὴν δ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε ποσέτι ὁ Κράτης, ὠνόμαζον *κυνικήν*, ἀπὸ τὸ γυμνάσιον *κυνόσαρκες*, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ Ἀντισθένης· ἐντεῦθεν δὲ παίζοντες ὠνόμαζον πολλὰκις τὸν Διογένην *κύνα*, διότι ἡ πτωχή, ἀνευ ἀπολαύσεων καὶ εἰς τὰς μάλιστα ἀναποφεύκτους ἀνάγκας περιοριζομένη ζωὴ, τὴν ὁποίαν διήγεν, ἐφαίνετο ἀρμόζουσα εἰς κύνα μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον. Ἐννοεῖται δ' ὅτι πολλάκις τὸ ἀγροικὸν φιλοσοφικὸν τρίβωνιον, τὸ ἐξ ἀγριελαίας παχὺ βάκτρον, ὁ ἐπαιτικὸς σάκκος, καὶ τὸ πρὸς ἀντήλσιν ὕδατος ξύλινον ποτήριον, ἅτινα ἔφερον οἱ κυνικοί, ἦτο προσωπεῖον μόνον τῆς φαυλότητος καὶ ματαιότητος, ἣν καὶ ὁ Σωκράτης ἤδη εἶχεν ἰδῆ νὰ διαφαίνεται ἐκ τῆς ὁπῆς τοῦ τρίβωνος τοῦ Διογένηος· ἀλλ' ἐνίοτε κατ' ὅκει καὶ ψυχὴ μεγάλη ὑπὸ τὸ ῥυπαρὸν κάλυμμα. Πρῶτον δ' ὅτε ὕστερον οἱ *κυνικοί* ἀπεδύθησαν πᾶσαν σκιὰν παιδείας, καὶ ἀπέδιδον ἐπίτηδες ἀξίαν εἰς τὴν ὀλιγωρίαν πάσης ἐξωτερικῆς ἐθιμοταξίας, περιέπεσε σύμπασα ἡ σχολὴ εἰς καταφρόνησιν. Ὡς δ' ἡ *Κυριναϊκὴ σχολὴ* ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τῆς *Ἐπικουρείας*, οὕτως ἡ *κυνικὴ μήτηρ* τῆς *Στωϊκῆς* (§ 84). Τρίτος δὲ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους ἦτον *Εὐκλείδης* ὁ Μεγαρεύς, ὁ ἰδρυτὴς τῆς *Μεγαρικῆς σχολῆς*. Ὅτε δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἠπειλοῦν με θάνατον πάντα Μεγαρέα, ὅστις ἤθελεν εὐρεθῆ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, εἰσέδυσεν ἐν καιρῷ νυκτὸς ὁ Εὐκλείδης ἐνδεδυμένος γυναικεῖα ἐνδύματα, εἰς τὸν οἶκον τοῦ Σωκράτους, ὅπως ἀκροασθῇ τὴν διδασκαλίαν τοῦ σοφοῦ τούτου, καὶ ἔπειτα τὴν πρωτὰν ἐπέστρεψε πάλιν ὀπίσω. Ὁ Εὐκλείδης συνέδεσε τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους μετὰ τῆς *Ἐλεατικῆς*· ἐδίδασκε δηλ. ὅτι ὑπάρχει ἐν μόνον ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον εἶνε ἀληθινὸν καὶ ἀμετάβλητον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἰδρύεται ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου· ἡ δὲ πρὸς ἀποκτησιν αὐτοῦ ὁδὸς εἶνε βίος ἐνάρετος, στηριζόμενος ἐπὶ ἰσχυρᾷ ἐνεργείᾳ, σώφρονος συνέσεως καὶ ἠθικῆς δυνάμεως. Ἐπειδὴ ὅμως συνέδεσε τὴν *διαλεκτικὴν* τοῦ Σωκράτους μετὰ τὴν *σκεπτικὴν* τῶν *Ἐλεατῶν σοφῶν*, ἔθηκε τὰ θεμέλια ἐκείνων τῶν λεπτολογιῶν καὶ σοφισμάτων, διὰ τὰ ὁποῖα ἡ σχολὴ τῶν Μεγαρέων φιλοσόφων δὲν ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον διαβόητος ἢ ἡ τῶν Σοφιστῶν.

6'.) *Ιστοριογραφία. Ἡρόδοτος. Θουκυδίδης. Ξενοφῶν.*

* § 51. Περὶ τούτους τοὺς χρόνους ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμὴν ἡ Ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία. Πρῶτος δ' ὅστις ἀντικατέστησε τὴν ἄχρι τοῦδε *λογογραφίαν* διὰ τῆς ἀληθοῦς *ἱστορίας*, καὶ ἐπονομάζεται διὰ τοῦτο πατὴρ τῆς *ἱστορίας*, ἦτον ὁ ἐκ τῆς Δωρικῆς πόλεως *Ἀλικαρνασσὺς Ἡρόδοτος* (484-408). Ἀπολεσθεῖσης τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἔζησεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν Σάμῳ, καὶ ἔκαμεν ἔπειτα μεγάλας περιηγήσεις πρὸς τὴν χώραν τῶν θαυμασίων Αἰγυπτου, πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Περσίαν, πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς παρὰ τὸν Ἰστρον χώρας, ἔνθα ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων καὶ προφορικῶν διηγήσεων συνήθροισε τὴν ὕλην τῆς εἰς ἑννέα βιβλία διηρημένης καὶ εἰς τὰς ἑννέα Μούσας καθιερωθείσης *ἱστορίας* αὐτοῦ (444). Τὸ γῆρας δ' αὐτοῦ διήγαγεν ἐν *Θουρίοις* τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὅπου εἶχεν ὑπάγῃ μετὰ τινος ἀποικίας. Ὁ Ἡρόδοτος περιέγραψεν εἰς *Ἰωνικὴν διάλεκτον* (ἥτις ἦτο τότε ἡ μόνη ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ εὔχρηστος πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀφήγησιν), καὶ εἰς ἀπλὴν πλατυρρήμονα γλῶσσαν, τοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Πέρσας· παρενέβαλεν ὅμως, ὅσας ἐτύχαιεν εὐκαιρίας, καὶ τὴν παλαιότεραν ἱστορίαν τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Ἑλληνικῶν λαῶν, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐννοεῖται, δὲν παρέτρεξε μυθώδη τινά, τὰ ὅποια ἔγραψε κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν ἱερέων. Σκοπὸς δὲ τοῦ μετὰ μεγάλῃς ἐναργείας καὶ ἀπλότητος διὰ τὸν λαὸν γεγραμμένου συγγράμματος εἶναι νὰ δείξῃ, πῶς ἡ φιλελευθερία, ἡ ἔμφρων τάξις, ἡ σύνεσις, εὐφυΐα καὶ αὐτάρκεια τῶν Ἑλλήνων, ἐνίκησε τὸ δουλικὸν φρόνημα, τὸ ἄτακτον πλῆθος καὶ τὴν κενόδοξον πομπὴν τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ καθαρὸν πνεῦμα καὶ τὰ ἀφελῆ φρονήματα τοῦ συγγραφέως, ἅτινα λάμπουσι καθ' ὅλην τὴν ἀφήγησιν, δίδουσιν εἰς τὸ ἔργον χαράκτῆρα εὐγενῆ καὶ ἐπιχύνουσιν εἰς αὐτὸ ὑψηλοτέραν αὐραν. Πανταχοῦ δ' ἀπαντᾷ τις τὴν θεησκευτικὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ἱστορία δὲν εἶνε εἰμὴ τὸ παραγόμενον ἡθικῆς τινος τοῦ κόσμου διατάξεως, καὶ ὅτι ἡ θεότης δίδει δύναμιν εἰς τὸν ἀσθενῆ καὶ ταπεινόν, καὶ τουναντίον ἄγει πρὸς τὴν πτώσιν τὸν ὑπερβολικὸν καὶ ὑψηλόφρονα· δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο ὁ Ἡρόδοτος ἐκεῖ μόνον ἐπιτρέπει εἰς ἑαυτὸν ἰδίαν κρίσιν, ὅπου ἥδη ἐδίκασεν αὐτὴ ἡ θεότης, καὶ ἀπέχει μακρὰν πά-

σης πραγματικότητος, ἥτις ἡδύνατο νὰ προσβάλλῃ τὴν ὑψηλοτέραν διέυθυνσιν τῶν συμβάντων. Κατ' αὐτὸν ἡ παγκόσμιος ἱστορία εἶνε τὸ ακριτῆριον τοῦ κόσμου», τοῦ ὁποίου αἱ ἀποφάσεις στηρίζονται ἐπὶ ἡθικῶν καὶ θερησκευτικῶν ἀληθειῶν. Ἡ ἀφήγησις τῶν διὰ πολυειδῶν ἔρευνῶν προσκτηθεισῶν γνώσεων καὶ ἐξαγομένων, κατὰ λαμπρῶς ἐκτελεσθὲν σχέδιον, ἔδωκεν εἰς τὸ ἔργον τὸν χαρακτῆρα ἔπους μεγαλοπρεποῦς· διὸ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἤδη ἡ ἱστορία τοῦ Ἡροδότου ἐπεκαλεῖτο *ὀμηρικὴ*. Ὡς δὲ παρ' Ὀμήρῳ, οὕτω καὶ παρ' αὐτῷ, εἶνε ἐπικεχυμένη ἐπὶ τοῦ ὅλου καὶ καθ' ἅπαντα τὰ μέρη ἱλαρὰ ἡσυχία περιθεδλημένη χαρίεσσαν ἀφθονίαν λόγου. Τὸ σχέδιον διεγράφη ἐν τῇ συναισθήσει τῆς νεανικῆς ἰσχύος, καὶ ἐξετέλεσθη μετὰ νεανικοῦ τῷ ὄντι ζήλου.

Τοῦ Ἡροδότου τὰ ἱστορικὰ βιβλία παρώρμησαν εἰς μίμησιν, ὡς λέγουσιν αἱ παραδόσεις, τὸν εὐγενῆ Ἀθηναῖον *Θουκυδίδην* (470—402), βλαστὸν ἡγεμονικοῦ γένους, τῆς Θράκης, καὶ κτήτορα Θρακικῶν χρυσοφυχείων (§ 14). Οὗτος ἐξωρίσθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Ἀμφιπόλει μάχης (διότι ἀπέδωκεν τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν βραδεῖαν ἔλευσιν τοῦ Θουκυδίδου, ὄντος στρατηγοῦ τότε), καὶ ἀφιέρωσε τὰ ἔτη τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐξορίας εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ *Πελοποννησιακοῦ πολέμου*. Ὅτε δὲ τὸ 403 ἀνεκλήθη εἰς τὰς Ἀθήνας λέγεται ὅτι ἐδόλοφονήθη ὀλίγον μετὰ τοῦτο. Εἰς πολλὰ πράγματα ἀπετέλεσε τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ἡρόδοτον. Ὡς δηλ. παρ' ἐκείνῳ ἀναγγέλλεται τὸ μέγα φρόνημα τῶν Περσικῶν πολέμων, οὕτω παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ ἡ μεγάλη παιδεία τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· ὅπως ἐκεῖνος ὁμιλεῖ τὴν ἀπλὴν καὶ εὐληπτον γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, καὶ διεγείρει τὴν φαντασίαν τοῦ ἀναγνώστου, οὕτως ὁ Θουκυδίδης εἰς τὴν πεφυκνωμένην καὶ δυσχερῆ εἰς τὰς ἐννοίας γλῶσσαν καὶ τὸ στρυφνὸν ὕψος ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ μορφωμένον μέρος τοῦ ἔθνους, καὶ ἀσχολεῖ πρὸ πάντων τὸν διαλογιζόμενον νοῦν καὶ τὸ παρατηρητικὸν τῆς διανοίας· καὶ καθὼς ἐκεῖνος ῥέει ἐν τῇ ἀφήγησει μετ' ἐπικῆς ἡσυχίας καὶ πλατυρρημοσύνης, οὕτως ἐμφανίζονται παρὰ τούτῳ τὰ πάντα ἐν δραματικῇ ζωηρότητι. Πᾶν εὐχαρὶ πάρεργον ἢ περίεργον ἐξαφανίζεται· εἰς πάντα λαὸν καὶ πᾶσαν πόλιν προσεσχεδιάσθη εὐαρμοστος

καὶ μετ' ἐντάσεως τὸ μέρος αὐτοῦ εἰς τὴν μεγάλην τραγωδίαν τοῦ εἰκοσιεπταετοῦς ἐμφυλίου καὶ ἐπαναστατικοῦ πολέμου· πέραν αὐτοῦ οὐδεὶς δύναται νὰ ἐξέλθῃ. Ἡ δὲ σπουδὴ νὰ ἐνώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν πλείστας ἀπόψεις εἰς μίαν μόνον ἐστίαν, ἵνα μὴ ἐξασθενῇ διὰ τῆς διασπάσεως τὴν ἐν γένει ἐντύπωσιν, εἶνε ἡ αἰτία τῆς πεπυκνωμένης καὶ σκοτεινῆς συντομίας, ἐν ᾗ δύναται τις νὰ διῶδῃ μόνον τὸν ἀγῶνα τῆς ἰσχυρᾶς τῶν ἰδεῶν ἀφθονίας πρὸς τὴν ὀλίγον εἰσέτι διαμορφωμένην γλῶσσαν. Ἐν τούτοις κατὰ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀφηγήσεως δεικνύει ἡ γλῶσσα αὐτοῦ τὴν μεγίστην ἐν τῇ ἐπαλλαγῇ ποικιλίαν· ἀπὸ τῆς εὐαρέστου ἀπλότητος τοῦ διηγηματικοῦ ὕφους ὑφούται εἰς τὴν τολμηροτάτην τῶν περιόδων ῥητορικὴν διασκευὴν καὶ πλήρη δράσεως ποιητικὴν δύναμιν. Εἰς δὲ τὴν ζωγραφίαν τῶν χαρακτήρων ἐπιδεικνύει βαθυτάτην τῶν ἀνθρώπων γνῶσιν, καὶ εἰς τὰς παρεμβληθείσας διηγησιακάς, τῶν ὁποίων ἡ κατανόησις ἔνεκα τῶν λεπτῶν ἀναφορῶν καὶ συναρτήσεων εἶνε πολλάκις δυσχερὴς, σχεδιογραφεῖ πιστὴν εἰκόνα τῶν φρονημάτων, τάσεων καὶ παρορμώντων αἰτίων τῶν προσώπων, κομμάτων καὶ πόλεων. Καίτοι δ' ὧν ἀριστοκρατικὸς τὴν γέννησιν καὶ τὸ φρόνημα, μέτρον ὅμως τῆς κρίσεως αὐτοῦ ἔχει μόνον τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Ὁ Θουκυδίδης ὅστις ἐθεώρησε τὴν ἱστορίαν ὡς ἀνὴρ πολιτικός, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὴν πολιτικὸν παντάπασιν προορισμόν, οὐδεμίαν παρέχει ἐπικὴν τῶν συμβάντων ἀποψιν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον κριτικὴν. «Βλέπει μόνον ἐνεργούσας τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις, καὶ θέλει νὰ συναγάγῃ πρακτικὰ πορίσματα δι' ὁμοίας τῶν πολιτικῶν περιστάσεις ἐκ τῶν συμβάντων, καθόσον ταῦτα παρασκευάζονται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δὲ φύσις τῆς ὑποθέσεως, ἥτοι ὁ πόλεμος, ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς ἔκθεσιν (κατὰ θέρη καὶ χειμῶνας) ὁμοίαν εἰς τὰ ἐν γένει πρὸς τὴν χρονολογικὴν· καὶ ἡ ἐνότης, ἣν κατενόησεν ὁ ὀξυδερκής πολιτικός εἰς τὸ πολυειδὲς τῶν συμβεβηκότων, ἐπενοήθη μὲν μετ' ἐλευθερίας καὶ ἐπομένως κατὰ τρόπον ἰδεώδη, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶνε ἰδέα πολιτικὴ, ἐλλεῖπει εἰς αὐτὴν ὁ ποιητικὸς χρωματισμὸς καὶ ἡ ἐπικὴ διαμόρφωσις. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ ποίησις τοῦ Θουκυδίδου δεικνύεται ὅχι τόσον εἰς τὴν διασκευὴν τοῦ ὅλου ἔργου, ὅσον εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν καθ' ἕκαστα.» Ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου τελειώνει τὸ 21^{ον} ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ

πολέμου. Ἦνεν δὲ πρότυπον καὶ ἀριστούργημα ἱστορίας πραγμα-
τικῆς καὶ ἀμερολήπτου, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀναμειγνύεται διάλογος
τοῦ ἱστοροῦντος ἢ ψυχῆ.

Ὁ ἐξακολουθήσας τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ Ξενοφῶν (446-356) ἐξέ-
χει μὲν κατὰ τὴν σαφήνειαν, εὐχέρειαν καὶ ὡραιότητα τοῦ ὅφους,
ἅμα δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐν τῇ διατάξει ἁρμονίαν, ἀλλ' ὑπολείπεται
πολὺ τοῦ Θουκυδίδου κατὰ τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν ἱστορικὴν
πίστιν. Καίτοι δ' ὢν Ἀθηναῖος, σέβεται ὅμως καὶ ἐγκωμιάζει ὁ
Ξενοφῶν τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ πρὸ πάντων τὸν βασιλέα αὐτῶν
Ἀγσιλάον, τὸν ὁποῖον συνώδευσε εἰς τὴν ἐναντίον τῶν Περσῶν
ἐκστρατείαν, καὶ τοῦ ὁποῖου περιέγραψε προσέτι τὸν βίον. Διὰ τὰ
Ἑλληνικά αὐτοῦ συνεγράφησαν μετὰ μεροληψίας ἐν γνώσει, καὶ
οἱ μεγάλοι μάλιστα Θηβαῖοι, *Πελοπίδας* καὶ *Ἐπαμεινώνδας*, ἐπε-
σκιάσθησαν παντελῶς. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ τελειώνει μὲ τὴν μάχην
τῆς Μαντινείας (362). Ὁ Ξενοφῶν συνέγραψε προσέτι καὶ τὴν *Κύ-
ρου Παιδείαν* (*ἱστορίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ πρεσβυτέρου Κύ-
ρου*), εἶδος πολιτικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ μυθιστορήματος, ἐν ᾧ παρι-
σταῖ τὸν ἰδρυτὴν τοῦ Περσικοῦ κράτους ὡς τὸ ἰδεώδες βασιλέως
παιδευθέντος κατὰ τὰς Σωκρατικὰς ἰδέας, καὶ ἀντιπαρὰβάλλει τὰ
πλεονεκτήματα μοναρχίας σοφῶς διοικουμένης, ἐν ᾗ ἐπικρατοῦσι
τάξις καὶ ἡσυχία, καὶ οἱ ὑπῆκοι διάγουσι βίον τερπνόν, πρὸς τὴν
θελλώδη δημοκρατίαν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Περιέχον ἀλήθειαν
καὶ ποίησιν σαλεύεται τὸ βιβλίον ἐπὶ βάσεως ἐπισφαλούς. Ἐξο-
ρισθεὶς ἐκ τῶν Ἀθηνῶν διήγαγεν ὁ Ξενοφῶν τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς
ζωῆς αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ, κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τι ὑπὸ τῶν Σπαρ-
τιατῶν εἰς αὐτὸν χαρισθὲν ἀγροτικὸν κτῆμα, ὕστερον δέ, ἀπὸ τῆς
ἐν Δεύκτροις μάχης, μετέβη εἰς τὴν Κόρινθον, ὅπου ἀπέθανε πλῆ-
ρης ἡμερῶν.—Ἐκ τῆς *ἱστορίας τῆς Περσίας*, ἣν συνέγραψεν ὁ ἐν
τῇ Περσικῇ αὐτῇ διατρίβῳ Ἕλλην ἱατρός *Κτησίας* (π. 400) ὁ
Κνίδιος, σύγχρονος τοῦ Ξενοφῶντος, ἀποσπάσματα μόνον καὶ ἐπιτο-
μὰς ἔχομεν ὥσαύτως δὲ καὶ ἐκ τοῦ Συρακουσίου *Φιλίστου* (433—
356), ὅστις εἰς τὴν *ἱστορίαν τῆς Σικελίας* ἔλαβεν ὡς παρά-
δειγμα τὸν Θουκυδίδην καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔργον αὐτοῦ, φέρον ῥη-
τορικὸν ἅμα καὶ πολιτικὸν χρωματισμόν, παρέσχεν εἰς τὴν πρὸς Αὐ-
σμὰς Ἑλληνικὴν χώραν σλαμπράν καὶ σχεδὸν μυθιστορικὴν ὄψιν.

1. Ξενοφών. Καθώς ὁ Θεουκυδίδης ἐξέχει κατὰ τὴν πρὸς τὸ ὑψηλὸν τὰ-
 ειν αὐτοῦ, οὕτως τὸ μάλιστα χαρακτηρίζον τὸ Ξενοφόντειον πνεῦμα εἶνε
 ἀρμονία ἐν πᾶσιν. Ὁ Ξενοφὼν δὲν εἶνε ἐκ τῶν φύσεων ἐκείνων, αἵτινες γίνονται,
 ἀξιοπαρήγοι διὰ τὴν ἀσυνήθη ἔκτασιν αὐτῶν, καὶ τὸ ἀπεριόριστον τῶν πά-
 σεων καὶ σπουδῶν, ἡνωμένων μετὰ μεγέθους νοδὸς ἄνευ ὁρίων· ἀλλὰ τὸ ἰδιόζων εἰς
 αὐτὸν εἶνε τὸ μέτρον. Τοῦτο δεικνύεται ἐν τῇ τρώφῃ τοῦ βίου αὐτοῦ διὰ τῆς
 διαίτης ἐκείνης, ἣ τῆς ἐπιμελοῦς ἐκείνης ἐπαγρυπνήσεως ἐπὶ τῆς ὀρθῆς σχέσεως
 μεταξὺ σώματος καὶ πνεύματος, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ ἴδιος, καὶ τῆς ὁποίας
 καρπὸς εἶνε ἡ ἐπικρατοῦσα ὑγεία τοῦ τε ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ἀνθρώπου.
 Ἡ φρόνησις δ' αὕτη ἔχει αὐτὸν πρὸς τὸν σκοπὸν πάσης αὐτοῦ τῆς προσπάθειας,
 τὴν ἡραίαν τοῦ ἀνθρώπου τελειότητα (καλοκάγαθίαν) ἃν καὶ ἀπῆγγε πάλιν αὐτὸν
 ἀπὸ ταύτης ἢ ἀπὸ τῶν τοιούτων φύσεων ἀχώριστος νηφαλιότης καὶ ἰσχύς τοῦ
 πνεύματος. Αἱ δὲ τελευταῖαι αὗται ἡλλείψεις ἐμφανίζονται πολλάκις ὡς ὑπὸ ξένων
 ἐπιδράσεων προερχομένη, καὶ εἰς πολὺ στενὸν κύκλον στρεφόμενη κρίσις, καὶ
 προσεῖτε ὡς περιορισμένη θεωρία τοῦ κόσμου. — Ἡ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δὲ τοῦτο
 μέτρον πορεία καὶ ἡ νηφαλιότης ἐνεποιήσαν εἰς αὐτὸν συνάμα μεγάλην κλίσιν
 πρὸς τὸν τρόπον τὸν Σπαρτιατῶν, καὶ προσετέθη ἀρμένως εἰς τὸν Ἀθηναίων,
 ὅστις ἐν τῇ βίῃ αὐτοῦ παρέστησαν εἰκόνα τῶν αὐστηρῶν ἥδων τῶν Δωριέων. Πλεον-
 νεκτικὰ τῆς Ξενοφοντείου ἱστοριογραφίας φημίζονται ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι·
 1) Μεγάλη φυσικότης, ἀπλότης καὶ ἀφέλεια εἰς τε τὰς δοξασίας καὶ τὴν ἀφή-
 γησιν. Ἰδιότητες, αἵτινες ἐνισχυθήσαν περισσότερο ὑπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σω-
 κράτους· 2) Χάρις καὶ ἀκαλλώπιστος γλυκύτης τοῦ ὄρους καὶ τῆς γλώσσης (Ἀ-
 ττικὴ μέλισσα)· 3) Παιδικὴ εὐεθεσία, εὐρίσκουσα ἀπανταχοῦ τελευταίαν αἰτίαν
 τῶν συμβάντων τὴν ἰσχυρὴν τῆς θεότητος εἰς τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων.

2. Κτησίαις. Ἐπειδὴ ὁ Κτησίαις, ὡς ἱατρὸς τοῦ βασιλέως Ἀρτα-
 ξέρξου, πλησίον τοῦ ὁποίου εὐρέθη καὶ εἰς τὴν ἐν Κουναξοῖς μάχην (§ 52),
 ἠντλησέν ἐκ πηγῶν Ἀνατολικῶν, αἵτινες ἦσαν ἀπράσιτοι εἰς τοὺς Ἕλληνας ἱστο-
 ρικούς, διὰ τοῦτο ἡ διήγησις αὐτοῦ ἀπέκλινεν εἰς πολλὰ πράγματα ἐκ τῆς ἀνη-
 γήσεως τῶν ἄλλων· καὶ ἐπειδὴ στερούμενος φιλοπατρίας, παρέστησε τὰ πράγματα
 τοσοῦτον ὑπὲρ τῶν Περσῶν, ὅσον ὁ Ἡρόδοτος ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἐπέσυρε πρὸς
 αὐτὸν τὴν καταφρόνησιν τῶν ὁμογενῶν του καὶ τὸ θυμὸς τοῦ ψεύστου καὶ με-
 ροληπτικοῦ Τὸ ἐξ 23 βιβλίων συγκείμενον ἔργον αὐτοῦ ἐπραγματεύετο τὴν ἱστο-
 ρίαν τοῦ Ἀσσυριακοῦ, Μηδικοῦ καὶ Περσικοῦ βασιλείου, μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς
 αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα, ἐν ἔτει 399. Κύριος δὲ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐλέγξῃ καὶ
 ἀποκαλύψῃ τὰς πολλὰς πλάντας καὶ προλήψεις, ἃς εἶχον οἱ Ἕλληνες περὶ τῆς
 Περσίας, τοῦτο μὲν ἐξ ἀγνοίας, τοῦτο δὲ ἐξ ἔθνικῆς ματαιότητος. — Ἐτι μᾶλλον
 τῆς Περσικῆς ἱστορίας γέμον ἀμφιβόλων εἰδήσεων καὶ μύθων ἦτον ἄλλο μικρό-
 τερον σύγγραμμα τοῦ Κτησίου περὶ Ἰνδικῆς, ἐκ τοῦ ὁποίου ὀλίγα μόνον ἀπο-
 σπάσματα περιεσώθησαν.

3. Φίλιστος δὲ Συρακούσιος, γεννηθεὶς περὶ τὸ ἔτος 433, εἶχε σχίσιν
 μὲ τὸν πρεσβύτερον καὶ νεώτερον Διονύσιον. Τὸν πρεσβύτερον ὑπεστήριξε βουλῇ
 τε καὶ ἔργῳ εἰς τὴν πρὸς τὴν μοναρχίαν τῶν Συρακούσιων ἔφεσιν αὐτοῦ, συνέ-
 δραμε δὲ προσεῖτε αὐτὸν ἀνδρείως καὶ ἀγαθὸν ἐμονάρχησε. Καὶ ἐξώρισε μὲν αὐτὸν
 ἐπὶ τινα χρόνον δυσπιστήσας ὁ τύραννος· ἀλλ' ἀναβάντος εἰς τὸν θρόνον τοῦ νεω-
 τέρου Διονυσίου, ἐπίστρεψε πάλιν, καὶ ἀπέκτησε μεγάλῃ ἰσχυρὴν κολακεύων αὐτόν.

καὶ χαρίζομενος εἰς τὸν δεσποτικὸν αὐτοῦ τρόπον τοῦ κυβερνᾶν. Ἀντεπολιτεύθη δὲ τὸν εὐγενῆ Δίωνα καὶ τὸν φίλον αὐτοῦ Πλάτωνα παντὶ σθένει, καὶ ἐνήργησε τὴν φυγᾶν τοῦ πρώτου καὶ τὴν ἐξορίαν τοῦ τελευταίου. Ἀλλ' ὅταν ἐπέστρεψε τὸ 358 ὁ Δίων, καὶ ἐξεπώρησε τὰς Συρακούσας, ἀφονεύθη ὁ Φίλιππος, ἀδελφεὸν αὐτοῦ ἰδιοχείρως ἢ αἰχμαλωτισθεὶς. Τὸ ἔργον αὐτοῦ διηγεῖτο εἰς δύο μέρη· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ ἐξορίᾳ γεγραμμένον περιελάμβανε τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τῆς Σικελίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐκπολιορκήσεως τοῦ Ἀκράγαντος (409) εἰς 7 βιβλία· τὸ δὲ δεύτερον τὴν ἱστορίαν τῶν δύο Διονυσίων εἰς βιβλία 6. Ὁ Φίλιππος λέγεται μὲν μιμητὴς τοῦ Θουκυδίδου, φαίνεται ὅμως ὅτι ἔλιβε μᾶλλον ὡς παρδείγμα τὸ πυκνὸν καὶ ὁμοιόμορφον εἰς τὰ καθόλου ἢ τὴν ἀφρονίαν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, καὶ τὸν λαμπρὸν τοῦ διηγέσθαι τρόπον εἰς τὰ καθέκαστα. Ὁ Κικέρων καλεῖ αὐτὸν πνεῦμα λαμπρὸν, πλούσιον εἰς ἔννοιαν, ἐξύνουν, σύντομον, Θουκυδίδην, ἐν μικρογραφίᾳ. — Περὶ τοῦ συμπόλιου αὐτοῦ Τιμολέωνος § 113 Σημείωσιν.

5. Ἡ κατὰ βαςίς τῶν μυρίων (406).

§ 52. Τὸ λαμπρότατον ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Ξενοφῶντος εἶνε ἡ ἀνάβασις, ἥτοι ἡ ἐξιστόρησις τῆς ἐκστρατείας τοῦ νεωτέρου Κύρου πρὸς τὴν Περσίαν, καὶ τῆς καθόδου τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ τοῦ Ξενοφῶντος. Μετὰ τοὺς πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολέμους τὸ Περσικὸν κράτος ἐγίνετο καθ' ἑκάστην ἀσθενέστερον. Ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Βακτρίαν, Αἴγυπτον καὶ ἄλλας ἐπαρχίας, ὅπου διώκουν ἀπεριορίστως οἱ Σατράπαι· μηχανορραφαί τῶν γυναικῶν τῆς αὐλῆς καὶ ἀνδραρίων εὐτελεῶν, ἅτινα ἐπραττον μυσαρῶτατα ἀνοσιουργήματα, καὶ παρεδίδοντο εἰς πᾶσαν ἡδονὴν καὶ ἀκολασίαν· ἀδιάκοποι περὶ θρόνου ἐριδές, καθ' ἃς τὸ στέμμα περιήρχετο συνήθως εἰς τὸν νικητὴν ὡς λεία, καὶ πλήρεις βασάνων θανατώσεις κατελάμβανον τοὺς νικηθέντας, ἀποτελοῦσι τὴν ὑπόθεσιν τῆς Περσικῆς ἱστορίας, ἀπὸ τῆς δολοφονήσεως τοῦ Ξέρξου ὑπὸ τοῦ Ὑρκανοῦ Ἀρταβάνου (ἐν ἔτει 465) μέχρι τοῦ θανάτου Δαρείου τοῦ Νόθου (405). Ὑπὸ τὰς περιστάσεις δὲ ταύτας Κύρος ὁ νεώτερος, Σατράπης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ δευτέρου υἱὸς τοῦ βασιλέως Δαρείου, συνέλαβε τὸ σχέδιον, νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν ἀπὸ τὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἀρταξέρξην τὸν Β', τὸν ἐπικαλούμενον *Μνήμονα*. Συνήθροισε λοιπὸν στρατεύμα μισθωτῶν λόγου ἄξιον, τοῦ ὁποίου τὸ ἄνθος ἀπετέλουν Σπαρτιάται καὶ ἄλλοι μισθοφόροι, καὶ ἐξεστράτευσεν μετὰ τούτων πρὸς τὴν Περσίαν. Εἰς δὲ τὴν περὶ τὴν τῶν Κουράξων, μιλίαν τινα

μακράν τῆς Βαβυλώνος, συνεκροτήθη μάχη, καθ' ἣν ἐνίκησαν μὲν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' ὁ Κύρος ἔπесεν ἀγωνιζόμενος. Ὁ δ' Ἀρταξέρξης διέταξε νὰ ἀποκόψωσι τὴν κεφαλὴν καὶ δεξιὰν χεῖρα τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ἀντήμειψε τοὺς φονεῖς, καὶ οἰκαιοποιήθη ὁ ἴδιος τὴν τιμὴν τῆς αἱματηρᾶς ταύτης ἐκδικήσεως. Νῦν δ' ἐπρότειναν εἰς τοὺς Ἕλληνας οἱ Πέρσαι νὰ παραδοθῶσιν, καὶ ὅτε οὗτοι ἡρνήθησαν, προσεκάλεσαν εἰς συνομιλίαν τὸν ἀρχηγὸν Κλέαρχον, ἄνδρα ἐμπειροπόλεμον, τρόπων τραχέων, ἀγωγῆς αὐστηρᾶς καὶ ψυχῆς φιλαρπάγου, καὶ τοὺς ἐπιλοίπους ἀξιωματικούς, καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς προδοτικῶς, νομίζοντες ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤθελον κατισχύσει τῶν ἐστερημένων ὀδηγῶν στρατευμάτων. Ἀλλὰ τότε ἔγεινεν ἀρχηγὸς τοῦ ἐν ἀμυχανία στρατοῦ Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις εἶχεν προστεθῆ εἰς τὴν στρατιάν ὡς ἐθελοντής, καὶ ὠδήγησεν αὐτὸν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Σπαρτιάτου Χειρισόφου, μετ' ἀπιστεῦτους δυσκολίας διὰ τῆς Ἀρμενίας πρὸς τὸν Εὐξείνιον Πόντον, καὶ ἐκείθεν πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ἀπειροὶ ὄντες τῆς χώρας καὶ τῆς γλώσσης, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ εὗρωσιν ὀδηγὸν ἀσφαλῆ, ἠναγκάζοντο νὰ ἀναβαίνωσιν ὄρη ἄβατα, νὰ διαβαίνωσι ποταμούς ὀρητικούς, καὶ νὰ διέρχωνται χώρας ἀφιλοξένους καὶ σκεπασμένας ὑπὸ παχείας χιόνος, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ προσβαλλόμενοι ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων. Ὅτε δὲ κατὰ πρῶτον εἶδον ἀπὸ τίνος ὑψώματος τὴν θάλασσαν, ἐξέβαλον μεγάλην κραυγὴν χαρᾶς, καὶ ἐχαιρέτισαν αὐτὴν ὡς τέλος τῶν ἀδιηγῶν αὐτῶν δεινῶν καὶ μόχθων. Ἡ ἐπάνοδος αὕτη ἐκ χώρας ἀπεχούσης πλείονα τῶν 400 Γερμανικῶν μιλίων δεικνύει οὐδὲν ἥττον ἢ οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, ὅποσον ὑπερέχει ἡ παιδεία, τὸ πνεῦμα, ἡ φιλοτιμία καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας πλήθους διευθυνομένου μηχανικῶς, χαμερποῦς φρονήματος καὶ ψυχῆς δουλοφροσύνης.

Τὸν Εὐξείνιον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρταξέρξης ὁ Α', ὁ Μακρόχειρ, τοῦ ὁποίου ἡ τεσσαρακονταετὴς κυβέρνησις (465—425) ὑπῆρξε πλήρης παντοειδῶν ἀτυχημάτων. Ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ, ἐπῆλθον διαδοχαί τινες τοῦ θρόνου, συνοδευθεῖσαι ὑπὸ ἀδελφοκτονιῶν, προδοσιῶν καὶ ὁμοσιῶν, ἄχρις οὗ Δαρειῶς ὁ Β', ὁ Νόθος, ἔγεινε κύριος τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ διὰ πανουργίας, διέταξε νὰ πνίξωσιν αὐτὸν εἰς σωρὸν τέφρας, καὶ ἔπειτα ἐπὶ 20 περίπου ἔτη (423—404) διεξήγαγεν ἐν φιληδονίᾳ καὶ τρυφῇ τὴν ὑπὸ ἐπαναστάσεων καὶ γυναικείων ῥαδιουργιῶν συνταρασσομένην κυβέρνησιν αὐτοῦ. Ἀρταξέρξης δὲ ὁ Β', ὁ Μνέμων, ἐκυβέρνησεν ἀπὸ τοῦ 404—380.

* Ὁ Ξενοφῶν περιγράφει ὡς ἐξῆς τὴν χαρὰν τοῦ στρατοῦ ἐν τῇ θῆα τῆς Μαύρης Θαλάσσης ('Ανάβασις 4, 7, 21). «Καὶ ἀφικνοῦνται ἐπὶ τὸ ὄρος τῇ πέμπτῃ ἡμέρᾳ ὄνομα δὲ τῷ ὄρει ἦν Θήχης» ἐπειδὴ δὲ οἱ πρῶτοι ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ ὄρους καὶ κατεῖδον τὴν θάλατταν, κραυγὴ πολλὴ ἐγένετο. Ἀκούσας δὲ ὁ Ξενοφῶν καὶ οἱ ὀπισθοφύλακες ᾤθησαν ἔμπροσθεν ἄλλους ἐπιτίθεσθαι πολεμίους· εἶποντο γὰρ καὶ ὀπισθεν οἱ ἐκ τῆς καιομένης χώρας, καὶ αὐτῶν οἱ ὀπισθοφύλακες ἀπέκτεινάν τε τινας καὶ ἐξώγησαν ἐνέδραν ποιησάμενοι, καὶ γέβρα ἔλαβον δασειῶν βοῶν ὠμοβοεῖα ἀμφὶ τὰ εἰκοσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βοή πλείων τε ἐγίνετο καὶ ἐγγύτερον καὶ οἱ αἰε ἐπιόντες ἔθεον δρόμῳ ἐπὶ τοὺς αἰε βοῶντας καὶ πολλῶ μειζῶν ἐγίνετο ἡ βοή, ὅσῳ δὴ πλείους ἐγίνοντο, ἐδόκει δὴ μειζόν τι εἶναι τῷ Ξενοφῶντι. Καὶ ἀναβὰς ἐφ' ἵππον καὶ Ἀύκιον καὶ τοὺς ἱππέας ἀναλαβὼν παρεβοήθει· καὶ τάχα δὴ ἀκούουσι βοῶντων τῶν στρατιωτῶν, θάλαττα, θάλαττα, καὶ παρεγγυώντων. Ἐνθα δὴ ἔθεον ἅπαντες καὶ οἱ ὀπισθοφύλακες, καὶ τὰ ὑποζύγια ἠλαύνετο καὶ οἱ ἵπποι. Ἐπεὶ δὲ ἀφίκοντο πάντες ἐπὶ τὸ ἄκρον, ἐνταῦθα δὴ περιέβαλλον ἀλλήλους καὶ στρατηγούς καὶ λοχαγούς δακρύοντες. Καὶ ἐξαπίνης ὅτου δὴ παρεγγυήσαντος οἱ στρατιῶται φέρουσι λίθους καὶ παιοῦσι κολωνὸν μέγαν. Ἐνταῦθα ἀνέτιθεσαν δερμάτων πλῆθος ὠμοβοεῖων καὶ βακτηρίας καὶ τὰ αἰχμάλωτα γέβρα, καὶ ὁ ἡγεμὼν αὐτός τε κατέτεμνε τὰ γέβρα καὶ τοῖς ἄλλοις διεκλεύετο. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν ὑπηρετήσαν οἱ περισωθέντες ἄνδρες ὡς μισθωτοὶ τὸν Θράκα βασιλέα Σεύθην, μέχρις οὗ, μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς μηνὸς πλήρους δόξης καὶ νικῶν, προσεκληθήσαν εἰς τὸν Σπαρτιατικὸν στρατὸν, ὅστις εἶχεν ἐκστρατεύσει κατὰ τῶν Περσῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

§ 53. Ὁ Κορινθιακὸς πόλεμος καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα. Παροργισθέντες οἱ Πέρσαι, διότι οἱ Ἕλληνες ἐβοήθησαν τὸν Κύρον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ, ἐβουλεύοντο ἤδη ἐκδικήσιν. Τισσαφέρνης λοιπόν, ὁ ἀντίπαλος καὶ διάδοχος τοῦ Κύρου ἐν τῇ Σατραπείᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐζήτηε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ ὑποτάξῃ πάλιν τὰς ἐν τῇ παραλίᾳ Ἰωνικὰς πόλεις, αἵτινες ἦσαν τότε φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Αὗται δ' ἐστράφησαν πρὸς τὴν Σπάρτην ζητοῦσαι βοήθειαν· καὶ μετὰ τοῦτο ἐξεπέμφθη συμ-

μαχικός στρατός τῶν Πελοποννησίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν στρατηγοῦ Σπαρτιάτου. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἦσαν ἀσήμενοι αἱ ἐπιτυχίαι· ἀλλὰ τὰ πράγματα ἔλαβον ταχέως ἄλλην τροπὴν, ὅτε, συνεργούντος τοῦ Λυσάνδρου, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς κατὰ τῶν Περσῶν στρατείας ὁ σκληραγωγημένος καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Σπαρτιατικὴν ἀρετὴν, τὴν αὐστηρότητα τῶν ἡθῶν καὶ ἀπλότητα μεγάλῃν ἔχων ἀγάπην Ἀγησίλαος (398—361), ὁ πολὺ θαυμασθεὶς καὶ ἐπαινεθεὶς παρὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ξενοφῶντος. Ἀλλ' ὁ Λυσάνδρος, ὅστις εἶχεν ἐλπίσιν, ὅτι ἤθελε δυνηθῆναι νὰ διευθύνῃ κατὰ τὰς ἐρέξεις αὐτοῦ τὸν Ἀγησίλαον, εἶδε μετ' ὀλίγον ἐξηπατημένον ἑαυτὸν εἰς τὰς προσδοκίας του· περιφρονούμενος δ' ἀναξίως ὑπὸ τοῦ ζηλοτυποῦντος τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ βασιλέως, ἀνεχώρησε πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, μελετῶν ἐκδίκησιν, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Σπάρτην. Ἐν τούτοις ὁ Ἀγησίλαος, νικήσας τὸ 396 εἰς τὴν παρὰ τὰς Σάρδεϊς μάχην τὸν Τισσαφέρνην (ὅστις ἀνεκλήθη ἕνεκα τῆς ἡττῆς ταύτης, καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας), διήλase τὴν Βιθυνίαν καὶ Φρυγίαν ἀρπάζων καὶ ἐρημίων, καὶ διανοεῖτο νὰ φέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ Περσικοῦ βασιλείου. Ὀνειροπόλου δὲ ἤδη οἱ Σπαρτιάται μεγάλας κατακτήσεις εἰς χώρας μακρυνάς, ὅτε ὁ νέος σατράπης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατάρθρωσε νὰ παρασκευάσῃ πλησιεστέρους ἐχθροὺς εἰς τὴν μητρικὴν χώραν διὰ δωροδοκίας καὶ ἀπάτης. Οἱ Βοιωτοὶ δηλ., Κορινθιοὶ καὶ Ἀργεῖοι, φθονοῦντες τὴν αὐξανομένην δύναμιν τῆς Σπάρτης, καὶ δυσανασχετοῦντες διὰ τὴν πολυειδῆ αὐτῆς περιφιλαντίαν καὶ ἀλαζονείαν, συνηνώθησαν διὰ τοῦ Περσικοῦ χρυσοῦ εὐκόλως εἰς συμμαχίαν κατὰ τῆς ἡγεμονευούσης πόλεως. Μετ' ὀλίγον δὲ προστετέθησαν εἰς αὐτοὺς καὶ αἱ καταβεβλημένοι Ἀθηναῖοι. Ἐρὶς δὲ τις περὶ συνόρων μεταξὺ Λοκρίδος καὶ Φωκίδος, καθ' ἣν οἱ μὲν Θεβαῖοι ἔλαβον τὸ μέρος τῆς πρώτης, οἱ δὲ Σπαρτιάται τῆς τελευταίας, ἔφερον εἰς ἔκρηξιν τὸν πόλεμον. Καὶ ἐξεστράτευσεν μὲν ταχέως ὁ Λυσάνδρος εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπως ἀποτρέψῃ, ὀρμήσας μετὰ σπουδῆς, τὸν ἐπαπειλοῦντα κίνδυνον, καὶ ἐκδικηθῇ ἔπειτα τὸν ἀχάριστον Ἀγησίλαον· ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ ἐφρονέθη κατὰ τὴν ἐν Ἀλιάρτῳ πρὸς τοὺς συμμαχοῦντας Θεβαίους καὶ Ἀθηναίους μάχην (395). Νῦν δ' ὁ Ἀγησίλαος ἠναγκάσθη νὰ

καταλίπη τὸν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ νικητῆριον αὐτοῦ δρόμον, καὶ νὰ σπεύσῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Καὶ ἐνίκησε μὲν εἰς τὴν ἐν *Κορωνείᾳ μάχην* (394)· ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν καὶ ἡ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Φοινικικοῦ στόλου, ναυαρχοῦντος τοῦ εἰς τὴν Περσικὴν ὑπηρεσίαν διατελοῦντος Ἀθηναίου στρατηγοῦ Κόνωνος, κατορθωθείσα ἐν *Κνίδῳ* κατὰ θάλασσαν *νίκη*, ἥτις ἐξηφάνισε τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης, καὶ καθ' ἣν ἐτελεύτησε τὸν βίον ὁ Λακεδαιμόνιος ναύαρχος *Πείσανδρος*, ταῦτα πάντα ἐξησθένισαν τὴν ὑπερέραν τῆς Σπάρτης δύναμιν. Ὁ δὲ Κόνων ἀπέδωκε πάλιν τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τὰς νήσους Χίον, Λέσβον, Σάμον κ. ἄλ. τόπους, ἀπεδίωξε τοὺς Σπαρτιατικοὺς ἄρμους καὶ δεκάρχας (§ 46), καὶ βοηθούμενος ἔπειτα ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἀνφοκοδόμησε τὴν *περίβολον* τοῦ ἄστεος καὶ τὰ μακρὰ *τείχη*, ὡχύρωσε τοὺς *λιμένας* τῶν Ἀθηνῶν καὶ κατεσκεύασε νέα πλοῖα. Συγχρόνως δὲ ὁ Θρασύβουλος ἐποίει λαμπρὰς κατακτήσεις εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, μέχρις οὗ ἐπιβαλὼν σκληροὺς φόρους, καὶ θελήσας νὰ εἰσπράξῃ αὐτοὺς, ἐσφάγη ἐν Παιμφυλίᾳ (389). Οὐδὲν ἥττον ὁ νέος ἥρως τῶν Ἀθηνῶν *Χαβρίας* ἔσωσε τὴν ἀνανεωθείσαν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Νῦν δ' ὁ πόλεμος μετεφέρθη εἰς τὸν Ἰσθμὸν πλησίον τῆς Σικυῶνος καὶ Κορίνθου, ὁπόθεν καὶ ὠνομάσθη *Κορινθιακός*. Καὶ ἐπὶ μακρόν μὲν ἡγωνίζοντο ἑνταῦθα, χωρὶς νὰ συμβῇ καμμία πολεμικὴ πρᾶξις λόγου ἄξια. Ὅστις ὑπερέβαινε τὸν ἄλλον κατὰ τὴν πανουργίαν καὶ τὸ παράτολμον θάρρος ἐθεωρεῖτο ἀνώτερος· ἐκ παρατάξεως μάχαι ἔλλειπον, καὶ ἐπέστρεψαν ὀπίσω εἰς τὸν πόλεμον τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Πᾶν ἐθνικὸν δίκαιον κατεπατήθη, οὐδὲν ἄσυλον τοῦ ναοῦ καὶ τῆς θεοσκείας ἦτο σεβαστόν. Ἐν τούτοις δὲ ὁ εὐφυὲς στρατηγὸς *Ιφικράτης* ὁ Ἀθηναῖος ἐπενόησε νέαν πολεμικὴν τέχνην (τακτικὴν), μεταχειριζόμενος ἐλαφρῶς ὠπλισμένα μισθοφορικὰ στρατεύματα (πέλτας) μὲ μικρὰς ἀσπίδας (πέλτας) καὶ ξίφη, ἐξώπλισε δὲ καὶ διωγάνωσε σκοπιμώτερον τὸν στρατὸν τῶν ὀπλιτῶν. Ἐπιπετῶν δὲ κατὰ τινος ἐν ὑποχωρήσει καταληφθέντος Σπαρτιατικοῦ τάγματος (μόρας), ἐξηφάνισεν αὐτό, καὶ τότε ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἀπειλητικὴν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας τροπὴν. Διὸ ἔστρεψαν οὗτοι τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν Περσίαν, μᾶλλον ὅπως διακτηρήσωσι τὴν ἡγεμο-

νίαν αὐτῶν, ἢ ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐπεμψαν δὲ πρὸς τὴν Ἀσίαν τὸν πανοῦργον (ἀνήκοντα εἰς τὴν φιλήδονον καὶ τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατικῶν ἡθῶν μὴ φροντίζουσαν μερίδα τοῦ Λυσάνδρου) Ἀνταλκίδα, ἄνδρα ἄνευ αἰσθήματος πρὸς τὴν τιμὴν τῆς Σπάρτης καὶ τὴν διάσωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τῶν βαρβάρων, ὅπως ἐνεργήσῃ χάριν τῆς πατρίδος αὐτοῦ τὴν μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως συμφιλίωσιν, καὶ ἐπομένως τὴν ἐξακολούθησιν τῆς Σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας. Οὕτω λοιπὸν συνωμολογήθη ἡ ἐπονειδιστος Ἀνταλκίδειος εἰρήνη (387), καθ' ἣν αἱ μὲν ἐν τῇ Ἀσιατικῇ ἡπείρῳ Ἑλληνικαὶ πόλεις μετὰ τῆς νήσου Κύπρου ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Πέρσας, πᾶσαι δὲ αἱ ἐπίλοιποι πολιτεῖαι τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅλαι αἱ νῆσοι (ἐκτὸς τῆς Λήμνου, Ἰμβρου καὶ Σκύρου, αἵτινες ἔμελλον νὰ παραμείνωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους), ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι. Ἡ ἄτιμος δ' αὕτη, καὶ παρὰ τοῦ ξένου βασιλέως ἀπαιτηθεῖσα εἰρήνη, ἐπακολούθημα τῆς γενικῆς ἀποναρκώσεως, ἐχώρισε διὰ παντός ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ κατέστρεψε τὴν ἐλευθερίαν τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Ἑλλάσσης Ἀσίας. Ἡ δὲ παρὰ τῆς Σπάρτης ἐνεργηθεῖσα διάλυσις πάσης Ἑλληνικῆς συμμαχίας, καὶ ἡ κατακερμάτισις τῶν μικρῶν δημοκρατιῶν, οὐδεμίαν ἔφερεν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀδυναμίαν καὶ ἀσθένειαν· καὶ ἡ ἀπὸ τοῦδε συχνοτέρα καθ' ἐκάστην ἐν τῷ πολέμῳ γινομένη χρῆσις τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων εἶχεν ἀποτέλεσμα ὅτι οἱ πολῖται ἀποσυνειθίζον ὁσημέραι πλείοτερον τὰ ὅπλα, καὶ ἐπετάχυναν οὕτω τὴν καταστροφὴν τῶν ἐλευθέρων αὐτῶν πολιτευμάτων. Ὁ δὲ πρὸς σύμμαχον τῶν Ἀθηναίων, ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου *Εὐαργρας*, ἔγεινε φόρου ὑποτελὲς εἰς τοὺς Πέρσας.

6. Ὁ Βοιωτικὸς πόλεμος (379—371).

* § 54 α. Διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔγεινεν ἡ Σπάρτη ἡ πρώτη δύναμις τῆς Ἑλλάδος· κατεχρήσθη ὅμως τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς πρὸς καταπίεσιν τῶν ἄλλων πόλεων, καὶ οὕτως εἴλκυσε μετ' ὀλίγον πρὸς ἑαυτὴν τὸ μῖσος τῶν συμμάχων, ὡς πρότερον αἱ Ἀθηναίαι. Οἱ Σπαρτιάται εἶχον ἀπομακρυνθῆ πρὸ καιροῦ πολὺ ἀπὸ τῆς ἀπλότητος καὶ αὐστηρότητος τῶν ἡθῶν τοῦ Λυκούργου· οἱ ἐν τῇ ἁλλοδαπῇ πάλεμοι ἔφερον πλοῦτον· οὗτος δὲ παρήγαγε πλεο-

νεξίαν καὶ φιληθονίαν, ἐξ ὧν προέκυψαν πάλιν πολλαὶ κακίαι. Ἦδη ἐπὶ τῶν Περσικῶν πολέμων βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες ἡγοράζοντο ἀντὶ μεγάλης ποσότητος χρημάτων, ἐπετάθη δ' ἔκτοτε εἰς μέγιστον βαθμὸν τὸ ἄτιμον ἔθος τῆς δωροδοκίας. Συγχρόνως δ' εἰσέπραττον ἐπονειδίστους χρημάτων εἰσπράξεις, καὶ κατήσχυον τὸ Σπαρτιατικὸν ὄνομα ἀρπάζοντες καὶ πλεονεκτοῦντες, ἔν τε τῇ χώρᾳ τοῦ ἔχθρου καὶ παρὰ τοῖς συμμάχοις. Διὰ τοῦ Λυσάνδρου δὲ καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Δωρικὴν πρωτεύουσιν ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ τὸ ξένον μέταλλον. Ἀμειτρα δὲ πλούτη καὶ ἀγαθὰ ἐπεσωρεύθησαν εἰς ὀλίγας οἰκογενείας, αἵτινες ἤδη ἐτρέφον καὶ ἡσσωτεύοντο, ἐνῷ αἱ πενέστεραι ἐστεροῦντο καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Οἱ πλουσιώτεροι πολῖται ἀπετέλεσαν χωριστὸν καὶ ἐπικρατοῦν σῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἠναγκάσθησαν κατὰ μικρὸν νὰ ὑποταχθῶσιν οἱ πτωχοὶ καὶ μετρίαν ἔχοντες περιουσίαν μικρότεροι πολῖται. Ἐκ τῶν εὐγενῶν δ' ἐκείνων οὐ μόνον ἐλαμβάνετο ἡ ἰσόβιος Γερουσία, ἀλλὰ μάλιστα αὐτοὶ διεύθυνον καὶ τὰ ψηφίσματα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἡ δ' ἐλάττωσις τῶν ἀρχαίων καὶ ἰσχυρῶν οἰκῶν ὑπὸ νόσων καὶ πολέμων, περιέστελλον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν ἔγγειον κτῆσιν εἰς ὀλίγας χεῖρας, μάλιστα ἀφότου ὁ ἔφορος Ἐπιτάδας κατήργησε τὸ ἀναπολλοτρίωτον τῆς ἰδιοκτησίας. Ἐπαυξανομένης δὲ τῆς πλεονεξίας, ἔλαβε γένεσιν εἶδος εὐγενείας χρημάτων, τέως ἀγνώστου, ἥτις ὑπεστήριξε τὰς ἐκ γενετῆς ἀξιώσεις τῶν ἀρχαίων γενῶν ἐπὶ βλάβῃ τῆς κοινῆς τῶν πολιτῶν ἐλευθερίας. Συγχρόνως δ' ἐξησθενίζετο καθ' ἐκάστην ἐπὶ μᾶλλον ἡ βασιλικὴ δύναμις, τοῦτο μὲν ἕνεκα τῆς διχονοίας καὶ ζηλοτυπίας τῶν δύο κατὰ κληρονομίαν βασιλευνόντων οἰκῶν, τοῦτο δ' ἕνεκα τῆς διὰ τὸ πλεονεκτικὸν καὶ ὄνιον καταπιπτούσης αὐτῶν ὑπολήψεως. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐπηνύξανετο μᾶλλον ἡ ἐξουσία τῶν πέντε Ἐφόρων (§ 16). Οἱ ἔφοροι, παρατηρεῖ ὁ Ξενοφῶν (*), ἔχουσιν ἐξουσίαν νὰ τιμωρῶσιν ὄντινα θέλωσι, καὶ νὰ ἐκτελῶσι πάραυτα τὴν τιμωρίαν· δύνανται νὰ παύσωσι πάντα ἄρχοντα, νὰ καθιέρωσι καὶ δικάσωσι περὶ ζωῆς καὶ

(*) Ξεν. Πολ. Αἰκ. 8, 4. «Ἐφοροὶ οὖν ἱκανοὶ μὲν εἰσι ζημεῖν δ' ἂν βούλωνται, κύριοι δ' ἐκπράττειν παραχρῆμα, κύριοι δὲ καὶ ἄρχονται μεταξὺ καταπιπταί, καὶ εἰσράϊ τε καὶ περὶ τῆς ψυχῆς εἰς ἀγῶνα κατατίηται».

θανάτου. Προσερχομένων αὐτῶν οἱ βασιλεῖς ὤφειλον νὰ ἐγερθῶ-
 σιν ἐκ τῶν ἐδρῶν αὐτῶν, νὰ ὑπακούσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς εἰς τὴν
 δικαστικὴν αὐτῶν κλῆσιν, καὶ νὰ ὑποβάλλωσι μάλιστα καὶ αὐ-
 τὰς τὰς οἰκιακὰς τῶν σχέσεις εἰς τὴν σωφρονιστικὴν αὐτῶν ἐπὶ
 τῶν ἡθῶν ἐπιβλεψιν. Περιέλαβον δὲ κατὰ μικρὸν τὰ κυριώτατα
 τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς τὸ ἄξιωμα αὐτῶν, συνεκάλουν καὶ
 διεύθυνον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, διώριζον πρέσβεις καὶ στρα-
 τηγούς, καὶ ἐδίδον εἰς αὐτοὺς παραγγελίας ἐγγράφους· ἤσκουν τι-
 μητικὴν ἐπίβλεψιν ἐπὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῆς διαίτης· καὶ τέλος διευ-
 θυνον τὰ πάντα ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς μεγαλειότητος τοῦ λαοῦ.

§ 54 β'. Ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, τῆς ὁποίας φύλακες καὶ
 ἐκτελεσταὶ ἦσαν οἱ Σπαρτιάται, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ βασιλέως
 τῆς Περσίας, ἐπέτεινεν ἐκ νέου τὴν ὑπερέραν δύναμιν τῶν Λακε-
 δαιμονίων· καθότι τὸν ὅρον τῆς συνθήκης, ὅτι πᾶσαι αἱ Ἑλληνι-
 καὶ πόλεις ἔπρεπε νὰ μένωσιν ἐλευθεραὶ, μετεχειρίσθησαν πρὸς
 διάλυσιν πάσης συμπολιτείας καὶ ὁμοσπονδίας, καὶ ἐξασθένισιν
 πάσης πρωτευούσης δεσμοῦ· ἐν ᾧ τοῦναντίον ἐξέτειναν καὶ ἐνί-
 σχυσαν πλείοτερον τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἐξε-
 πολióρησαν δὲ καὶ κατέστρεψαν τὴν *Μαντινείαν* (396), ἣτις δὲν
 ὑπήκουεν εἰς αὐτοὺς πολὺ προθύμως, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς κατοί-
 κους νὰ κατοικίσωσιν εἰς ἀτειχίστους κώμας· ἐπανήγαγον εἰς ὅλας
 τὰς πόλεις τοὺς ἀριστοκρατικούς αὐτῶν ὁπαδοὺς, καὶ τοὺς ἀνύ-
 ψωσαν εἰς δύναμιν καὶ τιμὴν· παρέδωκαν τὴν εἰς τὰ βορειοανατο-
 λικὰ σύνορα τῆς Ἀρκαδίας πόλιν *Φλειοῦντα* (380) εἰς στίφος ἐξο-
 ρίστων ὀλιγαρχικῶν, κατέστησαν τοὺς ἀτυχεῖς πολίτας ὑποχει-
 ρίους αὐτῶν, οὕτως ὥστε ἡδύνατο ἐκεῖνοι νὰ διατάξωσι περὶ ζωῆς
 καὶ θανάτου ἐνὸς ἐκάστου· ἤσκουν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα αὐτο-
 κρατορικὴν καὶ διαιτητικὴν ἐξουσίαν, καὶ οὐδαμοῦ ἐτόλμα τις νὰ
 ἀντισταθῇ εἰς τὴν διαταγὴν ἀνδρὸς Σπαρτιάτου. Ἀλλ' ἡ κατὰ-
 χρσις τῆς μεγάλης ταύτης δυνάμεως ὑπῆρξε τὸ προανάγκρουσμα
 τῆς ἰδίας ἐαυτῶν φοβερᾶς πτώσεως. Ἡ ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλληνικὴ
 πόλις Ὀλυνθος εἶχεν ἐνώση γειτονεύουσας τινὰς Ἑλληνικὰς πό-
 λεις εἰς τὴν *Χαλκιδικὴν ὁμοσπονδίαν*, ἐφ' ἧς εἶχεν ὡς πόλις
 πρωτεύουσα εἶδος ἡγεμονίας, χωρὶς νὰ προσβάλλῃ τὸ ἰσοδίκαιον
 τῶν μετεχόντων τῆς ἐλευθέρου συμμαχίας. Τοῦτο ὅμως ἀπηγό-

ρευσαν οἱ Σπαρτιᾶται, διότι ἀντέβαινον εἰς τὴν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην, καὶ εἰσβαλόντες (382) μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ὅτε οἱ Ὀλύνθιοι δὲν διέλυσαν τὴν συμμαχίαν, ἐπολιόρησαν τὴν πόλιν, καὶ ἠνάγκασαν αὐτὴν νὰ ὑποταγῇ μετὰ τριετῇ ἀγῶνα.

Διαβαίνων (380) δ' ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Φοιβίδας διὰ τῆς Βοιωτίας κατεπείσθη ὑπὸ τῶν κορυφαίων τοῦ ἐν Θήβαις ἀριστοκρατικοῦ κόμματος, ὅπως βοηθήτῃ αὐτοὺς νὰ ἀνατρέψωσι τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ ἰδρύσωσιν ὀλιγαρχίαν. Ἡ ἐπιχείρησις ἐπέτυχεν· ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος ἄλλοι μὲν ἐφρονέθησαν, ἄλλοι δὲ ἐξωρίσθησαν, καὶ ἄλλοι ἐβρίφθησαν εἰς τὸ δεσποτικόν· ἔλαβον δὲ τὴν κυβέρνησιν οἱ ὀλιγαρχικοί, καὶ ἤρχον βιαίως καὶ ὕβριστικῶς θαρρόντες εἰς τὴν ἐν τῇ ἀκροπόλει Σπαρτιατικῇ φρουράν. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐτιμώρησαν μὲν πρὸς τὸ φαινόμενον τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Φοιβίδαν μὲ μικρὸν τι πρόστιμον, δὲν κατέλιπον ὅμως τὴν Καδμείαν, καὶ προσεπάθησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τῶν πραγμάτων.

§ 55. Ἀλλ' ἡ ἐκδίκησις κατέλαβεν αὐτοὺς μετ' ὀλίγον. Οἱ δημοκρατικοὶ φυγάδες συνηθροίσθησαν ἐν Ἀθήναις, ὅθεν διετήρουν σχέσεις μετὰ τῶν ἐν Θήβαις ὁμοφρόνων αὐτῶν. Κατὰ προτροπὴν δὲ τούτων, ἐπέστρεψαν κρυφίως μετὰ τινα χρόνον ἐνδεδυμένοι ὡς χωρικοὶ διὰ διαφόρων ὁδῶν, συνηθροίσθησαν εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς φίλου (Χάρωνος), καὶ μετημφισμένοι ὡς ψάλτραι ἐπέπεσον, προβάσας τῆς νυκτός, κατὰ τὸν εἰς ἄσωτον δεῖπνον συνηγμένων ἀρχηγῶν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Σφάξαντες δ' αὐτοὺς, προσεκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν, ἀποκατέστησαν πάλιν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ ἠνάγκασαν τὴν Σπαρτιατικὴν φρουράν νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς ἀκροπόλεως. Τοῦτο ἐπὶνέγκει πόλεμον μεταξὺ Θηβαίων καὶ Λακεδαιμονίων.—Τὸ κοινὸν τῶν Θηβῶν διευχεῖτο τότε ὑπὸ δύο ἀνδρῶν, ἐξεχόντων κατὰ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας, τὴν φιλοπατρίαν καὶ ἀρετὴν, ἅμα δὲ καὶ τὰ πολεμικὰ πλεονεκτήματα καὶ τὸ θάρρος, καὶ συνδεσμένων εἰς φιλίαν πιστοτάτην—τοῦ Ἐπαμεινῶνδα καὶ Πελοπίδα. Ἐνώσαντες οὗτοι τὰς δυνάμεις αὐτῶν προσεπάθουν νὰ ἀνυψώσωσι τὴν πατρίδα. Καὶ ὁ μὲν Ἐπαμεινῶνδας εἰσέγαγε νέον εἶδος πολεμικῆς, τὴν τῆς «λοζῆς φάλαγγος» (Πλούτ. Πελοπ. 23), ἡ δὲ Πελοπίδας, εἰς τῶν οἰκαδὲ ἐπιστρεψάντων φυγάδων, συνέστησεν

τὸν ὀνομασθέντα *ἱερὸν λόχον*, συγκείμενον ἐκ νέων συνδεδεμένων διὰ φιλίας στενῆς, ἐνθουσιῶντων ὑπὲρ τιμῆς καὶ ἐλευθερίας, καὶ ἀποχρυσάντων πολλάκις λαμπρῶς τὰς προσβολὰς τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι (τῶν ὁποίων τὸν λιμένα Πειραιᾶ ἐπεχειρήσαν οἱ Σπαρτιᾶται νὰ καταλάβωσι δι' ὁμοίου πραξικοπήματος ὡς τὴν ἀκρόπολιν Καδμεῖαν) κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν μὲ τὸ μέρος τῶν Θηβαίων, καὶ ἐβλαπτον μεγάλως τοὺς Λακεδαιμονίους κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν *Ἰφικράτους*, *Χαβρίου* καὶ *Τιμοθέου*, υἱοῦ τοῦ Κόνωνος· ἤνωσαν μάλιστα πάλιν εἰς δευτέραν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν νήσους τινὰς καὶ παραλίους πόλεις, ὡς τὴν Χίον, Ῥόδον, Σάμον καὶ Μιτυλήνην, ἀναγνώρισαντες ὅμως τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν αὐτῶν, καὶ ἐπιτρέψαντες νὰ ψηφοφορῶσιν εἰς τὸ συμβούλιον τῆς συμμαχίας· νικῆσαντος δὲ τοῦ *Χαβρίου ἐν Νάξῳ* (375), ὅπου ἐξηφανίσθη ὁ Σπαρτιατικὸς στόλος, ἀνέκτισαν ἐκ νέου τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν. Ἀλλ' ὅταν αἱ Θῆβαι ὑπέταξαν εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν (374) τὰς μικροτέρας πόλεις τῆς Βοιωτίας, καὶ κατέστρεψαν ἐκ νέου τὰς τε *Θεσπιάς* καὶ τὰς προσφιλεῖς εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ πρὸ μικροῦ ἀνοικοδομηθείσας *Πλαταιάς*, διότι δὲν ᾔθελον νὰ προστεθῶσιν εἰς αὐτοὺς, καὶ ἀπεδιώξαν τοὺς κατοίκους, τότε ἐξύπνησε πάλιν ἡ παλαιὰ ἀντιζήλια. Μεσιτευσάσης δὲ τῆς Περσίας, συνωμολογήθη μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης συνθήκη, καθ' ἣν ἐξησφαλίζετο εἰς μὲν τὰς πρώτας ἡ κατὰ θάλασσαν ἀρχή, εἰς δὲ τὴν τελευταίαν ἡ ἡγεμονία τῆς ξηρᾶς, καὶ ὅμως διετηρεῖτο τὸ ἄζίωμα τῆς κατὰ τόπους αὐτοδεσποτείας τῶν ἐπιλοίπων πόλεων. Ὅτε δ' οἱ Θηβαῖοι ἠρνήθησαν νὰ διαλύσωσι τὴν νέαν αὐτῶν ὁμοσπονδίαν, καὶ νὰ ἀφήσωσιν ἐλευθέρως τὰς Βοιωτικὰς πόλεις (αἰτέλει γένην τοῦτο, ἀπῆντησε ψυχρὰ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅταν οἱ περίοικοι τῆς Σπάρτης ἀφελῶσιν ἐλεύθερον), εἰσέβαλον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκ δευτέρου μετὰ δυνάμειος στρατοῦ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ τοὶ ἀγωνισθέντες ἀνδρείως, ἡττήθησαν ὅμως κατὰ κράτος εἰς τὴν ἐν *Λεύκτροις μάχην* ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ *Πελοπίδα* (371). Τετρακόσιοι πολῖται Σπαρτιᾶται καὶ ἑξακόσιοι περίοικοι ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν λειποτακτησάντων ἦτο τοσοῦτος, ὥστε ὁ Ἀγησίλαος συνεβούλευσε νὰ ἀρήσῃσι νὰ κοι-

μηθ'᾽ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος Σπαρτιατικὸς νόμος, καθ' ὃν οἱ ἐν πολέμῳ φυγόντες ἐκκρύπτοντο ἄτιμοι καὶ ἀπέβαλλον τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν ὄπλα. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων εὐρίσκετο καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος. Ἡρωϊκῶς δ' ὑπέμειναν οἱ Σπαρτιᾶται τὴν θλιβεράν ἐίδησιν· οἱ Ἐφοροὶ διέταζαν γενικὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πολιτῶν, καὶ ἀπηγόρευσαν πάντα ἐν τῷ φανερῷ θρῆνον· τὴν δ' ἐπαύριον οἱ μὲν συγγενεῖς τῶν νεκρῶν ἐνεφανίσθησαν μεθ' ἱλαροῦ, οἱ δὲ τῶν ἐπιζώντων μετὰ βαρυθυμοῦντος προσώπου.

Νῦν δὲ αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἡλευθερώθησαν ἀπὸ τῆς τυραννικῆς τῶν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίας, ἀποκατέστησαν πάλιν τὰς καταλυθείσας δημοκρατικὰς κυβερνήσεις, καὶ ἐξεδικήθησαν τοὺς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐγκατασταθέντας ἀριστοκρατικούς μὲ θάνατον καὶ ἐξορίαν. Τρομερὰ δ' ἐμάνη ἐκ νέου εἰς ἀπάσας τὰς χώρας καὶ πόλεις ἡ μανία τῶν κομμάτων καὶ ἐζήτησε τὰς αἵματηρὰς αὐτῆς θυσίας· οὐδαμοῦ ὅμως τρομερώτερον ἢ ἐν Ἀργεὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ αὐτοκρατοῦ, ὅτε 1200 περίπου ἀριστοκρατικοὶ πολῖται ἐφονεύθησαν μὲ ἀστυάλας (ρόπαλα) (370). Οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ αὐτοκτόνῳ αὐτῆς λύσει κατέστρεψεν ἰδιοχείρως τὴν εὐγενῆ δύναμιν της, καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν εὐδαιμονίαν.

7. Ἡγεμονία τῶν Θηβῶν ἐπὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ Πελοπίδα.

§ 56. Οἱ Βοιωτοὶ δὲν ἦσαν οὔτε τόσον εὐφυεῖς καὶ πνευματώδεις ὅσον οἱ Ἀθηναῖοι, οὔτε τόσον ἰσχυροὶ, ἀρχικοὶ καὶ δραστήριοι, ὅσον οἱ Σπαρτιᾶται. Ὅθεν τὰ πρωτεῖα αὐτῶν ὑπῆρξαν ἔργον μόνον τῶν δύο μεγάλων αὐτῶν στρατηγῶν, διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ πνευματικῆς δυνάμεως τῶν ὁποίων ἀνυψώθησαν συνάμα ἐπὶ τινα χρόνον σύμπαντες οἱ πολῖται· μετὰ δὲ τοῦ νεκροῦ τοῦ Ἐπαμεινώνδα ἐκομίσθη εἰς τὸν τάφον καὶ τῶν Θηβῶν ἡ λάμψις. Καὶ ὁ μὲν Πελοπίδας ἦτο συνετός, ἐπιδέξιος καὶ ἀνδρεῖος, ἀνὴρ τῶν πράξεων μᾶλλον ἢ τῶν λόγων· ἐνῷ δὲ ἦτο πλούσιος καὶ κατήγετο ἐξ εὐγενῶν, ἦτο ζηλωτὴς τῶν δημοκρατικῶν ἀξιωματιῶν· ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας μεγαλόφρων, ἐμπειροπόλεμος καὶ τόσον δίκαιος, τόσον ἀφιλοκερδὴς καὶ τόσον πένης, ὅσον ὁ Ἀριστείδης.

συναισθανόμενος τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ τὸν ὑψηλότερον αὐτοῦ προορισμόν, κατεφρόνει τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰς ἡδονάς, καὶ ὁ μόνος τριβῶν, τὸν ὅποιον εἶχεν, ἐκόςμει αὐτὸν περισσότερον, ἢ ἂν εἶχεν ἀποκτήσῃ ὅλα τὰ πλούτη. Μετὰ σώματος ἐπιδεξίου καὶ σκληρυνθέντος εἰς τὰς παλαιστροὰς ἦγωνε πνεῦμα δὲ καὶ ἐνισχυθὲν διὰ μελέτης καὶ σπουδῆς· ἐνῶ δ' ἐκ φύσεως ἦτο σιωπηλός, ἀνέπτυσε συγκινητικὴν εὐγλωττίαν εἰς τὰς καταλλήλους περιστάσεις. Ὡδῇ δὲ καὶ αὐλὸς ἐφαῖδρυνεν τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτοῦ.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἐξεστράτευσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐπλησίασε τὴν ἀτειχιστον πρωτεύουσαν τῆς Λακωνικῆς, ἥτις ἀπὸ ὧ ἤδη ἑκατονταετηρίδων δὲν εἶχεν ἰδῆ κἀνένα ἐχθρὸν πλησίον. Γόττε δ' ἡ Σπάρτη κατήντησεν εἰς μεγάλην στενοχωρίαν. Οἱ Ἀρκάδες, Ἀργεῖοι, καὶ ἄλλαι συμμαχικαὶ πολιτεῖαι ἀπεστάτησαν πρὸς τοὺς Θηβαίους· εἰς τὰς τάξεις τῶν περιοίκων ἐδείχθησαν τάσεις ἐπαναστατικαὶ καὶ οἱ Εἰλωτες ἦσαν ἀβέβαιοι. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην θέσιν ἐπεδείχθησαν τὸ Σπαρτιατικὸν μεγαλεῖον καὶ τὰ στρατηγικὰ τοῦ Ἀγησιλάου πλεονεκτήματα. Αἱ δὲ πρὸς ὑπεράσπισιν λαμπραὶ παρασκευαὶ τοῦ γηραιοῦ βασιλέως, καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἡ εὐτολμία, τοὺς ὁποίους αὐταὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα ἐβοήθησαν, ἐμπόδισαν τὰς ἐχθρिकास προσβολὰς τοῦ Ἐπαμεινώνδα. Ἀφοῦ δὲ διήλθε τὴν χώραν τῶν Λακεδαιμονίων καταστρέφων μέχρι τῆς μεσημβρινῆς παραλίας, ἐπέστρεψε πάλιν ὀπίσω εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, στενοχωρηθεὶς ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῶν ἐλλείψεων (369). Ἐν τούτοις πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐθεράπευσε μεγαλοψύχως παλαιὰν ὀδίκιαν. Ἐκάλεσε δηλ. πρὸς ἐλευθερίαν τοὺς Μεσσηνίους, θῦμα πολιτικῆς μισοδήμου (ὡς οἱ *Πολωνοὶ* τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων), ἀπέδωκε πάλιν εἰς τοὺς ἐκ τῆς ξένης ἐπιστρέψαντας ἀπογόνους τῶν παλαιῶν κατοίκων τὴν χώραν τῶν πατέρων αὐτῶν (§ 18), καὶ ἔκτισε τὴν πόλιν *Μεσσήνην*, εἰς τὴν ὅποιαν ἐχρησίμωσεν ὡς ἀκρόπολιν τὸ μὲ ἀῖμα ποτισμένον ὄρεον ὑψώμα *Ἰθώμη* (§ 36). Ὁ δ' ἄλλως ἥπιος καὶ εὐκαμπτος χαρακτήρ τοῦ Μεσσηνιακοῦ λαοῦ ἦτο τοσοῦτον σκληρὸς καὶ ἀποχωρισμένος ἐκ τῶν ξένων ἐπιδράσεων, ὥστε εἰς διάσκορπισμόν τριακοσίων σχεδὸν ἐτῶν δὲν εἶχεν ἀποβάλλῃ τίποτε ἐκ τῆς καθαρότητος τῆς

γλώσσης καὶ τῶν ἡθῶν τῶν Δωριέων. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς Μεσσηνίας ὑπῆρξε καθ' αὐτὸ θανάσιμος πληγὴ εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἐπανελθόντος τοῦ στρατοῦ, κατηγορήθησαν οἱ *Βοιωτάρχαι* ὑπὸ τινος φθονεῖρας ἀντιπάλων μερίδος, ὅτι διώκησαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν πλειότερον χρόνον, ἢ ὅ,τι ἐπέτρεπεν ὁ νόμος. Τότε δ' εἶπε πρὸς τοὺς δικαστὰς ὁ Ἐπαμεινώνδας, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπέρριψαν τὴν αἰτίαν οἱ ἐπίλοιποι στρατηγοί· «Παρέβην τὸ γράμμα τοῦ νόμου, καὶ εἶμαι ἄξιος θανάτου. Ἀλλὰ γράψατε ἐπὶ τοῦ τάφου μου· Ὁ κείμενος ἐνταῦθα νεκρὸς ἐνίκησεν ἐν Λεύκτροις, ἀνεζήτησε τὸν τρομαγμένον ἔχθρὸν ἐν Σπάρτῃ καὶ ἀποκατέστησε τὴν Μεσσηνίαν. Ἐτιμωρήθη δὲ μὲ θάνατον, διότι χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος παρέβη ἓνα νόμον». Τότε δὲ οἱ κριταὶ μείναντες ἄφωνοι, οὐδ' ἔφεραν παντάπασι τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν. — Ἐκτοτε ἤρχον ἐν Ἑλλάδι οἱ *Θηβαῖοι*· ἐπανελάθον δὲ τὰς πρὸς τὴν Πελοπόννησον στρατείας αὐτῶν, καὶ βοηθούμετοι ὑπὸ τῶν *Περσῶν*, ἠνάγκασαν καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταλίπωσι τὴν νειωστὴ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν. Ἀλλὰ τὰ πρωτεῖα ταῦτα διεφιλονεικήθησαν πρὸς αὐτοὺς μετ' ὀλίγον ὑπὸ τινων πολεμικῶν ἡγεμόνων τῆς *Θεσσαλίας*, καὶ ὑπὸ τινος νειωστὴ σχηματισθείσης δημοκρατικῆς δημοσπονδίας πόλεων ἐν Ἀρκαδίᾳ, τῶν ὁποίων προῖστατο ὡς πρωτεύουσα ἡ *Μεγαλόπολις*. Καὶ εἰς μὲν τὸν πρὸς τοὺς πρῶτους ἀγῶνα ἀπέθανεν ἡρωϊκῶς (364) ὁ τολμηρὸς Πελοπίδας, οἱ δὲ Βοιωτοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τινα ἀδέσβατον εἰρήνην καὶ πρὸς τὸ φαινόμενον ὑποταγὴν· ἡ δ' ἀνήσυχος διαγωγὴ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ δημοσπονδίας, ἥτις κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο φίλη πρὸς τοὺς Θηβαίους, μετέπειτα ὁμῶς ἐγερθεῖσα ἀγέρωχος ἐζήτει μάλιστα καὶ αὐτὴν τὴν ἡγεμονίαν, καὶ φερομένη τραχέως καὶ ἐριστικῶς ὑπέταξε τὴν εἰρηνικὴν χώραν Ἡλείαν, καὶ ἔγεινε κυρία τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱεροῦ τεμένους καὶ θησαυροῦ, ἔφερε τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Πελοπόννησον. Μετ' ὀλίγον δ' εἰσεχώρησεν εἰς τοὺς Ἀρκάδας ἡ διαφωνία, καὶ ἔγεινεν αἰτία ὥστε ἄλλοι μὲν νὰ προστεθῶσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἄλλοι δὲ νὰ ζητήσωσι τὴν προστασίαν τῶν Θηβῶν. Ὅτε λοιπὸν ἕνεκα τούτου εἰσέβαλεν ὁ Ἐπαμεινώνδας τὸ τέταρτον μετὰ δυνάμει στρατοῦ εἰς τὴν χερσόνησον, καὶ ἐπλησίασεν ἐκ δευτέρου τὴν καταπεπληγμένην πρωτεύουσαν τῆς Λα-

κωνικῆς, τότε συνεπέτειναν οἱ Σπαρτιάται ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀγησιλάου πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις, καὶ βοηθοῦμενοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν τῆς Ἀρκαδίας, ἀντετάχθησαν εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν Θηβαίων. Καὶ ἐκρίθη μὲν ὑπὲρ τῶν Θηβαίων ἡ φοινικὴ ἐν Μαντινείᾳ μάχῃ (362), ἀλλ' ἡ νίκη αὐτῶν ἡγοράσθη ἀκριβὰ, ἀποθανόντος τοῦ Ἐπαμεινώνδα. Εἰς τὸ σπῆθος δηλ. αὐτοῦ εἶχεν ἐμπαγῇ ἀκόντιον· ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν ἔμαθε τὴν ἤτταν τῶν ἐχθρῶν, διέταξε νὰ τὸ ἀφελκύσωσιν ἀπὸ τῆς πληγῆς, καὶ ἐξέπνευσεν οὕτω τὴν ἡρώικὴν αὐτοῦ ψυχὴν. Τὸ δὲ προσεχὲς ἔτος (361) ἀπέθανε, κατὰ τινα φιλοκίνδυνον πρὸς τὴν Αἴγυπτον στρατείαν, καὶ ὁ 80ετής Ἀγησίλαος, ἰδὼν τὴν μεγίστην ἀκμὴν καὶ τὴν βαθυτάτην πτώσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις ἡ ἐπελθούσα ἤδη ἐν Ἑλλάδι γενικὴ ἀπονάρκωσις κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν εἰρήνην, ἣν εἶχε συμβουλεύσει ἀποθνήσκων ὁ Ἐπαμεινώνδας. Καὶ προσεπάθησαν μὲν αἱ Ἀθῆναι εἰς τὸν ὀνομασθέντα συμμαχικὸν πόλεμον νὰ ὑποτάξωσι πάλιν τὰς ἀποστατήσας παραλίους πόλεις· ἀλλ' αὐται, βοηθοῦμεναι ὑπὸ τοῦ Καρὸς βασιλέως Μανσώλου, παρέσχον ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, μέχρις οὗ αἱ ἀπειλαὶ τῆς Περσίας, τρομάζοντας τὴν ἐκνευρισθεῖσαν δημοκρατίαν, ἀπέτρεψαν αὐτὴν ἀπὸ περαιτέρω κατακτήσεων. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν κατέλιπον τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν αὐτῶν, καὶ συνετέλεσαν οὕτως ἔτι πλεῖστον, ὥστε ἡ πάντᾳσιν ἐκ μικρῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν συνισταμένη Ἑλλάς νὰ ὁμοιάσῃ πρὸς κατεσχισμένον σῶμα, καὶ πᾶσαι αἱ πόλεις νὰ εὐρεθῶσιν εἰς τοιαύτην κατὰστασιν ἀδυναμίας καὶ χαλαρώσεως, ὥστε κανεὶς νὰ μὴ δύναται νὰ ἔχῃ ἀξιόσεις ἀναμφισβητήτους εἰς τὴν ἡγεμονίαν. Ἡ Σάμος μόνη παρέμεινε ἐῴετι ἐπὶ πολὺν χρόνον κτῆμα τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἤγαγον αὐτῶς κληρονομίαν.

Ἐν ὅτε σάλας οἱ Πελαγονικῆς καταγωγῆς ἀρχαῖοι κάτοικοι ἐνίκηθησαν ὑπὸ μεταναστατῶν ἐμπειροπολέμων, καὶ μετεβλήθησαν εἰς δουλοπαροίκους χωρικοὺς (πενήστας, ὡς οἱ ἐν Λακεδαίμονι περὶ οἰκοί). Ἀλλὰ καὶ οἱ νικηταὶ ἐγίνοντο πολλὰκις ὑποτελεῖς ἐθνεῶν τινῶν δυναστῶν (ἀρχηγῶν οἰκογενειῶν), οἵτινες, βοηθοῦμενοι ὑπὸ μισθοφόρων καὶ σωματοφυλάκων, ἥσκειν ἐπὶ τῶν σημαντικωτέρων πόλεων ἀρχὴν βίας. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἰσχυρότατοι ὑπῆρξαν ὁ ἐκ Φερῶν Ἰάσων, καὶ φονευθέντος αὐτοῦ ὑπὸ ἐπτά ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐθνοσιώντων νέων (370), ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος. Ὁ δὲ τελευταῖος οὗτος, λαβὼν διὰ φόβου τὸ ἀξίωμα τοῦ ταγοῦ, ἀετοφάσθη ἐν τῇ κυριαρχίᾳ διὰ τῶν τρομέ-

ρωτῶντων μισαρῶν πράξεων, τὰς ὁποίας ἔπραττε πρὸς ὅλας τὰς πόλεις καὶ πάντας τοὺς ἰδιώτας, ἄνευ αἰδοῦς πρὸς τὰ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα δίκαια. Προσκληθεὶς δ' ὁ Πελοπίδας ὑπὸ τοῦ καταθλιβομένου λαοῦ πρὸς βοήθειαν κατὰ τοῦ ἀπανθρώπου τυράννου, ἐξεστράτευσεν δις εἰς τὴν Θεσσαλίαν· καὶ διέλυσε μὲν εἰς τὴν πρώτην ἐκστρατείαν ἔρην τινα περὶ θρόνου εἰς τὴν Μακεδονίαν (ὅτε ἦγαγεν εἰς τὰς Θήβας Σμηρὸν τὸν νέον Φίλιππον μετὰ 30 εὐγενῶν Μακεδόνων), ἀλλ' ἐπιστρέφων ἠχμαλωτίσθη (369) ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ μετὰ κόπου μόνον ἤλευθερώθη χρόνον τινα μετέπειτα ὑπὸ τῆς συνήσεως καὶ ἀνδρείας τοῦ Ἐπαμεινώνδα. Κατὰ τινα δὲ δευτέραν ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατείαν, ἐφορεύθη ὁ Πελοπίδας εἰς τὴν ἐν Φαρσάλῃ νικηφόρον μάχην. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων ἐκστρατειῶν συμπίπτει ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ εἰς τὴν Περσίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐστράφησαν προσέτι καὶ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι. Ἡ δὲ αὐτὴ τῶν Σούσων, ὅπου ὁ Πελοπίδας ἀπέκτησε μεγίστην ὑπόληψιν διὰ τῆς φήμης τῶν πράξεών του, ὡς καὶ διὰ τῆς σεμνότητος καὶ χάριτος τῶν τρόπων αὐτοῦ, προσεπύθθη νὰ ἀνανεώσῃ τὴν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην, καὶ νὰ κατορθώσῃ (369) ὥστε νὰ ἀποκαταστήσῃ μὲν ἡ Σπάρτη τὴν Μεσογείαν, νὰ καταλίπωσι δὲ πάλιν αἱ Ἀθῆναι τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν· ἀλλὰ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐμείλλον νὰ καταλάβωσιν ἤδη οἱ Θηβαῖοι, ὡς φύλακες τῆς εἰρήνης. Οὐδὲν ἤττον, καίπερ εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀναβιβασθέντες οἱ Θηβαῖοι, ἐστεροῦντο ὅμως δυνάμειος ἡθικῆς καὶ φυσικῆς, ἂν καὶ πολὺ ἐκοπίασεν ὁ Ἐπαμεινώνδας νὰ ἐπαυξήσῃ ἀμφοτέρω ταῦτα, καὶ συγχρόνως μάλιστα νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς Θηβαίους τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχήν, κατὰ σκευάζων στόλον. Ἀλλ' ἡ παντελὴς διάλυσις πασῶν τῶν ὁμοσπονδιῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ ἀδιέλευτος σύγκρουσις τῶν μὲν πρὸς τοὺς δέ, πρὸς κατάπυσιν τῆς ὁποίας ὁ Ἐπαμεινώνδας ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ τετράκις εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀπέδειξαν, ὅτι οἱ χρόνοι ἡγεμονίας ἰσχυρᾶς οἰασθήποτε Ἑλληνικῆς πόλεως εἶχον ἤδη παρέρθῃ. Κατὰ δὲ τὴν πολιτικὴν ταύτην διάσπασιν καὶ ὡχάλιαγωγίαν τὰ πνεύματα ἐξηγριοῦντο ὀσημέραι πλειότερον. «Κατέστρεφον ἄνευ τύψεως συνειδότος τὰς πόλεις, ἠρῆμωνον τὰς χώρας, ἀνέτρεπον τὰ πολιτεύματα καὶ τοὺς θεμελιώδεις νόμους, ἔσφαζον τοὺς αἰχμαλώτους ἢ ἐπώλουν αὐτοὺς εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας, καὶ δὲν ἐσέβοντο κανὼν ἱερόν, ἀλλ' ἐφόνευσαν ἀλλήλους ἐπὶ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν». Πρὸς τούτοις δέ, παρατηρεῖ ὁ Ἰσοκράτης, ἐπεκράτει τοιαύτη δυσπιστία, ὥστε ἐφοβοῦντο ὀλιγώτερον τοὺς ἐχθροὺς ἢ τοὺς ἰδίους αὐτῶν συμπολίτας.

Δ'. Οἱ Μακεδονικοὶ χρόνοι.

1. Φίλιππος ὁ Μακεδών (361—336).

* § 57. Πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος κεῖται ἡ τραχεῖα καὶ ὄρεινὴ χώρα *Μακεδονία* (§ 1), τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι συνίσταντο ἐκ μίγματος λαῶν διαφόρου καταγωγῆς, ἐν οἷς εὕρισκοντο πιθανῶς καὶ τινα Πελασγικά καὶ Ἑλληνικά φύλα. Αἱ δὲ τελευταῖαι αὖ-

ται φυλαὶ κατ'ὥκουν εἰς τὴν παλαιὰν χώραν Ἡμαθίαν μετὰ τῆς πρωτευούσης Ἑδέσσης, ὕστερον μετονομασθείσης *Αἰγῶν*, τῆς ἐν ἀρχῇ καθέδρας τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, οἵτινες κατήγον τὸ γένος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἐν Ἀργεὶ Ἡρακλειδῶν. Κατοικοῦντες δὲ τὸ πρῶτον εἰς τὰ δασώδη ὀροπέδια τοῦ Σκάρδου, κατέβησαν κατὰ μικρὸν οἱ Μακεδόνες εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ καὶ εἰς τὴν παραλίαν, καὶ ἐξέτειναν τὴν ἐπικράτειαν αὐτῶν πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τοῦ Στρυμόνος, πρὸς μεσημβρίαν δὲ μέχρι τῶν *Καμβουνίων ὀρέων* καὶ τοῦ Ὀλύμπου. Πόλεμος δέ, κυνήγιον καὶ κτηνοτροφία, ἀπετέλουν τὴν μόνην ἀσχολίαν τοῦ τραχέος καὶ σκληραγωγημένου ὀρεινοῦ λαοῦ, ὅστις ἐστράτευεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔφιππος εἰς τοὺς πολέμους, ὑπὸ φυλάρχας, ἐτίμα δὲ μόνον ἐκεῖνον, ὅστις εἶχε φονεύσῃ ἑχθρόν· διέκοπτον δὲ οἱ εὐγενεῖς τὸν ἀπλοῦν καὶ μονότονον καθημερινὸν βίον διὰ ζωρῶν συμποσίων, ἱπποτικῶν ἀγώνων καὶ πολυτελῶν εὐωχιῶν· μετὰ δὲ τῆς ἀνδρείας ἦναι δόλον καὶ πανουργίαν. Διατελέσαντες δ' ἐπὶ τινα χρόνον φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Πέρσας, ὠφελήθησαν οἱ Μακεδόνες ἀπὸ τῶν θριάμβων τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἀποσεισῶσι τὸν ξένον ζυγόν· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Α' (498—454), ὅστις ἄλλοτε μὲν προσετίθετο εἰς τοὺς Πέρσας, ἄλλοτε δὲ εἰς τοὺς Ἕλληνας, κατέκοψε μέρος τῆς μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην διὰ τῆς Μακεδονίας φευγούσης στρατιᾶς τῶν Περσῶν. Ἡ δὲ εἰδησις, ἣν ἐκόμισε πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως μάχης διὰ νυκτὸς εἰς τὸν στρατηγὸν τῆς Σπάρτης περὶ τῆς ἐπικειμένης προσβολῆς, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν νίκην τοῦ Πausaniou. Διὰ πολλῶν δὲ συνετῶν βασιλέων, (οἵτινες, ὡς ἐν τοῖς πάλαι πατριαρχικοῖς χρόνοις Ἕλληνες βασιλεῖς, εἶχον μεγάλην ὑπόληψιν ὡς στρατηγοί, ἀρχιερεῖς καὶ δικασταί), καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ φρονίμου *Περδίκκου* τοῦ Β' (π. 425) καὶ τοῦ Ἀρχελαοῦ (413—399), φίλου τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ποιήσεως, παρ' ᾧ διέτριψεν ὁ *Εὐριπίδης*, καὶ χάριν τοῦ ὁποίου ὁ ζωγράφος *Ζεῦξ* ἐκόσμησεν εἰς τὴν Πέλλαν ἀνάκτορα καὶ ναὸν μετὰ τεχνικῶν ἔργων, ἡ Μακεδονία ἐπλησίασε πλεῖστον πρὸς τὴν πολιτισμένην Ἑλλάδα, εἰσαχθείσης τῆς τακτικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν καθόδουμάτων, πλὴν ὅτι ἡ ἐλευθερία καὶ τὸ πολιτικὸν ἰσοδίκαιον πάντων

τῶν εἰς τὴν πολιτείαν ἀνηκόντων δὲν ἔλαβε τοσαύτην ἀνάπτυξιν, ὅσῃ ἐν Ἑλλάδι, διὰ τὸν λόγον ἤδη, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία εἰς τὸν πυρῆνα αὐτῆς καὶ τὴν σπουδαιότητα δὲν ἔγεινεν ἰδιοκτησίᾳ τοῦ λαοῦ τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἐλέαινε διὰ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς λεπτύνσεως τὰς ἀνωτέρας τάξεις καὶ πρὸ πάντων μόνον τὴν αὐλήν. Τὸν Ἀρχέλαον, ὅστις ἐφονεύθη κυνηγῶν ὑπὸ δύο παρ' αὐτοῦ ὑβρισθέντων εὐνοουμένων, διεδέχθη Ἀμύντας ὁ Β'. (399—369), κατὰ τὴν τριακονταετῇ κυβέρνησιν τοῦ ὁποῦ ἡ Μακεδονία ἐφθασεν εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀπωλείας διὰ πολέμων περὶ θρόνου, συνταράξεων καὶ ἐσωτερικῶν ἀνησυχιῶν. Καὶ πολέμων μὲν πρὸς τὴν νέαν ὁμοσπονδίαν τῶν Ὀλυνθίων (§ 54) ἀπώλεσε τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ Πέλλαν, μέχρις οὗ ἐπανέκτησε πάλιν αὐτήν, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν· ἀγωνιζόμενος δὲ καρτερικῶς ἐναντίον τῶν πολεμικῶν Ἰλλυριῶν καὶ τῶν κατοίκων τῶν ὀρεινῶν μερῶν τῆς Μακεδονίας, οἵτινες ἠνύουν ἀντιβασιλέα τινά, τῇ συνεργίᾳ μόνον τῶν Θεσσαλῶν εὐγενῶν ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ κυριαρχίᾳ. Αἱ ἀνησυχίαι αὗται ἐξηκολούθησαν καὶ ἀποθανόντος τοῦ Ἀμύντα· αὐλικαὶ δὲ ῥαδιουργίαι, ἕρις περὶ θρόνου καὶ δολοφονία εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, συνετάραξαν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν χώραν, ὥστε ἠναγκάζοντο νὰ εἰσελαύνωσιν ἄλλοτε μὲν οἱ Θεσσαλοί, ἄλλοτε δὲ οἱ Θηβαῖοι ὡς διαιτηταὶ καὶ ἀνορθωταὶ τῆς τάξεως. Τοῦ Ἀμύντα οἱ δύο πρεσβύτεροι υἱοὶ ἀπέθανον μετὰ βραχυχρόνιον κυβέρνησιν, ὁ μὲν πρῶτος (Ἀλέξανδρος Β', 369—368) κατὰ παρόρμησιν τῆς ἐγκληματικῆς καὶ ῥαδιούργου μητρυιᾶς αὐτοῦ Εὐριδίκης, διὰ τῆς δολοφονοῦ χειρὸς τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου, ὁ δὲ δεύτερος (Περδίκας Γ', 368—360) εἰς ἀτυχῇ τινα πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ ἄλλους ὀρεσιβίους μάχην.

Ὑπὸ τοιαύτας λοιπὸν περιστάσεις, ὅταν ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ καὶ ἐμφύλιοι τῶν κομμάτων ἀγῶνες ἠπειλοῦν νὰ ἐξολοθρεύσωσι τοὺς Μακεδόνας, ἔλαβε τὴν κυβέρνησιν ὁ νεώτατος υἱὸς τοῦ Ἀμύντα Φίλιππος, ἀνὴρ παντάπασιν ἀρμόδιος νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀπὸ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ μάχης διαφιλονεικουμένην ἐν Ἑλλάδι κυριαρχίαν. Εἶχε δὲ ζῆσιν ἔτη τινά (368—365) ἐν Θήβαις ὡς ὁμηρος, καὶ εἶχεν ἐξοικειωθῇ ἐνταῦθα, ἅμα δὲ καὶ εἰς ἄλλας Ἑλλη-

νικᾶς πόλεις, πρὸς τὸν τρόπον, τὰ ἔθνη καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν τῶν Ἑλλήνων· διὸ ἡγάπα πάντοτε καὶ ὑνύκει τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τοὺς θεράποντας αὐτῆς, ὅσον καὶ ἂν ἔμεινε κατὰ τὰ ἄλλα πιστὸς εἰς τὰ ἔθνη τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, συμμεριζόμενος μάλιστα καὶ αὐτὴν τὴν φιλοποσίαν τῶν εὐγενῶν. Ὁ Φίλιππος μὲ τὴν σύνεσιν, πονηρίαν καὶ ἐπιδεξιότητα τοῦ πολιτικοῦ, ἦγανε τὰ πλεονεκτήματα τοῦ στρατηγοῦ, τὴν δραστηριότητα καὶ ἐπιμονὴν τοῦ πολεμιστοῦ, καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν καὶ ἐλευθεριότητα τοῦ βασιλέως. Εἰς τοὺς νικηθέντας λαοὺς ἄφινε τὰ ἔθνη καὶ καθεστῶτα αὐτῶν, καὶ καθίστα οὕτως εἰς αὐτοὺς ὀλιγώτερον ἐπαισθητὴν τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας. Πρὸς τὸν ἔξοχον δ' αὐτοῦ στρατόν, ὅστις συνίστατο μὲν ἐκ βαρέως ὀπλισμένων πεζῶν, ἐπιδεξίων ἱππέων καὶ σωματοφυλακῆς ἀνδρείας, ἐμάχετο δὲ ὑπὲρ δόξης καὶ ἐθνικῆς τιμῆς, οὐδὲν μισοφορικὸν σφάτευμα ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ. Ὁ δὲ μετὰ μακρῶν σαριστῶν, ξιφῶν καὶ μεγάλων ἀσπίδων ὀπλισμένος πεζὸς αὐτοῦ στρατὸς ἀπετέλει τὴν καλουμένην *γάλαγγα*, ἥτις ὅσον καὶ ἂν φαίνεται ἀδεξία κατὰ τὰς ἰδέας ἡμῶν, ἐξέπληττεν ὅμως καὶ ἔφερεν ἀποτέλεσμα ἕνεκα τοῦ νέου καὶ ἀσυνήθους. Κατέχων δὲ πλούτη σημαντικά, εἰζέυρε νὰ ἐπιτυγχάνῃ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ὅχι ὀλιγώτερον διὰ τῶν τεχνῶν τῆς δωροδοκίας, ἢ διὰ τῆς τύχης τῶν ὅπλων· ἡ δὲ πανουργία καὶ πολυτροπία, ἡ καὶ αὐτὴν τὴν πίστιν ἀταράχως καταπατοῦσα, τὸν καθίστα ἐπιτήδειον νὰ ὠφεληθῇ ἐκ πάσης εὐκαιρίας.

α.) *Οἱ χρόνοι τῶν ἱερῶν πολέμων.*

§ 58. Τύχη εὐμενὴς εἶχε φέρῃ τὸν Φίλιππον εἰς τὸν Μακεδονικὸν θρόνον κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ὅταν οἱ Ἕλληνες διαφθαρέντες, κατασπαραχθέντες ὑπὸ τῆς μανίας τῶν κομμάτων καὶ ἐκθηλυθέντες, κατέστησαν ἀνάξιοι τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, ἥτις δύναται νὰ ὑπάρξῃ μόνον διὰ τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀπλότητος καὶ καθαρότητος τῶν ἡθῶν. Οἱ Θηβαῖοι, ἀνέκαθεν ὑπολειπόμενοι τῶν ἐπιλοίπων Ἑλλήνων κατὰ τὴν παιδείαν καὶ τὰ μεγάλα φρονήματα, εὐτυχίσαντες διεφθέροντο πλείονον καθ' ἑκάστην· οἱ ἄνδρες ἦσαν ααυθάδεις, ἄγροικοι καὶ διαλέκτου τραχείας, καὶ ἡ πολεμικὴ δύναμις καὶ τόλμη ὑπεχώρει εἰς τὴν γαστριμαργίαν καὶ

τάς κατ' αἴσθησιν ὤμας ἀπολαύσεις· καὶ ἂν καὶ ὠραῖαι καὶ ἔντιμοι γυναῖκες καὶ παρθένοι τῆς εὐδρύου, ὑπὸ κήπων, λειμώνων καὶ πυκνῶν λόφων περιστοιχισομένης πρωτεύουσας, ἔφερον, ὡς καὶ πρότερον, τὰς λευκάς αὐτῶν καὶ μέχρι τῶν ὀφθαλμῶν κατερχομένης καλύπτρας, καὶ ἦγον εἰς κορυφὴν τὴν ξανθὴν κόμην, ἔλλειπεν ὅμως τοῦναντίον εἰς τὰ νεώτερα γένη τῶν κομφῶν καὶ ἐρασμῶς διαλεγομένων Ὀθηβαίων δεσποινῶν, αἵτινες εἶχον προσοικειωθῆ τὸν ἐλευθερώτερον βίον τῆς μεσημβρίας, ἢ αὐστηρὰ ἀνατροφή καὶ ἡθική, ἢ φιλόπατρις ὑπερφηανία καὶ μεγαλοφροσύνη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔχαιρον εἰς τὰς κατ' αἴσθησιν ἡδονάς, καὶ κατεσπάθων τὰ εἰσοδήματα τῆς πολιτείας εἰς θεάματα· ἐν Σπάρτῃ ἐπεκράτει ἀσταθὴς ἀνισότης τῶν δικαίων καὶ τῆς περιουσίας, ἀφότου (διὰ τοῦ νόμου τοῦ Ἐπιτάδα, μεταξὺ 400 καὶ 350) τὰ κτήματα τῆς πολιτείας ἀνεκλήρυνθησαν ἰδιωτικά, καὶ πᾶς πολίτης ἔμεινεν ἐλεύθερος νὰ καταλίπη κληρονομίαν καὶ νὰ χάριση ὅπως θέλει τὴν ἰδιοκτησίαν (κληρον) αὐτοῦ. Πρὸ πάντων δ' ἐκ τῆς ἐπαυξανομένης μισθοφορίας, ἥτις ἐξηφάνιζεν τοῦτο μὲν τὸ φιλόπατρι φρόνημα, τοῦτο δὲ τὸ φιλοπόλεμον θάρρος, ἐπήγασαν κακίαι ἀναρίθμητοι. «Εἰς τὰς διαφόρους πόλεις δὲν ὑπῆρχε τίποτε εὐγενές, οὐδεμία ἀρετή, οὐδὲν δίκαιον πλεόν· ἢ ἐλευθερία ἦτον ἀχαλίνωτος, ἢ δύναμις αὐθάδης, ἢ πίστις ὤνητή».

Μόλις δ' ἐξέτεινεν ὁ Φίλιππος δι' εὐτυχῶν κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν πολέμων τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολάς, ἔταξε δὲ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις Ἀμφίπολιν καὶ Ποτιδαίαν, καὶ ἔκτισε πλησίον τῆς πρώτης ἐπὶ ἀποκρήνου ὑψώματος καὶ εἰς πεδιάδα πλουσίαν εἰς ἀρχαῖα μεταλλεῖα χρυσοῦ τὴν ὀχυρὰν πόλιν Φιλίππους, ὅτε παρέσχον εἰς αὐτὸν οἱ ἱεροὶ πόλεμοι (335—346) τὴν ἐπιθυμητὴν ἀφορμήν, ὅπως ἀναμιχθῇ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ὀθηβαῖοι δηλαδὴ ἠθέλησαν νὰ καταχρησθῶσι τὴν υπερτέραν αὐτῶν δύναμιν πρὸς καθυπόταξιν τῆς γείτονος Φωκίδος, ἐνθα ἔζων εἰς δημοκρατικὴν ὁμοσπονδίαν πόλεων πολῖται καὶ ἐλεύθεροι χωρικοὶ ἐκ χρόνων μόλις μνημονευομένων, καὶ μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο τὸ ἐν Δελφοῖς Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον (§ 14), κατηγορήσαντες ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου αὐτοῦ τοὺς Φωκεῖς, ὅτι ἔλαβον εἰς τὴν κατα-

χὴν αὐτῶν καὶ ἐκαλλιέργησαν μέρη γῆς ἀρχαίῳθεν θεοκατάρματα καὶ ἀνήκοντα εἰς τὸ τέμενος τοῦ ναοῦ. Τὸ δὲ δικαστήριον τῶν Ἀμφικτυόνων, τραπὲν παντελῶς πρὸς τὸ ἰδιοτελὲς συμφέρον τῶν Θηβαίων, διὰ τῆς ψήφου πολλῶν μικροτέρων ἐπικρατειῶν μετεχουσῶν τοῦ συνεδρίου, κατεδίκασε τοὺς Φωκεῖς εἰς βαρὺ χρηματικὸν πρόστιμον· καὶ ὅτε οὗτοι ἠρνήθησαν τὴν πληρωμὴν τοῦ πολὺ ὑπερβαίνοντος τὰς δυνάμεις τῆς πτωχῆς χώρας ποσοῦ, ἀπηγόρευσεν εἰς αὐτοὺς νὰ μετέχῃσι τῶν ἱερῶν, καὶ ἀνέθηκε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς τιμωρίας εἰς τοὺς Θηβαίους. Νῦν δ' οἱ φιλοπόλεμοι Φωκεῖς ἐξεδικήθησαν δεινότατα τοὺς ἐκτεθλημμένους καὶ εἰς φιλήδονον βίον ἐκδότους Δελφούς, οἵτινες κυρίως εἶχον ἐπιστεύσῃ τὴν καταδίκην, ἐκ μίσους πρὸς τὴν γειτονικὴν χώραν. Κατέλαβον δηλ. τὴν πόλιν Δελφούς, καὶ κατέθλιψαν τοὺς κατοίκους μὲ βαρείας κακώσεις καὶ ἀργυρολογίας· ἔπειτα δὲ ἔγεινάν κύριοι τοῦ πλουσίου ναοῦ, διήρπασαν τοὺς αὐτόθι κατατεθειμένους θησαυροὺς, καὶ συνέλεξαν δι' αὐτῶν μέγαν στρατὸν μισθοφόρων, μεθ' οὗ ἀντέστησαν ἐπὶ 10 ἔτη εὐτυχῶς εἰς ἀπάσας τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἔταξαν μάλιστα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν καὶ τινες Βοιωτικὰς πόλεις. Τρομερὰ δ' ἐμάνη τὸ ἐκδικητικὸν ξίφος τῶν τραχέων Φωκέων καὶ τῶν συμμοριῶν τῶν ληστρικῶν αὐτῶν μισθοφόρων, αἵτινες ὀδηγοῦμενοι ὑπὸ τῶν δραστηρίων ἀδελφῶν Φιλομήλου καὶ Ὀνομάρχου, εἶχον ὄχυρόν ὀρμητήριον τὴν βραχὺδὴ πόλιν τοῦ ναοῦ Δελφούς. Αἱ ἀτυχίαι δ' αὗται παρεκίνησαν τοὺς Θηβαίους νὰ προσκαλέσωσιν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὅστις διαρκούσης τῆς ἐν Ἑλλάδι ταραχῆς καὶ ἀνωμαλίας, εἶχεν ἐνισχύσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ἐκτείνῃ τὴν ἐπικράτειαν ἀπανταχόσε δι' εὐτυχῶν πολέμων. Ὁ Φίλιππος ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν· ὑπέταξε δὲ κατὰ πρῶτον τὴν σύμμαχον τῶν Φωκέων Θεσσαλίαν, καὶ εἰσέβαλεν ἔπειτα εἰς τὴν Φωκίδα διὰ τοῦ στενοῦ τῶν *Θερμοπυλῶν* (352). Καὶ ὁ μὲν Ὀνόμαρχος ἐφονεύθη εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ προσηλώθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων εἰς σταυρόν, τρεῖς δὲ χιλιᾶδες ἐτελεύτησαν τὸν βίον ἀποπνιχθέντες ὡς ἱερόσυλοι· ὁ δὲ Φιλόμηλος εἶχεν ἤδη τὸ προηγουμένον ἔτος φονεύσῃ ἑαυτὸν, κατακρημνησθεὶς ἀπὸ τινος ἀποκρήνου βράχου, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, μετὰ τὴν ἐν Ἀλέφ ἀτυχῇ μάχην. Μετ' ἀνδρείαν δὲ ἀντίστασιν ἡγαγὰ-

σθησαν οἱ Φωκεῖς νὰ παραδοθῶσιν ὑπὸ ὄρους σκληροτάτους (346). Ἐξεβλήθησαν δὲ ὡς θεοκατάρτοι ἐκ τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν κατέλαβεν ὁ Φίλιππος, ὅστις εἶχεν ἀποκτήσῃ ὑπόληψιν ὑπερμάχου τοῦ θεοῦ, καὶ διατάξῃ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ νὰ ὁρμήσωσιν εἰς τὴν μάχην ἐστεμμένοι μὲ τὴν δάφνην τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Αἱ Φωκικαὶ πόλεις κατηδαφίσθησαν· τῶν δὲ κατοίκων ἄλλοι μὲν μετενάστευσαν, ἄλλοι δ' ἐξηνδραποδίσθησαν, καὶ οἱ ἀπομείναντες ἔγειναν φόρου ὑποτελεῖς. Ἐκτοτε δ' ὁ Φίλιππος ἐθεωρεῖτο ὡς Ἕλλην, καὶ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον καὶ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας (ἂν καὶ εἰς αὐτοὺς πρότερον ἔτι κατήρχετο ὡς Ἡρακλείδης)· οἱ δὲ διχονοοῦντες Ἕλληνες ἐξέλεγον τὸν αὐσεβῆ ἄρωγόν τοῦ ἱεροῦ καὶ μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος διαιτητὴν εἰς τὰς ἐμφυλίους αὐτῶν ἐριδας.

* Ὁ αἰερὸς πόλεμος δὲν εἶχε καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα μόνον ὡς πρὸς τοὺς Φωκεῖς, οἵτινες φύσει τραχεῖς ὄντες, εἶχον ἐξαγριωθῆ ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τοῦ μακροχρονίου πολέμου καὶ τῆς μετὰ βαρβάρων μισθοφορικῶν στρατευμάτων συναναστροφῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐν γένει. Ἡ τὸν πόλεμον παρακολουθοῦσα διαρπαγὴ τοῦ ναοῦ, καὶ ἡ μυκτῆρις τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ, ἐξήλειψε παντελῶς ἐκ τῆς καρδίας τῶν Ἑλλήνων πᾶν σέβας πρὸς τοὺς θεοὺς. Χρυσὰ ἀγγεῖα, στέφανοι καὶ καλλιτεχνήματα ἀνεκτιμήτου ἀξίας, περιῆλθον εἰς τὰς χεῖρας ἀγροίκων μισθοφορικῶν σπιτῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, οἵτινες πάλιν ἐχάριζον αὐτὰ εἰς ἀνδράρια ὄνια ἢ ἐτοκογλύφους χαμερπέστατα μὲ τὰ ἱερὰ κτήματα. Ἐκοψαν δὲ νῦν νόμισμα μὲ τὰ ἀρπαγέντα ἀφιερῶματα, καὶ ἡ ἐντεῦθεν προελθοῦσα πολλαπλασίασις τῶν χρημάτων ἐπνύξῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἤδη χαυνότητα καὶ διαφθοράν τῶν ἡθῶν· ἡ δὲ καταστροφή τοῦ θησαυροῦ τοῦ ναοῦ, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς τράπεζα καταθέσεως καὶ χρηματιστήριον, ἐβλάψε καιρίως τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ τὴν δημοσίαν πίστιν, καὶ συνεσώρευσεν ὅλον τὸ ἀργύριον εἰς τὰς χεῖρας τῶν κολλυβιστῶν καὶ τοκογλύφων.

Ταχέως δ' ἐξέτεινεν ἤδη ὁ Φίλιππος τὸ κράτος αὐτοῦ περαιτέρω. Ἐτι διαρκοῦντος τοῦ Φωκικοῦ πολέμου, εἶχεν ἐκπολιορκήσῃ καὶ καταστρέψῃ ἐκ θεμελίων τὴν *Τορώνην* καὶ ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς· ἠνάγκασε δ' ἔπειτα νὰ παραδοθῇ

μετὰ τριετὴ πολιορκίαν δι' ἰσχύος καὶ προδοσίας τὴν πλουσίαν πόλιν Ὀλυνθον (348), ἥτις ἠδύνατο νὰ παρατάξῃ εἰς μάχην 10,000 ὀπλίτας καὶ 1000 ἵππεις, μετέβαλε τὴν πόλιν εἰς σωρὸν ἔρειπών, καὶ τοὺς πολίτας καὶ κατοίκους ἄλλους μὲν ἐπώλησεν ὡς δούλους, ἄλλους δ' ἀπόκισεν εἰς μακρινὰς χώρας τῆς Θράκης* μετ' ὀλίγον δ' ἐκυριεύθη καὶ ἡ Ἀμβρακία (342), καὶ ἐξασφαλίσθη διὰ φρουρᾶς Μακεδονικῆς· αἱ δ' εἰς τὰ παράλια Ἑλληνικαὶ πόλεις ὑπετάχθησαν παντελῶς, καὶ τῶν κατοίκων πολλοὶ μετεκρίσθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας· ἐν τῷ μεταξύ δὲ Μακεδονικὸς καὶ βαρβαρικὸς πληθυσμὸς εἰσέλασεν εἰς τὴν ἔδραν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας· οἱ ἡγεμόνες τῆς Θράκης, πρὸ πάντων δ' ὁ φίλος τῶν Ἀθηναίων Κερσοβλέπτης, κατενικήθησαν καὶ ἐγένιναν ὑποτελεῖς. Κυριεύσας δὲ προσέτι τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Πέρινθον (Ἡράκλειαν), ἠθέλησε μὲν νὰ ἀνοίξῃ τὴν πρὸς τὰ παράλια τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος ὁδὸν· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο σχέδιον ἐματαιώθη. Ὁ φιλόπατρις ῥήτωρ Δημοσθένης κατῴρθησε νὰ ἔλθωσιν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς ἐπικουρίαν τῶν στενοχωρημένων πόλεων, καὶ βοηθαύμενοι ὑπὸ τῆς Ῥόδου, Χίου καὶ Μιτυλήνης, νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτοὺς τοσοῦτον ἰσχυρὰν κατὰ θάλασσαν βοήθειαν, ὥστε ὁ Φίλιππος ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν (340).

β'.) Δημοσθένης καὶ Αἰσχίνης.

* § 59. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (περὶ τὸ 350) ἤκμαζεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ ῥητορικὴ, πρὸς διαμόρφωσιν τῆς ὁποίας συνετέλεσε μάλιστα ὁ Ἰσοκράτης, τοῦτο μὲν διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος, συγγράφων λόγους, οἵτινες ἐχρησίμευον ὡς παραδείγματα διὰ τὸ γλαφυρὸν τοῦ ὅρους καὶ τὴν κομψότητα τοῦ λεκτικού, τοῦτο δὲ διὰ διδασκαλίας καὶ προπαιδείσεως, δεικνύων ἐν τῇ πρὸς παιδεύσειν πολιτικῶν ἀνδρῶν συσταθείσῃ ῥητορικῇ σχολῇ αὐτοῦ τὸν δημόσιον βίον, τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας καὶ τὰ δικαστήρια ὡς τὰς ἀρμοδιωτάτας παλαιστράς τῆς εὐφυΐας τοῦ ῥήτορος. Περιφημώτατος δὲ μαθητὴς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Δημοσθένης, ὅστις ἐκ νεότητος ἐπεδίωκε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ μὲν τὸσον ζήλον, ὥστε κατεπολέμησε μετ' ἀπιστεῦτον ἐπιμονῆς τὰ ἐμπόδια

τῆς φύσεως, ὅπως μορφωθῇ ῥήτωρ κατὰ τε τὴν γλῶσσαν καὶ ὑπό-
 κρεισιν (παραστατικόν). Οὐδεὶς εἶχεν ὡς αὐτὸς τὴν δύναμιν νὰ
 διεγείρῃ τοὺς ἀκροατάς του, νὰ τοὺς δεσμεύῃ καὶ νὰ τοὺς ἐνθου-
 σιάζῃ· ζωηρότης τοῦ λόγου, μεταλλαγή σπουδαίων καὶ σκωμμά-
 των, πικροὶ σαρκασμοὶ καὶ ἀστεῖαι ἀποστροφαί, τὰ πάντα ἐχρη-
 σίμευον εἰς αὐτὸν ὡς ὅπλα. Περιφημότατοι δὲ εἶνε οἱ πολιτικοὶ
 αὐτοῦ λόγοι, καὶ πρὸ πάντων οἱ δώδεκα κατὰ Φιλίππου ἐκφωνη-
 θέντες (*Φιλιππικοί*), ὧν τέσσαρες ἐπιγράφονται *Ὀλυνθιακοί*. Διὰ
 τούτων δὲ προσεπάθει νὰ παρορμήσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς κατα-
 πολέμησιν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐπικουρίαν τῶν παρ'
 αὐτοῦ προσβαλλομένων πόλεων, πρὸ πάντων τῶν *Ὀλυνθίων*, παρι-
 στῶν τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ ὡς σκοπούσας τὴν καθυπόταξιν τῆς
 Ἑλλάδος. Διὰ ταῦτα δὲ ὁ Δημοσθένης ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κορυφαῖος
 τῆς φιλοπάτριδος, καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς ἀρχαίας δημοκρατικῆς
 ἐλευθερίας καὶ ἀρετῆς τεινούσης μερίδος, ἐνῶ ὁ μέγας αὐτοῦ ἀντί-
 παλος Αἰσχίνης ἡγεῖτο τῶν ὁπαδῶν τῆς Μακεδονίας ἥτοι τῶν φι-
 λιππιζόντων· φρονῶν δὲ ὅτι αἱ δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων ἦσαν ἐλ-
 λιπεῖς, καὶ ὅτι ἡ ἀντίστασις ἐχειροτέρεισε μόνον τὸ πεπρωμένον,
 ἤτο τοσοῦτον θερμὸς υπερασπιστὴς τοῦ Φιλίππου, ὅσον ἐκεῖνος σφα-
 δρὸς ἐναντίας. Ὅθεν ὅτε ἡ Βουλὴ τῶν Ἀθηναίων προεβούλευσεν
 ὑπὲρ τοῦ Δημοσθένους χρυσοῦν στέφανον, διότι εἶχε κατορθώσει
 διὰ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ νὰ σταλῇ στόλος ἐπικουρικός πρὸς τὸ
 ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πολιορκούμενον *Βυζάντιον*, οὕτω δὲ νὰ σωθῇ
 ἡ πόλις αὕτη, προσεπάθησεν ὁ Αἰσχίνης νὰ ἀκυρώσῃ τὸ προβού-
 λευμα τοῦτο διὰ λαμπροῦ λόγου, ἀρνούμενος τὰς ἀγαθὰς πράξεις
 τοῦ ἀντιπάλου ῥήτορος. Τοῦτο δὲ παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Δη-
 μοσθένην νὰ καταπολεμήσῃ τοσοῦτον τὸν ἀντίπαλον εἰς τὸν ἀνυπέρ-
 βλητον αὐτοῦ ἀπολογητικὸν περὶ στεφάνου λόγον, ὥστε ὁ Αἰ-
 σχίνης ἐτιμωρήθη, καὶ μετόφησεν ἐκ λύπης εἰς τὴν Ῥόδον, ἐνθα
 συνέστησε σχολεῖον ῥητορικόν. Ὁ Δημοσθένης εἶνε ἀληθῶς τραγικός
 χαρακτήρ· βλέπει τὸν ὄλεθρον νὰ ἐπέρχεται ἐπὶ τὴν ἡγαπημένην
 αὐτοῦ πατρίδα, καὶ ἐν τούτοις δὲν δύναται νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν
 μὲ ὅλας του τὰς προσπαθείας· διορᾷ μὲ τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ νοη-
 μοσύνην τὴν ὁδὸν καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας, ἀλλ' ὁ ἀποτυ-
 φλωμένος λαὸς ἀπορρίπτει ἐν τῇ ἀφροσύνῃ αὐτοῦ τὰς σοφὰς συμ-

βουλὰς. Πολιτικὸς ἀνὴρ βαθείας συνέσεως, πολίτης πλήρης τῆς καθαρωτάτης φιλοπατρίας, ῥήτωρ δυνάμει κατασκευαστής, διότι αἱ λέξεις αὐτοῦ ἦσαν ἡ ἔκχυσις τῆς εἰλικρινεστάτης πεποιθήσεως, καὶ ἀπερρέον ἐκ τῶν σπλάγχων αὐτοῦ, εἶνε ὁ Δημοσθένης τὸ κόσμημα τῆς πατρίδος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς χαλαρώσεως καὶ χανονότητος. Ἡ δὲ θλίψις διὰ τὴν διαφθορὰν τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ φιλευθερίας, δίδει εἰς τοὺς λόγους του σοβαρὸν καὶ θλιβερὸν χαρακτῆρα, καὶ πολλάκις ἦθος βαρύθυμον. Ὅτι δὲ ὁ Δημοσθένης ὑπὸ τοσοῦτον δυσμενῆ τύχην, εἰς λαὸν ἄστατον καὶ ἀπομαθόντα τὸν πόλεμον, ἐτόλμησε νὰ ἀναλάβῃ ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει καὶ δεινότητι ὑπάρχοντος Φιλίππου, μαρτυρεῖ τὸ ἡθικὸν αὐτοῦ μεγαλεῖον καὶ τὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ καὶ πάσης θυσίας ἐπιδεκτικὸν ἐνθουσιασμόν· τὸ δὲ παράδειγμα καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἔγειναν αἰτία νὰ δείξωσιν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πλειοτέραν συναίσθησιν πρὸς τὰς ὑψηλὰς καὶ μεγὰς ιδέας, νὰ ἐπανεέλθωσι δὲ πάλιν ἐπ' ὀλίγον χρόνον τὰ φρονήματα τῶν προτέρων ἐτῶν, καὶ νὰ σιγήσῃ ἡ περιφιλαυτία, ὑποχωροῦσα εἰς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος. Καὶ αὕτη δὲ ἡ πενεστέρα τοῦ λαοῦ τάξις ἐθυσίασε κατὰ πρότασιν τοῦ Δημοσθένους (διακυβεύσαντος πρὸς τοῦτο τὴν ζῶην) τὰ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου πρὸς θεάματα δαπανώμενα χρήματα (θεωρικά), καὶ ἐπηύξησεν οὕτω τὰ πρὸς ἐξόπλισιν νέου στόλου ἀπαιτούμενα χρηματικὰ ποσά· καὶ ὅτε τέλος ἔφθασαν εἰς τὸν κρίσιμον ἀγῶνα, οἱ Ἀθηναῖοι οὐ μόνον ἔπεμψαν μισθοφόρους εἰς τὴν μάχην, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ μάλιστα οἱ νεώτεροι πολῖται ἔλαβον τὰ ὅπλα, ἐνθουσιασθέντες ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους.

Οἱ Ἀττικὸὶ ῥήτορες. Εἰς πολιτείαν διοργανωμένην δημοκρατικῶς μετὰ λόγου ἐλευθέρου ἡ εὐγλωττία εἶνε ἀπαραίτητος ἰδιότης τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός· ὅθεν οἱ περιφημώτατοι πολιτικοὶ ἄνδρες τῶν παλαιῶν χρόνων, οἷος ὁ Θέμιστοκλῆς καὶ Περικλῆς, διέπρεψαν συγχρόνως καὶ ὡς ῥήτορες τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἡ εὐγλωττία αὐτῶν ἦτο δῶρον τῆς φύσεως, οἱ λόγοι αὐτῶν ἀμελέτητα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς ὥρας αὐτοσχεδιάσματα, τὸ πλεονέκτημα αὐτῶν ἐμφαντον, αἱ λέξεις φυσικαί, ἀπλᾶ καὶ ἀκόσμητοι, καὶ σκοπὸν προσιθέμενοι μόνον νὰ πείσωσι, σύρῃσι πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν καὶ ἀφαιρᾷσιν τοὺς ἀκρωτέρας. Ὅτε δ' αὐξανομένης ὁσμῆραις πλείοτερον καὶ ἐπεκτεινομένης τῆς κουλίας τοῦ λαοῦ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, ἔλαβε μεγαλητέραν ἔκτασιν καὶ ὁ θεματικὸς πολιτικὸς καὶ δικανικὸς βίος, ἐπομένως δὲ ἀπέκτησεν ἡ εὐγλωτ-

τία στάδιον ευρύτερον, προσεπάθησαν πολλοί, επιθυμῶντες νὰ ἐπιδοθῶσι εἰς τὸν δημόσιον τοῦτον βίον, νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἑλλειψιν φυσικοῦ τοῦ λέγειν δόρου διὰ τέχνης. Τὴν ἐπιθυμίαν δὲ ταύτην ὑπεβοήθησαν κατὰ πρῶτον οἱ σοφισταί, καὶ πρὸ πάντων ὁ Σικελιώτης Γοργίας, ὅστις ἔζησεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον εἰς τὰς Ἀθήνας. Διέπασαν λοιπὸν τὴν ἀπατηλὴν ἐκείνην τέχνην, ἥτις καὶ νῦν ἔτι φέρει ἀπ' αὐτῶν τὸ ὄνομα, καὶ ἥτις συνίσταται κυρίως εἰς τοῦτο, νὰ περιπλέξῃ, δασμεύσῃ καὶ παραγάγῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀκροατοῦ διὰ διαλεκτικῆς, στηριζομένης ἐπὶ λεπτολογιῶν, πρὸς τὸ φαινόμενον ἀληθειῶν καὶ ψευδῶν συμπερασμάτων, ἅμα δὲ τεστορευμένης ῥητορικῆς τέχνης μετ' ἀντιθέσεων, σχημάτων τοῦ λόγου καὶ ἀποστροφῶν, ἐξ ἀπροσδοκῆτου γινομένων. Τὰ μεγάλα δὲ κέρδη, ἅτινα ἐκέρδησαν ἐκ τῆς τέχνης ταύτης ὁ Γοργίας, Ἰππίας, Πρωταγόρας, Πρόδικος κ. ἄλ., εἴλκυσαν κατὰ μικρὸν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπιδηξίους καὶ πεπαιδευμένους τεχνίτας τοῦ λέγειν ἐκ πάσης Ἑλληνικῆς γῆς, καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῆς Σικελίας καὶ Κάτω Ἰταλίας, ἔδρας τότε πάσης ῥητορικῆς τέχνης. Τοῦτο δ' εἶχεν ἀποτέλεσμα, ὅτι ἔκτοτε ἡ ῥητορικὴ ἦτον ἡ ἐξαιρέτως καλλιστερομένη τέχνη, καὶ ὅτι ὁ ῥητορικὸς τρόπος τοῦ λέγειν οὐ μόνον ἀνέβη εἰς τὸ πολιτικὸν βῆμα καὶ τὰ δικαστήρια, ἀλλ' εἰσεχώρησε καὶ εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς φιλολογίας· εἰς τὴν τραγωδίαν διὰ τοῦ Εὐριπίδου καὶ εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν διὰ τοῦ Θουκυδίδου· ὅθεν ἡ μετέπειτα Ἑλληνικὴ φιλολογία φέρει παντάπασι ῥητορικὸν χρωματισμόν.

Ἡ πρὸς συλλογὴν ἐπιμέλεια τῶν Ἀλεξανδρινῶν λογίων διεφύλαξεν ἄχρις ἡμῶν τοὺς λόγους διέξα Ἀττικῶν ῥητόρων. Ἐκ τούτων δ' ὁ Ἀνδοκίδης (468—π. 394) διετήρησεν εἰσεῖτι εἰς τὰ πλεῖστα τὸν χαρακτήρα τῆς ἀρχαίας ἀπλότητος καὶ ἀπερίττου εὐγλωττίας, ἐνῷ ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ἀντισθένης (479—411), ὁ διδάσκαλος τοῦ ἱστοριογράφου Θουκυδίδου (ἐντεκα μετοχῆς εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ὑπὸ τῆς βουλῆς τῶν τετρακοσίων ἐπὶ τοῦ Πολεοπονησιακοῦ πολέμου (§ 45) μὲ θάνατον τιμωρηθείς), συστήσας ῥητορικὸν σχολεῖον, καὶ ἐκπονήσας κατὰ παραγγελίαν διέξανικου τοῦ Λόγου, διεχάραζεν ἤδη τὸ στάδιον τῶν μετέπειτα ῥητόρων. Ἀὐτὸ δὲ τοῦτο ἐπράξε καὶ ὁ Λυσίας (458—378), ὅστις γεννηθεὶς ἐκ γονέων Συρακουσίων, ἀπόκησε κατὰ προτροπὴν τοῦ Περικλέους εἰς Ἀθήνας, ἀπεθῆναι τὸ ἔτος 444 μετ' Ἀστικῆς ἀποικίας εἰς τοὺς Θουρίους τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἐνθα ὑπελειοποιήθη εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ἐπιστρέψας εἰς Ἀθήνας, συνέστησε σχολεῖον ῥητορικόν, καὶ ἔγραψε λόγους ἐπὶ χρήμασι κατὰ παραγγελίαν. Εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὅστινες ἀνέβαινον μὲν εἰς πολλὰς ἐκατοντάδας, ἐξ ὧν ὅμως ἔχομεν εἰσεῖτι 32 μόνον, ἐπαινεῖται μὲν ἡ καθρότης καὶ σαφήνεια τοῦ λεκτικοῦ, ἄνευ ὑπερβολικοῦ πάθους, ἡ ἀνίργεια τοῦ λόγου καὶ τὸ ἀρελὸς καὶ χαρίεν ὕφος, ἀλλὰ καὶ ἀλέγχεται ποιά τις νηφαλιότης. Ὁ ἐπιτάφος αὐτοῦ, πρὸς τιμὴν τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων (τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται ὑπὸ πολλῶν), ἀνήκει εἰς τὸ εἶδος τῶν ἐγκωμιαστικῶν καὶ πομπωδῶν λόγων, τῶν καλουμένων πανηγυρικῶν, ὅστινες ἀπὸ τοῦ νῦν ἐγίνοντο ὁσημέραι κοινότεροι. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τῶν 30 τυράνων, ἐπέστρεψε πάλιν ὁ Λυσίας ὀπίσω εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ Θρακυβοῦλου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε προστεθῇ.—Ἐλαβε δ' ἀπὸ τοῦ νῦν ἡ ῥητορικὴ ὀριστικὴν πλέον ῥοπὴν πρὸς τὸ διαπλάττεσθαι εἰς τέχνην· πρὸς τοῦτο δὲ ὄχι ὀλίγον συντέλεσεν ἡ διαμόρφωσις τοῦ θεῖτου

μετὰ τῶν μίμων καὶ διαφόρων εἰδῶν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐπαύξεις τῶν διπλωματικῶν ὑποδείσεων καὶ διαπραγματεύσεων, δι' ὧν ἀπαρσιζόντο αἱ τύχαι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Κορυφαῖος δὲ τῶν ῥητόρων τούτων, ἐφεχόντων κατὰ τὸ γλαφυρὸν τοῦ λαοῦ, εἶνε ὁ Ἀθηναῖος Ἰσοκράτης (436—338), ὅστις ἀπέθανε μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην εἰς ἡλικίαν 98 ἐτῶν, μὴ θελήσας νὰ λάβῃ τροφήν, διὰ νὰ μὴν ἀναγκασθῇ νὰ ἐπιζήσῃ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἐκ τῶν 21 λόγων αὐτοῦ περιφημώτατος εἶνε ὁ πανηγυρικός, σκοπὸν ἔχων νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι δὲν ἀνήκεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἡ κατὰ τὴν Ἀνταλικίδειον εἰρήνην (§ 53) εἰς αὐτοὺς μετενεχθεῖσα ἡγεμονία, ἀλλ' εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἅμα δὲ νὰ προτρέψῃ εἰς ὁμόνοιαν καὶ πόλεμον ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ πανηγυρικός δ' οὗτος, τὸν ὁποῖον λέγεται ὅτι ἐπεξεργάσθη καὶ ἀτόρυνσε δέκα ἢ δεκάπνυκτα, εἶνε ἀριστοῦς ῥητὴμα εἰς τὸ ὅσον· καὶ δὲν δύναται μὲν νὰ ἀρνηθῇ τις θειότητά καὶ ὕψος φιλοπατρίας, ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης μένει εἰς αὐτὸν ψυχρός. Ἡ τεχνικὴ κατασκευὴ τῶν περιόδων, ἡ μετὰ τῆς ἐπιμελεστάτης προσοχῆς εἰς τὴν εὐφωνίαν γενομένη διάταξις τῶν λέξεων καὶ προτάσεων, ἡ μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν συλλαβῶν φθίνουσα ἁρμονία πάντων τῶν μερῶν, ἡ ἀπανταχοῦ ἀπανταχῆ χρησις τῆς συμμετρίας καὶ εὐαρμίας, χωρὶς ὁ λόγος νὰ γείνη οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ποιητικὸς—ταῦτα εἶνε τὰ πλεονεκτήματα, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ Ἰσοκράτης ἔχειν τὸ ἀντικείμενον τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς μιμήσεως τῆς ἀρχαιοτέτου. Ἀλλὰ καίτοι τελειοποιήσας τοσοῦτον τὴν τέχνην καὶ τὸ ὅσον, ὁ Ἰσοκράτης ὑπῆρξε ῥήτωρ ἄνευ μεγάλης ἐσωτερικῆς ἀξίας, καὶ ἄνευ σκοποῦ πρακτικοῦ. Μεγαλύτεραι εἶνε αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι ἀγαθαὶ πράξεις αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸν εὐνδεσμον τῆς ῥητορικῆς μὲν τὸν βίον.

Ὁ Ἰσακός (π. 420—π. 348), μαθητὴς τοῦ Λυσίου καὶ Ἰσοκράτους, καὶ ὡς αὐτοί, ἱδρυτὴς ῥητορικῶν σχολείων καὶ συγγραφεὺς περὶ ἡγεμονίας καὶ πληρωμένων λόγων, προσεπάθει, ὡς ὁ Ἰσοκράτης, νὰ ἐξαγάγῃ τὴν ῥητορίαν ἐκ τῆς αἰδοῦσας τοῦ σχολείου εἰς τὴν παλαιάτραν τῆς δημοσιότητος, καὶ εἰς τοὺς (ἑδεκα) αὐτοῦ δικανικοὺς λόγους, ἐν οἷς ἐμφανίζονται συνευχόμενα δυνάμεις καὶ ἀξία τῆς γλώσσης μετὰ γλαφυρότητος καὶ καμψότητος, νὰ δείξῃ ὡς τέλος τὸν πρακτικὸν βίον.

Ὁ Δημοσθένης (385—322), υἱὸς ἐντέμων γονέων (πολιτῶν Ἀθηναίων), κερτιμῶν περιουσίαν εἰνά, ἦτις ὅμως τῷ ἀρρεθῇ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ὑπὲρ κηδεμόνων δολίῳ, ἀκαρπώθῃ τοσοῦτον ἐπαρκελῶς τῆς διδασκαλίαν τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Ἰσαίου, ὥστε δύναται νὰ θεωρητῇ τὰ ἀνυπερβλήτων τῆς ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βήματος ῥητορικῆς τέχνης. Ἡ δὲ πρὸς τοῦτο ἐπιμέλεια αὐτοῦ καὶ σπουδὴ δὲν εἶνε ὀλιγώτερον αξιοθαύμαστος ἢ ἡ εὐφυΐα, ἡ εὐγενὴς αὐτοῦ φιλοπατρία καὶ τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον τοῦ χαρακτήρος του. Ἡ τελευταία αὕτη ιδιότης, τὸ μεγαλεῖον τοῦ χαρακτήρος καὶ ἡ εὐγένεια τῆς φωνῆς, ἔλλειπε παντάπασιν ἀπὸ τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Ἀισχίνην (389—314), ὅστις κατὰ τὴν κοινὴν δοξασίαν εἶχεν ἀγορασθῇ παρὰ τοῦ Φιλίππου, ἐν καὶ ἐπιησίαζε τὸν Δημοσθένην πολὺ εἰς τὴν ῥητορικὴν δεινότητα. Ὁ Ἀισχίνης εἰς τοὺς τρεῖς λόγους, τοὺς ὁποῖους ἔχουμεν εἰσέτι ἀπ' αὐτοῦ, ἀναπτύσσει μεγάλην ἐπιτηδεύματα εἰς τὴν ζωγραφίαν τῶν χαρακτήρων, ἡθῶν καὶ παθῶν, καὶ ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ ὑποκρίσεως διατήρησε πολ-

λὴν δεξιότητα εἰς τὴν ἀπαγγελίαν καὶ τὴν χειρονομίαν. Ὁμόφρων πρὸς τὸν Αἰσχίνην ὑπῆρξεν ἄλλος Ἀθηναῖος ῥήτωρ καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, ὁ Δημάδης, ἐκ τοῦ ὁποῦ δὴ ὅμως δὲν σώζεται πλέον κανεὶς λόγος, ὥς διότι δὲν εἶχε γράφῃ αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον ἐκφώνησεν αὐτοσχεδιάζων. Εὐφυὲς ὡς ῥήτωρ καὶ δεξιὸς εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, ἀλλ' ἦθὼν ἀκράδαντος καὶ βίου ἀσώτου, προσείτι δὲ χαρὰς ἡτοῦ εὐπροστίτου εἰς τὴν δωροδοκίαν, ἐφρονεῖτο ἐπὶ τέλους (319) εὐκα προδοτικῶν ραδιουργιῶν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀντιπάτρου, μετὰ βίον πλήρη ποικίλων συμβάντων.— Ἄλλος μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους ἦτον ὁ Ἀθηναῖος Λυκοῦργος (308—323), ὡς ὁ Δημοσθένης καὶ Ὑπερίδης, εἰς τῶν κυριωτέρων ἀντιπάλων τοῦ Μακεδόνος Φιλίππου. Ὁ ἔτι περιωζόμενος αὐτοῦ λόγος, καίτοι φέρων θεατρικὴν ἀπόχρωσιν, ἀνέκει εἰς τὰ κάλλιστα ἔργα τῆς ἀρχαίας ῥητορείας, καὶ διδαι λαμπρὰν ἀπόδειξιν περὶ τῆς ἡθικῆς ἀξίας τοῦ ἀνδρός, τοῦ ὁποῦ ἡ φοβερὰ αὐτοῦ σιγή κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ τρόπον παντός πολιτικοῦ ἀγκληματίου καὶ πάντων τῶν ληστευόντων τὸν δημόσιον θησαυρόν. Ὑπερίδης δέ, ὁ τρίτος φιλόπατρις ῥήτωρ, ἀνὴρ πολὺ μὲν εὐφυὲς, ἀλλ' ἄνευ ἡθικῆς ἀξίας καὶ σταθερότητος, φονευθεὶς κατὰ διαταγὴν τοῦ ἐπάρχου τῆς Μακεδονίας Ἀντιπάτρου, ἔρχεται τελευταῖος εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων Ἀττικῶν ῥητόρων· ἐν τούτοις ὁ Κορίνθιος Δεῖναρχος (361—μετὰ τὸ 292), ὁ τελευταῖος ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ συλλογῇ, σώζει εἰσέτι ἔχνη τινὰ τῆς Ἀττικῆς ῥητορείας, τὰ ὅποια ἀπέκτισεν ἀκαίδευθεὶς ἐν Ἀθήναις.

γ'.) Ἀπώλεια τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

§ 60. Πρὶν ἢ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας ὁ Αἰσχίνης, ἔλαβεν εὖ καιρίαν νὰ ὑπηρετήσῃ σκοπιμώτατα τὸν μέγαν αὐτοῦ προστάτην Φίλιππον, ὅστις εἶχε φερθῇ πρὸς αὐτὸν λίαν εὐμενῶς καὶ γενναίως. Οἱ Λοκροὶ δηλ. τῆς Ἀμφίσσης, ὡς πρότερον καὶ οἱ Φωκεῖς, ἐνοχοποιήθησαν, ὅτι ἐσφετερίσθησαν καὶ ἐγεώργησαν μέρος γῆς καθιερωμένον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα τῶν Δελφῶν (339). Τὸ δὲ δικαστήριον τῶν Ἀμφικτυόνων, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ὁ Αἰσχίνης ὡς ἀπεσταλμένος τῶν Ἀθηναίων, ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἐνόχους βαρὺ χρηματικὸν πρόστιμον, καὶ ὅτε δὲν ἐπλήρωσαν παραχρῆμα οἱ Λοκροὶ, ἀνετέθη κατὰ πρότασιν αὐτοῦ ἡ ἐκτέλεσις τῆς τιμωρίας εἰς τὸν Μακεδόνα Φίλιππον, ὡς τὸν ἰσχυρότατον τοῦ δεσμοῦ κοινωνόν. Ὁ δὲ Φίλιππος, ἐπιστρέψας οἴκαδε ἐκ τινος νικηφόρου κατὰ τῶν παριστρίων Σκυθῶν ἐκστρατείας, ἔσπευσε πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐκυρίευσεν καὶ ἐτιμώρησεν τὴν Ἀμφίσσαν, καὶ ἀπέδωκε μὲν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τὸ Κρισαῖον πεδῖον, τὸ αἷτιον τῆς ἐριδος, ἀλλὰ καὶ κατέλαβεν ὅλως ἀπροσδοκῆτως τὴν ὀχυρὰν πόλιν Ἐλάτεια, ἥτις ἐδέσποζε τῆς εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα εἰσόδου. Τὸ πραξικόπημα δὲ τοῦτο, τρομάξαν

τοὺς Ἀθηναίους, ἐξήγειρεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ληθάργου, καὶ παρε-
σκεύασεν ἀκρόασιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ φιλοπάτριδος Δημοσθένους.
Ὁ ἴδιος δέ, ὡς πρεσβευτὴς Ἀθηναῖος, ἐμεσίτευσεν νὰ συμμαχήσῃσι
μετὰ τῶν Θηβαίων, καὶ κατάρθωσιν νὰ ἐξοπλισθῇ στρατὸς λόγου
ἄξιος. Ἀλλὰ τὰ ἀγύμναστα, κατὰ τάχος συναθροισθέντα καὶ ὑπὸ
ἀνικάνων στρατηγῶν ὀδηγούμενα στρατεύματα, δὲν ἠδύναντο νὰ
ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν ἀνωτέραν κατὰ τὸ πλῆθος καὶ ἡσκημένην εἰς
τὸν πόλεμον *φάλαγγα* τῶν Μακεδόνων. Καίτοι λοιπὸν ἀγωνισθέν-
τος ἀνδρείως τοῦ ἱεροῦ τῶν Θηβῶν *λόχου*, ὅστις ἔμεινεν ὅλος εἰς
τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἐνίκησεν ὁ Φίλιππος εἰς τὴν ἐν *Χαιρωνείᾳ*
μάχῃν (338), ἣτις ἐθῆκε διὰ παντὸς τέρμα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν
ἐλευθερίαν. Ἐνταῦθα δὲ προσέτι ἐπέδειξε τὰ πρῶτα δείγματα τῆς
στρατηγικῆς αὐτοῦ εὐφυΐας καὶ τοῦ πολεμικοῦ θάρρους ὁ υἱὸς τοῦ
Φιλίππου Ἀλέξανδρος, ἡρώϊκός νεανίας δεκαεννέα ἐτῶν. Ἡ σκηνὴ
αὐτοῦ ἴστατο εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Κηφισσοῦ ὑπὸ δρυῶν,
ἣτις ἐπὶ Πλουτάρχου ἔτι ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου βασιλοπάι-
δος. Ἀλλως δὲ ὁ Φίλιππος, ὅπως συνειθίσθη τοὺς Ἕλληνας εἰς
τὴν Μακεδονικὴν ἀρχήν, μετεχειρίζετο αὐτοὺς μετ' ἡπιότητος καὶ
φιλοφροσύνης, καὶ πρὸ πάντων τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἐξοπλισθέν-
τες πρὸς πόλεμον μετ' ἰσχύος καὶ παρασκευασθέντες μεγαλοπρεπῆ
πρὸς ὑπεράσπισιν *χαραῶματα*, ἐξήγγελλον τὴν σπουδαίαν πρόθε-
σιν τοῦ νὰ ἀποκρούσωσιν τὴν εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν προσβολὴν μετ'
ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ θάρρους. Προέτεινε δ' ὁ Φίλιππος ἔπειτα νὰ
προσβάλλῃ, ἀρχηγῶν συμπασῶν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, τὸ σεσηπὸς
Περσικὸν κράτος, καὶ συνεκάλεσε πρὸς τοῦτο *ἐθνικὴν ἐν Κορίνθῳ*
συνέλευσιν, ὅπως συνομολογήσῃ *εἰρήνην καὶ συμμαχίαν τῶν*
Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν καὶ ἀρχήν τῆς Μακεδονίας, καὶ
προπαρασκευάσῃ τὴν ἐκστρατείαν (ἔαρ 337). Εἶχε δὲ χειροτονηθῇ
ἤδη ἀπεριόριστος ἀριστράτηγος, καὶ προσδιορίσῃ εἰς ἐκάστην πό-
λιν τὸν ἀνάλογον εἰς αὐτὴν ἀριθμὸν τῶν στρατευμάτων, ὅτε πα-
νηγυρίζων λαμπρῶς τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ ἐν *Πέλλῃ*
τῆς Μακεδονίας, ἐφονεύθη (336) ὑπὸ τινος σωματοφύλακος Παυ-
σανίου, εἴτε δι' ἰδιωτικὰς ὕβρεις ἐκδικουμένου, εἴτε, ὡς ἄλλοι νο-
μίζουσι, κατὰ προτροπὴν τῆς ἀποπεμφθείσης συζύγου τοῦ Φιλίπ-
που, Ὀλυμπιάδος. Καὶ ὁ μὲν φονεὺς, κατασφαγείς εὐθὺς ἐκεῖ ὑπὸ

τῶν ἐξαγριωθέντων στρατιωτῶν, δὲν ἡδυνήθη νὰ δώσῃ πλειοτέρας μαρτυρίας· ἡ Ὀλυμπιάς ὁμῶς ἐτίμησε τὴν ἐνθύμησιν αὐτοῦ, καὶ ἔβαλε νὰ φονεύσῃσι πάραυτα τὴν δευτέραν τοῦ Φιλίππου σύζυγον Κλεοπάτραν καὶ τὸν μικρὸν αὐτῆς υἱόν.

Χ α ι ρ ῶ ν ε ι α . Τύμβος καινός, στολισμένος μὲ τὸν κολοσσαῖον ἀνδριάντα λείοντος, ἐκ τοῦ ὁποίου σῶζονται εἰσέτι θραύσματα, περιέκλεισε πάντας τοὺς πεσόντας Θεβαίους. Τὴν δὲ ζῆλον τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἀπειλητικὴν προσέγγισιν τοῦ Φιλίππου ζωγραφίζει ὁ ῥήτωρ Λυκούργος μὲ τὰς ἐξῆς ἱσχυρὰς ἐκφράσεις· «Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οὐκ ἔστιν ἥτις ἡλικία οὐ παρίσχετο ἑαυτὴν εἰς τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν, ὅτε ἡ μὲν χώρα τὰ δένδρα συνεβάλλετο, οἱ δὲ τετελευτημέτοις τὰς θήκας, εἰ δὲ νεῶ τὰ ὅπλα.» Ἀπέδωκεν δὲ εἰς τοὺς βούλους τὴν ἐλευθερίαν ὡς ἀνταμοιβὴν τοῦ ἀγῶνος, εἰς τοὺς ξένους καὶ μετοίκους τὸ πολιτικὸν δικαίωμα, καὶ ἀποκατέστησαν τοὺς μεταναστεύσαντας καὶ ἀτίμους εἰς τὰ δικαίωματα τῆς πατρίδος, ἐνῷ τούναντιόν ἐκήρυξαν προδότας τοὺς φυγάδας. Ἀντὶ δὲ τοῦ κούφου καὶ ἀνηθικοῦ **Χ α ρ η τ ο ς**, ὅστις εἶχεν ἐν Χαιρωνείᾳ τὴν ἀρχιστρατηγίαν, ἐξέλεξαν στρατηγὸν τὸν χρηστὸν Φωκίωνα. Ἡ δραστηριότης δὲ αὐτῆ ἐμελλε νὰ τρομέξῃ τὸν Φίλιππον, ὥστε νὰ μὴ προσβάλλῃ τὴν Ἀττικὴν. Μὴ ἐμφανισθέντος ὁμῶς τοῦ ἔχθρου, κατέπεσε βαθμὴδὸν ὁ πόθος τοῦ πολέμου καὶ ὁ φιλόπατρις ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἀθηναίων.—Σκληροτέρα ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν **Θ η β ῶ ν**· ἠναγκάσθησαν νὰ λυτρώσῃσι τοὺς νεκροὺς καὶ αἰχμαλώτους αὐτῶν ἀντὶ βαρέων λύτρων, νὰ παραδώσῃσι τὴν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν εἰς ἄνδρας ἐκ τῆς Μακεδονικῆς μερίδος, νὰ δεχθῶσι Μακεδονικὴν φρουρὰν εἰς τὴν Καδμείαν, νὰ τιμωρήσῃσι πολλοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἐθνικῆς μερίδος μὲ θάνατον καὶ ἔξορίαν, νὰ διαλύσῃσι τὴν Βοιωτικὴν ὁμοσπονδίαν, καὶ νὰ ἐλευθερώσῃσι τὰς ὑποταχθείσας πόλεις. Καὶ ἡ **Σ π ᾶ ρ** τῇ δέ, μὴ θελήσασα νὰ ἐνδῶσῃ εἰς τὸν ξένον διαιτητὴν, μετανόησε διὰ τὴν ἀνέστασιν, ὅτε ἐρηκώθη ἡ παράλιος αὐτῆς χώρα καὶ ἀπώλεσε πολλοὺς τόπους καὶ θαλάσσιαν ἱκανάς. Ὁ δὲ **Δ η μ ο σ θ ῆ ν η ς**, κοσμηθεὶς πρὸς ἀντιμισθίαν τῆς μεταξὺ **Θ η β ῶ ν** καὶ Ἀθηνῶν διομολογηθείσης συμμαχίας, ἐκ δευτέρου μὲ στέφανον τῶν πολιτῶν, ἐνήχθη μὲν μετὰ τὴν μάχην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ εἰς δίκην, ἀλλ' ἔχον μόνον ἡθωῶθῃ ἐντίμως, ἀλλὰ καὶ ἐτιμήθη μὲ τὴν ἐντολήν νὰ **ἐ κ φ ω ν ῇ σ η** ἐπὶ τὰ φέρον λόγον εἰς τοὺς ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντας, τῶν ὁποίων τὴν τέφραν εἶχεν ἀποστείλῃ ὁ Φίλιππος εἰς τὰς Ἀθήνας. Τούναντιόν δ' ὁ **Δ υ σ ι κ λ ῆ ς**, εἰς τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν, ἐτιμωρήθη μὲ θάνατον (*). Ὅτε δ' ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν μάχην κατακλινθεὶς εἰς νικητήριον δαίπνον ἀπεδόθη εἰς τὸ πίνειν, καὶ περιερχόμενος ἔπειτα εἰς τὸ παδίον τῆς μάχης, ἔσκωπτε τοὺς Ἀθηναίους, εἶπεν ὁ ῥήτωρ **Δ η μ ᾶ θ η ς**, ὅστις εὗρίσκετο παρ' αὐτῷ· «Βασιλεῦ, τῆς τύχης

(*) «Ἐστρατήγεις, ὦ Δυσίκλης», εἶπεν εἰς αὐτὸν ὁ ῥήτωρ Λυκούργος· καὶ χιλίων μὲν πολιτῶν τετελευτηκότων, δυσχιλίων δ' αἰχμαλώτων γεγονότων· τροπαίου δὲ κατὰ τῆς πόλεως ἔσπηκότος, τῆς δ' Ἑλλάδος ἀπάσης δουλευούσης, καὶ τούτων ἀπάντων γεγεννημένων σοῦ ἡγευμένου καὶ στρατηγεύοντος, τολμᾷς ζῆν καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ὁρᾶν, καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλειν, ὑπόμνημα γεγονὸς αἰσχύνῃς καὶ ἀνείδους τῇ πατρίδι;» Διόδ. Σικ. 16, 88.

ἐπὶ περιθέραις πρόσωπον Ἀγαμέμνωνος, αὐτὸς οὐκ αἰσχύνη πρὸ τῶν ἔργα Θεο-
τίτου, αἱ λείπει αὐτὰ ἀποφρόνησαν αὐτόν.

δ'.) Αἱ ὥραιαι τέχναι τῶν Ἑλλήνων.

* § 61. Ἀπὸ τοῦ Περικλέους μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλε-
ξάνδρου ἠκμαζόν τὴν λαμπροτάτην αὐτῶν ἀκμὴν αἱ ὥραιαι τέ-
χναι, εἰς τὰς ὁποίας συγκαταλέγονται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ πλα-
στικὴ ἢ γλυπτικὴ καὶ ζωγραφικὴ. Τὸ ἐμφυτον εἰς τοὺς Ἕλληνας,
καὶ διὰ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτοὺς ἐκτραφέν ἐνεργὸν καὶ βαθύ
πρὸς τὸ ὥραϊον αἶσθημα, καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ δώσωσιν εἰς τὸ αἶσθημα
τοῦτο ἐξωτερικὴν μορφήν, ἐγείναν αἰτία νὰ λάβῃ παρ' Ἑλλήσιν
ἡ τέχνη σημασίαν καὶ ἀνάπτυξιν, καὶ ἀναβίωσθῃ εἰς τοσοῦτον
ὕψος τελειότητος, ὅμοιον τοῦ ὁποίου δὲν ἔχει νὰ δείξῃ ποτὲ ἄλ-
λοτε, οὔτε ὕστερον οὔτε πρότερον, ἡ ἱστορία. Ἡ τέχνη συνηξήθη
ἐν Ἑλλάδι μεθ' ὅλου τοῦ λαοῦ, καὶ ἀπετέλει οὐσιώδες στοιχεῖον
τοῦ δημοσίου βίου· ἡ δὲ φιλοκαλία καὶ φιλοτεχνία ἦτο κοινὸν δῶ-
ρον ὅλων τῶν τάξεων. Οἱ Ἕλληνες διὰ τοῦτο ἐγείναν ὁ θαυμά-
σιος ἐκεῖνος καὶ δαιμόνιος ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ λαός, διότι παρ'
αὐτοῖς ἡ τέχνη δὲν ἦτο ἀπλῶς χωριστὸν τι, μία διεύθυνσις τοῦ
πνεύματος πλησίον ἄλλων ἐξίσου προνομιούχων διευθύνσεων, ἀλλὰ
διότι σύμπας αὐτῶν ὁ βίος, ἡ θρησκεία, τὰ ἥθη, ἡ πολιτεία καὶ
ἐν γένει ὁ τρόπος τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ διανοεῖσθαι, ἦσαν παντά-
πασι τεχνικά, διότι, ἵνα ἐκφρασθῶμεν συντόμως, ἡ φύσις τῶν Ἑλ-
λῶν καὶ ἡ φύσις τῶν καλῶν τεχνῶν εἶνε ἀπλῶς μία καὶ ἡ αὐτὴ
ἐν τῇ βαθυτάτῃ αὐτῶν ρίζῃ. Ἄνδρας δὲ περιφήμους ἢ εὐεργέτας
δὲν ἠδύναντο νὰ τιμῶσιν ἄλλως λαμπρότερον, ἢ ἀνεγείροντες
εἰς αὐτοὺς ἀνδριάντας καὶ κατασκευάζοντες τὰς προτομὰς ἢ τοὺς
ἐρμάς αὐτῶν· καὶ ἐν γένει πᾶσα πόλις ἐφιλοτιμεῖτο νὰ κοσμή τὰς
ὁδοὺς αὐτῆς καὶ τὰς δημοσίας ἀγοράς μετὰ πολλὰ ἀγάλματα. Τὸ
δὲ ὥραϊον σῶμα τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον δὲν ἀσχίμιζε κἀνὲν δύσ-
μορφον ἔνδυμα ἢ συρμός, καὶ ἡ διευκολυνθεμένη ὑπὸ τῶν εἰς τὰς
παλαιστρας γυμναστικῶν ἀσκήσεων σπουδὴ τῶν γυμνῶν σωμάτων
εἰς τὰς διαφορωτάτας θέσεις, πάντα ταῦτα ἐβόηθησαν πολὺ τὴν
ἀνάπτυξιν τῆς πλαστικῆς.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην διακρίνουσι τρεῖς κυρίως περιόδους·
1) Τὴν ἐποχὴν πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων, καθ' ἣν ἐπεκράτει

ὁ ἱερὸς ἦτοι ἄκαμπτος ρυθμός. Καθὼς εἰς τοὺς Ἀνατολικούς λαούς, οὕτω καὶ παρ' Ἑλλήσιν, ἡ τέχνη ἦτο κατ' ἀρχὰς ὑπηρετικὴ τῆς θρησκείας· ὅθεν τὰ ἀρχαιότατα ἀγάλματα τῶν θεῶν αὐτῶν ἀπέχουσιν εἰσέτι πολὺ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰδανικῆς κατ' ἀνθρώπον ὠραιότητος τῶν μετέπειτα χρόνων. Ἱερὸν σέβας ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ δίδωσιν εἰς τὰ ἀγάλματα τύπον τινὰ ὠρισμένον διὰ παναρχαίων θεσμοθετημάτων καὶ πατροπαράδοτων σχημάτων, καὶ νὰ παριστῶσιν αὐτὰ εἰς τὴν ἄκαμπτον καὶ στερεάν μορφήν, ὅπως παρέλαβον αὐτὴν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Διότι, οἰανόποτε γνώμην καὶ ἄν' ἔχωμεν περὶ τῶν ἐξ Ἀνατολῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀποικίσεων (§ 3), δὲν εἶνε δυνατόν ὅμως εὐκόλως νὰ ἀμφισβητηθῇ ἐπιδρασίς τις τῆς Αἰγυπτιακῆς τέχνης ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς, διὰ τῶν νήσων Κρήτης, Ρόδου καὶ Σάμου, τῶν ἀρχαιοτάτων ἐδρῶν τῆς Ἑλληνικῆς γλυπτικῆς. Ἡ δὲ περίστασις, ὅτι περὶ διάσημόν τινα τεχνίτην συνετάττοντο πολλοὶ μαθηταί, καὶ ἀπετέλουν ἐργαστήριον ἢ σχολήν, ἐν ᾗ ἔμενεν ἐπικρατοῦσα ἡ αὐτὴ μέθοδος τοῦ διδασκάλου, δὲν συνετέλεσεν ὀλίγον πρὸς διαρκῇ ἐνίσχυσιν ὠρισμένου τινος ρυθμοῦ καὶ χαρακτῆρος τέχνης. Τοιαῦτα δὲ ἐργαστήρια εὐρίσκομεν, πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ περὶ αὐτοὺς, μάλιστα πάντων ἐν Σικυῶνι, ὅπου εἶχε συναθροίσῃ περὶ ἑαυτὸν πολλοὺς καλλιτέχνας ὁ Κάραχος· ἐν Ἀργεῖ, ὅπου ἀπελάμβανε μεγάλην ὑπόληψιν ὁ Ἀγελάδας, καὶ εἰς τὴν νῆσον Ἀἴγινα, ὅπου ἀνέπτυξαν μεγάλην δραστηριότητα ὁ Κάλλων καὶ Ὀιατᾶς· περὶ τούτων δὲ μαρτυρεῖ μετὰ δόξης τὸ ἐν Μονάχῳ σύμπλεγμα τῶν Αἰγινητικῶν ἀγαλμάτων. Ὅσα ὅμως διηγοῦνται περὶ τοῦ Κρητὸς Δαιδάλου καὶ τῶν Σαρίων Ροίκου καὶ Θεοδώρου ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μύθους.

Τὰ ἀρχαιότατα ἀγάλματα ἦσαν ἐκ ξύλου (ξοανοποιῖα, τορευτική), τὰ ὅποια συνείθιζον μετέπειτα νὰ περιβάλλωσι μὲ χρυσοῦν καὶ ἐλεφάντινον ὅσπου, ἢ καὶ νὰ περιχρίωσιν· ὀλίγῳ δ' ὕστερον ἔλαβε γένεσιν ἡ χωνευτικὴ τῶν μετάλλων, καὶ ἐτι βραδυτέρον ἢ ἐκ μαρμάρου γλυπτικὴ (πλαστικὴ). 2) Ὁ ὕψιλος καὶ ἰδεώδης ρυθμός, τὸν ὁποῖον ἐτελειοποίησαν Φειδίας ὁ Ἀθηναῖος (§ 37) καὶ Πολύκλειτος ὁ Ἀργεῖος (π. 420), παιδευθέντες εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Ἀργείου Ἀγελάδα, ἐπεκράτει εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Πε-

ρικλέους μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μεγάλοφρονος *Περικλέους*, ὅστις μετεχειρίσθη τὰ πλούτη τῶν Ἀθηνῶν πρὸς κατασκευὴν λαμπροτάτων οἰκοδομῶν (§ 37), καὶ ἐκόσμησεν αὐτὰ μὲ τεχνικὰ ἔργα, κατεσκευάσεν ὁ Φειδίας τὰ ἀγάλματα τῆς *Παλλάδος*, τὰ ὠραιότατα κοσμήματα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἄγαλμα τοῦ *Διός*, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποῦοι λέγεται ὅτι ἦτον ἐπικεχυμένη τοιαύτη ἔκφρασις τῆς παντοδυναμίας καὶ εὐσπλαγχνίας, τῆς εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, ὥστε τὸ βλέμμα αὐτοῦ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ἔκαμνε τὴν ψυχὴν νὰ λησμονῇ τὰ ἐπίγεια αὐτῆς δεινὰ, καὶ δυστυχεῖς ἐθεωροῦντο ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν εἶχον ἀπολαύσῃ τῆς θεᾶς ταύτης πρὸ τοῦ θανάτου (*). Ὁ Πολύκλειτος ἐξεῖχεν εἰς τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν καὶ ἐπίχαριν παράστασιν μορφῶν σώματος ἰσχυροῦ. Περίφημος πρὸ πάντων ἦτον ὁ δορυφόρος αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐν Ἀργεὶ κολοσσαῖον ἄγαλμα τῆς *Ἥρας*. Ἔτι δὲ ὁ *Μύρων* (π. 430), εἰς τῶν διασημοτάτων γλυπτῶν ἐπὶ μετάλλου, μαρμάρου καὶ ξύλου, ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τούτους. Ἦτο δὲ πρὸ πάντων μέγας εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἰσχυροῦ φυσικοῦ βίου κατὰ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ ποικιλίαν. Αἱ ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ζώων παραστάσεις (πρὸ πάντων ἡ πολλαχῶς ὑμνηθεῖσα, χαλκίνη καὶ τὸν μόσχον θηλάζουσα βοῦς), ὡς καὶ ὁ *Δισκοβόλος* καὶ *Ἡρακλῆς* αὐτοῦ, ἀνήκουσιν εἰς τὰ περιφημότερα καλλιτεχνήματα τῶν Ἑλλήνων τεχνιτῶν. Ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Φειδίου περιφημότεροι ἦσαν ὁ *Ἀλκαμένης* καὶ ὁ *Ἀγοράκριτος*. Ὁ ὠραῖος ῥυθμὸς ἦνθει καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας* ἐξηκολούθησε μάλιστα νὰ ζῇ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀκμάσας ὠραῖαν ἀκμὴν φθινοπώρου. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀνήκουσιν οἱ τρεῖς μέγιστοι τεχνῖται, *Πραξιτέλης* ὁ Ἀθηναῖος, *Σκόπας* ὁ Πάριος καὶ *Λύσιππος* ὁ Σικυώνιος. Ὁ πρῶτος ἔδωκε μάλιστα εἰς τὸν *Διονύσιον* (Βάκχον) καὶ τὰς μετὰ τοῦ Διονυσιακοῦ μύθου σχέσιν ἐχούσας μορφὰς (*Σατύρους*) τὸν τύπον, ὅστις παρέμεινεν ἕκτοτε ἐπικρατῶν* ἕκτος δὲ τούτων

(*) Αὐτὸς ὁ Φειδίας ἔλεγεν ὅτι ἐνεπνεύσθη ἀκ τῶν ἐξῆς στίχων τῆς Ἰλιάδος (Α, 528).

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
ἀμβρόσιαί δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
+ εἰς αὐτὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μίγαν δ' ἀλέλιξεν Ὀλυμπον.

εἶνε μάλιστα πολυθρύλητοι αἱ Ἀφροδίται αὐτοῦ, κατ' ὄνομα αἱ ἐν Κῶ καὶ Κνίδῳ, καὶ ὁ Ἑρως του. Ἔτι δὲ καὶ ὁ ὀλίγῳ πρεσβύτερος Σκόπας ἐλάβανε κατὰ προτίμησιν τὰ ἀντικείμενα τῆς τέχνης αὐτοῦ ἐκ τοῦ μύθου τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀφροδίτης· ἐκτὸς δὲ τούτων διεφηνώθησαν ὁ κιθαρωδὸς αὐτοῦ Ἀπόλλων καὶ τὸ σύμπλεγμα τῶν θαλασσιῶν θεῶν, οἵτινες ὠδήγησαν τὸν Ἀχιλλέα εἰς τὴν νῆσον Λεύκην. Ἐνῶ δ' ἀμφότεροι οὗτοι ἦσαν πρὸ πάντων μεγάλοι εἰς τὴν γλυπτικὴν τοῦ μαρμάρου, ὁ Αὔσιππος ἔλαμψε μάλιστα εἰς τὴν μεταλλουργίαν· ἔτεινε δὲ πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστι μεγαλητέραν τελειότητα τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς εἰς τὰς διαφωτάτας αὐτῆς ἐμφανίσεις, καὶ κατεγίνετο μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας εἰς τὴν παράστασιν γυμνῶν σωμάτων· καὶ ὅμως εἴξευρε νὰ ἐξευγενίσῃ ἰδανικῶς τὴν φύσιν. Τῶν ἔργων αὐτοῦ περίφημα μάλιστα ἦσαν κολοσσιαῖοις τις Ζεὺς ἐν Τάραντι, ἡ μεγάλη ἡρωϊκὴ μορφή τοῦ Ἡρακλέους ἐν Κορίνθῳ, τὸ τέθριππον τοῦ Ἡλίου, τοῦ ὁποῦοι πάλιν περιβόητοι πολὺ ἦσαν οἱ ἵπποι, καὶ πρὸ πάντων οἱ ἀνδριάντες τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Διὰ τῶν καλλιτεχνῶν τούτων ἔφθασεν ἡ πλαστικὴ εἰς τὸν κολοφῶνα αὐτῆς, εἰς τὸν ὁποῖον φαίνεται ὅτι διετηρήθη πλεῖστον χρόνον ἢ ἡ φιλολογία, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως, ὅτι εἰς τοὺς ἐφεξῆς χρόνους ὡς πρὸς τὰς συνθέσεις ἐνέμενεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἔργα, καὶ δὲν ἐπλούτιζε τὸ ὑπάρχον διὰ νέων ἐφευρέσεων· τούναντίον δὲ ἡ τέχνη καὶ ἡ τεχνικὴ ἐπιδειξίτης δὲν ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ προσκτηθέντος βαθμοῦ τῆς τελειότητος. Εἰς αὐτὴν μάλιστα τὴν ἐποχὴν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, καθ' ἣν ἡ καλλιτεχνία κατελείπετο ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς Ἕλληνας, διεφύλαξεν ἡ τεχνικὴ ἐπιτηδεύτης τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς τιμὴν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἔργων, ἅτινα κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἀνήκουσιν εἰς τούτους τοὺς ὕστερον χρόνους. Ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ παντελῶς τῆς ἐπιδράσεως τῶν καθ' ἑαυτὴν χρόνων, οἵτινες ἔρρεπον πρὸς τὸ φανταστικὸν καὶ ἐπιτετηδευμένον, ὡς ἀποδεικνύει τὸ ἐκφραστικώτατον ἅμα καὶ συγκινητικὸν σύμπλεγμα τοῦ μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν πρὸς ὄφεις ἀγωνιζομένου καὶ ἀποθνήσκοντος Λαοκόοντος. Ὁ Λαοκόων εἶνε ἡ τραγικὴ τῶν νεκρῶν θυσία, ἣν προσφέρει ἡ θνή-

σκουσα μέν, ἀλλὰ πλήρη εἰσέτι γνῶσιν ἑαυτῆς ἔχουσα γλυπτικῇ τέχνῃ, εἰς τὴν προσεγγίζουσιν ἀπώλειαν τοῦ βίου καὶ τῆς λαμπρότητος τῶν Ἑλλήνων. — Προσέτι δὲ καὶ ἡ ζωγραφικὴ διέτρεξε τὰς τρεῖς περιόδους. Ὁ σύγχρονος τοῦ Περικλέους Πολύγνωτος δ' ὁ θάσιος ἐλάμπρυνε τὴν ἐν Ἀθήναις στοάν (Ποικίλην) μὲ σκηνὰς ἐκ τῶν Περσικῶν πολέμων, καὶ οἰκοδόμημά τι ἐν Δελφοῖς μὲ τὰς λαμπρὰς ἐκ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου Ὀμηρικὰς ὑποθέσεις. — Ὁ δ' ἐξ Ἑρακλείας τῆς ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίας Ζεῦξις ἐπέστρεψε πλειότερον τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ διάγραμμα, καὶ ἔτεινε πρὸς τὴν ἐκθαμβώουσαν ὠραιότητα ἐνθ' οὐρανόν οὐδ' Ἐφέσιος Παρράσιος ἀπέδιδε μέγιστον ἀξίαν εἰς τὸ ἐν τῷ προσώπῳ τρυφερόν καὶ εὐχαρι. Τὰ δὲ πλεονεκτήματα τοῦ Ἀπελλοῦ φαίνεται ὅτι συνίσταντο εἰς τὸ πιστὸν τοῦ διαγράμματος, τὴν δύναμιν τῆς συνθέσεως καὶ τὴν ὠραιότητα τοῦ χρωματισμοῦ. Περὶ τῆς ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναδυμένης Ἀφροδίτης, τοῦ κεραυνοβόλου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ἐν μέσῳ θυουσῶν παρθένων Ἀρτέμιδος, ἐλάλει ἡ ἀρχαιότης μετ' ἐνθουσιασμοῦ.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐπεκράτει πρὸ πάντων συμμετρία καὶ συμφωνία ὧν τῶν μερῶν ἦτοι ἁρμονία, οὕτως ὥστε πᾶν ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον ἀποτελεῖ ἐν ὁμαλίᾳ, διαπλαστομένη ἀναλόγως πρὸς τοῦτο πάντων τῶν λοιπῶν. Μέρους δ' οὐσιῶδες τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων τῶν Ἑλλήνων εἶνε οἱ κίονες, τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι τρεῖς, ἐκ τῶν κίωνων αὐτῶν, μάλιστα διακρινόμενοι ῥυθμοί, ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἄνευ κοσμημάτων Δώριος, ὁ εὐμήκης Ἰωνίος μετὰ βοστρυχῶδους κιονοκράνου, πλήρης ὠραιότητος καὶ χάριτος, καὶ ὁ πλουσιώς κεκοσμημένος Κορινθίος. Μεταχειρίζοντο δὲ κυρίως αὐτοὺς εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ναῶν καὶ τὰς στοάς. Περὶ τὸν ναὸν δηλ., τὸν πλήρη χρυσοῦ καὶ πόρρω ἀκτινοβολοῦντα οἶκον τοῦ θεοῦ, παρίεθον σείρα κίωνων, καὶ ἐμπροσθεν εὐρίσκοντο τὰ προπύλαια, ὅπως συνδέωσι τὴν στενὴν κατοικίαν τοῦ θεοῦ μὲ τὸν πλήρη εὐτυχίας ἐξωτερικὸν κόσμον. «Χαίρουσαι ἐν τῇ πλήρει αὐτῶν ἰσχύϊ, τείνουσιν αἱ στήλαι αὐταὶ μετ' ἑλαστικῆς, οὕτως εἰπεῖν, ζωηρότητος πρὸς τὰ ἄνω, περιστοιχίζουσαι τὸν σηκὸν τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ.» Περιφημότατοι δὲ ναοὶ ἦσαν ὁ τῆς Παλλάδος Ἀθηναῖς Παρθενὸν ἐν Ἀθήναις, οἱ ναοὶ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ Ἀκράγαντι (Σικελίᾳ), ὁ ναὸς τῆς Ἥρας ἐν Ἀργεῖ, ὁ ἐν Φιγαλείᾳ (τῆς Ἀρκαδίας) ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνι κ. ἄλλ. πλ. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι τῶν ἀρχαίων ἦσαν μικραὶ καὶ ἀφανεῖς, διὰ τοῦτο ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῶν τέχνη εἰς τὰς δημοσίας μόνον οἰκοδομὰς ἠδύνατο νὰ ἐπιτελεσθῇ. Εἰς ταύτας δ' ἀνήκουσιν, ἕκτος τῶν ναῶν, πρὸ πάντων τὰ θεία τὰ (§ 38), Βουλευτήρια, μνημεῖα κ. ἄλλ. πλ. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἔγινε μάλιστα περίφημος ὁ τάφος τοῦ ἐν Ἀλικαρνασσὶ ὑποτελοῦς βασιλέως τῆς Καρίας Μαυσώλου (Μαυσωλεῖον) (§ 56).

Ἡ Γλυπτικὴ ἀτελειοποιήθη τοσοῦτον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὥστε τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος μέχρις ἡμῶν περιωζόμενα ἱστοιουργήματα θεωροῦνται ἔτι καὶ νῦν ὡς ἀνυπέβλητα πρότυπα καλλονῆς. Εἰς τὰ σημαντικώτατα δὲ τῶν ἔτι ὑπαρχόντων ἀγαλμάτων (τῶν ὁποῖον οἱ τεχνῖται καὶ ὁ χρόνος τῆς γλυφῆς εἶνε εἰς τὰ πλείεστα ἄγνωστοι) καταριθμοῦσι τὰ ἑξῆς: 1) τὰ ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Φειδίου προσερχόμενα ἀγάλματα καὶ ἀνὰ γλυφὰ τοῦ Παρθενῶνος, ἅτινα πρὸ 70 περίπου ἔτην ἀφῆρεσε καὶ μετεκόμισεν εἰς τὸ Βρεττανικὸν μουσεῖον ὁ Λόρδος Ἑλγίνος (Ἑλγινικὰ μάρμαρα § 37). 2) ὁ Βελβεδέρεος Ἀπόλλων· 3) τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκρόντος, τὸ ἀξιοθαύμαστον προῖδν τῶν Ῥωίων τεχνιτῶν Ἀγησάνδρου, Πολυδώρου καὶ Ἀθηνοδώρου· 4) ὁ Ὀνήσκων ξιφομάχος (καὶ τὰ τρία ἐν Ῥώμῃ). 5) ἡ Ἀφροδίτη τῶν Μεδίκων, τὸ Σύμπλεγμα τῶν Νιοβίδων (ἀποδιδόμενον ὑπὸ τινων εἰς τὸν Σκόπιν) καὶ ὁ καλούμενος Ἀπωλλῶν εἰς Φλωρεντίαν· 6) ὁ Βοργήσιος μαχητής, ἡ Ἀρτεμὶς τῆς Βερσαλλίας καὶ ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, ἐν Παριείοις· 7) τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φαρνεσίου Ταύρου γνωστὸν ἐν Νεαπόλει σύμπλεγμα κ. ἄλ. πλ. — Ἐκ τῶν ἀρχαίων ζωγραφιδῶν δὲν ἔχομεν κάμειν πλεόν, ἐκτός τινων ἀπεικονισμάτων, εὐρισκομένων μὲν ἐπὶ τῶν ἐξ ὀπτιῆς γῆς κατεσκευασμένων Ἑλληνικῶν ἀγγείων, παριστανόντων δὲ μυθολογικάς καὶ ἱστορικάς περσάσεις, καὶ τινων ἐπὶ λειψάνων ἀρχαίων οἰκοδομῶν (τῶν Λουτρῶν τοῦ Τίτου, καὶ μάλιστα τῆς καταχωσθείσης Πομπηφας) ἀνακαλυπτομένων τοιχογραφιδῶν, ὡς ὁ καλούμενος Ἀλδοβρανδινικός γάμος, καὶ ἱκανός τις ἀριθμὸς τοπογραφιδῶν, εὐρεθεισῶν νεωστὶ κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν οἴκου τινος εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ Ἰακουλῖνον. Καὶ εἰς τὴν δακτυλιογλυφίαν δὲ προσέτι καὶ σφραγιδογλυφίαν ἦσαν ἔξοχοι Ἕλληνες, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ θαυμασιὰ τέχνης πολυτίμητα νομίσματα, καὶ οἱ μετὰ γεγλυμένῳ πολυτίμῳ λίθῳ σφραγιστικοὶ δακτύλιοι (camées Intaglio's). Ἐπίσης δὲ ἡ μουσικὴ, ὁ ποικρικὴ καὶ ὁ ρηστικὴ, ἤκμασαν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς ἀπωλείας τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατικῆς θυνάξεως καὶ ἀρετῆς· καθότι εἰς αὐτὰς μάλιστα εὐρίσκει εὐχρηστέστην γενεὰ φιλήδονος καὶ μαλθακῆς.

" 2. Ἀλέξανδρος ὁ μέγας (336—323).

α.) Ματαιωθείσαι ἐπαραστάσεις τῶν Ἑλλήνων.

§ 62. Ἀποθανόντος τοῦ Φιλίππου, ἀνέβη εἰς τὸν Μακεδονικὸν θρόνον ὁ μεγαλειόβηλος μὲν καὶ παντὸς μεγάλου καὶ γενναίου ἐπιδεκτικός, ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν εἰσαχθεὶς υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, εἰς ἡλικίαν 21 ἔτους. Ἀμα δὲ στερεωθείς εἰς τὴν βασιλείαν, ἀνεγνωρίσθη, ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχιστράτηγος κατὰ τῶν Περσῶν, οὕτως ὅμως, ὥστε πᾶται αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπικράτεια καὶ πόλεις ἔμενον ἐκλυθάραι καὶ αὐτόνομοι. Ἐν τούτοις ἔμελλε νὰ ὑποστῇ πρό-

τερον ἀγῶνα πρὸς τοὺς Γέτας καὶ ἄλλους βαρβάρους λαούς, εἰσβα-
λόντας εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ ἐκ τῶν ὀρεινῶν τόπων τοῦ Αἴμου.
Τότε δὲ διεδόθη αἰφνιδίως εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ψευδὴς φήμη, ὅτι
δῆθεν ἀπέθανεν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἠλπισαν ὅτι ἡδύναντο πάλιν νὰ
ἀναλάβωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν. Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐξω-
πλίσθησαν ἕν Ἀθήναις ἔτυχον πλειότερας ἀκροάσεως καὶ εὐαρε-
σκείας οἱ διεγερτικοὶ λόγοι τοῦ Δημοσθένους, ὅστις εἶχεν ἀναγ-
γείλη τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου ἐστεμμένους μὲ ἄνθη καὶ φέρων
στολὴν ἱεράν, καὶ ἐν Θήβαις ἐφόνευσαν μέρος τῆς Μακεδονικῆς φρου-
ρᾶς, καὶ ἐνέκλεισαν τοὺς ἐπιλοίπους εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ἀλλ' ὁ
Ἀλέξανδρος ἔσπευσεν ὡς ἀστραπὴ ἐνταῦθα (φθινόπωρον 336). Αἱ
Θῆβαι ἐξεπορθήθησαν, αἱ οἰκίαι καὶ τὰ τείχη (κατ' ἀπόφασιν τῶν
ἐπιλοίπων Βοιωτικῶν καὶ ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Θηβαίους διακειμέ-
νων πόλεων) κατηδαφίσθησαν, τὰ κτήματα διενεμήθησαν, καὶ οἱ
κάτοικοι, τριάκοντα χιλιάδες τὸν ἀριθμὸν, ἐκτὸς τῶν ἱερέων καὶ
τῶν Μακεδόνων ξένων, ἐπωλήθησαν μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων ὡς
ἀνδράποδα, καὶ διεσκορπίσθησαν καθ' ἅπασαν τὴν χώραν. Ἐφεί-
σθησαν δὲ μόνον τῆς ἀκροπόλεως, τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ Περδά-
ρου (§ 25.) καὶ τῶν ναῶν καὶ ἱερῶν τῶν θεῶν. Αὕτη ἡ σκληρὰ
πράξις, τιμωρία αὐστηρὰ διὰ πολλὰ παρελθόντα τῶν Θηβαίων
ἀνόσια ἔργα, ἐτρόμαξε τοὺς ἐπιλοίπους Ἕλληνας· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι,
βλέποντες μετὰ ψυχῆς περιφόβου τὰ ἐπὶ τοῦ Κιθαιρώνα Μακεδο-
νικά πυρά, ἐζήτησαν ἱκετευτικῶς χάριν, καὶ ὁ νικητὴς, μετανόη-
σας μετ' ὀλίγον διὰ τὴν αὐστηρότητά του, ἔχεινε κατὰ μικρὸν
ἡπιώτερος· κατέλιπε δὲ κατὰ προτροπὴν τοῦ Δημάδου τὴν ἐν ἀρ-
χῇ γενομένην ἀπαίτησιν, νὰ παραδοθῶσιν εἰς αὐτὸν δέκα Ἀθηναῖοι
ρήτορες, ἐν οἷς καὶ ὁ Δημοσθένης, καὶ τοὺς συνεχώρησεν. Ἡ ἐπιεί-
κεια δ' αὕτη καὶ ἡ εὐμένεια, τὴν ὁποίαν ἔδειξεν ὁ Ἀλέξανδρος
κατὰ τὴν Περσικὴν ἐκστρατείαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ μάλιστα
τοὺς Ἀθηναίους, ἐμπόδισε τοὺς τελευταίους νὰ λάβωσι μέρος εἰς
τὴν ἐπανάστασιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Πελοποννησίων ἐναντίον
τοῦ Ἀντιπάτρου, ὃν εἶχε καταλίπη ὁ Ἀλέξανδρος ἔπαρχον τῆς
Μακεδονίας. Οὕτω δ' ἐπέτυχεν οὗτος νὰ καταπαύσῃ τὴν ἐπικίν-
δυνον ἀποστασίαν μετὰ τὴν ἐν Μεγαλοπόλει αἱματηρὰν μάχην
(330), καθ' ἣν ἀπέθανεν ἡρώϊκόν θάνατον μετὰ 5000 τῶν σὺν

αὐτῷ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἝΑγίς ὁ Β', ἀνὴρ ἀρχαίας Δωρικῆς ἰσχύος καὶ μεγαλοφροσύνης. Ἀπένειμε δὲ μετὰ τοῦτο ἐκ δευτέρου ὁ βασιλεὺς, εὐρισκόμενος τότε εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς εὐτυχίας αὐτοῦ, χάριν καὶ συγγνώμην εἰς τοὺς ἰκετεύοντας εἰρήνην Σπαρτιάτας. Ἄλλ' ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος, μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀφῆ-
ρεσεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων (οἵτινες εἶχον διεγείρῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ
δεχθέντες τὸν ἄπιστον, μετ' ἀμέτρων ποσῶν χρημάτων φυγόντα,
ταμίαν τοῦ Ἀρπαλον) τὴν Σάμον, καὶ διέταξε νὰ κηρύξωσιν ἐν
Ὀλυμπίᾳ κατὰ τοὺς ἀγῶνας τὸ πρόσταγμα ὅτι πάντες οἱ φυγά-
δες καὶ ἐξόριστοι Ἕλληνες ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς πα-
τρίδας αὐτῶν, τότε ἔλαβον καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς, ὡς καὶ
αἱ πλείεσται τῶν ἄλλων πολιτειῶν τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὅπλα, ὅπως
ἐξασφαλίσωσι τὴν Ἑλληνικὴν αὐτονομίαν ἐναντίον τοῦ Ἀντιπά-
τρου· τοῦτο δ' ἔγεινεν αἰτία τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου (§ 75). Νῦν
δ' ἐπαῆλθεν ἐκ τῆς ἐκουσίας φυγῆς ἐντίμως ὁ Δημοσθένης, ὅστις
μικρὸν πρότερον εἶχεν ἀναγκασθῇ ὑπὸ τῆς Μακεδονικῆς μερίδος νὰ
καταφύγῃ εἰς τὴν Αἰγίαν, διότι, ὡς ἐσυκοφαντεῖτο, εἶχε δωρο-
δοκηθῇ παρὰ τοῦ Ἀρπάλου· κατῆλθε δέ, ὅπως βοηθήσῃ εἰς το-
σοῦτον δυσχερεῖς χρόνους τὸ κοινὸν βουλῇ καὶ ἔργῳ, ὁ ἀνὴρ ἐκεῖ-
νος, τοῦ ὁποῦοι τὴν ἀδιάσειστον φιλοπατρίαν καλῶς ἐγίνωσκον οἱ
Ἀθηναῖοι· εἰς τὴν δραστηριότητα δ' αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Ὑπερίδου
πρέπει κυρίως νὰ ἀποδοθῇ, ὅτι πολλὰ Ἑλληνικὰ πόλεις ἐν Πελο-
ποννήσῳ, Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ Θεσσαλίᾳ ἔλαβον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ
τῶν Ἀθηναίων μέρος εἰς τοῦτον τὸν ἀπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, καὶ
ὅτι αὐτῇ οἱ πολῖται ἐστράτευσαν μετὰ πολεμικοῦ ἐνθουσιασμοῦ
ἐναντίον τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Βοιωτῶν αὐτῶν συμμάχων.

* Ἡ ἐν Μεγαλοπόλει μάχη ἀνήκει εἰς τὰς φοινικωτάτας συμ-
πλοκάς τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος. Ἡγούμενοι στρατοῦ μισθοφόρων
λόγου ἄξιου, τὸν ὁποῖον εἶχε συλλέξῃ ὁ Λακεδαιμόνιος βασιλεὺς
διὰ Περσικοῦ ἀργυρίου εἰς τὸν ἄστυον παρέχοντα ναὸν τοῦ Ποσει-
δῶνος ἐν Ταινάρῳ, ἐνθα συνήγοντο πανταχόθεν Ἕλληνες τυχο-
διῶκται, ἐπολέμησαν ὁ ἝΑγίς καὶ οἱ Σπαρτιάται αὐτοῦ μα-
χηταὶ μετὰ θάρρους καὶ τῆς παλαιᾶς Δωρικῆς τοῦ θανάτου
καταφρονήσεως ἐναντίον τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως τῶν Μακεδόνων.
Ὁ ἝΑγίς δὲν ἐπέτιθε τὴν ἥτταν· πληρωθεὶς εἰς τὸν πόδα, ἔξεκο-

μίσθη ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος· μετέπειτα δ' ἡσύ-
χασεν, εἶπε νὰ τοῦ δώσωσι τὰ ὄπλα του, καὶ ἐξέλεξε τὴν θέσιν
ὅπου ἤθελε νὰ ἀποθάνῃ. Ἐνταῦθα δ' ἐκάθισε καὶ ἐπολέμησεν εἰς τὸ
γόνυ ἐναντίον τῶν ἐπερχομένων Μακεδόνων, μέχρι οὗ ἐκτύπησε
τὸ στήθος αὐτοῦ δόρυ, καὶ τὴν ἀπήλλαξε τοῦ ζῆν. Περὶ τοὺς αὐ-
τοὺς δὲ χρόνους ἐπολέμησε μὲν Ἀλέξανδρος ὁ Ἡπειρώτης, θεῖος
τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἐναντίον τῶν ἐν τῇ Κάτῳ Ἰταλίᾳ
Λευκανῶν, κατὰ τῶν ὁποίων εἶχον προτκαλέσῃ αὐτὸν εἰς ἐπικου-
ρίαν οἱ Ταραντῖνοι, ἀλλ' ἐτελεύτησε τὸν βίον προδοθεὶς ἐν τῷ
ἀγῶνι (329).

δ'.) Πτώσις τοῦ Περσικοῦ κράτους (334—330).

* § 63. α. Κατάστασις τῆς Περσίας (προβλ. § 52.) Ἐπὶ τοῦ
βασιλέως Ἀρταξέρξου τοῦ Β'. (404—360) τὸ Περσικὸν κράτος
ἔβαινε καθ' ἐκάστην πρὸς τὴν πτώσιν αὐτοῦ. Ἐνῶ δηλαδὴ ἡ αὐλὴ
μὲ τὴν φιληδονίαν αὐτῆς καὶ ἀνηθικότητα, μὲ τὰς γυναικείας ῥα-
διουργίας καὶ ὠμὰς πράξεις παριστᾷ φοβεράν εἰκόνα ἀνατολικῆς
φασυλότητος, ἐνθα πᾶσαι αἱ κακαὶ καὶ τὰ πάθη δεσπόζουσιν ἀχα-
λινώτως, καὶ ἡ ἀνθρωπίνῃ διαφθορᾷ προβαίνει εἰς πᾶσαν μορφήν,
ἐπικρατεῖ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους ἀγρία ἀκολασία, ἥτις ἄλ-
λοτε μὲν ἐξαγγέλλεται ὡς δεσποτεία ἄνωθεν, ἄλλοτε δὲ ὡς ἀναρ-
χία κάτωθεν, καὶ συνεπάγει κατάθλιψιν, ἐπαναστάσεις καὶ αἱμα-
τηρὰ μυσταουργήματα. Πόλεις τινὲς καὶ ἐπαρχίαι ἐκήρυξαν ἑαυτὰς
ἐλευθέρας, καὶ ὁ ἐν Σούσις ἀμέγας Σουλτάνος» δὲν εἶχε δύναμιν
νὰ φέρῃ αὐτὰς εἰς εὐπείθειαν· ἀλλαχοῦ δ' ἤρχον σατράπαι ἢ εὐ-
τολμοὶ ἡγεμόνες αὐθαρέτως καὶ βιαίως, ἄλλοτε μὲν αὐτεξουσίως,
ἄλλοτε δὲ ὡς φόρου ὑποτελεῖς εἰς τὸν ἀμέγαν βασιλέαν· συσσω-
ρευσις ἐπικρατειῶν ἄνευ κοινοῦ δικαίου, ἄνευ κανονικῆς διοικήσεως
ἄνευ τάξεως καὶ συνδέσμου, προσέβαιναν ἡ Περσικὴ μοναρχία ἀμε-
ταστρεπτῇ πρὸς τὴν διάλυσιν αὐτῆς· ἡ ἀπλὴ λατρεία τοῦ φωτὸς
καὶ πυρὸς τῶν παλαιῶν χρόνων ὑπεχώρησεν εἰς ἱερατικὴν θεολα-
τρίαν πλήρη τελετῶν μετὰ ναῶν, ἀγαλμάτων τῶν θεῶν καὶ πομ-
πῆς θυσιῶν, καὶ νεκρὰ ψευδευλάβεια μετὰ προγραμμαμάτων, καθαρ-
μῶν καὶ δεισιδαιμονικῶν θεσμῶν καὶ ἐθίμων ἐμελλεν εἶς ἀνάγκης
νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἠθικὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξευγενιστικὴν ἐπί-

δρασιν τῆς παλαιᾶς θρησκείας τοῦ λαοῦ. Οὕτω παρίστατο τὸ κρά-
τος καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις ὡς οἰκοδομὴ ἐτοιμῶρόπορος, πρὸς
κατερείπωσιν τῆς ὁποίας ἤρκει μόνον κτύπημα ἰσχυρόν. Ὅτε δ' ὁ
Ἀρταξέρξης ἐδηλητηριάσθη μετὰ 46 ἐτῶν κυβέρνησιν, ἦλθεν εἰς
τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρταξέρξης Γ', ὁ Ὡχος (360—338),
ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν εἰς χεῖρας τὴν ὅλην κυριαρχικὴν δύναμιν ὡς
πρῶτος ὑπουργὸς καὶ στρατηγὸς ὁ εὐνοῦχος Βαγῶας, τέρας ὑπὸ
μορφήν ἀνθρώπου. Ἡθελε δὲ διαλυθῆ ἀπὸ τοῦ νῦν τὸ βασίλειον
εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἂν ὁ αἰμοδιψὴς βασιλεὺς καὶ ὁ τρομερὸς
αὐτοῦ ἐταῖρος δὲν ἤθελον γείνη πάλιν κύριοι τῶν ἐπαναστατησάν-
των τόπων, βοηθούμενοι ὑπὸ πολυαριθμῶν μισθοφορικῶν στιφῶν
καὶ στιφαρχῶν εὐτόλμων καταγωγῆς Ἑλληνικῆς. Καὶ ἡ μὲν Φοι-
νίκη ἀπηλλάγη τῆς Περσικῆς κυριαρχίας, ἀποκατέστησε πάλιν τὸ
ἀρχαῖον ὁλοσπονδιακὸν πολίτευμα, καὶ ἀνεκήρυξε κοινὴν πρωτεύου-
σαν τὴν Τρίπολιν (350)· ἀλλ' ἡ τρομερὰ πτώσις τῆς Σιδῶνος,
καθ' ἣν 40,000 ἀνθρώπων ἀπέθανον αὐτοπροαιρέτως τὸν διὰ φλο-
γῶν θάνατον, ὅπως ἀπαλλαγῶσιν αὐτοὶ τε καὶ οἱ μετ' αὐτῶν τῶν
μαρτυρίων καὶ κακοποιήσεων, καὶ ἡ πόλις μετεβλήθη εἰς σωρὸν
ἐρειπίων, κατέστησε τοὺς λοιποὺς πειθνήσιους, καὶ ἰσχυροποίησεν ἐκ
νέου τὴν Περσικὴν ἀρχὴν εἰς τὴν παρὰ τὸν Αἰθῶνον Συριακὴν χώ-
ραν. Ὅμοια δὲ συνέβησαν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου ὁ Νεκτάναβις
Β'. τῆς Μέρφιδος (ὁ υἱὸς τοῦ Ταχῶ, εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ὁποίου
εἶχε ποτε στρατεύσῃ ὁ Ἀγησίλαος (§ 56) καὶ ὁ ἕκγονος ἐκείνου
τοῦ Νεκτανάβιδος Α', ὅστις συμμαχήσας μετ' *Εὐαγόρα* τοῦ Κυ-
πρίου, εἶχε καταστήσῃ ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Περσίας ἐπὶ
Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος) ὑπέκυψε μετὰ πολλὰς νικηφόρους μά-
χας εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν μισθοφόρων, ἠναγκάσθη νὰ φύ-
γῃ εἰς τὴν Αἰθιοπίαν (347)· μετὰ δὲ τοῦτο ὁ Ὡχος καὶ Βαγῶας
ὑπερέβησαν κατὰ τὴν λύσσαν, τὸ φιλέκδικον καὶ τὴν σκληρότητα,
τὰ κακουργήματα τοῦ Καμβύσου. Ἐν δὲ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ τρομε-
ρόν τι ζεύγος ἀδελφῶν, οἱ Ῥόδιοι *Μέντωρ* καὶ *Μέμνων*, οἱ ἱκανοὶ
μὲν, ἀλλ' ἀπιστοὶ ὁμιλάρχαι φρονημάτων μοχθηρῶν, ἀπέκτησαν
δύναμιν καταστρεπτικὴν ἐξ ἴσου εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ βαρβάρους.
Εἰς τοὺς δυστυχεῖς δὲ τούτους χρόνους τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μοχθη-
ρὸν κατήντησεν ἡ ἥσυχος καὶ τελεία συνειδήσις· τὸ δὲ καθαρὸν

εὐγενές, ἡ εὐσυνειδησία, ἡ αἰδώς ἀπέναντι τοῦ αἰσχροῦ καὶ ἀτίμου, ἅτινα ἐνοικοῦσιν ἄλλως καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς κακοὺς, ἐξηφρανίσθησαν παντελῶς. Ἡ ὁμόνοια ὅμως τῶν ἀνοσίων σπανίως διαρκεῖ. Μετὰ κυβέρνησιν 22 ἐτῶν ἐφονεύθη αὐτὸς ὁ Ὀρχος μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ οἴκου ὑπὸ τοῦ Βαγῶα (338), καὶ ἔπειτα, μετὰ βραχυχρόνιον μεσοβασιλείαν, ἐκοσμήθη μὲ τὸ βασιλικὸν διάδημα Δαρεῖος ὁ Κοδομαννός, ἀνὴρ πνεύματος ἡπίου, ἔχων θάρρος εἰς τοὺς πολέμους καὶ μὴ στερούμενος ἀρετῶν οἰκιακῶν. Ἀπηλλάγη δὲ τοῦ τραμεροῦ Βαγῶου, ὅστις ἐπεβούλευσε καὶ αὐτοῦ τὴν ζωὴν, διὰ τοῦ φαρμακεροῦ ποτηρίου, τὸ ὁποῖον εἶχε προετοιμάσῃ ὁ κακοῦργος δι' αὐτὸν τὸν ἴδιον, καὶ ἐκυβέρνησεν ἔπειτα μετριοπαθῶς, καὶ ἐφ' ὅσον τὸ ἐπέτρεπον αἱ συντεταραγμέναι σχέσεις, μετὰ δικαιοσύνης· οὕτως ὥστε πολλοὶ ἐπιφανεῖς Ἕλληνες, ὅπως ἀποφύγῃσι τὴν οἴκῳ καταναγκαστικὴν ἀρχὴν τῶν Μακεδόνων, προσήρχοντο εἰς τὴν πολεμικὴν ὑπηρεσίαν τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς μεγάλης μοναρχίας ἐπλησίαζε μετὰ κατεσπευσμένων βημάτων. Ὁ δὲ Δαρεῖος ἐμέλλε νὰ τιμωρηθῇ διὰ τὰ ἀνόσια τῶν προκατόχων αὐτοῦ ἔργα.

§ 63. β'. Ἦτον ἀνοιξὶς τοῦ ἔτους 334, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν ἐναντίον τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν, μετὰ στρατοῦ μικροῦ μὲν ἀλλ' ἀνδρείου καὶ ὀδηγούμενου ὑπὸ τῶν ἀρίστων στρατηγῶν (Κλείτου, Παρμενίωνος, Ἡφαιστίωνος, Κρατεροῦ, Πτολεμαίου, Ἀντιγόνου κ. ἄλ.) Καὶ τὸ μὲν κέντρον ἀπετέλει τὸ βαρέως ὀπλισμένον πεζικὸν τῶν Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων· Μακεδόκες δὲ καὶ Θεσσαλοὶ ἵππεῖς ἐκάλυπτον τὰς πτέρυγας, ἐν ᾗ Ἴλλυριοὶ καὶ Θράκες τοξόται καὶ ψιλοὶ, ἤτοι ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι, ὑπηρετοῦν ὡς ἀκροβολισταὶ καὶ πρόσκοποι. Ἱστορικοὶ καὶ λόγιοι παντὸς εἶδους, ὡς ὁ Ἀναξίμενης, Καλλισθένης, Ἀριστόβουλος κ. ἄλ., εὕρισκοντο εἰς τὴν ἀκολουθίαν αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν διάβασιν τοῦ Ἑλλησπόντου πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος ἐπήδησεν εἰς τὴν ἡπειρον τῆς Ἀσίας, καὶ διέταξεν ἔπειτα νὰ διακοσμήσῃσι πανηγυρικοὺς ἀγῶνας καὶ θυσίας εἰς τὴν Τρωϊκὴν ἐπικράτειαν πρὸς τιμὴν τῶν ὑπὸ τὸ Ἴλιον πεσόντων ἡρώων. Ἦτο δὲ παράδειγμα αὐτοῦ ὁ Ἀχιλλεύς· διὸ καὶ ἔφερε τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη πάντοτε μεθ' ἑαυτοῦ. Οὕτω δὲ διηγείρεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δόξης καὶ τὴν φιλοτιμίαν, ἐν ᾗ εἵξευρε νὰ

ἐνθουσιάζῃ τοὺς Μακεδόνας διὰ τοῦ ἵπποτικοῦ θάρρους, τῆς ἀνδρείας καὶ ἐπιδειξιοῦτος αὐτοῦ. Τί δὲ ἡδύνατο τοιοῦτος στρατὸς ὑπὸ τοσοῦτον μεγαλόφρονα στρατηγόν, ἀπεδείχθη εὐθὺς μετ' ὀλίγον εἰς τὴν πρώτην ἐν τῷ Γραικῷ ποταμῷ μάχην (334), καθ' ἣν ἡττήθη ἡ πολλὴ ἰσχυροτέρα πολεμικὴ δύναμις τῶν Περσῶν· ὁ ἴδιος ὅμως βασιλεὺς περιῆλθεν ἕνεκα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πρὸς τὸ μάχεσθαι πόθου, εἰς μέγαν περὶ ζωῆς κίνδυνον, ἐξ οὗ τὸν ἔσωσε μόνον ἡ ἔγκαιρος βοήθεια τοῦ στρατηγοῦ Κλείου. Οἱ δὲ πεσόντες μαχίται ἐτιμῆθησαν δι' ἀνδριάντων, καὶ εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῶν παρεχωρήθη ἀτέλεια φόρων καὶ ὑπηρεσιῶν. Τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τοῦ ὄρους Ταύρου ὑπῆρξεν ὁ καρπὸς τῆς νίκης ταύτης, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους παρέστησεν ὡς νικηθεῖσαν κοινῶς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων (ἐκτὸς τῶν Σπαρτιατῶν (*). Καὶ ἡ μὲν Ἀλικαρνασσός, ὑπερασπιζομένη ἀνδρείως καὶ ἐπιτηδείως ὑπ' Ἑλλήνων μισθοφόρων, ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου· αἱ δ' ἐπίλοιποι Ἑλληνικαὶ πόλεις ὑπετάγησαν αἱ πλεῖσται ἐκούσιως, καὶ προσηγόρευσαν μετὰ χαρᾶς τὸν δμόφυλον ἥρωα, ὅστις ὑπέσχετο νὰ ἀποκαταστήσῃ πάλιν τὸ ἀρχαῖον δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἡ δὲ μεγάλη ἀξία, ἣν ἀπέδιδεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν, ἔχειεν αἰτία νὰ προβαίῃ μετ' ἐπιδείξεώς τινος ὡς ὁ Ἕλλην, καὶ ἤθελε μάλιστα νὰ θεωρῆται ὡς τοιοῦτος· οὕτω δὲ τὴν πρὸς κατάντησιν τῆς Περσίας ἐκστρατείαν παρίστα ὡς στρατείαν πρὸς ἐκδίκησιν καὶ ἀνταπόδοσιν τῆς προτέρας καταστροφῆς τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νάων· οἱ δὲ πλείτεροι Ἕλληνες ἀπεδέχοντο τὴν τάσιν ταύτην τοσοῦτον ἀσμενέστερον, καθόσον δι' αὐτῆς περιεκάλυπτε σύμπαν τὸ ἔθνος μέρος τῆς λαμπρότητος καὶ δόξης, ἥτις ἡκτινοβόλησε μετ' ὀλίγον περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἥρωος. Αἱ νῆσοι Λέσβος, Χίος κ. ἄλ., περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀφοῦ ἀπέθανεν αἰφνυδίως ὁ ἐπιχειρηματικὸς Μένων, ὅστις διὰ τοῦ Περσικοῦ χρυσίου προσεπάθει ἐκείθεν νὰ καλέσῃ εἰς τὰ ὄπλα ἐναντίον τῶν Μακεδόνων τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἄλλας

(*) Ἐπείγραψεν ἐπὶ τῶν εἰς Ἀθήνας ἀποσταλέντων λαφύρων· Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν οἰκούντων.

Ἑλληνικὰς πόλεις' προσέτι δὲ καὶ οἱ ξένοι μὲν, ἀλλὰ διὰ τῆς γλώσσης, θρησκείας καὶ παιδείας εἰς τοὺς Ἕλληνας προσεγγίσαντες λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Λυδοί, Πάμφυλοι καὶ Κᾶρες, ὡμολόγησαν εἰς αὐτὸν πίστιν, καὶ διεφύλαξαν τὰ συνήθη εἰς αὐτοὺς καθεστῶτα. Εἰς δὲ τὴν πόλιν Γόρδιον ἔκοψε τὸν εἰς τὴν παναρχαίαν ἄμαξαν τοῦ μυθώδους βασιλέως Μίδα τεχνικὸν δεσμόν, ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ὁποίου ἐζητᾶτο κατὰ τινα χρησμὸν ἢ ἀρχὴ ἐπὶ τῆς Ἀσίας' καὶ ἐξεστράτευσεν ἔπειτα, πορευόμενος ὁδοὺς λίαν ἐπικινδύνους, πρὸς τὴν ὀρεινὴν χώραν *Κιλικίαν*, ὅπου λουθεῖς εἰς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ *Κύδρου*, κατελήφθη ὑπὸ δεινῆς ἀρρώστιας, ἐξ ἧς τὸν ἔσωσε μόνον ἡ ἰκανότης τοῦ Ἑλληνος ἱατροῦ *Φίλιππου*, καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ πεποιθήσις εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετήν. Ἐπιστολὴ δὴλ. τοῦ Παρμενίωνος εἶχε συμβουλεύσῃ αὐτὸν ἐκ Ταρσοῦ νὰ φοβῇται τὸν Φίλιππον, διότι ἀγορασθεὶς δῆθεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐμελλε νὰ τὸν δηλητηριάσῃ. Χωρὶς ὅμως νὰ κλονισθῇ εἰς τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, ἔλαβε τὸ ἱατρικόν, δίδων συγχρόνως τὸ περιέχον τὴν ψευδῇ καταγγαλίαν γράμμα εἰς τὸν ἱατρὸν.

§ 64. Νῦν δ' ἀντιπαρετάχθη πλησίον τῶν ἐκ τῆς Κιλικίας εἰς τὴν Συρίαν ἀγόντων στενῶν, μὲ στρατόν πολὺ ἰσχυρότερον, αὐτὸς ὁ *Κοδωμαννὸς Λαρσείος*, ἀφοῦ διέτριψεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἄφροντις εἰς τὰ ἐν Σούσις χρυσᾷ αὐτοῦ ἀνάκτορα, καὶ ἄφησε νὰ καταληφθῶσιν αἱ ὁδοὶ τῶν ὁρέων· ἡττήθη ὅμως κατὰ κράτος εἰς τὴν μεγάλην ἐν Ἰσοφ μάχην (333). Ὅσοι δὲν ἐφρονεύθησαν, διεσκορπίσθησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν. Ὁ δὲ δυστυχὴς, καλλιτέρας τύχης ἄξιος βασιλεὺς, κατέφυγε μὲ τὰ διασκορπισθέντα λείψανα τοῦ δειλοῦ αὐτοῦ στρατοῦ (παρ' ὃ μόνον οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι εἶχον φυλάξῃ τὴν θέσιν αὐτῶν, πολεμήσαντες ἀνδρείως) εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας του, ἐν ᾧ ὁ Ἀλέξανδρος ἡτοιμάζετο νὰ καθυποτάξῃ τὴν Παλαιστίνην καὶ Φοινίκην, διὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ ἀνικήτους ὀπισθέν του τὰς σπουδαίας ταύτας χώρας, καὶ ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ *Παρμενίων* ἠνάγκασεν εἰς ὑποταγὴν τὴν πλουσίαν *Δαμασκὸν* μετὰ τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ. Ἡ ἐν Ἰσοφ συναθροισθεῖσα λεῖα εἰς χρυσᾷ καὶ ἀργυρᾷ ἀγγεῖα, εἰς ἐπιπλα καὶ πολυτελεῖς τάπητας, ἦτον ἄμετρος, ὥς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμαλώτων, ἐν

οἷς εὐρίσκοντο ἡ μήτηρ, σύζυγος καὶ δύο θυγατέρες τοῦ Δαρείου, τὰς ὁποίας παρὰ τὰ ἔθνη τῆς ἀρχαιότητος μετεχειρίσθη ὁ νικητῆς μεγαλοψύχως. Ὑπερηφάνως δ' ἀπέρριψεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν προταθεῖσαν εἰρήνην καὶ τὴν κατοχὴν τῆς δυτικῆς Ἀσίας· διότ' οὔτε ἡ γῆ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ δύο ἡλίους, οὔτε ἡ Ἀσία δύο βασιλεῖς.

§ 65. Καὶ ἡ μὲν Παλαιστίνη καὶ Φοινίκη ὑπετάγησαν ἄνευ ἀντιστάσεως· μόνῃ δὲ ἡ Τύρος, συναισθανομένη ἀγερώχως τὸ παλαιὸν αὐτῆς μεγαλεῖον, καὶ θαρρόῦσα εἰς τὴν ὀχυρὰν αὐτῆς θέσιν, ἀπέκρουσεν ἰσχυρογυνώμως τὴν περὶ παραδόσεως πρόκλησιν. Τότε δ' ἐπεχείρησεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἀξιωματηνέοντα *πολιορκίαν* τῆς Τύρου, ἣτις διήρκεσεν ἑπτὰ μῆνας. Διέταξε δὲ νὰ κατασκευάσωσιν ἀπὸ τῆς ἡπείρου μέχρι τῆς νήσου Τύρου ἐπίχωμα μὲ πύργους, ὁπόθεν στρατιῶται, μὲ λιθοβόλους μηχανὰς καὶ ἄλλους τεχνικοὺς τρόπους, προσεπάθουν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν, ἐν ᾧ ὁ στόλος, ἐπαυξήθεις τῇ προσθήκῃ τοῦ *Ροδίου καὶ Κυπρίου*, ἐκράτει τὴν νῆσον ἀποκεκλεισμένην ἐκ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' οἱ Τύριοι ἐματαίωνον τὰς παρασκευὰς αὐτοῦ διὰ τεχνικωτάτων ἀντεφευρῶσεων (*ἀποφραττουσῶν ἀλύσεων*) ὑπὸ τὸ ὕδωρ, καὶ παρεῖχον ἀπελπιστικὴν ἀντίστασιν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ μετενόησεν ἡ Τύρος σκληρά, ὅταν ἐπὶ τέλους ἐκυριεύθη (332). Ὅσοι τῶν κατοίκων δὲν ἔφυγον ἢ ἀπέθανον, ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ ἡ πόλις κατηδαφίσθη· καὶ διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ κόσμου νέαν διεύθυνσιν, ἐκτίσε, καταστήσας τὴν *Αἴγυπτον*, παρὰ τινὰ βραχίονα τοῦ Νείλου τὴν *Ἀλεξάνδρειαν*, ἣτις, ὡς προσεῖδε μετ' ὀρθῆς ὀξυδερκείας, ἔγεινε μετ' ὀλίγον ἕνεκα τῆς εὐφυοῦς αὐτῆς θέσεως τὸ κέντρον τῆς ἐπιμιξίας καὶ συμπάσης τῆς ἀπὸ τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολὴν φερομένης παιδείας καὶ φιλολογίας. Γάλα δέ, ἡ ὀχυρά, καλῶς ἐξωπλισμένη καὶ ἀνδρείως ὑπερασπιζομένη εἰς τὰ σύνορα πόλις, ὑπέστη ὁμοίαν πρὸς τὴν Τύρον τύχην. Τοῦναντίον δὲ τὴν Αἴγυπτον, ἣτις ὑπετάγη ἐκούσιως, καὶ ἐκ μίσους καὶ ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς Πέρσας ἐχαιρέτισε τοὺς Μακεδόνas ὡς σωτῆρας, μετεχειρίσθη ὁ Ἀλέξανδρος μετ' ἐπεικειάς, καὶ ἐφείσθη τῶν θρησκευτικῶν αὐτῆς καὶ πολιτικῶν καθεστώτων, ἡθῶν καὶ ἰδιωμάτων, ὅπως δυνήθῃ νὰ ἐκτελέσῃ εὐκολώτερον τὸ σχέδιον αὐτοῦ,

τοῦ νὰ συγχωνεύσῃ δηλ. τὸ Ἑλληνικὸν καὶ Αἰγυπτιακὸν στοι-
χεῖον. Ὁ λόγιος μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐφείσθη καὶ ἐτίμησε
τὴν θρησκευτικὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὰ παναρχαῖα τῆς λατρείας
σχήματα τοῦ παρὰ τὸν Νεῖλον δυσκάμπτου λαοῦ. Ἐκ δὲ τῆς
Μεμφιδος ἐπεχείρησεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν δυσχερῆ καὶ ἐπικίνδυνον
πορείαν πρὸς τὴν διὰ τὰ δάση τῶν φοινίκων, τοὺς λειμῶνας καὶ
γονίμους ἀγροὺς ἐξέχουσιν ὅσιν *Σιδά*, μετὰ τῆς ἀναζεύσεως
πηγῆς τοῦ ἡλίου, πρὸς τὸ περιβόητον μαντεῖον καὶ τὸν ναὸν τοῦ
Διὸς Ἀμμωνος, τοῦ ὁποῦ οἱ ἱερεῖς ἐκήρυξαν αὐτὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
τοῦτο δὲ παρέσχεν εἰς αὐτὸν μεγάλην ὑπόληψιν ἔμπροσθεν τῶν
ὀφθαλμῶν τῶν δεισιδαιμόνων καὶ φαντασιωδῶν κατοίκων τῆς
Ἀνατολῆς, καὶ ἀπένειμεν εἰς τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ τὴν δόξαν ἀ-
ποστολῆς ἀνωτέρας.

§ 66. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε δώση ἐπίτηδες εἰς τὸν βασιλέα
τῶν Περσῶν καιρὸν νὰ συναθροίσῃ νέα στρατεύματα, ὅπως ἐπι-
φέρῃ κρίσιν διὰ προσβολῆς καιρίας. Ἀφοῦ λοιπὸν εἰσῆγαγεν ἤδη
ἐν Αἰγύπτῳ νέαν διοίκησιν καὶ φορολογίαν, τοῦτο μὲν ὑπὸ Ἰθα-
γενεῖς, τοῦτο δὲ ὑπὸ Μακεδόνας καὶ Ἕλληνας ὑπαλλήλους, καὶ
ἀπέρριψε τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ὡς ἀντίτιμον τῆς εἰ-
ρήνης προσφερομένην παραχώρησιν χωρῶν, ἀνέζευξε μὲ τὸν ὑπὸ
νέων προσθηκῶν ἐνισχυθέντα στρατὸν αὐτοῦ, διέβη ἄνευ δυσχε-
ρείας ἐπὶ γεφυρῶν ἐκ πλοίων τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγριν, καὶ εἰς
τὴν ἐν Ἀρβήλοις καὶ Γαυγαμήλοις μάχην (Ὀκτ. 331), πλη-
σίον τῆς κατηρειπωμένης τότε πόλεως Νινευί, ἐνίκησε μετὰ στρα-
τοῦ εἰκοσάκις ὀλιγαριθμοτέρου τὰ ἀπειράριθμα πλήθη τῶν Περ-
σῶν, ἅτινα εἶχον συναθροισθῇ ἐκ τῶν πόρρω πρὸς Ἀνατολὰς τό-
πων εἰς τὴν πεδιάδα τῆς *Βαβυλῶνος*. Ἡ παράτολμος προσβολὴ
τοῦ ἥρωος τῶν Μακεδόνων, ὅστις ἡγούμενος τῶν εἰς τὴν δεξιάν
πτέρυγα τολμηροτάτων ἱππέων, εἰσέδυσεν εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχ-
θρῶν, καὶ ἠνάγκασε τὸν Δαρεῖον νὰ φύγῃ, ἐπέφερε τὴν ἑκβασιν
ταύτην. Ἡ δ' ἐκπόρθησις τῆς *Βαβυλῶνος* μὲ τὰ γόνιμα αὐτῆς
καὶ ὡς κῆπος καλλιεργημένα πεδία, ὡς καὶ ἡ ἄλωσις τῶν ἀρ-
χαίων πρωτευουσῶν *Σούσων*, *Περσεπόλεως* καὶ *Ἐκβατάνων* μὲ
τοὺς ἀμέτρους αὐτῶν θησαυροὺς, ὑπῆρξεν ὁ καρπὸς τῆς λαμπρᾶς
ταύτης νίκης. Τὰ ἐρείπεια τῆς *Περσεπόλεως* καὶ τῶν *Πασαρ-*

γαδῶν, ὅπου ἦσαν τὰ παναρχαῖα βασιλικά ἀνάκτορα τῶν Ἀχαι-
μενιδῶν, καὶ οἱ ἐν βράχοις τάφοι τοῦ Κύρου καὶ Δαρείου (τοῦ
Υστάσπου), μαρτυροῦσιν ἔτι καὶ νῦν τὴν παλαιὰν πολιτέλειαν
τῆς κοιτίδος ταύτης τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Περσῶν, ἥτις κα-
τεστράφη ὑπὸ τῶν μεθυσμένων ἐκ τῆς νίκης ἡρώων τῆς Μακεδο-
νίας. Μετὰ φιλάσῳτον δεῖπνον λέγεται ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος,
ἡγούμενος τῶν μαινομένων συμποσιαστῶν, ὑφῆψε τὴν δᾶδα τῆς
πυρκαϊᾶς εἰς τὰς πολυτελεῖς οἰκοδομὰς τῆς Περσεπόλεως, ὅπως
καταστρέφῳν τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν καὶ βασιλικὴν καθέδραν
διαγράψῃ τὴν ἀρχὴν νέας ἱστορικῆς ἐποχῆς. Ἐξ Ἐκβατάνων δέ,
τῆς ἐν θέρει τερπνῆς κατοικίας τῶν βασιλέων τῆς Περσίας, κατέ-
φυγεν ὁ Δαρεῖος εἰς τὴν ὀρεινὴν Βακτρίαν· ἐφονεύθη ὅμως ἐκεῖ
ὑπὸ τῆς δολοφονοῦ χειρὸς τοῦ ἀπίστου ἐπάρχου Βήσσου (330).
Ἐκλαυσε δ' ὁ Ἀλέξανδρος τὴν μοῖραν τοῦ ἀτυχοῦς αὐτοῦ ἀντιπά-
λου, καὶ διέταξε νὰ προσηλώσῃσι κατὰ τὸ Περσικὸν ἔθος ἐπὶ τοῦ
σταυροῦ τὸν δολοφόνον, ὅστις εἶχε μὲν λάβῃ τὴν βασιλικὴν ἐπω-
νυμίαν, ἐνίκηθῃ ὅμως καὶ ἡχμαλωτίσθῃ μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν Μα-
κεδόνων ἐν Σογδιανῇ.

§ 67. Ὑπερβὰς δὲ τολμηρότατα τὸν χιονοσκεπαστον Ἰνδι-
κὸν Καύκασον (ὄρη τοῦ Ἰνδουχοῦ), ὅπου οἱ στρατιῶται ἐκινδύνευ-
σαν (329—328) νὰ καταβλῇθῃσιν ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῶν τα-
λαιπωριῶν, κατῴρθωσεν ὁ τολμηρὸς κατακτητὴς νὰ κυριεύσῃ τὰ
δύω ἐπόμενα ἔτη τὰς ὀρεινὰς χώρας, αἵτινες κείμεναι εἰς τὰ νο-
τιοανατολικά παράλια τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ παρὰ τοὺς πο-
ταμοὺς, Ὡξορ (Ἄμου) καὶ Ἰαξάρτην (Σίρ), ὠνομάζοντο τότε
Ἀρία, Ὅρκαρία, Βακτρία καὶ Σογδιανή (Τουρκιστάν, Ἀφγανι-
στάν κ. ἄλ. ὅμι.), καὶ κατῴκουντο ὑπὸ μαχίμων καὶ σκληραγω-
γημένων ἐθνῶν. Κατεσκεύασε δὲ νέας λεωφόρους, ὅπως καταστή-
σῃ αὐτὰς προσιτάς, καὶ τὰς συνδέσῃ μὲ τὰς ἐπιλοίπους χώρας·
καθότι ἡ μεγαλοφυΐα αὐτοῦ δὲν ἐστρέφετο μόνον πρὸς πολέμους
καὶ κατακτήσεις, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐκπολίτισιν τῶν ἀγρίων καὶ
μαχίμων κατοίκων. Τέσσαρες δὲ νεωστὶ κτισθεῖσαι πόλεις, αἵτινες
ὠνομάσθησαν κατὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀλεξάνδρειαι, καὶ μετέφε-
ραν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, τέχνην καὶ γλῶσσαν εἰς τὰ ἀπώτα-
τα ταῦτα τῆς τότε γνωστῆς γῆς μέρη, ἐγένιναν ἕκτοτε τὸ κέντρον

τοῦ ἐμπορίου τῶν καραβανίων, καὶ διετηρήθησαν πιθανῶς μέχρι τῆς σήμερον, ἂν καὶ ὑπὸ μετελλαγμένα ὀνόματα (Ἐράτ, Κανδαχάρ). Εἰς δὲ τὰ Βάκτρα ἐπανηγύρισεν ὁ Ἀλεξάνδρος τοὺς γάμους αὐτοῦ μετὰ τῆς Βακτριανῆς ἡγεμονόπαιδος Ρωξάνης, αὐτοῦ μαργαρίτου τῆς Ἀνατολῆς, τὴν ὁποίαν ἐκπορθήσας δχυρώτατον ἐπ' ὄρους πύργον, ὅπου εἶχον ἀποστείλῃ οἱ ἡγεμόνες τῆς χώρας τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τοὺς θησαυροὺς, ἰδιοποιήθη ὡς βραβεῖον τῆς τολμηροτάτης ἐν ὅλοις πράξεως.

γ'.) *Στρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν Ἰνδικήν.*

§ 68. Καί τοι δὲ δηλωσάντων ἐπανειλημμένως τῶν Μακεδόνων τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῶν διὰ τὸν ἀκέρεστον κατακτητικὸν πόθον τοῦ βασιλέως, ἐξεστράτευσεν ὁμοῦς ὁ Ἀλέξανδρος πορρωτέρῳ, ἵνα ὑποτάξῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ τὴν πλήρη θαυμασίῳ καὶ μυθευμένων χώραν τοῦ χρυσοῦ, ἐντεῦθεν καὶ ἐπέκεινα τοῦ Ἰνδοῦ, ὃν διέβη πλησίον τῆς σημερινῆς πόλεως Ἀττάκ (ἔαρ 326), καὶ ἀποτελέσῃ οὕτω τὴν ἀρωμαντικὴν καὶ γιγαντώδη οἰκοδομήν. Ἀλλ' οἱ μάχιμοι, ὑπὸ τῶν ἱερέων αὐτῶν καὶ ἀσκητῶν παροξυνόμενοι κάτοικοι τῶν ὄρειων πεδιάδων τῆς Πενταποταμίας (Πενδισχάβ), ἀντέταξεν εἰς αὐτὸν ἰσχυροτέραν ἀντίστασιν, ἢ οἱ δειλοὶ ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας. Πλεονάκεις δὲ περιήλθεν ἡ ζωὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐκπολιορκούντος τὰ ἰσχυρὰ φρούρια, εἰς μέγιστον κίνδυνον. Ἡ ἀμοιβαία ὁμοῦς ζηλοτυπία τῶν πολλῶν μικρῶν ἡγεμόνων τῆς Πενταποταμίας διευκόλυνεν εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν κατάκτησιν αὐτοῦ (ὅπως ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς). Πολλοὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν (ἐν οἷς ὁ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰνδοῦ δεσπόζων Ταξιλῆς) ἠνώθησαν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐναντίον τοῦ Πώρου, τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν ἡγεμόνων τούτων, ἐπέκεινα τοῦ Ὑδάσπου (Δσχήλουμ). Ἡ δὲ πρὸ τῶν ὀρθαλμῶν τῶν ἐχθρῶν διὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου διάβασις τοῦ στρατοῦ, καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα μετ' ἐλεφάντων μάχη, καθ' ἣν ἐπληρώθη καὶ ἡ χυμάλωσις ὁ ἀνδρείος καὶ μεγαλοπρεπὴς Πώρος, καὶ 20,000 Ἰνδῶν ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἀνήκουσιν εἰς τὰς μεγίστας πολεμικὰς πράξεις τῆς ἀρχαιότητος. Δύο δὲ νεόκτιστοι πόλεις ἡ Βουκεράλεια (πρὸς τιμὴν τοῦ πεσόντος πολεμικοῦ ἱπ-

που τοῦ Ἀλεξάνδρου) καὶ ἡ Νίκαια (πόλις τῆς νίκης), ἐμελλον
 νὰ διαδώσωσι καὶ εἰς τὰς χώρας ταύτας τὸν Ἑλληνικὸν πολιτι-
 σμὸν. Πορευόμενος δ' ἔπειτα πορείας λίαν δυσχερεῖς, ἐπροχώρει
 πάντοτε πορρωτέρω πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Ὑδάσιος, εἰς τὰ
 μεθόρια τῆς Πενταποταμίας, καὶ παρεσκευάζετο ἤδη νὰ προσθέ-
 σῃ εἰς τὸ παγκόσμιον αὐτοῦ κράτος τὰς παρὰ τὸν Γάγγην χώρας
 μετὰ τῆς μεγάλης αὐτῶν γονιμότητος, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς
 ἀρχαίας λαμπρότητος. Ἀλλὰ τότε οἱ Μακεδόνες ἐθορύβησαν το-
 σοῦτον, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος, καίτοι δυσανασχετῶν ἐνδομύχως
 πολὺ, ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἐπιμονωτάτην καὶ
 στασιωτικὴν ἀπαίτησιν. Δώδεκα δὲ λίθινοι βωμοὶ εἰς τὴν ὄχθην
 τοῦ ποταμοῦ ἐσήμαναν τὸ ἀνατολικὸν τέρμα τῶν πρὸς κατὰκτη-
 σιν στρατειῶν. Ἀποδώσας δὲ εἰς τὸν Πῶρον, καὶ τοὺς λοιποὺς
 μετ' αὐτοῦ διὰ συνθηκῶν συνδεδεμένους ἡγεμόνας, τὰς χώρας αὐ-
 τῶν ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν, ἐννοεῖται, ἀρχὴν τῶν Μακεδόνων, ἠνάγκ-
 ασε τὸν πολεμικὸν λαὸν τῶν Μαλλῶν νὰ ὑποταχθῇ μετὰ τολ-
 μηρὰν ἐπιδρομὴν, καθ' ἣν περιῆλθεν ὁ ἴδιος εἰς κίνδυνον περὶ τῆς
 ζωῆς· προσέτι δ' ἔκτισε μίαν ἄλλην πόλιν εἰς τὰ σύνορα τῆς Πεν-
 ταποταμίας· κατέπλευσεν ἔπειτα τὸν Ἰνδὸν ἐπὶ πλοίων, τὰ ὅποια
 εἶχε διατάξῃ νὰ κατασκευάσωσιν εἰς τὸν Ὑδάσπην, ἵνα ζητήσῃ
 νέαν ὁδὸν ἐπιστροφῆς, ἀνοίξῃ δ' εἰς τὸν κόσμον τὰς ἀνερευνητάς
 χώρας τῆς μεσημβρίας, καὶ χαράξῃ νέους δρόμους εἰς τὴν μεγαλο-
 πρεπεστάτην, τὴν ἀνατολὴν καὶ δύσιν συνδέουσαν ἐπιμιξίαν τοῦ
 παγκοσμίου ἐμπορίου, ἣτις ἔμελε νὰ ἔχῃ ὁρμητήριον καὶ κέντρον
 ἐξαγωγῆς τὴν παρ' αὐτοῦ ὀχυρωθεῖσαν, λιμένα δὲ καὶ ναυπηγεῖα
 προσλαβοῦσαν πόλιν Πάτταλα, εἰς τὸ δέλτα τοῦ Ἰνδοῦ.

§ 69. Ἀλλ' ἡ παρὰ τῆς ἡρωϊκῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἀλεξάν-
 δρου σχεδιασθεῖσα ἐπιχείρησις αὐτῇ ἀπέτυχε καταστρεπτικώτατα
 (325). Ἐν ᾧ δηλ. ὁ ἐπιδέξιος αὐτοῦ ναύαρχος Νέαρχος ἰστιοδρό-
 μει κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τοῦ σημερινοῦ Βελουδσχιστάν,
 ἐπορεύθη ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ διὰ τῆς φοβε-
 ρᾶς ἐρήμου Γεδρωσίας, ὅπου ἡ φλέγουσα θερμότης τοῦ ἡλίου, ἡ
 καυστικωτάτη δύψα εἰς πεδιάδα ἀμμώδη καὶ ἀνυδρον, ἡ ἀκατα-
 γώνιστος πείνα καὶ ὁ δεινότατος κάματος κατέστρεψαν εἰς δύο
 μῆνας τὰ τρία τέταρτα τοῦ στρατοῦ. Οἱ ἥρωες πολεμισταί, οἵτινες

εἰς τοσαύτας μάχας ἀντέσχον πρὸς τὸ ξίφος καὶ τὸ δόρυ, καὶ εἰς τοσαύτας πολιορκίας διέφυγον τὰ βέλη τῶν ἐχθρῶν, κατεβλήθησαν εἰς τὴν ξηράν καὶ ἀνυδρον ἐρημίαν, τοῦτο μὲν ὑπὸ τῶν βασάνων τῆς ἐλλείψεως καὶ τῶν ταλαιπωριῶν, τοῦτο δ' ὑπὸ τῆς ὀλεθρίας ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος, τοῦ καίοντος ἡλίου, τοῦ διαπύρου καὶ φλεγμαίνοντος τὸν ὀρθαλμὸν κονιορτοῦ καὶ τοῦ νυκτερινοῦ ψύχους. Ὁ στρατιώτης, φροντίζων νὰ σώζῃ μόνον τὴν ζωὴν του, ἀπέβαλε τὴν πειθαρχίαν καὶ εὐπειθειαν, ἔρριψεν ἀδιαφορῶν τὴν εἰς χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμους λίθους καὶ τάπητας πολύτιμον αὐτοῦ λείαν, ἤριζε δὲ πρὸς τοὺς συμπολεμιστάς αὐτοῦ, ὅπως προμηθευθῇ ὀλίγον ὕδωρ ἐκ τῶν ἐνιαχοῦ ἀνακαλυπτομένων πηγῶν. Μόνος ὁ ἐσκληρυμμένος Φούριξ κάπηλος, ὁποῦτοι εὐρίσκοντο εἰς τὸν στρατὸν πολλοί, διετῆρει εἰς τὴν γενικὴν ταραχὴν τὴν ἐπὶ τοῦ κέρδους καὶ τῆς πλεονεξίας ἐρειδομένην δύναμιν τῆς ψυχῆς· ἀντήλλασσε πρὸς τὸν τηκόμενον πολεμιστὴν τὰ βαρυτιμώτατα κειμήλια ἀντὶ σίτου καὶ ποτοῦ, καὶ ἐν μέσῳ τῆς καυστικῆς θερμότητος, ἐστῆρει τοὺς θάμνους τῶν μύρρων καὶ νάρδων τῶν περιποθήτων αὐτῶν προϊόντων. Γενναίως δὲ συνεμερίζετο ὁ Ἀλέξανδρος πάσας τὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους μετὰ τοῦ ταπεινοτάτου τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ ἀντήμειψε τοὺς περισωθέντας εἰς τὴν γόνιμον καὶ πλουσίαν ἐν ὁᾷσι πόλιν Ποῦρα μὲ δῶρα καὶ ἐορτάς, καθ' ἃς ἡ ἀπόλαυσις ἦτο τόσον ὑπερβολικὴ, ὅσον πρότερον ἡ στέρσις. Προμηθευθέντες δὲ πλουσίως τὰ ἀναγκαῖα, διώδδυσαν ἔπειτα ἀκινδύνως τὴν πληθούσαν ἀνθρώπων Καραμανίαν.

δ'.) Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου.

§ 70. Ἐστρέψας δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, ἄφησε τοὺς ἀπομάχους, ἦτοι τοὺς πρὸς πόλεμον ἀχρήστους Μακεδόνας, νὰ ἐπανέλθωσι (324) μὲ πλοῦσια δῶρα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κρατεροῦ εἰς τὴν πατρίδα, ἐτιμώρησε τοὺς ἀπίστους ἐπάρχους καὶ ὑπαλλήλους, οἵτινες εἶχον πράξῃ κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ δεινὰς ὕβρεις καὶ καταπίσεις, καὶ ἐπεδίωξεν ἔπειτα μετὰ ζήλου τὸ σχέδιον, νὰ προσπλησιάσῃ τοὺς νικηθέντας λαοὺς εἰς τοὺς νικητάς, καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἐξ αὐτῶν ἐν μόνον ἔθνος μετὰ παιδείας Ἑλληνικῆς. Ὅθεν δὲν μετεχειρίζετο τοὺς Πέρτας ὡς λαὸν νικημένον καὶ καταθλιβό-

μενον, ἀλλ' ἐξήτει νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἀγαπητήν, φερόμενος μετ' ἡπιότητος καὶ ἀποδεχόμενος τὰς ἰδέας αὐτῶν. Περιεστοιχίσθη λοιπὸν κατὰ τὸν τρόπον τῶν βασιλέων αὐτῶν ὑπ' αὐτῆς μετ' ἐθιμοταξίας, ἐφόρεσε τὴν βασιλικὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα, καὶ μετεχειρίζετο Πέρσας δορυφόρους καὶ αὐλικούς, ἀπῆτει δὲ μάλιστα καὶ παρὰ τῶν ἐλευθέρων συστρατιωτῶν τὴν προσκύνησιν ἥτοι τὸ σημεῖον τῆς Ἀνατολικῆς δεσποτίας. Ἐπροίκισε τὰς ἐγχωρίους παρθένους, ὅπως διευκολύνῃ τὴν μετὰ τῶν στρατηγῶν καὶ πολεμιστῶν αὐτοῦ σύζευξίν των καὶ ἐνυμφεύθῃ μάλιστα ὁ ἴδιος μετὰ τινος τῶν θυγατέρων τοῦ Δαρσίου (Βαρσίρης). Πενταήμεροι δὲ γάμοι ἐν Σούσις, καθ' οὓς ὑπὲρ τὰς 10,000 Μακεδόνων συνεζεύχθησαν μετὰ Περσίδων, ἐμελλε νὰ ἀποτελέσῃ αὐτὸν ἄκρον λίθον τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σχεδίου τῆς ἐνώσεως καὶ συγχωνεύσεως. Διὰ τῆς διαγωγῆς ὅμως ταύτης δυσπρόστησεν ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς Μακεδόνας καὶ Ἕλληνας, κατὰ τὰς δοξασίας τῶν ὁποίων ἀνῆκεν εἰς τοὺς νικητὰς ἢ ἐπὶ τῶν νικημένων κυριαρχία. Ἦτον ἀκατάληπτος εἰς αὐτοὺς ἡ μεγάλη ἰδέα περὶ παγκοσμίου κράτους, ἐξευγενισμένου διὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἀκμάζοντος διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας μετ' ἴσων δικαιωμάτων ἀπάντων. Δὲν ἦτο δὲ προσέτι ὁ ἀποκοιμισμένος καὶ ναρκωμένος Ἑλληνισμὸς κατὰ ἅλλον ἐμβολίασμα πρὸς νέαν πλήρη ζωῆς φυτεῖαν, καὶ ποῦ ἐμελλε νὰ εὕρῃ ὁ ὑψιπέτης κατακτητὴς τοὺς μέλλοντας νὰ μετοχετεύσωσι καὶ ἐπεκτείνωσι τὰς ἰδέας αὐτοῦ; Ὁ ἀρειμάνιος στρατὸς τῶν Μακεδόνων δὲν κατείχετο οὔτε ὠδηγεῖτο ὑπ' οὐδενὸς κυριαρχικοῦ τοῦ κόσμου στοχασμοῦ. Ἡ δ' ἐντεῦθεν προελθοῦσα δυσἀρέσκεια καὶ μεμφιμοιρία ἐγνώσθη ἤδη πρὸ τῆς Ἰνδικῆς ἐκστρατείας, καθότι οἱ στρατιῶται ὠδύροντο δηλοῦντες θορυβῶδως, ὅτι τὸ ἀκόρεστον τῶν κατακτήσεων δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπολαύσωσι τοὺς καρποὺς τῶν μόχθων αὐτῶν. Τοῦτο δὲ παρεκίνησε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ διατάξῃ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ λιθοβόλησιν τοῦ ἀνδρείου συνομήλικος αὐτοῦ Φιλῶτα, ὅστις ἔνεκα τῆς παρρησίας καὶ φιλολοιοδορίας ἐθεωρεῖτο ὡς ἀρχηγὸς τῶν δυσἀρεστημένων, καὶ τὸν φόνον τοῦ ἐν Ἐκβατάνοις καταλειφθέντος γηραιοῦ πατρὸς αὐτοῦ Παρμενίωνος.

§ 71. Καίτοι δὲ παραλαβὼν ὁ Ἀλέξανδρος κατ' ἀρχὰς ἐνεκα πολιτικῶν μόνον αἰτίων τὴν Περσικὴν ἐθιμοταξίαν, ὕστερον ὅμως ἔκαμε τοῦτο ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν πολυτέλειαν, καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ αἱ μεγάλαι καὶ εὐγενεῖς φύσεις ἀποβάλλουσιν εὐκόλως τὴν σωφροσύνην εἰς τὰ σκοτοδινιῶντα τῆς εὐτυχίας ὕψος. Κόλακες καὶ σοφισταὶ διέφθειραν τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ἐδίδωζαν ἀπ' αὐτοῦ τοὺς εὐνοϊκοὺς καὶ εἰλικρινεῖς συμβούλους, ὡς τὸν φιλόσοφον *Καλλισθένην*· ἐσυνείθισαν αὐτὸν νὰ ἀπαιτῇ λατρείας ἡμιθέου, τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον γονυπετῆς μόνον ἐτόλμα τις νὰ προσβλέψῃ. Καὶ ἡ μὲν ἐν Βαβυλῶνι αὐλὴ αὐτοῦ, ἥν ὥρισε βασιλικὴν καθέδραν τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἡκτινοβόλει λάμπειν μεγαλοπρεπεστάτην· λαμπραὶ δὲ πρεσβεῖαι ἐκ τῆς Ἑλλάδος, Ἰταλίας καὶ πολλῶν ἄλλων τόπων πλησίον καὶ μακράν, προσέφερον εἰς αὐτὸν τὰς ὑποκλίσεις τῶν ὁμολογοῦσαι πίστιν, καὶ ἐξεθείαζον τὰς πράξεις του εἰς λόγους κολακευτικούς· φιλάστωι πανηγύρεις καὶ συμπόσια διεδέχοντο ἄλληλα· καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ τῶν κατ' αἰσθησιν ἡδονῶν ἐπραξεν ἐνίοτε πράξεις, δι' ἃς πικρῶς ἔπειτα μετενόησεν. Εἰς ταύτας ἀνήκει ὁ φόνος τοῦ πλείστου ἀξίου στρατηγοῦ *Κλείου*, ὅστις εἶχε μὲν σῶσιν ἐν τῷ *Γραρικῷ* τὴν ζωὴν αὐτοῦ, διήγειρεν ὅμως ὕστερον, ἐν τινι θορυβῳδεῖ συμποσίῳ, διασκωμμάτων καὶ μυκτηρισμῶν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. Ἡ ἄμετρος ἀπόλαυσις οἶνων διαπύρων κατέστρεψε τὴν ὑγίαν αὐτοῦ, καὶ τὸν κατεβίβασεν εἰς πρόωρον τάφον. Ἡ δὲ λαμπρὰ κηδεία, ἣν κατεσκεύασεν εἰς τὸν περιληγμένον αὐτοῦ, δι' ὁμοίας διαίτης εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας ἀποθανόντα *Ἡφαιστῖωνα*, ἦτο μία τῶν τελευταίων πράξεων τοῦ ἥρωος. Δὲν εἶχε δὲ παρέλθῃ ἀκόμη τὸ διὰ τὸν φίλον τῆς νεότητος αὐτοῦ πένθος, ὅτε πυρετὸς ὀξύς, προελθὼν ἐκ διεγέρσεως πολλῆς καὶ ἀμετρίας, κατέβαλε τὴν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου συνθραυσμένην βιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἐν τῷ μέσῳ μεγάλων σχεδίων πρὸς νέας εἰς τὴν *Ἀραβίαν* κατακτῆσεις, ἐπέφερον εἰς αὐτὸν ταχὺν θάνατον, πρὶν ἢ ὁρίσῃ ἀκριβῶς τὰ περὶ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ (§ 23). Ἐρωτηθεὶς δ' εἰς τίνα ἀφίνει τὸ κράτος, λέγεται ὅτι ἀπεκρίθη· αἰεὶς τὸν ἄριστον. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ μετεκομίσθη ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ κατετέθη ἐκεῖ, προπαρασκευάσαντος τὰ πρὸς τοῦτο τοῦ Πτολεμαίου.

Ὁ Ἀλέξανδρος διέμενεν ὁ ἥρως τῆς ποιήσεως καὶ τῶν λόγων εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ δύσιν. Ὁ ῥωμαντικός καὶ θαυμάσιος χαρὰ κτῆρ τῆς φύσεως αὐτοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ πόρρω ἐφαίνετο ὡς πλησίον καὶ ἐφικτόν, καὶ μόνον τὸ ἀσύνηθες καὶ σπάνιον εἶχε θέλητρα, ὁ ἐνθουσιασμός αὐτοῦ πρὸς τὸν παρελθόντα ἡρωϊκὸν κόσμον τοῦ Ὀμήρου, ὃν ἤθελε νὰ ἐξαγάγῃ εἰς τὴν πραγματικότητα ἐκ τοῦ ποιητικοῦ λυκόφωτος, καὶ νὰ ζωογονήσῃ ἐκ νέου ἡ γοητεία ζωῆς νεανικῆς μεστῆς ἀδιαλείπτων πράξεων καὶ μεγαλοπρεπῶν ἐπιχειρήσεων, ἐνέπλησαν τὸν σύγχρονον καὶ μεταγενέστερον κόσμον ἐκπληκτικοῦ θαυμασμοῦ, καὶ ὅσῳ τάχιον παρῆλθε τὸ λαμπρὸν ἄστρον, τοσοῦτω ἰσχυρότερον ἐφάνη εἰς τὰς μεταγενεστέρους γενεὰς τὸ φῶς τῆς ἡρωϊκῆς αὐτοῦ μορφῆς.

Ὁ Καλλιस्थένης ἐξ Ὀλύμπου, υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, γεννηθεὶς περὶ τὸ 360, ἀνετάρχη ὄμω μὲ τὸν Ἀλέξανδρον ἀφ' οὗ δ' ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἔγεινεν ἐπιστήμων, συνώδισσε τὸν Βασιλέα εἰς τὰς πρὸς τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας αὐτοῦ, σκοπῶν νὰ συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, καὶ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ὡν ὁμῶς κυρὸς αὐστηρῶν ἡθῶν, καὶ συνισθανόμενος ἐκ τῶν ἐλευσέρον, δὲν καταδέχετο νὰ κολακεύῃ τὸν βασιλέα· συναναστρέφετο τοὺς δυσχερεστῆμένους καὶ μιμψιμοιροῦντας, καὶ δὲν ἔλεγεν εἰς αὐτὸν σπανίως πικρὰς ἀληθείας εἰς περιστάσεις καταλλήλους. Προσκληθεὶς δέ ποτε εἰς βασιλικὸν συμπόσιον, πρῶτον νὰ ἐκφωνήσῃ ἐπαινετικὸν τῶν Μακεδόνων λόγον, μετέπειτα δὲ νὰ ἐξυψώσῃ καὶ τὴν ἐναντίαν ὕψιν, διήγειρε τοποῦτον τὴν ὀργὴν τοῦ δυνάστη περιγρίψας τὴν ἀθλιότητα, ἣν ἔφεραν οὗτοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὥστε ἐτιμώρησεν αὐτὸν κατὰ τρόπον σκληρόν, ὅπως ἀπαλλαγῇ τοῦ ὀχλοῦ τούτου ἀνδρός, ἐναντίον τοῦ ὁποίου καὶ πλὴν τούτου εἶχεν ἤδη συλλάβῃ ὑποψίαν. Κατὰ τινὰ δὲ εἰδῆσθαι διέταξε νὰ ἐγκλείσῃεν αὐτὸν εἰς κλωβίον, καὶ νὰ τὸν περιφέρωσι μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ 7 μῆνας, μέχρις οὗ ἀπέθανεν ἐν ἀθλιότητι (328). Ἐκ τῶν πολυχρήμων αὐτοῦ συγγραμμάτων, στρεφόμενων περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ περὶ τὴν ἱστορίαν, οὐδὲν περιστάθῃ. Φαίνεται δ' ὅτι ὁ Καλλιस्थένης ὑπῆρξε χαρακτῆρος ἀσπίτου καὶ ἀνομοίου πρὸς ἐαυτόν· διὸ καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα διαφέρουσιν ἀπανταχοῦ πρὸς ἄλληλα. Ῥητορικῶς καὶ σοφιστικῶς παιδευθεὶς, ἐκτύπων εἰς τὰ ἱστορικὰ αὐτοῦ ἔργα τὸ ῥητορικῶς ὑπερβολικὸν καὶ παρὰ φύσιν, τύπον ἰδιόζοντα τῶν χρόνων ἐκείνων.

* § 72. Διὰ τῶν πρὸς κατὰκτητιν ἐκστρατειῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ πολιτισμός καὶ ἡ γλῶττα τῶν Ἑλλήνων, ἔτι δὲ ἡ Εὐρωπαικὴ δραστηριότης· εἰσῆλθον δὲ παλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν οἱ θησαυροί, ἡ μαλθακότης καὶ ἀσωτεία τῆς Ἀσίας, καὶ ἀνέτρεψαν αὐτόθι τὴν ἡθικὴν δύναμιν. Ὅθεν ἔκτοτε γίνεται ἡ Μικρὰ Ἀσία καὶ Αἴγυπτος τὸ κέν-

τρον πάσης πνευματικῆς καὶ φιλολογικῆς ἀσχολίας, πάσης ἐπιμειξίας καὶ βιομηχανίας· ἐν ᾧ ἡ Ἑλληνικὴ χώρα, τῆς ὁποίας ἡ παιδεία καὶ γλώσσα διέρχεται κατὰ μικρὸν σύμπαν τὸ παγκόσμιον κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δύναται νὰ λάμψῃ μόνον διὰ τῆς ὑστερον ἀκμῆς τῆς τέχνης αὐτῆς, διὰ τῶν θησαυρῶν τῶν πνευματικῶν αὐτῆς προϊόντων, καὶ διὰ τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἀναμνήσεων. — Ἐπεξετάθησαν δὲ καὶ διωρθώθησαν αἱ γνώσεις τῶν χωρῶν καὶ λαῶν, καὶ ἐκ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν ὠφελουμένα ἐδρῶν νέα καὶ τεχνικωτέρα πολεμικῇ. Ἐν τούτοις ἡ χρῆσις τῶν ἐλεφάντων, τοὺς ὁποίους μετεχειρίσθησαν εἰς τοὺς πολέμους ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν Ἰνδικὴν στρατείας, ἦτον ὀπισθοδρόμησις πάλιν πρὸς τὴν σκαιότητα τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ δὲ τῶν πολλῶν ἀποικιῶν, τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξανδρος ἐξέτεινε καθ' ἅπασαν τὴν Ἀσίαν, ἔλαβε τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ἐπιμειξία ἀνάπτυξιν καὶ ἔκτασιν, ἣν δὲν εἶχεν ἀποκτήσῃ ποτὲ πρότερον. Αἱ ἐμπειρικαὶ καὶ πρακτικαὶ ἐπιστῆμαι, μάλιστα δὲ τὰ μαθηματικά, ἡ μηχανικὴ καὶ ἡ φυσικὴ ἱστορία, πρὸς πλουτισμὸν καὶ διαμόρφωσιν τῶν ὁποίων ἐξώδευσεν ὁ Ἀλέξανδρος μεγάλα ποσά, ἔλαβον νέαν μορφήν καὶ θεμέλιον εὐρύτερον· τοῦναντίον δ' ἡ καλλιτεχνία καὶ καλλιλογία κατεβιβάζοντο ὁτιμέρρι πλειότερον ἐκ τοῦ κολοφώνου αὐτῶν, ὅσον καὶ ἂν ἡγάπη ἀμφοτέρω ὁ μέγας ἥρως τῆς Μακεδονίας, καὶ προσέχων εἰς αὐτὰ προσεπάθει διὰ πλουσιῶν δώρων νὰ παρομήσῃ εἰς ἔργα ἀθάνατα καλλιτέχνας, ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Ἡ πλαστικὴ τέχνη διετετήθη μὲν εἰσέτι εἰς τὸ τεχνικὸν αὐτῆς ὕψος (§ 61), ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τὴν πρὸς τὸ κολοσσαῖον, φανταστικὸν καὶ περιττουργὲς κλίσιν αὐτῆς, ἔγεινε μετ' ὀλίγον ἐπαισθητὴ (Κολοσσὸς τῆς Ῥόδου)· τὴν δὲ ἀγνὴν ποιήσῃ, ἥτις εἶνε δῶρον τῶν θεῶν, οὐδεὶς θνητὸς ἠδύνατο νὰ καταβιβάσῃ δι' ἐξωτερικῶν τρόπων ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.

3. Οἱ διάδοχοι (τοῦ Ἀλεξάνδρου).

§ 73. Ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος οὐδένα κατέλιπε κληρονόμον ἄξιον νὰ κυβερνήσῃ, ἀλλὰ μόνον ἀμβλύνουν τινὰ ἀδελφὸν (Ἀρρίδαϊον) καὶ δύο ἀνήλικα τέκνα, τῶν ὁποίων τὸ μικρότερον τὴν ἡλικίαν μόλις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἤλθεν εἰς τὸν κόσμον, διὰ

τοῦτο ἡ κοσμοκρατορία αὐτοῦ διελύθη πάλιν τόσον ταχέως ὅσον καὶ κατεκτήθη. Αἱ δὲ λέξεις τοῦ ἀποθνήσκοντος ἡρωικοῦ βασιλέως, ὅτι μέγαν ἀγῶνα αὐτῷ ἐπιτάφιον συστήνεται πάντες οἱ πρωτεύοντες τῶν φίλων, ταχέως ἐξεπληρώθησαν. Οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ (δυνάμενοι νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς στρατάρχας τοῦ Ναπολέοντος) μετὰ πολλοὺς αἱματηροὺς καὶ βδελυροὺς πολέμους, καθ' οὓς ἐξωλοθρεύθη σύμπας ὁ οἶκος τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐδεσπλώθησαν μικρώτατα πάντες οἱ δεσμοὶ τῆς φύσεως, ἐσφραγίσθησαν τὰς διαφόρους χώρας, καὶ ἀνεδείξαν αὐτὰς βασιλεία ἀνεξάρτητα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο ἐπισημότατος, καὶ ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ κράτους διὰ τὸν ἀμβλύνουν ἀδελφὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ἀνόσιος *Περδίκκας*, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε δώσει ὁ βασιλεὺς τὸν σφραγιστικὸν αὐτοῦ δακτύλιον. Ἀλλ' ὅταν ἐνωθεὶς μὲ τὸν ἀνδρεῖον καὶ συνετὸν *Εὐμένην* τῆς *Μικρᾶς Ἀσίας*, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον (321) πρὸς τὸν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου *Πτολεμαῖον*, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐαυτοῦ στρατιωτῶν μετὰ δὲ τοῦτο ἔλαβε τὴν μεγίστην δύναμιν ὁ ἐμπειροπόλεμος καὶ μεγάλα κεκτημένος στρατηγικὰ πλεονεκτήματα *Ἀντίγονος* εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἐπεχείρησε νέαν διαίρεσιν τῶν ἐπαρχιῶν ἐν ᾗ ὁ τροχὸς μὲν, ἀλλ' ἀπλοῦς *Ἀντίπατρος*, καὶ ὁ φίλαρχος αὐτοῦ υἱὸς *Κάσσανδρος* ἔλαβον ὑπὸ τὴν βιαιάν αὐτῶν ἀρχὴν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα. Τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦ Ἀντιγόνου ἐπληρώθη ἔτι μᾶλλον, ὅταν ὁ ἐπιδέξιος *Εὐμένης*, ἀνὴρ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ πρῶτος πάντων τῶν στρατηγῶν τοῦ ἡρωικοῦ βασιλέως κατὰ τὸ πνεῦμα, τὴν παιδείαν καὶ τὴν πίστιν, μετὰ πολυετῇ πεισματώδῃ πόλεμον, εἰς τὸν ὁποῖον εὗρε τὸν θάνατον καὶ ὁ ἱπποτικὸς *Κρατερός* (316), ἐπεσε, προδοθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ νικητοῦ, καὶ ἀπέθανεν εἰς δεσποτικὸν θάνατον τρομερὸν καὶ βίαιον. Νῦν δὲ καταλαβὼν ὁ Ἀντίγονος τὸν ἐν *Σούσις* θησαυρόν, ἐπολλαπλασίασε τὸν ἀριθμὸν τῶν μισθωτῶν αὐτοῦ στρατευμάτων τόσον πολὺ, ὥστε ἠδύνατο νὰ ἀντιπαρατάττεται πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς, καὶ ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ τὸν ἀναγνωρίζωσιν ἐπίτροπον καὶ ἀρχοντα τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ἐπεδίωκε τὴν ἀρχὴν σύμπαντος τοῦ παγκοσμίου κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἤρπασεν ἀπὸ τὸν σύμμα-

χον αὐτοῦ *Σέλευκον* τὴν ἐπαρχίαν τῆς *Βαβυλωνίας*, διὰ ταῦτα ἤνωσεν ἡ δυσπιστία καὶ ὁ κίνδυνος τοὺς τέσσαρας ἐπιφανεστάτους στρατηγοὺς, *Πτολεμαῖον*, *Σέλευκον*, *Λυσίμαχον* (ὅστις ὦν ἀνδρείος καὶ ἡρωϊκὸς τὸ φρόνημα κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν Θράκην) καὶ *Κάσσανδρον*, (ἐν Μακεδονίᾳ) εἰς συμμαχίαν ἐναντίον τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ *Δημητρίου* (ὅστις ἕνεκα τῶν προτερημάτων αὐτοῦ εἰς τὰ πολιορκητικὰ καὶ τὴν μηχανικὴν ἐπώνομάσθη *Πολιορκητῇ*). Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε πόλεμος μακροχρόνιος, διεξαχθεὶς μετὰ πολλῶν περιπετειῶν ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ Ἑλλάδι, κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ὁποῦ κατώρθωσεν ὁ Σέλευκος (μετὰ τὴν ἐν *Γάζα νίκην* (312) κατὰ *Δημητρίου* τοῦ *Πολιορκητοῦ*) νὰ ἐξασφαλισθῇ εἰς τὴν *Βαβυλωνίαν* καὶ τὰς Ἀνατολικὰς ἐπαρχίας (*Χρονολογία τῶν Σελευκιδῶν*). Τοῦναντίον δ' ἡττήθη ὁ *Πτολεμαῖος* ἦτταν μεγάλην ὑπὸ τοῦ *Δημητρίου* κατὰ θάλασσαν, πλησίον τῆς ἐν *Κύπρῳ πόλεως Σαλαμῖνος* (306). μετὰ δὲ τοῦτο ἔλαβεν ὁ Ἀντίγονος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ τὴν βασιλικὴν προσωμίαν, καὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἐμιμήθησαν αὐτὸν εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἀποτυχούσά τις προσβολὴ τοῦ Ἀντιγόνου ἐναντίον τῆς *Αἰγύπτου*, καὶ ἡ μὴ κατορθωθείσα ἀπόπειρα τοῦ *Δημητρίου* τοῦ νὰ κυριεύσῃ (304) τὴν ὑπὸ τῶν κατοίκων ἡρωϊκῶς ὑπερασπιζομένην νῆστον *Ῥόδον* διὰ πελωρίων πολιορκητικῶν μηχανῶν (μάλιστα δὲ διὰ τῆς περιφήμου ἐλεπόλεως, πύργου ἐννεα ὀροφῶν μετὰ πολιορκητικῶν προκαλυμμάτων), διετήρησαν ἐπὶ τινα ἔτη ἀμφιέροπον τὴν τύχην τοῦ πολέμου, μέχρις οὗ ἡ μεγάλη ἐν *Ίψῳ* (τῆς *Φρυγίας*) μάχη (301), καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ 80ετής ἥρως Ἀντίγονος καὶ ὁ Δημήτριος ἔφυγεν, ἔκρινε τὴν τύχην τῆς Ἀσίας ὑπὲρ τῶν συμμαχοῦντων. Ἄσῃτον ἐποχὴ βδελυρὰ καὶ πλήρης τρόμου, ὑπ' οὐδενὸς ἀνθρώπου τῆς ποιήσεως κοσμισθεῖσα καὶ ὑπ' οὐδενὸς λειψάνου τάσεως ἰδεώδους ἐξυψωθείσα.»

Ἐξολόθρευσις τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Μακεδονίας.

* Φονευθέντος τοῦ *Περδίκκα*, ἀνεδείχθη ἐπίτροπος τοῦ κράτους ὁ Ἀντίπατρος, αὐ αὐστηρὸς καὶ παγκόσμιος κύριος τοῦτο δ' ἐπετάχυνε τὴν διάλυσιν τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, διότι μετέθηκε τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν, κα

ἀποθνήσκων (319) διώρισε διάδοχον καὶ φύλακα τῆς ἐν Πέλλῃ εἰς λαμπρὰν αἰχμαλωσίαν κρατουμένης βασιλικῆς οἰκογενείας τὸν διὰ τὸ γῆρας βαρὺν Πολυσπέρχοντα, μικρὸν ἡγεμόνα τῆς Ἠπείρου. Ὁ δὲ τραχὺς μὲν καὶ σκληρός, ἀλλὰ συνετὸς ἐν τῇ πολιτικῇ υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου Κάσσανδρος, ὁ κτίστης τῶν πόλεων Θεσσαλονίκης (πρὸς τιμὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ) καὶ Κασσανδρείας εἰς τὴν εὐφορὸν παιδιάδα τῆς παλαιᾶς Ὀλύνθου καὶ Θέρμης, ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὕπλων τὴν ἀρχὴν τῆς Μακεδονίας, διέταξε νὰ συλλάβωσι, καὶ παρώξυνε τοὺς δυσαρεστημένους εὐγενεῖς νὰ λιθοβολήσωσι, τὴν ἐμπαθεῖ καὶ φίλαρχον μητέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὀλυμπιάδα, ἥτις εἶχεν ἐπιθέσει τὸν κολοφῶνα τῶν κακουργημάτων αὐτῆς, φονεύσασα τὸν ἀμβλύνοον Ἀρρίδιαον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Εὐρυδίκην, ἐκγονον τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ἐβαλε δὲ νὰ φονεύσωσι ἔτη τινὰ μετὰ ταῦτα τὴν Ῥωξάνην (§ 67) μὲ τὸν νέον αὐτῆς υἱόν, καὶ τελευταῖον νὰ πνίξωσιν εἰς τι συμπόσιον τὸν δεκαοκταετῆ υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἡρακλῆα.

§ 74. Ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος, καὶ μάλιστα, ἀποθανόντος τοῦ Κασσάνδρου, κατάρθρωσεν (296) ὁ Δημήτριος νὰ τᾶξῃ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ ἐξασφαλίσῃ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη (294—288) τὴν ὑπὸ τῶν περὶ θρόνου ἐρίδων τῶν υἱῶν ἐκείνου τεταραγμένην Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα (*). Καὶ προπαρε-

(*) Ἀποθανόντος τοῦ Κασσάνδρου (298), ἤρξαν περὶ τοῦ θρόνου οἱ δύο αὐτοῦ υἱοί. Τούτων δ' ὁ πρεσβύτερος, Ἀντίπατρος, ἐφόνευσε τὴν μητέρα αὐτοῦ Θεσσαλονίκην, θυγατέρα τοῦ βασιλέως Φιλίππου, τὸ τελευταῖον λείψανον τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Μικεδόνων, διότι ἐνόμιζεν ὅτι αὕτη προετίμα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον. Μετὰ δὲ τούτο ἐστράφη ὁ τελευταῖος πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἠπείρου Πύρρον καὶ Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν, ζητῶν βοήθειαν καὶ τῷ ὄντι βοηθούμενος ὑπ' αὐτῶν ἠνάγκασε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀντίπατρον νὰ φύγῃ. Ἀλλὰ φονευθέντος τούτου ὑπὸ τοῦ Λυσιστάχου, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀπέλθῃ, ἐζήτησεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ἀπαλλαγῇ διὰ πανουργίας τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Δημητρίου, ὅστις δὲν ἤθελε πλέον νὰ καταλίπῃ τὴν Μακεδονίαν. Οὗτος ὁμως πρόλαβεν αὐτόν, ἐβαλε νὰ φονεύσωσι τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ ἀεσέχθη ἔπειτα ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλέων, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ἡ σύζυγος αὐτοῦ Φίλα, κόρη τοῦ Ἀντιπάτρου, ἦτο συγγενὴς πρὸς τὸν βασιλικὸν αὐτῶν οἶκον. Νῦν δ' ἀπεδίωξε τὸν Πύρρον, καὶ ἤρξεν αὐθαιρέτως καὶ βιαίως, μέχρ' οὗ ἀπώλεσε τὸ πᾶν, ἐπιθυμῶν νὰ ἀνακτήσῃ πάλιν τὰς Ἀσιατικὰς χώρας. Μετὰ δὲ τὴν ἥτταν καὶ αἰχμαλωτίσιν αὐτοῦ (288), δίδειμαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Πύρρος καὶ Λυσίμαχος τὴν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ἀρχήν· ἀλλ' ὠθούμενος ὑπὸ κα-

σκευάσθη μὲν νὰ ὑποτάξῃ ἐκ νέου τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' ἀπώλεσεν ἐνεκα τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν Μακεδονίαν, ἀγωνιζόμενος πρὸς τὸν ἀνδρεῖον καὶ φιλόφρονα βασιλέα τῆς Ἠπειροῦ Πύρρον, ἀλλ' ἐπτενωχωρήθη καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τοσοῦτον ὑπὸ τῆς ἡνωμένης δυνάμεως τοῦ Λυσιμάχου, Σιλεύκου καὶ Πτολεμαίου, ὥστε δὲν ἔμεινεν εἰς αὐτὸν ἄλλη ἐλπίς σωτηρίας, εἰμὴ νὰ παραδοθῇ. Ἐξήντη δὲ προτάσταν παρὰ τῷ Σιλεύκῳ, ὅστις διετήρησε μὲν αὐτὸν εἰς ἄξιопρεπῇ φυλακῇ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἰς τὴν παρὰ τὸν ἄνω Ὀρόντην Ἀπάμειαν, καὶ τῷ παρεχώρησε πάσας τὰς ἀπολαύσεις, ἀλλὰ καὶ κατέστησεν ἀδύνατον πᾶσαν οἰανδήποτε φυγὴν δι' αὐτηγάς ἐπιβλέψας. Ἀθυμία δέ, ἀσωτεία καὶ φιληδονία, κατέβληψαν ἐν βραχεὶ ἐνταῦθα τὴν γιγαντωδῶς ἰσχυρὰν ὑγείαν αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὸ τρίτον ἤδη ἔτος τῆς αἰχμαλωτίας κατεβδόσθη εἰς τὸν τάφον. Ἐπεντήκοντα τεσσάρων ἐτῶν κατετέθη πρὸς ἡσυχίαν ὁ ῥωμαντικός καὶ θαυμάσιος ἥρως,

τακτικῆς πλεονεξίας, ἐσπετερίσθη ὁ τελευταῖος τὸ μέρος τοῦ συνεταίρου αὐτοῦ, καὶ ἤνωσεν ἔπειτα τὴν Μακεδονίαν μετὰ τῶν ἐπιλοιπῶν αὐτοῦ ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ κτήσεων. Οἰκιστὴ ἐν τούτοις δυστυχία ἔφερε καὶ αὐτὸν εἰς τὴν πτώσιν του. Ἐρεθιζόμενος ὑπὸ τῆς δευτέρας αὐτοῦ σύζυγου Ἀρτινόης, ἐφόευσεν τὸν λαμπρὸν αὐτοῦ υἱὸν Ἀγχιόκλην ἡ δὲ σύζυγος τοῦτου Λυσίνδρα κατέφυγε πᾶρευτα πρὸς τὸν Σίλευκον, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν εἰς ἐκδικήσιν. Νικήσας δ' εἰς τινὰ ἀπορρασιτικὴν ἐν τῷ Κύρου πεδίῳ τῆς Αὐδίας μάχην, καθ' ἣν ἀπωλέσθη καὶ αὐτός· ὁ Λυσίμχος, ἠθέλησε νῦν ὁ Σίλευκος νὰ γένη κύριος τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας· ἐφρονέσθη ὁμοῦ (282) εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον Λυσιμαχίαν ὑπὸ τοῦ πατρ' αὐτῷ διατρίβοντος Πτολεμαίου τοῦ Κεραινοῦ, τὸν ὅποιον αἱ βεβαίως τῆς Αἰγύπτου δικαιωμάτων αὐτοῦ, πρὸς χάριν τοῦ ἀδελφοῦ του (Πτολεμαίου Φιλιδέλου). ἔπειτα δὲ κατέλαβεν οὗτος καὶ αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν, ἡνίκατος τὴν χήραν τοῦ Λυσιμάχου νὰ τὴν νυμφευθῇ, καὶ δέσταζε κατόπιν νὰ φρονέσῃ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς τὰ τέκνα της. Ἀλλ' ἡ βία αὐτῆς καὶ αἰματηρὰ ἀρχὴ τοῦ Πτολεμαίου διήρκεσε δύο ἔτη μόνον. Ἐπειτα δὲ εἰς τὴν παρὰ τὸν ἀδελφὸν τῶν Γάλλων ἀγωνία, οἵτινες κατέστησαν τότε ἐπὶ δύο ἔτη τὴν Μακεδονίαν, κατέβληψαν καὶ διήρκεσαν αὐτὴν, μέχρις οὗ τέλος, νικηθέντες ὑπὸ τοῦ Σωθένους καὶ τῶν υἱοῦν τῆς χώρας, ἐξηκολούθησαν τὰς ἀσκόπους αὐτῶν, πλανήσεις· καὶ μέρος μὲν ἐτράπησαν πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν (§ 79), μέρος δὲ ὑπηρετήσαν ὡς μισθοφόροι θῆτες. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔλαβε τὴν ἀρχὴν Ἀντίγονος ὁ Γονατῆς (277), τὴν ὅποιαν ὁμοῦ ἀπώλεσεν ἀκομήσαν φαρὰν προσκίρως διὰ τὸν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἀπιστρέψαντα Πύρρον τὸν Ἠπειρώτην (275). Πρῶτον δ' ὅτε ἐφρονέσθη οὗτος εἰς τὸ Ἄργος (272), κατέλαβεν ὁ Ἀντίγονος ἀταράχως τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα.

τοῦ ὁποῦ ἡ ἰδιοφυΐα προσωμοιάζεν εἰς τινὰ τὰς μορφὰς τοῦ μεταίωνος». Ἐν τούτοις ἐπέτυχεν τέλος ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντίγονος ὁ Γονατῆς μετὰ ποικίλης περιπετειᾶς καὶ τύχας νὰ καταλάβῃ διαρκῶς τὴν Μακεδοῖαν (275), ἥτις διαφθαρεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ ἡθικῶς διὰ τῶν ἐκπληκτικῶν βδελυρουργημάτων, καὶ ἐρρωθεῖσα διὰ τῶν ἀκαταπαύστων πολέμων, ἀνεστατώθη καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν *Κελτῶν Γάλλων* (οἵτινες ἐστράξαν τὸν βασιλεῖα Πτολεμαῖον Κεραινόν, καὶ ἔπειτα ἐνέπλησαν σύμπασαν τὴν μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου χώραν ἀρπαγῆς, φόνων καὶ ἐρημίας). Μετὰ πολλὰς δὲ διαιρέσεις καὶ διαβατικὰς ἐπικρατείας, ἐτχηματίσθησαν τελευταῖον ἐκ τῆς παγκοσμίου μοναρχίας τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰ ἐξῆς κράτη·

1. Μακεδονία καὶ Ἑλλάς.
2. Τὸ Συριακὸν κράτος τῶν Σελευκιδῶν.
3. Ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους.
4. Τὸ Πέργαμον, ἡ Βιθυνία καὶ τινὰ μικρότερα κράτη εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Α'. Μακεδονία καὶ Ἑλλάς.

Τελευταία πάλιν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἀρχαῖκή συμπολιτεία.

§ 75. Ὁ Λαμιακὸς πόλεμος (§ 62, οὕτω κληθεῖς, διότι ἡ πόλις τῆς Θεσσαλίας Λαμία ὑπῆρξε τὸ κέντρον αὐτοῦ), καθ' ὃν, ὡς ἐν τοῖς πάλαι χρόνοις, ἐστράτευσαν Ἀθηναῖοι πολῖται καὶ σύμμαχοι (Αἰτωλοί, Ἀργεῖοι, Ἡλεῖοι κ. ἄλ.) ὑπὸ τὸν ἑξοχὸν στρατηγὸν Λεωσθένην, ἔλαβεν κατ' ἀρχὰς εὐτυχῆ πρὸς τοὺς Ἕλληνας τροπὴν. Ὁ Λεωσθένης ἐξηνάγκασεν τὴν διὰ τῆς Βοιωτίας διόδον, ἐνίκησεν τοὺς Μακεδόνας ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ κατέπεισε τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης νὰ προστεθῶσιν εἰς τὸν συμμαχικὸν στρατὸν τῶν Ἑλλήνων. Ἐπολιορκήθη δὲ ὁ Ἀντίπατρος στενῶς ἐν Λαμίας, καὶ ἐπλητίζεν ἤδη νὰ παραδοθῇ, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ δραστηρίου ἀρχηγοῦ Λεωσθένους κατὰ τινὰ ἐξοδόν, ἐλθόντος δ' ἐκ τῆς Ἀσίας τοῦ στρατηγοῦ Λεοννάτου, ἔλαβεν ὁ πόλεμος ἄλλην μορφήν. Καθότι ἐνίκηθη μὲν ὁ Λεοννάτος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τινὰ ἐκ τοῦ συστάδην μάχην καὶ ἐφονεύθη ἄλλ' ὁ Ἀντίπατρος εὗρεν

ἐκ τούτου καιρὸν νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς πολιορκημένης πόλεως· ἠνώθη δὲ μὲ τὸν ἀνδρεῖον Κρατερόν, καὶ ἐπέπετεν ἔπειτα ἀπροσδοκῆτως, ἐνισχύσας τὰς μαχίμους αὐτοῦ δυνάμεις, κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ἅτινα διενοοῦντο ἤδη νὰ διαλυθῶσιν. Οὐτῷ λοιπὸν ἢ ἐν Κραννῶνι μάχῃ (322) ἐκρίθη κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Αἱ δὲ Ἀθηναί, ἐγκαταλειφθεῖσαι ὑπὸ τῶν συμμάχων, ἠναγκάσθησαν νὰ συγκατατεθῶσιν εἰς τοὺς σκληροὺς ὅρους τῆς εἰρήνης, τοὺς ὁποίους ὥρισεν ὁ Ἀντίπατρος μὲ τὸν Φωκίωνα καὶ Δημάδην, τοὺς ἀρχηγούς τῆς Μακεδονικῆς μερίδος, καὶ νὰ καταστρέψωσι παντάπασι τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἡ μετοχὴ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς πολιτείας ἐξήρτάτο ἤδη ἐκ τῆς κτήσεως ὠρισμένης περιουσίας, καὶ ὑπὲρ τοὺς 12,000 πολίτας, οἵτινες δὲν εἶχον τοῦλάχιστον 2000 δραχμάς, ἐκνήχθησαν ἐστερημένοι τοῦ πολιτικοῦ δικαιώματος. Πλούσιοι δὲ ἀριστοκρατικοί, ἡγουμένου τοῦ χρηστοῦ μὲν, ἀλλ' ὀλίγον συναισθανομένου τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Φωκίωρος, διεύθυνον τὴν κυβέρνησιν ὑπὸ τὴν προστασίαν φρουρᾶς Μακεδονικῆς εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς Μουνηχίας. Πολλοὶ δὲ δημοκρατικοὶ μετενόησαν· ὁ Δημοσθένης ἐδηλητηρίσεν ἑαυτὸν (322) παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ ἐν Καλαυρίᾳ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅπου εἶχε ζητήσῃ ἄτυλον, διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, θελήσας νὰ ἀποθάνῃ ὡς ἔζησεν ἀνὴρ ἐλεύθερος καὶ φιλόπατρις. Ἀλαμπρόν καταφύγιον εἶνε ὁ θάνατος, ἐφώναξε πρὸς τὸν ὁπαδὸν τῶν Μακεδόνων ὑποκριτὴν Ἀρχίαν, ὅστις ἤθελε νὰ λάβῃ αὐτὸν ζῶντα, ἀποφυλάττει ἀπὸ τὸ ὄνειδος. Ἡ δὲ κόνις αὐτοῦ μετεκομίσθη βραδύτερον εἰς τὴν πατρίδα, καὶ ἡ ἐνθύμησίς του παρέμεινε τὰ μέγιστα τιμία. Εὐτυχέστεροι ὑπῆρξαν οἱ διώκται εἰς ἄλλους προγραφέντας· ὁ ῥήτωρ Ὑπερίδης παρεδόθη μετὰ τινων τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀντίπατρον, καὶ ἐφρονεῖθη μαρτυρικῶς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φωκίων ἐμελλεν ἔτι τινὰ ὕστερον νὰ πῇ μετὰ πολλῶν ἐταίρων αὐτοῦ τὸ κώρειον (317) εἰς ἡλικίαν 85 ἐτῶν, ὅτε, κατὰ τὰς ἐν Μακεδονίᾳ κομματικὰς μεταξὺ Πολυσπέρχοντος καὶ Κασσάνδρου ἐριδας, ἔλαβον πάλιν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν Ἀθήναις οἱ δημοκρατικοὶ τὴν ἐξουσίαν. Παρήγγειλε δὲ τελευταίαν παραγγελίαν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Φῶκον ὁ Φωκίων νὰ μὴ μνησικακῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐν

τούτοις ὀλίγον μετὰ ταῦτα πρόστη τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας, συνεργούντος τοῦ *Κασσάνδρου*, ὁ φίλος αὐτοῦ *Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς*, συνετὸς μὲν πολιτικός, ῥήτωρ καὶ φιλόσοφος ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ἐνθερμος προβιβαστὴς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκδοτος εἰς τὰς κατ' αἴσθησιν ἀπολαύσεις καὶ τὴν πολυτέλειαν. Τὸ παράδειγμα δ' αὐτοῦ εἶχεν ἀποτέλεσμα, ὅτι ἡ φιληδονία καὶ μαλθακότης ἐπνίξαν τὰς εὐγενεῖς ὁρμὰς καὶ τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ πατρίδα ἀγάπην, καὶ ἡ πρὸς τοὺς δυνατοὺς χαμέρπεια κατέθεψε τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς καὶ ἀνθρωπίνης ἀξίας. Τοῦτο δὲ ἀπεδείχθη μάλιστα ὅταν ἔγεινεν ἐπανεilhμ-
μῆνός (307, 301 καὶ 297) κύριος τῶν Ἀθηνῶν ὁ εὐφυὴς μὲν καὶ ὠραῖος, ἀλλ' εἰς ἀπάσας τὰς κακίας καὶ ἡδονὰς χαριζόμενος *Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς* (§ 74), καὶ διὰ τῆς ἀναιδεστάτης ἀνθη-
κότητος καὶ ἀσωτείας κατεσίγασε πᾶν ἠθικὸν αἶσθημα· διὰ ταῦτα δ' ἐλάτρευσαν αὐτὸν οἱ Ἀθηναῖοι ὡς θεόν, ἱδρυσαν εἰς αὐτὸν βω-
μοὺς καὶ ἀγάλματα, καὶ συνεμερίσθησαν τὰς ἀσωτείας τοῦ θη-
λυδρίου τούτου, ὅστις τοὺς ἐπεριποιήθη ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦ
ἐλευθερωτοῦ. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν οἱ χρόνοι οὗτοι ἀσεβεῖς, πλήρεις
βδελυγμάτων καὶ διαφθορᾶς· ἀλλ' εἰς τὸν ῥήτορα *Δημοχάρην*,
τὸν υἱὸν τῆς ἀδελφῆς τοῦ Δημοσθένους, ἀνέλαμψεν εἰσέτι σπινθήρ
τις ἐκ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς τῶν προτέρων χρόνων.

Διὰ φρουρῶν δ' εἰς τὰς ἀκροπόλεις καὶ φρουρίων (αἱ τρεῖς πέ-
δαι, ἡ Δημητριάς, Χαλκίς καὶ ὁ Ἀκροκόρινθος) ἦτον ἡ Ἑλλάς ἀλυ-
σίδετος ὑπὸ τὴν Μακεδονίαν. Ἀπαξ δ' εἰσέτι ἐδοκίμασαν αἱ Ἀ-
θῆναι νὰ ἀποσείσωσι τὴν Μακεδονικὴν ἀρχὴν ὑπὸ *Γλαύκωνα* τὸν
ὑδροπότην καὶ τὸν *Χρεμωνίδην*. Εἰς μάτην. Μετὰ τριετὴ θάρρα-
λέον ἀγῶνα ἠναγκάσθησαν οἱ ἐξαντληθέντες πολῖται νὰ παραδο-
θῶσι (263), καὶ γείνωσι φόρου καὶ ἀγγαρειῶν ὑπετελεῖς εἰς τὸν
ξένον δυνάστην. Ἡ ἐκθασίς δὲ αὕτη τοῦ τελευταίου ὑπὲρ ἐλευθε-
ρίας πολέμου ὑπῆρξεν ἡ θανατηφόρος πληγὴ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐξέλι-
πε δ' ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου ὡς πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ δύ-
ναμις, ἃν καὶ ἐπὶ πολλὰς εἰσέτι γενεὰς ἀνθρώπων ὑπῆρχεν ἔδρα
πολυειδοῦς παιδείας καὶ λογιότητος.

§ 76. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου *Ἀρτιγόρου* τοῦ *Γορατᾶ*
εἶχεν ἡ ἀρχὴ τῶν Μακεδόνων ἰσχυρὸν πολέμιον τὴν *Ἀχαϊκὴν*

συμπολιτεία, εἰς τὴν ὅποιαν ὁ Σικυώτιος Ἄρατος ἔδωκε τοιαύ-
την δύναμιν καὶ σημασίαν, ὥστε ἡ δύνατο νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἡγε-
μονίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ συμπάτης μάλιστα τῆς Ἑλλάδος.
Ἡ συμπολιτεία δ' αὕτη, ἥτις βάσιν εἶχε τὴν ἐκ παναρχαίων χρό-
νων μεταξὺ τῶν δώδεκα Ἀχαιῶν πόλεων ὑπάρχουσιν ὁμοσπον-
δίαν, ἦτον ὁ τελευταῖος ἰσχυρὸς βλαστός, ὅστις ἐβλάστησεν ἐκ
τῆς ρίζης τοῦ ἀπεξηραμένου δένδρου τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.
Εἶχε δὲ πρόβλημα τῆς ἐνεργείας αὐτῆς νὰ ἀποσπᾷ τὴν πολι-
τικὴν τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς διασπάσεως καὶ μονώσεως τῶν κατ'
ἰδίαν συμφερόντων τῶν διαφόρων πόλεων, καὶ ἰδρύουσα ὁμοσπον-
δικὴν κοινότητα, νὰ φέρῃ πάλιν ἐθνικὸν αἶσθημα, δύναμιν καὶ
ἐνότητα. Ὁ τὸ δόρυ πάλιν ἀπὸ μαγύριος (συναθροιστῆς) Ζεῦς καὶ
ἡ ἈΠαραχαϊκὴ Δημήτηρ ἡ παναρχαία μυστικὴ θεότης τοῦ
Αἰγίου μὲ τὸν στέφανον τῆς νίκης, ἐλατρεύοντο ὡς θεοὶ προστά-
ται τῆς νέας ἐνώσεως. Ἀφοῦ δὲ κατάρθωσεν ὁ γενναῖος Ἄρατος
νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ, τὴν πλουσίαν καὶ φιλότεχνον
Σικυῶνα, ἀπὸ τοῦ τυράννου Νικοκλέους, καὶ παρεκίνησεν αὐτὴν
νὰ προστεθῇ εἰς τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν (συνισταμένην ἐξ αὐ-
τονόμων δημοκρατικῶν καὶ κυβερνωμένην ὑπὸ στρατηγῶν καὶ τι-
νος βουλῆς τῆς συμπολιτείας μετὰ γραμματέως) ἡλευθέρωσε
(τὸ ἔτος, καθ' ὃ ἀπέθανεν ὁ Γονατᾶς, 243) τὴν Κόρινθον ἀπὸ
τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς, καὶ προσέθηκε καὶ τὴν πόλιν ταύτην
μὲ τὴν ὄχυράν αὐτῆς ἀκρόπολιν εἰς τὴν συμπολιτείαν. Μετ' ὀλί-
γον δὲ προσεχώρησαν τὰ Μέγαρα, ἡ Τροιζήν, Ἐπίδαυρος κ. ἄλ-
τ. Ἡ πρόοδος ὅμως αὕτη τῶν Ἀχαιῶν διήγειρε τὸν φόβον τῶν
ἄλλων ἐπικρατειῶν. Οἱ Μακεδόνες ἔλαβον ἐπὶ τοῦ βασιλείως Δη-
μητρίου τοῦ Β' (243—233) σχῆμα ἀπειλιτικόν, καὶ συνεμάχη-
σαν μὲ τοὺς ἡσκημένους εἰς τὰ ὅπλα, τραχεῖς καὶ ἀγροῦς Αἰτω-
λοὺς, οἵτινες μετὰ πολυετῇ, πλὴν ὀλίγου λόγου ἄξιον, ἥσυχον
βίον εἶχον ὡσαύτως ἐνὸς εἰς συμπολιτείαν τὰς ἀνοικτὰς αὐτῶν
καὶ δημοκρατικῶς κυβερνωμένας κωμοπόλεις. Τῶν Αἰτωλῶν ὁμων
ἡ ὁμοσπονδία δὲν εἶχε πολιτικὴν ἐνότητα, καὶ ἔτεινε μᾶλλον εἰς
προστασίαν τῶν ληστρικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν, ἢ πρὸς ἐνίσχυσιν
πολιτείας στηριζομένης ἐπὶ θεμελίου ἠθικοῦ. Ἀλλὰ πρὸ πάντων
ἐθεώρησε μετὰ μίσους καὶ ζηλοτυπίας τὴν ἀξαναγομένην δύναμιν

τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἐν Πελοποννήσῳ ἡ Σπάρτη, ἥτις δὲν εἶχε λησμονήσῃ εἰσέτι τὴν προτέραν αὐτῆς ἐπὶ τῶν Πελοποννησιακῶν πόλεων ἡγεμονίαν, καὶ ὅπου συγχρόνως δύο μεγάλοφρονες βασιλεῖς Ἄγις ὁ Γ' (242—237) καὶ Κλεομένης ὁ Γ' εἶχον προσπαθήσῃ νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν ἀρχαίαν δύναμιν καὶ πολεμικὴν ἀρετὴν. Ἀφ' ὅτου δηλ. ἐφηρίσθη ἐν Σπάρτῃ, ὅτι πλείονες τοῦ ἐνὸς κλήρου ἡδύναντο νὰ περιέρχωνται εἰς ἓνα κτήτορα (§ 54. 58), περιῆλθε κατὰ μικρὸν πᾶσα ἡ ἀκίνητος περιουσία εἰς τὰς χεῖρας ὀλίγων πλουσίων ὀλιγαρχικῶν, οἵτινες ἡδὴ ἐκυβέρνην τὴν πόλιν διὰ τῶν ἐξ ἑαυτῶν ἐκλεγομένων ἐφόρων. Σύμπασα δ' ἡ ἐγγεῖος ἰδιοκτησίας τῆς Δωρικῆς ταύτης κοινότητος εὐρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας 100 περίπου πλουσίων οἰκογενειῶν οἱ δ' ἐπίλοιποι πολῖται τῆς Σπάρτης ἔμειναν ἄνευ περιουσίας καὶ δικαιώματος· καὶ περιπεσόντες εἰς χρεὴ βαρύντατα, κατήντησαν νὰ εἶνε παντελῶς ἐξηρημένοι ἀπὸ τῶν πλουσίων, οἵτινες παρεδίδοντο εἰς τὴν μεγίστην ἀσωτείαν καὶ τρυφῇ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐστεροῦντο καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Αἱ παλαιστραὶ ἔμενον κεναί, τὰ δὲ ὀλίγων ἐξόδων κοινὰ συσσίτια εἶχον διαλυθῇ, πολυτελεῖ δ' οἰκιακὰ ἐπιπλα καὶ πλούσια γεύματα κατέλαβον τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς λιτότητος. Ἡ δὲ θέσις τῶν περιολκῶν, οἵτινες εἶχον εὐδαιμονήσῃ διὰ τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἡ κατάστασις αὐτῶν μάλιστα τῶν *Εἰλώτων*, οἵτινες τοῦλάχιστον εἶχον τὰ καθημερινὰ αὐτῶν ἔξοδα, ἦτο πολὺ καλλιτέρα τῆς ἀθλιότητος τῶν δεινῶς πενομένων Σπαρτιατῶν. Τὴν κακὴν δὲ ταύτην κατάστασιν ἐξήτησαν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ δύο βασιλεῖς, *καταλύοντες τὸ ἀξίωμα τῶν Ἐφόρων*, ἀκυρώνοντες τὰ χρεώγραφα, *διανέμοντες ἐκ νέου τὰς γαίας, καὶ ἐπαναφέροντες τὰς Λυκούργειους θεσμοθεσίας καὶ τὴν ἀρχαίαν Δωρικὴν αὐστηρότητα καὶ ἀπλότητα*. Ἀλλ' ἡ ἐπιχείρησις ἐναυάγησεν εἰς τὴν φιλαυτίαν τῶν πλουσίων. Ὁ Ἄγις, ἀτυχήσας εἰς τὴν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς ἐκστρατείαν, κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἀπῆχθη (237) ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὅπου εἶχε ζητήσῃ ἄσυλον, καὶ ἀπεστραγγαλίσθη σκληρῶς μετὰ τῆς μεγαλόφρονος αὐτοῦ μητρὸς καὶ προμήτορος, αἵτινες συνενοήθησαν εὐγενῶς νὰ δώσωσι τὴν μεγάλην αὐτῶν περιουσίαν. Ὑπῆρξε δ' ὁ Ἄγις βασιλεὺς ἡρωϊκός, πλήρης πυρός καὶ μεγαθυμίας, καὶ ἡ ζων-

ρὰ φαντασία του ἀνεπτεροῦτο ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς λαμπρότητος τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς πολιτείας τῶν Σπαρτιατῶν. Καλλίτερα προώδευσεν ἡ ὁμοία ἀπόπειρα τοῦ βασιλέως Κλεομένης (Γ', 236—220), ὅστις εἶχε συζευχθῇ τὴν μεγαλόφυχον καὶ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐνθουσιῶσαν χήραν τοῦ Ἀγιδος. Εὐτυχῆς δέ τις ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἥτις ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἐπεκταθῇ, προστεθέντος τοῦ Ἀργους, τῆς Μεγαλοπόλεως καὶ ἄλλων πόλεων, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ θάρρος νὰ προβῇ εἰς πράξιν ἀποφασιστικὴν. Διέταξε δηλ. νὰ ἐπιπέσωσιν αἰφνιδίως κατὰ τῶν ἐφόρων εἰς τί συμπόσιον, καὶ νὰ τοὺς φονεύσωσιν, ἐφυγάδευσεν 80 τῶν ἐπισημοτάτων ὀλιγαρχικῶν, καὶ συγκαλέσας ἔπειτα συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, εἰσήγαγε τὰς ῥιζικὰς ἐκείνας μεταρρυθμίσεις, ἐξ ὧν μόνον ἡδύνατο νὰ προέλθῃ ἡ ἀναγέννησις τῆς Σπάρτης. Νέον δὲ πνεῦμα ἐπῆλθεν ἥδη ἐπὶ τὴν ἀνιβήσασαν πολιτείαν ἡ ἀρχαία τῆς Σπάρτης στρατιωτικὴ ἀρετὴ ἐπέστρεψε πάλιν· ὁ δὲ ἀνδρεῖος βασιλεύς, ἐξοπλισθεὶς διὰ τῆς νέας καταρτίσεως τῆς πολιτείας μετὰ μεγαλητέρας δυνάμεως, ἠνάγκασε (225) τὸ Ἀργος καὶ τὴν Μαντινείαν νὰ ὑποταγῶσι, καὶ προσεπάθησε νὰ ἀνακτήσῃ πάλιν ἡ πατρίς αὐτοῦ τὴν παλαιὰν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου. Τοῦτο ὅμως διήγειρε τὸν φθόνον τοῦ Ἀράτου, τοῦ ὁποῦο ἡ μικρὰ ψυχὴ οὐδόλως ἠσθάνετο τὸν πρὸς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος ἐνθουσιασμόν. Ὅθεν ὅτε ὁ Κλεομένης παρεσκευάσθη νὰ πολιορκήσῃ τὴν Κόρινθον, ἀπερρύψε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις αὐτοῦ, ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας (Ἀντίγονον τὸν Δώσοντα 233—221), καὶ παραδώσας εἰς αὐτὸν τὴν ἀκρόπολιν τῆς Κορίνθου, ἔταξε τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Μακεδονίας. Ὑπῆρξε δ' αὕτη πράξις ἐπονείδιστος, ἐπιγύσταται σκιὰν σκοτεινὴν ἐφ' ὅλου τοῦ βίου τοῦ Ἀράτου. Εἰς τὴν ἡνωμένην ταύτην δύναμιν δὲν ἡδύνατο νὰ ἀντισταθῶσιν οἱ Σπαρτιαῖται. Ὁ Κλεομένης ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ πάλιν τὸ Ἀργος καὶ νὰ περιέδῃ τὴν Μαντινείαν καταστρεφομένην, τοὺς δὲ κατοίκους αὐτῆς ἄλλους μὲν σφαζομένους, ἄλλους δὲ ἀπαγομένους εἰς δουλείαν καὶ ὅταν ἀπετόλμησε προσβολὴν καιρίαν πλησίον τῶν βορείων συνόρων τῆς Λακωνικῆς, ἀπώλεσεν εἰς τὴν ἐν Σελλασίᾳ ἡσταιν (222) πάντα τὰ πλεονεκτήματα τῶν ἄχρι τοῦδε ἀγώνων αὐτοῦ.

Περιστοιχιζόμενος δ' ὑπὸ μικροῦ ὀμίλου πιστῶν, διεσώθη ὁ Κλεομένης εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου, στηρίζας τὴν κεφαλὴν του εἰς μίαν στήλην, ἀνεπαύθη ἐπ' ὀλίγον, καὶ ἔπειτα ἔσπευσεν ἄνευ χρονοτριβῆς πρὸς τὴν παραλίαν, ἵνα πλεύσῃ πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐνταῦθα δὲ προσεπάθησε νὰ λάβῃ παρὰ τῆς αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου βοήθειαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δ' ἐπλησίαζε νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὴν παράκλησίν του, ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης, καὶ ὁ διάδοχός του, παρασυρθεὶς ὑπὸ ἄλλων ἀφορμῶν, οὐ μόνον ἡγήθη πᾶσαν ὑποστήριξιν, ἀλλὰ καὶ διέταξε μάλιστα νὰ συλλάβωσι καὶ κρατήσωσι τὸν Κλεομένην μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Τότε δ' ἐξώρμησαν μίαν ἡμέραν ὀπλισμένοι μὲ ἐγχειρίδια εἰς τὰς ἀγυῖας τῆς πρωτευούσης τῆς Αἰγύπτου, ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν, καὶ ἐπειδὴ ἡ πρόσκλησις αὐτῶν οὐδεμίαν εὐραν ἀπήχησιν εἰς τὸ ἐκπεπληγμένον πλῆθος, ἐβύθισαν οἱ ἴδιοι τὰ ἐγχειρίδια εἰς τὴν καρδίαν (220). Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Κλεομένης, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Πολυβίου, ἀνὴρ ἐκ φύσεως ἀληθῶς ἡγεμονικὸς καὶ βασιλικὸς, σπανίων πλεονεκτημάτων καὶ ἀρετῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπῆρξεν ὀλέθριος ὁ ὑπὲρ παρελθούσης μεγάλης ἐποχῆς καὶ νεκρωθέντων νόμων ἐνθουσιασμός ἐν μέσῳ ἀνθρώπων παρηκμακότων ἤδη. Ἡ δὲ μήτηρ καὶ τὰ δύο αὐτοῦ τέκνα, ὡς καὶ ἡ ὥραία καὶ αἰδήμων χήρα τοῦ Παντέως, τοῦ νεωτάτου τῶν ἐταίρων τοῦ βασιλέως, ἐφρονεύθησαν κατὰ διαταγὴν τοῦ φιλεκδίκου καὶ ἀσώτου Πτολεμαίου ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ δημίου.

§ 77. Μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην εἰσέηλασεν ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ὡς πρῶτος νικητὴς εἰς τὴν Σπάρτην, ἀποκατέστησε τὴν ἐφορίαν καὶ τὴν δύναμιν τῶν ὀλιγαρχικῶν, καὶ ἠνάγκασε τοὺς κατοίκους νὰ συνομολογήσωσι *συμμαχίαν* καὶ *ἐπιμαχίαν* μετὰ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας, ἣτις εὐρίσκετο ἤδη ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς Μακεδονίας. Ἐπιστρέψας δ' ἀπέθανεν Ἀντίγονος ὁ Δώσων αἰφνιδίως ἐξ αἰμορραγίας, καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἔλαβεν ὁ νέος καὶ πλήρης ἐλπίδων Φίλιππος ὁ Β'. (Γ'. 221—179), ἀνθ' οὗ εἶχε κυβερνήσῃ μέχρι τοῦδε ἐκεῖνος πιστῶς καὶ εὐσυνειδήτως. Ὑπῆρξε δ' ὁ Φίλιππος νεανίας ὀξύς μὲν καὶ τολμηρός, ἀναπτύξας δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου μεγάλα στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, ἀλλ'

οὐδεμίαν τρέφων πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπην, καὶ νομίζων συγχωρημένον πᾶν πρᾶγμα, τείνον πρὸς ἐπίτευξιν τῆς παρ' αὐτοῦ ἐπιδικωμένης κοσμοκρατορίας. Ἦδη ἐν ἀρχῇ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἐξερράγη μεταξὺ τῶν Ἀχαιῶν καὶ Αἰτωλῶν, ἕνεκα ληστρικῆς τι-
νος ἐπιδρομῆς τῶν τελευταίων εἰς τὴν πλήθουσαν ποιμνίων καὶ νο-
μῶν Μεσσηνίαν, ὃ ἐξαετῆς συμμαχικὸς πόλεμος (221—215),
καθ' ὃν ἐταλαιπωρήθη σκληρῶς ἡ Πελοπόννησος, καὶ πολλοὶ τό-
ποι ἐλεηλατήθησαν δεινῶς ὑπὸ τῶν ληστρικῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν
ἐθελοντῶν. Κτήματα καὶ ζωὴ οὐδεμίαν εἶχον ἀσφάλειαν, καὶ αὐ-
τοὶ μάλιστα οἱ ναοὶ τῶν θεῶν ἐσυλήθησαν ἀφειδῶς. Οὗτος δὲ ὁ
καταστρεπτικὸς πόλεμος κατέβαλε τὰς τελευταίας δυνάμεις τῶν
Ἑλληνικῶν πόλεων, καὶ ἐξήλειψεν ἑντελῶς πᾶσαν δύναμιν καὶ
πᾶσαν ἠθικὴν εὐστάθειαν ἐκ τῆς εἰς ἄγρια κόμματα διεσπασμέ-
νης Σπάρτης, ἥτις ἐκ μίσους πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς εἶχε προστεθῇ εἰς
τὴν Αἰτωλικὴν συμμαχίαν. Ὅθεν ὅτε, δηλητηριασθέντος τοῦ Ἀ-
ράτου τῇ ραδιουργίᾳ τῶν Μακεδόνων, ἔγεινε στρατηγὸς τῆς Ἀ-
χαϊκῆς συμπολιτείας ὁ ἀνδρεῖος καὶ μεγαλόφρων Φιλοποίμην
(214), ἐκήρυξε δ' οὗτος τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς δυσμενεῖς, καὶ
ὑπὸ τοῦ τραχέος καὶ ἐμπειροπολέμου τυράννου Μαχανίδα δυνά-
στευομένους Λακεδαιμονίους, δὲν ἡδυνήθησαν οὗτοι νὰ ἀντισταθῶσι
πλειότερον. Ὁ Μαχανίδας ἐνίκηθη εἰς τὴν ἐν Μαρτινείᾳ μάχην
(208), καὶ ἐφρονεύθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φιλοποίμενος ἰδιοχείρως· ἡ δὲ
πρᾶξις αὕτη ἐπεκροτήθη εἰς τὰ Νέμεα παρὰ τῶν ἐκεῖ συνηθροι-
σμένων Ἑλλήνων, μετὰ γενικῆς εὐαρεσκείας. Ἐκτοτε ἐξέλιπε παν-
τελῶς τὸ ἀξίωμα τῆς Σπάρτης, καὶ ἂν ἀνέβαλεν ἐπὶ τινὰ χρόνον
τὸν παντελῆ ὄλεθρον ἢ ταραχὴν, ἥτις ἐπῆλθεν ὀλίγον μετὰ ταῦτα
εἰς τὴν Ἑλλάδα ἕνεκα τῆς ἀναμιξεως τῶν Ῥωμαίων, δὲν ἀπέιχεν
ὅμως ἐπὶ πλέον πολὺ ἢ πτώσις τῆς ποτὲ δοξοστεφοῦς πρωτευού-
σης τῆς Λακωνικῆς, ὅπου μετὰ τὸν Μαχανίδα ἤρξεν αἰματηρῶς
καὶ βιαίως ὁ σκληρὸς τύραννος Νάβις. Ἐξοσι δ' ἔτη μετὰ τὴν μά-
χην τῆς Μαρτινείας ὥρμησεν (188) ὁ Φιλοποίμην πρὸς τὰ τεῖχη
τῆς Σπάρτης, ὅπου μικρὸν πρότερον εἶχε σφαγῇ παρὰ τῶν Αἰτω-
λῶν ὁ Νάβις κατὰ τινὰ ἐπιθεώρησιν τοῦ στρατοῦ, διέταξε νὰ
φρονεύσωσιν ὀγδοήκοντα τῶν ἐπισημοτάτων πολιτῶν, καὶ ἡγά-
χασεν ἔπειτα τὴν ταπεινωθεῖσαν πόλιν νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀ-

χαϊκὴν συμπολιτείαν, νὰ δεχθῇ τὸ πολίτευμα αὐτῆς, καὶ νὰ καταργήσῃ παντελῶς τὰς Λυκουργείους θεσμοθεσίας. Ἡ δὲ ἀδιέλαιπτος φιλονεικία, ἣτις ὑπῆρχεν ἀπὸ τοῦδε μεταξὺ τῶν παλαιῶν ἐχθρῶν, ὑπεδοήθησε τὴν πλεονεξίαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες εἰσεχώρησαν ὡς διαιτηταὶ τῶν ἐριζόντων Ἑλλήνων.

Ὀλίγα δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἔπescen ὁ Φιλοπόλεμος εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν κατὰ τινὰ πόλεμον πρὸς τοὺς Μεσσηνίους (183), οἵτινες ἠθέλησαν νὰ γείνουσι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὑπὸ τὸν τύραννον *Δεινοκράτην*, καὶ ἠναγκάσθη νὰ πῇ τὸ φαρμακερὸν ποτήριον. Ἀποθανόντος δὲ τούτου, τοῦ *τελευταίου Ἑλλήνου*, ὅστις ἦν ὁ ἱπποτικὸν χαρακτῆρα τοῦ στρατηγοῦ καὶ τὴν ἐπιδεξιότητα λεπτῶς πεπαιδευμένου πολιτικοῦ ἀνδρός, καὶ τοῦ ὁποῦ ἡ ἀφελὴς ἀπλότης, εὐθύτης καὶ ἀλήθεια ἀνεμίμνησκε τοὺς παλαίους τῆς ἀρετῆς ἥρωας, Ἀριστείδην καὶ Ἐπαμεινώνδαν, κατεβλήθη ἡ δύναμις τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας· ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι ἠδυνήθησαν νὰ γείνωσι κύριοι ὅλης τῆς χώρας ἀνευ ἀγῶνος κρατεροῦ· Ἡ δ' ὑπ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς παραχωρηθεῖσα ἐλευθέρωσις πασῶν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Μακεδόνων ἐπετάχυνε τὴν διάλυσιν, καὶ ἐπηύξησε τοσοῦτον τοὺς κομματικούς χωρισμοὺς καὶ τὰς ἐκ τῶν δολοφόνων ταραχάς, ὥστε ἡ ζωὴ, τὰ ἀγαθὰ καὶ ἡ ἰδιοκτησία οὐδεμίαν εἶχον ἀσφάλειαν, ἐσαλεύοντο δὲ τὰ θεμέλια τῆς πολιτείας, ἐριζόντων ὁλεθρίως τῶν πτωχῶν καὶ χρεωφειλετῶν πρὸς τοὺς πλουσίους καὶ γεωκλήμονας· ὅθεν ἡ ἐπὶ τέλους καθυπόταξις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν νόμον τῆς Ῥώμης ἐθεωρήθη ὡς πρᾶξις εὐεργετική.

* Περὶ τοῦ *Νάβιδος* λέγει ὁ *Νεΐβουρ*. Ὁ Ὑπὴρξεν ἀνὴρ εὐτολμος καὶ ἀποφασιστικός, καὶ προσωπικῶς μὲν ὡς στρατηγὸς οὐχὶ εὐκαταφρόνητος καὶ ἐφευρετικός, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ ληστής· ὑπὴρξεν ἀληθὲς τέρας, καὶ δύναται τις νὰ πιστεύσῃ πᾶν ὅ,τι μυσαρὸν διηγοῦνται περὶ αὐτοῦ. Φαίνεται δ' ὅτι ἐβουλεύετο νὰ ἐξαφανίσῃ τὸ ἀρχαῖον Σπαρτιατικὸν φύλον· διὸ ἄλλους μὲν τῶν εὐγενῶν Σπαρτιατῶν ἐφόνευσεν, ἄλλους δ' ἐξώρισεν· καὶ οἱ τελευταῖοι μάλιστα οὗτοι δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῦ μισθωμένων δολοφόνων, τοὺς ὁποῖους, ἀπαράλλακτα καθὼς οἱ *Μεδοίκοι*, διετῆρε καὶ ὅλας τὰς πόλεις. Καὶ ἄλλους μὲν ἐγύμνωνεν, ἄλλους

πλουσίους ὄντας προσελάμβανεν εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ θυγατέρας τῶν ἀποδιωκομένων ἐνύμφευεν εἴτε μετὰ τῶν μισθοφόρων αὐτοῦ, εἴτε μετ' ἀπελευθερωθέντων δούλων, καὶ οὕτως ἀπετέλεσε μὲν νέους Λακεδαιμονίους πολίτας, ἀλλὰ τὴν Λακεδαίμονα κατέστησεν ἄσυχον τῶν μεγίστων κακούργων καὶ φονέων. Ἐγύμνωνε δὲ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, καὶ ἂν δὲν ἡδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του, ἐβασάνιζεν αὐτοὺς σκληρότατα. Ὅπως δ' ἐνώσῃ σὺμπᾶσαν τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα τῆς πολιτείας, κατεδίωκεν ὁ Νάβις πάντας, οἵτινες ἐξεῖχον κατὰ τὸ γένος, τὰ χρήματα, τὴν ὑπόληψιν καὶ καλὴν φήμην. Ἐπιτρέχων δὲ ληστρικῶς κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν, ἐπλούτιζεν ἑαυτὸν καὶ τοὺς μισθοφόρους αὐτοῦ. »

Β'. Ἀσία καὶ Αἴγυπτος.

1. Τὸ Συριακὸν κράτος τῶν Σελευκιδῶν.

§ 78. Τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου εὐδαιμονέστατοι ὑπῆρξαν ὁ Σέλευκος (Νικάτωρ) καὶ Πτολεμαῖος. Ὁ πρῶτος κατώρθωσε μετὰ μακροχρονίους καὶ ἀποτελεσματικούς πολέμους νὰ ὑποτάξῃ πάντας τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ τόπους. Ἡ Συρία ὅμως ἦτον ἡ καθ' αὐτὸ χώρα αὐτοῦ ἐνταῦθα ἔκτισε τὴν λαμπρὰν Ἀντιόχειαν παρὰ τὸν Ὀρόντην, πρὸς τὴν ὁποίαν μόνον ἡ παρὰ τὸν Τίγριν Σελεύκεια ἡδύνατο νὰ παραβληθῇ. Διὰ ταύτης δέ, ὥς καὶ διὰ 40 ἄλλων πόλεων, τὰς ὁποίας ἐθεμελίωσεν αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του (Σελευκίδαι), ἔγειναν ὁσημέραι ἐπικρατέστερα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ παιδείᾳ, ἡ γλῶσσα καὶ οἱ τρόποι τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ τὸν πολιτισμὸν τοῦτον παρηκολούθει ἡ Ἀνατολικὴ πολιτέλεια καὶ Ἀσιατικὴ μαλθακότης, ὑποτρεφομένη καὶ ὑπὸ τῶν αὐτόσε συρρέουσάντων ἀμέτρων θησαυρῶν. Χαυνότης δὲ ἐξησθένισε τὸν λαόν, καὶ παρήγαγε δουλικὸν φρόνημα, προφανῶς δεκνύμενον εἰς τὴν χαμερπεστάτην κολακειάν πρὸς τοὺς διεσθαρμένους καὶ εἰς πᾶσαν κακίαν καὶ φιληδονίαν χαριζομένους βασιλεῖς αὐτῶν. Οὐ μόνον ᾤκοδόμησαν εἰς αὐτοὺς βωμούς, καὶ τοῖς ἀπένειμαν τιμὰς θείας, ἀλλ' ἔδωκαν μάλιστα εἰς τὸν δεύτερον Ἀντίοχον καὶ τὸ ἐπωνύμιον τοῦ θεοῦ. Ἡ θρησκεία ἐδου-

σφόδρησεν ἀναμιχθείσης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀνατολικῆς θεο-
λατρείας, καὶ περιελθόντων εἰς σύγχυσιν τῶν μύθων. Αἵματηρὰ
δὲ μυσαρουργήματα, κράτος γυναικῶν καὶ εὐνοουμένων, κοινὴ φου-
λότης καὶ διαφθορὰ τῶν ἡθῶν, ἔτι δὲ ἀμφίρροποι φονικοὶ πρὸς
τὴν Αἴγυπτον καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πόλεμοι, πλη-
ροῦσι τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας τῶν Σελευκιδῶν, ὧν ἀξιολογητό-
ντος εἶνε μόνος Ἀντίοχος ὁ Γ'. (ὁ Μέγας) [§] 88. Ἐνεκα τῶν στρα-
τειῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν Βακτρίαν καὶ Ἰνδικήν, τῶν πολέμων πρὸς
τὴν Αἴγυπτον καὶ τοῦ ἀτυχοῦς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀγῶνος. Συ-
λήσας δὲ ἔτη τινὰ μετὰ τὴν ἐν Μαγνησίᾳ μάχην τὸν ἐν Ἑλυ-
μαίδι, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Κασπίας θαλάσσης, ναὸν τοῦ Βήλου,
ὅπως πληρώσῃ μὲ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ τὸ κενὸν αὐτοῦ ταμεῖον,
ἐσφάγη ὑπὸ τῶν ἐκείνῳ κατόικων (+ 187). Μετὰ τὴν ἐν Μαγνησίᾳ
ἦτταν ἡ Συρία δὲν ἀπεπειράθη πλέον νὰ πολεμήτῃ. Ἀφ' οὗτου δ' ἐ-
στερεώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Ῥωμαῖοι, ἡ ἐν Συρίᾳ δύναμις αὐ-
τῶν ἠξίαντο κατ' ἔτος, μέχρι οὗ τέλος μετέβαλεν ὁ Πομπήϊος
τὸ κράτος εἰς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν (64). Κράτος συντεθὲν ἄνευ
ἐσωτερικοῦ συνδέσμου ἐκ τῶν διαφορωτάτων λαῶν, ἡδύνατο νὰ
διατηρηθῇ μόνον διὰ τοῦ ξίφους, μὲ τὸ ὁποῖον ἀπεκτῆθη, καὶ διὰ
τοῦτο ἐκλείπουσιν ὁσμήραι τῆς πολεμικῆς δυνάμεως καὶ ὄντος
ἀδεξίου καὶ ἐλλειποῦς τοῦ διοργανισμοῦ τοῦ στρατοῦ, ἐμελλε φυ-
σικῶς τῷ λόγῳ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τοὺς ἐχθρούς.

Διαδοχὴ τῶν Σελευκιδῶν.

Σέλευκος Νικάτωρ (+ 281). Ἀντίοχος Α'. ὁ Σωτὴρ (+ 262). Ἀντίοχος Β'.
ὁ θεός, δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ τὸ 247. Σέλευκος Β'. ὁ Καλλί-
νικος ἀποθανὼν τὸ 227 εἰς τινὰ ἀτυχίᾳ πρὸς τὸν Α'. Ἀττάλλον τοῦ Παργάμου
μάχην ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀντίοχος, πρὸς ὃν ἤρρισε, ἐπὶ πολλὸν χρόνον περὶ
τοῦ θρόνου, ἔπειτα ὑπὸ τῆς βολῆς Κελτοῦ δολοφόνου. Σέλευκος ὁ Κεραννός
(+ 224). Ἀντίοχος ὁ Γ'. (+ 187). Σέλευκος ὁ Φιλοπάτωρ (+ 176).

* § 79. Ὑπὸ κυβερνήτας τοσοῦτον μοχθηροῦς καὶ ἀδυνάτους,
οἷοι ἦσαν οἱ πλείστοι Σελευκίδαι, ἐπέτυχον πολυμεροὶ τινες ἄνδρες
νὰ ἰδρύσωσι μικρὰ καὶ αὐτόνομα κράτη. Οὕτως ἔγειναν ἀνεξάρτη-
τοι (250) οἱ φιλοπόλεμοι καὶ εὐῖπποι Πάρθοι (εἰς τὴν σημερινὴν
Βουχαρίαν) ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀρσάκη, καὶ ἐξέτειναν μετ' ὀ-
λίγον δι' εὐτυχῶν πολέμων τὰ σύνορα μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσ-

σης. Ἐκατὼν δ' ἔτη ὕστερον (150) τὸ Παρθικὸν κράτος τῶν Ἀρ-
 σακιδῶν περιελέμβανεν ἤδη πάσας τὰς μεταξὺ τοῦ Βυβράτου
 καὶ Ἰνδοῦ χώρας, καὶ ἀνθίστατο μόνον μετ' ἐπιτυχίας εἰς τὰ ὀ-
 πλα τῆς κατακτησάσης τὸν κόσμον Ῥώμης. Ἡ Παρθία καὶ τὸ
 Μηδικὸν βασίλειον Ἀτροπατηνῇ ἔμειναν σταθεραὶ εἰς τὴν θρη-
 σκεῖαν τῶν μάγων, ἀποκατέστησαν πάλιν τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς
 Ζενδαβέστας, καὶ συνέπηξαν πρόχωρα κατὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος
 Ἑλληνισμοῦ. Τὸ δὲ μέγιστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχεν ἐνώ-
 ση κατ' ἀρχὰς μὲ τὸ βασίλειον αὐτοῦ Θράκη· ὁ ἀνδρεῖς στρα-
 τηγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυσίμαχος· ἀλλ' ὅταν οἰκιακὴ δυστυχία
 περιέπλεξεν αὐτὸν γέροντα ἤδη εἰς πολέμους, καθ' οὓς ὁ μὲν ἴδιος
 ἐφονεύθη, τὸ δὲ μέγιστον μέρος τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ περιήλθεν
 εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Σελεύκου, ἐσχηματίσθησαν (240) εἰς τὴν Μι-
 κρὰν Ἀσίαν μικρότερα τινὰ καὶ ἀνεξάρτητα κράτη, μάλιστα δὲ
 1) ἡ Γαλατία, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ στιφῶν Γαλλικῶν λαῶν, οἵτινες δι-
 ῆλθον ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐρημιώνοντες τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλά-
 δα, μετὰ τὴν ἐν Δελφοῖς (280) ἦσαν αὐτῶν, καὶ ἐνισχυθεῖσα
 ὑπὸ τῆς κατὰ Σελεύκου ἐν Ἀγκύρᾳ νίκης. Διηρεῖτο δὲ κατὰ τὰς
 φυλὰς τῶν Τρόκμων, Τεκτοσάγων καὶ Τολιστοβοῖτων εἰς τρεῖς
 νομοὺς μὲ τὰς πόλεις Ἀγκυραν, Πεσσινοῦντα, Ταύταν καὶ 12
 τετραρχίας, ὧν ἐκάστη ἐκυβερνᾶτο ὑπ' ἐνὸς τετράρχου διὰ τὸν
 πόλεμον καὶ ἐνὸς δικαστοῦ διὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς εἰρήνης. Τὸ δὲ
 ἐκ 300 ἀνδρῶν συγκείμενον μέγα συμβούλιον τῆς τετραρχίας,
 συνερχόμενον εἰς τὸν Δρυκέμετον (ἄλλος τῶν δρυῶν) ἔκρινε περὶ
 τῶν φονικῶν. Πόλεμος καὶ ἔνοπλος ὑπηρεσία, ἣν ἤσκουν ὡς μι-
 σθοφόροι τῶν ἐκτεθλημμένων γειτόνων, ἦτο τὸ κύριον αὐτῶν
 ἐπιτήδευμα, ἐκτὸς τῶν εἰς τὰς περικειμένας χώρας ληστρικῶν
 ἐπιδρομῶν. Εἰς δὲ τὸν ἐναντίον αὐτῶν εὐτυχῇ ἀγῶνα ὤφειλεν
 ὁ Ἀτταλος, ὅτι ἔγεινε βασιλεὺς τῆς Περγάμου. 2) Τὸ βασίλειον
 Πέργαμον, ἔνθα ἀπὸ τοῦ 250 ἐκυβέρνησαν ὁ Ἀτταλος καὶ
 Εὐμένης, εἰδήμονες μὲν καὶ προβιβασταὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ
 τεχνῶν, ἀλλὰ χαμερπεῖς καὶ κολακεύοντες τοὺς Ῥωμαίους· καὶ
 3) τὸ βασίλειον Βιθυνία, ὅπου ἐβασίλευσαν κατὰ τοὺς αὐτοὺς
 χρόνους ὁ Νικομήδης, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Προυσίας καὶ ὁ ἀνόσιος υἱὸς
 αὐτοῦ Νικομήδης Β', ὁ φονεὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐδῶ ἐκτί-

εῖσεν νέαι πόλεις (*Λυσιμαχία* ἐν *Θράκη*, *Νικομήδεια* ἐν *Βιθυνία* κ. ἄλ.) αἵτινες ἐκλαμπρόταται καταστάσαι εὐηργέτησαν ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν τοὺς περίξ βαρβάρους λαούς. Τὸ *Πέργαμον* (ὅπου ἐφεῦρον τὸν ἐκ δερμάτων αἰγῶν καὶ ὄνων κατασκευαζόμενον *Περγαμηνόν*) ἤριξε πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης, καὶ ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ ἦτον ἡ περιφημοτάτη μετὰ τὴν Ἀλεξανδρινήν. Ὁ βασιλεὺς *Ἀτταλος* ὁ Α', πλούσιος καὶ μεγαλόδωρος προστάτης πάντων τῶν καλλιτεχνῶν καὶ λογίων, κατῴρωσε διὰ τῆς φιλοτεχνίας αὐτοῦ νὰ φθάσῃ ἡ ζωγραφικὴ ἐν *Περγάμῳ* εἰς μέγαν βαθμὸν τεχνικῆς τελειότητος. Αἱ καθωραϊζοῦσαι τέχναι, εἰς τὰς ὁποίας ἐνεργεῖ μᾶλλον ἡ δεξιότης ἢ τὸ πνεῦμα, δύνανται μὲν νὰ ἐμψυχωθῶσι διὰ τῆς ἐλευθεριότητος τῶν ἡγεμόνων, ἀλλ' ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἀναφαίνεται ἕνεκα τούτου, οὔτε ἡ ζωγραφικὴ οὔτε ἡ ποιητικὴ. Καίτοι δὲ πολλὴν λαμπρότητα λαμπούσης τῆς αὐτῆς καὶ φέροντος τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος τὴν βασιλικὴν προσωυμίαν, ἡ *Περγαμηνή* ὅμως κοινότης διατήρησε πάντοτε τὸν χαρακτῆρα πόλεως δημοκρατουμένης, ὡς ἡ *Φλωρεντία* ἐπὶ τῶν *Μεδίκων*.

2. Αἰγυπτιακὸν βασιλείον τῶν *Πτολεμαίων*.

§ 80. Ἡ Αἴγυπτος ἦνθησεν ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων *Πτολεμαίων*. Πλούτη ἄμετρα, συρρέοντα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν διὰ τῆς πολλῆς φθρολογίας τῆς εὐφόρου χώρας, καὶ διὰ τῆς ἐπιμιξίας καὶ τοῦ ἐμπορίου (εἰς προστασίαν τοῦ ὁποίου οἱ βασιλεῖς διετήρουν μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν), κατέστησαν εἰς τοὺς *Πτολεμαίους* δυνατὸν νὰ περιστοιχίσωσι τὴν πρωτεύουσιν αὐτῶν μὲ λάμπριν, οἷαν οὐδέποτε πρότερον εἶχεν ὁ κόσμος ἰδῆ, καὶ νὰ ἀνυψώσωσιν αὐτὴν εἰς κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ φιλολογίας καὶ ἔδραν τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου. Ἀλλ' οἱ παραγαγόντες τὴν ἀκμὴν ταύτην ἄνδρες, ὡς καὶ αὕτη ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια, ἦσαν ξένοι, Ἕλληνες καὶ Ἰουδαῖοι. Ὁ δ' Αἰγυπτιακὸς λαὸς ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἀναισθησίαν του, εἰς τὸ ἰδιότροπον αὐτοῦ πρὸς τοὺς ξένους μῖσος, εἰς τὴν ἀκοινώτητον αὐτοῦ ἀποκλειστικότητα, καὶ ἔσπευε γογγύζων τὰς δουλικὰς ἀλύσεις, ἃς ἐπέβαλλον εἰς αὐτὸν τὰ ξένα ἔθνη. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὑπῆρξε καὶ ἡ λάμπρις τοῦ *Πτολεμαϊκοῦ*

θρόνου γοήτευμα ἄνευ διαρκείας, ἄνθος ξένον, οὐδόλως ριζωθὲν εἰς τὸ Αἰγυπτιακὸν ἔδαφος. Ὅθεν ὅταν οἱ μετέπειτα βασιλεῖς δὲν προσεῖχον εἰς τὰς ὑψηλοτέρας σπουδὰς, καὶ μετεχειρίσθησαν τοὺς θησαυροὺς τοῦ βασιλείου πρὸς ἀσώτους κατ' αἰσθησιν ἡδονὰς καὶ πλήρωσιν τῶν παθῶν αὐτῶν, ὅταν ἡ αὐλὴ τῆς Ἀλεξανδρείας δὲν ἐξεῖχεν ὀλιγώτερον κατὰ τὴν ἀνθητικότητα καὶ βδελυρίαν ἢ τὴν λάμπιν καὶ τὸν πλοῦτον, τότε ἀπώλεσε κατὰ μικρὸν πᾶν στήριγμα ὁ ἄρχων οἶκος τῶν Πτολεμαίων, ἄχρις οὐ τέλος ἔχεινε τὸ κράτος λεία τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Πτολεμαῖοι.

* Πτολεμαῖος ὁ Αἴγυπτου ἢ Σωτὴρ († 280), ἀνὴρ συνετός. Οὗτος ἱδρύσε τὸ κράτος τῶν Πτολεμαίων, τὸ ὁποῖον εἶχε τὸν κορμὸν καὶ τὸ κέντρον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποκεκλεισμένην καὶ δυσπρόσιτον κοιλάδα τοῦ Νείλου, καὶ ἐξέτεινε τοὺς βραχίονας ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυρήνης εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν καὶ ἐπὶ τῆς Φοινίκης, Παλαιστίνης, καὶ Κοίλης Συρίας μετὰ τοῦ πολυκέρδους Λιβάνου καὶ Ἀντιλιβάνου. Ἐθῆκε δὲ τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλείου τῆς Αἰγύπτου, ἱδρύσας μεγάλην στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν, τακτικὴν διοίκησιν, φορολογίαν καὶ δικαιοδοσίαν (πολὺ ἐκτεταμένην καὶ διακλαυωμένην), καὶ τὸ περίφημον εἰς τὸν κόσμον μουσεῖον, τὸ ὁποῖον συνεῖχτο μὲ τὰ βασιλικά ἀνάκτορα, καὶ εἶχεν αἰθούσας διὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν βιβλιοθήκην (μὲ τοὺς πολυαριθμοὺς αὐτῆς κυλίνδρους τῶν βιβλίων) καὶ κατοικίας διὰ λογίους καὶ ποιητάς. Ὁ υἱὸς δ' αὐτοῦ καὶ διάδοχος Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος († 213), τ. ἔ. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἀδελφὴν του, διότι ἦτο συνεζευγμένος μετὰ τῆς ἀδελφῆς του, ἔδωκε μεγαλητέραν ἔκτασιν καὶ ἰσχυρότερον θεμέλιον εἰς ὅσα ἐδημιούργησεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Περιεστοίχισε τὴν αὐλὴν μετὰ φιλατώτου πομπῆς καὶ ἀνηκούστου πολυτελείας, καὶ ἐστόλισε τὴν πρωτεύουσαν μὲ πάσας τὰς πνευματικὰς καὶ κατ' αἰσθησιν ἀπολαύσεις, ὅσας δύνανται νὰ παράσχωσιν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ παιδεία. 740,000 Αἰγυπτιακὰ τάλαντα (περίπου 900 ἑκατομ. Πρωσσικὰ τάλαντα) συνήχθησαν ἐπὶ τῶν δύο πρώτων Πτολεμαίων εἰς τὸ ταμεῖον, καὶ τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα ἀνέβαινον μέχρι τῶν 14,800 ταλάντων (ὑπὲρ τὰ

18 ἑκατομ. Πρ. τάληρα). *Πτολεμαῖος* δ' ὁ *Εὐεργέτης* († 221) ἤγωνε μὲ τὴν φιλοτεχνίαν καὶ φιλεπιστημοσύνην θάρρος καὶ πολεμικὴν ἀρετὴν. Ἐκλόνισε δι' εὐτυχούς πολέμου τὴν χαλαρὰν δύναμιν τῶν Σελευκιδῶν, ἐξέτεινεν ἀπανταχόσε τὰ ὅρια τοῦ κράτους, καὶ ἤνοιξε νέους δρόμους εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιμίζιαν (μάλιστα δὲ τὸ ἐμπόριον τῶν *καρabaριῶν*). Ἐν *Ἀβυσσινίᾳ* εἰς τὰ παράλια τῶν *Τρωγλοδυτῶν*, εἰς τὴν *μεσημβρινήν Ἀραβίαν*, ὅπου κατῴκουν οἱ *Σαβαῖοι* καὶ *Ὀμαρίται*, καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν *Αἰθιοπῶν* ἰδρύθησαν ἀποικίαι, καὶ προστετέθη εἰς τὸ βασίλειον ἡ εὐθετος πρὸς ἐμπόριον καὶ ναυτιλίαν νῆσος *Κύπρος*. Ἐν δὲ τῇ *Μικρᾷ Ἀσίᾳ* ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν αἱ *μεσημβριναὶ* χῶραι *Καρία*, *Κιλικία* καὶ *Λυκία*, καὶ διεκοσμήσθησαν μὲ νέας πόλεις (*Βερνίκην*, *Ἀρτινὴν*, *Φιλαδελφίαν*). Ἐκ τριστοῦς δὲ πρὸς ἐκδίκησιν καὶ λαφυραγωγίαν στρατείας (246—243) εἰς τὸ *Συριακὸν* κράτος ἐκόμισεν ὁπίτω εἰς τὴν *Αἴγυπτον* *Πτολεμαῖος* ὁ *Εὐεργέτης* περὶ τὰς 40,000 ἀργυρῶν ταλάντων, πλῆθος ἄπειρον πολυτίμων ἐσθῆτων καὶ ἀγγείων καὶ περὶ τὰ 2,500 ἀγάλματα τῶν θεῶν. Ἡ δὲ *μεγάλαιος ἐπιγραφή* τῆς *Ἀδοῦλιδος* ἐκθέτει ὡς ἐξῆς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην· «*Βασιλεὺς μέγας Πτολεμαῖος* ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν *Ἀσίαν* μετὰ δυνάμεων πεζικῶν καὶ ἱππικῶν καὶ ναυτικοῦ στόλου καὶ ἐλεφάντων *Τρωγλοδυτικῶν* καὶ *Αἰθιοπικῶν*, οὓς ὁ τε πατὴρ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς πρῶτος ἐκ τῶν χωρῶν τούτων ἐθήρευσαν, καὶ καταγαγόντες εἰς *Αἴγυπτον* κατεσκευάσαν πρὸς τὴν πολεμικὴν χρεῖαν. Κυριεύσας δὲ τῆς τε ἐντὸς *Εὐφράτου* χώρας πάσης καὶ *Κιλικίας* καὶ *Πικυλίας* καὶ *Ἰωνίας*, καὶ τοῦ *Ἑλλησπόντου* καὶ *Θράκης* καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις πασῶν καὶ ἐλεφάντων *Ἰνδικῶν*, καὶ τοὺς μονάρχους τοὺς ἐν ταῖς τόποις πάντας ὑπηκόους καταστήσας, διέβη τὸν *Εὐφράτην* ποταμὸν καὶ τὴν *Μεσοποταμίαν* καὶ *Βαβυλωνίαν* καὶ *Σουσιανὴν* καὶ *Περσίαν* καὶ *Μηδίαν* καὶ τὴν λοιπὴν [γῆν] πᾶσαν ἕως *Βακτριανῆς*, ὅφ' ἑαυτῷ ποιητάμενος, καὶ ἀναζητήσας ὅσα ὑπὸ τῶν *Περσῶν* ἱερὰ ἐξ *Αἰγύπτου* ἐξήχθη, καὶ ἀνακομίσας μετὰ τῆς ἄλλης γάζης τῆς ἀπὸ τῶν τόπων εἰς *Αἴγυπτον*, δυνάμεις ἀπέστειλε διὰ τῶν ὀρυχθέντων ποταμῶν (τοῦ κάτω *Εὐφράτου* καὶ *Τίγριδος*).» Ἀδελφὴ δὲ καὶ σύζυγος *Πτολεμαίου* τοῦ *Εὐεργέτου*

(εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦσαν συνήθεις οἱ μεταξὺ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν γάμοι) ἦτον ἡ ὥραία *Βερενίκη*, ἐκ τῆς πολλὰ χῶς ὑμνηθείσης κόμης τῆς ὁποίας ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀστερισμός τις. Ἀπὸ *Πτολεμαίου* δὲ τοῦ *Φιλοπάτορος* ἢ *Τρύφωνος* (τρυφηλοῦ † 204), ὅστις ἦν ὡς σκληρότητα μὲ τὴν μεγίστην ἠδυσθάειαν καὶ ἀσωτείαν, ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους. Δυστυχῆς δὲ πόλεμος πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας *Ἀντίοχον τὸν Γ'*. ἐπέφερε, καίτοι νικησάντων τῶν Αἰγυπτίων ἐν *Ραφείᾳ* (217), μεγάλην καταστροφὴν εἰς τὸ κράτος· καὶ ἀποῦ ἀπωλέσθησαν ἡ Ἰουδαία, Συρία καὶ αἱ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ χῶραι, ἔλαβον ἀφορμὴν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἀναμιχθῶσιν ὀλεθρίως καὶ πλεονεκτικῶς ἐπὶ τοῦ ἀνγλικοῦ *Πτολεμαίου* τοῦ *Ἐπιφανοῦς* (204—181). Ἐπὶ τούτου δὲ ἡ Ῥώμη ἤσκησεν ἐπιτροπείαν, ἐνισχύθη καὶ ἐξετάθη, οὕτως ὥστε οἱ μετέπειτα βασιλεῖς διετέλεσαν παντάπασιν ὑπὸ τὴν πολιτικὴν δύναμιν τῆς Ῥώμης.

Γ'. Οἱ Πτολεμαῖοι καὶ Σελευκίδαι εἰς τὴν Ἰουδαίαν.

§ 81. Ἡ Ἰουδαία ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺ τὸ μᾶλλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν Σελευκιδῶν καὶ Πτολεμαίων. Οἱ δὲ τελευταῖοι ἐγένεον μὲν κατ' ἀρχὰς κύριοι τῆς χώρας καὶ κατέστησαν αὐτὴν φόρου ὑποτελῆ, ἄφησαν ὅμως νὰ ὑπάρχωσι τὰ παλαιὰ καθεστῶτα, καὶ ἐπέτρεψαν νὰ διευθύνῃ τὰ τῆς θρησκευτικῆς λατρείας καὶ τὰ ἑσωτερικὰ πράγματα ὁ μέγας ἀρχιερεὺς καὶ τὸ μέγα συνέδριον τῶν ἑβδομήκοντα. Πολλοὶ δὲ Ἰουδαῖοι μετόκησαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐνθα ἀπέκτησαν πλοῦτον καὶ δύναμιν. Ἐλαβον δὲ πολλὰς καὶ μεγάλας πολιτικὰς θέσεις, καὶ ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου τῆς εἰσαγωγῆς, οὕτως ὥστε ἐκ τῶν δωρεῶν τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἰουδαίων ἐπεσωρεύθησαν ἄμετροι θησαυροὶ εἰς τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ναὸν τοῦ Ἰεχωβά. Ἀλλ' ὑπ' *Ἀντίοχου* τοῦ Γ'. (τοῦ Μεγάλου, 224—187) ὑπετάχθη ἡ Ἰουδαία εἰς τοὺς Σελευκίδας μετὰ τὴν ἐν τῷ ὄρει *Πανίῳ* (198) παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἰορδάνου μάχην, καὶ κατεπίσθη σκληρῶς ὑπὸ φόρων, μάλιστα ὅτε ἠναγκάσθη οὗτος νὰ ἀγοράσῃ ἀντὶ μεγάλων ποσῶν χρημάτων εἰρήνην τινὰ παρὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ δεῦτερος δ' αὐτοῦ διάδοχος *Ἀντίοχος* ὁ *Ἐπιφανὴς* (176—164), ὃν ὁ λαὸς ἔνεκα τῶν κακιῶν αὐτοῦ καὶ ἀνα

σιουργημάτων ἐπωνόμασεν α' *Επιμανῆν*, οὐ μόνον ἐσύλησε τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ θησαυροὺς τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ διενοήθη νὰ καταργήσῃ τὰ Ἰουδαϊκὰ καθεστῶτα καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά, καὶ ὅπως εἰς τὰς ἐπιλοίπους ἐπικρατείας αὐτοῦ, νὰ καθιδρύσῃ καὶ αὐτόθι τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν μετὰ εἰδωλολατρείας. Ἡ δὲ σκληροτράχηλος ἀντίστασις τῶν Ἰουδαίων ἐπέφερε τοσοῦτον σκληροῦς διωγμούς, ὥστε ἡγέρθη ἐπὶ τέλους ὁ εἰς ἀπελπισίαν περιελθὼν λαός, καὶ ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως *Ματαθίου* καὶ τῶν πέντε ἡρωϊκῶν αὐτοῦ υἱῶν (*Μακκαβαίων*), κατεπολέμησε θαρράλῳς καὶ ἀποτελεσματικῶς τοὺς Σύρους εἰς πόλεμον λητρικὸν (*guerilla*). Ὁ δὲ πρεσβύτερος υἱὸς Ἰούδας *Μακκαβαῖος* (112—135) ἐξηνάγκασε μετὰ τινὰς εὐτυχεῖς μάχας εἰρήνην, δι' ἧς ἐπετράπη ἡ ἐκ νέου εἰσαγωγή τῆς Ἰουδαϊκῆς θεολατρείας. Ὁ ἀδελφὸς δ' αὐτοῦ *Σίμων* ἡλευθέρωσε παντελῶς τὴν Ἰουδαίαν ἀπὸ τῆς Συριακῆς ἀρχῆς καὶ δασμοφορίας, καὶ διόκησεν ὡς ἡγεμὼν καὶ μέγας ἀρχιερεὺς σοφῶς καὶ δικαίως τὴν χώραν καὶ τὴν πάτριον λατρείαν. Ἐπὶ δὲ τῶν μετ' αὐτὸν ἐξετάθησαν τὰ σύνορα τοῦ κράτους, καὶ οἱ Ἰδουμαῖοι (Ἑδომῖται) ἐπέισθησαν νὰ δεχθῶσι τὸν Ἰουδαϊκὸν νόμον, οὕτως ὥστε ὁ Ἀριστόβουλος μάλιστα ἔλαβε πάλιν τὴν βασιλικὴν ἐπωνυμίαν. Ἀλλ' ἡ διὰ τῶν ἡρωϊκῶν ἀγώνων τῶν Μακκαβαίων κατορθωθείσα ἀκμὴ τῆς Ἰουδαϊκῆς πολιτείας δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ. Ἐσωτερικαὶ διαφωνίαι καὶ μῖστος τῶν αἰρέσεων, καὶ ἡ φυλετικὴ ζήλοτυπία τῶν καθ' αὐτὸ Ἰουδαίων πρὸς τοὺς *Σαμαρίτας* καὶ *Γαλιλαίους*, ἀπῆμβλῳσαν τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ, καὶ ἔταξαν ἐπὶ τέλους αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς Ῥώμης. Ὁ δὲ τελευταῖος Μακκαβαῖος ἐφρονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἰδουμαίου Ἡρώδου· ἔπειτα δ' ἐκάθισεν οὗτος, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δαυὶδ, καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Ἰουδαίαν ὡς φόρου ὑποτελεῖς βασιλεὺς (τετράρχης). Ὅπως δὲ καταστήσῃ εὐμενεῖς τοὺς Ἰουδαίους, οἵτινες ἐμίσουν αὐτὸν ὡς ξένον, διέταξε μὲν νὰ μεγεθύνωσι καὶ καλλύνωσι τὸν ναὸν τοῦ Σολομώντος, ἐξετράπη ὅμως ἐκ δυσπιστίας περὶ τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἰς αἱμοδιψῆ μανίαν, αὐτὸς οὗτος, ὅστις ἐπεβούλευσε τὴν ζωὴν τοῦ πρὸς λύτρωσιν τοῦ πεσόντος γένους τῶν ἀνθρώπων ἀποσταλέντος Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, γεννηθέντος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

* § 82. Ὑπῆρχον δὲ τότε παρ' Ἰουδαίοις διάφοροι αἵρέσεις, ὧν περιφρονητάτα ἦσαν αἱ τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων. Τούτων δ' οἱ πρῶτοι ἐφύλαττον μὲν αὐστηρῶς τὴν Μωσαϊκὸν νόμον καὶ τὰ τῶν προφητῶν, ἐρμηνεύοντες ὅμως, αὐτὰ αὐθαίρετως καὶ βεδιασμένως, ἐφεῦρον πλῆθος ἐξωτερικῶν καὶ μικρολόγων προγραμμάτων καὶ ὁρισμῶν, εἰς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν ὁποίων ἀπέδιδον μεγάλην ἀξίαν, καὶ περιέπεσαν οὕτως εἰς ὑποκρισίαν καὶ ψευδευλάβειαν· ἐνῷ οἱ ἐκ πλουσίων καὶ προκρίτων ἀποτελούμενοι Σαδδουκαῖοι ἐξελάμβανον ὀλιγώτερον αὐστηρῶς τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, καὶ προσεπάθουν μᾶλλον νὰ συμβιβάζωσιν αὐτὸν πρὸς τὰ ἔθνη, τὰς δοξασίας καὶ τὸν τρόπον τῶν Ἑλλήνων. Ἐτι δὲ παρρη-τέρω προέβησαν εἰς τοῦτο οἱ πολυάριθμοι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ οἰκοῦν-τες Ἰουδαῖοι, οἵτινες ἔτεινον εἰς τὸ νὰ ἀναμιζῶσι τὴν Ἰουδαϊκὴν σοφίαν μὲ τὴν ἐθνικὴν φιλοσοφίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐπὶ τέλους ἐλάλησαν μάλιστα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶτταν. 72 δὲ λογίους ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς ταύτης τῶν Ἰουδαίων σχολῆς διέταξεν ὁ Φιλάделφος Πτολεμαῖος νὰ μεταφράσωσιν (284) εἰς τὸ Ἑλλη-νικὸν τὰς ἱερὰς γραφὰς τῶν Ἑβραίων, καὶ νὰ θέσωσιν αὐτὰς εἰς τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ. Αὕτη δὲ ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *ἑβδομήκοντα* γνωστὴ μετάφρασις συνετέλεσε μετέπειτα πολὺ εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ μεταξύ τῶν ἐθνικῶν. Ἄλλη δὲ τις Ἰουδαϊκὴ αἵρεσις (Ἑσσαῖοι) ἐπίστευεν ὅτι τὰ μέγιστα ἠθέληεν εὐαρεσθήτη εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἐπιτύχει τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν, ἀποχωριζομένη ἐκ τοῦ κόσμου, ἀσκουμένη ἀσκήσεις εὐσεβεῖς, καὶ ἐπαγγελλομένη κοινοκτημοσύνην τῶν ἐταίρων τοῦ τάγματος. Κατόπουν δὲ καθ' ὁμίλους εἰς τὴν πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης ἐρη-μίζον, ἤτκουν γεωργίαν, κτηνοτροφίαν καὶ βιομηχανίαν ὅσiam καὶ εἰρηνικὴν· ἐνῷ δ' ἕκαστος κατελίμπανε πᾶσαν ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν, συνεισέφερον πάντες εἰς θησαυριστήριον τοῦ δεσμοῦ τὴν τε περιουσίαν αὐτῶν καὶ τὰ κέρδη πρὸς κοινὴν χρῆσιν. Ὁμολογεῖτο δὲ παρὰ τῶν Ἑσσαίων, ὡς καὶ παρὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν, τῶν Αἰγυπτίων Θεραπευτῶν, αὐτὸ χαρακτηριστικὸν καὶ θεμελιῶδες δόγμα περὶ τοῦ κράτος, ὡς πηγῆς τοῦ κακοῦ, ἐνθ' εἶνε ἐγκεκλει-σμένον ὡς εἰς δεσποτήριον τὸ αἰθέριον πνεῦμα.

Δ'. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ παιδεία καὶ φιλολογία.

* § 83. Μετ' Ἀλέξανδρον τὸ Μέγαν ἐπῆλθον χρόνοι πλεονάζοντος πολιτισμοῦ καὶ ὑπερβολικῆς παιδεύσεως. Ἡ νεαρὰ καὶ ἐλευθέρα φύσις ἐξεβλήθη ὑπὸ τῆς συνθηδείας καὶ τῆς ἀναγκάσεως τῶν τύπων. Ὅθεν τὰ πνευματικὰ προϊόντα σκοπὸν εἶχον τὴν κολακευτικὴν λάμπρυνσιν τῶν περὶ τοὺς δυνάστας αὐλῶν, τὴν τέρψιν τῶν εἰς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἀπολαύσεις συνειθισμένων κοινωνιῶν καὶ τὴν διαμόρφωσιν ἐπιστημῶν πρακτικῶν, σκοπὸν προτιθεμένων τὴν ὠφέλειαν καὶ χρῆσιν. Ἡ ἱστορία, ἥτις προκόπτει ἀληθῶς μόνον εἰς χρόνους ἐλευθέρου φρονήματος, ἐξετράπη ἐκ τῆς ἀρχαίας δυνάμεως καὶ ἀπλότητος εἰς ῥητορικὴν περισσοτεχνίαν, καὶ περιέπεσεν εἰς καλλιλογικὸν κόσμον καὶ κόμπον λέξεων. Ἡ ποίησις διαστράφη διὰ σκοτεινῆς πολυμαθείας καὶ ἀμέτρου φαντασίας, καὶ κατήντησεν ἀλλόκοτος, ἥ μετέπεσεν εἰς βεβιασμένην τέχνην, εἰς κεκοσμημένην παιδιὰν καὶ φλυαρίαν. Ἀποξενωθείσα τοῦ βίου καὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτοῦ, μετεβλήθη ἡ ποιητικὴ τέχνη εἰς παίγνιον, ἀλλ' οὐχὶ τὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἀλλὰ τὸ τῆς μεγαλητέρας καὶ ὀριμωτέρας, τὸ ὁποῖον μετέχει μὲν τῆς ἀσκοπίας ἐκείνου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς εὐθύμου ἀθρότητος αὐτοῦ, ἥ τὸ πᾶν διαβατικῶς μόνον εἶνε ἱκανὸν νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο κυρίως, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πολυτελεῖ καὶ κατ' ἐθιμοταξίαν βίον τῆς πραγματικότητος, ἐκαλλιεργήθη ἡ εἰδυλλιακὴ ἢ βουκολικὴ ποίησις, ἥτοι ποιητικὴ παράστασις βίου ποιμενικοῦ καὶ ἀγροτικοῦ, προσεγγίζοντος εἰσέτι εἰς τὴν φύσιν καὶ πλήρους ἀπλότητος καὶ ἀθρότητος. Τὸ εἶδος δὲ τοῦτο τῆς ποιήσεως ἀναφαίνεται μόνον εἰς ὑπερβολικῶς λεπτυνθεῖσαν ἐποχὴν, ἥτις κορεσθεῖσα τῆς ἰδίας αὐτῆς πλησμονῆς, προσπαθεῖ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ὑπὲρ τὸ δέον ἐρεθισθεῖσαν αὐτῆς γεῦσιν διὰ τῶν εἰκόνων ἀπλῆς καὶ φυσικῆς καταστάσεως, καὶ νὰ σιγάσῃ τοὺς ἑαυτῆς ἀπαιτητικοὺς πόθους. Εἰς τὴν εἰδυλλιακὴν δὲ ταύτην ποίησιν, τὸν πλαστικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρχαιοτέρας ποιήσεως ἀντικαθιστᾷ ζωγραφικὴ ἐξεικόνισις ὑπὲρ τὸ δέον προβαίνουσα, καὶ τὴν θέσιν τῆς λεληθότως δημιουργούσης μεγαλεφυΐας καταλαμβάνει ἡ τάσις τοῦ νὰ συνδέσῃσι πρωτοτυπίαν ἐζητημένην ὡς

πρὸς τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸ περιεχόμενον μετὰ φυσικότητος προσποιητῆς καὶ ἐπιτετηδευμένης. Ἐπισημότατος δὲ εἰδυλλιακὸς ποιητῆς ὑπῆρξεν ὁ Σικελιώτης Θεόκριτος (π. 230), διατρίψας ἐναλλάξ ἐν Συρακούσαις καὶ εἰς τὴν Ἀλεξανδρινὴν αὐλὴν, καὶ ποιήσας εἰς *Δωρικὴν διάλεκτον*, πολλάκις μάλιστα εἰς διαλογικὸν καὶ ἀμοιβαῖον ἄσμα, ποιήματα ἀναμίκτου περιεχομένου, ἅτινα, ἂν καὶ ἡ εὐφυΐα τοῦ ἐπέχυσεν εἰς αὐτὰ μεγάλην χάριν, δὲν εἶνε ὁμῶς ἀπηλλαγμένα τινὸς παρὰ φύσιν περιέργου καλλωπισμοῦ. Τῶν μιμητῶν δι' αὐτοῦ γνωστότατοι εἶνε *Βίων* ὁ Συρναῖος καὶ *Μόσχος* ὁ Συρακούσιος (175), ἀκμάσαντες περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὸν Θεόκριτον. Καθὼς δὲ οἱ βουκολικοὶ οὗτοι ποιηταί, οὕτω καὶ οἱ ὀλίγον μεταγενέστεροι κωμωδιοποιοὶ *Μένανδρος* ὁ Ἀθηναῖος καὶ ὁ σύγχρονος αὐτοῦ *Φιλήμων* (§ 39), τῶν ὁποίων ὁμῶς τὰ ἔργα ἔκτὸς ὀλίγων ἀποσπασμάτων ἀπωλέσθησαν, μὲ τοὺς δραματικούς αὐτῶν χαρακτῆρας καὶ τὰς ποικιλίας τῶν ῥαδιουργιῶν, τὴν κοσμοπολιτικὴν φιλοσοφίαν τοῦ βίου καὶ τὰς ἠθικὰς γνώμας, ἐπέδρασαν τὰ μέγιστα ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως ἐν ᾧ τοῦναντίον οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα *τραγικῆ πλειὰς* γνωστοὶ τραγωδιοποιοί, εἰς τοὺς ὁποίους συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ σκοτεινὸς ποιητῆς τῆς Κασσάνδρας *Ανκίφρων*, ὑπῆρξαν ἄνευ πλεονεκτημάτων καὶ σημασίας. Οἱ δὲ τὴν 3ην ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων (Φιλαδέλφου, Εὐεργέτου, Φιλοπάτορος) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ζῶντες ποιηταί, *Καλλίμαχος* ὁ Κυρηνάιος καὶ *Ἀπολλόνιος* ὁ Ῥόδιος, διέπρεψαν μᾶλλον διὰ τῶν πολυμαθῶν αὐτῶν καὶ κριτικῶν ἐν τῷ *Μουσείῳ* ἐργασιῶν, καὶ διὰ τοῦ πλούτου τῶν γνώσεων αὐτῶν, ἢ διὰ τῶν ποιητικῶν αὐτῶν ἔργων. Ὁ πρῶτος, γόνιμος πολυίστωρ, ἐποίησεν ὕμνους καὶ ἐπιγράμματα, ἅτινα διατηρήθησαν εἰς τὴν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος, ἅμα δὲ καὶ ἐλεγείας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁμῶς μικρὰ μόνον ἀποσπάσματα ἔχομεν καὶ τὰς Ῥωμαϊκὰς μιμήσεις τοῦ Κατούλλου. Δημιουργικὴν εὐφυΐαν, διάπυρον καὶ γόνιμον φαντασίαν, ἐντελῆ κατεξουσίασιν τῆς ὕλης καὶ τῆς γλώσσης δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν εἰς τὸν λόγιον ποιητὴν· ἀλλ' ὅτι καθιστᾷ αὐτὸν πολλάκις ἄκαμπτον καὶ ψυχρόν, ἔγκειται εἰς τὴν ἐσπουδασμένην σύνδεσιν τοῦ δημιουργικοῦ καὶ πραγματικοῦ, καὶ εἰς τὴν ἐπιδιδῶσιν τῆς εὐνοίας τῆς αὐλῆς. Ἡ καλούμενη διογενὴς βασιλεία μετα-

φέρεται κατὰ πᾶσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν νέαν στρατιωτικὴν μοναρχίαν τῶν Πτολεμαίων, καὶ ἡ δύναμις μὲν καὶ ἐξουσία ἐγκωμιάζεται ὡς ἡ μόνη πηγὴ τοῦ δικαίου, ὁ δὲ Θεὸς καὶ ἡγεμόνων σχετίζονται εἰς τὴν στενωτάτην κατ' ἐκλογὴν συγγένειαν. Ὁ δὲ Ἀπολλώνιος, κατ' ἀρχὰς μὲν μαθητὴς, ἔπειτα δὲ ἐχθρὸς τοῦ προηγουμένου, ἔγινε μάλιστα γνωστὸς διὰ τινος κατὰ μίμησιν τοῦ Ὀμήρου ποιηθέντος τεχνικοῦ ἔπους περὶ τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας (*Ἀργοναυτικά*), τὸ ὅποτον, ἐκτὸς ἐπιτυχῶν τινων εἰκόνων καὶ περιγραφῶν καὶ τοῦ ἡσύχου ρεύματος τῆς διηγήσεως, ἀγγέλλει πλειοτέραν ἐπιμέλειαν καὶ λογιότητα ἢ εὐφυΐαν καὶ φιλοκαλίαν. Διότι κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, καθ' ὃ ἀπεσύρθη ἡ ἐπιστήμη καὶ τέχνη ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ τῆς ἐγγυτάτω χρείας, ἤρχισαν καὶ οἱ καλλιτέχναι καὶ λόγιοι νὰ ἐνασχολῶνται περὶ τὸ σύνολον ὁμοῦ τῶν γνώσεων, καὶ νὰ ἐπεξεργάζωνται αὐτὸ διὰ τὸν ἀναγινώσκοντα ἢ ἀκροώμενον λαόν, προτιμῶντες ἐν τῇ ἀτελευτήτῳ ὕλῃ τὸ θαυμάσιον, σκοτεινὸν καὶ σπάνιον. Οὕτω λοιπὸν ὑπὸ τάξεων λογίων διεμορφώθη φιλολογία παγκόσμιος. Καὶ ἂν κατὰ τὴν διεύθυνσιν ταύτην τοῦ πνεύματος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑψωθῶσι πλέον εἰς τὸ πρότερον ὕψος ἡ πτῆσις τῆς φαντασίας καὶ ὁ ποιητικὸς ἐνθουσιασμός, ἐπέδωκαν ὅμως πολὺ πλειότερον αἰ πολυμαθεῖαν ἀπαιτοῦσαι σπουδαί καὶ αἱ καλούμεναι ἀκριβεῖς ἢ πραγματικαὶ ἐπιστῆμαι, ἀκμάσασαι κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους μεγάλην ἀκμὴν. Πολυμαθεῖς κριτικοὶ καὶ γραμματικοὶ (οἷος ὁ Ἀρίσταρχος, Ἐρατοσθένης, Ἀριστογάνης κ. ἄλ.) κατέταξαν τὰ ἔργα τῶν ἀρχαιοτέρων ποιητῶν καὶ συγγραφέων τῆς Ἑλλάδος εἰς τάξεις, συνέταξαν περὶ αὐτῶν καλλιλογικόν τινα κατὰλογον (τὸν καλούμενον *κανόνα*), ἐκαθάρισαν τὰ κείμενα ἀπὸ σφαλμάτων καὶ παρεμβολῶν, καὶ ἡρμήνευσαν τὰ σκοτεινὰ χωρία διὰ σχολίων. Ἡ δὲ πλουσία καὶ εἰς τὸ πολυτελὲς *Μουσεῖον* κατατεθειμένη Ἀλεξανδρινὴ βιβλιοθήκη, παρῆχεν εἰς αὐτοὺς ἄφθονα τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενα.

Ἐκαλλιέργησαν δὲ καὶ διεμόρφωσαν μάλιστα τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὰ μαθηματικὰ μετὰ τῶν εἰς ταύτας χρησίων τεχνῶν καὶ τεχνικῶν βιομηχανιῶν. Ἦδη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔμειναν ξένα εἰς τὸ ἔρευνῃ

τικὸν καὶ δραστήριον πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ μάλιστα ἡ ἀστρογνώσις· ἄλλ' ὅμως ἐτελειοποιῦντο πάντοτε ὡς ἐπικουρικαὶ μᾶλλον ἐπιστῆμαι διὰ τὸν πρακτικὸν βίον, τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ χρόνου, τὸν προσδιορισμὸν καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ ἔτους καὶ τῆς ἐποχῆς τῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν, ἔτι δὲ τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἡμερολογίου, ἣ χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστήμης· οὕτω π. χ. μικρὸν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ Ἀθηναῖος Μέτων ἐσχέδιασε τὸν δεκαευνεατῆ κύκλον, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον ἦτον ἐν χρήσει. Ἀλλ' ἡ μεγαλητέρα γνώσις τῆς Βαθυλωνίας καὶ Αἰγύπτου κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους ἔκαμε τοὺς Ἕλληνας νὰ προσέξωσι πολὺ περισσότερον εἰς τὴν ἀστρονομικὴν ἐπιστήμην, καὶ ἔγεινε παραίτιος ἐπιμελεστέρας σπουδῆς καὶ μελέτης. Οὕτως ἐπὶ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου διέγραψεν ὁ *Εὐκλείδης* κατὰ πρῶτον διδακτικὸν σύστημα τῆς *Γεωμετρίας* καὶ *Στερεομετρίας*· ἐκ τούτου δ' ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ συστήσωσιν εἰς τὰς μεγαλητέρας ἐμπορικὰς πόλεις ἐμπορικὰ ἦτοι πρακτικὰ *σχολεῖα* πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐφαρμογὴν αὐτῶν εἰς τὴν ναυπηγίαν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας καὶ βιομηχανίας τοῦ πρακτικοῦ βίου. Εἰς δὲ τὴν *ἀστρονομίαν* καὶ *μαθηματικὴν γεωγραφίαν* εἰργάσθησαν ὁ περὶ πολλὰ ἀσχοληθεὶς *Εὐρατοσθένης* (ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου), ὁ πολυμαθὴς ἰδρυτῆς ἀσφαλοῦς ἀριθμήσεως τοῦ χρόνου, καὶ μάλιστα ὁ βαθεὺς ἐρευνητῆς *Ἰππαρχος* (τὴν 2αν ἑκατοντ.). Εἰς δὲ τὴν διαμόρφωσιν τῆς *στατικῆς*, *μηχανικῆς* κ. ἄλ. μερῶν τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς φυσικῆς ἀπέκτησε φήμην μεγάλην ὁ Συρακοῦσιος *Ἀρχιμήδης*. Προσέτι δὲ ἡ ἰατρικὴ, ἣν ἐξήγαγε τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ λυκόφωτος τῆς θρησκευτικῆς τῶν ἱερέων ἐταιρίας εἰς τὸ φῶς τῆς ἐταζούσης ἐμπειρίας καὶ ἐπιστημοσύνης ὁ ἐκ τοῦ γένους τῶν ἐν Κῷ *Ἀσκληπιαδῶν Ἰπποκράτης* (460—372 π. Χ.), ἐτελειοποιήθη μεγάλως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπεκταθεῖσιν τῶν γνώσεων τῆς *βοτανικῆς* καὶ *προσληφθείσης* τῆς *ἀνατομίας*. Ἡ δὲ πρὸς τὴν φιλολογίαν εὐμένεια μετέβη ὡς βασιλικὴ φιλοτιμία καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τραχὺ Μακεδονικὸν κράτος, ὅπου Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐδέχθη παρ' ἑαυτοῦ τὸν φιλόσοφον *Ζήνωνα* (§ 84), καὶ ἐνεψύχωσε τὸν ποιητὴν *Ἀρατον* (π. 270), ὅπως συγγράψῃ τὸ διδακτικὸν αὐτοῦ

ποίημα περὶ τοῦ ἀστερόεντος οὐρανοῦ (ἑνοπτρον), ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς διηγεῖται τοὺς ἀστερισμοὺς ἢ τοὺς μύθους τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐξηγούνται αἱ διοσημεῖαι εἰς καθάραν γλῶσσαν, κατὰ τρόπον σοβαρὸν, θρησκευτικὸν ἄρα καὶ φιλοσοφικόν, καὶ μετὰ φρονημάτων εὐσεβῶν ἄνευ δεισιδαιμονίας. Ἡ δὲ γνώσις τῶν τόπων καὶ λαῶν ἔλαβεν ἐπιστημονικὰ θεμέλια διὰ τοῦ πολυμαθοῦς Ἑράτοσθενους, ἀφοῦ ὁ Κάρ Σκύλαξ (π. 320 π. Χ.) περιέγραψεν ἐν τῷ περίπλῳ τῆς ὕδρογείου σφαίρας κατὰ πρῶτον ἀκριβέστερον τὰς παρὰ τὸν Πόντον καὶ τὴν Μεσόγειον Θάλασσαν χώρας μέχρι τῆς μυθώδους νήσου Κέρνης, ἐκτὸς τῶν στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ὁ Μασσαλιώτης Πυθέας ἠρεύνησε τὴν παραλίαν χώραν τῆς δυτικῆς καὶ ἀρκτώας Εὐρώπης. Καὶ ἰθαγενεῖς δὲ Ἀνατολικοὶ ἔλυσαν τὴν συνήθη αὐτοῖς σιωπὴν, καὶ συνέγραψαν ἱστορικὰ περὶ τῆς πατρίδος ἔργα εἰς γλῶσσαν Ἑλληνικὴν οὕτως ὁ Βαβυλώνιος ἱερεὺς Βέρωσος, ὅστις περὶ τὸ 265 π. Χ. ἡσχολήθη περὶ τὴν παναρχαίαν ἱστορίαν τῶν Βαβυλωνίων, Ἀσσυρίων καὶ Μήδων (Βαβυλωνιακὰ ἢ Χαλδαϊκὰ) κατὰ μνημεῖα καὶ λεγόμενα μετ' ἀμέτρων ὑπερβολῶν εἰς τὴν χρονολογίαν καὶ διαδοχὴν τῶν βασιλείων, καὶ ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Μανέθων, τοῦ ὁποίου ἡ Αἰγυπτιακὴ ἱστορία περιέλαβε τριάκοντα δυναστείας Φαραώνων.

4. Ἱστορία.

Οἱ δύο σημαντικώτατοι ἱστοριογράφοι τῶν πρώτων Μακεδονικῶν χρόνων, Θεόπομπος ὁ Χίος καὶ Ἐφορος ὁ ἔκ τῆς ἐν τῇ Αἰολίδι Κύμης (γεν. π. 405), σχεδὸν σύγχρονοι τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἐξῆλθον ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ σχολείου τοῦ Ἰσοκράτους, καὶ μετεχειρίσθησαν εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς τέχνης. Διὰ τὴν θέσιν τῆς ἀληθοῦς ἱστορικῆς ἀφηγήσεως κατέλαβε παρ' αὐτοῦ ἡ ῥητορικὴ διακόσμησις, ἥτις δὲν μετὰ τρεπταὶ σπανίως εἰς περιττὸν κόμπον λόγων καὶ αὐτάρτεσκον μακρηγορίαν. Καὶ ὁ μὲν Θεόπομπος (ὅστις κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Ἰσοκράτους εἶχεν ἀνάγκη) χαλινῶσθαι, ἐνῶ ὁ Ἐφορος ἐχρηζέετο ἐν τῷ ἔργῳ κατὰ παράδειγμα τοῦ Ἡρόδοτου Ἑλληνικὴν ἱστορίαν (Ἑλληνικά) ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ συγγράμματος τοῦ Θουκυδίδου μέχρι τῆς ἐν Κνίδῳ ναυμαχίας (410—394), καὶ μίαν μεγάλην καὶ πολλῶν παρεκβάσεων γέμουσαν ἱστορίαν περὶ τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου· πρὸς τὸ ἔργον δὲ τοῦτο προπαρεσκευάσθη μὲν διὰ μεγάλων περιηγήσεων καὶ αὐτοψιῶν, ἔβλεπον ὅμως αὐτὸ ὡς περιέχον πολλὰ θαυμάσια ἱστορήματα, ὑπερβολὰς καὶ φιλολοιορίας. Ὁ δ' Ἐφορος, ἀκολουθῶν τὴν ἡσυχαιτέραν φύσιν αὐτοῦ, ἔλαβεν ὡς ἀντικείμενον τὴν ἀρχαιότεραν ἱστορίαν, καὶ συνέγραψε τὴν πρώτην Καθόλου ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας μέχρι τῶν ἱερῶν πολέμων (345). ἔθεωρεῖτο δὲ ὡς ἀκριτος, παραπλανώμενος πολλάκις ἐκ τῆς

πρὸς τὰ θαυμάσια ἀγάπης, παρεμβάλλων μυθώδη διηγήματα, καὶ συμφωνῶν πρὸς τὸν ῥητορικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, εὐρίσκων εὐχαρίστησιν εἰς ὑπερβολάς. Καὶ οἱ δύο δὲ προσέτι ἱστορικοί, οἵτινες συνῴδευσαν τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ, Ἀναξίμενης ὁ Ἀμφικηνίδης καὶ Καλλισθένης ὁ Ὀλύμπιος (§ 71), ἔχαιρον εἰς ῥητορικὰς φαντασίας καὶ τεχνικῶς κατεσκευασμένας περιόδους· λόγοι ποιητικοί, μακρολόγοι περιγραφὰι μαχῶν ἄνευ στρατιωτικῶν γνώσεων καὶ ἄλλα πρὸς τὸν καιρὸς καλλιπερίας ἐμελλον νὰ ἀντικαταστήσωσιν εἰς δλοὺς τοὺς συγγραφεῖς τὴν ἀλήθειαν, τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἱστορικὴν πίστιν. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ σφάλματα εἶχε προσέτι καὶ ἄλλος ἱστοριογράφος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Κλείταρχος, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἀριτοκάλου, παρὰ φύσιν καὶ ὀγκώδης ὅρος, ὡς καὶ αἱ ῥητορικαὶ αὐτοῦ ὑπερβολαί, ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἤδη εἶχον καταπύση παροιμιώδη. Μόνον δὲ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Ἀλάγου καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀριστοβούλου τοῦ Κασανδρείου φαίνεται ὅτι ἔχουσιν ἀξιοπιστίαν ἐν τοῦ δλοῦ πλήθους τῶν ἱστορικῶν, οὗς παρήγαγεν ἡ στρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου (Ὁν νησί κριτος, Νέαρ'χος κ. ἄλ.). Τὰ δὲ εἰκοσι καὶ ὀκτὼ βιβλία ἱστορικῶν τοῦ συγγράφου τοῦ Ἀράτου Φυλάρχου τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν ἢ ἐκ τῆς Νευκράτιδος, τὰ ὁποῖα ἀρχόμενα ἀπὸ τῆς Πελοποννησιακῆς στρατείας τοῦ Πύρρου ἐφθάνον μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Κλεομένους (272-221), διέπρεπον κατὰ τὴν ἀφθονίαν τῆς πληροφορίας καὶ σχεδὸν τραγικῆς ὕλης, καὶ κατὰ τὴν ζωηρὰν καὶ δραματικὴν ἀφήγησιν. Καίτοι δὲ μέροληπτῶν ὡς πρὸς τὸν καθ' αὐτὸν ἥρωα Κλεομένην, καὶ ἐπιδιώκων προφανῶς τὸ ἐπιτετηδευμένον, ἀνῆκεν ὅμως ὁ Φυλάρχος εἰς τοὺς τελευταίους συγγραφεῖς τῆς φιλοπατρίδος ἱστοριογραφίας. Τὰ ἔργα ὅμως δλοῦν τούτων τῶν ἱστοριογράφων ἀπωλέσθησαν, ἐκτὸς ὀλίγων ἀποσπασμάτων, καὶ ἐπιτομῶν ἐν τούτοις οἱ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων Ἑλληνες ἱστορικοὶ ἐξ αὐτῶν ἠρῶσθησαν τὰ πλεῖστα. Προσέτι δὲ τὰ ἱστορικὰ βιβλία Ἱερωνύμου τοῦ Καρδισιανοῦ, φίλου καὶ ἀκολουθοῦ τοῦ Εὐμένους, περὶ τῶν καθ' αὐτὸν χρόνων, ὡς καὶ τὸ περὶ Σικελίας ἔργον τοῦ Τιμαίου καὶ οἱ καλούμενοι συγγραφεῖς τῶν Ἀττικῶν, δὲν ὑπάρχουσι πλέον. Ὑπὸ τὸ τελευταῖον δ' ὄνομα ἐσήμαινον συγγραφεῖς τινες τῆς τρίτης ἐκατονταετηρίδος, οἷον τὸν Φιλόχορον (π. 280), Ἀνδροτίωνα, Δῆμωνα, Ἰστρον κ. ἄλ., οἵτινες πάντες διηγήθησαν σημερινὰ τῆς Ἀττικῆς ἱστορίας κατὰ τὴν διαδοχὴν τῶν βασιλέων καὶ ἀρχόντων εἰς τρόπον ξηρὸν καὶ ἐν εἴδει χρονικῶν. Πλὴν ὅσον καὶ ἀνθρηπῶμεν διὰ τὴν ἀπώλειαν τούτων καὶ ἄλλων ἱστορικῶν ἔργων ἐνεκα τῆς ἱστορικῆς ὕλης, οὐδὲν ἥττον φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε μικρὰ ἡ τεχνικὴ αὐτῶν ἀξία καὶ ἡ πίστις αὐτῶν καὶ βεβαιότης.

2. Πόησις.

Εἰς τὴν καλουμένην τραγικὴν Πλειάδα, τῆς ὁποίας ἡ ἀκμὴ συμπίπτει ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ φιλαδέλφου (π. 280), συγκαταριθμοῦνται ὁ Σωφρόθεος (ἀποσπάσματα ἐνὸς σατυρικοῦ δράματος, Διθυέρσου), Ὁμηρος ὁ νεώτερος, Φιλίσκος, Λιαντιάδης, Ἀλέξανδρος ὁ Λιτωλός, Διονυσιάδης καὶ ὁ σκοτεινὸς Λυκόφρων ἐκ τῆς ἐν Εὐβαίᾳ Χαλκίδος. Ἐκ τοῦ τελευταίου ἔχουμεν εἰσέτι δυσνόητόν τι ποίημα Κασσάνδραν ἢ Ἀλεξάνδραν εἰς ἰάμβους, προφητείας περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας

καὶ τῶν τυχῶν τῶν διαφορῶν ἡρώων τῆς Τρωάδος ταύτης μάντιδος, τὴν ὁποίαν ὁ τυφλωμένος πατὴρ Πρίαμος διατίττει νὰ φυλάττωσι κλεισμένην εἰς ἓνα πύργον, ὁπόθεν ἔδλεπε δάση καὶ θαλάσσας. Ὁ συγγραφεὺς χωρεῖ εἰς τὰ ὀπίσω μέλη τῆς ἀρπαγῆς τῆς Ἰοῦς καὶ Εὐρώπης, μέχρι τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ Ἀμαζονῶν καὶ τελειώνει μὲ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον· ἀλλὰ συμπεριλαμβάνει μὲ τίττω καὶ πολλὰ ἄλλα ἐκ τῆς ἀφθόου πηγῆς τῆς μυθολογίας καὶ ἱστορίας· ἠθέλησε δηλ. νὰ δώσῃ ἱστορικὴν ἐν ποιήσῃ συνοψιν καὶ κρίσιν τῶν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἀγώνων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, καὶ ἀναχωρῶν ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ Ἰλίου ὡς ἀπὸ κέντρου, νὰ θεωρήσῃ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὅπισθεν καὶ ἔμπροσθεν, ὥστε νὰ ἐρευνηθῶσι καὶ ἀντιστοίχισθῶσιν ἥτε ἐνοχὴ καὶ ἀθώτης ἀμφοτέρων, νὰ ἀναφερθῶσιν οἱ τελευταῖοι μῖτοι καὶ περιπέλοκα ἔθνη μὲν εἰς Ἀλέξανδρον τὸν Μέγαν καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, ἔθνη δὲ εἰς τὴν ἀναφανισμένην πρὸς δυσμὰς δύναμιν τῆς Ῥώμης, καὶ νὰ ἐξηγηθῶσι κατὰ τινὰ τρόπον πρὸς τελευταῖον ἐξίλασμον καὶ εἰρηνικὸν μερισμὸν τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου. Τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν διεξαγωγὴν αὐτῆς ἀναμνησκεί πολλὰ ὡς τὸ Ἄσμα ἁγμάτων τῆς παλαιᾶς καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν τῆς νέας Διαθήκης, εἶνε μὲν θησαυρὸς σπανιωτάτης γνώσεως μύθων, καὶ περιλαμβάνει πλῆθος γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν εἰδήσεων, εἶναι ὁμῶς ὀλίγον θαυματικόν, ποιητικῶς θεωρούμενον, καθόσον μάλιστα τὸ ὕφος, ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ἔκφρασις, εἶνε πολλάκις τεχνικῶς ἐξητημένη καὶ δυσχερής, τοῦτο δὲ δὲν καθιστᾷ ὀλίγον δύσκολον τὴν κατανόησιν τοῦ ποιήματος· διὸ ἐνώρις ἤδη ἦλθον εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἀναγινωσκόντων πολυμαθεῖς ἐρμηνευταὶ (οἷος ὁ Ἰσαάκ Τεέτης). Τὸ ὅλον σχῆμα τοῦ ποιήματος σκοπὸν προτίθεται ἔχει μόνον νὰ συνδέσῃ πρὸς αὐτὴν ὑπ' ἐξωτερικὸν μίτον πληθὺν ὕλης διαφορωτάτης, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ἐκφράσῃ κάμμιαν ἔννοιαν εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῆς μορφήν, ἀλλ' ἢ νὰ περιγράψῃ αὐτήν, ἢ ἀντὶ τῆς καθ' αὐτὸ λέξεως νὰ βάλῃ μίαν ἄλλην, δυσκόλως διασαφηνίζουσαν ἀξιοσημείωτον παράδειγμα τῆς νέας ῥομαντικῆς φιλοκαλίας, ἐσκοπεῖ νὰ συνάψῃ ἐν τῇ φαντασίᾳ τὸ πόρρω κείμενον, χωρισμένον δὲ ἐν χρόνῳ καὶ χρόνῳ, καὶ νὰ δώσῃ ἄξιαν εἰς τὸ ἐξωγυμνόμενον, ἀσύνηθες καὶ παρὰ φύσιν.

Πολιτεία. Ὀρησκευτικὴ καὶ φιλοσοφικὴ περὶ κόσμου θεωρία.

Ἐπικούρειοι καὶ Στωικοί.

* § 84. Ἀπὸ τῆς ἐξαφανίσεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας συνέβησαν ἐν Ἑλλάδι πολλοὶ μεταβολαὶ εἰς τὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι. Αἱ αὐστηραὶ ἰδέαι περὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ αὐτοδεσπότου τῶν λαῶν, καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος ἀναφαίνεται ὡς πολίτης, καὶ μόνον ὁ πλήρης χαίρων τὰ δικαίωμάτα πολιτικῆς τινος κοινότητος μετεῖχε τῶν νόμων καὶ τῆς προστασίας τῆς πόλεως, πᾶς δὲ ξένος, πᾶς μὴ ἀνήκων εἰς τὴν στενῶς περιορισμένην κοινότητα τῆς πολιτείας, ἐθεωρεῖτο οὐ μόνον ὡς μηδὲν ἔχων δικαίωμα, ἀλλὰ μὲν

λίστα ὡς ἐχθρός· αὐται, λέγω, αἱ σκληραὶ περὶ πολιτικῆς ἀποκλειστικότητος δοξασαὶ ὑπέστησαν μεταβολὴν ἐπὶ τὸ ἡπιώτερον. Τὸ αἶσθημα τῆς προσωπικότητος (ἀτομικότητος) τοῦ ἀνθρώπου προσέβη ἰσχυρότερον καὶ ἐξησθένισε τὸ αἶσθημα τοῦ πολίτου, καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἀμέριστον συμφέρον εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τὴν ἰσχυρὰν φιλοπατρίαν τῶν προτέρων χρόνων· ὁ δ' αὖστηρὸς περιορισμὸς τῶν κοινοτήτων τῶν πόλεων καὶ δημοκρατικῶν διελύθη· καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν κατέλαβον ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι (συμπολιτεῖαι) καὶ συμμαχίαι πόλεων μετὰ μιᾶς καὶ μόνης ἀρχῆς, δι' ὧν ἡλαττώθη τὸ δημοκρατικὸν αὐτοδιοίκητον, τὸ ὁποῖον ἡγάπων ἄχρι τοῦδε τοσοῦτον αἱ μικραὶ δημοκρατίαι. Αἱ δὲ μεγάλαι μοναρχίαι, αἵτινες προῆλθον ἐκ τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ εἰς τὰς ὁποίας συνεσματούθησαν πολλαὶ τῶν διεσπαρμένων Ἑλληνικῶν πόλεων, συνείθισαν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν πολιτικὴν συγκοινωνίαν καὶ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ μετέχωσι μεγάλου πολιτικοῦ συνόλου, καὶ νὰ θυσιάζωσιν εἰς μεγαλητέραν πολιτικὴν ἐνότητα τὴν ἀποκλειστικότητα τοῦ κατὰ πόλεις πολιτεύεσθαι καὶ τὸ αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον. Καὶ αὐτὸ μάλιστα τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ ἡ αὖστηρὰ ἀντίθεσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ βαρβαρισμοῦ ἐξησθενίσθη, συγχωνευθέντος τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ στοιχείου εἰς τὰς Ἀλεξανδριανὰς ἐπικρατείας, καὶ ἐξεβλήθη διὰ τῆς περὶ πολιτείας τοῦ κόσμου κοσμοπολιτικῆς δοξασίας.

Θρησκεία.

Ὁμοίαν μεταβολὴν, καθὼς εἰς τὰς περὶ πολιτείας καὶ διαικίου δοξασίας, εὐρίσκομεν προσέτι καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας. Ἡ ἀφελὴς καὶ παιδικὴ πίστις τῶν παλαιῶν χρόνων, καθ' ἣν ἐνόουν τοὺς θεοὺς ὡς ἀνθρώπους τελείους, λαμβάνοντας μέρος εἰς τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας τῶν κατοίκων τῆς γῆς, συναναστρεφόμενους αὐτοπροσώπως τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ διευθύνοντας πάσας αὐτοῦ τὰς τύχας, ἡ πίστις αὕτη πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἐκλείψῃ ἐκ τῶν κύκλων τῶν πεπαιδευμένων, καὶ κατεγελάτο ὡς δεισιδαιμονία. Αἱ φιλοσοφικαὶ ἔρευναι, αἵτινες ἡμφισβήτησαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ πολλαπλοῦ, καὶ παρεδέχοντο μόνον μίαν πρώτην

ἀρχὴν ὡς τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον, καὶ τὸ ἐν τῇ ἐπαλλαγῇ τῶν πραγμάτων ἦσαν ἐμμένον, εἶχον κλονίσῃ τὴν πολυθειάν εἰς τὰ κορηπιδώματα αὐτῆς· καὶ ἐπειδὴ τὰ φιλοσοφικά συμπεράσματα αὐτῶν ἦσαν ἀκατάληπτα εἰς τὸν λαόν, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐνοικοῦσαν θρησκευτικὴν ἀνάγκην, διὰ ταῦτα συνεταράχθησαν αἱ συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων. Ἐντεῦθεν ἐννοεῖται εὐκόλως, διατί αἱ παλαιαὶ κυβερνήσεις τῶν πόλεων, αἵτινες ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ συνόλου τοῦ λαοῦ ἔπρεπε νὰ ἔχωσι πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εὐδαιμονίαν σύμπαντος τοῦ πολιτικοῦ σώματος, ἐπηγγέλλοντο τὴν διαφύλαξιν καὶ προστασίαν τῆς κοινῆς θρησκείας, καὶ ἐξώρισαν ἢ ἐτιμώρησαν πολλοὺς φιλοσόφους ὡς διαψεύδοντας τοὺς θεοὺς. Ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν πνευματικὴν πρόοδον τάσις δὲν κωλύεται ὑπ' οὐδενὸς ἐξωτερικοῦ φραγμοῦ. Ὅτε λοιπὸν ἡ ἰδέα τῆς προσωπικότητος καὶ ἀτομικῆς ἐλευθερίας ὑπερνήκησε τοὺς περιοριστικούς τύπους τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς δοξασίας, ἔγεινε κατὰ μικρὸν καὶ ἡ φιλοσοφικὴ περὶ κόσμου θεωρία ὑπερτέρα τῆς πολυθείας τοῦ λαοῦ, καὶ οὕτως ὁ ἐθνικὸς κόσμος προέβαιεν εἰς τὴν παρακμὴν αὐτοῦ. Εὐθὺς δ' ἄφου εἰσέδυσεν εἰς τὸν λαὸν ἡ δοξασία, ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἦτο κατ' οὐσίαν ἀβέβαιος, κατέφαγεν ἡ ἀμφιβολία ὡς διαβρωτικὸς σκώληξ τὴν ρίζαν καὶ καρδίαν τοῦ πολυθεϊστικοῦ συστήματος τῆς θρησκείας, καὶ κατέρριψε κατ' ὀλίγον αὐτὰ τὰ στηρίγματα, ἐφ' ὧν προσηρείδετο ἐξωτερικῶς, ὅσον καὶ ἂν ἦσαν ἰσχυρά. Νέα δέ τις, παρὰ τοῦ συγχρόνου τοῦ Ἀλεξάνδρου Πύρρωνος τοῦ Ἡλείου συσταθεῖσα (π. 330), φιλοσοφικὴ σχολή, ἐπέτεινε τὴν συντάραξιν καὶ τὸν δισταγμὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε παρέστησε τὴν ἀμφιβολίαν ὡς ὑπέρτατον ἀξίωμα, καὶ προσεπάθησε νὰ θεμελιώσῃ τὸ ἀπελπιστικὸν δόγμα, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν δύναται παντάπασιν νὰ γινώσκῃ ὀρισμένως. Ἐνῶ δὲ ὁ Πύρρων, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σκεπτικισμοῦ (ἢ κἀλλιον πυρρῶνισμοῦ) γνωστοῦ τούτου τῆς ἀμφιβολίας συστήματος, ἐβεβαίουν μόνον τὸ ἐλλιπὲς πάσης ἀνθρωπίνης γνώσεως, προέβησαν τιλές τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τόσον μακράν, ὥστε οὐ μόνον ἔψευδον πᾶσαν βεβαιότητα τῆς πνευματικῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς κατ' αἶσθησιν γνώσεως, καὶ ἀπέρριπτον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ σχεδὸν πᾶν δόγ-

μα πίστεως· τελευταῖον δὲ μὲ τὴν αὐτοκτόνον αὐτῶν ἐπιστήμην ἀμφέβαλλον μάλιστα καὶ περὶ τῆς βεβαιότητος τῆς ἀμφιβολίας. Ἐν τῇ ἀγνοίᾳ δὲ ταύτῃ δὲν ἡσθάνοντο τὸ κέντρον τοῦ ακατακαίοντος τὴν ψυχὴν πόνου, ἀλλὰ τὸ νικητῆριον ἄθλον ματαιότητος ἐγκαυχωμένης εἰς ἑαυτήν.

Εὐημερισμός.

* Ἀλλὰ τὴν μάλιστα θανάσιμον προσβολὴν ὑπέστη ἡ πολυθεϊστικὴ πίστις τοῦ λαοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρου ζῶντος Εὐήμερου (π. 315), ὅστις εἰς ἐπιγράμματα, ὑπομνήματα καὶ δημοτικὰ παραδόσεις, ἐνόμισεν ὅτι εὔρε τὰ μαρτύρια, ὅτι οἱ Ἕλληνες θεοὶ ἦσαν ἄνθρωποι μόνον ἀποθεωθέντες. Αὕτη δὲ ἡ δοξασία ἀφῆρσεν ἀπὸ τῆς πολυθεΐας πᾶσαν βαθυτέραν σημασίαν καὶ ἰδεώδη ὑπόστασιν, καὶ κατεβίβασε τὴν ἐθνικὴν πίστιν τοῦ λαοῦ εἰς φαινόμενον ἀγυρτείας καὶ ταπεινοῦς ἀνευ οὐσίας τύπους καὶ σύμβολα. «Τὸ γλυκύ, πρὸ πολλοῦ παρασκευασθὲν, δηλητῆριον τῆς ἀπιστίας εἶχεν ἐνεργήσῃ, καὶ διεδίδετο καθ' ἑκάστην πλειότερον εἰς τὰ μέλη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ».

Φιλοσοφία.

* Ἐνεκα τοῦ ἑλλιποῦς τῆς ἐπικρατούσης θρησκείας προσεπάθουν οἱ ἄνθρωποι νὰ εὑρῶσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἡσυχίαν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν καὶ βεβαιότητα πρὸς τὸν βίον, οὕτως ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι οἱ χρόνοι τῆς παρακμῆς τῆς θρησκευτικῆς πίστεως ὑπῆρξαν ἡ ἀκμὴ τῆς φιλοσοφίας, ὅχι διότι ἐδημιουργήθησαν νέα καὶ μεγαλοπρεπῆ συστήματα, ἀλλὰ καθόσον ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀπαδῶν τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν σχολῶν ἡξήθη πολὺ πλειότερον. Αἱ σχολαὶ δ' αὗται προσετίθεντο εἰς τοὺς μεγάλους φιλοσόφους τῶν ἀρχαίων χρόνων, καὶ προσεπάθουν νὰ εἰσαγάγῳσιν εἰς τὸν βίον τὰ διδάγματα αὐτῶν, καὶ νὰ καταστήσῳσιν αὐτὰ πρακτικὰ καὶ χρήσιμα. Οἱ ὀπαδοὶ πάσης σχολῆς διηρῶντο εἰς τοὺς καθ' αὐτὸ μαθητὰς καὶ ἐταίρους (ἐσωτερικοὺς), εἰς τοὺς ὁποίους μετεδίδετο ἡ ὅλη φιλοσοφία ὑπὸ σχῆμα ἐπιστημονικόν, καὶ εἰς ἐξωτερικοὺς ὀπαδοὺς (ἐξωτερικοὺς), εἰς τοὺς ὁποίους ἐνεπιστεύοντο μόνον τὰ θεμελιώδη δόγματα. Σημαντικώταται δὲ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ἦσαν,

ἑκτὸς τῆς Περιπατητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς τοῦ Πλάτωνος (ἥτις ἔλαβε διαφόρους μεταλλαγὰς ἀπὸ τῆς ἐν ἀρχῇ διδασκαλίας τοῦ ἴδρυτοῦ αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἐνῆργησεν ὡς πρώτη, δευτέρα καὶ τρίτη Ἀκαδημία), πρὸ πάντων ἢ ἐπὶ τῶν ἀξιωματίων τοῦ Ἐπικούρου οἰκοδομηθεῖσα Ἐπικουρείος καὶ ἡ Στωϊκή, μὲ τὰ δόγματα τῶν Κυνικῶν (§ 50) ἐξηγουσμένα. Ἀμφότεραι δ' εὖρον παρηγορίαν καὶ ἐνθάρρουν πρὸς τὴν πορείαν τοῦ βίου εἰς τὴν εἰλικρινῇ ἐμμονὴν ἐν τῇ ἐρευνῇ τῇ ἀληθείᾳ ἢ μὲν πρώτη, καθότι δὲν ἐφθόνην τὴν διὰ τῆς ἡδονῆς ἐλευθέραν ἀναστροφὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κατ' αἰσθησιν κόσμου, ὅστις ἔπρεπε νὰ ἀπολαμβάνεται καὶ καρποῦται κατὰ τὸ μέτρον τῆς φρονήσεως ἢ δὲ τελευταία, καθότι διὰ τῆς παραγγελλομένης ἡσυχίας (ἀπαθείας) καὶ ἀσκήσεως (ἀσκητικῆς) τοῦ σφροῦ ἐπέβριλλε τὴν ὅσον οἶον τε μεγάλην ἐγκράτειαν καὶ τὴν περιχαρῇ πρὸς ἀγῶνα εἰσότητα.

Ἐπικουρείοι.

Ὁ Ἐπικούρος (ἐκ τῆς νήσου Σάμου, παιδευθεὶς ἐν Ἀθήναις καὶ διδάσκων ἐν τῇ Μικρῇ Ἀσίᾳ † 269) μετεῤῥύθμισε κατὰ νέον τρόπον τὴν Κυρηναϊκὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστίππου. Ἡ εἰς λογικὴν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν διαιρουμένη φιλοσοφία αὐτοῦ, ἣν παρέδιδεν εἰς τι χαρίεντως κείμενον ἐν Ἀθήναις ἐπαύλιον, ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ γνώσις τῆς ἀληθείας στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῆς στιγματίας ἐντυπώσεως τῆς προσβλέψεως καὶ τοῦ αἰσθήματος· ὅτι δὲν ὑπάρχει κανὼν ὃν διάφορον τῆς ὕλης, ἀλλ' ὅτι ἡ ὕλη, ὡς καὶ αἱ ψυχαὶ καὶ οἱ θεοί, ἔλαβον σύστασιν ἐκ τῆς τυχαίας ἐνώσεως ἀτόμων· σκοπὸς δὲ καὶ ὁρὸς τῆς ὑπάρξεως πρὸς τὰ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους εἶναι ἡ εὐδαιμονία καὶ παρ' ἐκείνοις μὲν ἡ εὐδαιμονία συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι εἶναι ἀπηλλαγμένοι τῆς ἐπιπόνου ἀσχολίας τοῦ διαπλάττειν καὶ κυβερνᾶν τὸν κόσμον (δοῦν ὁ Ἐπίκουρος δὲν ἀποδίδει εἰς τοὺς θεοὺς καμμίαν βοήθην εἰς τὴν πλάστιγγα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος), πρὸς τοῦτοις δὲ εἰς ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ πάσης οὐμνηρίας καὶ τὴν εὐθυμίαν ταραττούσης καταστάσεως. Ἡ φιλοσοφία ὁμῶς αἶσθη, ἥτις παρὰ τῷ ἠναρέτῳ καὶ φιλανθρώπῳ Ἐπικούρῳ ἐφανέρωσεν ὑπ' εὐγενῇ εἰσέτι μορφῇ, ἐξέτραπεν μετέπειτα εἰς διδασκαλίαν φιληδονίας καὶ ἡδοναθείας. διότι ἐν ᾧ ἐκεῖνος ὥρισε τὴν εὐδαιμονίαν αὐτάρκειαν τοῦ σοφοῦ, προσέτιμα τῶν κατ' αἰσθησιν τὰς ἡδονὰς τοῦ πνεύματος, ὡς διαρκεστέρως καὶ καθαρώτερας, καὶ ὁμολόγησεν ὅτι τὰ ἀσφαλέστατα πρὸς εὐδαιμονίαν εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ φρόνησις, κατέλιπον μετ' ὀλίγον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὴν λεπτὴν γραμμὴν τὴν ὑπαρχούσαν μετὰ τῆς λεπτῆς αἰσθήσεως τοῦ ἡσυχαστικοῦ βίου (quietismus) καὶ τῆς ἐν τῇ καθ' ὕλην ἡδονῇ εὐπαθείας, παρεδόθησαν ἀπλῶς εἰς τὴν τελευταίαν καὶ κατήντησαν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν πᾶσαν ὕψηλὴν, πνευματικὴν καὶ θερηκευτικὴν σπουδὴν καταρρονοῦσαν ἡδοναίαν· εἰς ταύτης δὲ τὴν πλήρῃ ἐξήτειν τὸν ἐκ,

φῶν τῆς ζωῆς οἱ διαφθαρέντες Ἐπικούρειοι ὁ χαρακτήρ καὶ τὰ ἤθη τοῦ Ἐπικούρου ὑπῆρξαν καθαρὰ καὶ ἀμειμπτα. Αἱ κόσμοι ἀνάγκαι τοῦ ἐν ἑταιρεία βίου οὐ διήγαγε μετὰ τῶν μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν αὐτοῦ, ἐπληροῦστο διὰ κοινῶν συνεισφορῶν. ἐρήμιζον δὲ τὴν ὁμογνώμονα φιλίαν, ἡπιότητα καὶ φιланθρωπίαν τῶν ἐπιμελῶν ἐν τῇ σπουδῇ κατοικῶν τοῦ κήπου.

Στωϊκοί.

Ἀντίθετος πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ταύτην τῆς ἐκθηλύνσεως εἶνε ἡ ἰσχυρὰ ἐν τῇ θελήσει Στωϊκὴ φιλοσοφία ἀνανέωσις τῆς κυνικῆς σχολῆς εἰς μορφὴν ἐξηυγενισμένην. Ὁ Ζήνων (362—264), ἔμπορος ἐκ Κύπρου, κατέλειπε τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπέδωκε ἐν Ἀθήναις εἰς τὴν φιλοσοφίαν, περὶ τὴν ὁποίαν διέμεινεν ἀσχολούμενος μετὰ μεγίστης σταθερότητος καὶ ἰσχύος χαρακτήρος μέχρι τοῦ ἐν βαθεῖ γῆρᾳ ἔκουσίου ἐκ πείνης θανάτου. Ὡν ἀσθενικὸς τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐκκληπραγῶνσε θαυμασίως δι' ἀσκήσεων πρὸς πάντα μόχθον καὶ πᾶσαν στέρξιν, ὑπῆρξεν ὁ Ζήνων καθαρὸς τὰ ἤθη καὶ τὸν βίον, ἐγκρατὴς καὶ σώφρων, κύριος τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτοῦ καὶ παθῶν, βραχύς καὶ ἀκριβὴς εἰς τοὺς λόγους του, καὶ βαρὺς καὶ σκυθρωπὸς τὴν ἰδιουγκρατίαν. Ἡ δ' ἐκ μίγματος Πλατωνικῶν καὶ Κυνικῶν ἀξιοματίων συνισταμένη διδασκαλία αὐτοῦ ἀνωμάσθη Στωϊκὴ ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις Στωϊκῆς, ὅπου ἐδίδασκεν. Ἡ φιλοσοφία αὕτη ἐπέδωκε μὲν τὴν λύσιν τοῦ αὐτοῦ προβλήματος, οὗ καὶ ἡ Ἐπικούρειος. ἐκ καταστάσεως δηλ. σκοποῦ τοῦ βίου τὴν ἐπὶ σοφίᾳ αὐταρκείαν ἐρεθισμένην εὐδαιμονίαν, ἠκολούθησεν ὁμοῦς εἰς τὴν ζήτησιν αὐτῆς ἄλλαν ἀντίθετον. Κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς δηλ. ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὴν πρὸς τὸν θεὸν ὁμοιοότητά· εἰς ταύτην δὲ φθάνει βαίνων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς σοφίας διὰ τῆς γνώσεως τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ διὰ τίνος ὁρθῆς κρίσεως περὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀρετῆς διὰ τίνος ἀναλόγου πρὸς τὴν φύσιν βίου, διὰ τῆς ὑπερνικήσεως πασῶν τῶν ἐπιθυμιῶν, παθῶν καὶ ἀντικειμένων εἰς τὸ λογικὸν ὄρμηον, καὶ διὰ τῆς συμφωνίας τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸ λογικόν. Ὁ Στωϊκὸς φιλόσοφος ὑπομένει τὰς μεταβολὰς καὶ τύχας τοῦ βίου, τὴν χαρὰν καὶ λύπην, τὴν εὐτυχίαν καὶ δυστυχίαν, μὲ ἀκλόνητον ἀπάθειαν, διότι τὰ πάντα κατ' αὐτὸν εἶνε ἀρχῆθεν ἀκριβῶς προωρισμένα ὑπὸ τίνος ἡξωτερικῆς καὶ αἰδίου φουσκῆς ἀνάγκης ἢ εἰμαρμένης, ἡ δὲ κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ φεῦκτου τάσεως δὲν θά ᾔτο συμφωνοῖ πρὸς τὴν φύσιν· κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἀρχὴν τοῦ κόσμου ἐκκορπίσθη τὸ σπέρμα πάντων τῶν ἐμφανιζομένων αἰωνίως, οὕτως ὥστε πλὴν δημιουργηθὲν φέρεται ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνάγκην πασῶν τῶν περιπετειῶν αὐτοῦ, καὶ δὲν ὑπάρχει τὸ παραμικρὸν ἔκτος αὐτομάτου. Ἡ αὐτοχειρία δὲν εἶνε ἐγκλημα κατὰ τὸν Στωϊκόν. Εἰς δὲ τὴν φυσικὴν ἐδίδασκον οἱ Στωϊκοί, ὅτι ἡ ἐν ἀρχῇ ὕλη (αἰθήρ) καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ λογικόν (πῦρ) ἠνώθησαν εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ὡς δημιουργῶν, κινούμενος καὶ ζωοποιῶν φυσικὸς νόμος (Ζεὺς), διατελέσας τὸ πρῶτον ἄνευ μορφῆς· τὸ ἀρχέτυπον δὲ τοῦτο αἰθέριον καὶ πύρινον μετὰ λογικοῦ καὶ θελήσεως προικισμένον ἐν, ἐδημιούργησεν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν φαινόμενον κόσμον, τὸν ὁποῖον διευθύνει καὶ κινεῖ, καὶ θέλει πάλιν γενεῇ ποτε ἐν ἑαυτῷ διὰ τῆς ἐμπροθέσεως τοῦ κόσμου. Ὀμοίως δὲ,

ὡς ἡ φύσις τοῦ κόσμου, εἶνε μὲν καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ, πρὸ πάντων τὰ ἄστρα, ὄντα θεῖα, ἀλλὰ τὰ πάντα ὑπόκεινται εἰς τὴν φυσικὴν ἀνάγκην ἧτοι εἰ μαρμύνην.

4. Ἀνάμιξις τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος.

α. Ἀγῶνες τοῦ Πύρρου καὶ Φιλίππου τοῦ Γ'. πρὸς τοὺς
Ῥωμαίους.

§ 85. Ἐν τούτοις δὲ εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς τῆς Ἑλλάδος χειρ-
σόνησον ἤρχισε νὰ ἀναφαίνεται λαὸς μέγας εἰς τὰ στρατιωτικὰ
καὶ τοὺς δικαστικούς θεσμούς, οἱ Ῥωμαῖοι. Καθυποτάξαντες οὗ-
τοι τὴν Ἀνω καὶ Κάτω Ἰταλίαν, ἐπετέθησαν καὶ κατὰ τῶν ἐν τῇ
Μεγάλῃ Ἑλλάδι Ἰταλιωτῶν. Μάτην οἱ Ταραντῖνοι ἐπεκαλέστη-
σαν τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου, Πύρρου (§ 74), τοῦ
ἐπικαλουμένου «ἀετοῦ». Ἄν καὶ ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιδεξίου
τούτου στρατηγοῦ δις (τὸ 280 καὶ 279), ἐπὶ τέλους ὁμως, ἀπο-
λεσθέντων τῶν πλείστων πεπειραμένων ἐξ Ἑλλάδος μαχητῶν,
ἠττήθησαν τὰ νεοσύλεκτα τοῦ Πύρρου στρατεύματα ἐν Βενεθέντῳ
(275), καὶ ὀλίγον ἔπειτα καθυπετάγη σύμπασα ἡ Μεγάλη Ἑλ-
λὰς εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος ὁ ἀγὼν, ὃν Φίλιππος ὁ Γ'. (§ 77),
βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἠγωνίσθη πρὸς τὴν Ῥώμην. Οὗτος εἶχε
συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Ἀννίβαν, καὶ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Ῥω-
μαίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν, ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Μι-
κρᾷ Ἀσίᾳ. Ὅθεν κατανίκησαντες τὸν Ἀννίβαν, ἐπεμφαν εἰς τὴν
Ἑλλάδα τὸν πολυμήχανόν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν πεπαι-
δευμένον στρατηγὸν Τίτον Κορνήλιον Φλαμινίον, ὅστις ἐκάλεσε
τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις πρὸς ἐλευθερίαν, καὶ ἔπειτα ἐνίκησε (197)
τοὺς Μακεδόνας εἰς Κυνὸς Κεφαλὰς, σειρὰν λόφων τῆς Θεσσα-
λίας, ὅχι μακρὰν τῆς Φαρσάλου. Οὕτω λοιπὸν ἠναγκάσθη ὁ Φί-
λιππος νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην, καθ' ἣν ἀνεγνώρισε τὴν ἀνε-
ξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, παρέδωκε τὸν στόλον καὶ ἱκανὸν ποσὸν
χρημάτων, ἀπεχώρησε παστῶν τῶν ἐξωτερικῶν αὐτοῦ κτήσεων, καὶ

ἄπώλεσε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιχειρεῖν αὐτεξουσίᾳ πόλεμον. Διὰ τὴν περιποίησιν δὲ ταύτης Ἑλληνας, ἀνήγγειλεν ἔπειτα ὁ πανουργὸς Φλαμίνιος εἰς τὴν πανηγύριν τῶν Ἰσθμίων κατὰ τὸν λαμπρότατον τρόπον τὴν ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς ἀρχῆς ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.

β'. Ἀγὼν Ἀντιόχου τοῦ Γ' πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.

§ 86. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεδίωκον τὴν καθυπόταξιν τῆς Ἑλλάδος, ὅπως πρότερον ἐζήτουν νὰ ἄρξωσι τῆς Μακεδονίας· ἐνεκα δὲ τούτου οἱ Αἰτωλοὶ προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Ἀντίοχον τὸν Γ' (§ 78). Ὁ δὲ Ἀντίοχος, παρ' ᾧ διέτριβε τότε ὁ Ἀννίβας, ἀντὶ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Φιλίππου καὶ νὰ προσβάλῃσι πάραντα τοὺς Ῥωμαίους, ἐνώσαντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν, κατηνάλισκεν ἀδρανῶς τὸν καιρὸν αὐτοῦ εἰς πανηγύρεις καὶ ἀσωτείας, καὶ ἐλύπησε τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, θάψας μετὰ μεγάλης πομπῆς τοὺς ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς πεσόντας καὶ ἔτι ἀτάφους μένοντας πολεμιστάς· ἐνῶ οἱ Ῥωμαῖοι εἰσέβαλον ταχέως εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ διαβάντες μετ' ἐπίμονον μάχην τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν ὑπὸ τὸν Πόρκιον Κάτωρα, ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα τῆς Συρίας νὰ στραφῇ ὀπίσω πρὸς τὴν Ἀσίαν, Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἠκολούθησεν αὐτὸν κατὰ πόδα Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Λεύκιον Κορνήλιον Σκηπίωνα. Ἐν Μαγνησίᾳ δὲ τῇ πρὸς τῷ ὄρει Σιπύλῳ συνεκροτήθη φονικὴ μάχη (191), ἣτις ἐκρίθη κατὰ τοῦ Ἀντιόχου, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ εἰρηνεύσῃ, ἀποχωρήσας μὲν πασῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ κτήσεων καὶ πάσης τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου δυτικῆς Ἀσίας, ἀποτίσας δὲ μέγα ποσὸν ἀποζημιώσεως. Οἱ δὲ ληστρικοὶ Αἰτωλοὶ ὑπετάγησαν ὡσαύτως καὶ ἐστερήθησαν χρημάτων καὶ ἔργων καλλιτεχνικῶν.

γ'. Ὁ πρὸς τὸν Περσέα πόλεμος.

Ἄλωσις τῆς Κέρνθου (146).

§ 87. Φιλίππου τοῦ Γ' ὁ κακεντρεχὴς υἱὸς Περσεύς, ἐβίβριζε διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν ἐγκλημάτων πρὸς τὸν Μακεδονικὸν θρόνον, ααραπείσας τὸν δόσπιστον αὐτοῦ πατέρα νὰ φονεύῃ τὴν γενναίαν

φρονα καὶ εὐμενῇ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους υἷὸν αὐτοῦ Δημήτριον, ὅθεν μόλις κατέβη ὁ Φίλιππος εἰς τὸν τάφον πλήρης μετανοίας καὶ θλίψεως, καὶ καθίσας ὁ Περσεὺς εἰς τὸν θρόνον, παρωξύνθη ὑπὸ τοῦ κατὰ τῶν Ῥωμαίων μίσους πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πολέμου. Τὰ δ' ἀμύθητα αὐτοῦ πλοῦτη τὸν καθίστων ἱκανὸν νὰ παρασκευάσῃ μεγάλας ἐξοπλίσεις· ἀλλὰ φυλαργυρία καὶ ἄσκοποι στοχασμοὶ ἐπῆνεγκον μετ' ὀλίγον τὸν ἄεθρον αὐτοῦ. Νικήσαντος δ' αὐτὸν παρὰ τὴν Πύδραν τοῦ ἐμπειροπολέμου καὶ λογίου Παύλου Αἰμιλίου, παρεδόθη (168) ὁ Περσεὺς ἐν τῇ νήσῳ Σαμοθράκη, ὅπου εἶχε καταφύγη μετὰ τινων τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ῥωμαίου ναυάρχου Ὀκταβίου, καὶ ἀπήχθη μετ' ὀλίγον ἐν θριάμβῳ, μετὰ τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν αἰχμαλωτισθέντων αὐτοῦ παίδων καὶ φίλων, διὰ τῶν ὁδῶν τῆς κοσμοκράτορος πόλεως. Ἐνταῦθα δ' ἐτελεύτησε μετ' ὀλίγον τὸν βίον εἰς μονίρῃ τινὰ ἐν Ἀλβᾷ φυλακῇ. Ἡ δὲ Μακεδονία διηρέθη εἰς τέσσαρας νομοὺς, κυβερνωμένη κατὰ τρόπον δημοκρατικόν. Χίλιοι δ' εὐγενεῖς Ἀχαιοί, ἐν οἷς καὶ ὁ μέγας ἱστοριογράφος Πολύβιος, ἀπήχθησαν ἕνεκα μυστικῆς μετὰ τοῦ Περσέως συνεννοήσεως ὡς ὅμηροι εἰς τὴν Ῥώμην. Εἰς δὲ τὴν Ἠπειρον, παραδοθείσαν σχεδὸν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐπέστρεψε νὰ λεηλατήσῃσι καὶ καταστρέψῃσι ἐβδομήκοντα πόλεις εἰς μίαν ἡμέραν, νὰ ἐξανδραποδίσῃσι δὲ 150,000 ἀνθρώπων.

Δεκαεπτὰ δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ὕψωσε λεγόμενός τις υἱὸς τοῦ Περσέως κοινῶς Ψευδοφίλιππος καλούμενος, τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας. Τοῦτο δὲ παρέσχεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀφορμὴν νὰ μεταβάλλῃσι (148), νικήσαντες τὸν ἀπατεῶνα, διὰ τοῦ Μετέλλου τὴν Μακεδονίαν εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Δὲν εἶχε δ' ἀκόμη καταλίπη τὴν νικηθεῖσαν χώραν ὁ Μέτελλος, ὅτε καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ συμμαχία ἔλαβε τὰ ὅπλα, ὅπως ἀπαλλαγῇ τῆς καταπιεστικῆς ἀρχῆς τῆς Ῥώμης. Ὁ δὲ Μέτελλος ἐνίκησε μὲν εἰς δύο μάχας τοὺς κατ' αὐτοῦ στρατεύσαντας Ἀχαιοὺς, ἔμελλεν ὅμως νῆ ἀφήσῃ τὴν τελείωσιν τοῦ πολέμου εἰς τὸν τραχὺν Μούμιον, ὅστις ἐξεπόρθησε καὶ ἐπυρπόλησε τὴν πλουσίαν Κόρινθον (146). Οἱ κάτοικοι ἐσφάγησαν ἢ ἰχμαλωτίσθησαν, τὰ καλλιτεχνήματα συνετρίβησαν ἢ ἀπεκομίσθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἡ Ἑλλὰς μετεβλήθη εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ὀνομασθεῖσα τότε Ἀχαΐα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ ΥΠΟ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ (146 Π. Χ.—310 Μ. Χ.)

Α'. Κατάστασις τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦς Ῥωμαίους.
Μιθριδατικὸς πόλεμος (88 π. Χ.)

§ 88. Οἱ Ῥωμαῖοι καθυπέταξαν μὲν τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπέβαλον αὐτὴν εἰς βαρεῖαν φορολογίαν, υπετάγησαν ὅμως οἱ ἴδιοι εἰς τὴν δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ καλλιτεχνίας. Οἱ Ἕλληνες ἐζητοῦντο εἰς τὴν Ῥώμην πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ἀριστοκρατικῶν παίδων καὶ πρὸς διασκέδασιν ὡς καλλιτέχναι καὶ λόγιοι, ὡς ὑποκριταὶ καὶ ὀρχησταί, ὡς ποιηταὶ καὶ φιλόκαλοι· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐφιλοτιμοῦντο νὰ προσλαμβάνωσι τοὺς λείους καὶ ἀστικούς τρόπους τῶν ὑποδουλωθέντων Γραικῶν, ὅσον καὶ ἂν περιεφρόνουν αὐτοὺς ἐνδομούχως.

Οἷδ' ἐξέλειπεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος παντελῶς πᾶν ζώπυρον τῆς φιλελευθερίας καὶ φιλοπατρίας τῶν προτέρων χρόνων· καθότι ὅτε ὁ γλωσσομαθὴς καὶ ἐμπειροπόλεμος βασιλεὺς τοῦ παρὰ τὴν Μάυρην θάλασσαν Πόντου, Μιθριδάτης, διενεχθήν νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς Ἀσιατικὰς καὶ Ἑλληνικὰς ἐπικρατείας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ῥωμαίων, εὗρεν εὐκόλως ὁπαδοὺς. Διατάξας δὲ νὰ φονεύσωσι καθ' ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἰς τρομερὰν τινα φονικὴν ἡμέραν πάντας τοὺς Ῥωμαῖοι ὑπηκόους (togatos), 80,000 περίπου, ἔπεμψε πρὸς τὴν Ἑλλάδα διαφόρους στρατηγοὺς μετὰ στρατευμάτων, κατ' ὄνομα τὸν Ἀρχέλαον. Καὶ ἀπεστάτησαν μὲν οἱ Ἀχαιοί, Αἰακιδαιμόνιοι καὶ Βοιωτοί, ἀλλὰ τὸν πλεῖστον ζῆλον ἐπέδειξε τῶν Ἀθηνῶν ἡ πόλις, παρακινουμένη ὑπὸ δημαγωγῶν τινος, καλουμένου Ἀριστίωνος. Ἐν τούτοις ὅμως τὸ 86 π. Χ. ἔφθασεν ὁ περιβόητος Σύλλας εἰς τὴν Ἑλλάδα· ὑποτάξας δὲ τοὺς Ἕλληνας, προσεκάλεσε καὶ τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα. Εἰς μάτην οἱ

πολιταὶ ἐτραφίσαν μὲ τὰ φυόμενα ἐπὶ τῶν τοίχων χόρτα, καὶ ὁ
μεγάλαιος Ἀριστίων ἐξήντησε τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ, ἀναφέρων
συχνὰ τὸν Θησέα καὶ Εὐμόλπον. Οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται κατέ-
στρεψαν σχεδὸν ὁλόκληρον τὸν Πείραια, ἐλεηλάτησάν τὰς Ἀθή-
νας καὶ ἐξηδραπόδισαν ἢ ἐσφαζαν τοὺς κατοίκους· νικήσαν-
τες δὲ κατόπιν εἰς τὴν Χαιρώνειαν τὸν Ἀρχέλαον, ἐκ μὲν τῆς
Ἑλλάδος ἀπεδιώξαν τοὺς στρατοὺς τοῦ Μιθριδάτου, εἰς δὲ τὴν
Ἀσίαν ἐπερίορισαν πολὺ τὸ κράτος αὐτοῦ.

Ὁμοίως συμφορὰς ἐπῆνευγεν ὁ Σύλλας εἰς τὰς Θήβας καὶ τὸν
Ὀρχομενόν· ἐσύλησε δὲ καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερόν, τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ
ναὸν τοῦ Διὸς καὶ τὸν ἐν Ἐπιδαύρῳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ· ἐκ δὲ τῶν
πολυτίμων αὐτῶν ἀναθημάτων ἔκοψε νομίσματα. Οὐδὲν ἦττον
κατὰ τὴν θλιβεράν ταύτην ἐποχὴν οἱ Ἀθηναῖοι εὖρον παρηγορίαν
τινά· καθότι πλούσιός τις καὶ λόγιος Ῥωμαῖος, Πομπήιος ὁ Ἀτ-
τικὸς, ἐλθὼν καὶ κατοικήσας ἐν Ἀθήναις, συνέδραμε πολυειδῶς
τοὺς πολίτας διὰ τῆς ἐλευθεριότητος αὐτοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ
βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρνάξης ὁ Φιλοπάτωρ καὶ ὁ
υἱὸς αὐτοῦ Φιλορωμαῖος, εὐηργέτησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους
τὰς Ἀθήνας, ἀνοικοδομήσαντες τὸ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Σύλ-
λα καταστραφὲν Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους.

*Β'. Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τῆς Ῥώμης πολέμους
καὶ ὑπὸ τοὺς αὐτοκράτορας.*

§ 89. Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τῆς Ῥώμης πολέμους
δὲν ὑπέστη τοσαῦτα δεινά, ὅσα ἤθελε περιμένη τις εἰς τόπον ὑπο-
δουλωμένον· καθόσον ἡ παλαιὰ τῆς χώρας δόξα καὶ ἡ καλλιέρ-
γεια τῶν γράμμάτων ἐνεποίει σέβας εἰς τοὺς ἔχοντας τὴν ἀρχήν.
Οὕτως ὁ Πομπήιος, καταστρέψας ἐν ἔτει 67 τοὺς πειρατὰς τῆς
Κιλικίας, ἐχάρισεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους πεντήκοντα τάλαντα, ὅπως
διακοσμήσωσι τὴν πόλιν αὐτῶν, διατελέσασαν καὶ μέχρι τῶν
πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκῆριον τῆς ῥητορικῆς καὶ
κέντρον πάσης παιδείας. Ὅτε δ' ὁ Καῖσαρ ἐνίκησε τὸν Πομπήιον
ἐν Φαρσάλῳ (48) ἀντήμειψε μὲν τοὺς μετ' αὐτοῦ συμμαχήσαντας
Δόλοπας, Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνανεas, μάλιστα δὲ τοὺς Θεσσαλοὺς,

ἐδείχθη δὲ παρὰ προσδοκίαν ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς μετὰ τοῦ Πομπηίου ἐνωθέντας Πελοποννησίους, Βοιωτοὺς καὶ Ἀθηναίους· εἰς τούτους μάλιστα καὶ δωρεὰς πλουσίας ἀπένειμε. Μόνους τοὺς Μεγαρείς, τολμήσαντας νάντισταθῶσιν εἰς τὸν ἀγέρωχον νικητὴν παντελῶς κατέστρεψεν. Καὶ ὅμως τὸ 44 καὶ πάλιν ἐπέδειξεν εὐεργετικὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα διαθέσεις ἀνοικοδομήσας τὴν Κόρινθον, διατελοῦσαν ἔρημον ἀπὸ τῆς πυρπολήσεως αὐτῆς ὑπὸ Μουμίου.

Ὅτε δ' ὁ Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβιανὸς Ἀὔγουστος διένειμαν πρὸς ἀλλήλους τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, ἡ Ἑλλὰς περιῆλθεν εἰς τοῦ Ἀντωνίου τὴν ἐξουσίαν. Οὗτος δ' ἔχων τὴν ματαιότητα νὰ καυχᾶται ὅτι κατήγετο ἀπὸ τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ἀνατραφεὶς κατὰ τὴν νεότητά του ἐν τῇ Ἑλλάδι, ὅχι μόνον δὲν ἐμνησιμάχησε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, εὐμενῶς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ διατεθέντας, ἀλλὰ καὶ πλείστας δωρεὰς εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐχάρισε· διατρίβων δὲ συνήθως ἐν Ἀθήναις, ἐδέχθη τὰ Ἀττικὰ ἤθη καὶ τὴν ἑλληνικὴν δίαίταν, καὶ ἔχαιρεν ἐπονομαζόμενος φιλέλληνα καὶ μάλιστα φιλαθηναίος.

Τελευταῖον δὲ καὶ τὴν Ἑλληνίδα τῆς Αἰγύπτου βασίλισσαν Κλεοπάτραν ἐμμανῶς ἐρασθεὶς, περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Ὀκταβιανόν, καὶ ἐνίκηθη περὶ τὸ Ἀκτιον (31 π. Χ.). Κατὰ δὲ τὸν πόλεμον τοῦτον οἱ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων εἶχον ταχθῆ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἀντωνίου. Καὶ ὅμως ὁ Αὔγουστος οὐ μόνον τοὺς μετ' αὐτοῦ συμμαχήσαντας καὶ μάλιστα τοὺς Σπαρτιάτας, εὐεργέτητε μεγάλως, ἀλλὰ καὶ τοὺς λοιποὺς διόλου δὲν ἐτίμωρσεν. Ἐκτίσε δὲ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς νίκης αὐτοῦ ἐπιφανῆ πόλιν, τὴν Νικόπολιν (Πρέβεζαν), καὶ ἀνφοδόμησε τὴν σχεδὸν ἔρημον τότε πόλιν τῶν Πατρῶν, ἀπονείμεις εἰς αὐτὴν πολλὰ προνόμια. Αἱ δύο δ' αὗται, μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, κατέστησαν μετ' ὀλίγον αἱ ἀκραιότεραι καὶ μάλιστα πολυάνθρωποι τῆς Ἑλλάδος πόλεις.

§ 90. Ἀποκατασταθείσης δ' ἐν Ῥώμῃ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπέβη καὶ ἡ Ἑλλὰς μᾶλλον ἥσυχός· μάλιστα δὲ καὶ πολλοὶ τῶν αὐτοκρατόρων μεγάλην ἐπέδειξαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐμένειαν καὶ προστασίαν. Οἱ τύραννοι μόνον Καλιγόλας (37 μ. Χ.) καὶ Νέρων (54) ἐστέρησαν τὴν Ἑλλάδα βαρυντικῶν καλλιτεχνημάτων·

ἔπειτα κοσμήσωσι δι' αὐτῶν τὴν Ῥώμην· ἂν καὶ ὁ Νέρων ἀπὸ τῆς
 λαῖας τοὺς Ἑλληνας πάσης φορολογίας, καὶ ἐπεχείρησε νὰ διορύξη
 τὸν ἱσθμὸν τῆς Κορίνθου· ἀπετράπη ὅμως, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῶν
 ἱερῶν τῆς Αἰγύπτου διακηρυζάντων ὅτι τὰ ὕδατα τοῦ Αἰγαίου
 δὲν εἶνε ἰσοστάσια πρὸς τὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ὁ δὲ τὸ 84
 αὐτοκρατορεύσας Δομιτιανὸς ἐθεώρησε καύχημά του νὰ λάβῃ τὸ
 ἀξίωμα τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἐν Ἀθήναις. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ
 Τραϊανὸς (98) πολλαχῶς εὐηργέτησε τοὺς Ἑλληνας, οἵτινες εὖ-
 γνωμονοῦντες ἀνῆγειραν εἰς αὐτὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα ἐκ λί-
 θου Πεντελῆσιου. Οὐδεὶς ὅμως τοσοῦτον ἠγάπησε τὴν Ἑλλάδα,
 ὅσον ὁ Ἀδριανὸς (117). Καὶ οὗτος ἐθεώρησε τιμὴν αὐτοῦ νὰ λά-
 βῃ ἐν Ἀθήναις τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος, καὶ ἐτελείωσε
 τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ὃν εἶχε μὲν ἀρχίσῃ
 ὁ Πεισίστρατος, ἐξῆκολούθησαν δὲ Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς καὶ
 τινες ἄλλοι ἡγεμόνες ἐπὶ Αὐγούστου· κατεσκεύασε δὲ καὶ ἄλλους
 ναοὺς, βιβλιοθήκην καὶ γυμνάσιον, καὶ ἀνφοδόμησε πᾶσαν τὴν
 πρὸς νότον πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ἄλλας δὲ πόλεις τῆς Ἑλλά-
 δος εὐηργέτησε, οἰκοδομήσας πολυάριθμα ἱερὰ καὶ ἀξιόλογα μνη-
 μεῖα. Καὶ οἱ δύο δὲ διάδοχοι τοῦ Ἀδριανοῦ Ἀντωνῖνος ὁ Πῖτος
 (138) καὶ ὁ ἐλληνιστὴ συγγραφεὺς τὰ αἰεὶς ἑαυτὸν Μάρκος Αὐ-
 ρηλῖος (161) λίαν εὐμενῶς πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἐφέρθησαν. Ὁ τε-
 λευαῖτος μάλιστα ἀνφοδόμησε μεγαλοπρεπῶς τὸν ὑπὸ πυρκαϊᾶς
 κατὰστροφέντα ναὸν τῆς Ἐλευσίνος, καὶ ἐμισθοδότησε γενναιο-
 δώρως τοὺς ἐπαγγελλομένους τὴν ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν. Ὀλί-
 γα δ' ἔτη πρότερον Πλίνιος ὁ Νεώτερος ἔγραφε πρὸς τὸν εἰς τὴν
 Ἑλλάδα διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις ἀναχωροῦντα Μάξιμον. Ἐνθυ-
 μοῦ πάντοτε ὅτι πορεύεσαι πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὅτι θὰ διοικήσῃς
 τὴν Σπάρτην, καὶ ὅτι θὰ ᾔτο σκληρὸν καὶ βάρβαρον νὰ ἀφαιρέ-
 σῃς ἀπ' αὐτῶν τὴν σκιάν τῆς ἐλευθερίας, ἥτις εἰς αὐτὰς μένει·
 Ἀληθῶς δὲ πόλεις τινὲς Ἑλληνικαὶ καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων διετέλεσαν
 αὐτονόμως κυβερνώμεναι.

Λόγου ἄξιος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρξε καὶ Ἡρώδης
 ὁ Ἀττικὸς, περίφημος διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ καὶ τὰ πλού-
 τη του. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἰσύλιος Ἀττικὸς εὗρεν εἰς τὴν οἰκίαν
 θησαυρὸν ἀμέτρητον, ὃ δὲ κληρονόμος υἱὸς του ἔκαμε τὸν τυφλὸν

Πλούτον νὰ ἀναβλέψῃ· κατεσκεύασε τὸ ἐν Ἀθήναις παρὰ τὸν Ἰσθμὸν στάδιον, καὶ τὸ πρὸς τὰ Ν. Δ. τῆς Ἀκροπόλεως θέατρον, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἐργίλλης. Οὐ μόνον δ' εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κόρινθον ἀκοδόμησε ναοὺς, στάδιον εἰς τοὺς Δελφούς, λουτρὰ εἰς Θερμοπύλας καὶ εἰς αὐτὴν προσέτι τὴν Ἰταλίαν. Διανοήθη μάλιστα νὰ διορύξῃ καὶ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ἀλλὰ δὲν ἀπετόλμησε νὰ ζητήσῃ τὴν περὶ τούτου ἄδειαν. Ἄλλως δ' ἱκανὴν δόξαν ἀπέκτησεν ἐκ τῆς εὐφραδείας αὐτοῦ, ἀφοῦ πᾶσα μὲν τῆς Ἑλλάδος ἡ νεολαία συνέρρεεν εἰς Ἀθήνας νὰ τὸν ἀκούῃ μετὰ θαυμασμοῦ, καυχώμενοι δὲ οἱ αὐτοκράτορες Μάρκος Αὐρήλιος καὶ Δεύκιος Οὐάρος ὅτ' ὑπῆρξαν μαθηταὶ του, ἀπένειμάν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν τῆς ὑπατείας.

Τοιαύτῃ ἦτον ἡ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων κατάστασις τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὅμως καὶ θλιβερώτατα γεγονότα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφέρονται· καθότι βάρβαροι λαοί, οἱ Γότθοι, ἐφάνησαν εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος, περὶ τὸ 215. Μάτην ὁ Δέκιος κατέστησε φρουρὰν εἰς τὰς Θερμοπύλας, καὶ ὁ στρατηγὸς Αἰμιλιανὸς ἐνίκησε (253) τὰς διαβάσας τὸν Δούναβιν ὀρδὰς τῶν Σκυθῶν. Τὸ 267 καὶ 269 στίφη βαρβάρων ἐπεφάνησαν διασπείροντα ἐρήμωσιν καὶ καταστροφὴν· λέγεται μάλιστα ὅτι ἐλεηλάτησαν καὶ τὰς Ἀθήνας· κατ' ἄλλας ὅμως εἰδήσεις πιθανώτερας, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Δεξιππου, κατάλιπόντα οὐδὲν ἥττον ὀλέθρια τῆς διαβάσεως αὐτῶν ἔχνη.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ (312—1453 μ. Χ.)

Α'. Ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου μέχρι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (310—388).

§ 91. Ἐν τούτοις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἠκούσθη τοῦ θεανθρώπου Σωτῆρος ἡ φωνή· «ἀγαπάτε ἀλλήλους», στηρίζατε τὴν καρδίαν ὑμῶν ἐπὶ τῆς «πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης»· σύμπασα δὲ ἡ ἀνθρωπότης ὡς ἕλαφος διψῶσα πρὸς τὸ θεῖον ἔσπευσεν νᾶμα εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν τῆς φιλοσοφίας ὁ πυρῶνισμός (§ 84) καὶ ὕλισμός ἀκρατος πᾶν θρησκευτικὸν τῆς ψυχῆς ἔρεισμα εἶχε διασείση. Καταλληλότερον δὲ ὄργανον πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ Ἑλληνικὴ ἐκρίθη γλῶσσα, καθόσον αὕτη διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἶχε διαδοθῇ πορρωτάτω εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἦδη τὰ κατὰ Λουκᾶν, κατὰ Μάρκον καὶ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλια, ὡς καὶ αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἐλληνιστὶ εἶχον γραφῇ· τὸ δὲ ἀσκεύος τῆς ἐκλογῆς, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς μάλιστα πόλεις. Καταδιωχθεὶς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ Βερέοιαν τῆς Μακεδονίας, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα εὗρε βωμὸν ἀφισωμένον εἰς τὸν ἀγνώστου Θεοῦ· ἐβεβαίωσε δὲ τοὺς Ἀθηναίους, «ὅτι ὁ ἀγνώστος οὗτος θεὸς ἦτον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ μεταξὺ ἄλλων ἔπεισε τὸν Ἀρεοπαγίτην Διονύσιον, τὸν πρῶτον τῶν Ἀθηνῶν ἐπίσκοπον. Ἐκ τῶν Ἀθηνῶν δὲ ἦλθεν εἰς τὴν Κόρινθον, ἔνθα πολλοὶ ἐπίστευσαν· καὶ κατὰ μικρὸν οἱ Χριστιανοὶ ἐποπλασιάζθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὕτως ὥστε ἀπὸ τῶν μέσων τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος ὑπῆρχον ἤδη μεγάλαι Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, Λάρισσαν, τὰς Ἀθήνας, τὴν Κόρινθον, Κρήτην καὶ Κύπρον.

§ 92. Καίτοι δὲ ὑποστάντες δέκα φοβεροὺς διωγμοὺς οἱ

χριστιανοί, ἐπληθύνοντο καθ' ἐκάστην, ὅσον καὶ ἂν τοὺς ἀπέφευγον οἱ εἰδωλολάτραι, συγχέοντες αὐτοὺς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οἱ δὲ τὰς βασάνους καὶ τὸν θάνατον μεθ' ἡρωϊκῆς καρτεροψυχίας ὑφιστάμενοι ἐκαλοῦντο *μάρτυρες*, καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν ὑπῆρξεν ἀληθῶς τῆς Ἐκκλησίας ὁ σπόρος. Τελευταῖον δὲ μεγαλοφυῆς πολιτικός, ὁ αὐτοκράτωρ *Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας*, κατενόησε ποῦ ὑπῆρχε τὸ ὑγιὲς καὶ σῶφρον στοιχεῖον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Κατανικήσας τὸν ἀντίπαλον *Μαξέντιον* παρὰ τὴν *Μουλβίαν Γέφυραν* (312), ὅτε ὕψωσε σημαίαν τοῦ στρατοῦ τὸ λάβαρον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ἐν τούτῳ *νίκα*, ἀνεκήρυξε τὸν *χριστιανισμόν* θρησκείαν τοῦ κράτους, καὶ βλέπων ὅτι οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν Ῥωμαίων ἐν Ῥώμῃ διατρέβοντες δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποσπάσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας, μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν εἰς τὸ *Βυζάντιον*. Ὡχύρωσε δὲ τὴν εὐφυῶς κειμένην πόλιν μὲ *τείχη* καὶ *πύργους*, καὶ διεκόσμησεν αὐτὴν πολυτελέστατα μὲ *παλάτια* καὶ *ἐκκλησίας*, μὲ *ἵπποδρόμια* καὶ *καλλιτεχνήματα*. Περιεστοιχίσθη ὑπὸ *λαμπρᾶς αὐλῆς*, καὶ εἰσήγαγε *καταθλιπτικὴν φορολογίαν* κατ' *Ἰνδικτιῶνας* (διάστημα δεκαπέντε ἐτῶν). Ὅπως δὲ διοικῆ εὐκολώτερον τὸ μέγα κράτος, διήρπεν αὐτὸ εἰς τέσσαρας *ἐπαρχίας*· τὴν *Ἀνατολήν*, τὸ *Ἰλλυρικόν*, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆγετο ἡ καθ' αὐτὸ *Ἑλλάς*, τὴν *Ἰταλίαν* καὶ τὴν *Δύσιν*· ἐκάστη δ' ὑπαρχία διηρεῖτο εἰς *μεγαλῆτερον* ἢ *μικρότερον* ἀριθμὸν *διοικήσεων*, καὶ αὗται πάλιν εἰς *ἐπαρχίας*. Τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀφιέρωσεν ὁ *Κωνσταντῖνος* κυρίως εἰς τὰ *θρησκευτικὰ πράγματα*· ἀνέβαλλεν ὅμως νὰ δεχθῇ τὸ *βάπτισμα* μέχρι τῶν τελευταίων τοῦ βίου αὐτοῦ ἡμερῶν, ὅπως καθαρισθῇ πρὸ τοῦ θανάτου ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. Εἰσήγαγε δὲ τὴν *ἐόρτασιν* τῆς *Κυριακῆς*, ἔκτισε *πολλὰς ἐκκλησίας* καὶ ἐχάρισεν εἰς αὐτάς *ἐγγεῖον κτῆσιν* ἐκ τῆς *περιουσίας* τῶν *δήμων*· ἀπένειμεν εἰς τὸν *κληρὸν* ἀτέλειαν καὶ ἄλλα *προνόμια*· ἔδωκεν εἰς τοὺς *ἐπισκόπους* *ἰδίαν δικαιοδοσίαν*, ἐπέτρεψε *κληροδοσίας* εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀπηγόρευεν ἐπὶ τέλους τὰς *ἐθνικὰς θυσίας* καὶ *πομπάς*. Ἐκτοτε δ' ἡ ἐκκλησία ἔλαβε *μορφήν νέαν*· διότι ἐνῶ μέχρι τοῦδε οἱ *πρεσβύτεροι* καὶ *ἐπίσκοποι* ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς *κοινότητος* τῆς ἐκκλησίας καὶ πάντες οἱ *χριστιανοί* ἐθεωροῦντο ὡς *ἀδελφοί*, ἐχωρίσθησαν *τώρα*

οἱ κληρικοὶ ἀπὸ τῶν λαϊκῶν καὶ ἔγεινε βαθμολογία τοῦ κλήρου, οὕτως ὥστε οἱ ἐπίσκοποι τῶν πρωτευουσῶν, ὡς μητροπολίται, προΐσταντο τῶν ἐπιλοίπων ἐπισκόπων, καὶ οὗτοι πάλιν ἤρχον τῶν ἱερέων τῆς περιφερείας αὐτῶν· συγχρόνως δ' ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἣτις συνίστατο πρότερον ἐξ ὠδῆς, προσευχῆς καὶ ἀναγνώσεως τῶν Γραφῶν, ἔληγε δὲ μὲ τὴν ἀγάπην, ἔγεινεν ἤδη πολὺ εὐπρεπεστέρα, εἰσαχθείσης τῆς μουσικῆς καὶ ζωγραφικῆς.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ κληρικὸς τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀρείος ἤρχισε νὰ ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Χριστὸς, ὡς υἱὸς τοῦ Θεοῦ, εἶνε κατώτερος Θεοῦ τοῦ πατρός· τὸν ἀντέκρουσε δὲ σφοδρότατα ὁ μέγας Ἀθανάσιος, θεμελιῶνων τὸ δόγμα τῆς Ἀγίας Τριάδος, ὅτι δηλ. Θεὸς ὁ υἱὸς εἶνε ὁμοούσιος πρὸς Θεὸν τὸν πατέρα. Τότε ὁ Κωνσταντῖνος συνεκάλεσεν εἰς τὴν Νίκαιαν τὸ 325 τὴν πρώτην ἐκκλησιαστικὴν Σύνοδον, ἣτις ἀνεκήρυξεν ὀρθόδοξον τὸ δόγμα τοῦ Ἀθανασίου, καὶ συνέταξεν ἑλληνιστὶ τὸ «πιστεύω», ὑπὸ πάντων κατόπιν τῶν χριστιανῶν παραληφθέν. Ἀνεκηρύχθησαν δὲ ὡς αἵρετικοὶ οὐ μόνον οἱ ἀρειανίζοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμιαρειανοί, ἥτοι οἱ δογματίζοντες ὅτι ὁ υἱὸς εἶνε ὁμοιούσιος πρὸς τὸν Πατέρα.

§ 93. Ἐτίμησε δ' ὁ Κωνσταντῖνος τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅσον οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ· καὶ βασιλεὺς δὲ ὢν, ἐθεώρει καύχημά του νὰ καλῇται στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων. Μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του, αὐτοκράτωρ ἔγεινεν ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖος (337), καὶ τελευτήσαντος αὐτοῦ, ὁ Ἰουλιανός. Οὗτος ὑπῆρξε μονάρχης παράδοξος· ἀπεμάκρυνεν εὐθύς πάντας τοὺς περιττοὺς ὑπαλλήλους τῆς αὐλῆς, ἐπερίορισε τὴν πολυτέλειαν καὶ ἐπετηδεύθη μεγίστην ἀπλότητα εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν δίαιταν· ἐφρόντισε περὶ ἀδεκάστου ἀποκομῆς τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἐπανάφερν εἰς τὸν στρατὸν τὴν πειθαρχίαν. Καὶ ἐπέδρασε μὲν οὕτως ἰσχυρῶς ἐπὶ τοῦ ἔθνους, ἀνέτρεψεν ὅμως τὰ ἀποτελέσματα τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ διὰ τοῦ ζήλου, ὃν ἔδειξε πρὸς ἀναζωπύρῃσιν τοῦ ἐθνισμοῦ. Ἡ κατανάγκασις δηλ., ἣν εἶχεν ὑπομείνῃ ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ παρὰ χριστιανῶν διδασκάλων, εἶχεν ἐμποιήσῃ αὐτῷ μῖστος πρὸς τὸ εὐαγγέλιον· ἡ δὲ ζωηρὰ φαντασία του καὶ ἡ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος, τὴν φιλολογίαν καὶ ποίησιν τῆς ἀρχαιότητος ἀγάπη, εἶχον ἀνάψῃ ἐν αὐτῷ μέγαν ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ ἐνθουσια-

σμόν, ὅστις ὅμως, ἐμολογητέον, δὲν ὑπῆρξεν ἀνωφελής· εἰς τὴν Ἑλλάδα· καθότι ἐπροστάτευσεν τὴν παιδείαν καὶ τὰ παλαιὰ ἔθιμα τῆς Ἑλλάδος, ἅτινα ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ καὶ αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ δὲν εἶχον προσβάλλει κατὰ κράτος, ὅπως διευκολυνθῇ ἡ εἴσοδος τοῦ χριστιανισμοῦ*) ἀνυποκόμει καὶ διενόκησε πολλὰς πόλεις καὶ πολλὰ ἱερὰ εἰς τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρον καὶ Πελοπόννησον, μάλιστα δὲ εἰς τὴν Νικόπολιν, τὴν Ἐλευσίνα καὶ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες εἶχον πάθη πολλὰ ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Γότθων· καὶ οἱ παρημελημένοι δὲ τέως δημήσιοι ἀγῶνες ἤρχισαν πάλιν νὰ πανηγυρίζωνται πολυτελῶς, ἤκμασαν δ' ἐκ νέου αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν Ἀθηναίων, τῆς Κορίνθου, τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Σπάρτης.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ εὐλόγως Ἀποστάτης ἢ Παραβάτης ἐπικληθείς. Ἐν τούτοις ἦτο λίαν εὐθύς καὶ φρόνιμος, μὴ θελήσας νὰ διατάξῃ αἱματηροὺς κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὺς· ἤρκεσθη νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀξιωματιῶν καὶ τῆς δημοσίας διδασκαλίας, νὰ καταπολεμήσῃ δὲ τὰς δοξασίας αὐτῶν ἐγγράφως, καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ πάλιν τὴν ἐθνικὴν λατρείαν τῶν θεῶν· εἰς δὲ τὸν θεὸν Ἥλιον προσέφερεν ὁ ἴδιος πανηγυρικὰς ἐκατόμβας. Ἀλλ' ἡ προσπάθειά του αὕτη, τοῦ νὰ ζωογονήσῃ δηλ. πάλιν τὸ πτώμα τῆς παλαιᾶς εἰδωλολατρείας, καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ ἤθη καὶ ἔθιμα παρελθόντων ἡδὴ χρόνων, ἦτο μωρὰ τόλμη. Ἐπιχειρήσας δὲ ποτε, μεθ' ἡρωϊκῆς τῷ ὄντι ἀνδρείας, τολμηρὰν κατὰ τῶν νέων Περσῶν ἐκστρατείαν, προσέβη μὲν λεηλατῶν πέραν τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγριδος, ἀλλὰ περιπλεχθεὶς ἔπειτα εἰς ἀδιεξόδους ὄρεινους τόπους, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ δυσχερῇ ὑποχώρησιν, καθ' ἣν ἔλαβε πληγὴν βέλους θανατηφόρου καὶ ἐξέπνευσε τὰς παραβόλους αὐτοῦ φαντασίας (363). Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Ἰοβιανὸς ἀπέδωκε τὰ κατακτηθέντα, συνυμολογήσας αἰσχροὺς εἰρήνην, καὶ ἀνέδειξε πάλιν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τὸν χριστιανισμόν.

§ 94. Ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ, διεμοιράσθη τὸ κράτος, καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἔλαβεν ὁ ἀρειανὸς Οὐάλης· ὅτε δ' οὗτος, μαχόμενος πρὸς τοὺς Βησιγότθους, ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει

*) Δι' αὐτὸν δὲ τὸν λόγον καὶ μέχρι τῆς σήμερον διετηρήθησαν πολλὰ.

μάχην (378), ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Ἰσπανὸς Θεοδοσίος, ὁ ἐπώνυμοις μέγας. Οὗτος ἤνωσε τελευταίαν φεράν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, ἐβελτίωσε τὴν τύχην τῶν δούλων καὶ αἰχμαλώτων, ἐπροστάτευσε τὰ ὀρφανὰ καὶ τὰς χήρας, ἀπηγόρευσε καὶ κατεδίωξε τὸν ἀρειανισμὸν, ἐμπόδισε τὰς θυσίας καὶ μαντείας, καὶ ἐπέτρεψε νὰ καταστραφῶσιν οἱ ἐθνικοὶ ναοί. Ἀποθνήσκων δὲ (395) κατέλιπε τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὸν Ἀρκάδιον καὶ τὴν Δύσιν εἰς τὸν Ὀρίριον. Τὸ πρὸς δυσμὰς ὅμως Ῥωμαϊκὸν κράτος κατεστράφη τὸ 476 ὑπὸ τοῦ Ὀδοάκρου, καὶ ἔκτοτε δὲν ὑπάρχει ἢ μόνον τὸ πρὸς Ἀνατολὰς Ῥωμαϊκὸν ἢ Βυζαντινὸν κράτος.

§ 95. Μεγάλως δ' ὑπέστη συμφορὰς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ Ἑλλάς· σεισμὸς σφοδρότατος κατέστρεψε τὸ 375 πολλὰς τῶν πόλεων τῆς Κρήτης, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἐκτὸς μόνως τῆς Ἀττικῆς. Περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος ἐπανῆλθον σφοδρότεροι οἱ Γότθοι, ἀρχηγὸν ἔχοντες τὸν περὶ βόητον Ἀλάριχον. Διαβάντες δὲ τὰς Θερμοπύλας, διὰ τὴν προδοσίαν τοῦ φυλάκτοντος αὐτὴν Γερουτίου, ἐληλάτησαν τρομερώτατα τὴν Λοκρίδα, Φωκίδα καὶ Βοιωτίαν, ἐπροχώρησαν διὰ τῶν Μεγάρων καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπυρπόλησαν τὴν Κόρινθον. Ἐπὶ τέλους ὅμως Ῥωμαϊκὸς στρατός, ἀπαβισσασθεὶς εἰς τὴν Κόρινθον, ἠνάγκασε τοὺς βαρβάρους νὰ φύγωσι διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας πρὸς τὴν Ἠπείρου, ὁπόθεν ἐστράφησαν πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην.

Καὶ οἱ Βαρδῆλοι δέ, λαὸς Γερμανικὸς (§ 98), κυριεύσας μέγα μέρος τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ἐπῆλθον τὸ 466 διὰ θαλάσσης κατὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν πέριξ νήσων· Μόνοι δ' οἱ γενηῶσι τῶν Λακεδαιμονίων ἀπόγονοι ἀπέκρουσαν αὐτοὺς μετὰ πολλῆς ζημίας κατὰ τὸ Ταύραρον. Τὸ δὲ 475 κατέλαβον μὲν τὴν Νικέπολιν τῆς πρὸς νότον Ἠπείρου, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ᾔδυνήθησαν πολὺν καιρὸν νὰ μείνωσι.

Φιλολογία.

* § 96. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἐξηκολούθησε μὲν τῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια, εἶχεν ὅμως ἀείποτε ῥητορικὸν τινα χρωματισμὸν. Ἠκματαν δ' εἰς μὲν

τὴν ἱστορίαν ὁ τὴν ἱστορικὴν βιβλιοθήκην συγγράφας Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, γνωστὸς διὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν, ὁ Ἀρρίανός, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχομεν Ἀνάβασιν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὁ Ἀππιανὸς (Ἐμφύλιοι πόλεμοι) καὶ ὁ Δίων Κάσιος (Ῥωμαϊκὴ ἱστορία) καὶ πάντων μάλιστα ὁ Χαιρωνεύς Πλούταρχος (π. 100 μ. Χ.), φιλόσοφος καὶ ἱστορικός, τοῦ ὁποίου οἱ παράλληλοι βίοι εἶνε καταλληλότατοι, ὅπως διεγείρωσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων τὸν πρὸς τὰ μεγαλουργήματα τῆς ἀρχαιότητος θαυμασμόν. Σημειωτέος προσέτι εἶνε ὁ γεωγράφος Στράβων καὶ ὁ τοπογράφος Πανσαρίας. Ἐκ δὲ τῶν σοφιστῶν γνωστότατοι εἶνε ὁ χαριέστατος Λουκιανὸς (γεννηθ. τὸ 120), σατυρίσας τεχνικώτατα τὴν μυθολογίαν καὶ τῶν τότε φιλοσόφων τὰς καταχρήσεις, ὁ περὶ ὕψους συγγράφας Λογγίνος, μέγας ὡς φιλόσοφος, ρήτωρ καὶ πολιτικός, ὁ στωϊκὸς Ἐπίκτητος (Ἐγχειρίδιον), ὁ πρῶτος τὴν ἰατρικὴν εἰς ἐπιστήμην ὑψώσας Γαληνός, ὁ πλεῖστα περισώσας τῆς ἀρχαιότητος περίεργα Ἀθήναιος (Λειπνοσοφισταί) καὶ ὁ περίφημος ἐπὶ Νερούα ρήτωρ Δίων ὁ Χρυσόστομος.

Ἀλλὰ μάλιστα σπουδαῖοι εἶνε οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς τῶν πρώτων αἰώνων, πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἐπωνομαζόμενοι. Τοιοῦτοι δ' εἶνε οἱ Ἀλεξανδρινοὶ κληρικοὶ Κλήμης καὶ Ὡριγένης, ὁ ἱστορικός τῆς ἐκκλησίας Εὐσέβιος, ὁ εὐφραδὴς ρήτωρ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Γρηγόριος ὁ Ναυζιαζηνός καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος.

Β'. Ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου μέχρι τῶν Εἰκονομάχων. (408—717).

§ 97. Ἐκ τῶν διαδεχθέντων τὸν Ἀρκαδίον, Θεοδοσίου τοῦ Β', Μαρκιανοῦ, Λέοντος τοῦ Α', Ζήνωνος καὶ Ἀναστασίου τοῦ Α'. λόγου ἄξιός ἐστιν ὁ τελευταῖος διὰ τὸ ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς Μαύρης Θαλάσσης κατασκευασθὲν τεῖχος, ὅπως προφυλάττῃ τὸ κράτος ἐναντίον τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰσαύρων, Περσῶν καὶ Βουλγάρων. Τοῦτον δὲ διεδέχθη τὸ 518 Ἰουστίνος ὁ Α', ἀνὴρ τραχὺς μὲν καὶ στερούμενος παντελῶς παιδείας, ἀλλ' ἐνισχύσας τὸ κράτος διὰ φειδωλίας, αὐστηραῖς ἠθικῆς καὶ ἰσχυραῖς διοικήσεως. Κατέστησε δ' ἑαυτὸν τρομερὸν εἰς τοὺς γείτονας λαοὺς, καὶ κατέλειπεν ὑπηκόους εὐπειθεῖς, θρόνον ἐξησφαλισμένον καὶ

ὁ διάδοχον αὐτοῦ Ἰουστινιανόν, ὅς-
οικονομικὰ καλῶς ἔχοντα ἑλλαρίου παρὰ τῷ ἀτέλει αὐτοκράτορι-
τις ἐξέτελει καθήκοντα, χιλεύσας τὸ 527, ὑπῆρξε μὲν ἀνὴρ εὐτε-
Ὁ Ἰουστινιανὸς, κυβερνήτης ὁμῶς αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἐποχὴν λαμ-
λοῦς καταγωγῇ τὸ ἐξωτερικόν καὶ ἐσωτερικόν. Συνέταξε διὰ τοῦ
προτάτην τοῦ Τριβωνιανοῦ καὶ ἄλλων ἐπιστήμων νομομαθῶν
ὑπουργοῦ τὸ ὄνομα *corpus juris* γνωστὴν συλλογὴν νόμων καὶ δι-
τὴν τῶν ὁρισμῶν, καὶ ἀνεμόρφωσε τὰς νομικὰς σχολὰς ἐπὶ ὁρίσθη
μεταξοσκώληκας ἐκ τοῦ Σινικοῦ κράτους, καὶ μετέφερε τὴν καλ-
λιέργειαν τῆς μετὰ ξης εἰς τὴν Εὐρώπην· προήγαγε τὸ ἐμπόριον
καὶ τὴν βιομηχανίαν, κατασκευάσας ὁδοὺς καὶ διευκολύνας τὴν
ἐπιμυζίαν· ἔκτισεν ἐκκλησίαν (*Agia Sophia*) καὶ πολυτελεῖς οἰ-
κοδομὰς, ὡχύρωσε τὸ κράτος διὰ φρουρίων κατὰ μῆκος τοῦ Δου-
νάβεως, καὶ κατεδίωξε τοὺς αἵρετικούς, προστατεύας τὴν ὀρθόδο-
ξον πίστιν· διότι ἐν κράτος, μία ἐκκλησία καὶ εἰς νόμος ἔπρεπε
νὰ ἐξουσιάζῃ τὸν κόσμον. Τείνων δὲ πρὸς πλήρωσιν τῆς φιλαρ-
χίας καὶ φιλοδοξίας αὐτοῦ, ἐξήλειψε τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν
δημοκρατικῶν θεσμῶν, οἷον τὴν ὑπατείαν, καὶ εἰσήγαγε τὴν μά-
λιστα ποικίλην καὶ καταθλιπτικὴν φορολογίαν, διότι ἡ πολυτέ-
λεια αὐτοῦ καὶ ἀσωτεία, ὡς καὶ οἱ πόλεμοί του καὶ ὁ τρόπος
τῆς κυβερνήσεως, καθίστων ἀναγκαίως ἀμέτρους δαπάνας.

Πρὶν δ' ἐπιχειρήσῃ πολέμους εἰς τὸ ἐξωτερικόν, εἶχε νὰ κα-
ταπαύσῃ δεινὴν εἰς τὸ ἐσωτερικόν στάσιν. Ὁ λαὸς τότε τῆς Κων-
σταντινουπόλεως ἡγάπα πολὺ τὰ ἵπποδρόμια, ἐνθα διηγωνίζοντο
κατὰ κόμματα, ὧν δύο μάλιστα μνημονεύονται οἱ *Βένετοι* καὶ
οἱ *Πράσινοι*. Ὡνόει δὲ ὁ τε αὐτοκράτωρ καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ
Θεοδώρα τοὺς Βενέτους· διότι οἱ Πράσινοι εἶχον ἄλλοτε ἀποδιώ-
ξῃ αὐτὴν χλευαστικῶς, ὅτε παρεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ δώσωσι θέσιν
θηριοφύλακος, ἣν εἶχε καὶ ὁ πατὴρ αὐτῆς, εἰς τὸν δεύτερον ἄνδρα
τῆς μητρὸς τῆς· ὅθεν προετιμῶντο οἱ Βένετοι ἀπανταχοῦ, κατέ-
χοντες τὰ πλεῖστα τῶν δημοσίων ἀξιομαμάτων καὶ μὴ τιμωρούμε-
νοι, ὡς αἱ εἴπατον πράξεις ἐγκληματικάς. Ἀγανακτοῦντες λοι-
πὸν διὰ τὴν περιφρόνησιν ταύτην, καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ τινος ἐ-
ναντίας μερίδος τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ἀντιπολιτευομένων *Μονοφυσι-
τῶν* (αἵρετικῶν δοξαζάντων ὅτι μία μόνη φύσις ἦν ἐν τῷ Χριστῷ,

ἡ θεία), διήγειραν οἱ Πράσινοι ἀπειλητ-
νοῦ ἀνταρσίαν· οἱ δὲ Βένετοι, δυσαρεστημενέα τὰ τοῦ Ἰουστινι-
ατοκράτορος, προσετέθησαν εἰς τοὺς ποτὲ ἀντὶς αὐτῶν, καὶ
σφοδρὸς ἐπῆλθεν εἰς τὰς ὁδοὺς πόλεμος, καθ' ἣν αὐτῶν, καὶ
λεως μετὰ τῶν λαμπροτάτων οἰκοδομῶν (καὶ αὐτῆς τῆς πό-
σοφίας ἐν μέρει) ἔγεινε παρανάλωμα δεινῆς πυρκαϊᾶς. Ἡ Ἀγίας
δ' αὐτοκράτωρ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀναστασίου Ὑπάτιος, καὶ ὁ ὁρσεύθη
νιανὸς διενεοῖτο ἤδη νὰ φύγῃ, ἦσαν δ' ἔτοιμα ἐν τῷ Βοσπόρῳ
πλοῖα, ὅτε ἀντέστη ἡ Θεοδώρα ἐπειποῦσα, ὅτι καλὸν ἐντάφιος
θὰ ἦτον εἰς αὐτοὺς ὁ θρόνος. Εἰς εὐνοϊκὴν δὲ στιγμὴν, καθ' ἣν ἡ
παρὰ φύσιν ἔνωσις τῶν ἀντιπάλων μερίδων ἤρχισεν ἤδη νὰ δια-
λύεται, προσέβαλεν αὐτοὺς ὁ Βελισάριος μετὰ Γερμανῶν, Γότ-
θων καὶ Ἑρούλων μισθοφόρων τοσοῦτον αἰφνιδίως, ὥστε οἱ ἀν-
τάροι τῇ τήθησαν τρομερώτατα. Φρικώδης δὲ τιμωρία κατέλα-
θεν ἤδη αὐτοὺς· 30,000 νεκρῶν ἔκειντο εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὁ Ὑ-
πάτιος εὗρε τὸν θάνατον εἰς τὰ κύματα τοῦ Βοσπόρου, καὶ αἱ
δημεῦσις, ἐξορία καὶ θανατώσεις διεδέχοντο ἀλλήλας· ἀπαντα-
χοῦ δ' ἐπεκράτει τρόμος καὶ ἀγωνία. Τοιοῦτον τέλος ἔλαβε τὸ
532 ἡ ἐκ τοῦ πολεμικοῦ συνθήματος τοῦ ὄχλου «Νίκα» ὀνομα-
ζομένη στάσις.

§ 98. Μετὰ ταῦτα διανοήθη ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ καταπολε-
μήσῃ τοὺς ἄρειανους Βανδήλους καὶ Γόθους, καὶ κατακτώμενος
τὰς χώρας αὐτῶν, νὰ δώσῃ πάλιν εἰς τὸ κράτος τὴν ἑκτασιν, ἣν
εἶχεν ἐπὶ Κωνσταντίνου. Βελισάριος λοιπόν, ὁ πρῶτος στρατιω-
τικὸς ἥρως τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὑπέταξε κατὰ 534 τὸ ὑπὸ θρη-
σκευτικῶν ἐρίδων συνταρασσόμενον Βανδηλικὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν
κράτος, καὶ ἔφερε τὸν τελευταῖον βασιλεῖα Γελλιμερον αἰχμάλω-
τον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ χώρα ἐτάχθη ὑπὸ ἐπαρχον
τοῦ Βυζαντίου, ὁ ἄρειανισμὸς ἐξερρίζωθη, ἡ ξανθοδόστρυχος νεολαία
τῶν Βανδήλων διεμερίσθη εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς στρατοὺς, καὶ οἱ
ἀρπαγέντες θησαυροὶ ἀπεκομίσθησαν. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους
ἐφρονεύθη ἡ εὐγενὴς θυγάτηρ τοῦ Θεοδορίου Ἀμαλασούντα ὑπὸ
τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς συζύγου, ἡγεμόνος τῶν Γόθων, Θεοδάτου.
Τότε δὲ προέβη ὁ Ἰουστινιανὸς ὡς ἐκδικητὴς αὐτῆς, καὶ ἐπεμφε
τὸν Βελισάριον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οὗτος δ' ἐξεπόρθησε τὴν Ῥώμην,

καὶ διεφύλαξεν αὐτὴν ἐπὶ ἐν ὅλον ἔτος (κατὰ τὸ 537) ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῶν Γότθων *Βιτιγέσου*. Θαυμάζοντες δ' οἱ Γότθοι τὴν ἀνδρείαν τοῦ Βελισαρίου, ἔδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχὴν καὶ τῷ παρέδωκαν τὴν πρωτεύουσάν *Ραβένναν*. Καὶ κατέλαβε μὲν αὐτὴν ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος, δὲν διέφυγεν ὁμῶς τὸν φθόνον καὶ τὴν συκοφαντίαν τῶν αὐλικῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σταδίου τῆς νίκης αὐτοῦ μετεκλήθη τὸ 540, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὰ Ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν *Χοσρόη*. Ἀναχωρήσαντος ὁμῶς αὐτοῦ, ὁ Γότθος *Τοτίλας* κατέκτησε πάλιν ἐν βραχεῖ σύμπασαν τὴν Ἰταλίαν. Τότε δὲ ἦλθε μὲν ἐκ δευτέρου ὁ Βελισάριος, ἀλλὰ μὴ λαβὼν χρήματα καὶ στρατὸν ἐπαρκῆ παρὰ τοῦ δυσπιστοῦντος αὐτοκράτορος, ὀλίγα ἡδυνήθη νὰ κατορθώσῃ, καίτοι ἐπιδείξας ἡρώϊκὴν ἀνδρείαν. Ὁργισμένος δ' ἐκάλασεν αὐτὸν ὁ Ἰουστινιανὸς ὀπίσω, καὶ τὸν ἐτιμώρησε στέρησας αὐτὸν τὴν εὐνοίαν του. Ὡς τυφλὸς δὲ γέρον λέγεται ὅτι διέσωζε τοῦ λοιποῦ τὸν βίον ἐπαίτων ἐλεημοσύνην. Διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ *Ναρσῆς*, ἐπιτήδευος μὲν αὐλακός, ἀλλὰ καὶ ἥρως ὡς ὁ Βελισάριος. Οὗτος δ' ἐνέκρησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Τοτίλαν μὲ τούτους ἀνδρειοτάτους τῶν μαχητῶν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν *Ταγίνα* παρὰ τὸ παλαιὸν Σεντῖνον μάχην· ἔκτοτε δὲ διώκει ὁ Ναρσῆς ἐκ τῆς *Ραβέννης* ὡς αὐτοκρατορικὸς ἑπαρχος τὴν χώραν.

§ 99. Ταχέως ὁμῶς παρῆλθεν ἡ λάμψις, ἣν εἶχε δώσει ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος· ἐκ δὲ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, *Ιουστίνου τοῦ Β'*, τὸ 565, *Τιβερίου*, τὸ 578, *Μαυρικίου*, τὸ 582, καὶ *Φωκά*, τὸ 602, οἱ δύο μόνον τελευταῖοι εἶνε ἀξιωματικοί, ὁ μὲν *Μαυρίκιος* διὰ τοὺς ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων πολέμους, ὁ δὲ *Φωκάς* ὡς φρονέοντας τὸν προκάτοχόν του καὶ ὅλην αὐτοῦ τὴν οἰκογένειαν, καὶ καθ' ἅπασαν δὲ τὴν βασιλείαν δεινὰ διαπράξας βδελυρουργήματα· πλὴν ἐπὶ τέλους ἐφόνευσε καὶ αὐτὸν ὁ λόγου ἄξιος γενόμενος *Ηράκλειος*, τὸ 610. Οὗτος δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡγόρασεν εἰρήνην παρὰ τῶν νέων *Περσῶν*, οἵτινες εἶχον ὑποτάξῃ τὴν Συρίαν, Παλαιστίνην καὶ Αἴγυπτον, καθιδρυθέντες δὲ εἰς τὴν Ἀραβίαν, εἶχον ἤδη διαδράμῃ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι τῶν περιχώρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἔπειτα ὁμῶς ὠφελήθη τοσοῦτον ἀποτελεσματικῶς ἐκ τῆς εἰρήνης

πρὸς ὀπλισμοὺς καὶ πολεμικὰς ἀσκήσεις, ὥστε ἐν βραχεὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν πάσας τὰς κατακτήσεις, καὶ νικήσας εἰς τὴν ἐν τοῖς ἑρείπιοις τῆς Νινευῆ μάχην, τὸ 627, ἐξῆσθένισε παντελῶς τὸ κράτος αὐτῶν. Λαβὼν δὲ παρ' αὐτῶν τὸν Τίμιον Σταυρόν, ὃν ἄλλοτε οἱ Πέρσαι κυριεύσαντες τὰ Ἱεροσόλυμα εἶχον ἀρπάσῃ μεθ' ἑαυτῶν, τὸν ἀνύψωσε μετὰ πομπῆς μεγάλης εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἰουδαίας. Ἐκτοτε δ' ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἐορτάζει τὴν ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

§ 100. Τὸν Ἡράκλειον διεδέχθη Κωνσταντῖνος ὁ Γ'. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' οἱ Ἀραβες, ἐνθουσιῶντες ἐκ τοῦ νεωστὶ παρ' αὐτοῖς εἰσαχθέντος Ἰσλαμισμού, ἤρχισαν νὰ ἀρπάζωσι τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οἷον τὴν Συρίαν, Παλαιστίνην, Αἴγυπτον, Βόρειον Ἀφρικὴν, Κύπρον καὶ Ῥόδον. Μάτην ὁ τὸν Γ'. Κωνσταντῖνον διαδεχθεὶς Κώνστας ὁ Β'. προσεπάθησε νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Σικελίαν καὶ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου, ἐπιχειρήσας συγχρόνως κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Λογγοβάρδων ἀτυχῇ ἐκστρατείαν· ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγονάτου, ἐνθρονισθέντος τὸ 668, οἱ Ἀραβες ἀπεπειράθησαν ἐπανειλημμένως νὰ κυριεύσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἀπεκρούσθησαν ὅμως ἐπιτυχῶς διὰ τοῦ λεγομένου ὕγρου πυρός, ἐφευρεθέντος ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνος μοναχοῦ Καλλινίκου. Συνωμολογήθη δὲ τὸ 676 τριακονταετὴς εἰρήνη, καθ' ἣν οἱ Συρακηνοὶ ἐτήρησαν ἀντὶ μικρᾶς πληρωμῆς πάσας τὰς κατακτήσεις.

Καὶ νέοι δ' ἐχθροί, ἐκτὸς τῶν Αὐάρων, Περσῶν καὶ Ἀράβων, ἐπέπεσαν τώρα κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι. Καὶ οἱ μὲν Βούλγαροι μετὰ πολλὰς ἐπιδρομὰς κατέλαβον τέλος ὀριστικῶς τὴν παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν Μοισίαν, ὀνομαζομένην ἔκτοτε Βουλγαρίαν, τὸν ἑννατον δ' αἰῶνα παρεδέχθησαν καὶ τὸν χριστιανισμόν, ὃν ἐκήρυξαν παρ' αὐτοῖς οἱ ἀδελφοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος· οἱ δὲ Σλαῦοι κατώκησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, προέβησαν μάλιστα κατὰ τὴν 8ην ἑκατονταετηρίδα μέχρις αὐτῆς τῆς Πελοποννήτου. Ὅντες δὲ τῶν ἐγκατοίκων ὀλιγώτεροι, ἀπέμαθον κατὰ μικρὸν τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, συγχωνευθέντες μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ μὴ καταλιπόντες ἔχνη τῆς ποτὲ ὑπάρξεως αὐτῶν εἰμὴ ἐλαχίστας τινὰς λέξεις.

Ὁ Πωγωνάτος συνεχάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν ἑκτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἥτις κατεδίκασε τοὺς *Μονοθελίτας* (δογματίζοντας ὅτι ὁ Χριστὸς ὡς θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἶχε μίαν μόνην θέλησιν) ὡς αἵρετικούς. Οὗτοι δὲ κατέφυγον εἰς τὸ ὄρος Λίβανον, ἔνθα ζῶσι μέχρι τοῦ νῦν καλούμενοι *Μαρωῖται*. τὸν 12ον ὁμῶς αἰῶνα ἠνώθησαν μετὰ τῆς Δυτικῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τηροῦντες μόνον τὰ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας.

Τὸν Πωγωνάτον ἠκολούθησαν εἰς τὸν θρόνον *Ιουστινιανὸς Β΄*. ὁ *Ῥινότμητος*, *Λεόντιος*, *Φιλιππικὸς Βαρδάνος*, *Ἀναστάσιος ὁ Β΄*. καὶ *Θεοδόσιος ὁ Γ΄*, ἀξιοσημείωτοι μόνον διὰ πράξεις βδελυράς.

Γ΄. Ἀπὸ τῶν *Εἰκονομάχων* μέχρι τοῦ *Μακεδονικοῦ οἴκου*.

(717—867).

§ 101. Μετὰ τοὺς ἀσήμεους τούτους αὐτοκράτορας ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ἀνὴρ δραστήριος, *Λέων ὁ Ἰσαυρος*, τὸ 717. Οὗτος ἀνώρθωσε τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, καὶ προσεπάθησε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὸ ἀποναρκωμένον κράτος. Ἐπ' αὐτοῦ δ' οἱ Σαρακηνοί, πολιορκήσαντες καὶ πάλιν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἠναγκάσθησαν ἐκ πείνης, λοιμοῦ καὶ χειμῶνος βαρυτάτου, νὰ στρέψωσιν εἰς τὰ ὀπίσω, ἀπολέσαντες περὶ τὰς 100,000 ἀνδρῶν. Ἐπιπεσὼν δ' ἔπειτα κατ' αὐτῶν ὁ Ἰσαυρος, τοὺς ἠνάγκασε νὰ καταλίπωσι πάσας τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου χώρας. Καὶ ἐξωγόνησε μὲν κάπως τὸ ἐκτελυμένον ἔθνος· διατάξας ὁμῶς νὰ ἐκβάλωσι πᾶσαν εἰκόνα ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν, διήγειρε ταραχὴν κλονήσασαν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη κράτος καὶ θρόνον, ἀπώλεσε τὸ εἰσέτι ὑπὸ τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν διατελοῦν μέρος τῆς Ἰταλίας, καὶ ὑπέθαψε τὴν ἑκρηξίν τοσοῦτ' βιαίων παθῶν, ὥστε οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων, συγκροτήσαντες στόλον μέγαν, ὥρμησαν κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως καθαιρέσαντες τὸν Λέοντα, ἀναγορεύσωσιν ἄλλον αὐτοκράτορα. Καὶ ἀπέτυχε μὲν ἡ ἀνταρσία· πεισματωδῶς ὁμῶς ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλους δύο μερίδες, οἱ προσκυνοῦνται τῶν εἰκόνων, καὶ οἱ εἰκονομάχοι, οἵτινες ἐμίσουν καὶ κατεδίδωκον τοὺς ἀντιπάλους ὡς εἰδωλολάτρας. Εἶχε δὲ πολλὴν ἰσχὺν παρὰ τῷ Λέοντι ὁ τὸ 741 εἰς τὸν θρόνον ἀναβάς δραστή-

ριος μὲν, ἀλλὰ βίαιος υἱὸς τοῦ *Κωνσταντῖνος*, ὃν οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων προσηγόρευον *Κοπρώνυμον*. Οὗτος κατέκρινε δι' ἐκκλησιαστικῆς συνόδου τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων ὡς ἀφέουσιν τοῦ διαβόλου», ἐτιμώρησε τοὺς ἀπειθοῦντας μὲ θάνατον καὶ ἔξοριαν, καὶ ἐμπόδισε τὴν πολλαπλασίασιν τῶν μοναχῶν καὶ τῆς ἀγαμίας. Συγχρόνως ὁμοῦ ἐπολέμησε μετ' ἐπιτυχίας πρὸς τοὺς Βουλγάρους, καὶ περιέστειλε τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν δι' ὀχυρῶν εἰς τὰ σύνορα φρουρίων. Καὶ ὁ υἱὸς δι' αὐτοῦ *Λέων ὁ Α'*, βασιλεύσας τὸ 775, ἀνῆκει εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων. Ἀλλὰ μετὰ τὸν αἰφνίδιον αὐτοῦ θάνατον, ἠκύρωσε δι' ἐκκλησιαστικῆς ἐν *Νικαίᾳ* Συνόδου τὰ πρότερα διατάγματα ἡ Ἀθηναία *Εἰρήνη*, περὶ τὸ 800, καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸν στολισμὸν τῶν εἰκόνων. Ἐκ φιλαρχίας ὁμοῦ διέταξε νὰ τυφλώσῃ τὸν ἴδιον αὐτῆς υἱόν, *Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον*, καὶ διενεοῖτο ἔπειτα νὰ συζευχθῇ μετὰ *Καρόλου τοῦ Μεγάλου*, αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως, ὅτε κατέπεσε τοῦ θρόνου ἐκ συνωμοσίας καὶ ἀπέθανεν ἐν ἀθλιότητι εἰς τὴν νῆσον *Λέσβον*, τὸ 803. Διεδέχθη δι' αὐτὴν ὁ καρυαῖος τῶν συνωμοτῶν *Νικηφόρος*.

Μετά τινος δ' ὑπὸ φόνων καὶ ἀκρωτηριάσεων συνοδευθείσας διαδοχὰς τοῦ θρόνου (*Σταυράκιος*, *Μιχαὴλ Α'*, ὁ *Ραγκαβές*), ἔλαβε τὴν κυβερνήτην τὸ 813 *Λέων Β'*, ὁ *Αρμένιος*, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ Ἀραβες ἐκυρίευσαν τὴν Κρήτην. Καὶ οὗτος δέ, ὡς καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν τὸ 820 *Μιχαὴλ Β'*, ὁ *Τραυλός*, ὅστις ἀντήλλαξε τὸν θρόνον πρὸς τὸ δεσμοτῆριον, φανεύσας τὸν Λέοντα εἰς τὸ ἅγιον βῆμα, ἐτρόμαξαν τοὺς προσκυνητάς τῶν εἰκόνων διὰ νέων ἀπαγορεύσεων. Ὡσαύτως δὲ πολέμιος τῶν εἰκόνων ἦτο καὶ ὁ προαγαγὼν τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν καὶ τὰς ἐπιστήμας υἱὸς τοῦ *Μιχαὴλ Θεοφίλος*, βασιλεύσας τὸ 829. Ἀλλὰ τέλος ἡ σύζυγος αὐτοῦ *Θεοδώρα*, γενομένη ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ *Θεοφίλου*, *Μιχαὴλ τοῦ Γ'*, τὸ 842, καθάρσας τὸν εἰκονομάχον πατριάρχην Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν καὶ ἐχειροτόνησε τὸν *Μεθόδιον*· συνεκάλεσε δὲ σύνοδον ἐκκλησιαστικὴν, ἥτις ἐπέτρεψε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

Δ'. Ἀπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου μέχρι τῶν Κομνηνῶν.
(867—1057).

§ 102. Καταπαυθείσης τῆς εἰκονομαχίας, ἐβασίλευσε Βασίλειος ὁ Μακεδών, ἀνὴρ εὐτελοῦς καταγωγῆς. Ἀνέβη δὲ εἰς τὸν θρόνον τὸ 867, κολακεύων τὸν Μιχαήλ, καὶ τελευταῖον φονεύσας αὐτὸν διὰ συνομοσίας. Ἄλλ' ὅμως γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἐκυβέρνησε δικαίως μὲν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἰσχυρῶς δὲ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὡν δὲ φειδωλὴς καὶ πρᾶος, προσεπάθητε νὰ πασχολήσῃ τὸν πτωχὸν λαὸν ἀνεγείρων ἐκκλησίας. Ὁ υἱὸς δ' αὐτοῦ Λέων ὁ Σοφός, βασιλεύσας τὸ 886, εἶχε κλίσιν μᾶλλον πρὸς τὰς τέχνας τῆς εἰρήνης καὶ τὰς βιωτικὰς ἀπολαύσεις ἢ τὸν πόλεμον· διεξήγαγε μάλιστα ἀτυχεῖς πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ Ἀραβας ἀγῶνας. Ἐρίδες πρὸς τοὺς κληρικοὺς, διότι ἤθελον νὰ τὸν ἐμποδίζωσιν εἰς τοὺς ἔρωτας καὶ τοὺς γάμους αὐτοῦ, καὶ μάλιστα πρὸς τὸν λόγιον καὶ πανούργον Φώτιον (ὃν ἐπὶ τέλους διέταξε νὰ καθαιρέσωσι καὶ κλείσωσιν εἰς μοναστήριον), πληροῦσι μέγα μέρος τῆς ἱστορίας τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, ἥτις ὅμως δὲν στερεῖται καὶ πράξεων ἐνδόξων. Ἀσχολούμενος περὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὰς ἐπιστήμας, προεβίβασε τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ δικαιοδοσίας, καὶ ἀπαθάντισε τὸ ὄνομα τοῦ παρασκευάσας συλλογὴν νόμων καλουμένων Βασιλικῶν. Προήλθον δὲ τὰ Βασιλικά ἐκ μεταφράσεως, συντομεύσεως καὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ νομικοῦ βιβλίου τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἐπεξετάθησαν ὅμως ἔπειτα, καὶ χρησιμεύουσιν ὡς σπουδαῖον βοήθημα πρὸς ἐρμηνείαν καὶ κρίσιν τῶν τοῦ *corpus juris*. Τὰ βασιλικά ἀνεθεωρήθησαν πλεονάκις· ἐν τῇ νῦν δὲ μορφῇ αὐτῶν δὲν φθάνουσι πέραν τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, περὶ τὸ 950. Συνετάχθησαν δὲ τὰ βασιλικά ἐλληνιστί, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα συντίθεντο λατινιστί καὶ ἐλληνιστί· ὥς τε ἀπὸ τοῦδε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπικρατεῖ καὶ παρὰ τῇ κυβερνήσει.

§ 103. Τὸν Σοφὸν Λέοντα διεδέχθη τὸ 912 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Οὗτος εἶχε μὲν παιδείαν καὶ φιλοτεχνίαν, ἐστереῖτο ὅμως πνεύματος ἀρχικοῦ καὶ ἰσχύος χαράκτῆρος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διευθύνετο ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ζωῆς, ὕστερον ὅμως ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν ὁ ναύαρχος Ῥω-

μανός. Οὗτος ἐξώρισε τὴν αὐτοκράτειράν, συνέζευξε τὸν Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἤρχε τοῦ κράτους ὡς βασιλοπάτωρ, ἀπεριορίστως καὶ αὐθαιρέτως. ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀθῶος καὶ ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ἐστρέφετο περὶ τὰ βιβλία, τὴν μουσικὴν καὶ ζωγραφικὴν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ῥωμανὸς ἀνήθικος καὶ φιλήδονος ὢν, προσεπάθει νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν ἄσπικτον αὐτοῦ βίον περὶ δεισιδαιμονίας ἀσχολούμενος καὶ συναναστρεφόμενος κληρικούς καὶ μοναχοὺς· ἐπλούτισε δὲ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια, καὶ παρημέλησε τὰ στρατιωτικά· "Οὔτε δ' οἱ Βούλγαροι ἐξέτειναν τὰ σύνορά των, καὶ προέβησαν λεηλατοῦντες μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐπολέμησε μὲ τὸ ξίφος, ἀλλὰ περιβληθεὶς τὸν χιτῶνα τῆς Ἀειπαρθένου, ἐπορεύθη εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ἐπαίτων εἰρήνην. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξωρίσθη ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ φιλοδόξων υἱῶν εἰς τινα νῆσον, ὅπου ἀπέθανε. Περσῶν δὲ καὶ τῶν μισητῶν αὐτοῦ υἱῶν, ἔλαβε πάλιν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν ἀρχήν, καὶ ἐνισχύθη κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς ἐχθρικών λαῶν, συνδέσας συμμαχίαν μετὰ τῶν Ῥώσων. Ἐπὶ τούτου δὲ ἡ μεγάλη τῆς Ῥωσσίας δούκισσα Ὀλγα, ἐλθοῦσα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐβαπτίσθη, καὶ κατὰ μικρὸν εἰσῆχθη εἰς τὴν βάρβαρον τότε χώραν ὁ χριστιανισμός. Κατόπιν δ' ἔλαβε διὰ φοβερῶν σύζυγον τὴν ἐγγόνην τοῦ Κωνσταντῖνου Ἀνναν ὁ ἐγγονὸς τῆς Ὀλγας Βλαδίμιρος ὁ Μέγας, τὴν δὲ ἀδελφὴν αὐτῆς Θεοφανῶ ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ Ὁθων ὁ Β'.

§ 104. Τὸν Κωνσταντῖνον διεδέχθη τὸ 959 ὁ ἀσθενὴς αὐτοῦ υἱὸς Ῥωμανὸς ὁ Β'. Οὗτος ἀσχολούμενος περὶ τὸ κυνήγιον καὶ τὰ σφαιριστήρια, κατέλειπε μὲν τὴν κυβέρνησιν εἰς τὴν ὑπερήφανον, ἀνδρικοῦ πνεύματος καὶ ἡθῶν ἀχαλινώτων σύζυγον αὐτοῦ Θεοφανῶ, τὴν ἕνεκα τοῦ κάλλους Δάκαιναν ἐπικαλουμένην, καὶ εἰς τὸν ῥαδιοῦργον Ἰωσήφ· εὐτύχησεν ὅμως νὰ εὑρῇ δύο ἐμπείρους στρατηγοὺς, τὸν Νικηφόρον καὶ Λέοντα Φωκᾶν. Οὗτοι δ' ἐκυρίευσαν τὴν Κρήτην τὸ 960, καὶ κατέστρεψαν τὸ αὐτόθι πειρατικὸν κράτος· ἐνίκησαν νίκας λαμπροτάτας κατὰ τῶν Ὁθωμανῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ἐκυρίευσαν τὸ Ἀλέππον καὶ ἐξήκοντα ἄλλας πόλεις, καὶ ἐπλούτισαν τὸ δημόσιον ταμεῖον μὲ τοὺς λαφυραγωγῆθέντας θησαυρούς.

§ 105. Μετὰ δὲ τὸν πιθανῶς ὑπὸ δηλητηρίου ἐπιταχυθέντα θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ, ἔδωκεν ἡ εὐτολμος Θεοφανῶ εἰς τὸν δαφνοστεφῆ στρατηγὸν *Νικηφόρον*, τὸ 963, μετὰ τῆς χειρὸς αὐτῆς τὴν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν παίδων ἐπιτροπείαν καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους τὴν ἀρχήν. Στεφθεὶς δὲ κατόπιν αὐτοκράτωρ, ἐξηκολούθησε καὶ ὡς βασιλεὺς τὸ ἐνδοξον αὐτοῦ πολεμικὸν στάδιον. Ἐξέτεινε τὴν αὐτοκρατορίαν πρὸς Ἀνατολὰς κατὰ τῶν Ἀράβων, καὶ ἠρνήθη εἰς τοὺς Βουλγάρους τὸν παρὰ τῶν προκατόχων αὐτοῦ πληρωνόμενον φόρον, λαβὼν πρὸς ἐξασθένεισιν αὐτῶν βοήθειαν παρὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσσίας ἀγωνιζόμενος δ' ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ πρὸς Ὀθωνα τὸν μέγαν, διετήρησε τὴν τιμὴν τῶν ὄπλων αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ αὐστηρότης, ἀπλότης καὶ φειδωλία αὐτοῦ δὲν ἤρresκον εἰς τοὺς αὐλικούς· ὁ κληρὸς ἐμίσει αὐτόν, καίπερ ἀσχοῦντα τὰ τῆς ἐξωτερικῆς εὐλαθείας καὶ μεθ' ὑπομονῆς ὑφιστάμενον τῆς ἐκκλησίας τὰς ποινάς, διότι ἐπεριόρισε τὰς εἰς τοὺς ναοὺς κληροδοσίας καὶ ἀνemiγνύετο εἰς τοὺς διορισμοὺς τῶν ἐπισκόπων· ὁ δ' ὑπ' ἀδιακόπων πολέμων καταπιεζόμενος λαὸς ἐπόθει τὴν ἡσυχίαν. Ὄθεν ἐξυφάνθη συνωμοσία, ἡγουμένου τοῦ ὑπ' αὐτοῦ περιφρονημένου μεγάλου στρατηγοῦ *Τσιμισκῆ*, καθ' ἣν ὁ Νικηφόρος προσεβλήθη τὴν νύκτα εἰς τὸν κοιτῶνα αὐτοῦ, καὶ ἐδόλοφονήθη τὸ 969.

§ 106. Ὁ *Τσιμισκῆς* γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἀπέπλυε καὶ πῶς τὸ ἔγκλημα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον. Ἐξέτεινε τὰ πρὸς ἀνατολὰς σύνορα διὰ νικηφόρων πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς ἀγώνων, καὶ ἐξηφάνισε τὴν δύναμιν αὐτῶν εἰς τὴν Συρίαν· κατεπολέμησε μετ' ἐπιτυχίαν διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ *Μαρουήλ* τοὺς Ἀράβας εἰς τὴν Σικελίαν· κατίσχυσε τῶν Βουλγάρων, καὶ μετέβαλε τὴν χώραν αὐτῶν εἰς ἐπαρχίαν· μετεχειρίσθη δὲ τοὺς φιλαρπάγους *Πετσενέγους* πρὸς ἐξασθένεισιν τῶν Ῥώσων, οἵτινες εἶχον προχωρήσει μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς δὲ τὸ ἐσωτερικὸν ἤρχεν ἡπίως καὶ δικαίως· καὶ μόνον μεγάλη τις κλίσις πρὸς τὴν φιληδονίαν καὶ τὰς κατ' αἴσθησιν ἀπολαύσεις ἐκηλίδωνεν ἐνίοτε τὰς βασιλικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς. Ὅτε δ' ἀπέθανε τὸ 976 δὲν ὑπώπτευσαν ἀπιθάνως ὅτι ἐδηλητηριάσθη.

§ 107. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐκυβέρνησεν ὁ διάδοχός του *Βα-*

σίλειος ὁ Β', ὁ Βουλγαροκτόνος. Μεταχειρισθεὶς μισθοφόρους βαρβάρους καὶ πολεμήσας δραστηρίως, ἐπεξέτεινε καὶ ἐξησφάλισε τὰ πρὸς ἀνατολὰς σύνορα· εἰς δεκαετῇ δὲ σκληρὸν πόλεμον κατεδάμασε τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἀποστατήσαντες ἐκ νέου ἐποιοῦν καταστρεπτικωτάτας ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἰλλυρίαν, καὶ πέμψας ὀπίσω 15 χιλιάδας τυφλωμένων αἰχμαλωτῶν (οὓς ἀνὰ ἑκατὸν ᾠδήγει, ὡς λέγεται, εἰς μονόφθαλμος), ἐπροξένησεν εἰς αὐτοὺς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦδε τῶν πολέμων καὶ προσεχώρησαν εἰς τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν. Καὶ τοὺς Κροάτας δὲ προσέτι καὶ Σέρβους ἠνάγκασε νὰ ὑποταγῶσι. Συγκροτήσας δὲ ναυτικὴν δύναμιν λόγου ἀξίαν, ἐπροστάτευσε μὲν καὶ διευκόλυνε τὸ ἐμπόριον, ἀλλὰ κατέθλιψε βαρέως τὸν λαὸν δι' ὑπερβολικῆς φορολογίας.

Ἀποθανόντος τοῦ Βασιλείου τὸ 1025, ἐβασίλευσεν ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'. μέχρι τοῦ 1028· τότε δ' ἀνηγόρευσεν οὗτος αὐτοκράτορα τὸν σύζυγον τῆς θυγατρὸς του Ζωῆς, Ῥωμανὸν τὸν Γ'. Οὗτος δέ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, συγχρόνου συγγραφέως, ἠσχυλεῖτο μᾶλλον περὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν σπουδὴν ἢ περὶ τὰ τοῦ πολέμου· διὸ ἡττήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἦτταν δεινὴν. Μετὰ δὲ τὸν πρόωρον αὐτοῦ θάνατον τὸ 1034, ἡ κακοῦργος σύζυγος αὐτοῦ Ζωὴ συνεζεύχθη μετὰ τοῦ αὐλικοῦ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγονίου, ὅστις ὁμῶς περιέπεσε μετ' ὀλίγον εἰς ταραχὴν πνεύματος, καὶ ἐτελεύτησεν εἰς μοναστήριον· μετὰ δὲ τοῦτο ἡ Ζωὴ υἱοθέτησε τὸν ὁμώνυμον ἀνεψιὸν του Μιχαὴλ τὸν Ε', τὸ 1041. Ἀλλ' ὅτε οὗτος ἠθέλησε νὰ πᾶλλαγῇ τῆς κυριαρχίας αὐτῆς, τὸν ἔρριψεν ἐκ τοῦ θρόνου, καὶ γραῖα ἤδη ἐνυμφεύθη τὸ 1042 Κωνσταντῖνον τὸν Μορομάχον (τὸν Ζ'), ὅστις δὲν ἐκυβέρνησε μὲν ἄνευ δόξης, καὶ πολλὰς ἐπικινδύνους συνωμοσίας διὰ τῆς εὐτολμίας αὐτοῦ διέλυσε, δὲν ἦτον ὁμῶς ἱκανὸς νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δυσχερῆ τῆς αὐτοκρατορίας κατὰστασιν. Ἀρχηγὸς δὲ μιᾶς τοιαύτης συνωμοσίας ἦτον ὁ ἀνδρείος στρατηγὸς Μανιάκης, ὅστις εἶχε μὲν ἀποσπᾶσθαι ὀλίγα ἔτη πρότερον τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων, παρακωλυθεὶς ὁμῶς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ δι' αὐλικῶν μηχανορραφῶν, ταχθεὶς δ' ἐπὶ τέλους ὑπὸ δειλὸν τινα εὐνοούμενον, ἤρνηθη νὰ ὑπακούσῃ

εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου, καὶ προσεπάθησε νὰ γείνη κύριος τῆς Σικελίας καὶ Νεαπόλεως μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Νορμανδῶν. Κατανικηθεὶς ὅμως ἐπὶ τέλους ἀπέθανεν ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ. Ἡ δ' ἀποστασία τούτου διευκόλυνεν εἰς τοὺς Νορμανδοὺς τὴν κατάκτησιν τῶν ὠραίων τούτων τόπων. Συγχρόνως δ' αἱ παρὰ τὸν Δούναβιν ἐπαρχίαι προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ληστρικῶν *Πετσενέγων*, τὰ δὲ πρὸς ὑπεράσπισιν σπεύσαντα μισθοφορικὰ τοῦ Βυζαντίου στρατεύματα ἡττήθησαν εἰς μάχην φονικὴν, καὶ τὰ πρὸς ἀνατολὰς σύνορα τοῦ κράτους ἀφέθησαν ἀπροστάτευτα εἰς τὰς ἀδιακόπους τῶν Τούρκων *Σελδσοῦκων* εἰσβολάς. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, τὸ 1054, ἐκυβέρνησε μετὰ δυνάμει καὶ συνέσεως ἡ ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα, ὁ τελευταῖος βλαστὸς τοῦ ἐκ Βασιλείου τοῦ Α' καταγομένου βασιλικοῦ γένους. Ἀλλ' ὁ παρ' αὐτῆς τὸ 1056 διάδοχος διορισθεὶς γέρον καὶ ἀπλοῦς *Μιχαὴλ ΣΤ'*. ὁ Στρατιωτικὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Νικηθεὶς εἰς μίαν μάχην, ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀνδρεῖον νικητὴν *Ἰσαὰκ Κομνηνόν*.

§ 108. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, περὶ τὸ 1054 δηλ., ἐγένεον ἐντελὲς καὶ ὁ χωρισμὸς τῆς Ἀνατολικῆς ἀπὸ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἀφορίσαντος συνοδικῶς τοῦ πατριάρχου *Μιχαὴλ Κυρουλαρίου* τοὺς Λατίνους διὰ τὰς ἀπὸ τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως διαφοράς, καὶ μάλιστα διὰ τὴν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως προσθήκης τοῦ *Hilioque*. Πρώτη δ' ἀφορμὴ πρὸς διένεξιν εἶχε δοθῇ τὸ 845, ὅτε ὁ Μεθόδιος καὶ ὁ Κύριλλος εἰσήγαγον τὸν Χριστιανισμόν εἰς τοὺς Βουλγάρους. Τότε δηλ. ὁ πάπας *Νικόλαος ὁ Ε'* ἐπεμψεν ἱεραποστόλους, ὅπως ἀποσπάσωσιν ἐκ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς νεοφωτίστους, καὶ τάξωσιν αὐτοὺς ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ. Εὐθύς δ' ἐπελθούσης διενέξεως, ὁ ἀλαζὼν δυτικὸς ἀπήτησε νὰ ἔχῃ πανταχοῦ τὰ πρωτεῖα, νὰ μνημονεύεται καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, καὶ νὰ γίνεται ἐν πᾶσι πρὸς αὐτόν, ὡς ὑπέρτατον δικαστήριον, ἐκκλησίαι. Ὅτε δὲ τὸ 859 ὁ πατριάρχης *Ἰγνάτιος* ἠθέλησε νὰ περιστείλῃ τὴν ἀσέβειαν *Μιχαὴλ τοῦ Γ'* καὶ νὰ τιμωρήσῃ τὸν σύμβουλον αὐτοῦ *Βάρδαρ*, οὗτοι ἀπεχειρότόνησαν μὲν τὸν Ἰγνάτιον καὶ προεχείρισαν τὸν πολυμαθὴ *Φώτιον*,

ἀλλὰ θελήσαντες νὰ κυρώσωσι τὰ γενόμενα διὰ συνόδου, ἀπῆν-
τησαν πολλές ἐν Βυζαντίῳ δυσχερείαι. Ὅθεν τὸ 861 ἐκάλεσαν
τὸν πάπαν Νικόλαον τὸν Α'. εἰς σύνοδον οἰκουμενικὴν, ὑποσχε-
θέντες ὅτι θέλουσιν ἀποδώσῃ τὰ ἐν τῇ Κάτῳ Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ
δημευθέντα παπικὰ κτήματα, καὶ ἐπιτρέψαντες εἰς τοὺς πρε-
σβευτὰς αὐτοῦ τὴν ἐν τῇ συνόδῳ προεδρείαν. Καὶ ἐπεκυρώθη μὲν
οὕτω τοῦ Φωτίου ἡ ἐκλογὴ· ἐπειδὴ ὅμως ὁ πάπας δὲν ἠδύνατο οὐδὲ
δι' αὐτοῦ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις του, συνεκάλεσε σύνοδον
εἰς τὴν Ῥώμην, ἐκήρυξε τὸν Φώτιον ἐκπτωτον καὶ ἠπέλιξε νὰ τὸν
ἀφορίσῃ ἐν περιπτώσει ἀπειθείας. Ὁ δὲ Φώτιος, ἀποδίδων εἰς τὸν
Ῥωμαῖον ἐπίσκοπον τὰ ἔα, τὸν ἀφόρισεν ὡσαύτως καὶ κατέδει-
ξε τὰς δογματικὰς καινοτομίας, εἰς τὰς ὁποίας παρεξέτραπῃ ἡ
δυτικὴ ἐκκλησία. Τὸ δὲ 998 ὁ πατριάρχης Σέργιος ἐπεκύρωσε τὰ
τοῦ Φωτίου, καὶ διέταξε νὰ μὴ μνημονεύεται πλέον τὸ ὄνομα
τοῦ πάπα.

Οὕτως ἀπεσπάσθη παντάπασιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἡ ἐκκλησίᾳ
ἡμῶν. Ἀπολεσθείσας δὲ νῦν διὰ παντός καὶ τῆς λεγομένης τὸ πά-
λαι Μεγάλης Ἑλλάδος, ἐξέλιπε κατὰ μικρὸν εἰς τὴν Κάτῳ Ἰτα-
λίαν καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ μόνον λέξεις τινὲς εἰσέτι καὶ
ὁ Ἑλληνικὸς τύπος τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς περισώζονται αὐτόθι.
Τὸ δὲ περιλειφθὲν κράτος τοῦ Βυζαντίου διηρεῖτο εἰς ὅκτὼ θέ-
ματα· 1) τὸ τῆς Πελοποννήσου μετὰ πρωτεύουσας τῆς Κορίνθου·
2) τὸ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν μετὰ τῆς
Βύβοις καὶ Αἰγίνης· 3) τὸ τῆς Νικοπόλεως, ἥτοι παλαιᾶς Ἠπεί-
ρου, μετὰ πρωτευουσῶν πόλεων τῆς Δωδώνης καὶ Νικοπόλεως·
4) τὸ θέμα τοῦ Δυρράχιου, ἢ τῆς νέας Ἠπείρου· 5) τὸ θέμα τῆς
Μακεδονίας, ὑφ' ὃ ὑπῆγοντο ἡ Θεσσαλία καὶ αἱ νῆσοι Σκίαθος,
Σκόπελος καὶ Πεπάρθους· 6) τὸ θέμα τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, εἰς
τὸ ὅποιον ἀνήκον ἡ βόρειος παραλία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ πᾶσαι
αἱ μεταξὺ Ἀσίας καὶ Ἑλλάδος νῆσοι, πλὴν τῆς Σάμου, Κύπρου
καὶ Κρήτης· 7) τὸ θέμα τῆς Σάμου μετὰ τῆς μεσημβρινῆς παρα-
λίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ 8) τὸ θέμα τῆς Κεφαλληνίας, ἥτοι
τῶν Ἰονίων νήσων.

Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους φαίνεται ὅτι ἦλθον ἐκ τῶν
παρὰ τὸν Δούναβιν χωρῶν καὶ οἱ Β.λάχοι, οἵτινες ὅμως ταχέως

ἀνεμίγησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐξ Ἑλλήνων ἐν μέρει καταγόμενοι, καὶ λαλοῦντες γλῶσσαν ἐκ τῆς Λατινικῆς, ὡς φαίνεται, παραχθεῖσαν.

Ε'. Ἀπὸ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ μέχρι τῆς ἀλώσεως

τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

(1057—1204).

§ 109. Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἐγένετο θεμελιωτὴς τοῦ ἐνδόξου οἴκου τῶν Κομνηνῶν (1057—1185). Ὑπῆρξε δὲ ὁ Ἰσαάκιος ἀξιὸς τοῦ θρόνου, ἐξηστράλισε τὸ κράτος διὰ συνθηκῶν μετὰ τῶν Πετσενέγων, καὶ ἤρξεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μετὰ σοφίας καὶ ἰσχύος. Ἐπεριόρισε τῶν κληρικῶν τὴν πλεονεξίαν καὶ ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικά. Μιχαὴλ δ' ὁ Ψελλός, περὶδοξος τοῦ Βυζαντίου πολυῦστορ, συγγράψας περὶ ἱστορίας, ἱατρικῆς, ἀρχαιολογίας καὶ πολιτικῆς τέχνης, συνθέσας ποιήματα καὶ ἐντείνας εἰς στίχους τῆς πολιτείας τοὺς νόμους, γινώσκων τὰ μαθηματικά καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, καὶ περιλαβὼν εἰς τινὰ ἐγκυκλοπαιδεῖαν πάσας τῶν χρόνων αὐτοῦ τὰς γνώσεις, ἀπὸ τῆς δογματικῆς μέχρι τῆς μαγειρικῆς, ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ Ἰσαακίου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ κόλαξ πολιτικὸς ἀνὴρ μεγάλην ἔχων δύναμιν.

Ζῶν δ' ἔτι κατέλειπεν ὁ Ἰσαάκιος τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον (Η'). Δούκαν, βασιλεύσαντα ὀριστικῶς τὸ 1059. Οὗτος δέ, ὡς καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, ἡ ὡς λογία συγγραφεὺς γνωστὴ Εὐδοκία, ἔστρεψεν ὅλην αὐτοῦ τὴν προσοχὴν πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ ἐσωτερικά τῆς πολιτείας πράγματα.

§ 110. Ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ τὸ 1067, ἔδωκεν ἡ σύζυγος τοῦ Εὐδοκία εἰς τὸν ἀνδρεῖον στρατηγὸν Ῥωμανὸν Διογένην τὴν τε δεξιὰν αὐτῆς καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὅτε δ' οὗτος κατὰ τινὰ ἐκστρατεῖαν ἀτυχῇ ἠχμαλωτίσθη διὰ προδοσίας ὑπὸ τῶν Σελδσοῦκων, ἔγεινε κατ' αὐτοῦ ἐπανάστασις ἐν τοῖς ἀνακτόροις, τοῦ ἀφῆρσαν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα καὶ τὸ μετέφεραν εἰς τὸν μεγαλῆτερον υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ', Μιχαὴλ Ζ'. τὸν Παρραπανάκην, τὸ 1071. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον οἱ Σελδσοῦκοι, ἀνομολογοῦντες τὴν ἀνδρείαν τοῦ αἰχμαλώτου αὐτοκράτορος, ἀπέ-

λυσαν αὐτὸν ἐντίμως· ἀλλ' ὅμως ἀντὶ τοῦ ἐλπισθέντος θρόνου εὗ-
 ρεν ἐπιστρέφας ἀπιστίαν, ἐπανάστασιν καὶ μαρτυρικὸν θάνατον
 διὰ φοβερᾶς ἀποτυφλώσεως. Οἱ σχολαστικοὶ τῆς αὐλῆς ῥαδιοῦρ-
 γοι, πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν ἔδειξεν εὐμένειαν, ἐπροξένησαν τὸν ὀ-
 λεθρόν του. Ὁ Μιχαὴλ ὑπῆρξεν ἀνίκανος καὶ μικρόφρων· ἐνῶ δὲ
 συναναστρεφόμενος τὸν Ψελλὸν προσεπάθει νὰ ἀποκτήσῃ παιδείαν
 σχολαστικὴν καὶ γνώσεις ἀνωφελεῖς, παρημέλει τὰ πολεμικὰ, οὕ-
 τως ὥστε οἱ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Νορμανδοὶ, οἱ παρὰ τὸν Δούνα-
 βιν λαοὶ καὶ οἱ Σελδσοῦκκοι ἐξέτεινον ὁσημέραι πλεῖστον τὰς
 κατακτήσεις αὐτῶν, καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος περικύβηται εἰς κατὰ-
 στασιν πολιορκίας. Νορμανδοὶ δὲ τυχροδιῶνται, Βαραῖγοι καὶ μισθο-
 φορικὰ τῆς Ἀσίας στίφη, ὑπερήσπιζον τὰ σύνορα κατὰ τῶν Οὐγ-
 γρων, Κροατῶν, Σέρβων καὶ ἄλλων λαῶν. Στενοχωρηθεὶς δὲ τέλος
 ὑπὸ δύο τολμηρῶν ἀνταρσίας ἀρχηγῶν, καὶ μισούμενος ὑπὸ τοῦ διὰ
 τὸ μονοπῶλιον τοῦ σίτου ἀποστατήσαντος λαοῦ, κατέλειπεν ἐπὶ
 τέλους ὁ Μιχαὴλ τὸ 1078 τὴν κυβέρνησιν, καὶ ἐτελείωσε τὰς ἡμέ-
 ρας αὐτοῦ εἰς μοναστήριον. Εἷς δὲ τῶν ἀνταρτῶν, ὁ γηραιὸς Νι-
 κηφόρος Βοτωνιάτης, περιεβλήθη μὲν τὴν πορφύραν (1078), ὑπ-
 ῆρξεν ὅμως πολὺ ἀδύνατος, ὥστε νὰ προφυλάξῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ
 κατὰ τῶν ῥαδιοῦργων τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν· ὁ
 ἡγεμὼν μάλιστα τῆς Κάτω Ἰταλίας, Ῥοβέρτος Γουτσακάρδος, ἀπ-
 εβιάσθη μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ 30,000 ἀνδρῶν καὶ προσέβη μέ-
 χρι τῆς Θεσσαλίας. Καὶ ὁ στρατηγός του δὲ Ἀλέξιος, ἐκγόνος τοῦ
 Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, ἐπανεστῆ ἐναντίον αὐτοῦ, ἐκυρίευσεν καὶ ἐλεη-
 λάτισεν τὴν πρωτεύουσαν, καὶ ἐπὶ τῶν καπνίζόντων αὐτῆς ἐρει-
 πίων ἐθεμελίωσε τὸ 1081 τὸν θρόνον τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν,
 τὸν ὁποῖον διετήρησαν οὗτοι πλεῖστον τῶν ἑκατὸν ἐτῶν. Πομ-
 πῶδεις τίτλοι καὶ τιμαί, καθ' ἃς ὁ Ἀλέξιος μυρία ἐπενόησε, καὶ
 παιδεῖα σχολαστικὴ, ἐκ παλαιῶν συγγραφέων μετὰ κόπου συνα-
 θροίζομένη, ὑπῆρξαν τὰ ἀσθενῆ στηρίγματα τοῦ θρόνου τούτου.

§ 111. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους μεγάλη συνέβη εἰς
 τὴν δύσιν ἀνακίνησις. Οἱ λαοὶ δηλ. τῆς Εὐρώπης, ἀγανακτοῦντες
 διὰ τὰς κακοπραθείας καὶ ὕβρεις, ἃς οἱ προσκυνηταὶ τοῦ Ἀγίου Τά-
 φου ὑφίσταντο, ἐστράτευσαν πανδημεῖ, ὥπως ἐλευθερώσωσιν αὐτὸν
 ἀπὸ τῶν Τούρκων. Διερχόμενοι δὲ διὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους,

ὑπεσχέθησαν μὲν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅτι θὰ ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὸν ὅλας τὰς χώρας, ὅσαι πρότερον ἀνῆκον εἰς τὸ Βυζάντιον· ἐπειδὴ ὅμως οἱ κάτοικοι ἤρουντο κάποτε εἰς αὐτοὺς ζωοτροφίας, ἐνίοτε δὲ καὶ δικαίαν ὑπεδείκνυσαν δυσπιστίαν, ἐποιοῦν οἱ Φράγκοι συχνὰ διαρπαγὰς καὶ λεηλασίας, προκαλοῦντες οὕτως ἀντεκδικήσεις· διὰ ταύτας δ' ἐπειτὰ ἡτιῶντο τοὺς Ἕλληνας ὡς εὐτελεῖς καὶ πανούργους.

Καὶ ὅμως ὁ Ἀλέξιος, μεγάλην ἐπιδείξας σύνεσιν καὶ στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν, ἐξητάλησε τὸν θρόνον ἐπὶ 37 ἔτη, καὶ ἐπάλασσε μετὰ δυνάμεως καὶ ἀξιοπροσπεσίας κατὰ πασῶν τῶν δυσχερεῶν, ἃς τὸ κράτος ὑπέστη ὑπὸ τῶν Σελδσούκων πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ Νορμανδῶν πρὸς δυσμὰς, ἀποκορυσθέντος ἐπιτυχῶς τοῦ υἱοῦ τοῦ Γουϊτκάρδου Βοεμούνδου. Κατεδείχθη δὲ προφανῶς καὶ ἡ εὐεργετικὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν Γερμανῶν καὶ Ῥωμανικῶν λαῶν ἐπίδρασις, ἀναπτυχθείσης ἤδη πλείοτερον τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπιμιξίας.

Θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου ἦτον ἡ ἐπιδεξία συγγραφεὺς Ἄννα Κομνηνή, ἥτις περιέγραψε τὸν βίον τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Καὶ ὁ ἱστορικὸς δὲ Ζωναρᾶς ἤκμασεν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, μεγάλως προβιβασάντων τὰ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς φιλολογίας. Κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀλεξίου ἐκυβέρνησαν οἱ δύο αὐτοῦ διάδοχοι, ὅτε γενναῖοι καὶ ἀνδρεῖς Καλογιάννης, βασιλεύσας τὸ 1118, καὶ ὁ ἰσχυρὸς καὶ φιλοπόλεμος αὐτοῦ υἱὸς Μανουὴλ Κομνηνός, τὸ 1143. Ἐπ' αὐτῶν δὲ θέμα τῆς ἱστορίας εἶνε αἱ ἄλλοτε μὲν φιλικαί, ἄλλοτε δὲ δυσμενεῖς πρὸς τὴν δύσιν σχέσεις, δι' ὧν ὁ μὲν στρατὸς ἐπλήσθη μισθοφόρων (Τούρκων μάλιστα), ἡ δὲ πρωτεύουσα ξένων ἐποίκων, Ἑνετῶν, Πισατῶν, Γενοατῶν, Τούρκων καὶ Ἀράβων· ἔτι δὲ οἱ πόλεμοι πρὸς τοὺς εἰς τὰ Ἀνατολικά σύνορα καὶ παρὰ τὸν Δούναβιν ἀγρίους λαοὺς (Σέρβους καὶ Οὐγγρους). Ὁ Μανουὴλ, ἀνδρεῖς καὶ μάχιμος ἀνὴρ, περιστοιχίσθη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων ἱπποτῶν τῆς Δύσεως, ἐν οἷς ἀξιωμακτικῶς μάλιστα εἶνε Κορράδος ὁ Μορτσερράτου, ὁ ἡρωϊκὸς ὑπερασπιστὴς τῆς Τύρρου κατὰ τοῦ Σαλαδίνου.

§ 112. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μανουὴλ ἔζη ὁ Ἀνδρόνικος, ἀνὴρ ἀξιοσημείωτος διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ παράτολμον, ὡς καὶ διὰ

τὸν ἄσωτον αὐτοῦ ἐγκληματικὸν βίον καὶ τὸ ποικίλον τῶν περιπετειῶν τῆς τύχης. Ἦτο, λέγει Φράγκος τις, ἡγεμὼν καὶ τυχοδιωκτικὸς ἱππότης, ἀνδρεῖος καὶ εὐτελής, πανούργος καὶ ἄπιστος· ὑπεκρίνετο ἐν τῷ βίῳ πάντα σχεδὸν τὰ πρόσωπα, διήλθε πάσας τὰς βαθμίδας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καὶ ἔλαβεν ὁ ἴδιος πείραν πασῶν τῶν ποικίλων αὐτῆς περιπετειῶν, ἀπὸ τῆς τύχης τοῦ ταπεινοτάνου κακούργου καὶ πενηστῆτος ἐπαίτου, μέχρι τοῦ ἰσχυροτάτου δυνάστου ἐπὶ τοῦ λαμπροτάτου θρόνου. Ἀνυψωθείς δὲ δι' ἀνταρσίας συγκυβερνήτης τοῦ ἀνηλίκου Ἀλεξίου τοῦ Β', ἐξαφάνισας μετ' ἀνηκούστου σκληρότητος τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἐπὶ τέλους δὲ καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα, ἐκυβέρνησε (1183) τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὅτε μὲν μετ' αὐστηρότητος, ὅτε δὲ μετὰ δικαιοσύνης, συνέσεως καὶ φροντίδος περὶ τῶν πτωχῶν τάξεων. Ὅτε ὅμως παραδοθεὶς εἰς τὰς ἡδονάς, παρημέλησε τοῦ κράτους τὴν ὑπεράσπισιν, ἠτύχησε συγγενής τις τοῦ φονευθέντος αὐτοκράτορος, Ἰσαάκιος Β'. ὁ Ἀγγελος, νὰ ἀναβῇ δι' ἐπαναστάσεως τοῦ λαοῦ εἰς τὸν θρόνον, τὸ 1185· ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ἐθανατώθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῆς πρωτευούσης διὰ βδελυρῶν μαρτυρίων. Ὁ Ἰσαάκιος ὑπῆρξεν ἀσθενὴς ἡγεμὼν, ἔκδοτος εἰς τὴν ἡδυπάθειαν καὶ ἀστωτεῖαν· ἡ δὲ κυβερνήσις αὐτοῦ διὰ συμφορὰς μόνον εἶνε σημειώσεως ἄξια. Ἡ διὰ τὴν σπατάλην ἀναγκαῖα γενομένη φορολογικὴ κατάθλιψις ἐπήγαγεν ἐπανάστασιν τῶν Βλάχων καὶ Βουλγάρων, οἵτινες ἤδη ἐθεμελίωσαν ἐπικράτειαν ἀνεξάρτητον καὶ ἐπανελάβον τὰς προτέρας αὐτῶν ληστρικὰς ἐπιδρομὰς· ἡ πρωτεύουσα ὑπερενεπλήσθη ξένων ἐποίκων ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ θρησκευμάτων, ἤσκειτο δὲ κατὰπτυστον ἐμπόριον τῶν ἀξιωματῶν καὶ δικαστικῶν θέσεων· τὸ δὲ χεῖριστον, συνέδεσε συμμαχίαν μετὰ τοῦ Σαλαδίνου κατὰ τοῦ Φριδερίκου Βαρβαρόσσα, ὅστις ἀπ' ἐναντίας ἀπέκρουσε μεγαλοφύχως πᾶσαν μετὰ τῶν Βουλγάρων σύμπραξιν. Τελευταῖον δ' ὁ ἀσθενὴς αὐτοκράτωρ ἐτυφλώθη καὶ ἐξεθρονίσθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ'. (1195). Τὸ κράτος ὅμως οὐδὲν ἐκ τούτου ἐκέρδησε· καθότι ὁ νέος δυνάστης ἦταν ἐπίσης ἀσθενὴς καὶ ἄπιστος, προσέτι δὲ ἔκδοτος εἰς τὴν θρησκομανίαν καὶ δεισιδαιμονίαν· αἱ δὲ μωραὶ πράξεις αὐτοῦ ἔφεραν τὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὸ χεῖλος

τῆς ἀπωλείας· καὶ ὅτε, ὡς θὰ εἶδωμεν, οἱ Ἑνετοὶ παρέστησαν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πρωτεύουσας, ἔφυγε καταλείπων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐχθρῶν θρόνον καὶ οἰκογένειαν.

ΣΤ'. Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν

Φράγκων μέχρι τῆς ἐπανακτήσεως αὐτοῦ ὑπὸ

τῶν Ἑλλήνων (1203—1261).

§ 113. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπρόκειτο νὰ γείνη ἡ τετάρτη σταυροφορία. Γάλλοι δὲ καὶ Ἱταλοὶ ἱππῶται, ἡγουμένων τοῦ κόμητος τοῦ Μοντφερράτου Βοριγακλου, τοῦ Βαλδουίνου τῆς Φλάνδρας κ. ἄλλ., συνηθροίσθησαν εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπως ἐκείθεν μεταβῶσιν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον διὰ θαλάσσης. Τότε δ' ἐνεφανίσθη ἐνώπιον αὐτῶν ὁ Βυζαντινὸς πρίγκηψ Ἀλέξιος ὁ Δ', τοῦ ὁποῦ τοῦ πατρὸς Ἰσαάκιος Ἀγγελος, εἶχεν, ὡς εἶδωμεν, τυφλωθῆ. ἐκθροισθῆ καὶ φυλακισθῆ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ, καὶ τοὺς παρεκάλει νὰ τὸν βοηθήσωσι κατὰ τοῦ ἄρπαγος τοῦ θρόνου. Ὑποσχεθεὶς δὲ ἀνταμοιβὰς μεγάλας, καὶ βεβαιώσας ὅτι θὰ τάξῃ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν ὑπὸ τὸν πάπαν, θὰ τοὺς βοηθήσῃ δὲ νὰ κυριεύσωσι τὴν Ἱερουσαλήμ, κατέπεισεν ὁ Ἀλέξιος τοὺς πρὸς παραβόλους πράξεις καὶ ῥωμαντικὰς πορείας ἐνθουσιῶντας σταυροφόρους ἱππῶτας. Καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ Φίλιππος, σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀλεξίου Δ'. Εἰρήνης, ἐπεδοκίμασε τὴν ἐπιχείρησιν, καίτοι μὴ δυνηθεὶς, ὡς ἐπεθύμει, νὰ λάβῃ μέρος εἰς αὐτήν, Ἀρχηγοῦντος λοιπὸν τοῦ ἐνενηκονταετοῦς δόγη τῆς Ἑνετίας Δανδόλου, ἐπλευσαν κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1204 πρὸς τὸ Βυζάντιον, καὶ με μικρὰς μὲν, ἀλλὰ μαχίμους δυνάμεις, ἐκυρίευσαν τὴν ὀχυρὰν καὶ λαμπρὰν πόλιν, καὶ ἐνεθρόνισαν τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν πατέρα του. Ἀλλὰ τὸ πρὸς τοὺς ἀλαζδνας καὶ τραχεῖς Φράγκους ρῖσος, ἀπαιτοῦντας ἤδη θρασέως τῶν ὑποσχεθέντων τὴν ἐκπλήρωσιν, ὤθησε τὸν ἀμφιταλαντευόμενον λαὸν πρὸς ἐπανάστασιν, καθ' ἣν ὁ μὲν Ἀλέξιος ἐσφάγη, ὁ δ' Ἰσαάκιος ἀπέθανεν ἐκ τρόμου, καὶ τὸν θρόνον ἔλαβεν ὁ πρωτοურγὸς τῆς ἀνταρσίας Ἀλέξιος Μοῦρτζουφλος. Τότε δ' οἱ Φράγκοι ἐλεηλάτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐγύμνωσαν τὰς ἐκκλησίας, τὰ παλάτια καὶ τὰς οἰκίας, καὶ ἐπεσώρευσαν ἀνοσιουργήμα-

τα ἐπὶ ἀνοσιουργημάτων. Οὐδενὸς ἐφείσθησαν ἱεροῦ ἢ βεβήλου, κατέστρεψαν μετ' ἀγρίου βανδαλισμοῦ τὰ λαμπρότατα τῆς ἀρχαιότητος καλλιτεχνήματα, καὶ τὸ πᾶν ἐνέπλησαν βδελυγμοῦ καὶ τρόμου. Ἐδυσμόρφησε δ' ἡ πολυτελής πόλις ἐκ τῶν πυρκαϊῶν, τῶν φόνων καὶ τῶν ἐρμώσεων, ἀπωλέσθη τὸ τέταρτον αὐτῆς μέρος εἰς τὰς φλόγας, καὶ τὰ πολυτιμότερα κειμήλια, λείψανα καὶ ζωγραφήματα, μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Δύσιν. Κρημνίσαντες δὲ τὸν νέον αὐτοκράτορα ἐκ τινος στήλης, διένειμαν πρὸς ἀλλήλους τὸ κράτος. Καὶ ἡ μὲν νεωστὶ συσταθεῖσα *Λατινικὴ αὐτοκρατορία* (1204) μετὰ τῆς πρωτευούσης Κωνσταντινουπόλεως ἀπενεμήθη εἰς τὸν ἀνδρεῖον *Βαλδουίνον*, ὅστις εἰς πᾶσαν σπουδαίαν περίστασιν ἔμελλε νὰ ἐρωτᾷ τοὺς Ἑνετοὺς καὶ Φράγκους μεγιστάνας· οἱ δὲ *Βενετοὶ* οἰκαιοποιήθησαν τὰς παραλίας πόλεις καὶ πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους (ἀργότερα καὶ τὴν Κρήτην)· ὁ κόμης τοῦ *Μορτιγεράτου* ἔλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα ὡς βασιλείον τῆς *Θεσσαλονίκης* ὁ *Βιλλεαρδουῆνος*, ὁ ἱστοριογράφος τοῦ συμβάντος τούτου, ἔγινε δούξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλαι δὲ πόλεις Ἑλληνικαὶ ἔγιναν κτῆμα Φράγκων εὐγενῶν, οἵτινες τὴν διὰ τοῦ ξίφους ἀποκτηθεῖσαν ἀρχὴν αὐτῶν μετεχειρίζοντο πρὸς ἀγρίας ληστείας, ἐπιδρομὰς καὶ αὐθαιρέτους πράξεις. Ὁ δὲ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὤφειλε νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ῥώμης, καὶ ἡ Λατινικὴ λατρεία ἐπεβλήθη καταναγκαστικῶς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Καθιδρύθη δὲ *μοναρχία τιμαριωτικὴ* μετὰ τοὺς τύπους τῆς δύσεως, καθ' οὓς οἱ παλαιοὶ κάτοικοι περιῆλθον κατὰ τὸ μέγιστον μέρος εἰς τὴνσχέσιν τῶν δουλοπαροίκων. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ νικηταὶ οὐδὲν εἶχον πρὸς τοὺς νικηθέντας κοινόν ὡς πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὴν δίαιταν, ὀλίγον δὲ ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσι μετὰ τὰς ἰδίας μόνον δυνάμεις, δὲν ἔμελλε νὰ ἔχῃ στερεὸν θεμέλιον οὐδὲ μακρὰν διάρκειαν ἡ νέα αὐτοκρατορία. Μόλις δὲ βοηθυμένη ὑπὸ τῆς Δύσεως, διετηρήθη ἐπὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα κατὰ τῶν πολυαριθμῶν ἐχθρῶν.

§ 114. Ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου οἱ Ἑνετοὶ μάλιστα ὠφελήθησαν, διότι σύμπαν ἤδη τῆς Ἀνατολῆς τὸ ἐμπόριον περιῆλθεν εἰς αὐτούς· οἱ δὲ πολυάριθμοι ὑποτελεῖς ἐπηύξησαν τὴν δόξαν τῆς θαλασσοκράτορος ἐμπορικῆς πόλεως.

Ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐδημιούργησαν τὰ θεμέλια δυνάμεως παγκοσμίου· εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ τὸ παλάτιον τοῦ δόγη ἡκτινοβόλουν οἱ ἀρπαγέντες καλλιτεχνικοὶ θησαυροὶ τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ αὐτοκρατορικῆς πόλεως, οἱ τέσσαρες ὀρειχάλκινοι ἵπποι καὶ ἡ τεχνικωτάτη πύλη τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἀνεπόληταν ὅμως εἰς τὴν μνήμην καὶ τὰς ἐνδόξους ἡμέρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐγκαθιδρύσαντες εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποικίαν αὐτῶν τὸ δίκαιον, τὸν νόμον καὶ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, ἥτις ἀπὸ 1500 ἐτῶν εἶχεν ἐκλείψῃ. Καὶ εἰς πάσας δὲ τὰς ἐπιλοίπους αὐτῶν κτήσεις ἐξύπνισαν καὶ ἀνεζωπύρηναν διὰ τῶν ἰδρυμάτων αὐτῶν τὸ πολιτικὸν φρόνημα, τὴν φιλοπατρίαν, τὴν γεωργίαν, τὴν φιλοτεχνίαν καὶ βιομηχανίαν, ἀπέκτησαν δ' οὕτω τὸ μέγα πλεονέκτημα ὅτι αἱ ἀποικίαι ὑπερασπίζοντο ἀφ' ἑαυτῶν.

§ 115. Ἐν τούτοις διάφοροι Ἕλληνες ἵδρυσαν κράτη αὐτόνομα· οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ ἀναγορευθεὶς τὸ 1206 Θεόδωρος Ἀσκαρις ἀπετέλεσεν ἐκ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κράτος, πρωτεύουσαν ἔχον τὴν *Νίκαιαν*· εἰς τὸν Πόντον ἀπόγονός τις τῶν Κομνηνῶν *Ἀλέξιος*, ἕγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου, συνέστησε τὸ ἀνεξάρτητον βασίλειον τῆς *Τραπεζοῦντος*· ἄλλος δὲ τις συγγενὴς τοῦ βασιλικῷ τούτου οἴκῳ ἵδρυσεν ἀνεξάρτητον ἐν *Ἠπείρῳ* ἀρχὴν ὀρμώμενος δ' ἐντεῦθεν κατεπολέμει ἀδιακόπως τοὺς Φράγκους ἱππότητας καὶ τὰς ἐπικρατείας αὐτῶν.

§ 116. Εἰς δὲ τὴν ἐν Βυζαντίῳ Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν ἡττήθη ὁ *Βαλδουῖνος* κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, 1205, ὑπὸ τῶν ἀγρίων *Βουλγάρων* καὶ *Κουμάνων*, οἵτινες ἐθανάτωσαν αὐτὸν διὰ τρομερῶν μαρτυρίων. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ *Ἐρρίκος* (1205) προσεπάθησε νὰ βελτιώσῃ τὸ κράτος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μετὰ συνέσεως καὶ δικαιοσύνης, καὶ νὰ τὸ προστατεύσῃ μετὰ θάρρους εἰς τὰ σύνορα· μόλις ὅμως ὑπὸ δυσχερεῖς ἀγῶνας ἐξησφάλισαν τὸν θρόνον αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτόν. *Βαλδουῖνος* μάλιστα ὁ Β', βασιλεύσας τὸ 1237, περιεφέρετο ἐπὶ δύο ἔτη εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπως ἐπαιτήσῃ παρὰ τοῦ πάπα καὶ τῶν ἐκτὲρ βασιλέων χρήματα καὶ στρατεύματα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ καταρρέοντος κράτους. Ἐπώλησε δ' εἰς Λουδοβίκον τὸν Ἅγιον

(Θ'). τῆς Γαλλίας τὸν πολυτιμώτατον θησαυρὸν τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας, τὸν ἀκάνθινον τοῦ Χριστοῦ στέφανον, καὶ ἐνεχυρίασε τὴν κομητείαν αὐτοῦ Ναμύριον. Ἀλλ' οὔτε διὰ τῶν μισθοφόρων καὶ τυχοδιωκτῶν τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους ἔφερε μὲν μεθ' ἑαυτοῦ, ὑπηρετοῦν ὅμως οὗτοι ἄλλοτε μὲν αὐτόν, ἄλλοτε δὲ τοὺς ἐχθρούς του, οὔτε διὰ τῶν παρὰ φύσιν συμμαχιῶν μετὰ τῶν Κουμάνων καὶ Τούρκων, ἠδυνήθη νὰ συντηρήσῃ καὶ κρατήσῃ τὸ σαπρὸν κράτος. Ἐρῆμος καὶ ἄπορος παρέτεινεν ὁ Βαλδουῖνος τὴν θλιβεράν ὑπαρξίν του μόνον διὰ τῆς ξένης προστασίας.

Ζ'. Ἀπὸ τῆς ἐπαρακτῆσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων (1261—1455).

§ 117. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τὸ Βυζαντινὸν βασίλειον τῆς Νικαίας ὑπὸ τὸν συνετὸν καὶ ἀνδρεῖον Ἰωάννην Βατάτσην, γαμβρὸν τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως, ἔλαβε νέαν δύναμιν καὶ ἀκμήν, οὕτως ὥστε διενόηθη νὰ ἐπανακτῇ τὴν παλαιὰν πρωτεύουσάν ὁ δεύτερος αὐτοῦ διάδοχος, ὁ ἀνδρεῖος καὶ φρόνιμος στρατηγὸς Μιχαήλ Παλαιολόγος, ὅστις ἀνέβη μὲν τὸ 1261 δι' ἀπιστίας καὶ δολοφονίας τὸν αἰμοδαφῆ θρόνον τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐκυβέρνησεν ὅμως μετὰ δικαιοσύνης καὶ πολιτικῆς ἀρετῆς. Βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ζηλοτυπούντων τὴν ἰσχὺν τῆς Ἑνετίας Γενοατῶν, κατώρθωσε διὰ πανουργίας καὶ προδοσίας νὰ κυριεύσῃ πάλιν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, ἣτις ὅμως δὲν εἶχε τώρα (1261) οὔτε τὴν πρὶν ἐξωτερικὴν περιφέρειαν οὔτε τὴν προτέραν ἐσωτερικὴν δύναμιν. Ὁ Βαλδουῖνος ἀπέθανε τὸ 1272, ἀφοῦ μάτην ἰκέτευσε τὸν πάπαν καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Δύσεως νὰ τὸν βοηθήσωσι πρὸς ἐπανάκτησιν τοῦ ἀπολεσθέντος κράτους. Τὰ δὲ μικρότερα Λατινικὰ κράτη ἀπωλέσθησαν καὶ αὐτὰ ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἡ Ἀνατολὴ καὶ Δύσις, αἵτινες ἔπρεπε νὰ εἴναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένοι, εἶχον τοῦναντίον μέγα μεταξὺ ἀλλήλων ἀνοίξῃ χάσμα· τοῦτο δ' εὐκόλυνε τῶν Τούρκων τὰς κατακτήσεις. Ἡ δ' ἀρπαγὴ τῶν ἁγίων λειψάνων, ἅτινα σταυροφόροι τινὲς ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν

εἰς τὴν πατρίδα, ἦτο τὸ μόνον σχεδὸν κέρδος τῶν σταυροφοριῶν.

§ 118. *Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον* διεδέχθη τὸ 1282 Ἄνδρόνικος Β'. ὁ Παλαιολόγος, ὅστις ἀποκατέστησεν ἐντελῶς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, παρατηρήσας ὀρθῶς ὅτι μάτην ὁ προκάτοχός του ἐζήτησε νὰ ζήσῃ ἐν ἁρμονίᾳ μετὰ τῆς Δύσεως. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὅμως τούτου μεγάλη ἐπὶ τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐπῆλθε συμφορά, οἱ *Τούρκοι*. Οἱ μάχιμοι οὗτοι νομάδες κατέκουν μέχρι τοῦδε εἰς τὰς πρὸς Ἀνατολὰς χώρας τῆς Κασπίας θαλάσσης· φεύγοντες δὲ τὸ ξίφος τῶν Μογγόλων, ἤλθον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τότε δ' οἱ Ἕλληνες ἐμίσθωσαν μὲν Ἰταλοὺς, Ἰσπανοὺς καὶ μάλιστα *Καταλωνίους*, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οὗτοι κατήντησαν μάλιστα τοῦ κράτους· ὅθεν ἡ αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου ἔβαλε νὰ δολοφονήσουν τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ῥοβέρτον Δεφλόρον. Μετὰ δὲ τοῦτο τινὲς μὲν αὐτῶν διεσκορπίσθησαν, τινὲς δὲ κατέλαβον τὴν Καλλιπολιν καὶ ἐλεηλάτησαν τὰ παράλια τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἦλθον δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔνθα νικήσαντες καὶ φονεύσαντες τὸν Φράγκον δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, κατέλαβον ἐπὶ τινα ἔτη τὴν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν.

§ 119. Ἄνδρόνικον τὸν Β'. διεδέχθη τὸ 1328 Ἄνδρόνικος ὁ Γ'. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου οἱ Τούρκοι κατέκτησαν ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Ὀσμὰν Ὀρχάνης ἔστησε τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν Προῦσαν τῆς Βιθυνίας. Ἀποθνήσκων δὲ ὁ Ἄνδρόνικος κατέλιπε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ του, *Ἰωάννου Παλαιολόγου*, εἰς τὸν φίλον του *Ἰωάννην Καρτακουζηνόν*, ὅστις ἐπιθυμῶν νὰ λάβῃ τὴν πορφύραν, θέλων δὲ νὰ ἔχῃ τὴν βοήθειαν τῶν Τούρκων, ἔδωκεν εἰς τὸν Ὀρχάνην τὴν θυγατέρα του (διατηρήσασαν τὴν θρησκείαν αὐτῆς)· οὐδὲν ὅμως κατορθώσας παρητήθη καὶ ἐκλείσθη εἰς μοναστήριον. Συνετάρασσον δὲ τότε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ αἱ ἑριδες τῶν Ἑνετῶν πρὸς τοὺς Γενοάτας· καὶ σεισμὸς προσέτι δυνατὸς κατέρριψε πολλῶν παραλίων Ὀρχακικῶν πόλεων τὰ τείχη. Ἐντεῦθεν δ' ὠφεληθέντες οἱ Τούρκοι κατέλαβον πολλὰ τούτων, καὶ μάλιστα τὴν ὀχυρὰν Καλλιπολιν, τὸ 1357.

§ 120. Ἐν τούτοις ὁ τὸ 1361 διαδεχθεὶς τὸν Ὀρχάνην *Μουράτης ὁ Α'*, ὁ καθ' αὐτὸ ἰδρυτὴς τῆς ἀκατανικήτου τῶν

Γενιτσάρων δυνάμειος, ἐκυρίευσεν πᾶσαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, μετέβη εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ καθυπέταξε πᾶσαν τὴν ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Αἰμου χώραν. Κατέλαβε δ' ὁ Μουράτης τὴν Ἀδριανούπολιν, διεκόσμησεν αὐτὴν μετὰ λαμπρὰ ἑορτή, καὶ τὴν κατέστησε πρωτεύουσαν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ· ἔμπροσθεν δὲ τοῦ νικηφόρου ξίφους τῶν ἐκ τοῦ Ἰσλαμισμού ἐνθουσιῶντων Τουρκικῶν σιτιῶν ἔκυπτον αἱ χριστιανικαὶ τῆς παλαιᾶς Θράκης ἐπικράτειαι καὶ αἱ ἐρημωθείσαι ἀνθρώπων πόλεις, ἃς εἶχον ἄλλοτε θεμελιώσῃ αὐτόθι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Μόνον οἱ Σέρβοι καὶ Βούλγαροι ἀντέστησαν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐπιτυχῶς. Ἀλλ' ὅτε ἡ φονικὴ τῆς Κασσοβίας μάχη, τὸ 1389, ὅπου αὐτὸς ὁ Μουράτης ἐφονεύθη ὑπὸ τινος Σέρβου νεανίου, κατέλαβε τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἐκάμφθησαν καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῆς ὀρμῆς τῶν Γενιτσάρων. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Μουράτη, ὁ δραστήριος μὲν, ἀλλὰ σκληρὸς καὶ βίαιος Βαγιαζίτης (1389—1403), ἐξηκολούθησε τὸν νικητήριον δρόμον τῶν προκατόχων αὐτοῦ μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας, ὥστε τὸν ἐπωνόμαζον ἀστραπὴν. Ἐκυρίευσεν δὲ τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, εἰσῆλθε διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν ἐρημωθεῖσαν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον, ἐξεπόρθησε τὸ Ἄργος, καὶ ἔπεμψεν ἐλαφροὺς ἵππεῖς νὰ διαδράμωσι τὴν μεσημβρινὴν ἄκρην τῆς παλαιᾶς Λακωνικῆς. Τότε τέλος ἐξωπλίσθη ἡ Δύσις κατὰ τοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ Σιγισμοῦνδος, δυνάστης τῆς Βοεμίας καὶ Οὐγγαρίας, ὁ Ἰωάννης τῆς Βουργουνδίας, τὸ ἀνθρὸς τῶν Γάλλων ἱπποτῶν, πολλοὶ Γερμανοὶ καὶ Βοεμοὶ εὐγενεῖς, ἐστράτευσαν, ὑπὲρ τὰς 100 χιλιάδας τὸν ἀριθμὸν, πρὸς τὸν κάτω Δούναβιν. Ἀλλὰ καίτοι πολλὴν ἐπιδείξαντες ἀνδρείαν καὶ θάρρος ἡρωϊκόν, ἡττήθησαν ὅμως εἰς τὴν ἐν Νικοπόλει φονικὴν μάχην τὸ 1399, καὶ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἐσφάγησαν ἢ ἡχμαλωτίσθησαν· 10 δὲ χιλιάδας αἰχμαλώτων κατέσφαξεν ὁ Βαγιαζίτης μετὰ τὴν συμπλοκὴν.

§ 121. Ἰωάννην Ε'. τὸν Παλαιολόγον διεδέχθη τὸ 1391 Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος. Ἀμφότεροι δ' οὗτοι κατέστησαν ὑποτελεῖς σχεδὸν τοῦ Σουλτάνου, ὅστις ἐπὶ τέλους πολιτοκρήσας τὴν πρωτεύουσαν, ἀπήτησε παρὰ τῶν Βυζαντινῶν νὰ δεχθῶσιν αὐτοκράτορα τὸν τυφλωμένον ἀνεψιὸν τοῦ Μανουὴλ Ἰωάννην (υἱὸν

τοῦ Ἀνδρονίκου), ἄρχοντα τότε ἐν Σηλυβρία· ὡς ἀνταμαίβην δὲ νὰ λάβῃ ὁ ἴδιος τὴν πόλιν ταύτην, καὶ συγχρόνως νὰ δοθῇ εἰς τοὺς Τούρκους μία συνοικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μανουὴλ ὁμῶς, συμφωνήσας μετὰ τοῦ Ἰωάννου κρυφίως, κατέλιπεν εἰς αὐτὸν θρόνον, καὶ μεταβάς εἰς τὴν Δύσιν, ἐζήτηι βοήθειαν κατὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὑποσχέσεις μόνον παρὰ τῶν Φράγκων ἔλαβε. Ὁ δὲ Ἰωάννης ὑποσχέθη μὲν εἰς τὸν *Βαγιαζίτην* ἑτήσιον φόρον, ἡρνήθη ὁμῶς νὰ ἐκτελέσῃ τὰς λοιπὰς ὑποσχέσεις, διότι ὁ λαὸς δὲν τὸ παρεδέχετο. Τότε δ' ὁ Βαγιαζίτης ὥρμησε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε συμβὰν αἰφνίδιον ἐματαιώσε τὴν ἐπιχείρησίν του. Ὁ φοβερὸς δηλ. Μογγόλος *Ταμερλάνος*, ἀφοῦ ἔβαψε μὲ ἀνθρώπινον αἷμα τὴν *Περσίαν*, τὴν *Δαμασκὸν* καὶ τὸ *Βαγδάτιον*, ἐνίκησε τοὺς Τούρκους καὶ ἐφόρευσε τὸν υἱὸν τοῦ Βαγιαζίτη. Τότε δ' ὁ Σουλτάνος, λύσας τὴν πολιορκίαν τοῦ Βυζαντίου, ἐστράτευσε κατὰ τοῦ Μογγόλου· νικηθεὶς ὁμῶς καὶ αἰχμαλωτισθεὶς παρὰ τὴν *Ἀγκυραν* τῆς παλαιᾶς Γαλατίας, τὸ 1402, ἀπέθανεν ἐκ τῆς λύπης τὸ προσεχὲς ἔτος. Διεδέχθη δὲ τὸν Βαγιαζίτην *Μωάμεθ ὁ Α΄*.

§ 122. Ἐν τοσούτῳ δὲ ὁ Μανουὴλ, μαθὼν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Βαγιαζίτη, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἐνταῦθα δ' ὁ λαὸς ὑπεδέχθη αὐτὸν ἐνθουσιωδῶς, μισῶν τὸν Ἰωάννην διὰ τὴν δουλόφρονα πρὸς τοὺς Τούρκους συνθήκην. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Μανουὴλ τὸ 1425, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον Ἰωάννης ΣΤ'. ὁ *Παλαιολόγος*. Ἐπὶ τούτου δὲ ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μωάμεθ Α΄, *Μουράτης ὁ Β΄*, οὐ μόνον ὑπέταξε πάλιν τὴν ἑνεκα τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ταμερλάνου ἀποστατήσασαν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ καὶ ἔρχισεν ἐκ νέου τὰς κατακτήσεις πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Αἰμόν. Καὶ ὁμῶς ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία διετηρεῖτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, καίτοι οὔσα φόρου ὑποτελὲς εἰς τὸν Σουλτάνον, περιωρισμένη δὲ μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσάν καὶ τινὰς πέριξ τόπους. Ἀπεφάσισε δὲ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος (ὡς εἶχον πρᾶξιν καὶ οἱ δύο προκατοχοὶ του) νὰ προσπαθῇ νὰ λάβῃ τὴν βοήθειαν τῆς δύσεως, ἐνώνων τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν μετὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν· Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἀπεδήμησε τὸ 1438 μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ καὶ πολλῶν ἐπισκόπων εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνθα

ἤρχισαν μακρὰς καὶ σφοδρὰς συζητήσεις περὶ τοῦ δόγματος, ἂν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς μόνον, ἢ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἄλλων μὴ οὐσιωδῶν πραγμάτων, ἐν ᾧ τὸ ξίφος τῶν Ὀθωμανῶν ἠπείλει καθ' ἐκάστην πλειότερον τὸ κράτος τοῦ Βυζαντίου. Καὶ ὅτε τέλος μὲ δισήμους καὶ ἀορίστους φράσεις συνωμολόγησαν ἐνωτικὸν τι, ἐξεδηλώθη τοσοῦτον προφανῶς ἡ δυσαρέσκεια τῆς πρωτευούσης κατὰ τοῦ ἐπιστρέψαντος αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ, ὥστε οἱ πλείστοι τῶν τελευταίων ἀνεκάλεσαν πάλιν τὴν δοθεῖσαν σύναίνεσιν, καὶ ὁ χωρισμὸς ἐγένεε νῦν μεγαλύτερος ἢ πρότερον. Οὐδὲν ἦττον ὁ πάπας ἔνεκα τοῦ ἐνωτικοῦ παραινέσε τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας εἰς σταυροφορίαν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Καὶ ἐξεστράτευσαν μὲν ἐναντίον τοῦ Μουράτη ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας καὶ Πολωνίας *Βλαδίσλαυος* καὶ ὁ Οὐνιάδης, ἀλλ' ἐνικήθησαν τρομερώτατα εἰς τὴν ἐν Βάρνα μάχην τὸ 1444.

§ 123. Εὐτυχέστερος εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Τούρκους πολέμους ὑπῆρξεν ὁ Ἕλλην Γεώργιος Καστριώτης, ὁ ἐπωνομαζόμενος *Σκεντέρβης*, ἡγεμὼν τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ὁμιλοῦσι γλῶσσαν συγγενῇ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν πιθανώτατα δὲ εἶνε ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Πελασγῶν καὶ Ἰλλυριῶν. Ὁ πατὴρ τοῦ Γεωργίου Ἰωάννης Καστριώτης, ἡγεμονεύσας ἐπὶ τῶν τελευταίων Παλαιολόγων, ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Μουράτη. Ἐφόνευσε δ' ὡσαύτως ὁ Σουλτάνος καὶ τοὺς τρεῖς υἱούς του· καὶ φεισθεὶς μόνον τοῦ τετάρτου, Γεωργίου, τὸν ἀνέθρεψεν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ· ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν, τὸν ἐπροβίβασεν εἰς ἀξίωμα στρατιωτικὸν μέγα, ἐπωνομάσας αὐτὸν *Ἰσκεντέρ Βέγ*, ἥτοι Ἀλέξανδρον ἡγεμόνα. Ἀλλὰ τὸ 1443 ὁ Γεώργιος, μὴ λησμονῶν τὴν καταγωγὴν καὶ πάτριον αὐτοῦ πίστιν, ἔφυγεν ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου, ἐγένεε κύριος τῆς Κροΐας, πρωτευούσης τῆς πατρικῆς αὐτοῦ ἡγεμονίας καὶ κατέστη πολυθρύλητος διὰ τὰ κατορθώματα αὐτοῦ παρὰ τε ταῖς Ἑλλήσι καὶ Τούρκοις, μαχρὸν ἐπιχειρήσας ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα. Ἀφοῦ δὲ κατετρόπωσε πολλοὺς Τουρκικοὺς στρατοὺς, ἀπεφάσισε τὸ 1449 νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον αὐτοῦ ὁ ἴδιος Σουλτάνος μετὰ φοβεροῦ στρατοῦ· παθὼν ὁμῶς μεγάλην φθοράν, ἐπανῆλθεν ἀπρακτος εἰς Ἀ-

δριανούπολιν. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος, 1450, ἐπανῆλθεν μὲν ὁ Μουράτης μετὰ στρατοῦ πολυαριθμοτέρου καὶ πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὅπως κυριεύσῃ τὴν ὀχυρὰν Κρούαν· ἀλλ' ὁ Σκεντέρβης τοσαύτην εἰς αὐτὸν ἐπροξένησεν ζημίαν, ὥστε ὁ Μουράτης ἐπρότεινε νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ἡγεμόνα ἐπὶ πληρωμῇ μικροῦ φόρου. Ἀπορρίψαντος δὲ τοῦ Σκεντέρβη τὴν πρότασιν, ὁ Μουράτης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν.

§ 124. Ἀποθανόντος ἀτέκνου τὸ 1448 τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ τελευταῖος Παλαιολόγος, ὁ τέως δεσπότης τῆς Λακωνίας*) *Κωνσταντῖνος* (Θ'). ὁ *Δραγάτης*. Οὗτος ἐζήτησε ματαίως βοήθειαν παρὰ τοῦ πάπα Νικολάου τοῦ Ε', ὑποσχεθεὶς πλήρη τῶν ἐκκλησιῶν ἔνωσιν, καὶ δεχθεὶς πρὸς τοῦτο τὸν Καρδινάλιον Ἰσιδώρον ὡς ἑξαρχον αὐτοῦ· ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαὸς ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ ὑποστῶσι μᾶλλον πᾶσαν ἄλλην θυσίαν ἢ νὰ ὑποταγῶσιν εἰς τὸν δυτικὸν κληρὸν. Εἰς μάτην προσέτι ἀπετάθη ὁ φιλόπατρις αὐτοκράτωρ πρὸς τοὺς βαθυπλούτους Ἑλληνας, ζητῶν νὰ σκορπίσῃ τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἔθνους· εἶχε σημάνῃ τῆς Βυζαντινῆς πρωτευούσης ἡ τελευταία ὥρα, ἀφότου ἔγεινε Σουλτάνος τῶν Τούρκων ὁ δραστήριος καὶ αἰμοδιψὴς υἱὸς Μουράτη τοῦ Β', *Μωάμεθ δ Β'*. Ἀποφασίσας οὗτος νὰ καταστήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καθέδραν τοῦ κράτους αὐτοῦ, ἐκήρυξεν εἰς τὸν φόρου ὑποτελεῖ αὐτοκράτορα τὸν πόλεμον, καὶ προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως μετὰ τοῦ πελωρίου κανόνιου τοῦ Ὀρβὰν καὶ τῆς πολιορκητικῆς μηχανῆς *Ελεπόλεως*, ἄγων 300 χιλιάδας μαχητῶν, πλὴν τῶν ἐλθόντων χάριν λαφυραγωγίας. Μόλις οἱ διχονοοῦντες Ἕλληνες ὀπλῖται μετὰ τῶν Γενοατῶν, ἡγουμένου τοῦ Ἰουστινιάνη, ἦσαν 4,970 περίπου μετὰ ὀλίγων πλοίων· καὶ ὅμως ἐπὶ 50 ἡμέρας ἀνθίσταντο καρτερικώτατα εἰς πάσας τὰς προσβολὰς καὶ πολιορκητικὰς

*) Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ διηρέθη τὸ κράτος· καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Ἰωάννης εἶχε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τινὰς πέριξ τόπους, ὁ δὲ ἀδελφὸς τοῦ Κωνσταντῖνος τὴν νότιον Πελοπόννησον, ὡς δεσπότης τῆς Λακωνίας, καὶ ὁ τρίτος ἀδελφὸς Ἀνδρόνικος τὴν βόρειον. Ἡ Ἑπείρος, Ἀκαρνανία καὶ Αἰτωλία, ἀπέτελουν ἰδίαν δεσποτείαν· δουκίτον δὲ Φραγκικὸν ὑπὸ τὸν οἶκον τῶν Ἀκκιαούλων οἱ Ἀθῆναι, ἡ Βοιωτία καὶ Θεσσαλία.

ἐργασίας, κατακαύσαντες μάλιστα καὶ τὴν Ἑλέπολιν. Ἐπὶ τέ-
λους ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἀνέβησαν εἰς τὰ τείχη, τῇ 29 Μαΐου 1453.
Τότε δ' ὁ μεγάλῳρων Κωνσταντῖνος, μεθ' Ἑλληνικοῦ ὄντος ὑπὲρ
ἐλευθερίας, πίστεως καὶ πατρίδος ἐνθουσιασμοῦ, ἀνεμίχθη εἰς τὰ
πυκνότετα τῶν μαχομένων στίφη, καὶ ἔπεσεν ἡρωϊκῶς ἀγωνιζό-
μενος ἐπὶ τῶν χαρακωμάτων τῆς πόλεως. Ἡ ὡραία Κωνσταντι-
νούπολις, ἡ παλαιὰ καθέδρα τῆς Βυζαντινῆς μεγαλοπρεπείας, ἔ-
γεινε πρωτεύουσα τοῦ Σουλτάνου. Ἡ ἐκκλησία τῆς *Ἀγίας Σο-
φίας* μετεβλήθη εἰς *τζαμίον* καὶ ἐθρηνήθη εἰς τὰ δημώδη ἄσμα-
τα· εἰς τοὺς χριστιανούς κατοίκους ἐπεβλήθη τῆς πικροτάτης δου-
λείας ὁ ζυγός, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ
ἐνέπηξεν ὁ θριαμβεύων ἰσλαμισμὸς τὴν ἡμισέληνον. Τρομαγμένοι
δ' ἔφυγον πολλοὶ λόγιοι καὶ πεπαιδευμένοι Ἕλληνες (*Κωνσταν-
τῖνος Δάσκαρις* κλπ.) πρὸς τὴν δύσιν, ἔνθα διέδωκαν τὴν Ἑλ-
ληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν.

§ 125. Τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπηκολούθησεν
ἡ κατὰκτησις τοῦ κράτους τῆς *Τραπεζοῦντος* (§ 115), τῆς ὁποίας
ὁ τελευταῖος κυριάρχης ἀπεκεφαλίσθη, ἅμα δὲ ἡ κυρίεσις τῆς
Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου (ἐξαιρουμένων ὀλίγων φρου-
ρίων καὶ νήσων), τὴν ὁποίαν οἱ Ἕνετοὶ ματαίως μετ' ἀνδρείας
ὑπερήσπισαν. Συμπεριελήφθησαν δὲ εἰς τὸ Τουρκικὸν κράτος ἡ *Σερ-
βία* καὶ *Βλαχία*, καὶ ἔγεινε φόρου ὑποτελής ἡ *Μολδαβία*. Μόνον
δὲ εἰς τὰς ὀρεινὰς χώρας τῆς *Ἡπείρου* καὶ *Μακεδονίας* ἐξηκο-
λούθει ἀκόμη ἀγωνιζόμενος ὁ ἐμπειροπόλεμος ἥρως Σκεντέρβηης,
καίτοι προτείναντος εἰς αὐτὸν τοῦ Μωάμεθ εἰρήνην ἐπὶ μετρίῳ φό-
ρῳ. Εἰς μάτην ἐξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτοῦ ὁ Σουλτάνος τὸ
1465 μετὰ 200 χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἀπέκλεισε τὴν Κρούαν. Μό-
λις ἀφοῦ ὁ ἥρωις ἀπέθανε τὸ 1467, ὑπετάγη ἐντελῶς ἡ Ἡπειρος.

Φιλολογία.

* § 126. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐστείρευσεν ἡ πλουσία
ἐκείνη Ἑλληνικὴ πηγὴ, ἥτις τοιαῦτα εἶχε παραγάγῃ κατὰ τοὺς
πρὶν χρόνους ἀριστουργήματα. Εἰς τὴνποίησιν μόλις εἶνε λόγου
ἄξια τὰ ποιήματα *Γρηγορίου τοῦ Ναρζιαζηνοῦ* καὶ *τινα τροπά-
ρια* εὐφάνταστα. Τῶν Ἑλλήνων ὁ λεπτός νοῦς εὗρε τροφήν τινα

ὅχι πολὺ ἐπίζηλον εἰς τὰς δογματικὰς συζητήσεις· καὶ μόλις εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ἀρχαιομάθειαν εἶνε δυνατόν νὰ μνημονευθῶσιν ἄνδρες λόγου ἄξιοι· οὕτως ὁ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Προκόπιος, μυστικὸς γραμματεὺς τοῦ Βελισαρίου, συγγράφας τὴν ἱστορίαν τοῦ Περσικοῦ Βαρδαλικοῦ καὶ Γοιθικοῦ πολέμου, ἔτι δὲ τὰ Ἀνέκδοτα, ἤτοι μυστικὴν ἱστορίαν καὶ σάτυραν τῆς αὐλῆς, ὁ ἱστοριογράφος Ἰωάννης Ζωναρᾶς, ἡ Ἄννα Κομνηνὴ καὶ ὁ φίλος τοῦ τελευταίου βασιλέως Κωνσταντίνου Γεώργιος Φραντζῆς. Ἐτι δὲ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 7^{ου} αἰῶνος ἤκμασεν Ἰωάννης ὁ Γραμματικός, φιλόλογος διάσημος, τὸν 8^{ον} Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ θεμελιώσας τὴν συστηματικὴν θεολογίαν καὶ ὁ τὸ 891 ἀποθανὼν πατριάρχης Φώτιος, πολυμαθέστατος ἀρχαιοδίφης, εἰς τὴν μυριόβιβλον τοῦ ὁποίου περιεσώθη σύνοψις καὶ κρίσις 280 ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωσθέντων συγγραμμάτων. Ὁ σχολιάσας κατὰ τὸν 12^{ον} αἰῶνα τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Ὁ Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς τὸν 14^{ον}, ὁ Θεόδωρος Γαζής τὸν 15^{ον}, σύγχρονος τοῦ Βησσαρίωνος, ὅστις μεταβὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὰς πρὸς ἑνώσειν τῶν ἐκκλησιῶν προσπάθειας, ἔγεινε καὶ καρδινάλιος· οἱ Δασκάρεις Κωνσταντῖνος καὶ Ἰωάννης κλπ.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν καλλιτεχνίαν κατέπεσε μὲν πολὺ ἡ γλυπτικὴ καὶ ζωγραφικὴ, εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ὅμως δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν ἀπώλεσαν παντελῶς οἱ Βυζαντινοὶ τὴν φιλοκαλίαν, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ περισωζόμεναι ἐκκλησίαι (Ἁγία Σοφία κλπ.)

Οὐδὲν ἤττον καθ' ἅπαντα τὴν μεσαιῶνα, ὅτε εἰς τὴν Δύσιν πολλοὶ βασιλεῖς δὲν εἴξευρον νὰ ἀναγινώσκωσιν, ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ μάλιστα λογία καὶ πλουσία πόλις, διεγείρουσα τὸν θαυμασμὸν τῶν Φράγκων. Καὶ τὸ ἐμπόριον δὲ καὶ ἡ βιομηχανία ἤκμαζον· ἀπέφερον μάλιστα πλοῦτον πολὺν ἡ ναυτιλία καὶ ἡ κλωσὶς τῆς μετὰξῆς καὶ τοῦ βάρβακος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ
ΤΟΥΡΚΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

(1453—1821).

α'. Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς
ἐπαναστάσεως τοῦ Ὁρλώφ (1453—1769).

§ 127. Δεινὰς ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν ἀγρίων Τούρκων οἱ Ἑλλη-
νες συμφοράς. Οἱ Βάρβαροι ἔσφαζον, ἤχμαλώτιζον καὶ ἐλεηλά-
τουν οὐδενὸς φειδόμενοι· ἐδήμουν τὰ κάλλιστα τῶν κτημάτων,
χαρίζοντες αὐτὰ εἰς ἀξιωματικούς ἢ ἀφιερώνοντες αὐτὰ εἰς τὰ
τζαμία. Ἀποροὶ δὲ μέιναντες οἱ δουλωθέντες, ὥφειλον νὰ πλη-
ρῶνῳσι φόρους ὑπερόγκους διὰ τὰ ὑπολειφθέντα μικρὰ κτήματα·
ἐντεῦθεν δὲ περιῆλθον εἰς τὴν ἐσχάτην πενίαν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ
κεφαλὴν, ὅπως φέρωσιν αὐτὴν ἐπὶ τῶν ὤμων σώαν, ἔμελλον νὰ
πληρῶνῳσι κατ' ἔτος τὸ ἀτιμωτικὸν χαράτσι, ὅπερ ἐνίοτε δις
καὶ τρίς ἡναγκάζοντο νὰ τελῶσι διὰ τὰς ἀνηκούστους τῶν Τούρ-
κων ὑπαλλήλων καταχρήσεις. Ἀλλ' ὁ μάλιστα τὸ ἔθνος πληγώ-
νων φόρος, ἦτον ὁ τοῦ αἵματος τὸ καλούμενον παιδομάζωμα.
Ἦρπαζον δηλονότι οἱ δυναστεύοντες ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν οἰκογε-
νειῶν παιδιὰ, κατ' ἀρχὰς μὲν 1000 κατ' ἔτος, ἔπειτα δὲ πλείο-
τερα, ἀνέτρεφον αὐτὰ εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, καὶ τὰ ἐδίδασκον τὴν
πολεμικὴν αὐτῶν τέχνην, συγκροτοῦντες οὕτως ἐξ αὐτῶν τὸ λε-
γόμενον τάγμα τῶν Γενιτσάρων, καταστὰν τὸ φοβερώτατον τῶν
Τουρκικῶν ταγμάτων διὰ τὴν φυσικὴν τῶν Ἑλληνοπαίδων ἀν-
δρείαν. Μέχρι δὲ τῶν μέσων τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ὅτε τὸ παιδομά-
ζωμα ἔπαυσε, περὶ τὰς 500.000 παίδων ἡρπάγησαν οὕτω. Θρῆ-
νος καὶ ὀδυρμὸς ἡκούετο ὅπου τὸ τοιοῦτον ἐγίνετο· πολλὰ δὲ μη-
τέρες ἔσφαζαν τὰ ἴδια τέκνα, ὅπως μὴ δώσωσιν αὐτὰ νὰ τὰ
τουρκίσουν.

§ 128. Οὐ μόνον δὲ κατ' ἄνδρα, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸ ἔθνος ὀλίγον ἔλειψε νὰ σφαγιασθῇ. Οὕτως ὁ διαδεχθεὶς τὸ 1512 τὸν Β'. Μωάμεθ *Σελλίμης ὁ Α΄*. διανοήθη νὰ θανατώσῃ πάντας τοὺς χριστιανούς τοὺς μὴ παραδεχομένους τὸν Ἰσλαμισμὸν. Ὁ διαταχθεὶς ὅμως τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ἐκείνης συνετὸς βεζύρης *Πιριπασσᾶς* συνεννοήθη μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ὁθωμανῶν *Δζεμαλί*, ἀμφότεροι δὲ ὠδήγησαν τὸν πατριάρχην *Ιερεμίαν* πῶς ἔπρεπε νὰ φερθῇ, ὅπως σώσῃ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλους δὲ κατεπεύσθη μὲν ὁ Σουλτάνος νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ τὸν τουρκισμὸν τῶν χριστιανῶν, διέταξεν ὅμως νὰ μεταβληθῶσιν εἰς τζαμιά παῖται τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἱ ἐκκλησίαι, ἐπέτρεψε δὲ νὰ διορθώσῃσι μόνον οἱ χριστιανοὶ τὰς κατεδαφισμένας ἢ νὰ κατασκευάσῃσι νέας ἐκ ξύλου.

§ 129. Ἐν τούτοις οἱ Τούρκοι δὲν ἠδυνήθησαν εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου νὰ κυριεύσῃσι πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν. Οἱ ἄνδρεῖοι Ἑνετοὶ κατεῖχον εἰσέτι τὰς Ἰονίους νήσους, τὴν Πύλον, Μεθώνην, Κορώνην, Μονεμβασίαν καὶ τὸ Ναύπλιον εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἔτι δὲ τὴν Ναύπακτον, τὴν Εὐβοίαν, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον· οἱ Ῥόδιοι λεγόμενοι ἱππόται κατεῖχον τὴν Ῥόδον· καὶ ἄλλοι Φράγκοι μικροτέρας τινὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου.

Πλὴν μάτην πάντες οὗτοι ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἠγωνίσθησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν ἀγρίων Τούρκων. Μέχρι τοῦ 1571 περιῆλθον ἀλληλοδιαδόχως μεθ' αἱματηροῦς ἀγῶνας εἰς τὸν Σουλτάνον πάντες σχεδὸν οἱ Ἑλληνικοὶ τόποι. Ματαίως δὲ καὶ τὸ ἔτος τοῦτο κατὰ προτροπὴν τοῦ πάπα ὁ δὸν Ἰωάννης τῆς Αὐστρίας, ἠγούμενος τῶν ἠνωμένων Ἑνετικῶν καὶ Ἰσπανικῶν δυνάμεων, ἐξηφάνισε τὸν Ὁθωμανικὸν στόλον τῇ 7 Ὀκτωβρίου (1571) εἰς τὴν πολυθρύλητον *ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου*, καθ' ἣν πολλοὶ μὲν Ἕλληνες συνηγωνίσθησαν γενναίως, ἀπωλέσθη δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Τούρκων Σετίμ ὁ Β'. μετὰ 200 πλοίων καὶ 30,000 ἀνθρώπων· ἡ νίκη αὕτη τὴν πρόοδον μόνον τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εὐρώπην ἐμπόδισε.

§ 130. Μία μόνη νῆσος ὑπελείπετο ἔτι εἰς τοὺς Ἑνετούς, ἡ Κρήτη. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ὑπετάγη ὑπὸ τοῦ βεζύρη Ἀχμέτη *Κιοπριλί* (1670). Ἐπὶ τριάκοντα δὲ σχεδὸν ἔτη ἠγωνίσθησαν ἐνταῦθα

θα οἱ Φράγχοι πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ τοῦ *Ἡρακλείου* (Μεγάλου Κάστρου) ἡ πολιορκία διήρκεσεν 25 ἔτη, ἀδιαφορούντων τῶν ἐγ-
χωρίων Κρητῶν ἕνεκα τῆς ἀνηκούστου τῶν Ἑνετῶν σκληρότητος·
διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ 27 ἀνταρσῖαι ἐπὶ Ἑνετοκρατίας ἀ-
ριθμοῦνται ἐν Κρήτῃ.

§ 131. Καὶ ὅμως οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἀπηλπίσθησαν· ἀλλὰ τὸ
1685 ἔπεμψαν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν στρατηγὸν *Μοροζίνην*,
τὸν ἐπονομασθέντα *Πελοποννησιακόν*. Οὗτος, βοηθούμενος ὑπὸ
τῶν Ἑλλήνων, ἐκυρίευσεν ὅλην τὴν χερσόνησον, ἐκτὸς τῆς Μονεμ-
βασίας, πρόεβη δὲ καὶ ἔξω τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἐπολιόρκησε τὰς Ἀ-
θήνας, ὅτε ἀνεπανόρθωτον συνέβη ἐθνικὸν δυστύχημα· Βόμβα, δηλ.
τῶν Ἑνετῶν ἔπεσεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, χρησιμεύοντα παρὰ τοῖς
Τούρκοις ὡς ἀποθήκη πυρίτιδος· οὕτω δὲ ἐκολοβώθη τὸ μέχρι τῶν
χρόνων τούτων ἀκέραιον περισσώζομενον ἀρχιτεκτονικὸν ἀριστούρ-
γημα (1687). Καὶ ὅμως ὁ Σουλτάνος Ἀχμέτης ὁ Γ'. ἀνέκτισε
τὸ 1715 τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἔκτοτε οἱ Ἑνετοὶ δὲν διετήρησαν
εἰμὴ τὰς Ἰονίους νήσους, καὶ ἐπὶ τῆς Στερεᾶς τὴν Πρέβεζαν, τὴν
Βόνιτσαν καὶ τὸ Βουθρωτὸν· ἐπὶ τέλους ὅμως καὶ αἱ πόλεις αὗται
συμπεριελήφθησαν εἰς τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν.

§ 132. Ἐν τούτοις ὑπὸ τὴν ἀπηνεστάτην τῶν Τούρκων δε-
σποτείαν ἔλαβεν ἰσχὺν μεγάλην καὶ βαθέως εἰς τὴν καρδίαν τῶν
Ἑλλήνων ἐρρίζωθη τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα. Φονευόμενοι ὡς ἀ-
κρίδες εἰς τὰς ὁδοὺς, βλέποντες παραβιαζομένην τὴν οἰκογενεια-
κὴν αὐτῶν τιμὴν, εἰς τὰς ἐκκλησίας συνηθορίζοντο, καὶ μετὰ δα-
κρύων παρὰ τοῦ Ἐσταυρωμένου Σωτῆρος παραμυθίαν τῶν δεινῶν
ἰκέτευον οἱ θλίψιν ἔχοντες ἐν τῷ κόσμῳ. Εὐτυχῶς δὲ καὶ Μωά-
μεθ ὁ Β'. συνετῶς πολιτευθεὶς, ὅπως ἔχη τοὺς μέλλοντας νὰ ἐρ-
γάζωνται καὶ πληρῶνσι φόρους, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς *ραγιάδες* νὰ
τελῶσιν ἐλευθέρως τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν, μετὰ μεγάλης δὲ
παρατάξεως ἐγκατέστησεν εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα τὸν *Γεώρ-
γιον Σχολάριον*, τὸν ἐπονομαζόμενον *Γεννάδιον*, ὅστις ἀπὸ τοῦδε
οὐ μόνον ὡς πνευματικὸς τοῦ ἔθνους ἀρχηγὸς ἐθεωρεῖτο, ἀλλὰ
καὶ ὡς πολιτικός, ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν τοὺς καθ' ἅπαν τὸ Τουρκικὸν
κράτος ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, ἀρχιμανδρίτας καὶ ἱερεῖς. Οὗ-
τοι δὲ προσεπάθουν νὰ ἀποτρέπωσι τοὺς συμπολίτας αὐτῶν ἀπὸ

τοῦ νὰ καταφεύγωσιν εἰς Τούρκους καθῆδες, διαλύοντες οἱ ἴδιοι τὰς διενέξεις αὐτῶν.

§ 133. Οὐ μόνον δὲ τῆς θρησκείας τὸ αἶσθημα ζωηρότατον ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ τὸ φυσικὸν εἰς τὸν Ἑλληνα πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας ἀφυπνίσθη. Ὁφελούμενοι δ' ἐκ τῆς ἀμαθείας καὶ ἀνεπιτηδείότητος τῶν δυναστῶν ἱδρυσαν ἀπανταχὺ μικρὰς κοινότητας, διοικουμένας ὑπὸ προεστώτων καὶ δημογερόντων, οἵτινες προσεπάθουν νὰ προστατεύωσι τοὺς χριστιανοὺς ἐναντίον τῶν καταχρήσεων τῶν Ὀθωμανῶν ὑπαλλήλων, εἰργάζοντο δὲ μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῶν σχολείων, τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν. Οὕτω δ' ἀνεφαίνοντο αὐτοφρεῖς τινες κατὰ τόπους δημοκραταί.

§ 134. Ἀλλὰ καὶ τόποι παντελῶς σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπέμειναν· οὕτως ὁ βεζύρης Μουσταφᾶς Κιοπριοῦλς, ἔχων νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, ἠναγκάσθη νὰ περιποικηθῇ τοὺς ἐπὶ τοῦ Ταϊγέτου οἰκοῦντας Μανιάτας, καὶ διώρισε τὸν συντοπίτην αὐτῶν *Λιβέριον Γερακάρην* ἡγεμόνα τῆς Μάνης ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν. Ἐκτοτε Τούρκος ἐκεῖσε δὲν ἐφαίνετο. Ὡσαύτως δὲ οἱ Σφακιανοὶ τῆς Κρήτης, εἰσφορὰν τινα μικρὰν εἰς τὴν Σουλτάναν εἰσφέροντες, οὐδένα ἐδέχοντο Τούρκον ἄρχοντα εἰς τὰ ὄρη αὐτῶν καὶ τοῦ Σουλίου οἱ ἀδάμαστοι ποιμένες καθ' ἑαυτοὺς ἔζων, μακρὰν πάσης πρὸς τὴν Τουρκικὴν ἀρχὴν ἀναμιξείας. Καὶ εἰς τὴν Ὑδραν δὲ ὁ βέης Ἕλληνας ἦτο.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ πλεῖστα βουνὰ τῆς *Ρούμελης* καὶ τοῦ *Μωρέα* ἄνδρες ἀτίθασσοι ἔφευγον εἰς τὰ σπήλαια καὶ τὰ δάση, ὅπως ἀναπνέωσιν ἐλεύθερον ὑπὸ τὰς ἐλάτας καὶ πεύκας ἀέρα· Ὡνομάζοντο δ' οὗτοι παρὰ τῶν Τούρκων *κλέφται*· καὶ τὰ ἄσματα αὐτῶν, τὰ *κλέφτικα*, ἀδάμαστον ἐξαγγέλουσι τῆς ψυχῆς τὴν δύναμιν καὶ βαθὺ τῆς καρδίας τὸ αἶσθημα. Τούτους δὲ θέλοντες οἱ Τούρκοι νὰ δαμάσωσι, προσέτι δὲ νὰ καθυποτάξωσι τοὺς ἔτι ἀνυποτάκτους μένοντας ὀρεινοὺς τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Πηλίου, τοῦ Πίνδου καὶ τῶν Ἀγρᾶφων, ἠναγκάσθησαν νὰ δώσωσιν εἰς τινὰς προνόμια, καὶ νὰ ἀναθέσωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν φύλαξιν τῶν ὑποτεταγμένων χωρῶν· οὗτοι δὲ καλοῦνται *ἀρματωλοί*. Ἐννοεῖται ὁμῶς ὅτι οἱ ἀρματωλοὶ εὐκόλως ἐγίνοντο πάλιν κλέφται· διὰ τοῦτο πολλάκις τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα συγχέονται.

§ 135. Συγχρόνως δὲ οἱ φύσει φιλομαθεῖς Ἕλληνες ἐννόησαν ὅτι ἐκπαιδευόμενοι ἔμελλον πολὺ νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην αὐτῶν. Ὅθεν οὐ μόνον σχολεῖα ἐν Κερκύρα, Κρήτῃ, Ἀθήναις, Πάτρῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει συνέστησαν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ νέοι ἀπὸ τοῦ 16^{ου} ἤδη αἰῶνος μετέβαινον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐσπούδαζον τὴν ἰατρικὴν. Οὕτω δὲ καθίσταντο ἀναγκαῖοι καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἀγνοοῦντες ξένας γλώσσας, τοὺς μετεχειρίζοντο ὡς διερμηνεῖς καὶ γραμματεῖς εἰς τὰς πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους διαπραγματεύσεις. Καὶ ἀξίωμα μάλιστα τοῦ μεγάλου διερμηνέως ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέστη· τῆς δὲ Βλαχίας ἐγένεον ἡγεμόνες Ἕλληνες, ὡς ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος. Παρηκολούθησαν δὲ τὴν πρόοδον ταύτην καὶ οἱ κληρικαί, καὶ μνημονεύονται λόγιοι ἐπίσκοποι, ὡς ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀρτης, καὶ κατόπιν τῶν Ἀθηνῶν, Μελέτιος.

§ 136. Πληθυνομένων δὲ τῶν γραμμάτων, ἀνεφάνησαν καὶ ἄνδρες σπουδαῖοι, ἐπισύραντες πρὸς ἑαυτοὺς τοῦ ἔθνους σύμπαντος τὸν σεβασμόν· οὕτως ὁ πολυμαθὴς Κερκυραῖος Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, διδάξας περὶ τὸ 1742 εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Ἰωαννίνων, καὶ κατόπιν εἰς τὴν Κοζάνην καὶ τὸν Ἀθῶν, ἐκδούς δὲ πλεῖστα συγγράμματα δαπάνῃ τῶν Ζωσιμαδῶν, καὶ τελευταῖον ἀναδειχθεὶς ἀρχιεπίσκοπος ἐν Πετροπόλει, ἔνθα χάριν τῆς Αἰκατερίνης μετέφρασε τὸν Βιργίλιον εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικόν. Ὡσαύτως δὲ ὁ συμπολίτης τοῦ Εὐγενίου Νικηφόρος Θεοτόκιος, κηρύξας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν Βυζαντίῳ, διδάξας ἐν Ἰασίῳ καὶ πολλὰ ἐκδούς συγγράμματα, ἐπίσης δαπάνῃ τῶν Ζωσιμαδῶν. Καὶ ἄλλοι δὲ διάσημοι διδάσκαλοι μνημονεύονται, οἷον ὁ Γρηγόριος Κωνστανταῖος, Λάμπρος Φωτιάδης, Νεόφυτος Δούκας καὶ Κωνσταντῖνος Βαρδαλάχος, ἐν Βουκουρεστίῳ σχολαρχήσαντες· ἐτι δὲ ὁ Χρῖς Δωρόθεος Πρώτος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Λέσβιος ἱερομόναχος Βενιαμὴν ἐν Κυδωνίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας ἐν Σμύρνῃ καὶ ἄλλοι.

§ 137. Ἄλλ' ὑπὲρ πάντας σημασίαν καὶ δύναμιν ἀπέκτησεν ὁ Χρῖς Ἀδαμάντιος Κοραῆς, Ἐπιφανὴς οὗτος Ἑλληνιστὴς καὶ κριτικὸς δι' ἀτρύτου φιλοπονίας καταστάς, διεμόρφωσε τὴν νέαν ἡμῶν γραφομένην γλῶσσαν, ἀπεσκοραχίσας τὴν ἐν χρήσει μακα-

ρονικήν, καὶ διδάξας νὰ διορθώνωμεν καὶ καλλύνωμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Εἰς τὰ προλεγόμενα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, τοὺς ὁποίους ἐξέδωκε, καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας διατριβάς, ἐμπνέει φλογερὰ φιλοπατρία καὶ πεποίθησις ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος μέλλει πάλιν νάναστῇ. Ἐνθουσιῶντες δ' οἱ Ἕλληνες πρὸς τὸν σπουδαῖον ἄνδρα, προσεπάθησαν ἕκτοτε νὰ βελτιώσωσι τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ τῶν Σχολείων, ὅπως ὁ καὶ παρ' Ἑυρωπαίοις γνωστὸς Ἑλληνιστὴς παρήνεσεν.

β'. Ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὁρλώφ, μέχρι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως (1769—1821).

§ 138. Οἱ Ἕλληνες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συχνὰ προσέφυγον εἰς τὴν ὁμόδοξον Ῥωσσίαν, ἔνθα ἐμπορεύοντο καὶ παλλοὶ ἐξ αὐτῶν εἰσέρχοντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἦτο δ' αὐτοκράτειρα ἐκεῖσε ἡ μεγαλειόβουλος *Αἰκατερίνη Β'*. ἥτις διανοουμένη νὰ κατακτήσῃ τὸ Βυζάντιον, ὠνόμασεν ἕνα τῶν ἐγγονῶν αὐτῆς *Κωνσταντῖνον*, καὶ τὸν ἀνέτρεφε μὲ τροφὸν Ἑλληνίδα. Ἐπιθυμοῦσα δὲ νὰ ἔχῃ τοὺς Ἕλληνας ἀρωγούς εἰς τὸν πρὸς τὴν Τουρκίαν πόλεμον, ἔπεμψε τὸ 1766 εἰς τὴν Πελοπόννησον Θεσσαλὸν τινα κομίζοντα δῶρα εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ἀποβίθασθαι δ' οὗτος εἰς τὴν Μάνην, συνεννοήθη μετὰ τῶν ἐπισημοτάτων αὐτόθι, μετὰ τοῦ κλήρου καὶ μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ πλουσίου προσετῶτος τῆς Μεσσηνίας *Μπενάκη*, οἵτινες πάντες ὑποσχέθησαν ὅτι θὰ ἐπαναστατήσωσιν, ἅμα σταλῶσι πρὸς αὐτοὺς πλοῖα καὶ ὅπλα. Τῷ ὄντι δὲ τὸ 1769 κατέπλευσεν εἰς τὸ Οἴτυλον μικρὸς στόλος τῶν Ῥώσσων ὑπὸ τὸν εὐνορούμενον τῆς Αἰκατερίνης *Θεόδωρον Ὁρλώφ*. Πάραυτα δ' ἐπανεστῆσαν οἱ Μανιάται ὑπὸ τὸν *Μαυρομιχάλην*, λαβόντες ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Ζακυνθίων, Κεφαλλήνων καὶ ἄλλων, καὶ οἱ Σφακιανοὶ τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν *Δασκαλογιάννην*. Ἐπεκταθέντος δὲ τοῦ κινήματος εἰς τὰ Καλάβρυτα, τὰς Πάτρας, τὴν Κορώνην καὶ τὸ Μεσολόγγιον, ἦλθον γέα πλοῖα ὑπὸ τὸν *Αλέξιον Ὁρλώφ*, ὅστις διέταξε τὸ κυριεῦσαν ἤδη τὴν Σπάρτην στρατιωτικὸν σῶμα νὰ ὁρμήσῃ πρὸς τὴν πρωτεύουσάν τότε τῆς Πελοποννήσου Τρίπολιν.

§ 139. Τότε ὁμως ἡ κυβέρνησις τῆς Τουρκίας διέταξε τοὺς

Ἡπειρώτας Ἀλθανοὺς νὰ διέλθωσι τὸν Ἰσθμὸν 15 δὲ χιλιάδες αὐτῶν κυριεύσαντες τὰς Πάτρας ἐξ ἐφόδου, ἔσφαζαν τοὺς ἄνδρας καὶ ἐπυρπόλησαν τὰς οἰκίας. Κατόπιον χίλιοι Ἀλθανοὶ ἱππεῖς, μετὰ τῶν ἐν Τριπόλει Τουρκικῶν στρατευμάτων, διασκορπίζουσι τοὺς πολιορκούντας τὴν πόλιν ταύτην Ἑλλήνας, σφάζουσι τὸν ἀρχιερέα καὶ πλείστους ἄλλους, καὶ στρατεύουσιν ἐναντίον τῆς Κορώνης. Μάτην 400 Λάκωνες, προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διάβασιν ἅπαντες ἔπασαν ἥρωϊκῶς μεχόμενοι, οἱ δὲ Τοῦρκοι διέλυσαν καὶ τῆς Μεθώνης τὴν πολιορκίαν καὶ ὁ Ἀλέξιος Ὁρλώφ ἀνεχώρησεν, ἀφήσας τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους εἰς τὴν διάκρισιν τῶν βαρβάρων.

§ 140. Μεγάλως δ' ἐτίμησε τότε τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ὁ γιγαντόσωμος ἐξ Ἀταλάντης ἀρματωλὸς Ἀνδρουττος. Οὗτος μαθὼν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασιν, διῆλθε τὸν Ἰσθμὸν μετὰ τινων ἑκατοντάδων μαχητῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἔφθασε λίαν βραδέως, ὅταν ἤδη ὁ Ῥωσσικὸς στόλος ἀπῆρχετο, ὥφειλε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν Ῥούμελην, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Λάκωνος κλέφτου Ζαχαριᾶ. Διερχόμενος δὲ τὸν Ἰσθμὸν προσβάλλεται ὑπὸ πολλῶν χιλιάδων Τουρκαλθανῶν, καὶ ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὁπόθεν ἔφθασε πλησίον τοῦ Αἰγίου. Ἐνταῦθα δὲ περικυκλώσαντες τοὺς ἐκ τῆς πείνης, τῶν κόπων καὶ τῶν πληγῶν ἀποκαμόντας Ἑλλήνας, τρεῖς ἐναντίον αὐτῶν ἐποίησαν οἱ βάρβαροι ἐφόδους· ἐπὶ τέλους ὅμως ὁ Ἀνδρουττος τοὺς τρέπει εἰς φυγὴν, καὶ ἐπιβιβάζεται εἰς τινα πλοῖα τῆς Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας.

§ 141. Ἐν τούτοις οἱ Ῥῶσσοι, ἀναχωρήσαντες ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἔκαυσαν τὸν Τουρκικὸν στόλον εἰς τὸν ἀπέναντι τῆς Χίου στενὸν ὄρμον τοῦ Ἰτζεσμὲ (1770), κατέλαβον ἐπὶ τινα χρόνον τὰς Κυκλάδας, καὶ διομολογήσαντες τὸ 1774 εἰρήνην, προσεπάθησαν νὰ προφυλάξωσι τοὺς Ἑλλήνας ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν Τοῦρκων. Οὐδὲν ἦττον πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι ἔπαθον τὰ πάνδεινα, ὥς λαβοῦσαι φανερὰ, ἢ κρυφὰ μέρος εἰς τὴν ἀνταρσίαν. Ὁ πατριάρχης Μελέτιος ἐστρεβλώθη καὶ ἐξωρίσθη· τρισχίλιοι Θεσσαλοὶ Τρικκαῖοι ἐφονεύθησαν, καὶ τὸ ἡμῖς τῆς πόλεως ἐπυρπολήθη· οἱ πλουσιώτεροι Λαριτσαῖοι ἐφονεύθησαν ἢ ἐγυμνώθη-

σαν, καὶ ἡ μόνη τῆς πόλεως αὐτῶν ἐκκλησία ἐκρημνίσθη· εἰς τὴν Ἀῆμνον ἀπεκεφαλίσθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προσετώτες· καὶ εἰς τὴν Σμύρνην ἐφονεύθησαν οἱ χριστιανοὶ σωρηδὸν ἐξερχόμενοι ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς. Εἰς δὲ τὴν Κρήτην οἱ Τούρκοι ἐβίαζον τὸν *Δασκαλογιάννην* νὰ βλέπῃ τὴν κατακρεοῦργησιν αὐτοῦ κρατοῦντες ἔμπροσθέν του κάτοπτρον, καὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς τέως ἀνυποτάκτους Σφακιανοὺς νὰ πληρώσωσι χαράτσι.

§ 142. Ἐν τῷ μεταξύ δ' οἱ ἐπιδραμόντες εἰς τὴν Πελοπόννησον Ἀλβανοὶ δὲν ἤθελον νάναχωρήσωσι· νικήσαντες δὲ δύο πασσάδες, κατεγύμνωνον καὶ κατεβάσανίζον Ἕλληνας καὶ Τούρκους. Τότε δ' ἀνενεώθη εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Σουλτάνου τὸ συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον σχέδιον, νὰ ἐξαφανίσῃ δηλ. παντελῶς τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ὑπερίσχυσεν ὅμως ἐπὶ τέλους ἡ γνώμη τοῦ ἀρχιναύρχου *Χασσᾶν πασσᾶ*, εἰπόντος ὅτι δὲν συμφέρει νὰ λείψῃ τὸ χαράτσι τῶν ῥαγιάδων. Ἀπεστάλῃ δὲ ὁ ἴδιος κατὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀλβανῶν, καὶ παραλαβὼν συνεργοὺς τοὺς κλέφτας, καὶ μάλιστα τοὺς Ἀρκάδας *Κολοκοτρωνάους Ἀναγνώστην* καὶ *Κωνσταντῖνον* (πατέρα τοῦ Θεοδώρου), κατετρόπωσε τοὺς ἐναντίους ἔξωθεν τῆς Τριπόλεως· καὶ τοσοῦτον συντόμως κατεδιώξεν αὐτοὺς, ὥστε ὀλίγοι μόνον κατάρθωσαν νὰ φύγουν ἐκ τοῦ ὁλέθρου. Ἀλλ' ὅμως καὶ οἱ κλέφται κατεδιώχθησαν ἔπειτα ὡς ἐπικίνδυνοι σύμμαχοι.

§ 143. Ἐκτοτε τῆς ἐπαναστάσεως ὁ βρασμὸς οὐδέποτε κατευνάσθη. Ἐπαναληφθέντος δὲ τὸ 1787 τοῦ πρὸς τοὺς Τούρκους πολέμου τῶν Ῥώσων, ὁ διαπρέψας εἰς τὴν ἐν *Τσεσμέ* ναυμαχίαν, καὶ διὰ τοῦτο συνταγματάρχης ὢν τότε τῆς Ῥωσσίας, *Λάμπρος Κατσώνης* ὁ Λεβαδείτης, ἦλθεν εἰς τὴν Τεργέστην, ὥπλισεν ἑκατὶ δώδεκα πλοῖα, καὶ ὑποστηριζόμενος κρύφα ὑπὸ πλουσιῶν τῆς Σμύρνης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐμπόρων, ἤρχισε νὰ ἐπιτίπῃ κατὰ τῶν ἐμπορικῶν καὶ πολερικῶν πλοίων τῶν Τούρκων. Συνομολογηθείσης ὅμως εἰρήνης τὸ 1792, ὁ Λάμπρος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μάνην, καταλιπὼν τὸν στολίσκον αὐτοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἀδιακόπως ἀπὸ τοῦ 1770 καταδιωκόμενος Ἀνδρουττος ἐζήτησε νὰ καταφύγῃ διὰ τῆς Ἑνετίας εἰς τὴν Ῥωσίαν· παρεδόθη ὅμως ὑπὸ τῆς κιβδήλου τῆς πόλεως ταύτης κυβερ-

νῆσεως εἰς τὴν Τουρκίαν, καὶ ἐφανεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει.

§ 144, Ἐν ᾧ δὲ τοιαῦτα εἰς τὴν Ἑλλάδα συνέβαινον, τύραννος τῶν Ἀλβανῶν μεγαλεπίβολος ἔστησε τὴν ἐδραν αὐτοῦ ἐν Ἰωαννίνοις, Ἀλήπασσας ὁ ἐκ Τεπελενίου. Οὗτος ἔβαλε κατὰ νοῦν νὰ γείνῃ δυνάστας συμπάσης τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, καὶ δειξὰς μεγάλην χαρακτηῖρος δύναμιν, κατεδάμασε τοὺς κλέφτας (ἐν οἷς τοὺς ἀδελφοὺς Κατσαρτωνάλους)· καὶ πολλοὺς ἀρματωλοὺς, ἐν οἷς τὸν Ὀδυσσεά, Γρίβαν καὶ Καραϊσκον, εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ. Μόνον τὸ ἀγέρωχον Σοῦλι ἀντίστατο εἰς τὸν ἀλαζόνα δυνάστην. Βοηθούμενον ὑπὸ τοῦ Ἀνδρούτσου, κατενίκησε τὸν Ἀλῆ πασσᾶν τὸ 1788. Ὅθεν τὸ 1792 ὑποκριθεὶς ὁ Ἀλβανὸς ὅτι θὰ στρατεύσῃ κατὰ τῶν ἀπειθῶν Ἀργυροκαστριτῶν, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Σουλιωτῶν. Οὗτοι δὲ τῷ ἔπεμψαν τὸν Λάμπρον Τζαβέλλαν μεθ' 70. Ἐν ᾧ δὲ ποτε κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν οἱ Ἑλληνες ἐπήδων, συλλαμβάνει τὸν Λάμπρον Τζαβέλλαν, καὶ τὸν ὑποχρεώνει νὰ καθυποτάξῃ τὸ Σοῦλι. Ἀνθυποκρινόμενος δ' οὗτος, κατέλιπε τὸν υἱὸν του Φῶτον ὄμηρον, καὶ δραμὼν πρὸς τὸ Σοῦλι, παρεκίνησε τοὺς συμπολίτας νάντισταθῶσι μέχρις ἐσχάτων συγκρόνως δ' ἔγραψεν εἰς τὸν πασσᾶν νὰ ψήσῃ τὸν υἱὸν του καὶ νὰ τὸν φάγῃ. Δεινὴν δὲ τότε μανίαν μανίς ὁ τύραννος, ὥρμησε κατὰ τοῦ Σουλίου. Ἀλλ' οἱ Σουλιῶται μετὰ τὸν Μπότσαρην, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν, ἡγουμένης τῆς συζύγου τοῦ Λάμπρου Μόσχως, τοσοῦτον τὸν ἀπέκρουσαν, ὥστε δύο ἵππους ἔσκασεν ἕως οὗ φθάσῃ εἰς Ἰωάννινα. Ἠλευθέρωσε δὲ τὸν Φῶτον καὶ πάντας τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ἐπλήρωσε διὰ τοὺς ἰδικούς τους 100,000 γροσιῶν.

§ 145. Οὐδὲν ἤττον τὸ 1803, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἐριδος τῶν Βοτσαραίων καὶ Τζαβελλαίων, ἔστειλε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Μουχτάρ καὶ Βελῆν νὰ πολιορκήσωσι τὸ Σοῦλι. Περιελθόντες δ' οἱ Σουλιῶται εἰς δεινὴν πείναν, ἠναγκάσθησαν κατὰ τὸν Δεκέμβριον νὰ υπογράψωσι συνθήκην, καθ' ἣν ἐμελλον νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τοῦ Σουλίου ἔνοπλοι. Μόνος ὁ μοναχὸς Σαμουήλ δὲν ἐδέχθη τὴν συνθήκην· ἀλλὰ κλεισθεὶς εἰς ἓνα πύργον μετὰ τεσσάρων, ἀνετίναξεν ἑαυτὸν εἰς τὸν ἀέρα, ὅταν εἶδεν εἰσερχομένους τοὺς Τούρκους. Τῶν ἄλλων Σουλιωτῶν οἱ μὲν ὑπὸ τοὺς Τζαβελλαίους Φῶτον καὶ Αἴμον ἐφθασαν εἰς Πάργαν· οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Βότσαρην

διευθύνθησαν πρὸς τὰ ὄρη τοῦ Ζαλόγκου. Μόλις δ' εἶχον φθάσει αὐτοῦ, ὅτε τοὺς περιεκύκλωσαν 4 χιλιάδες Τούρκων μετὰ πολυαριθμοῦ πυροβολικοῦ. Ἐβδομήκοντα δὲ τότε γυναῖκες, ἰδοῦσαι ὅτι τῶν ἀνδρῶν αἱ πυριτοβολαὶ ἐτελείωσαν, ἔδεσαν τὰς χεῖρας αὐτῶν ὡς εἰς χορόν· ἡ δ' ἐκάστοτε σύρουσα τὸν χορὸν ἐῤῥίπτειν ἑαυτὴν καὶ τὸ τέκνον τῆς εἰς τὰς ἀβύσσους τῶν ἐκεῖ ὀρέων. Τὸ δὲ 1814 ἡγόρασεν ὁ Ἀλήπασας παρὰ τῶν Ἀγγλῶν καὶ τὴν Πάργαν· τότε δ' οἱ κάτοικοι ἤνοιξαν τοὺς τάφους τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ παρέλαβον τὰ ὀστέα, ὅπως μὴ τὰ μολύνωσι τῶν τυράννων οἱ μισθοφόροι.

§ 146. Τοιαῦτα κατὰ γῆν ἀνδραγαθήματα προήλειπον τὸ ἔθνος πρὸς τὸν ἐπικείμενον μέγαν ἀγῶνα. Ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν τρεῖς νῆσοι, ἡ Ὑδρα, αἱ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρά, πλουτήσασαι ἐκ τοῦ ἐμπορίου τῶν σιτηρῶν, κατέστησαν καὶ ἀξιόμαχοι κατὰ θάλασσαν· καθότι ἔνεκα τῶν συνεχῶν προσβολῶν τῶν εἰς τὰ βήρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς φωλεούντων πειρατῶν, ἠναγκάζοντο νὰ ὀπλιζῶσι τὰ πλοῖά των μὲ ὄπλα καὶ κανόνια.

§ 147. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀνὴρ φρονηματίας ἐνεθουσίασε τὸ ἔθνος διὰ τῶν ἐγερτηρίων αὐτοῦ παιάων, καὶ προσεπάθει ἀδιαλείπτως νὰ διεγείρῃ ἐπανάστασιν, Πήγας ὁ Φεραῖος. Ἠρχισε δὲ νὰ ἐνεργῇ κατὰ πρῶτον εἰς Βουκουρέστιον, ἔνθα εὐρὼν συνεργοὺς πολλοὺς πλουσίους ἐμπόρους καὶ ἀρχιερεῖς, παρώρμησεν εἰς ἀνταρσίαν κατὰ τοῦ Σουλτάνου ἰσχυρόν τινα Τούρκον δυνάστην τοῦ Βιδινίου, καὶ μετέβη κατόπιν εἰς Βιέννην, ὅπως ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν αὐτόθι Ἑλλήνων. Ἐντεῦθεν δὲ συνεννοήθη μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας Βοναπάρτου, ὅστις νικήσας τότε λαμπρὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν νίκας, ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ συμπράξῃ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ δὲ 1797 κατῆλθεν εἰς Τεργέστην, ὅπως μεταβάς ἔπειτα εἰς Ἑνετίαν, συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ἐνταῦθα ὅμως κατεμηνύθη εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἀρχήν, καὶ παρεδόθη μετ' ἄλλων ἑπτὰ ὀπαδῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Τουρκικὴν κυβέρνησιν, κατ' ἀπαίτησιν αὐτῆς. Ἐθανατώθη δ' ἐπὶ τέλους εἰς τὸ Βελιγράδιον ἀνακράζων· οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκδικηθοῦν τὸν θάνατόν μου.

§ 148. Τῷ ὄντι δ' ἡ ἐπανάστασις ἦτον ἐγγύς. Τὸ 1814 ὁ
 ἐξ Ἀρτης Νικόλαος Σκουφᾶς συνέστησε μετ' ἄλλων τινῶν τὴν
 ἐταιρίαν τῶν Φιλικῶν, σκοπὸν ἔχουσαν τοῦ ὅλου ἔθνους τὴν ἐ-
 πανάστασιν. Τοσαύτη δ' ἦτο τῶν Τούρκων ἡ ἀμάθεια καὶ τύ-
 φλωσις, ὥστε συμπεριελήφθησαν μὲν εἰς αὐτὴν πλεῖστοι ἀρχιερεῖς,
 λόγιοι, ἀρματοῦλοι, ναυτικοὶ καὶ πολιτικοί, συνεταράχθησαν δὲ
 πᾶσαι αἱ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Μαλέα καὶ ἀπὸ τῆς Μικρᾶς
 Ἀσίας μέχρι τοῦ Ἰονίου πελάγους Ἑλληνικαὶ χῶραι, χωρὶς νὰ
 νοήσῃ ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις τὸ παραμικρόν. Τὸ δὲ 1820 ἀνηγο-
 ρεύθη ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιχειρήματος ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.
 Ἦτο δ' οὗτος ὑπασπιστὴς καὶ στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς
 Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀγωνισθεὶς ἀνδρείως εἰς τινὰ μεταξὺ
 Γάλλων καὶ Ῥώσων μάχην, τὸ 1813, εἶχεν ἀπολέσῃ τὸν δε-
 ξὶὸν βραχίονα. Διαβάς δὲ τὴν 27 Φεβρουαρίου 1821 τὸν Προῦθον,
 ἐκήρυξε τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Ε'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ
ΧΡΟΝΩΝ (1821—1879).

Α. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς ἀναμίξεως
τῆς Αἰγύπτου (Μάρτ. 1821—Φεβρ. 1825).

§ 149. Συγχρόνως δ' ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συνωμοσία τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων, προτιθεμένων νὰ πυρπολήσωσι τὸν ναύσταθμον, νὰ φονεύσωσι τὸν Σουλτάνον, περευόμενον εἰς τὸ τζαμίον, νὰ κυριεύσωσι τὸ πυροβολικὸν καὶ νὰ ὀπλίσωσι πάντας τοὺς Ἑλληνας τῆς πρωτευούσης. Ὅθεν οἱ Τοῦρκοι ἐμάνησαν μανίαν δεινὴν. Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος Ε' ἤρπάγη ἐκ τοῦ βωμοῦ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πάσχα, καὶ ἐκρεμάσθη μετὰ τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ εἰς τὴν μεγάλην θύραν τοῦ πατριαρχείου καὶ πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, πολιτικοὶ καὶ ἔμποροι, ἐφονεύθησαν, καὶ αἱ περιουσίαι αὐτῶν ἐδημεύθησαν. Ἐναντίον δὲ τοῦ Ὑψηλάντου ἀπεστάλησαν πολυάριθμα στρατεύματα καὶ οἱ Ἕλληνες ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων, ἐπολέμησαν μὲν ἀνδρείως εἰς *Δραγατσάνιον*, ἔνθα κατεκόπη ὁ ἐκ λογάδων νέων συγκείμενος ἱερὸς λόχος, ἐπὶ τέλους ὁμως ὑπέκυψεν εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν· μετὰ δὲ τὴν ἀτυχῇ ἐν *Σκουλερίῳ* μάχῃ ὁ Γεώργιος Ὀλύμπιος, κλεισθεὶς εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ *Σέκκον*, ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν ἐν αὐτῷ πυρίτιδα, κατακαύσας οὕτως ἑαυτὸν καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν πολεμίων. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, καταφυγὼν εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἐφυλακίσθη καὶ ἀπεφυλακίσθη μὲν ἔπειτα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

§ 150. Ἐν Ἑλλάδι δέ, ἀναπετάσαντος τοῦ Γερμανοῦ (25 Μαρτ. 1821) ἐν Ἀγίᾳ Λαύρᾳ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, ἡγέρθη τρομερὸς ἐθνικὸς πόλεμος, καὶ ἡ κλαγγὴ τῶν ὀπλῶν ἠκούσθη ἀλληλοδιαδόχως ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι, ἐν Πελοποννήσῳ, Κρήτῃ, Θεσσαλίᾳ, Ἠπεί-

ρω καὶ Μακεδονία. Ἀρματωλοί, ἱερεῖς, τεχνῖται καὶ λόγιοι, ὥρμησαν, ἡγουμένου τοῦ σταυροῦ, εἰς τὰ ὅπλα, ἐκυρίευσαν εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος τὰ φρούρια τῶν *Σαλώνων* καὶ τῆς *Λεβαδείας* ἀπεδίωξαν εἰς τὰ δυτικά τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τοῦ *Μεσολογγίου* καὶ τοῦ Ἀργιρίου καὶ κατόπιν τῶν νικηφόρων ἐν *Βαλτεσσίῳ* καὶ *Δολιανοῖς* μαχῶν, ἐκυριεύθη διὰ τῆς φρονήσεως τοῦ *Κολοκοτρώνη* ἡ Τρίπολις καὶ πάντα τῆς χερσονήσου τὰ φρούρια. Καὶ ἐν Κρήτῃ δὲ μετὰ τρεῖς μάχας, καθ' ἃς περὶ τὰς δύο χιλιάδας Τούρκων ἐφρονεύθησαν, ἐπολιορκήθησαν τὰ φρούρια τῶν *Χανίων* καὶ τοῦ *Ρεθύμνου* τόσοι στενωῶς, ὥστε ἂν δὲν ἐπρόφθαιεν ὁ στόλος τοῦ *Μεχμέτ Ἀλῆ*, ἐξ ἑκατὸν πλοίων συγκείμενος καὶ ὑπὸ τοῦ *Χασὰν πασᾶ* διευθυνόμενος, θά παρεδίδοτο τὸ *Ρεθύμνον* δι' ἑλλειψιν ὕδατος.

§ 151. Καὶ κατὰ θάλασσαν δέ, ἅμα ἀρξαμένου τοῦ ἀγῶνος, ἐξέπλευσαν ὁ ἐκ τῶν πλοίων τῶν τριῶν νήσων Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ὑαρῶν συγκείμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Μιαούλη, Γεωργίου Κολανδρούτσου καὶ Νικολάου Ἀποστόλη ναυαρχούμενος στόλος. Διασπειρόμενος δ' οὗτος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας, ποῦ μὲν συνέλαβε πολεμικά, ποῦ δὲ φορτηγὰ, ἐβύθισεν ἄλλα, καὶ οὕτως ἐματαίωσε τὴν μεταφορὰν τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς τὰ ἐπαναστατήσαντα μέρη. Καὶ ἡ ἐκ Σπετσῶν δὲ ἡρώτης *Μπουμπουλίνα*, ἐφοπλισθεῖσα καὶ αὕτη, ἐπέβη ὡς πλοίαρχος ἐφ' ἑνὸς τῶν πλοίων αὐτῆς, ἅτινα ἐστάλησαν εἰς πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Οὐδ' ἔμειναν ὀπίσω οἱ Ἑπτανήσιοι καθότι περιφρονήσαντες τοὺς ἀπαγορευτικούς νόμους τῆς Ἀγγικῆς προστασίας, ἐσπευσαν πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ κατανικήσαντες τοὺς *Αἰαλαίους* Τούρκους ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν, ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ καταλίπωσι τὸ ληστρικὸν φρούριόν των.

§ 152. Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν κατεπολεμεῖτο μὲν ὑπὸ τῆς ἱερᾶς λεγομένης τῶν Εὐρωπαίων δυναστῶν Συμμαχίας, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, ἐνισχύετο ὅμως ὑπὸ πολλῶν φιλελλήνων (*Νορμάννου* κλπ.) καὶ τῶν Ἑλλήνων *Καρτακουζηνοῦ*, *Δημητρίου Ὑψηλάντου*, *Μαυροκορδάτου* καὶ *Θεοδώρου Νέγρη*, οἵτινες καὶ συνέστησαν προσωρινὴν διοίκησιν, συνελθούσης ἐν Ἐπιδάφυρ τῆς πρώτης Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἀπανταχοῦ δὲ κατεβλή-

θησαν οἱ Ὀθωμανοί, καὶ ἄφρευκτος ἐπέκειτο ἡ καταστροφή τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις ὁμοφύλων αὐτῶν. Ὄθεν ἀπεστάλη ὁ *Ὁμέρ Βριώνης* μετ' ὀκτὼ χιλιάδων στρατιωτῶν, εἰσβαλόντων κατὰ τὸν Μάιον εἰς Θερμοπούλας. Πρῶτος δ' ἀντιπαρετάχθη ὁ *Διάκος*. Καὶ ἐπολέμησε μὲν ὡς ἀληθῆς ἥρως· ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν πλείστων πολεμιστῶν αὐτοῦ, καὶ παρακινούμενος νὰ ὑποχωρήσῃ, ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς ἄλλην περίστασιν, ἀπεκρίθη ὡς ἄλλοτε ὁ *Λεωνίδας*· «ὁ *Διάκος* δὲν φεύγει»· καὶ ὁρμήσας μετὰ ὀλίγων συντρόφων πρὸς τὰ πυκνὰ τῶν πολεμίων στίφη, ἐπληρώθη καιρίως καὶ ἐκάνη εἰς τὴν σούβλαν ἐν *Λαμρία*. Ὁ δὲ *Ὀδυσσεὺς* εἰσῆλθε σύρων τὸν χορόν, καὶ μεθ' ἑκατὸν λογάδων ὠχυρώθη εἰς τὸ πλινθόκτιστον *χάνι* τῆς *Γαβριάς*, ὅθεν ἐμελλον νὰ διαβῶσιν οἱ *Τούρκοι*. Ἐπιπεσόντων δὲ τὴν ἐπαύριον τῶν ἐχθρῶν, ὁ τολμηρὸς δ-πλαρχηγὸς ἐξῆλθε τὴν νύκτα ξιφῆρης, χωρὶς νάπολέσῃ ὁ ἴδιος κανένα τῶν συμπολεμιστῶν. Οὕτως οἱ Ὀθωμανοὶ κατατρομάξαντες διεσκορπίσθησαν· ὁ δὲ *Μπαϊράμ Πασσᾶς*, ἐλθὼν ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ὅπως ὑποτάξῃ πάλιν τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἠττήθη εἰς τὰ πλησίον τῆς Λεβαδείας *Βασιλικὰ* ἦταν τοσοῦτον δεινὴν ὑπὸ τοῦ *Λουθουριώτου*, *Γούρα* κλπ, ὥστε χίλιοι μὲν διακόσιοι *Τούρκοι* καὶ εἰς πασσᾶς ἐφονεύθησαν, ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν δὲ συνελήφθησαν, βαρύτιμα δὲ λάφυρα ἐκυριεύθησαν, ματαιωθείσης καὶ τῆς εἰς Πελοπόννησον στρατείας κατὰ τὸ 1821. Συγχρόνως δ' ὁ *Παππανικολῆς* ἐπυρπόλησεν ἐχθρικὸν δίκροτον εἰς τὴν Ἐρεσσὸν τῆς Μιτυλήνης.

§ 153. Τὰ κατορθώματα ταῦτα τῶν Ἑλλήνων ἐπέτεινον τῶν βαρβάρων τὴν λύσσαν. Αἰὶ κατὰ τὴν ἀνοιξιν (1822) τέσσαρες μεγάλοι στρατοὶ ἀπεστάλησαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ κατὰ μὲν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐπέμφθη ὁ *Μεχμέτ πασσᾶς*, κατὰ δὲ τοῦ Μεσολογγίου ὁ *Ὁμέρ πασσᾶς* καὶ *Κιουταχῆς* κατὰ ξηρὰν καὶ ὁ *Ιουσοῦφ πασσᾶς* κατὰ θάλασσαν· κατὰ δὲ τῆς Πελοποννήσου ὁ *Δράμαλης* μετὰ 32 χιλιάδων ὁπλιτῶν, καὶ κατὰ τῆς Κρήτης ὁ *Χασᾶν πασσᾶς* μετὰ 106 πλοίων καὶ 8,000 ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν. Καὶ ὁ μὲν *Χασᾶν πασσᾶς* ἐνίκηθη καὶ κατεστράφη πλησίον τῆς *Μαλάξας* ὑπὸ 1000 περίπου Κρητῶν, στρατηγουμένων ὑπὸ τοῦ *Σήφακα*, *Χάλη* κλπ. ὁ δ' εἰς τὴν Πε-

λεπόννησον εἰσβαλὼν *Δράμαλης*, ἀναγκασθεὶς νάποσυρθῇ ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων παρενοχλήσεων τοῦ *Δημ. Ὑψηλάντου* καὶ *Κολοκοτρώνη*, ἐπεχείρησέ μὲν νὰ διαβῇ τὰ *Δερβενάκια*, ἀλλ' ὁ προνοητικὸς *Κολοκοτρώνης* εἶχε προαποστείλῃ ἐκεῖ τὸν *Χατζηχρήστον* μὲ τοὺς *Βουλγάρους* του καὶ τὸν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην *Τουρκοφάγον* ἐπονομασθέντα *Νικήταν*. Οἱ *Τούρκοι* λοιπὸν ἄλλοι μὲν ἐσφάγησαν ἐνταῦθα, ἄλλοι δ' ἀπωλέσθησαν, μεταβά-
ντες εἰς *Κόρινθον*, ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῶν ἀρρώστιων, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ *Δράμαλης*. Ἄλλοι δ' ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν *Ἀκράταν*, καὶ ὀλίγοι μόνον ἐσώθησαν διὰ *Τουρκικῶν* καὶ *Εὐρωπαϊκῶν* πλοίων εἰς *Πάτρας*.

§ 154. Οἱ δὲ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα εἰσβαλόντες ἐχθροὶ ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀποσυρθῶσιν ὑπὸ τοῦ πανούργου *Ὀδυσσεῶς* ὥστε δὲν ἔμενον ἄλλοι εἰμὴ οἱ πρὸς τὸ *Μεσολόγιον* ἐκστρατεύσαντες ὑπὸ τὸν *Ὁμέρ* καὶ *Κιουταχῆν*. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς κατέστρεψεν ὁ *Μαυροκορδάτος* καὶ *Μάρκος Μπότσαρης*· διότι διαβουκολήσαντες αὐτοὺς μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἤθελον παραδοθῇ, ἕως οὗ ἔλθωσι νέα *Πελοποννησιακὰ* στρατεύματα, ἐφόνευσαν ἔπειτα εἰς ἔφοδον, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν οἱ *Τούρκοι*, περὶ τοὺς 800 ἐξ αὐτῶν· οἱ δὲ λοιποὶ καταληφθέντες ὑπὸ πανικοῦ φόβου, ἔτρεξαν μὲν νὰ διαβῶσι τὸν *Ἀχελῷον*, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν διά-
βασιν ἐπνίγησαν ὑπὲρ τοὺς πεντακοσίους, ματαιωθείσης οὕτω καὶ τῆς πρὸς τὸ *Μεσολόγγιον* ἐκστρατείας, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅση καὶ ὁ *Τουρκικὸς* στόλος κατενικήθη ἐξωθεν τῶν *Πατρῶν* ὑπὸ τοῦ Ἑλ-
ληνικοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν συνέβησαν τὸ 1822. Τὸ δὲ 1823 ὁ *Σουλτάνος* *Μαχμούτης* ἀπέστειλε κατὰ τῆς *Δυτικῆς* Ἑλλάδος 16,000 ἐκλεκτοῦ στρατοῦ, συγκεκμημένου ἐξ Ἀλβανῶν, *Γκέκιδων* καὶ *Μιρδιτῶν*, ὑπὸ τὸν πασσᾶν τῆς *Σκόδρας* *Μουστάην* καὶ τὸν *Ὁμέρ Βριώνην*. Ἀλλὰ τότε ὁ ἥρως *Μάρκος Βότσαρης* μετὰ 350 *Σουλιωτῶν* καὶ ὁ *Κίτσος Τζαβέλλας* ἐπέπεσαν τὴν νύκτα τῆς 7 *Αὐγούστου* κατὰ τῆς ἐν *Καρπενησίῳ* στρατοπεδευμένης ἐμ-
προσθοφυλακῆς τῶν *Τούρκων*, ἐκ 5 χιλιάδων συγκεκμημένης, καὶ σύ-
ροντες μετὰ τὸν πρῶτον πυροβολισμόν τὸ ξίφος, ἐπὶ νεικὸν εἰς τὸν ἐχθρὸν φοβεράν σφαγὴν, μὴ γινώσκοντα ἐν καιρῷ νυκτὸς νὰ διευ-
θύνῃ τὰ ὄπλα. *Δυστυχῶς* ὅμως ὁ *Βότσαρης* ἐφονεύθη· πολλοὶ δὲ

Σουλιώται δὲν ἐπέπεσαν ἐκ τοῦ προσημφωνηθέντος μέρους, καὶ οὕτως ὁ ἐχθρὸς ἐσώθη ἐκ τῆς παντελοῦς καταστροφῆς. Ἀπέτυχε δὲ καὶ ἡ κατὰ τοῦ Μεσολογγίου ἐκστρατεία, πρὸς ὃ ἐστράφησαν οἱ πολέμιοι ἀπολέσαντες ἐν Καρπενησίῳ ὑπὲρ τοὺς 1000 στρατιώτας, καὶ οὕτως ἔφυγον κατηρχυμένοι ἐκ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Οὐδ' ἐπετύγχανον πλειότερον ἐν Κρήτῃ καθότι καὶ ἐνταῦθα περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑλλήνων αἱ ἐπαρχίαι *Σελίνου* καὶ *Κισσάμου*. Συνεκροτήθη δὲ κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ ἔτους τούτου (1823) καὶ ἡ ἐν Ἀστρεὶ δευτέρα ἐθνικὴ συνέλευσις, ἣτις τροποποιήσασα ὅλγιον τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου, διελύθη.

§ 155. Ἐν τούτοις καὶ συμφοραὶ δειναὶ ἐπῆλθον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ πρὸς βοήθειαν τῶν ἐκ νέου ἐπαναστάντων Σουλιωτῶν ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον ἀποσταλέντες 3000 Ἕλληνες, ἐν οἷς 700 τακτικοί, οἱ πλεῖστοι φιλέλληνες, περικυκλωθέντες ἐν *Πέτα* ὑπὸ τετραπλασίας Τουρκικῆς δυνάμεως, κατεσφάγησαν· ὁ πρὸς τὴν Ἠπειρον μετὰ Μανιατῶν καὶ Ἀρκάδιων ἀποσταλὲς *Κυριακοῦλης Μαυρομιχάλης* ἐφονεύθη· καὶ ἡ νῆσος *Χίος*, ἀκαίρως παρορμηθεῖσα νὰ ἐπαναστατήσῃ, ἔλαβε ποινὴν φοβεράν. Ὁ ναύαρχος τῶν Τούρκων, ποιήσας εἰς αὐτὴν ἀπόβασιν, ἄφητεν ἐλευθέρους τοὺς στρατιώτας καὶ τὰ ἐκ τῆς Ἀσίας πρὸς λαφυραγωγίαν ἐλθόντα ληστρικά καὶ δολοφονὰ στίφη νὰ μετέλθωσιν ἀνηκούστους ἀπανθρωπίας· 25 χιλιάδες τῶν κατοίκων ἐφονεύθησαν καὶ περὶ τὰς 50 ἀπῆχθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν· ἡ δὲ τέως εὐδαίμων νῆσος μετεβλήθη εἰς ἐρημίαν. Ἄλλ' ἐπεφάνη ἐκδικητὴς εἰς τὸν λιμένα τῆς νήσου. Ὁ ἥρως *Κανάρης*, τὴν νύκτα τῆς 6 Ἰουνίου, μετέβαλεν εἰς στήλην πυρὸς τὴν ναυαρχίδα μετὰ 2000 περίπου ἀνδρῶν, συναθροισθέντων αὐτόσε ἕνεκα τῆς ἐροτῆς τοῦ μπαϊραμίου. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ναύαρχος (*Καπετὰν πασσάς*) πληγθεὶς καιρίως ἀπέθανεν.

§ 156. Καὶ ὅμως οἱ Τούρκοι ἐπέμενον μὲ πείσμα μέγα. Ὁθεν τὸ 1824 ἀπεστάλησαν πάλιν κατὰ μὲν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὁ *Δερβίς πασσάς* μετὰ 10,000 στρατοῦ, κατὰ δὲ τῆς Δυτικῆς ὁ *Ομέρ πασσάς* μετὰ 3,000 στρατιωτῶν. Ἐστρατοπέδευσε δὲ ὁ *Δερβίς πασσάς* ἐν *Λιανοκλαδίῳ*, καὶ διέταξεν, 6,000 πεζοὺς καὶ 1,000 ἵππεῖς νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὰ Σάλωνα. Ἀλλὰ

τότε 900 Ἕλληνες καταλαμβάνουσι τὴν Ἀμπλιανήν καὶ ὅτε τὴν 14 Ἰουλίου ἐπέπεσον κατ' αὐτῆς οἱ Τοῦρκοι ξιφῆρεις, ἔπαθον τοιαύτην καταστροφὴν καταδιωκόμενοι καὶ πίπτοντες κατὰ κρημνῶν, ὥστε ἀπωλέσθησαν περὶ τοὺς τρισχίλιους. Καὶ ὁ Ὅμερ δὲ οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν ἢ νὰ αἰχμαλωτίσῃ γυναῖκάς τινας, καὶ νὰ φρονεύσῃ ἐν Βραχωρίῳ ὀλίγους ἀάπλους.

§ 157. Ἀλλὰ νέα δεινὴ συμφορὰ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος. Πνέοντες ἐκδίκησιν οἱ βάρβαροι δι' ὅσα δεινὰ ἔπαθον ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν, ἀπέστειλαν πολυάριθμον στόλον καὶ 12,000 στρατοῦ νὰ καταστρέψῃ τὴν νῆσον (1824). Καὶ ὠχυρώθησαν μὲν οἱ κάτοικοι εἰς τὸ παράλιον, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι κατώρθωσαν νὰ ἀποβιβασθῶσιν εἰς δύο μέρη. Οἱ δὲ Ψαριανοὶ ἔτρεξαν μὲν τότε πρὸς τὸν αἰγιαλόν, ὅπως ἐπιβιβασθῶσιν εἰς τὰ πλοῖα, ἀλλὰ τὰ πηδάλια αὐτῶν κατὰ προηγουμένην συμφωνίαν εἶχον ἀφαιρεθῆναι ὥστε ἄλλοι μὲν ἐσφάγησαν, ἄλλοι δὲ ἡχμαλωτίσθησαν, καὶ ἄλλοι ἔπεσαν ἐκρούσως εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγησαν. Μόλις δὲ 19 μεγάλα πλοῖα, καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ ἐσώθησαν πλήρη ἐπιβατῶν· ἐν δέ, κινδυνεύσαν νὰ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, ἐκάνη παρὰ τῶν ναυτῶν, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν αἰχμαλωσίαν. Οἱ δ' ἐν τῷ τείχει ὀχυρωμένοι Θεσταλομάγνητες ἐπολέμησαν μὲν γενναίως ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ διαῤῥηχθείσης τῆς δεξαμενῆς, ἀφ' ἧς ὑδρεύοντο, ὑπὸ βολῆς κανονίου, ἔθηκαν πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην, ὅτε μετὰ τρεῖς ἡμέρας εἶδον τοὺς Τοῦρκους ἀναβαίνοντας ξιφῆρεις, καὶ συνέθαψαν μεθ' ἑαυτῶν ὑπὲρ τὰς 2 χιλιάδας βαρβάρων. 15 χιλιάδες ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην τῶν Ψαρῶν, ἐν οἷς 4 χιλιάδες Ψαριανῶν· 100 δὲ Ψαριανὰ πλοῖα συνελήφθησαν.

Ὁμοίαν καταστροφὴν εἶχε πάθῃ τὸ 1821 ἡ Κασσάνδρα, φρονευσθέντων καὶ αἰχμαλωτισθέντων αὐτόθι χιλίων περίπου ἀνθρώπων· ὡσαύτως δὲ ἡ Νιάουσα, ἐνθα ἐθανατώθησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν 20,000 ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν· μητέρες δὲ φέρουσαι τὰ τέκνα των εἰς τὰς ἀγκάλας καὶ παρθένοι ἐπιπτον εἰς τὴν λίμνην, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ἀτιμίαν. Καὶ ἡ Κάσος δὲν ἔπαθεν ὀλιγώτερα, καταστραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ὑποτάξαντος τὴν ἄνευ ἐπικουρίας μείνασαν Κρήτην Μεχμέτ Ἀλῆ. Τοιαῦτα δεινὰ ἐπέφερον ἡ ἀχρηματία καὶ ἡ ἑλλειψὶς τακτικῆς κυβερνήσεως.

§ 158. Ἐν τούτοις ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐξεδικήθη λαμπρῶς. Φθάσας εἰς τὰ Ψαρά μετὰ τὴν καταστροφὴν, καὶ εὐρὼν αὐτόθι 35 πλοῖα, ἠνάγκασε τὰ πλεῖστα τούτων νὰ ριφθῶσιν εἰς τὴν ξηρὰν ἢ τὰ ἔκαυσε, συνέλαβε δύο καὶ κατεπόντισεν ἄλλα δύο. Ἐπροχώρησε δὲ ὑπὸ τὸν Σαχτούρην καὶ πρὸς τὴν Σάμον, ἣν ὡσαύτως προετίθεντο οἱ βάρβαροι νὰ καταστρέψωσι· καὶ καύσας διὰ τοῦ Κανάρη καὶ Παγαλιᾶ δύο φρεγάττας, καὶ διὰ τοῦ Βατικιώτου ἕν Τυνεζικὸν βρίκιον εἴκοσι κανονίων, κατήσχυσε τὸν τουρκικὸν στόλον καὶ ἔσωσε τὴν Σάμον.

β'. Ἀπὸ τῆς ἀναμίξεως τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου (Ἰούν. 1824 — Ἀπρίλ. 1826).

§ 159. Ἐν τούτοις ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐνισχύετο καθ' ἑκάστην πλειότερον, συγκεντρουμένων ἀδιαλείπτως εἰς τὰ ἐνδότερα Ἑλληνικῶν στρατευμάτων, καὶ προσερχομένων ἐξ Εὐρώπης πολλῶν φιλελλήνων, μάλιστα δὲ τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ προῶρως ἀποθανόντος μεγάλου ποιητοῦ, τοῦ Ἀγγλου Βύρωνος (Ἀπρίλ. 1824). Ὅθεν ὁ Σουλτάνος ἀπηλπίσθη νὰ καθυποτάξῃ μόνος τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν ὁποίαν κατεστράφησαν τόσοι στόλοι καὶ στρατοὶ αὐτοῦ. Διὸ κατέφυγεν εἰς τοὺς βέηδες τῆς Τύνιδος καὶ Ἀλγερίας, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν πασσᾶν τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλὴν, ὅστις εἶχε διοργανώσῃ τακτικοὺς στρατοὺς κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Εὐρώπης. Οὗτος δ' ἀπέστειλε κατὰ τῆς Ἑλλάδος τὸν ἐμπειροπόλεμον αὐτοῦ υἱὸν Ἰμπραὴμ πασσᾶν μετὰ 54 πολεμικῶν πλοίων καὶ 300 φορτηγῶν, καὶ προσέτι 18 χιλιάδων τακτικοῦ στρατοῦ.

§ 160. Ἀμα δὲ μαθὼν ὁ ὑπὸ τὸν Μιαούλην Ἑλληνικὸς στόλος ὅτι ἐπέρχεται ἐναντίον τῆς πατρίδος τοιαύτη δύναμις, ἐξέπλευσε καὶ συνήντησε τὸν ἐχθρὸν πλησίον τῆς Κῆ, ἔνθα ὀλίγοι μόνον ἀκροβολισμοὶ ἐγένοντο. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον συνηντήθη καὶ πάλιν πλησίον τοῦ Γέροντος, ὅτε ὁ Παππαντώνης καὶ Βατικιώτης ἔκαυσαν φρεγάτταν Τυνεζικὴν 44 κανονίων, ἐξολοθρεύσαντες πεντακοσίους ναύτας καὶ 800 στρατιώτας, καὶ συλλαβόντες αἰχμαλώτους τὸν μοίραρχον τῆς φρεγάττας καὶ τὸν συνταγματάρχην τοῦ ἐν αὐτῇ τακτικοῦ στρατοῦ, παρ' ὧν ἔμαθον ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐσκόπευσε νὰ προσβάλλῃ τὴν Σάμον. Ματαιώσας δ' οὕτω τὴν προσ-

Βολὴν τῆς Σάμου, ἔκαυσε προχωρήσας περαιτέρω, ὁ Ἑλληνικὸς στόλος διὰ τοῦ *Καλογράννη* δίκροτον ἐχθρικόν, καὶ τὴν αὐτὴν νύκτα διὰ τοῦ *Νικοδήμου* ἐχθρικὴν κορβέτταν πλησίον τῆς Χίου καὶ εἰς τὴν ἔξωθεν τοῦ *Μεγάλου Κάστρου* τῆς Κρήτης (Ἡρακλείου) συγκροτηθεῖσαν ναυμαχίαν, ἐνεποίησε τοιοῦτον φόβον εἰς τοὺς ἐχθρούς, ὥστε ὁ Ἰβραήμης ὑψωσεν εἰς τὴν ναυαρχίδα σημεῖον, σημαῖνον νὰ σωθῇ ἕκαστος ὡς δύναται. Δυστυχῶς ὁμοῦς ἠναγκάσθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια ἔνεκα ἐλλείψεως τροφῶν. Ὅθεν ὠφελούμενος ἐκ τούτου ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος παρέλαβεν ἄλλας 5 χιλιάδας στρατοῦ ἐξ Αἰγύπτου καὶ τινὰς ἐκ Κρήτης, καὶ τὴν 12 Φεβρουαρίου 1825 προσωρμίσθη ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως κατὰ τὸν διάπλουν αὐτοῦ εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης.

§ 161. Βαρεῖα ἐπέκειτο νῦν ἡ τύχη τοῦ πολέμου εἰς τοὺς Ἕλληνας. Στρατὸς τακτικὸς καὶ στρατηγὸς ἐμπειροπόλεμος ἐπὶ ἡδὴ ἀντὶ τῶν προτέρων ἀτάκτων στρατιωτῶν καὶ πρὸς ἀλλήλους διαφωνούντων πασσάδων. Ἐπετάθη δὲ καὶ ἡ διχόνοια τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ προὔχόντων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπαίσιος ἐμφύλιος πόλεμος ἐξηγέρθη, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἔμενε φυλακισμένος ἐν Ὑδρᾷ. Π δὲ Κυβέρνησις (προῖσταμένου τοῦ ἐτέρου τῶν *Κουρτουριωταίων*) ἀντὶ νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσοχὴν, διώρισε θαλασσινόν τινα (*Σκούρτην*) ἀρχηγὸν τοῦ ἐναντίου τοῦ Ἰβραήμη στρατοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησε τὸ τρομερὸν λάθος τῆς. Οἱ Ἕλληνες ἡττηθέντες κατὰ κράτος ἐν *Κρεμμυδίῳ* (7 Ἀπριλίου), ἀπώλεσαν 500 τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, οἱ παλαιοὶ Ναυαρίνοι, αὐτὸ τὸ Νεόκαστρον, ἐκυριεύθησαν, καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Σφακτηρίας ἔγινε περίφημος διὰ τοῦ πλοίου τοῦ φονευθέντος τότε *Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ* (τῆς Ἀθηνᾶς). Τὸ πλοῖον δηλ. τοῦτο περικυκλωθὲν καὶ κανονοβολούμενον ὑπὸ πλήθους ἐχθρικῶν, καὶ μάλιστα περὶ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, ἀντεκανονοβόλησε γενναίως, καὶ διαρρήξαν τὰς γραμμὰς τῶν ἐχθρῶν ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος. (*)

§ 162. Ἀλλὰ τὰ δεινὰ ταῦτα ἐξεδικήθη ὁ στόλος. Ἡ ὑπὸ τὸν *Μισούλην* δηλ. ναυτικὴ μοῖρα, ἀποστείλασα εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης 5 πυρπολικά, ἔκαυσε μίαν μεγάλην φρεγάτταν, τρεῖς κορβέττας καὶ ἄλλα 8 πλοῖα ἢ δὲ ὑπὸ τὸν *Σαχτούρην*, ναυ-

(*) Ἡ Ἀθηνᾶ διατηρεῖται ἐτι καλῶς ἐν τῷ ναυστάθμῳ τοῦ Πόρου.

μαχήσασα πρὸς τὸν Βυζαντινὸν στόλον μεταξὺ Καφηρέως καὶ Ἀνδρου, διέρρηξεν ἄλλεπαλλήλως τὰς πτέρυγας τοῦ ἐχθροῦ, ἐπυρπόλησε διὰ τῶν πυρπολικῶν τοῦ *Ματρώζου*, *Μουσινοῦ* καὶ *Πιπίνου* τὴν ναυαρχίδα, φέρουσιν 66 κανόνια καὶ 1000 ναύτας καὶ πυρπολητὰς, καὶ ἔθαψε διὰ τοῦ πυρὸς αὐτάνδρον ὑπὸ τὰ κύματα κορβέτταν 34 κανονίων. Καὶ ἄλλη δὲ κορβέττα καταδιωκομένη ἐρρίθη εἰς τοὺς βράχους τῆς Σύρου, συλληφθέντων προσέτι 5 φορτηγῶν, ἅτινα ἔφερον Αὐστριακὴν σημαίαν καὶ ἐκόμιζον πολεμικὰ δια εἰς τοὺς πολιορκοῦντας τὸ Μεσολόγγιον Τούρκους. Οὐδ' ἔμειναν ὀπίσω οἱ τότε μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι συμπολεμοῦντες *Κρήτες*· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὅπως ἐπιφέρωσιν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸν ἐν Πελοποννήσῳ Ἰμβραήμην, τοῦτο δ' ὅπως ἐλευθερώσωσι τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν πατρίδα, ἐξέπλευσαν περὶ τοὺς 1,300 (Ἰούλ.), καὶ διὰ προμελετηθέντος στρατηγήματος κατῴρωσαν νὰ κυριεύσουσιν τὸ ὀχυρώτατον φρούριον τῆς *Γραμβούσης* καὶ τὸ τῆς *Κισιάμου*.

§ 163. Συγχρόνως δ' οἱ θαλασσινοὶ τῶν Ἑλλήνων συνέλαβον τὸ τολμηρὸν σχέδιον νὰ καύσωσι τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ στόλον. Ὅθεν τῇ 23 Ἰουλ. ἐξέπλευσαν ἐξ Ὑδρας 4 πολεμικὰ ὑπὸ τὸν Ἑμ. *Τομπάζην* καὶ Ἀντ. *Κριεζήν* καὶ τρία πυρπολικά. Εἰσέπλευσαν δὲ τὰ πυρπολικά εἰς τὸν λιμένα, καὶ τὸ ὑπὸ τὸν ἀτρόμητον *Κανάρην* εἶχεν ἤδη διευθυνθῇ πρὸς σωρὸν πλοίων ἐλλιμενισμένων ὑπ' αὐτὸ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μεχμεταλῆ, ὅτε πνεύσαντος ἀπὸ τῆς γῆς ἐναντίου ἀνέμου, ἐμποδίσθη ὁ ἐπίπλους τοῦ πυρπολικοῦ. Καὶ ὅμως ὁ πυρπολητὴς δὲν ἀπεθαρρόνθη· ἔστρεψε τὴν πρῶραν αὐτοῦ πρὸς ἄλλον σωρὸν πλοίων, καὶ ἄνεψε τὸ πυρπολικὸν του. Καὶ δὲν ἔφερε μὲν ἀποτέλεσμα τὸ πυρπολικόν, ἀπομακρυνθὲν ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἀλλ' ὁ ἥρως *Κανάρης* ἐξῆλθε τοῦ λιμένος ἀβλαβῆς μετὰ τοῦ ἐφολκίου τοῦ πυρπολικοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν δύο ἄλλων πυρπολικῶν. Μετέπειτα δὲ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀπῆντησαν 5 ἐχθρικά, ἐξ ὧν ἔκαυσαν ἓν· συνέλαβον δὲ καὶ ἐν Τουρκικὸν μὲ 190 ναύτας· καὶ διενόηθησαν μὲν νὰ καύσωσι καὶ τὸν ἐν τῷ λιμένι τῆς *Σούδας* ἐλλιμενισμένον Βυζαντινὸν στόλον, ἀλλὰ προδοθέντος τοῦ σχεδίου αὐτῶν παρ' Εὐρωπαϊκοῦ πλοίου, ἔκαυσαν μόνον μίαν κορβέτταν 14 κανονίων μεθ' ὅλου αὐτῆς τοῦ πληρώματος.

§ 164. Ἐν Πελοποννήσῳ δ' ὁ Ἰμβραήμης, μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Νεοκάστρου, ἐξεστράτευσεν μετὰ τριῶν χιλιάδων στρατιωτῶν κατὰ τῶν ἐν *Μαριακίῳ* τῆς Πυλίας ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον *Παπαρλέσαν* ὠχυρομένων ἑξακοσίων Ἑλλήνων. Καὶ ἐπολέμησαν μὲν οὗτοι ὡς λέοντες, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἔπεσαν ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου, ἀκριβῶς πωλήσαντες εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ζωὴν των. Ἐπειτα δ' ὁ Αἰγύπτιος ἑματαίωσεν εἰς τὴν ἐν *Δραμπάλα* μάχην (6 Ἰουν.) τὴν ἐκστρατείαν τοῦ στρητηγούντος πάλιν ἐν Πελοποννήσῳ *Κορυλαοτρώνῃ*, διασκορπίσας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ· καὶ εἰσβαλὼν εἰς τὴν Τρίπολιν, κατέβη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἀργολίδα ἔξω τοῦ Ναυπλίου, προξενῶν μέγαν τρόμον εἰς τοὺς ἐκεῖ συνηθροισμένους Ἑλλήνας. Τὴν 13 δὲ Ἰουνίου ἐξεστράτευσεν μὲν κατὰ τῶν *Μύλων* τοῦ Ναυπλίου, ὅπου ἦσαν ὠχυρομένοι 300 Ἑλληνες ὑπὸ τὸν Ὑψηλάρτην, *Κωρσταγίτην* *Μαυρομιχάχην* καὶ *Μακρυγιάννην*, καὶ ὠδήγησεν ὁ ἴδιος τὰ στρατεύματά του, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς πολλάκις, ἔφυγεν αἰσχερῶς καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Τρίπολιν. Ὑστερον ὁμῶς, ἐν ᾧ οἱ Ἑλληνες ἐπεχείρουν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ταύτην, ὠρμώμενοι ἐκ τῶν *Τρικόρφων*, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν ὁ Ἰβραήμης, καὶ ἐφόνευσεν ὑπὲρ τοὺς 200, ἐν οἷς καὶ σημαντικούς ὀπλαρχηγούς. Περιέδραμε δ' ἔπειτα ὡς τίγρις λυσσῶσα τὴν Πελοπόννησον, ἐλεηλάτησεν, ῥήγμαλώτισεν γυναῖκας καὶ τέκνα, καὶ ποτε ρίψας καυστικὰς ὕλας εἰς ἄντρον τι, ὅπου ἦσαν συνηγμένοι γέροντες, γυναῖκες καὶ παιδιά, ἔκαυσεν ἅπαντας. Καὶ ὁμῶς οἱ Ἑλληνες δὲν τὸν ἄφινον ἀνενόχλητον, διότι ὅτ' ἐνεδρῶν, ὅτ' ἐν δι' αἰφνιδίῳ ἐπιδρομῶν, ἐφόνευον καὶ ἐξεδικούντο τὰς ἀνηκούστους ἀπανθρωπίας του.

§ 165. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς δὲν εὕρισκετο εἰς καλλιτέραν κατάστασιν. Ὁ τοσοῦτον ἀνδρείως ἄχρι τοῦδε ὑπὲρ τῆς πατρίδος πολεμήσας Ὀδυσσεὺς ἠνώθη, ὡς λέγεται, μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ μετ' ὀλίγον ἐφονεύθη. Συγχρόνως δ' εἰσέβαλον ἕως πέντε χιλιάδες ἐχθρῶν ὑπὸ τὸν *Κεχαγιάμπην* τοῦ *Ρούμελη Βαλεσῆ*, τὸν *Ἀμπὰζ Πασᾶν* καὶ *Μουσταμπην*, οἵτινες ὁμῶς ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν, ἐσφαζαν καὶ ῥήγμαλώτιζαν, ἡναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους τὸν Ὀκτώβριον νὰ ἀποσυρθῶσι κατεσπευσμένως, νικηθέντες καὶ αὐτοὶ εἰς διαφόρους συμπλοκάς.

Εἰς δὲ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα εἰσβαλὼν ὁ Κιουταχῆς, ἔφθασε τὴν 23 Μαΐου ἐξώθεν τοῦ Μεσολογγίου μετὰ 20,000 στρατιωτῶν, πολλῶν ἐξόχων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἀλβανίας, πολυαρίθμων ἐργατῶν καὶ πολιορκητικῶν ὀργάνων, καὶ ἤρχισε πᾶραυτὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλὰ τὸ Μεσολόγγιον ἤδη ἦτο καλῶς ὠχυρωμένον, καὶ ἡ ἐντὸς αὐτοῦ φρουρά, ἐκ τριῶν χιλιάδων συνισταμένη, ἐμπειροπόλεμος οὔσα καὶ φιλοκίνδυνος, προετίθετο νὰ ὑπερασπίσῃ μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς τὸ προπύργιον τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, καὶ νὰ καταπλήξῃ τὴν κόσμον διὰ τῆς ἀπαρδειγματίστου τόλμης, ἀνδρείας καὶ καρτερίας αὐτῆς. Ἀρξάμενης δὲ τῆς πολιορκίας, ἀντηλλάσσοντο βολαὶ κανονίων καὶ ὀπλῶν, ὅτε τὴν 20 Ἰουν. ἐνδυναμωθείσης τῆς φρουρᾶς καὶ ὑπ' ἄλλων στρατιωτῶν, πολλοὶ αὐτῶν ἐξώρμησαν τοῦ φρουρίου, ἀφοῦ ἀνάψαν ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθεῖσαν ὑπόνομον, καὶ ἐπιπεσόντες εἰς τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα, ἐφόνευσαν καὶ ἐζώγρησαν ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν, καὶ ἐφορτώθησαν λάφυρα καὶ σημαίας. Τὴν δὲ 28 τοῦ αὐτοῦ μηνός, ὅτε ἦλθεν εἰς Μεσολόγγιον ὁ Βυζαντινὸς στόλος, φέρων τροφὰς καὶ πολεμεφόδια εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἔβαλαν πῦρ εἰς ὑπόνομον, καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς τῶν ἐκ τῶν χαρακωμάτων αὐτῶν ἐξελθόντων ἐχθρῶν.

Τὴν 16 δὲ Ἰουλίου οἱ ἐχθροὶ ἐπολιόρκησαν καὶ διὰ θαλάσσης τὸ Μεσολόγγιον· ἀνάψαντες δὲ ὑπόνομον, εἰσεπήδησαν διὰ τοῦ γενομένου ἐκ τῆς πυρσοκροτήσεως ῥήγματος, καὶ ἔστησαν τὰς σημαίας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ τείχους· ἀλλὰ τότε ἀπεκρούσθησαν, καὶ τετρακόσιοι περίπου ἐφρονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν. Τὴν δὲ 29 ὁ Κιουταχῆς, ἐρεθισθεὶς ὑπὸ τῶν χλευασμῶν τῶν Ἑλλήνων, ἐπέχειρσε μὲν νέαν ἔφοδον, καὶ οἱ βάρβαροι ἐνέπηξαν τὰς σημαίας αὐτῶν εἰς τὰ τεῖχη, ἀναβάντες διὰ κλιμάκων· ἀλλὰ τότε ἤχισε πεισματωδὲς στάτη μάχη, καθ' ἣν οἱ Τούρκοι ἐτράπησαν εἰς αἰσχρὰν φυγὴν, ἀπολέσαντες ὑπὲρ τοὺς 500.

§ 166. Ἐν τούτοις δὲ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἔμεινεν ἀργός· καθότι συμπλακεῖς πρὸς τὸν ἐχθρικὸν μεταξὺ Μεσολογγίου καὶ Πάππα, ἔτρεφεν αὐτὸν εἰς φυγὴν μέχρι τῆς Κεφαλληνίας, καὶ ἔπειτα (23 Ἰουλ.) εἰσῆγαγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως 20 λέμβους, αἵτινες ἐνωθεῖσαι μετ' ἐντοπίων πλοιαρίων, ἐπέπεσαν

κατὰ τῶν ἐν τῷ λιμένι ἐχθρικών καὶ συνέλαβον 7. Τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν καὶ ἡ ἐν Μεσολογγίῳ φρουρά, συνεννοηθεῖσα μετὰ τῶν ἔξωθεν πρὸς ἐνόχλησιν τοῦ ἐχθροῦ διατριβόντων *Καραϊσκάκη* καὶ *Τσαβέλλια*, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, καὶ ἐφόνευσεν ἢ ἐπλήγωσεν ὑπὲρ τοὺς 300. Τὴν δὲ 19 Αὐγούστου, ἀνάψαντες πάλιν ὑπόνομον, κατέστρεψαν πάντα τὰ ὀχυρωματικά ἔργα τοῦ Κιουταχῆ, καὶ ἐφόνευσαν τοσοῦτους, ὥστε ἑκατὸν φορτώματα νεκρῶν μετεκομίσθησαν ἐκεῖθεν, ἐκτὸς τῶν μεταφερθέντων ἐπὶ τῶν ὤμων. Καταστρέψαντες δὲ καὶ ἄλλα ὀχυρώματα τὴν νύκτα τῆς 22—23 Αὐγούστου, ὅτε ἐφόνευσαν ἢ ἐπλήγωσαν ὑπὲρ τοὺς 200, ἀναψαν τὴν 9 Σεπτεμβρίου μικρὰν ὑπόνομον, καὶ συγχρόνως ἤρχισαν μάχην σφοδροτάτην καὶ γενικὴν. Ἀναγκάσαντες δ' οὕτω τοὺς ἐχθροὺς νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς πρόχωμά τι, ἀναψαν ἔπειτα τὴν ὑπ' αὐτὸ ἐπίτηδες κατεσκευασμένην ὑπόνομον, καὶ ἐτίναξαν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὸν ἀέρα. Συγχρόνως δ' ἐξώρμησε καὶ ἡ φρουρά ξιφήρης, καὶ ἔσφαξεν ἀνηλεῶς τοὺς Τούρκους, ὥς οὗ ἐμποδίσθη ὑπὸ τοῦ προχώματος, ὅπου εἶχον συσσωρευθῆ τὰ ἐχθρικά πτώματα. Ὑπὲρ τοὺς 500 ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐκτὸς τῶν πληγωμένων.

Ἐν ᾧ δ' οἱ ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου ἀναψαν ἀκόμη ἄλλας δύο ὑπονόμους, καὶ ἐπροξένησαν μεγάλην φθοράν εἰς τὸν ἐχθρόν, οἱ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου, πλὴν ἄλλων κατορθωμάτων, ἐπέπεσαν τὴν 29 Σεπτεμ. κατὰ τῶν ἐν *Καρβασσαρᾶ* στρατοπεδευμένων ἐχθρῶν, καὶ ἐφόνευσαν ὑπὲρ τοὺς 300, γενόμενοι κύριοι καὶ πολλῶν λαφύρων καὶ ζώων. Ὄθεν ὁ Κιουταχῆς, ἐξασθενήσας ἔνεκα τῆς φθορᾶς καὶ λειποταξίας τῶν στρατευμάτων του, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου, καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ, μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου.

§ 167. Τότε δ' ὁ Ἰβραήμ πασσαῖς, ἰδὼν ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Κιουταχῆ κατεστράφη ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου, ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος μετὰ 10,000 τακτικῶν στρατιωτῶν, καὶ φθάσας τὴν 26 Δεκεμ. (1825) ἐκεῖσε, ἐπέτῃσε τὴν σκηνὴν αὐτοῦ πλησίον τοῦ Κιουταχῆ. Χλευάσας δ' αὐτὸν ὅτι δὲν ἠδυνήθη μὲ τοσαῦτα στρατεύματα νὰ κυριεύσῃ τοιοῦτον *γράφτην*, τῷ ἐπρότεινεν ἢ νὰ ἀναδεχθῇ τὴν πολιορκίαν εἰς ἓνα μῆνα, ἢ ἄλλως τὴν ἀναδέχεσθαι

αὐτὸς εἰς 15 ἡμέρας. Τότε λοιπὸν ἀπεμακρύνθη ὁ Κιουταχῆς χαίρων διὰ τὴν μέλλουσαν καταστροφὴν τοῦ Ἰβραήμη, ὅστις καταλαβὼν ὅλα τὰ χαρακώματα καὶ τοὺς προμαχώνας, ἡτοιμάζετο εἰς ἔφοδον.

Τὸ Μεσολόγγιον κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἔπαυσε μεγάλην ἐλ-
λειψιν τροφῶν, καὶ ἀφοῦ ἔφαγον πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει ἐδώδιμα
καὶ μή, διενέμετο εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον κατ' ἀρχὰς μὲν 50 δρά-
μια ἄρτου, μετέπειτα δὲ 30. Ἀλλὰ τότε ἡ πατρίς κατέφυγεν
εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τῶν τέκνων τῆς καὶ ἀφοῦ διὰ συνεισφο-
ρῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἔδωκαν τὸ πρῶτον παράδειγμα οἱ βουλευταὶ
καὶ ὑπουργοί, ἀπηρτίσθη ποσὸν τι χρημάτων, ἐξέπλευσεν ὁ Ἑλ-
ληνικὸς στόλος, καὶ μετὰ διαφόρους ναυμαχίας ἠδυνήθη νὰ εἰσα-
γάγῃ εἰς τὴν πόλιν τροφὰς καὶ πολεμεφόδια, ἅτινα μόλις ἠδύναντο
νὰ ἐξαρκέσωσιν ἐπὶ δύο μῆνας.

§ 168. Ἐν τούτοις δὲ τὰ στρατεύματα τοῦ Ἰβραήμη, πυ-
ροβολήσαντα τρομερώτατα τὴν 13, 14 καὶ 15 Φεβρ. (1826) τὸ
Μεσολόγγιον, ὥρμησαν τὴν 16 καὶ ἐκυρίευσαν ἐν πρόχωμα. Τότε
δὲ ἤρχισε σφοδρὰ μάχη, ἐξακολουθήσασα μέχρι τῆς νυκτός· τὴν
δὲ πρωΐαν ἡ φρουρά ἐξεληθοῦσα ξιφήρης, κατέλαβε πάλιν τὸ πρό-
χωμα καὶ ἐφόνευσε πλείστους ἐχθρούς. Ὁ δὲ Ἰβραήμης, βλέπων
τὴν καταστροφὴν τοῦ στρατοῦ, κατέβη ὁ ἴδιος εἰς τὸ πεδῖον τῆς
μάχης, ὅπως ἐνθαρρύνῃ αὐτόν· καὶ τῷ ὄντι κατώρθωσε νὰ κυριεύ-
σωσιν οἱ Ἀραβες ἐκ δευτέρου τὸ πρόχωμα. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἑλ-
ληνες ἀνάψαντες τὴν ὑπὸ τὸ πρόχωμα προητοιμασμένην ὑπόνομον,
ἔτρεψαν τοὺς ἐχθροὺς εἰς φυγὴν. Καὶ ἐπέστρεψαν μὲν ἐκ τρίτου οἱ
Ῥωμανοί, ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ Πασσᾶ, καὶ ἐπε-
σωρεύθησαν ὀπισθεν τοῦ προχώματος· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες καὶ πάλιν
ἐξῆλθον, καὶ διασκορπίσαντες φονικώτατα τὸν ὀπισθεν τοῦ προχώ-
ματος σωρόν, κατέστρεψαν τὰ ἐχθρικά χαρακώματα. Τότε δὲ τέ-
λος ὁ Ἰβραήμης, καταπλαγείς ἐκ τῆς ἀπαραδειγματίστου ταύ-
της τόλμης, ἔπαυσα πᾶσαν ἐχθροπραξίαν, καὶ ὁμολογήσας ὅσα
εἴπε πρὸς αὐτόν ὁ Κιουταχῆς, ἐζήτησε τὴν σύμπραξίν του.

§ 169. Πεισθεὶς δὲ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ τὸ Μεσολόγ-
γιον ἐκ τοῦ μέρους τῆς ξηρᾶς, ἀπεφάσισε νὰ τὸ ἀναγκάσῃ νὰ πα-
ραδοθῇ διὰ τῆς πείνης, πολιορκῶν αὐτὸ στενῶς κατὰ θάλασσαν.

Ὁθεν ἐσχημάτισε στόλον πλοίων καταλλήλων, καὶ τὴν 25 Φεβρ. πολλὰ ἐξ αὐτῶν, φέροντα στρατιώτας, ἐφώρμησαν κατὰ τοῦ *Βασιλαδίου*. Καὶ ἀντέστησαν μὲν γενναίως καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν οἱ ἐν αὐτῷ 80 φρουροί· ἀλλὰ τὴν ἐσπέραν, συμβάσης ἐκπυροκροτήσεως εἰς τὸν σάκκον τῶν φυτεκίων, κατεταράχθη ἡ φρουρά, καὶ τότε οἱ ἐχθροί, εὐρόντες καιρόν, ἐκυρίευσαν τὸ Βασιλάδιον, φονεύσαντες πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ, Ἐκυριεύθη δὲ καὶ τὸ νησίδιον *Δουλμᾶς*, ἀφού ἐφονεύθησαν (28 Φεβρ.) οἱ ἐν αὐτῷ 200 Ἕλληνες, πωλήσαντες ἀκριβὰ τὴν ζώην εἰς τοὺς ἐχθρούς, καὶ τὴν 29 παρεδόθη καὶ τὸ *Αἰτωλικόν* διὰ συνθήκης.

Μετέπειτα δ' ὁ ἐχθρὸς ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὸ νησίδιον *Κλεισοβαν*, ὅπου ἔτρεξε πρὸς βοήθειαν ὁ *Κίτσος Τζαβέλλας* μετὰ 131 πολεμιστῶν. Ὁθεν αὐτὸς ὁ *Κιουταχῆς*, ἄγων τοὺς Ἀλβανούς, ἐφώρμησε (25 Μαρτ.) κατὰ τῆς *Κλεισόδης*, φερόμενος ἐπὶ φορείου ἐντὸς τῆς λιμνοθαλάσσης. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἕλληνες τουφεκοβολοῦντες οὐ μόνον ἐπροξένησαν μεγίστην φθορὰν εἰς τοὺς ἐχθρούς, ὧν πολλοὶ ἐπνίγησαν ριφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἐπλήγωσαν καὶ αὐτὸν τὸν *Κιουταχῆν*. Εὐθὺς δ' ὕστερον ὁ Ἰβραήμης ἔστειλε τὸν πορθήσαντα τὸν Βασιλάδιον γαμβρόν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, τὸν δολοφόνον τῆς Κρήτης *Χουσεϊμπην*, μετὰ στρατευμάτων Ἀραβικῶν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες στρέψαντες ἤδη, κατὰ προτροπὴν τοῦ *Τζαβέλλα*, τὰς εὐστόχους αὐτῶν βολὰς κατὰ τῶν ἐπωμιδοφόρων ἀξιοματικῶν κυρίως, ὡς παρορμώντων τοὺς στρατιώτας, ἠνάγκασαν τὸν ἐχθρὸν νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὰ πλοιάρια, φονευθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ *Χουσεϊμπην*. Μετέπειτα δ' ἐξώρμησαν ξιφήρεις, καὶ τοσοῦτους ἐχθροὺς ἐφόνευσαν, ὥστε κατέστησαν ἐρυθρά τὰ ὕδατα τῆς λίμνης, εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὁποίας ἐφέροντο ὑπὲρ τὰ χίλια πτώματα,

γ'. Ἀπὸ τῆς ἐξόδου τοῦ *Μεσολογγίου* μέχρι τῆς ἀρχηγίας τοῦ *Καραϊσκάκη* (Ἀπρίλ.—Ἰούν. 1826).

§ 170. Οὕτως ἡ φρουρά τοῦ *Μεσολογγίου* ἐδείκνυν ἀνδρείαν ἀπαρδειγμάτιστον· ἀλλὰ δὲν εἶχε νὰ πολεμήσῃ μόνον πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀκαταπόνητον πείναν. Εἰς μάτην ἐγένοντο συνεισφοραί, ἵνα ἐκπλεύσῃ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος πρὸς εἰς-

αγωγὴν τροφῶν· αἱ δίοδοι τοῦ λιμένος ἦσαν ἀσφαλέστατα κεκλεισμένοι. Ὅθεν ἀφοῦ ἔφαγαν πᾶν ζῶον καθαρὸν καὶ ἀκάθαρτον, ἐτρέφοντο μόνον ἐκ τῶν καρκίνων καὶ ἄλμυρῶν χόρτων τῆς λίμνης, ἀρρώστησαν δεινὰς ἀρρώστιας, καὶ κατήντησαν ῥακένδυτοι, ἰσχνοὶ καὶ ὠχροί, τὸν θάνατον μᾶλλον ἢ τὴν ζωὴν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν εἰκονίζοντες. Ἀπελπισθέντες δὲ παντάπασιν ἐκ τοῦ στόλου, ἀπεφάσισαν νὰ ἐξέλθωσι ξιφῆρεις, συνεννοούμενοι μετὰ τῶν ἔξωθεν ἀδελφῶν αὐτῶν, καὶ πρὸς τοῦτο προσδιώρισαν τὴν ἔξοδον τὴν νύκτα τῆς 10ης Ἀπριλίου.

Ἐπέκεινα τῶν 9,000 ἦσαν οἱ πολιορκούμενοι, ἐν οἷς ὑπὲρ τὰς 2,000 πολεμιστῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἦσαν κλινῆρεις, ἄλλοι δὲ μόλις ἠδύναντο νὰ κινήσῃ· ὅθεν ἡ ἔπρεπε νὰ περιμένωσι τὴν σφαγὴν ἀκίνητοι, ἢ νὰ μεταβῶσιν εἰς ὀχυράς οἰκίας, ὅπου ὑπῆρχε πυρῖτις καὶ νὰ φονευθῶσιν, ἀφοῦ φονεύσωσιν ὅσον πλειοτέρους ἐχθροὺς δυνηθῶσι· καὶ πολλοὶ δὲ μὴ θέλοντες νὰ ἀποχωρισθῶσι τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν, παρέμειναν νὰ συναποθάνωσι μετ' αὐτῶν. Δοθέντος ὅμως τοῦ σημείου τῆς ἐξόδου, κατενόησαν εὐθὺς τὴν μεγίστην αὐτῆς δυσχέρειαν· καθότι οἱ μὲν ἐχθροὶ εἶχον καταλάβῃ τὰς μάλιστα ἐπικαίρους θέσεις, οἱ δ' ἔξωθεν Ἕλληνες δὲν ἐπέπεσαν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τὰ προσυμφωνηθέντα. Ὅθεν ἠκούσθη φωνὴ λέγουσα ἴσω ἴσω! καὶ ἀναγκάσασα πολλοὺς οὐ μόνον νὰ ἐπιστρέψωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐμποδίσωσιν ἄλλους νὰ ἐξέλθωσι. Πολλοὶ ὅμως καὶ ἐπροχώρησαν· ἄλλ' ἐκ τούτων μόλις 1,300 πολεμισταὶ διεσώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδια ἠχμαλωτίσθησαν.

Εἰσελάσαντες δ' οἱ ἐχθροὶ μετὰ τοῦτο εἰς τὴν πόλιν, ὥρμησαν κατὰ τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις ὠχυρωμένων. Οὗτοι δὲ βάλλοντες πῦρ εἰς πυριτιδαποθήκας ἢ σωροὺς πυρίτιδας συνενταφιάζοντο μετὰ τῶν ἐχθρῶν.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ἡ 12 μῆνας διαρκέσασα περιβόητος πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ἀφοῦ ἔστειλεν εἰς τὸν Ἀθῆναι 20 περίπου χιλιάδας ἐχθρῶν, ἠνάγκαζε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ἰβραήμην νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἂν ὀλίγοι μόνον τροφαὶ ἦσαν ἐντὸς αὐτοῦ εἰσέτι, ἤθελον συντριβῇ ἐμπροσθεν αὐτοῦ πάντες οἱ στρατοὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Βυζαντίου. Ἀγέρωχος καὶ μεγαλόφρων ἡ φρου-

ρὰ αὐτοῦ, κατεσίγασε πᾶν αἶσθημα στοργῆς ἢ συγγενείας, καὶ μόνον ὑπὸ τοῦ φρονήματος τῆς πρὸς τὴν πίστιν καὶ πατρίδα ἀγάπης ἐμπνεομένη, ἀπεκρίνετο ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν ὀδυνῶν τῆς πείνης μαραμμένων αὐτῆς χειλέων· αἱματωμένα ὄπλα δὲν παραδίδονται!» Ἡ δὲ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου ἐμαλάκωσε καὶ διέθεσεν εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ αὐτὰς τὰς μάλιστα σκληροκαρδίου κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης.

§ 171. Ἐν τούτοις δὲ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἐννοήσασα πρὸ πολλοῦ τὴν ὑπεροχὴν τῶν τακτικῶν ὑπὲρ τὰ ἄτακτα στρατεύματα, συνέστησε στρατὸν τακτικὸν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ ἀρχηγίαν τοῦ φιλέλληνος Γάλλου *Φαβιέρου*. Οὗτος δ' ἐκστρατεύσας (12 Φεβρ.) κατὰ τῆς Εὐβοίας μὲ τρεῖς χιλιάδας, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὸ φρούριον τοῦ *Καραμπαμπᾶ*, ὑπεράνω τῆς Χαλκίδος κείμενον, ἀλλ' ἀποτυχὼν ἐστράφη πρὸς τὴν *Κάρυστον*, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν ἄλωσιν τοῦ ἐκεῖ φρουρίου διὰ πολιορκίας. Καὶ ἐδῶ ὁμως ἀπέτυχεν· ὁ δὲ τακτικὸς στρατὸς ὑπέστη τοιαύτην θραῦσιν εἰς διαφόρους μάχας, ὥστε ἂν δὲν ἐπρόφθανον πλοῖα καὶ ἄτακτοι στρατιῶται εἰς παράλιόν τι μέρος τῆς Καρύστου, ὅπου ἦτον ὠχυρωμένος, ἤθελε καταστραφῇ παντελῶς.

§ 172. Ἐν Πελοποννήσῳ δ' ὁ Ἰβραήμης, ὅτε ἐπήρχετο κατὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἐπέπεσε κατὰ τῶν εἰς *Ἀγουλινίτσαν* (8 Νοεμ. 1825) καταφυγόντων Ἑλλήνων, ἐφόνευσεν 150, ἀπολέσας τοσοῦτους ὁ ἴδιος περίπου, καὶ ἠνάγκασε πολλὰς γυναῖκας νὰ πνιγῶσιν εἰς τὴν λίμνην, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ἐπιστρέφων δ' ἐφώρμησε (8 Μαΐου 1826) κατὰ τῶν εἰς τὸ ὄρος τοῦ *Χελμοῦ* πλησίον τῶν Καλαβρύτων πέντε χιλιάδων Ἑλλήνων. Καὶ ἀπωλέσθησαν μὲν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην πεντακόσιοι χριστιανοὶ φονευθέντες, πεσόντες κατὰ κρημνῶν ἢ αἰχμαλωτισθέντες, ἀλλὰ καὶ ὁ Αἰγύπτιος δὲν ἔπαθεν ὀλιγώτερα δεινὰ κατὰ τὴν εἰς Τρίπολιν ἐπάνοδόν του ὑπὸ τῶν ἐνεδρῶν καὶ αἰφνιδίων ἐπιδρομῶν τῶν Ἑλλήνων. Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ τῆς Μάνης μετὰ 7,000 τακτικοῦ στρατοῦ, ἐφώρμησε μὲν τετράκις (22 Ἰουν.) κατὰ τῶν ἐν *Ἀλμυρῷ* ὠχυρωθέντων *Μαριωτῶν*, ἀλλὰ καθ' ἀπάσας τὰς ἐφόδους ἀπεκρούσθη μετὰ μεγάλης ζημίας, φονευθέντων πολλῶν Ὀθωμανῶν. Συγχρόνως δ' ὅπως φέρῃ ἀντιπε-

ρισπασμόν εἰς τοὺς ἐν Ἀλμυρῷ Μανιάταις, ἀπέστειλε 1,500 Αἰ-
γυπτίους, οἵτινες ἀποβάντες διὰ πλοίων εἰς *Δηρὸν* τῆς Μάνης,
ἐπροχώρουν εἰς τὰ ἐνδότερα. Εἰς τὴν αἰφνιδίαν δὲ ταύτην εἶδη-
σιν συνήχθησαν ἄνδρες, γυναῖκες δρεπανηφόροι, παιδιά καὶ ἱερεῖς,
καὶ ἐπιτεθέντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ἐφόν-
νευσαν πολλοὺς, ἄλλους ἥχμαλῶτισαν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἠνάγκασ-
σαν νὰ σωθῶσι διὰ τῶν πλοίων. Γυνὴ δὲ τις ἐφόνευσε διὰ τοῦ
δρεπάνου αὐτῆς δύο Ἀραβας.

§ 173. Μετέπειτα δ' ὁ Ἰβραήμης, ἐξορμῶν ἀπὸ τῆς Τρι-
πόλεως, ἔκαie καὶ ἠρήμωνεν ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ
καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἔμενον ἄργοι· καθότι ἐνεδρεύσαντες εἰς τὸ
χωρίον *Μεχμέταγα* τῆς Μαντινείας τῇ 18 Ἰουλ., ἐφόνευσαν ὑπὲρ
τοὺς 200 Ἀραβας, καὶ τὴν 19 Αὐγούστ. ἐφόνευσαν 50, ἐζώ-
γρησαν 17 καὶ ἀπέσπασαν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν πληθὺν αἰχμαλῶτων
ζῶων ὑπ' αὐτῶν ἀρπαγέντων. Ὅτε δὲ τριάκοντα Ἕλληνες ἐκλεί-
σθησαν εἰς πύργον τινά, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐπώρυξαν ὑπόνομον, οἱ
πρῶτοι ἐξῆλθον ξιφῆρεις, φονευθέντων μόνον τριῶν ἐξ αὐτῶν. Δυ-
σανασχετῶν δὲ διὰ τὴν ἀποτυχίαν του ταύτην, ἐξεστράτευσεν
(21 Αὐγ.) ὁ Ἰβραήμης ἐκ νέου κατὰ τῆς Μάνης, καὶ συγκρουσθεὶς
εἰς διάφορα μέρη πρὸς τοὺς Μανιάτας, ἔκαυσεν εἰς τὸ χωρίον *Λε-
σφίαν* πάντας τοὺς ἐν πύργῳ τινὶ πολεμιστάς. Ἀλλ' ὅταν ἐπρο-
χώρησεν εἰς τὸ χωρίον *Πολυάραβον*, ἀντετάχθησαν πρὸς αὐτὸν
(28 Αὐγ.) μετὰ τοσοῦτου θάρρους 2 περίπου χιλιάδες Ἕλληνες,
ὥστε 200 μὲν Ὀθωμανοὶ ἐφονεύθησαν, πολλοὶ δ' ἐζωγρήθησαν ἢ
ἐτράπησαν εἰς αἰσχυρὰν φυγὴν, καὶ ὁ Ἰβραήμης ἀπελπισθεὶς ἐπα-
νῆλθε κατησχυμμένος εἰς Τρίπολιν.

§ 174. Ἐν μεταξὺ δὲ ὁ Τουρκικὸς στόλος ἐξεστράτευσεν ἐκ
νέου, ὅπως καταστρέψῃ τὴν Σάμον. Ἀλλὰ τότε ἐπρόφθασαν τὰ
ὑπὸ τῶν Σαμίων μισθοδοτηθέντα Ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ μετὰ
διαφόρους μάχας κατὰ τὴν Σάμον, Ἰκαρίαν καὶ Μιτυλήνην, ὁ ὑπὸ
τὸν *Ταχίρ Πασσᾶν* στόλος ἀπηλπίσθη νὰ κάμῃ ἀπόβασιν, ἂν καὶ
ἐπολέμησε μὲ πείσμα καὶ θάρρος ἄγνωστον ἄχρι τοῦδε εἰς τοὺς
Τούρκους· διήγειρε δὲ μάλιστα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸν
θαυμασμόν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ ὁ πυρπολητὴς *Πολίτης*. Ἀπο-
μονωθέντος δηλ. τοῦ πυρπολικοῦ αὐτοῦ, ἐστάλησαν 20 Τουρκικαὶ

λέμβοι, ὅπως τὸ κυριεύσωσιν· ἀλλὰ τότε ὁ ἀτρόμητος ναύτης ἐφώρμησε μὲ τὸ ἐφόλκιον αὐτοῦ, ἔχον ἐν μόνον κανόνιον κατὰ τὴν πρῶραν, εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρικών λέμβων, ἐκανονοβόλησε κατ' αὐτῶν ὡς μαινόμενος, καὶ στρέψας ἀπάσας εἰς φυγὴν, ἐσώθη καὶ αὐτὸς καὶ τὸ πυρπολικόν του.

δ'. Ἀπὸ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Καραϊσκάκη μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (Ἰουν. 1826—Μαρτ. 1827).

§ 175. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ὑποταγείσης τῆς Αὐτικῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Κιουταχῆς ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ δέκα χιλιάδων πεζῶν καὶ ἱππέων. Φθάσας δ' ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως αὐτόσε, ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν καὶ ἐνέκλεισε τὸν ἀρχηγὸν Γούραν εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Τότε δὲ διωρίσθη ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὁ ἱκανώτατος τῶν στρατηγῶν τῆς Στερεᾶς Καραϊσκάκης, ὅστις ἐξεστράτευσε πρὸς τὰ ἐκεῖ (19 Ἰουν.) μετὰ 600 ἀνδρῶν. Συγχρόνως δ' ἐξεστράτευσε καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τακτικοῦ Φαδιέρος μετὰ 1,000 πεζῶν καὶ 70 ἱππέων, καὶ ὁ κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν μετὰ 70 φιλελλήνων εἰς τὴν Ἑλλάδα φθάσας Πίτσας καὶ πάντες ὁμοῦ, εἰς τέσσαρας περίπου χιλιάδας συμποσούμενοι, κατέλαβον (5 Αὐγ.) διαφόρους θέσεις ἐν Χαϊδαρίῳ. Μετὰ διαφόρους δ' αὐτόθι συμπλοκάς, καθ' ἃς ἐφονεύθησαν 80 Τοῦρκοι καὶ ἄλλοι τόσοι Ἕλληνες, οἱ Ὁθωμανοὶ ἐπανελθόντες ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν, ἤρχισαν συστηματικώτεραν τὴν πολιορκίαν αὐτῆς. Καὶ ἐξωλόθρευσαν μὲν οἱ Ἕλληνες πολλοὺς ἐχθροὺς δι' ὑπονόμων, ἃς κατεσκεύασεν ὁ περίφημος ὑπονομοποιὸς Κώστας, ἀλλ' ἔπαθον καὶ συμφορὰν μεγάλην, φονευθέντος τοῦ ἀρχηγοῦ Γούρα.

Ἐν τούτοις ἐπειδὴ εἶχον φονευθῇ τινὲς ἐκ τῶν φρουρῶν, καὶ ἄλλοι εἶχον λειποτακτήσῃ, ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ ἐνισχυθῇ ἡ φρουρά. Ὅθεν ἀφοῦ ὁ Καραϊσκάκης εἴλκυσε τοὺς Τοῦρκους διὰ στρατηγήματος πρὸς τὸ Μενίδιον, κατέρωθωσαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἄγοντες 300 στρατιώτας, ὁ Κριεζώτης, Μαρμύρης καὶ Τσουρᾶς. Τότε δ' οἱ Τοῦρκοι ἀπεφάσισαν νὰ καταστρέψωσι τὸ παρατείχισμα, ἐξ οὗ ὑδρεύοντο οἱ Ἕλληνες· ἀλλ' ὁσάκις καὶ ἂν ἐπεχείρουν νὰ ὑπορύξωσιν ὑπόνομον, ἐματαιοῦντο τὰ σχέδιά

των ὑπὸ τῶν ἀνθυπονόμων τοῦ Κώστα. Καὶ ὅτε τὴν 10 Νοεμβρίου ἔθηκαν πῦρ εἰς ὑπόνομον μεγάλην, ἐν ᾗ εἶχον κατατεθῆ τρεῖς χιλιάδες ὀκτάδες πυρίτιδος, ἐσείσθη μὲν ἡ ἀκρόπολις, ἀλλ' οὐδεμία ἐπῆλθε καταστροφή· διότι ὁ προνοητικὸς Κώστας εἶχεν ἀνοίξει δέκα λάκκους βαθεῖς, ὁπόθεν ἐξεθύμανεν ἡ ὑπόνομος.

Ἐπιλιπόντων δὲ παντελῶς σχεδὸν τῶν πολεμεφοδίων, ἀνέλαβεν ὁ Φαβιέρος τὸ δυσχερὲς ἔργον νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πυρίτιδα. Ὅθεν πεντακόσιοι καὶ ἐπέκεινα τακτικοὶ καὶ φιλέλληνες, ὧν ἕκαστος ἔφερεν ἐπ' ὤμων σάκκον πυρίτιδος, ἐκίνησαν ἀπὸ τῶν Τριῶν Πύργων πρὸς τὸ φρούριον τὴν ἐσπέραν τῆς πρώτης Δεκεμβρίου. Πλήρεις δὲ θάβρους καὶ ἐνθουσιασμοῦ, ἔδραμον πρὸς τὴν βαθεῖαν καὶ μεγάλην τὸ πλάτος τάφρον, διέσχισαν τοὺς εἰς τὴν ὁρμὴν αὐτῶν ὑποχωρήσαντας Τούρκους, καὶ διαβάντες αὐτὴν ὑπὸ τὸν σφοδρὸν τουφεκισμόν τοῦ ἐχθροῦ, ἀνέβησαν θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Μόνον 3 ἐφονεύθησαν, καὶ 14 ἐπληρώθησαν ἐλαφρῶς, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Φαβιέρος.

§ 176. Καίτοι δ' ὀρύξαντες οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ὑπαπαντῆς ὑπόνομον, καὶ σφάζαντες ἢ διασκορπίσαντες τοὺς κατέχοντας αὐτὴν Τούρκους (7 Ἰαν. 1827), πρότερον ὅμως ἔτι εἶχον ἐννοήσῃ ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ λυθῇ ἡ πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν διὰ προσβολῶν ἀπ' εὐθείας. Ὅθεν ὁ μὲν Κωλέτης μετέβη εἰς τὰς Βορείους Σποράδας, ὅπου συλλέξας περὶ τοὺς 1500 Θεσσαλοὺς καὶ Μακεδόνας, ἤγαγεν αὐτοὺς κατὰ τῶν ἐν Ἀταλάντῃ Τούρκων· ὁ δὲ Καραϊσκάκης διευθύνθη μετὰ τριῶν χιλιάδων πρὸς τὰς Θήβας. Φθάσας δὲ εἰς τὸ Δίστομον (18 Νοεμ.), καὶ μαθὼν ὅτι 2,000 Τουρκαλβανοὶ ὑπὸ τὸν Νουστάμπεην καὶ ἄλλους διευθύνοντο εἰς Σάλωνα, ἔστειλε 400 στρατιώτας, ὅπως καταλάβωσι τὴν Ἀράχωβαν. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν ἔφθασαν καὶ οἱ ἐχθροὶ καὶ ὀχυρωθέντες ἀμφοτέρω εἰς τὰς οἰκίας, ἤρχισαν σφοδρὸν ἀπ' αὐτῶν πόλεμον. Μετ' ὀλίγον δ' ἔφθασε καὶ ὁ Καραϊσκάκης· οἱ δὲ πολέμιοι, φοβούμενοι μήπως ἀποκλεισθῶσιν, ἐξῆλθον τῶν οἰκιῶν, καὶ κατέλαβον λόφον τινά, ἐφ' οὗ διενυκτέρευσαν ὑπὸ τὸν ἀπροσδόκητον παγετὸν τῆς νυκτός. Μὴ καταδεχθέντες δὲ νὰ φύγωσιν, ἐξήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Κιουταχῆ, ὅστις ἔσπευσε μὲν νὰ στείλῃ στρατόν, ἀλλ' ἐμποδίσθη ὑπὸ τῶν καταλαβόντων τὰς διαβά-

σεις Ἑλλήνων. Ἐξακολουθήσαντος δὲ καὶ οὕτω τοῦ πολέμου, ἐπληρώθη ὁ Μουσταμπης (22 Νοεμ.) εἰς τὴν κεφαλὴν, καὶ ψυχορράγων παρεκάλεσε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ ἀφοῦ ἐκπνεύσῃ, ὅπως μὴ περιέλθῃ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Τότε δ' οἱ Τούρκοι πάσχοντες ἔλλειψιν τροφῶν, καὶ τάλαιπωροῦμενοι ἔνεκα τοῦ δριμυτάτου χειμῶνος, ἠθέλησαν μὲν νὰ φύγωσιν, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες προλαβόντες κατέλαβον τὰ μέρη, ὅθεν ἔμελλον νὰ διαβῶσιν. Ἐζώγηρσάν δὲ καὶ ἐφόνευσαν τὸν ἀρχηγὸν *Κεχαγάμπην*, ἐξωλόθρευσαν ὑπὲρ τοὺς 700, καὶ ἤγειραν λαμπρὸν τρόπαιον, 8 μόνον ἄνδρας οἱ ἴδιοι ἀπολέσαντες.

Μετέπειτα δ' ὁ *Καραϊσκάκης* ἐπιπεσὼν (7 Δεκ.) αἰφνιδίως κατὰ 500 ἐχθρῶν, ἀγόντων 2,000 σκευοφόρα ζῶα, ἐφόνευσε 30 Τούρκους, καὶ ἐκυρίευσε χίλια ζῶα. Οὐδ' ἔμεινον ἀργοὶ οἱ ἐν *Κραβ-βάροις* Ἕλληνες καθότι ἀποκλείσαντες τοὺς Τούρκους τῆς ἐπαρχίας ἐν *Λομποτινᾷ*, συνέλαβον αὐτοὺς ἅπαντας. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν ὁ *Καραϊσκάκης* ὀρμήσας κατὰ τῶν ἐν *Λιδωρικίῳ* 1500 Ἀλβανῶν, οὔτινες ἤρχοντο ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰς Ἀθήνας, κατεδίωξεν αὐτοὺς καταστρεπτικώτατα, καὶ τοὺς ἐτρόμαξε τοσοῦτον, ὥστε δέκα μόνον ἵππεῖς κατεδίωξαν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Ναυπάκτου.

§ 177. Ἐν τούτοις δὲ τὸν Ἰανουάριον (1827) 500 ἀτρόμητοι Σουλῳται συμπλακέντες ἐν Διστόμῳ πρὸς 2,000 πεζοὺς καὶ 500 ἵππεῖς τῶν ἐχθρῶν, 80 μὲν ἐφόνευσαν, πλειότερους δὲ σχεδὸν ἐπλήγησαν. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ Ἕλληνες ἀπεδίωξαν ἀπανταχόθεν τῆς Στερεᾶς τοὺς Τούρκους, ἀρχομένου τοῦ Φεβρουαρίου, ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου μέχρι τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ὀθωμανικὴ σημαία ἐκυμάτιζε μόνον εἰς τὰς παραλίους καὶ ὀχυράς πόλεις.

Ἀλλ' ὅμως ἔμεινεν εἰσέτι τὸ φρούριον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἐξάπαντος ἔπρεπε νὰ γείνῃ Ἑλληνικόν καθότι οὐ μόνον ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις περὶ Ἑλλήνων μεταξὺ τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνήγγελλον ἀδιαλείπτως, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσι πλέον. Ὅθεν οἱ μὲν ἐν Ἐλευσίνι 3,500 Ἕλληνες, ἐν οἷς καὶ ὁ πρὸ ὀλίγου φθάσας ἐκ Γαλλίας *Κεφαλλὴν Βούρβαχης*, ἐξεστρά-

τεύσαν (21 Ἰαν.) εἰς *Χασιᾶν*· οἱ δ' ἐν Σαλαμῖνι, συμπόσοι μὲνοι εἰς 2,000 καὶ ἐπέκεινα, ἐξέπλευσαν (24 Ἰαν.) ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ φιλέλληνος *Γόρδωνος* μεθ' ἱκανῆς ναυτικῆς δυνάμεως, καὶ ἀπέβησαν ἀνενοχλήτως εἰς Φάληρον. Οἱ ἐν Χασιᾷ ἐπροχώρησαν εἰς *Καματερόν* (25 Ἰαν.)· καὶ ὁ μὲν Βούρβαχης παρετάχθη εἰς τὴν πεδιάδα, ὁ δὲ *Ἰω. Νοταρᾶς* καὶ *Βάσσος* παρετάχθησαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους. Τότε δ' ὤρμησεν (27 Ἰαν.) ὁ Κιουταχῆς μετ' 2,000 πεζοὺς, 600 ἵππεῖς καὶ 2 κανόνια, καὶ ἐφόνευσε 300 Ἑλληνας, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν Βούρβαχην. Ἐπαρθεῖς δὲ διὰ τὸ κατόρθωμά του τοῦτο, ἐπροχώρησε μὲν κατὰ τῶν ἐν Πειραιεῖ ὠχυρωμένων Ἑλλήνων, ἀλλ' ἀπεκρούσθη αἰσχυρῶς, ἀπολέσας ὑπὲρ τοὺς 300.

Μετέπειτα δ' ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀφοῦ προσεπάθησεν εἰς μάτην νὰ ἐμποδίσῃ διὰ τοῦ στόλου τὴν ἐκ Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας σιταγωγίαν, ἐκάλεσεν ἐκ τῆς πρὸς ἀντιπερισπασμὸν ἐκστρατείας τὸν Καραϊσκάκη. Ἀφοῦ δ' οὗτος κατέλαβε μετὰ τριῶν χιλιάδων τὸ πλεῖστον τοῦ Πειραιῶς *Κερατσίνιον*, ἐστράτευσεν ὁ Κιουταχῆς μετὰ πολυαρίθμου πεζικοῦ καὶ ἵππικοῦ, καὶ κρημνίσας τὰ τεῖχη τοῦ ἐν Κερατσινίῳ μετοχίου, ὅπου ἦσαν ὠχυρωμένοι 250 Ἑλληνες, ἐφώρμησεν ἔπειτα κατὰ πάντων τῶν προμαχόνων τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' οἱ Ἑλληνες, καὶ μάλιστα τὸ ὑπὸ τὸν *Χατζῆ Μιχαήλ* ἵππικόν, ἀπέκρουσαν καὶ κατεδίωξαν ἀπανταχόθεν τοὺς ἐχθροὺς, φονεύσαντες καὶ πληγώσαντες τριακοσίους περίπου μετὰ 7 ὥρων μάχην (4 Μαρτίου). Καὶ ἄλλαι δὲ δύο μετὰ ταύτην συμβᾶσαι μάχαι ἀπέβησαν οὐχ' ἥττον ἐπιζήμιοι εἰς τὸν ἐχθρόν.

Μετέπειτα δ' οἱ Ἑλληνες, ἀρχηγούντος καὶ προκινδυνεύοντος τοῦ τότε διορισθέντος ἀρχιναύάρχου τῆς Ἑλλάδος *Κόχραν*, ἐφώρμησαν κατὰ τῶν ἐν Πειραιεῖ Τουρκικῶν ὠχυρωμάτων, καὶ ἐν διαστήματι μιᾶς ὥρας ἐκυρίευσαν 9. Ὑστερον δὲ πυροβολήσαντες τὸ Μοναστήριον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἠνάγκασαν τοὺς ἐχθροὺς νὰ παραδοθῶσιν ὑπόσπονδοι. Ἀλλὰ δυστυχῶς μετ' ὀλίγον ὁ Καραϊσκάκης, θελήσας νὰ καταπαύσῃ σύγκρουσιν τινα προώρως ἀρξαμένην, ἐπληρώθη θανατηφόρως, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανε, λαλήσας λόγους πλήρεις φιλοπατρίας καὶ θάρρους (22 Ἀπρίλ. 1827).

δ. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη μέχρι τῆς ἐν Πύλῳ
ναυμαχίας (Ἀπριλ. 1827—Ὀκτώβρ. 1827).

§ 178. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Καραϊσκάκη, ὁ Κόχραν ἐπέμενε νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ σχέδιόν του, ὅπερ εἶχε κάμῃ πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἄλλως ἠπειλεῖ ὅτι θὰ φύγῃ. Ὅθεν ὠρίσθη νὰ ἀναβῶσι πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν διὰ τῶν Τριῶν Πύργων τρεῖς χιλιάδες, ἐν οἷς ἦσαν καὶ οἱ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ἰγγλέσσην φιλέλληνες καὶ τακτικοί, ὅπως ἐπιτεθῶσιν ἐκεῖθεν κατὰ τῶν πολιορκητῶν. Οἱ δὲ λοιποὶ, 7 χιλιάδες τὸν ἀριθμόν, νὰ ὀρμήσωσιν ὑπὸ τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν πρὸς τὴν πόλιν, καθ' ὃν χρόνον ἤθελον κινήσῃ καὶ οἱ ἄλλοι. Τὴν νύκτα λοιπὸν (23—24 Ἀπρι.) ἀπεβιάσθησαν εἰς τὰ πλοῖα οἱ διὰ τοὺς Τρεῖς Πύργους προσδιωρισμένοι· ἀλλὰ μόλις ἀπεβιάσθησαν κατὰ τὸ μεσονύκτιον· καὶ μὴ ἔχοντες τὰ ἀναγκαῖα ἐργαλεῖα, ὠχυρώθησαν εἰς προμαχῶνας ἀτελεῖς, ὅπως ἕκαστος ἡδύνατο. Τότε δ' ὁ Κιουταχῆς, παρατηρήσας ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἐκινουῦντο παντάπασιν, διέταξε ἔφοδον κατὰ τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ ὀχυρωμένων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπεκρούσθησαν οἱ Τούρκοι μετὰ μεγάλης ζημίας, ἀλλ' ὀρμήσαντες ἔπειτα ξιφῆρεις, κατέσφαζον τοὺς Ἕλληνας ὡς τίγρεις. Ἐπειτα δ' ἐπέπεσαν καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν, καὶ σφάζοντες κατεδίωξαν αὐτοὺς μέχρι τῆς θαλάσσης, ὅπου ἤθελον ἀπολεσθῇ πάντες, ἂν δὲν ἐπροστατεύοντο ὑπὸ τῶν κανονοβολούντων πλοίων. Οἱ δὲ ἥρωες Ντούσας καὶ Ζέρβας, μὴ θέλοντες νὰ ἐπιζήσωσιν εἰς τὸν θάνατον τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, λαβόντες ἕκαστος ἓνα ἐχθρικὸν ἵππον, τοῦ ὁποῦ ἐφόνευσαν τὸν ἵππεά, καὶ ὀρμήσαντες εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐχθροῦ, ἀπέθανον κουρασθέντες νὰ φονεύωσι. Χίλιοι περίπου Ἕλληνες, ἐν οἷς ὁ Ἰγγλέσης, Βέικος καὶ Ἰωάννης Νοταρᾶς, ἐφονεύθησαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων 200 μόνος ὁ Καλλέργης καὶ Δράκος δὲν ἀπεκεφαλίσθησαν. Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν ταύτην οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσι, συνθηκολογήσαντες τῇ μεσιτείᾳ τῶν Γάλλων καὶ Αὐστριακῶν.

§ 179. Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἰβραήμης, ἔχων ὡς ὀρμητήριον τὴν Τρίπολιν, ἐλύσσα μὲ πῦρ καὶ σίδηρον κατὰ τῶν Πελοποννησίων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἔμενον ἀργοί, καθότι ὁ Ἀρχηγός

τῆς Πελοποννήσου Κολοκοτρώνης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γενναῖος, ἔτι δὲ ὁ Νικόλαος Πετιμεζᾶς (ἐν Μεγάλῳ Σπηλαίῳ μεθ' ἐξακοσίων) καὶ ὁ Βασίλειος Πετιμεζᾶς, παρηνόχλουν αὐτὸν εἰς πᾶσαν θέσιν καὶ ἐνίκων τὰ στρατεύματά του, Διέπρεψαν δὲ προσέτι ὁ Τουρκοφάγος Νικήτας καὶ ὁ Πλαπούτας (ἐν Καλαβρύτοις). Ὁ δὲ ναύαρχος Κόχραν, διευθύνων τὴν φρεγάτταν Ἑλλάδα, καὶ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸ παρὰ τῆς ἐν Παρισίοις φιλελληνικῆς ἐταιρίας χαρισθὲν δικάταρτον πλοῖον Σωτῆρα, καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀστιγγοῦ πλοιαρχούμενον ἀπρόπλοιοι Καρτερίαν, ἔτι δὲ καὶ ἄλλα, ἐβλαπτε τὸν ἐχθρὸν ὅπου ἠδύνατο, καὶ ἔκαυτε πολλὰ πλοῖα.

§ 180. Ἐν ᾧ δ' οἱ Ἕλληνες ἠγωνίζοντο οὕτω μετὰ καρτερίας ἀκαταγωνίστου, ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀμερικὴ ἔστρεψαν μετὰ συμπαθείας τὰ βλέμματα πρὸς τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ αἱ κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας, ἀπεφάσισαν νὰ μεσιτεύσωσι πρὸς κατάπαυσιν τοῦ φονικοῦ πολέμου. Συνεφώνησαν δὲ πρὸς ἀλλήλας (24 Ἰουν. 1827) νὰ ἀπαιτήσωσιν ὅσον τάχος ἀναχωρήν, καὶ νὰ τὴν πραγματοποιήσωσιν αὐταὶ διὰ τοῦ καταλληλοτάτου τρόπου, ἂν τὸ ἕτερον τῶν ἐμπολέμων μερῶν ἠθέλεν ἐναντιωθῇ εἰς τοῦτο. Καὶ ἡ μὲν Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις παρεδέχθη καὶ προεκήρυξε τὴν ἀναχωρήν· ἡ Τουρκικὴ ὅμως δὲν ἀνεγνώρισε τὸ τοιοῦτον δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως, ἀλλ' ἠτοιμάζετο νὰ κακαστρέψῃ τὴν Ὑδραν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον συνεκέντρωσε πολλὰ φορτηγὰ πλοῖα εἰς Πύλον (Νεόκαστρον).

ζ'. Ἀπὸ τῆς ἐν Πύλῳ ναυμαχίας μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Καποδιστρίου (Ὀκτ. 1827—Ἰάν. 1828).

§ 181. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους ἦσαν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος δύο ναυτικαὶ μοῖραι, Ἀγγλικὴ καὶ Γαλλικὴ. Καὶ ἡ μὲν πρώτη, συνισταμένη ἐκ τριῶν δικρότων καὶ δέκα ἄλλων πολεμικῶν πλοίων, ἐναυαρχεῖτο ὑπὸ τοῦ Κοδριγκτώρος, ἡ δὲ δευτέρα, συγκειμένη ἐκ τριῶν δικρότων καὶ τεσσάρων ἄλλων, διευθύνετο ὑπὸ τοῦ Δεριγνῆ. Εἰς ταύτην δὲ προσετέθη μετ' ὀλίγον καὶ τρίτη Ῥωσικὴ μοῖρα, ἐκ τεσσάρων πλοίων ὑπὸ τὸν Χάιντεν. Οἱ ναύαρχοι τῶν δύο πρώτων μοιρῶν εἶχον ἤδη ἀνακοινώσει τὰ τῆς συνθήκης τῆς 24 Ἰουνίου εἰς τὸν Ἰβραήμην, καὶ προσκαλέσει αὐτὸν νὰ παύσῃ τὰς ἐχθροπραξίας. Οὗτος δ' ὑποσχέθη μὲν, ἀλλ' ἔπειτα

παρέβη τὴν ὑπόσχεσίν του, ἀποστείλας ἐπανειλημμένως πολεμικά πλοῖα κατὰ τῶν ἐν Πάτραις Ἑλληνικῶν πλοίων. Ὁ Κοδριγκτῶν ὅμως προλαβὼν ἐμπόδισεν αὐτά· καὶ ἐπειδὴ προσέτι οἱ ναύαρχοι παρετήρησαν ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐφύλαττον τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν, εἰσέπλευσαν ὑπὸ τὴν ἀρχιναυαρχίαν τοῦ ἀνώτερον βαθμὸν ἔχοντος Ἀγγλου (8 Ὀκτωβρίου) εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου, ἵνα τοὺς παραφυλάττωσιν ἐκ τοῦ πλησίον. Ὁ δὲ Τουρκικὸς στόλος, συγκείμενος ἐκ τριῶν δικρότων, δεκαεννέα φρεγατῶν, ἑικοσιν ἐξ κορβετῶν, δώδεκα βρικίων καὶ ἑξ πυρπολικῶν, προητοιμάσθη εἰς μάχην, καὶ προσεκάλεσε τὸν Κοδριγκτῶνα νὰ ἐξέλθῃ τοῦ λιμένος. Ἀλλὰ τότε ὁ ὑπερήφανος Ἀγγλος ἀδὲν ἤλθα νὰ λάβῃ», εἶπεν, «ἀλλὰ νὰ δώσω διαταγὰς»· καὶ ὁ πλοίαρχος ἀγγλικῆς τινος φρεγάττας ἀπέστειλε τὴν λέμβον του, παραγγέλων εἰς Τουρκικὸν πυρπολικόν, ἡγκυροβολημένον πλησίον αὐτοῦ, νὰ ἀπομακρυνθῇ. Οἱ δ' ἐν τῷ πυρπολικῷ, ἀντὶ ἀπαντήσεως, ἐπυροβόλησαν τοὺς ἐν τῇ λέμβῳ Ἀγγλους, καὶ ἐφόνευσαν ἕνα ἀξιωματικὸν καὶ τινὰς ναύτας. Τότε δ' ἀντεπυροβόλησαν καὶ οἱ ἐν τῇ φρεγάττᾳ, καὶ ἀφοῦ Τουρκικὸν πλοῖον ἐκανονοβόλησε κατὰ Ἀγγλικοῦ, ἐμιμήθησαν τοῦτο καὶ τὰ ἄλλα Ὀθωμανικά, καὶ ἐξήφθη γενικὴ ἡ μάχη. Ὁ δὲ Κοδριγκτῶν ἔστειλε τὸν πρῶρέα του νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Τοῦρκον ναύαρχον, τοῦ ὁποίου ἡ ναυαρχίς ἔκειτο πλησίον, ὅτι ἂν δὲν ἐκανονοβολεῖτο δὲν ἀντεπυροβόλει. Ἀλλ' οἱ ἐν τῇ ναυαρχίδι Τοῦρκοι οὐ μόνον τὸν πρῶρέα ἐφόνευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐπυροβόλησαν πρῶτοι κατὰ τῆς Ἀγγλικῆς ναυαρχίδος. Τότε δ' ἤρχισε πανταχόθεν ἡ μάχη, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ ὑπερήφανος Τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος δὲν ὑπῆρχε πλέον. Δίχροτα, φρεγάται καὶ βρίκια, ἄλλα μὲν ἐβυθίσθησαν, ἄλλα δὲ ἐπυρπολήθησαν, ἄλλα κατεσυντρίβησαν καὶ ἄλλα ἐρρίφθησαν εἰς τὴν ξηράν, ἀπολεσθέντων πέντε καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων, ἐν οἷς καὶ οἱ ναύαρχοι τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Βυζαντίου. Ἐκ δὲ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου 175 ἐφονεύθησαν, καὶ περὶ τοὺς 500 ἐπληρώθησαν· ἀλλὰ πολλὰ πλοῖα ἔπαθον δεινῶς κατὰ τὴν τετράωρον ταύτην μάχην.

§ 182. Τὴν πυρπόλησιν ταύτην τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου σύμπασα ἡ Εὐρώπη καὶ Ἀμερικὴ ἡχαίρετισε μετὰ χαρᾶς διὰ τὸν

θρίαμβον τῆς δικαιοσύνης· μόνη δὲ ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις, μὴ ἔχουσα πλέον ἀρχηγὸν τὸν μέγαν πολιτικὸν καὶ φιλέλληνα Κά-
νιγγ, ἐλυπήθη σφόδρα, καὶ ὡς συμβεβηκὸς ἀπαίσιον ἐθεώρησε τὴν
ναυμαχίαν ταύτην. Ὁ δ' Ἰβραήμης, ἔντρομος γενόμενος, ἐνησχο-
λήθη μετὰ σπουδῆς νὰ ἐπισκευάσῃ καὶ στείλῃ εἰς τὴν Ἀλεξάν-
δρειαν ὅσα πλοῖα ἦτο δυνατόν νὰ ἐπισκευασθῶσιν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν παρεδέχθη, ὡς ἡ Ἑλ-
ληνική, τὴν περὶ ἀνακωχῆς πρότασιν, αἱ ἐχθροπραξίαι ἐξηκολού-
θησαν. Ὅθεν ὁ μὲν ἀρχιστράτηγος Τσοῦρτς μετὰ τοῦ Κριεζώτου,
Βάσσου, Καρατάσσου καὶ ἄλλων, συνεπλάκη πολλάκις πρὸς τοὺς
ἐχθροὺς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν Ἑλλάδα, καὶ κατώρθω-
σε νὰ συγκροτήσῃ στρατόπεδον ἀρκετὰ ἰσχυρόν· ὁ δὲ Ἀστιγξ
κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὸ Βασιλάδιον, καὶ νὰ ἀναπετάσῃ πάλιν
εἰς αὐτὸ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν, ἀφοῦ ἤχμαλώτισε τοὺς ἐν αὐτῷ
500 φρουροὺς θέσας πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην (15 Δεκ.).
Συγχρόνως δὲ σχεδὸν καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι Κρήτες, περὶ τοὺς 1,500
περίπου μετέβησαν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν πατρίδα ὑπὸ τὴν
ἀρχηγίαν τοῦ Ἰωάννου Χάλη. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠτύχουν,
ἀλλ' ἔπειτα διχονοήσαντες διεσκορπίσθησαν ἅπαντες, οἳ τε ἐκ
τῆς Ἑλλάδος ἐλθόντες καὶ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Κρήτῃ ἐπαναστάντες.
Ἐτι δὲ καὶ οἱ Χῖοι, ἐπιθυμοῦντες τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς γενε-
θλίου αὐτῶν γῆς, προητοιμάσαν δι' ἀδρῶν συνεισφορῶν ἐκστρα-
τεῖαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φαβιέρου· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀπέτυχεν,
ἐνεκα τῆς κατεσπευσμένης διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου.

Ἐν τούτοις ὁ Μουσταφάπασσας ἠπεῖλει νὰ εἰσβάλῃ εἰς
Σφακία τῆς Κρήτης, καὶ οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ σφάζωσιν ἐκ νέου
τοὺς Χριστιανοὺς. Ὅθεν ἠγέρθη καὶ πάλιν ἡ ἐπανάστασις ὑπὸ τὸν
Χατζῆ Μιχάλην (Ἰαν. 1828), καθ' ἣν ἐκλείσθησαν εἰς τινὰ
πύργον ἑνὸς μοναστηρίου τῆς ἐπαρχίας Γόρτυνος ὁ Ἰωσήφ Ξεπα-
τέρας, ἡ ἀδελφὴ του καὶ τρεῖς ἄλλοι. Ἐπολέμησαν δὲ τρία ἡ-
μερόνυχτα, καὶ ἀφοῦ ἐφονεύθησαν οἱ τρεῖς καὶ ἔλειψαν τὰ πολε-
μεφρόδια, ὁ Ἰωσήφ ἐξῆλθε μαχόμενος διὰ τοῦ πιστολίου καὶ τῆς
μαχαίρας, ἄχρις οὔ ἔπεσε θῦμα τῆς γενναιοφυχίας του. Καὶ ἡ μὲν
συμπολεμήσασα ἀδελφὴ του ἠχμαλωτίσθη· ἀλλὰ καὶ ἑκάτὸν Τούρ-
κοι ἔπεσαν κατὰ τὴν τριήμερον ἐκείνην πάλιν.

Ἐν ᾧ δ' οἱ Ῥεθύμνιοι Τούρκοι ἡτοιμάζοντο νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ Μουσταφάπασσα εἰς Σφακία, ἐπέπεσαν κατ' αὐτῶν οἱ περὶ τὸν Χατζῆ Μιχάλην, ἐφόνευσαν 40, ἐζώγρησαν πολλούς, καὶ ἐκυρίευσαν 6—7,000 ζῶα. Πληροφορηθεὶς δ' ὁ Μουσταφάπασσας περὶ τοῦ κατορθώματος τούτου, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν ἐν Φραγκοκαστέλλῳ. Εὐθὺς δ' ὡς ἐφθασεν ἐνταῦθα, οἱ Τούρκοι ἐφορμήσαντες ξιφῆρεις κατὰ τῶν προμαχόνων τῶν Ἑλλήνων, ἐσφάζον καὶ ἐσφάζοντο, ἕως οὗ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἔδραμον εἰς τὸ φρούριον, ὅπως ἐξασφαλισθῶσιν εἰς αὐτό, Ἐδραμον δὲ συγχρόνως καὶ οἱ ἐχθροί· καὶ εἰς τὴν λύσσαν τῆς μάχης σωροὶ πτωμάτων ἐπεσωρεύθησαν εἰς τὴν πύλην τοῦ φρουρίου, ὅπου οἱ μὲν Τούρκοι ἤθελον νὰ εἰσορμηθῶσι βιαίως, οἱ δ' Ἕλληνες ἀπέκρουσαν αὐτούς. Ἐπὶ τέλους ὅμως ὑπερίσχυσαν οἱ Ἕλληνες, φονεύσαντες περὶ τοὺς χιλίους, καὶ ἀπολέσαντες οἱ ἴδιοι 338, ἐν οἷς καὶ τὸν Χατζῆ Μιχάλην.

Συγκροτηθείσης δὲ καὶ ἄλλης μετ' ὀλίγον μικροτέρας μάχης, ὁ Μουσταφᾶς ἀπέκλεισε στενωῶς τὸ φρούριον, καὶ ἐπυροβόλει κατ' αὐτοῦ σφοδρότατα. Καὶ δὲν ἐβλαπτε μὲν τοὺς πολιορκουμένους ὁ κανονοβολισμός, ἀλλ' ὅμως ἔπασχον δεινὴν ἔλλειψιν τροφῶν. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην εἰς τῶν Κρητῶν ἀπετόλμησεν ἀπίστευτον σχεδὸν τόλμην. Γυμνωθεὶς δηλ. ἐν τῷ φρουρίῳ, διέβη τὸ μεσονύκτιον ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολιορκούντων, οἵτινες τὸν ἐννόησαν ὅταν ἐπλησίαζεν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσιν. Ἀλλ' οὗτος ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐφθασεν ἔπειτα θαρράλειως εἰς τὴν χώραν τῶν Σφακιῶν, ὅπου διηγηθεὶς τὴν κατάστασιν τῶν πολιορκουμένων, συνεκίνησε τοὺς Σφακιανοὺς τοσοῦτον, ὥστε ἡτοιμάσθησαν πάραυτα νὰ τρέξωσι πρὸς βοήθειαν.

§ 183. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Σφακιανοί, κατορθώσαντες νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Φραγκοκαστέλλου καὶ ἐνωθέντες μετ' ἄλλων, προσέβαλον τὸν Μουσταφᾶν τόσον ἐπιτυχῶς, ὥστε οὗτος ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν παρὰ τῶν πολιορκουμένων προταθεῖσαν συνθήκην τοῦ νὰ φύγῃ μετὰ τὰ ὅπλα. Ἐνῷ δὲ ὁ Μουσταφᾶς διευθύνετο εἰς Ῥεθύμνον, 1,200 Κρήτες κατέλαβον τὴν θέσιν τῆς Σκαλωτῆς, καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσαν ἐνταῦθα ἱκανοὺς κατέλαβον καὶ τὸν καλούμενον Κόρακα, ὅπου ἐξωλόθρευσαν πολλὸ πλειοτέρους ἐκυρίευσαν 18 σκηνὰς καὶ 27 σημαίας, καὶ ἔλαβον πλεῖστα πο-

λεμεφόδια καὶ ἀποσκευάς. Ὑποστάς δὲ καὶ ἄλλην προσβολήν, ὀλιγώτερον ὅμως καταστρεπτικὴν, ἔφθασε τέλος ὁ Μουσταφᾶς ὑπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Ρεθύμνου ἀπολέσας, ὡς ὁ ἴδιος ὡμολόγησε, 1700, ἐνῶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων μόλις ἐφονεύθησαν 15 κατὰ τὴν καταδίωξιν.

Εἰς δὲ τὴν Πελοπόννησον ὁ Ἰβραήμης κατέστρεψε τὴν θ Φεβρουαρίου, ἐκτὸς ἄλλων τόπων, τὴν Τρίπολιν, ὅπου διέταξε νὰ σπεύρωσιν ἄλας. Ἀλλὰ τότε ἡ Ῥωσσία ἐκήρυξε κατὰ τῆς Τουρκίας τὸν πόλεμον, καὶ ἡ Γαλλία ἔστειλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον στρατὸν ὑπὸ τὸν Μαιζῶνα ἐπ' ὀνόματι τῆς συμμαχίας, ὅστις ἐκαθάρισε τέλος τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰσθμοῦ χερσόνησον ἀπὸ τῶν Τούρκων.

ζ'. Ἀπὸ τῆς Ἀφίξεως τοῦ Καποδιστρίου μέχρι τῆς ἐν Ἀνδριανουπόλει μάχης (Ἰαν. 1828—Σεπτ. 1829).

§ 184. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζῆνι ἐθνικῆς συνελεύσεως Κυβερνήτης ὁ Καποδιστριας, ὅστις καὶ κατήλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν 12 Ἰαν. 1828. Τότε δ' οἱ Ἕλληνες προσεπάθησαν νὰ καθαρίσωσιν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τὴν στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην καὶ ἐνθουσιῶντες ὑπὸ τῆς ἐλπίδος τῆς μελλούσης αὐτῶν ἀπελευθερώσεως, ἐνίκησαν εἰσέτι ἐν Λομποτινᾷ τῆς Ἀν. Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν Κίτσοῦ καὶ Νικόλαον Τζαβέλλα καὶ Γιαννάκην Στράτοῦ, καὶ ἔστησαν τὰς Ἑλληνικὰς σημαίας ἐν Ναυπάκτῳ καὶ Μεσολογγίῳ. Ἐτι δ' ἐν Κρήτῃ ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες λαμπρὰν νίκην ἐν Μαλάξᾳ, ἃν καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν τρομερὰν σφαγὴν τῶν ἐν Ἡρακλείῳ καὶ Ρεθύμῳ ἀδελφῶν αὐτῶν.

Ἀλλὰ περιφημότατον ἀπάντων εἶναι τὸ ἐν Πέτρᾳ κατόρθωμα τοῦ Δημ. Ὑψηλάντου ἀφοῦ δηλ. οὗτος κατέστρεψεν εἰς τὸν Ἀνηγορίτην τὸν Ὁμέρ Πασσᾶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐμποδίσῃ καὶ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀσλάμπεη Μουχουρδάρη μέλλοντας νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἐνισχύσωσι τοὺς κατὰ τῶν Ῥώσων στρατοὺς. Ὅθεν παραλαβὼν 3,500 στρατιώτας, κατέλαβε τὴν μεταξὺ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας θέσιν τῆς Πέτρας, ὁπόθεν ἔμελλον νὰ διαβῶσιν οἱ ἐχθροί. Ἦσαν δ' οὗτοι πεντακισχίλιοι τὸν ἀριθμὸν, καὶ εἶχον στρατοπεδεύσῃ πρότερον ἐκεί πλη-

σίον. Τὴν 12 λοιπὸν Σεπτεμβρίου 1829, ἀφῆσαντες μικρὰν φρουρὰν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ἐφώρμησαν πανταχόθεν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἄλλ' ἀπεκρούσθησαν αἰσχυρῶς, καὶ κατὰ τὴν 13 ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι συνθήκην, καθ' ἣν ἐκνεοῦντο παρὰ τῶν Τούρκων πᾶσαι αἱ ἐν Ἑλλάδι ὀχυραὶ θέσεις μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν, ἡλευθεροῦντο πάντες οἱ αἰχμάλωτοι Ἕλληνες καὶ Τούρκοι, καὶ οἱ τελευταῖοι ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν ἐλευθέρως ἐκ τῆς Ἑλλάδος.

§ 185. Τοιαῦτα ἦσαν ἐν συντόμῳ τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων, ἅτινα ἐκπλήξαντα τὴν Εὐρώπην, παρώρμησαν ἐπὶ τέλους τὰς τρεῖς εὐεργέτιδας δυνάμεις νὰ συστήσωσιν Ἑλληνικὸν βασίλειον περιλαμβάνον τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, τὴν Πελοπόννησον, τὰς Κυκλάδας καὶ Σποράδας νήσους, τὸ ὅποῖον ἡ Ῥωσία ἠνάγκασε τὴν Πύλην νὰ ἀναγνωρίσῃ διὰ τῆς ἐν Ἀνδριανουπόλει εἰρήνης (14 Σεπτ. 1829). Βασιλέα δὲ τούτου ἐξέλεξαν τὸν Λεοπόλδον· ἀλλὰ τούτου παραιτηθέντος διὰ τὰ στενὰ ὅρια τοῦ κράτους, ἐξελέχθη ἕτερος, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ φιλέλληonos βασιλέως Λουδοβίκου Ὁθων. Γενομένης δὲ τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1862, βασιλεῦει τῶν Ἑλλήνων νῦν (1879) Γεώργιος δ' Α', προσλαβὼν καὶ τὰς Ἰονίους νήσους.

(Ὁ ἐν σελ. 57, στίχ. 28, * § 20 ἀναφερόμενος ὄρκος ἔχει ὡς ἑξῆς Ἑλληνιστί.)

ΟΡΚΟΣ ΕΦΗΒΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ.

αὐτὸς καταισχυρῶ ὅπλα τὰ ἱερά, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παρὰ στάτην ὅτῳ ἂν στοιχήσω, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὑπὲρ ὁσίων, καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν· τὴν πατρίδα δὲ οὐκ ἐλάττω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρείω ὅσης ἂν παραδέξωμαι· καὶ εὐκοήσω τῶν αἰεὶ κρινόντων ἐμφρόνως, καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἰδρυμένοις πείσομαι, καὶ οὓς τινες ἂν ἄλλους τὸ πλῆθος ἰδρύσῃται ὁμοφρόνως· καὶ ἂν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμούς ἢ μὴ πείθῃται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων· καὶ ἱερά τὰ πατρία τιμῆσω. Ἱστορες θεοὶ τούτων !»

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς Ῥωμαϊκῆς
κυριαρχίας (146 π. Χ.) Σελ. 1—251

Α'. ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ.	»	1 — 14
1. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἠπειρος.	»	1
2. Αἱ Ἑλληνικαὶ νῆσοι.	»	11
Β'. Ἡ ΕΛΛΑΣ ΠΡΟ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ.	»	14 — 87
1. Παναρχαῖοι Πελασγικοὶ χρόνοι.	»	14 — 18
§ 2. Πελασγοί.	»	14
* § 3. Ἀνατολικὴ ἐποικησις.	»	16
2. Ἡ μυθώδης ἥτοι ἡρωϊκὴ ἐποχὴ τῶν Ἑλ- λήνων.	»	18 — 35
§ 4. Ἑλληνικαὶ φυλαί. Ἡρακλῆς καὶ Θησεύς.	»	18
§ 5. Ἑπτὰ ἐπὶ Θῆβας.	»	20
§ 6. Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία.	»	20
§ 7. Τρωϊκὸς πόλεμος.	»	22
§ 8. Αἱ μεταρραστάσεις τῶν Δωριέων.	»	25 — 26
§ 9. Αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.	»	26 — 32
5. Ἡ ἐπικὴ ἥτοι ἡρωϊκὴ ποιήσις τῶν Ἑλ- λήνων.	»	32 — 40
* § 10. Γένεσις αὐτῆς.	»	32

* § 11. Ὅμηρος.	Σελ.	33
* § 12. Ἡσίοδος.	»	38
6. Φύσις τῶν Ἑλλήνων.	»	40— 45
§ 13. (Τὰ κοινὰ τοῦ ἔθνους.)	»	40
§ 14. Ἀμφικτιονικὸν Συνέδριον. Τὸ μαν- τεῖον τῶν Ἀελφῶν. Ἀγῶνες. Ξενία.	»	41
* § 15. Τὰ παλαιτάτα πολιτεύματα ἐν Ἑλ- λάδι.	»	43
7. Ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου καὶ οἱ Μεσ- σηνιακοὶ πόλεμοι.	»	45— 55
§ 16. α'. Πολιτικαὶ διατάξεις	»	46
§ 17. β'. Δίαιτα.	»	47
§ 18. Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι.		49
8. § 19—21 Σόλων ὁ νομοθέτης τῶν Ἀθη- ναίων (600 π. Χ.)	»	55— 60
9. Ἡ Τυραννίς.	»	60— 68
§ 22. Γένσεις τῆς Τυραννίδος.	»	60
§ 23. Ὁ Πεισίστρατος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ.	»	63
§ 24. Τελείωσις τῆς Ἀθηναϊκῆς δημο- κρατίας.	»	65
10. Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ φιλολογία.	»	68— 87
* § 25. Ἡ λυρική ποίησις.	»	68
* § 26. Ἡ ἀρχαιοτάτη φιλοσοφία τῶν Ἑλ- λῆνων.	»	77
1. Ἡ Σχολὴ τῶν Ἰώνων φιλοσόφων.	»	78
2. Ἡ (Δωρικὴ) Ἰταλικὴ φιλοσοφία.	»	80
* § 26. β'. Ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστοριογραφία (λογογραφία) τῶν Ἑλλήνων.	»	84
Γ'. ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.		
1. Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι.	»	87—100
α'.) § 27. Ἡ ἐπανάστασις τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων (496).	»	87
β'.) § 28. Αἱ πρῶται ἐπὶ Δαρείου ἐκστρα- τεῖαι, (492—490). Μαρδόνιος.	»	89
§ 29. Μιλτιάδης.	»	90

γ').	Ἡ ὑπὸ τὸν Ξέρξην ἐκστρατεία (480—	Σελ.
	479).	» 92
§ 30.	Θερμοπύλαι.	» 92
§ 31.	Σαλαμίς.	» 94
§ 32.	Πλαταιαὶ καὶ Μυκάλη.	» 96
2.	Ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων.	» 100—142
α').	§ 33—35. Πausanίας. Θεμιστοκλῆς. Ἀρισταίδης. Κίμων.	» 100
	§ 36. Αἱ Ἀθηναὶ μέχρι τῆς Περικλείου εἰρήνης.	» 107
	β'). Ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους.	» 109
	§ 37. Περικλῆς ὁ Ὀλύμπιος.	» 109
*	§ 38. Ἡ δραματικὴ ποίησις, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης.	» 113
*	§ 39. Κωμῳδία. Ἀριστοφάνης.	» 120
3.	Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος (431-404).	
α').	Ἡ πρώτη περίοδος (Ἀρχιδάμειος πόλεμος) μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου (421).	» 125—145
	§ 40. Αἴτια. Κόρινθος καὶ Κέρκυρα, Ἐπίδαμνος.	» 127
	§ 41. Πλαταιαί.	» 129
	§ 42. Πύλος. Δῆλιον. Ἀμφίπολις. Κέρκυρα.	» 132
	β'). Τὰ κατὰ τὸν Ἀλκιβιάδην.	» 133
	§ 43. Μαντίνεια.	» 134
	§ 44. Συρακοῦσαι.	» 139
	§ 45. Δεκέλεια καὶ Ἐφεσος.	» 142
	γ'). Πτώσις τῶν Ἀθηναίων.	» 142
	§ 46. Αἰγὴς ποταμαί. Θρασύβουλος.	» 145—158
4.	Πεῖδος λόγος τῶν Ἑλλήνων.	
α').	Φιλοσοφία. Σωκράτης. Πλάτων. Ἀριστοτέλης.	» 145
*	§ 47. Ὁ Σωκράτης καὶ οἱ σοφισταί.	» 145
*	§ 48. Πλάτων.	» 148

* § 49. Ἀριστοτέλης.	Σελ. 152
* § 50. Ἀρίστιππος, Ἀντισθένης καὶ Διογένης. Εὐκλείδης.	» 155
6.) * § 51. Ἱστοριογραφία. Ἡρόδοτος. Θουκυδίδης. Ξενοφῶν. Κτησίας, Φίλιππος.	» 158
5. Ἡ κατάβασις τῶν μυρίων (400).	
§ 52. Κούναξ.	» 163
§ 53. Ὁ Κορινθιακὸς πόλεμος καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδου.	» 165
6. Ὁ Βοιωτικὸς πόλεμος (379—371).	
* § 54. α'. § 54. β'. Ὀλυνθος καὶ Θήβαι.	» 168
§ 55. Λεύκτρα.	» 171
7. Ἡγεμονία τῶν Θηβῶν ἐπὶ τοῦ Ἐπαμεινώνου καὶ Πελοπίδα.	
§ 56. Μαντίνεια.	» 173
—	
Δ'. Οἱ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.	» 177
1. Φίλιππος ὁ Μακεδὼν (361—336).	» 177
§ 57. Παλαιότερα ἱστορία τῆς Μακεδονίας καὶ ιδιότητες τοῦ Φιλίππου.	» 177
α'.) § 58. Οἱ χρόνοι τῶν ἱερῶν πολέμων.	» 180
β'.) § 59. Δημοσθένης καὶ Αἰσχίνης. (Οἱ Ἀττικοὶ ῥήτορες.)	» 184
γ'.) § 60. Ἀπώλεια τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. (Χαιρώνεια.)	» 189
δ'.) § 61. Αἱ ὥραιαι τέχναι τῶν Ἑλλήνων.	» 192
2. Ἀλέξανδρος ὁ μέγας (336—323).	» 197
α'.) § 62. Ματαιωθεῖσαι ἐπαναστάσεις τῶν Ἑλλήνων. (Ἡ ἐν Μεγαλοπόλει μάχη.)	» 197
β'.) * § 63. α'. Πτώσις τοῦ Περσικοῦ κράτους (334—330). (Κατάστασις τῆς Περσίας.)	» 200
§ 63. β'. Γρανικός	» 202
§ 64. Ἰσός.	» 204

§ 65.	Τύρος. Ἀλεξάνδρεια.	Σελ. 205
§ 66.	Ἀρβηλα καὶ Γαυγάμηλα.	» 206
§ 67.	Βακτρία.	» 207
γ'.)	§ 68. Στρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν Ἰνδικήν. (Ὑφασις.)	» 208
§ 69.	Ἡ ἔρημος Γεδρωσία.	» 209
δ'.)	§ 70. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου. (Πολιτικὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Φιλώτας.)	» 210
§ 71.	Θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου.	» 212
* § 72.	Τὰ ἐπακολουθήματα τῶν πρὸς κατὰ κτησιν στρατειῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου.	» 213
3.	Οἱ διάδοχοι (τοῦ Ἀλεξάνδρου).	» 214
§ 73.	Οἱ ἀγῶνες τῶν στρατηγῶν μέχρι τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης. Ἐξολόθρευσις τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Μακεδονίας.	» 214
§ 74.	Σχηματισμὸς τῶν κρατῶν.	» 217
Α'.	Μακεδονία καὶ Ἑλλάς.	» 219
	Τελευταία πάλη τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία.	» 219
§ 75.	Ὁ Λαμιακὸς πόλεμος. Φωκίων. Δημοσθένης. Δημήτριος ὁ πολιορκητής.	» 219
§ 76.	Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία. Ἄρατος. Κλεομένης ὁ Σπαρτιάτης.	» 221
§ 77.	Φοῖλοποίησιν.	» 225
Β'.	Ἀσία καὶ Αἴγυπτος.	» 228
1.	Τὸ Συριακὸν κράτος τῶν Σελευκιδῶν.	» 228
§ 78.	Ἀντίοχος. Διαδοχὴ τῶν Σελευκιδῶν.	» 228
* § 79.	Κράτη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.	» 229
2.	Αἰγυπτιακὸν βασίλειον τῶν Πτολεμαίων.	» 231
§ 80.	* Οἱ Πτολεμαῖοι.	» 232
Γ'.	Οἱ Πτολεμαῖοι καὶ Σελευκίδαι εἰς τὴν Ἰουδαίαν.	» 234
§ 81.	Τὸ Ἰουδαϊκὸν κράτος μέχρι τῆς Γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ.	» 234

* § 82. Ἑβραϊκαὶ αἱρέσεις.	Σελ. 236
Δ'. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ παιδεία καὶ φιλολογία	
* § 83.	» 237
* § 84. Πολιτεία. Ὀρησκευτικὴ καὶ φιλοσοφικὴ περὶ κόσμου θεωρία. Ἐπικούρειοι καὶ Στωϊκοί.	» 243
4. Ἀνάμιξις τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος.	» 249
α'. § 85. Ἀγῶνες τοῦ Πύρρου καὶ Φιλίππου τοῦ Γ'. πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.	» 249
β'. § 86. Ἀγὼν Ἀντιόχου τοῦ Γ'. πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.	» 250
γ'. § 87. Ὁ πρὸς τὸν Περσέα πόλεμος. (Ἀλωσις τῆς Κορίνθου, 146.)	» 250

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (146 π. Χ. — 310 μ. Χ.)	Σελ. 252
Α'. Κατάστασις τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Μιθριδατικὸς πόλεμος (88 π. Χ.)	» 252
§ 88. Μιθριδάτης. Ἀριστίων. Σύλλας. Πομπώνιος ὁ Ἀττικὸς.	» 252
Β'. Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τῆς Ῥώμης πολέμους καὶ ὑπὸ τοὺς αὐτοκράτορας.	» 253
§ 89. Πομπήιος. Καῖσαρ. Ἀντώνιος. Αὐγουστος. Νικόπολις (31 π. Χ.)	» 254
§ 90. Καλιγόλας. Νέρων. Δομιτιανός. Τρα-	

Ἰανός. Ἀντωνῖνος Πίος. Ἡρώδης ὁ Ἀττι-
κός. Γότθοι. Δέξιππος.

Σελ. 254

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

Ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου μέχρι τῆς ἀλώσεως
τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν
Τούρκων (312-1453 μ. Χ.) Σελ. 257

- A'. Ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου μέχρι
Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (310—388). » 257
- § 91. Χριστιανισμός. Ὁ ἀπόστολος Παῦ-
λος. Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης. » 257
- § 92. Διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν. Κων-
σταντῖνος ὁ Μέγας. Κτίσις τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως. Ἀρείος. Ἀθανάσιος. Σύνο-
δος ἐν Νικαίᾳ Α'. (325). » 257
- § 93. Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης. Ἰοβιανός. » 259
- § 94. Οὐάλης. Θεοδόσιος ὁ μέγας. Ἀρχά-
διος. Καταστροφή τοῦ πρὸς δυσμὰς ῥω-
μαϊκοῦ κράτους (476). » 260
- § 95. Ἀλαρίχος (395). Συμφοραὶ ἐν Ἑλ-
λάδι. Βανδῆλοι (466 καὶ 475). » 261
- * § 96. Φιλολογία. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης.
Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς. Πλούταρχος
ὁ Χαιρωνεύς. Στράβων. Πausanίας. Λου-
κιανός. Γαληνός. κλπ.—Πατέρες τῆς ἐκ-
κλησίας. » 261
- B'. Ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου μέχρι τῶν εἰκονομά-
χων. (408—717). » 262
- § 97. Θεοδόσιος ὁ Β'. Ἰουστίνος ὁ Α'. Ἰου-
στυνιανός. Βένετοι καὶ Πράσινοι. Μονοφ-
σίται. «Νίκα». » 262
- § 98. Βελισάριος. Γελίμερος ὁ Βανδῆλος.
Ναρσῆς. » 264

- § 99. Ἰουστίνος ὁ Β'. Διάδοχοι αὐτοῦ. Σελ.
Φωκᾶς. Ἡράκλειος. Μάχη ἐπὶ τῶν ἑρι-
πείων τῆς Νινευῆ. Ὑψώσεις τοῦ τιμίου
σταυροῦ. » 265
- § 100. Κωνσταντῖνος ὁ Γ'. Κώνστας ὁ
Β'. Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος. Καλ-
λινίκου ὑγρὸν πῦρ. Βούλγαροι καὶ Σλαῦοι.
Μονοθελῆται (Μαρωνῆται). Ἰουστινιανὸς
Β'. ὁ Ῥινότμητος κλπ. Θεοδόσιος Γ'. » 266.
- Γ'. Ἀπὸ τῶν εἰκονομάχων μέχρι τοῦ Μακε-
δονικοῦ οἴκου (717—867). » 267
- § 101. Λέων ὁ Ἰσαυρος. Κωνσταντῖνος
ὁ Κοπρώνυμος. Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία. Λέων
Ε'. ὁ Ἀρμένιος. Θεοδώρα. » 267
- Δ'. Ἀπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου μέχρι τῶν
Κομνηνῶν (867—1057.) » 269
- § 102. Βασίλειος ὁ Μακεδών. Λέων ὁ
Σοφός. Βασιλικά. Ἐπικράτησις τῆς Ἑλ-
ληνικῆς γλώσσης. » 269
- § 103. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος.
Ζωή. Ῥωμανός. Σχέσεις πρὸς τὴν Ῥωσ-
σίαν. Ὀλγα. » 269
- § 104. Ῥωμανός ὁ Β'. Θεοφανώ. » 270
- § 105. Νικηφόρος. » 271
- § 106. Τσιμισκῆς. » 271
- § 107. Βασίλειος Β'. ὁ Βουλγαροκτόνος.
Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'. κλπ. Θεοδώρα. » 271
- § 108. Ἐντελὴς χωρισμὸς τῆς Ἀνατολι-
κῆς ἀπὸ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας περὶ τὸ
1054 μ. Χ. (filioque). Φώτιος. Ἀπώ-
λεια ἐντελὴς τῆς Ἰταλίας. Διαιρέσεις τοῦ
κράτους τοῦ Βυζαντίου εἰς Θέματα.
Βλάχοι. » 273
- Ε'. Ἀπὸ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ μέχρι τῆς
ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ

- τῶν Φράγκων. (1037—1204). Σελ. 275
- § 409. Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας. Ὁ πολυ-
στωρ Μιχαὴλ ὁ Ψελλός. Εὐδοκία. » 275
- § 410. Ῥωμανὸς ὁ Διογένης. Ἀπόβασις εἰς
τὴν Ἑπειρον τοῦ Ῥοβέρτου Γουῖσκαρ-
δου. Ἀλέξιος Κομνηνός. » 275
- § 411. Σταυροφορίαι. Ἀπόκρουσις τοῦ-
Βοεμούνδου. Ἄννα Κομνηνή. » 277
- § 412. Ἀνδρόνικος. Ἰσαάκιος Β'. ὁ Ἀγ-
γελος. Ἀλέξιος ὁ Γ'. » 277
- ΣΤ'. Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ
τῶν Φράγκων μέχρι τῆς ἐπανακτήσεως
αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. (1203-1261). » 279
- § 413. Τετάρτη σταυροφορία. Δάνδαλος.
Λατινικὴ αὐτοκρατορία. » 279
- § 414. Ἐπικράτησις τῶν Ἑνετῶν. » 280
- § 415. Θεόδωρος Λάσκαρις ἐν Νικαίᾳ. Ἀ-
λέξιος ἐν Τραπεζοῦντι. » 281
- § 416. Βαλδουῖνος. Ἐρρίκος. Βαλδουῖνος Β'. » 281
- Ζ'. Ἀπὸ τῆς ἐπανακτήσεως τοῦ Βυζαντίου
ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου μέχρι
τῆς ἀλώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων
(1261—1453). » 282
- § 417. Ἰωάννης Βατάτσης. Μιχαὴλ ὁ
Παλαιολόγος. » 282
- § 418. Ἀνδρόνικος Β'. ὁ Παλαιολόγος.
Τούρκοι. Καταλωναῖοι. » 283
- § 419. Ἀνδρόνικος ὁ Γ'. Ἀλωσις τῆς
Καλλιπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. » 283
- § 420. Ἀλωσις τῆς Ἀδριανουπόλεως
ὑπὸ Μουράτη τοῦ Α'. Μάχη τῆς Κασ-
σοβίας. Βαγιαζίτης. Μάχη ἐν Νικοπόλει. » 283
- § 421. Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος. Ταμερ-
λάνος. Μάχη τῆς Ἀγκύρας. Μωάμεθ
ὁ Α'. » 284

- § 122. Ἰωάννης ΣΤ'. ὁ Παλαιολόγος. Σελ.
Μουράτης ὁ Β'. Μάχη ἐν Βάρνα. » 285
- § 123. Γεώργιος Καστριώτης (Σκεντέρ-
βης). » 286
- § 124. Ὁ τελευταῖος Κωνσταντῖνος (Θ').
Παλαιολόγος, ὁ Δραγάσης, (1448). Μω-
άμεθ ὁ Β'. Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (29 Μαΐου,
1453). Φυγή Ἑλλήνων λογίων εἰς τὴν
Δύσιν. » 287
- § 125. Κατάκτησις τοῦ κράτους τῆς
Τραπεζοῦντος. Κυρίεσις τῆς Ἑλλάδος
(πλὴν ὀλίγων νήσων καὶ τόπων), τῆς
Σερβίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. Θάνα-
τος τοῦ Σκεντέρβη, καὶ ὑποταγή τῆς
Ἑπείρου. » 288
- * § 126. Φιλολογία. Γρηγόριος ὁ Νανζιαζη-
νός. Προκόπιος. Ἰωάννης ὁ Ζωναράς. Ἄν-
να Κομνηνή. Φραντζῆς. Ἰωάννης ὁ
Γραμματικός. Ἰωάνν. ὁ Δαμασκηνός.
Φώτιος ὁ Πατριάρχης (891 μ. Χ.). Εὐ-
στάθιος. Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς. Θεό-
δωρος Γαζής. Βησσαρίων. Λασκάρις.—
Τέχναι καλαί. Βιομηχανία. Ἐμπόριον. » 288

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

- Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν
Τούρκων μέχρι τῆς μεγάλης ἐπα-
ναστάσεως (1453—1821). Σελ. 290
- α'. Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὁρ-
λώφ (1453—1769). » 290

- § 127. Κατάστασις τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Σελ.
τοῦς Τούρκους. Χαράτσι. Παιδωμάζωμα.
Γενίτσαροι. » 290
- § 128. Σελίμης Α'. » 291
- § 129. Ἡττα τῶν Ἑνετῶν ὑπὸ τῶν
Τούρκων. Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου
(1571). » 291
- § 130. Ἀλωσις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρ-
κων. » 291
- § 131. Μοροζίνης ὁ Πελοποννησιακός.
Καλόβωσις τοῦ Παρθενῶνος (1687). Ἀ-
νάκτησις τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ Ἀχμέ-
τη τοῦ Γ'. » 292
- § 132. Ἐπίτασις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰ-
σθήματος παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Πατριάρ-
χης Γεώργιος Σχολάριος (Γεννάδιος).
Κλήρις. » 292
- § 133. Τάσις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ἐ-
λευθερίαν. Προστώτες καὶ δημογέ-
ροντες. » 293
- § 134. Μουσταφᾶς Κιοπριολὶς. Μανιά-
ται. Σρακιανοί. Σουλῶνται. Βέης ἐν Ὑ-
δρᾷ Ἑλλην.—Κλέρται καὶ ἀρματωλοί. » 294
- § 135. Ἰδρυσις σχολείων. Διερμηνεῖς. Ἡ-
γεμόνες. Νικόλαος Μυρσινορδάτος. Με-
λέτιος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. » 294
- § 136. Εὐγένιος Βουλγαρίς. Ζωσιμάδαι.
Νικηφόρος Θεοτόκιος. Κωνσταντᾶς. Φω-
τιάδης. Δούκας, Βαρδαλάχης. Κού-
μας κλπ. » 294
» 294
- § 137. Ἀδαμάντιος Κοραΐς.
β'. Ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὁρλώφ
μέχρι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως
(1769—1821). » 295
- § 138. Αἰκατερίνη Β'. Μπενάκης. Θεόδω-

- ρος Ὀρλώφ καὶ ἐπανάστασις (1769). Σελ.
Μαυρομιχάλης, Δασκαλογιάννης. Ἀλέ-
ξιος Ὀρλώφ. » 295
- § 139. Λεηλάτησις τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ
τῶν Τουρκαλβανῶν τῆς Ἠπείρου. » 295
- § 140. Ἀνδρούτσος. Ζαχαριάς. » 296
- § 141. Ναυμαχία τοῦ Τσεσμέ (1770).
Ἐξορία τοῦ πατριάρχου Μελετίου. Σφα-
γαί. Θάνατος τοῦ Δασκαλογιάννη. » 296
- § 142. Καταστροφή τῶν Τουρκαλβανῶν
τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοῦ Χασσάν πασ-
σᾶ καὶ τῶν Κολοκοτρωναίων. » 297
- § 143. Λάμπρος Κατσώνης. Θάνατος τοῦ
Ἀνδρούτσου. » 297
- § 144. Ἀλῆ πασσᾶς. Σούλι, Λάμπρος
Τζαβέλλας. Μπότσαρης. Μόσχω. » 298
- § 145. Μουχτάρ καὶ Βελῆς. Σαμουήλ.
Φῶτος καὶ Δῆμος Τζαβέλλαῖοι. Ζάλογ-
κον (1803), Βότσαρης. Πάργα (1814.). » 298
- § 146. Ὑδρα, Σπέτσαι, Ψαρά. » 299
- § 147. Ῥήγας ὁ Φερράϊος (1797). » 299
- § 148. Νικόλαος Σκουφᾶς καὶ Ἐταιρία
τῶν Φιλικῶν. (1814). Ὁ Ἀλέξανδρος
Ὑψηλάντης διαβαίνει τὸν Προῦθον (27
Φεβρ. 1821). » 300

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Ε΄.

- Ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς
χρόνων (1821—1879). Σελ. 301
- α'. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως μέ-
χρι τῆς ἀναμίξεως τῆς Αἰγύπτου (Μάρτ.
1821—Φεβρ. 1825). » 301
- § 149. Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄.
Δραγατσάνιον. Γεώργιος Ὀλύμπιος. » 301

- § 150. Ὁ Γερμανὸς ἐν Ἀγίᾳ Λαύρα ὁ- Σελ.
ψώνει τὴν σηραϊὰν τῆς ἐλευθερίας (25
Μαρτ. 1824). Σάλωνα. Βαλτέτσι κλπ. » 302
- § 151. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος. Μισοῦ-
λης, Κολανδρούτσος, Ἀποστόλης. Μπου-
μπουλίνα. Ἀνδρέας Μεταξᾶς. » 302
- § 152. Ἰσραὶ συμμάχια. Φιλέλληνες (Νορ-
μάννος κλπ.). Ὁμέρ Βριώνης. Ἀθανά-
σιος Διάκος. Ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὸ χάνι
τῆς Γραβιάς, Παππανικολῆς. Πρώτη ἐ-
θνικὴ συνέλευσις ἐν Ἐπιδαύρῳ (Δεκέμβρ). » 302
- § 153. Καταστροφή τοῦ Δράμαλι εἰς
Δερβενάκια (1822). Μάχη ἐν Μαλάζα
τῆς Κρήτης. » 303
- § 154. Ἡτα τοῦ Ὁμέρ καὶ Κυριαχῆ
εἰς τὸ Μεσολόγγιον ὑπὸ τοῦ Μαυροκρη-
δάτρου καὶ Μπότσαρη. Δευτέρα ἐθνικὴ
συνέλευσις ἐν Ἀστρεῖ (Μάρτ. 1823). » 304
- § 155. Κυριακούλης Μαυρομυχάλης. Χίος.
Πυρπόλησις τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος
ὑπὸ τοῦ Κανάρη (1823). » 305
- § 156. Ἡ μάχη τῆς Ἀμπλιανῆς (1824). » 305
- § 157. Καταστροφή τῶν Ψαρῶν. » 306
- § 158. Νίκαι τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου πλη-
σίον τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Σάμου. » 307
- § 159. Βύρων. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς στέλλει
τὸν υἱὸν του Ἰβραήμην εἰς τὴν Πελο-
πόννησον. » 307
- § 160. Μισοῦλης. Παππαντώνης. Βατι-
κιώτης. Ματαίωσις τῆς προσβολῆς τῆς
Σάμου. » 307
- § 161. Κουντουριώται. Τσαμαδός. Τὸ

- πλοῖον Ἀθηνᾶ. Ἐμφύλιος πόλεμος. Σελ. 308
- § 162. Σαχτούρης. Οἱ Κρηῖτες ἀνανεώνουν τὴν ἐπανάστασιν καὶ κυριεύουν τὴν Γραμβούσαν καὶ Κίσαμον. » 308
- § 163. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Τομπάζην, Κριεζὴν καὶ Κανάρην ἐπιχειρεῖ νὰ καύσῃ τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. » 309
- § 164. Πικραφλέσας. Μάχη τοῦ Μανιακίου. Μάχη τῶν Μύλων παρὰ τὸ Ναύπλιον (1825.) » 310
- § 165. Ἡττα τοῦ Κιουταχῆ ἐν Μεσολογίῳ. » 310
- § 166. Νίκη τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἐν Πάτρᾳ. Ὁ Κιουταχῆς ἠττηθεὶς πολλὰκις ἀποσύρεται μακρὰν τοῦ Μεσολογίου. » 311
- § 167. Ὁ Ἰβραήμης πρὸ τοῦ Μεσολογίου. Πεῖνξ τοῦ Μεσολογγίου. » 312
- § 168. Ὁ Ἰβραήμης νικηθεὶς πολλὰκις, ζητεῖ τὴν σύμπραξιν τοῦ Κιουταχῆ. » 313
- § 169 Βασιλάδιον. Δολμαῆς. Κλείσουθα (25 Μαρτ. 1826). » 313
- γ'. Ἀπὸ τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου μέχρι τῆς ἀρχηγίας τοῦ Καραϊσκάκη (Ἀπρίλιος—Ἰούν. 1826). » 314
- § 170. Ἐξόδος τοῦ Μεσολογγίου (10 Ἀπριλ. 1826). » 314
- § 171. Ὁ φιλέλλην Φαβιέρως ἐν Βύβλῳ. » 316
- § 172. Ἐρήμωσις τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοῦ Ἰβραήμη· ἀπόκρουσις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Μανιατῶν. » 316
- § 173. Ἡττα τοῦ Ἰβραήμη (θέρους τοῦ 1826). » 317
- § 174. Ὁ πυρπολητὴς Πολίτης ἐν Σάμῳ. » 317

- Ἀπὸ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Καραϊσκάκη μέχρι Σελ.
τοῦ θανάτου αὐτοῦ (Ιούν. 1826—Μάρτ.
1827). » 318
- § 175. Ὁ Κιουταχῆς πρὸς τὰς Ἀθήνας.
Καραϊσκάκης. Ὁ φιλέλληन Πίζας. Κριε-
ζώτης. Ὁ Φαβιέρος εἰσάγει πυρίτιδα εἰς
τὴν ἀκρόπολιν. » 318
- § 176. Κωλέτης. Νίκαι τῶν Ἑλλήνων. » 319
- § 177. Βούρβαχης. Θάνατος τοῦ Καραϊ-
σκάκη. » 320
- Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη μέχρι
τῆς ἐν Πύλῳ ναυμαχίας (Ἀπρίλ.—
Ὀκτώβρ. 1827). » 322
- § 178. Κόχραν. Καταστροφή τῶν Ἑλ-
λήνων ἐν τῇ θέσει τῶν Ἀθηνῶν Μου-
σεῖῳ ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ. Καλλέργης. » 322
- § 179. Ὁ Ἰβραήμης προσβάλλεται εἰς
τὴν Πελοπόννησον. Νικήτας ὁ τουρκοφά-
γος. Οἱ φιλέλληνες Κόχραν καὶ Ἀστιγζ. » 322
- § 180. Ἀναγκὴ τῇ μεσιτείᾳ τῶν Εὐερ-
γετῶν Δυνάμεων. (1827). » 323
- Ἀπὸ τῆς ἐν Πύλῳ ναυμαχίας μέχρι τῆς
ἀφίξεως τοῦ Καποδιστριαίου (Ὀκτ. 1827-
Ἰαν. 1828). » 323
- § 181. Δεριγνῆ. Κοδριγκτών. Χάϊδεν.
Ναυμαχία ἐν Ναυαρίνῳ (Ὀκτ. 1827). » 323
- § 182. Ἀποτελέσματα τῆς ἐν Πύλῳ
ναυμαχίας. Ἀνάκτησις τοῦ Βασιλα-
δίου. Ἀνανέωσις τοῦ ἀγῶνος ἐν Κρήτῃ,
(1827). Νίκη ἐν Φραγκοκαστέλλῳ. Θά-
νατος τοῦ Χατζημιχάλη, (1828). 324
- § 183. Νίκαι ἐν Κρήτῃ. Ἡ Ῥωσσία κη-
ρύττει τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον.
Ἡ Γαλλία πέμπει τὸν Μαιζῶνα εἰς τὴν
Πελοπόννησον (1828). » 326

- ζ'. Ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Καποδιστρίου μέ- Σελ.
 χρι τῶν καθ' ἡμέρας. (Ἰαν. 1828—Σε-
 πτεμ. 1829.) » 327
- § 184. Ἡ ἐν Τροιζῆνι ἐθνικὴ συνέλευσις.
 Καποδίστριας. Διάφοροι νίκαι τῶν Ἑλ-
 λήνων. Δημ. Ὑψηλάντης. » 327
- § 185. Νίκη τῶν Ῥώσων ἐν Ἀδριανου-
 πόλει (Σεπτ. 1829.). Ὁ Ὀθων ἀνακη-
 ρύσσεται βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος. Γεώρ-
 γιος ὁ Α'. βασιλεύει τῶν Ἑλλήνων. » 328

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ. 112,	στίχ.	13,	ἀντὶ	πέντε, γραπτὸν ἐπτά.
» 125	»	25	»	401 » 404.
» 302	»	12	»	Γαβριῆς » Γραβιῆς

Καὶ εἴτε παρόμοιον, καταλείπεται εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.

(Τὰ διδακτικά.)

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ (Weber) εἰς τόμους τρεῖς, πρὸς χρῆσιν τῶν Γυμνασίων, ἀναλώμασι Κ. Ἀντωνιάδου. . . .	Δρ. 7,50
ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλλήν. Σχολείων, ἀναλώμασι Α. Σκελλαρίου.	» 2
ΜΙΚΡΑ ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ πρὸς χρῆσιν τῶν Δημοτικῶν, σχο- λείων, ἀναλώμασι Κ. Ἀντωνιάδου.	» 1
ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλ- ληνικῶν Σχολείων, ἀναλώμασι Σ. Βλαστοῦ.	» 1,50
ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ μετὰ πρα- κτικῶν γυμνασμάτων (Κύννερ), πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλλήν. Σχολείων, ἀναλώμασι Κ. Ἀντωνιάδου.	» 2

(Κατ' ἐγκρίσιν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.)

Ἑπὶ τὰ πιστῆρια ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ
μετὰ πρακτικῶν γυμνασμάτων. — κ λ π.

Τιμᾶται δραχμῶν 3.

αγαπητοί μου φίλοι
και αγαπητοί μου φίλοι
παρακαλώ να με βοηθήσετε
σε αυτό το έργο
και να με βοηθήσετε
σε αυτό το έργο

Αγαπητοί μου φίλοι, παρακαλώ να με βοηθήσετε
σε αυτό το έργο

Αγαπητοί μου φίλοι, παρακαλώ να με βοηθήσετε
σε αυτό το έργο

Αγαπητοί μου φίλοι, παρακαλώ να με βοηθήσετε
σε αυτό το έργο